SKANDINAVIENS

Kyrko-Häfder,

från de äldsta

till

närvarande tider,

samlade och bearbetade

af

J. J. THOMÆUS.

Förra Delen.

CHRISTIANSTAD 1835,
tryckte uti F. F. Cedergreéns Boktryckeri.

BODLEIAN
23 JAN 1933
LIBRARY

SKANDINAVIENS

Kyrko=Häfder,

Förra Delen.

Företal.

Öfver aderton år äro nu förflutna, sedan författaren utgaf sitt allmänt kringspridda och nu utsålda verk: *Christna Kyrkans Historia uti Sverige* (Örebro 1817); hvilket både af kunnige Landsmän och utländningar blifvit med oväntade loford upptaget. Han hade likväl, på sin aflägsna landsbygd afstängd från rikare bokförråd, blott utgifvit detta ofullständiga försök för att i någon mån afhjelpa bristen på en, till sak och tid, omfattande Svensk Kyrkohistoria; och han hoppades, att *snart se något bättre* arbete i samma väg af annan och skickligare hand utkomma. Fruktlöst har hittills detta hopp varit; och han har derföre, sedan han genom resor inom och utom riket samlat flere materialier, funnit sig uppmanad att å nyo inträda på ett fält, der ingen velat med honom täfla. Han misskänner ej det upphöjda i en historisk Skriftställares kall, ej heller det hedrande deruti, att få framträda inför en så upplyst och höghjertad nations ögon; och han beklagar verkligen, att hans läge hvarken gifvit honom de hjelpmedel eller det lugn, som erfordras till att med lycka vissa sig på denna auktorliga bana. Med all den utförlighet, som hans plan medgifvit, har emedlertid förf. sökt bearbeta sitt rikhaltiga ämne, och anhåller för öfrigt, att detta hans

verk mera må betraktas som ett flitens än ett snillekens alster.

Den lärde Dr. Schubert har funnit hans förra arbete af detta slag författadt "med historisk trohet och med kärlek till Christendomen"; och Förf. vågar försäkra, att närvarande arbete ej heller skall sakna dessa egenskaper. Han har funnit, att de få landsmän, som sedan denna tiden vidrört något af vår Kyrkas häfder, hafva merendels lånt af honom sina uppgifter, fastän utan att erkänna det; han kan nu vara dem till tjenst medelst en både vidlyftigare och noggrannare bearbetning af detta likaså intressanta som föga utredda ämne. En recension i Upsala Litteratur-Tidning (för år 1821) är verkligen så ytlig och haltlös, att förf. deraf ej kunnat någon ting lära; och de skefva omdömen, han i vissa andra tidskrifter sett framkastade, röjande sin förkärlek för alla vänner af den Christliga fromheten, har han längt för detta lemnat åt det tysta föraktet. Han tror sig deremot förtjena alla upplystas bifall, att han jemte den Svenska Kyrkans öden, äfven uppdrager en korrt skildring af den Norrskas och Finskas; helst den senare för detta stått med oss i nära samband och den förre nyligen ingått en oupplöslig förening, men begge haft lika utvecklingssteg med oss å Religionen. Hela historien upptager utom bihanget 2:ne Delar; af hvilka den förra jemte en inledning om den Nordiska Hedendomen, innefattar perioden af Katholska lärans välde i Skandinavien; den senare Delen åter meddelar historien om Evangelisk Lu-

therska perioden. Åt denna hoppas Förf. kunna ge mera intresse än åt den förra; men utgifvandet deraf beror på omständigheter, som det ej står i hans förmåga att bestämma. Upprepningar har han sökt undvika så mycket möjligt varit, men alltid har det ej lyckats honom. Hvad vår Celsius, ehuru icke med opartisk eller fördomsfri penna på detta fält förarbetat, har jag användt och följt i den mån icke en annan kännedom och öfvertygelse ålagt mig afvikelser. De nyare arbeten i Danmarks och Norges Kyrkohistoria, som Köpenhamns berömde biskop Dr. Münter oss lemnat, hafva, fastän ännu ej fullkomligen utförda, meddelat vida mera ljus och lemnat en pålitligare ledtråd. Om jag än i flera fall har en olika åsigt af personer och händelser, må jag dock tillstå, *att det är hans exempel och yttrade önskan*, som uppmuntrat mig att enligt mina ringa krafter söka fullständigare afhandla det protestantiska Nordens Kyrkohäfder. Jag har i det närmaste sökt följa hans uppgifna hufvudafdelningar, emedan jag funnit hans grunder derföre rigtiga; och jag beklagar blott, att på så korrt stycke af vägen kunna påräkna en så erfaren ledare. Lika med honom har jag funnit huru svårt det är, att skrifva en sammanhängande historia hvarest källorna så ofta fattas eller motsäga hvarann; men jag har bemödat mig, att öfverallt berätta *sine ira et studio* samt att lemna i läsarens händer ett någorlunda läsbart Helt. Huruvida jag deruti lyckats, tillhör de sakkunnige, och endast dem, att bedömma.

Utom de på sina behöriga ställen citerade *tryckta* handlingar, som af förf. blifvit begagnade, må han äfven meddela en uppgift på de honom bekanta, inom Sverige befintliga, *otryckta*, dem han blott till en del haft tillfälle att rådfråga. För Norrska Kyrkohäfderna torde *Christiania* eller *Trondhiem*, liksom *Köpenhamn*, hafva många upplysande handskrifter; men för förf. hafva de ej varit tillgängliga. Kongl. Bibliotheket i *Stockholm* förvarar hela folianter med påfvebref, Svenska Kyrkomötens handlingar och mera hithörande. Äfvenså: Dr. Nordbergs saml. af Kgl. Bref rörande Eccl. staten i Sverige, och det i 3:ne band. En sakkunnig påstår, att i Antiqvitetsarkivet finnas väl 2000 otryckta påfvebullor; der är ock Peringskölds förråd af urgamla akter, fördelt i vissa band. En från Rom förskrifven samling af påfvebref angående Skandinavien har (1787) funnits i enskilt ego. Uti Grefl. v. Engeströmska Bibliotheket (på Södermalm) finnas i manuskript: Scanensia generalicora samt Historia Ecclesiastica Lundensis, 2:ne volumer; G. Benzelstjernas Electa Sveon. Diplomatica, hvaribland påfvarnes hit ankomne bref från 1074 till 1366 3:ne Tomer i folio; G. Sommelii Excerpter i Svenska Kyrkohistroien, folio; Handlingar rörande, Emporagrii kathekes, med dennes förklaring, fol. 5—46; Bref och handlingar rörande presterskapet i Sverige ifrån 1720—1780, i qvart och folio; Relation Upsala möte 1593 af Ridderstjerna, 4:o; Universitetens i Helmstedt, Leipzig, Wittenberg och Frankfurt skrifteliga mening om Lithurgien, 4:o; Samlingar till

nya Sv. Kyrkohistorien af Erkeb. J. Benzelius; Acte rörande Kyrko-ordningen och dess öfverseende se dan 1650, 4:o; Bref och originalhandlingar rörand Svenska församlingen i Pennsylvanien från 1697–1704, folio; Syn och uppenbarelse på skogen Hol väga 1695; Simminghs Relation om satans anfäktnin gar 1660, Controversia inter D. Mollinum et D. Lan dium de libis Symbolicis; med Gezeli betänkand Theol. Betänkande angående Trullaväsendet af Up: Consistorium Ecclesiasticum; Undersökning om fle för häxeri anklagade 1720, fol.; Bref angående V rendö-sällskapet, 8:o; Nya Sektens Kateches, 4:o; Gr Zinzendorfs bref till Nolken, m. m. — Uti Stoc holms storkyrka gömmes Archivum Ecclesiasticum inrättadt 1756 och bestående af alla slags från ky korna *insända afskrifter af Kyrkodokumenter*, handlingar, berättelser i afseende på rikets äldre o nyare kyrkohistori, serdeles af preteståndets Rik dagsakter alltifrån år 1719. — *Upsala* Bibliothek ha utom de rikhaltiga Palmsköldska och Nordinsk samlingarne, öfver 100 otryckta bullor, äfvenso Martin Olai skrifter mot Kalvinisterna i Erik XIV tid. Här finnas och Missale Lundense och Brevi rium Lundense. — *Linköpings* Bibliothek innehåll Brands Ostrogothia Literata i fem band 4:o, so öppnades 1811; vidare: Handlingar och bref om Ky ko-ordningens öfverseende (åren 1619, 1654, 168 fol. XII; Relation om Upsala Concilium 1593, f XII; Handl. rörande den Evangeliska Religione

bibehållande i Sverige (xxii); Presterskapets betänkande om signerskör m. m. (xxviii); Stridskrifter öfver Spegels Kateches 1686, jemte anm. af de fleste Bispar och Konsistorier (fol. xx); Schröders Scripta Antidippeliana (xxvi); Handlingar om Lithurgien, fullständiga (xiii); Linköpings stifts Krönika, handskrift af Kihlström (1769) fol. liv; Ett kort Extract på vår Svenska Kyrkiones historia a Raimundo, 14 ark 4:o (ix); Brunneri betänkande om trollväsendet (xlix); Handlingar om Consistorium Generale 4:o (xxx): Acter, handlingar och protocoller rörande b Terseri Kateches (lxxxiii); samt åtskilliga andra strödda eccles. samlingar, såsom om Concilier, om Duræus, o. s. v. — *Lunds* Akademiska Bibliothek har en och annan handskrift af Sommelius och andra, beträffande vårt lärostånd och våra kyrkosaker. Domkapitlets Arkif förvarar de vidlyftiga handlingarne om v. Bergens och Murbecks religionsprocess och dessutom rörande äldre tiden: 1:o Lunds Domkapitels och Hospitals privilegier, i från 1085 till 1658; 2:o Specifikation på de bref och dokumenter, som, Lunds domkyrka tillhörige, finnes af Donationer, Testamenten, Skjöten, Confirmationer, Indulgents- och Aflatsbref m. m, ifrån 1085 till 1670; 3:o Specifikation på bref och dokumenter u enahanda ämnen; item på obligationer och fundationer, som äro gifne åt Domkyrkan, Domkapitlet och Skolan i Lund; 4:o Erkeb. Birgers bref på pergament 1515 om de bönders skyldigheter, som bo p presternas annexhemman; 5:o K. Christian III:s

riginalbref 1555 på åtskilliga förläningar af krono-tionde till vissa pastorat; 6:o K. Fredrik III:s bref 1648 den 8 Mai om Geistlighetens friheter; 7:o Lunds Domkapitels jordebok 1648; 8:o Förteckning på Lunds Domkapitels gods år 1674. — *Wexiö* Gymn. Bibl. lemnar flera hithörande bidrag af mer och mindre vigt, såsom: Om Liber Concordiæ 1647 (fol. N:o 11); Spegels försök till Confirmationens införande (f. 10); Om Kyrkodisciplin (f. 19); Gref Zinzendorfs bref till Konungen i Sverige (f 12); Några punkter till presterskapets betänkande 1595 (f. 31—32); Abbedissans i Vadstena samtal med Johan III om Nunnornas lefnad m. m. (4:o N:r 23); dessutom berättelser om Katechismen och om de Regala Gällen före 1680, om presterskapets strid emot philosophien, om pietismen och *religionsoväsendet* i Umeå 1721, o. s. v. — *Skara* Bibl. har att framvisa: Acta angående J. Boethius; Svedbergs förklaring öfver Censorernas anm. vid hans psalmbok; Bilbergs bref ang. tvisten med Theol. Fakulteten i Upsala; Handskrifna Samlingar hörande till Vestergöthlands litterärhistoria af Ullenius, Hof, Wilskman, m. fl. — *Westerås* bibliothek meddelar ibland annat: S. Britas bref från Rom till Ulfsson, Anmärkn. om Lunds domkyrka, Ströskrifter om Sv. församlingen i Amerika 1690, Cleri brefvexling med Carl IX, Forsii förklaring öfver sin astronomia 1619 och Upsala domkapitels dom, Stridskr. rörande Terseri Cateches, Acta angående trollväsendet i Rättvik 1670 samlade af Elvius, Örnhjelms relation om katholska präbenden. —

Kalmar bibl. har: K. Gustaf I:s bref till Dr Luther af år 1540; En förklaring på Westerås Recess; J. Matthiä bref till Dr. Christina då hon antagit katholska religionen. På *Carlstads* bibl. finner man: Vermelandia Ecclesiastica eller Carlstads stifts kyrko- och prest-krönika af Fryxell; Herweghrs Vestmannia ecclesiastica; Lindii Vermia literata. Uti *Götheborgs* Consist. arkif: Handlingar rörande Svedenborgianismen. Äfvenså uti *Wisby* Domkap arkif: Kgl. Bref om några presters förgripeliga tal om begrafn. cerem. 1701, samt om Löjtn. Lützow som skrifteligen förbundit sig med satan 1712. För öfrigt kan upplysning erhållas om några nyare religionsuppträden af de i *Hernösand* och *Strengnäs* befintliga officiella acterna. De Gahmiska samlingarne, till en del begagnade af Wallquist, erbjuda ofta oväntade upptäckter. — *Strö* bibliothek i Skåne är serdeles rikt på upplysande manuskripter i denna väg. Här finnas; Ett band med åtskilliga biskopsbref, klosterordningar, själamessor, m. m. d.; Miracula s. Brigittæ; ett folioband om Lithurgiska sakerna; Ett annat om presternas fegd emot Carthesianska Philosophien, om Joh. Matthiæ, Terserus, Ulhegius, Lützow. Acta om Consistorium Generale; Ridderstjernas relation om Sv. Bibelns revisioner under Carl IX och Gustaf Adolf; Ett band med Tornæi berättelse om Lappland; Odhelii palma pacifera; G Horns berätt. om underteckn, om Dr. Christinas afsägelse i Inspruch, om synen i Rasbo 1671, om Lapparne, om pesten i Sverige; Dr Schröders

förklaring öfver en Theol. skrift 1726; Ett band med Vesteråsrecessen m. m.; Söderköpingsstadgan om Religion 1595; Kyrko-Acter angående Erik XIV, Johan III och Carl IX:s regeringstider, 4:o; Austrells betänkande öfver trolldomsväsendet i Stockholm 1680; Raimondi reformatio Gustaviana, på Svenska; N. Bothniensis relation om Ups. Concilium 1593; öfver 13 buntar med samlingar till Bibliogr. Sveogothica; om Akademien i Lund, Kloster- och Kyrkogods (fol. 176). — På *Löparöds* bibliothek träffas: Historiska anteckningar om Svenska Biskoppar 1580; Ludviksons bref om Norrska biskopsdömen; En klostersysters bref till Sv. Ax. af Vadstena 1498; K. Johans och dess gemåls discurs med De la Gardie om hans resa till Påfven; Terseri egenhändiga lefvernesbeskrifning; Lenæi Declaratio om *Orthodoxien 1647; Trenne Tomer om trollprocesser* 1757—63; Borgam. Thegners tankar. — På *Tidö* bibl. i Vestmanland: Vol. 3—104 om Sv. presterskapet och kyrkosaker från Gustaf Wasa till Carl XII. — På *Torps* bibl. i Sörmanland: Relation med bifogade dokumenter om Biskops- Kanike- Præbende samt Kyrko- och Klostergods, och deras reduction, från Gustaf I till Dr. Christina, fol; Om den mystiska naturkunnigheten af Cronstedt och Tilas 1758 (in 4:o); Miscellanea historico theologica, 4:o; Betänkande om det nu i landet sväfvande trollväsendet, 4:o. — På *Bergshammars* bibliothek: Presterskapets betänkande om rang för ståndet 1720; Bisk. Svedbergs bref till Skara presterskap om sy-

nen i Skara domkyrka 1723; Handlingar angående Finska Presten Ulstadii samt Stud. Schäfers och Ulhegii s. k. svärmerier; Ecclesiastik-Deputationens relation vid 1726 års Riksdag; Tauvonii tankar om enighet i Religionen, under Riksdagen 1734; Förklaring till Theol. Fakulteten i Upsala, öfver ett åklagadt program. — Åtkomsten till dessa och andra urkunder är ansenligen lättad, sedan Prof. Liljegren begynt utgifva sitt förtjenstfulla *Diplomatarium Svecanum*.

Förf. till denna vår Kyrkas häfdebok erkänner tacksamt alla de bidrag, han fått på dessa och flera ställen, samt ville gerna anhålla, att samlare i dessa ämnen täcktes äfven framdeles tillsända honom de i enskillta gömmor varande urkunder, som upplysa Skandinaviens nyare kyrkohistoria. Alla dessa hittills otryckta bilagor af värde skola finna ett rum uti detta verkets Tredje Del eller Bihanget; då deremot den egentligen fortlöpande historiska berättelsen upptager Förra och Senare Delen uti Fem Böcker, af hvilka den första afhandlar Christendomens införande i vår Nord, den andre innehåller hela den Katholska perioden, den tredje meddelar Reformationshistorien, den fjerde boken går ifrån Upsalamötet till 1693 års jubelfest och den femte till närvarande tid. Hvad den Evangeliska tiden angår, har förf. funnit vägen för sig nästan aldeles obanad; och likasom han skridit till sitt svåra företag utan annan uppmaning, än den han funnit i sin egen åhåga att gagna, så väntar han ej eller annan belö-

ning än medvetandet af en ren afsigt. Det skönaste, ett folk eger, är dess nationalhistoria; och förf. gläder sig deröfver, att öfver en af dess vigtigaste grenar hafva kunnat sprida något ljus. Honom har icke undfallit, huru mycket honom fattas för att kunna mäta sig med de Häfdateknare, hvilkas konst och snille vunnit följande tiders bifall; men han vågar dock åtminstone täfla med dem om icke i flit dock i kärlek för både vettenskapen och sanningen.

Christianstad i Maj 1835.

J. J. C.

Skandinaviens Kyrko-Historia.

INLEDNING.

Nära tio århundraden har redan den Skandinaviska halfön, ehuru med mer och mindre klarhet, varit bestrålad af Jesu Evangelium. Christendomen, i sin första rena gestalt Himlens *största* välgerning för menniskoslägtet, *fann Norden* likasom den öfriga verlden nedsänkt i ovetenhetens och lasternas djupaste elände. Vi utbreda oss icke i betraktelser öfver obegripligheten af Guds regering, som låtit det ena folkslaget famla i villor, medan det andra njuter välsignelsen af uppenbarelsens ljus: för oss är den tillräckelig, den lugnande öfvertygelsen, att den Allsmägtiga Hand, som leder händelsernas lopp, är lika oändligen god som vis, och att det merendels varit folkens egen motsträfvighet, som hindrat eller fördröjt himlaljusets insteg. Hvarje blick på förflutna tiders annaler gifver oss ny försäkran om denna sanning: i synnerhet kan detta sägas om berättelsen, huru verldens gudomlige Frälsare

stiftat, fortplantat och under de mångfaldigaste hvälfningar styrt sin församling på jorden. Utan rörelser af tacksamhet och glädje, af förundran och tillbedjande, kunne vi icke följa spåren af denna styrelse; men tillika kunne vi ej undgå, att intagas af rättvis blygsel öfver menniskans oförstånd och gensträfviga tröghet. Tröstande är likväl, att det ifrån början icke var vapnens magt utan mestadels den tvångfria öfvertygelsen, som plantade korsets lära inom Svithiods landamären; och om än våldet eller listen mera verkade i denna hänsigt på Norriges invånare, om än stormen, som denna revolution upprörde, först efter seklers förlopp lugnade sig; har vinsten deraf utsträckt sig till alla efterföljande slägtleder. Allt ifrån den tid, då Christi saliggörande lära här först antogs, har den väl ofta, det är sant, varit hotad, förfalskad, missbrukad; men, under alla samhällets skakningar bibehållen, har den dock alltid haft nog sanningar qvar för att säkert ledsaga redlige själar genom jordlifvets öknar till en oförgänglig verld.

Skandinaviens fysiska beskaffenhet. Skandinaviska Halfön, omfattande de nu förenta rikena Sverige och Norrige, är ett af Europas vidsträcktare men kallare och folkfattigare länder. Sträckande sig från Ishafvet till Öresund och från Nordsjön till Östersjön, äro dess kuster omgifne af bergsuddar, näs, holmar och skär; det inre af landet är åter fullt af skogar och berg, insjöar och floder, hvarimellan frugtbara slätter erbjuda sitt öfverflöd. Om,

såsom några tro [1]), jorden i början frambragte lifvets behof uti större ymnighet; så var denna kraftiga vegetationsförmåga, i allmänhet den äldsta tiden egen, äfven rådande i Skandinavien, som då hugnades af en blidare himmel. Onekligt torde åtminstone vara, att tiden genom en följd af århundraden härstädes föranledt flera förändringar, än i någon annan trakt af jorden; fastän man numera temligen allmänt öfvergifvit förslagsmeningen om vattenminskningen såsom beräkningssätt för rikenas ålder [2]). Hela landet är genomdraget af en granitgrund, som är späckad med svart jernmalm; men våra fjällryggar uppskjuta icke till den höjd, som i Europas sydligare delar. Omvexlande och skönt till utseendet, åtnjuter det äfven i allmänhet förmonen af ett sundt *klimat; hvilket dock naturligtvis är mildare och ljufvare i Götha Rike, som i fordna tider kallades Sunnanskogs, än i Svea Rike* och Norrland. Skåne är i synnerhet för sädesodlingen tjenligt: rikast på historiska minnen är Upland, som dessutom är försedt med ypperliga naturtrakter; men Lappland är Sveriges frusnaste och ödsligaste provins. Man indelade för öfrigt landet i *Härader* eller *Hundari* och *Tolfter*. Norrige är troligen af sam-

---

[1]) Schubert, Betrakt. öfver naturvetenskapens minst utredda problemer, öfvers. s. 51.

[2]) Angående vattenminskningen i Vesterhafvet och Östersjön, se en uträkning af And. Celsius i Vet. Akad. Handlingar 1743, och Kalms Vestg. och Bohusländska resa, s 206 f.

ma geologiska beskaffenhet som Sverige: indeladt i Sunnanfjelds och Nordanfjelds, är det dock mera oländigt, mera genombrutet af elfvar och från hafvet inskjutande fjärdar, mera bergigt och stelt. Kölen och Dovrefjäll äro ständigt snöbetäckta. Mera rikt på fiske än spannemål, mer utmärkt af en vild än majestätisk natur, föder dock detta land en mängd invånare, som i mod och frihetssinne ofta ha täflat med sjelfva Svenskarne. [2])

Nordens äldsta bebyggare. På hvad tid Skandien aldraförst blifvit bebodt, är aldeles omöjligt att med visshet afgöra; men att det skedt tidigt, är ganska sannolikt, och att det skedt genom Asiatiska från Kaukasens nejder utflyttande horder, är säkert [3]). Vi uppehålla oss icke vid fabelåldren och vilja ej heller spilla rummet med haltlösa gissningar: alltnog då vi anmärka, att de folkstammar, som längre eller kortare tid uppehållit sig i Norden, äro *Jother*, *Göther*, *Finnar*, *Lappar*, *Hunner* och kanske äfven *Cimbrer*. Af dessa voro Jotherna beslägtade med de dem undanträn-

---

[2]) Jemf. om detta ämne: Norges Beskrifn. af Jonge, 1 B. s. 2 f. — Svea R. Häfder af Geyer, 1 D. s. 1—52. Skandinavien och Carl Johan, 1 D. s. 13—46. — Läsn. till utbred. af med. borgl. kunsk. 1 h. s. 58—72. — Wahlenberg i Svea, 1 h. s. 54 f. — Granbergs Statistik och Hisingers physik.

[3]) Münters Kirchengesch. von Dänemark und Norvegen, 1 Th. s. 3 f. — Denne förf. godkänner ej Suhms och Schönings skillnad mellan Jother och Göther.

gande Göther, af hvilka på olika tider, äfvensom af *Svearne*, skedt flera invandringar. Vexelvis brukades i forntiden namnen Jotar, Rymthussar, Troll och Resar: Finnarne äro en Tschudisk folkstam: Qväner bodde i nuvarande Lappland [*]). Alla dessa voro de gamlas *Hyperboreer*, hvilken benämning egentligen är Schytisk [4]). Greker och Romare afmåla dem väl som barbarer, och vi kunne äfven antaga att de stodo på en lägre bildningsgrad, de förde ett kringtågande nomadlif, bodde i tjäll och kände ännu ingen samhällsförfattning; likväl voro de ej heller djurlika vildar, aldenstund de efter handen lärde sig känna jernets bruk, mynt och skrift. Namnet Thule var likså bekant i verldens då kultiverade delar, som *Manhem* ibland Skandinavierna *sjelfva*: hvilkas handelsförbindelse med Fenicierna är bevisad [5]). Få och enkla voro

---

*) Ännu i 11:te seklet innehades Norrland af Qvenerna (Iduna, 4 h. s. 104). Se för öfrigt om Nordens äldre namn, Floræus l. c., Iduna 6 h. s. 20 f. — Sv. Lit. T. 1816 s. 424 f. — Rydberg (Svearnes och Göthernas strid om Konungavalet, s. 27) anser Manner vara Nordens äldre invånare, med hvilka Odens Asar sammansmälte; då de erhöllo namnet Svear, och deras land kallades både Manhem och Svithiod.

4) Geyer a. st. s. 53—135; der man finner vidlyftigt allt hvad som hör hit. Jfr Silverstolpes hist. öfver förhållanderna mellan Sv. och N., 1 D. s. 2. f.

5) Schönström, Anledn. sill Svenska historiens förbättrande, utg. af Hammarsköld, s. 26.

ännu deras behof: jagten gaf dem till det mesta både näring och kläder, men gjorde dem tillika härdade och krigiska. Det synes, som hade några af dessa Thulebоar eller Atlänningar varit af en jättelik kroppsvext [6]), och att de, föranlåtne af öfversvämningar eller andra naturhvälfningar, tid efter annan företagit sig uttåg till Germanien och andra Europeiska länder. Förgäfves söka vi få någon reda på dessa fruktansvärda härjare, hvilka ömsom öfvervunnos och segrade: i senare fallet fästade de sig vanligen i nya boningsorter, hvarifrån de någon gång underhöllo gemenskapen med moderlandet. Huru folkrik Nordens befolkning varit strax efter den Noachiska floden, veta vi likså litet som vi känna dessa folkens öden före Asarnes ankomst: alla urkunder, om de någonsin funnits, ha gått förlorade, och hvad som bibehållit sig är blott efterljud af sägner, inflätade i myther. Dessa sägner tala om flera Odiner, som herrskat i Norden och erhållit gudomlig dyrkan; men först med den siste Odin tager den råare och dunklare fabeltiden slut [7]).

---

6) Torfæus, Hist. Norv. s. 125.

7) Jemf. härvid: Olaus Petri, Sv. Chr. (uti Scr. R. S. 1 T. p. 219 f.) — E. Benzelius, Utk. till Sv. folkets hist., s. 10 f. — Floræus, Flores Antiqv. Sc. s. 1—54, en för öfrigt nog lättrogen författare. — Suhm, om de nordiske folks äldste Oprindelse, hela verket. — Wilde, hist. pragmat., p. 36 f. — Schlözer, Allgem. Nord. Geschichte, 1: 64 f. — Herwarar-Saga med anm. af Verelius. — Schö-

Det Hedniska Finlands tillstånd. } Att den store Leibnitz och flere med honom ansett *Finnarne* för att ha varit ur invånare i Sverige, är nogsamt bekant [8]); men det är likaså bekant, att andre häfdeforskare på goda skäl neka detta [9]). Äfven äro de en aldeles olika nation med Joterna; [*]) ehuru det dock är obestrideligt, att de lemnat minne efter sig både i Sverige och Norrige, der de således förmodligen haft ett tillfälligt men korrtare vistande [10]). Uti äldsta tider inbegrepos de under den allmänna och ganska obestämda benämningen *Schyter*; de voro bland Muskovitiska Rikets första inbyggare, och lefde nästan som Lapparne i vår tid. Om de äro Hunnernas stamfäder och om de ursprungligen varit ett med Turkarne, såsom någon velat påstå [11]), lemna vi derhän; *men vissare* torde vara, att de ej nedsatt sig i Finland, af dem Suima kalladt, förrän Vandalerna, Helsingarne och andra der förut boende stammar utvandrat och lemnat lan-

---

ning, om de Norskes Oprindelse, hela afhandlingen. — Man vill icke besvära Läsarn med anförande af bisk. Bångs hypothés (Prisca Sviogoth. ecclesia, c. b), som låter sjelfva Adam bo i Sverige; emedan en slik orimlighet vederlägger sig sjelf.

8) Benzelius, l. c. s. 16—20.

9) Schönström, l. c. s. 12, 40.

*) Fastän Iduna (4 h. s. 91—94) lär motsatsen.

10) Sjöborg, Nomenklatur för nordiska fornlemningar, s. 44. Jfr Iduna, 4:de h., s. 102 f., om Bjarmaland, Finnar och Lappar.

11) Schönström, s. 13, 14, 41 o. s. v.

det tomt. Af sin färdighet att löpa på skidor, fingo de understundom namnet *Skridfinnar* [12]. Först med landets eröfring af Svenskarne började deras borgerliga välmåga och kultur. Tillförne befunno de sig i naturtillståndets råhet, utan lagar och regering, äfvensom utan skriftecken. Ej en gång de fragmenter af historiska qväden, som kommit till oss, meddelar oss någon upplysning om Fornfinnarnes lefnadssätt och författning. Städer kände de icke, men voro ej aldeles obekante med metallernas bruk: deras åkerbruk bestod mest i svedjandet, och denna näringsgren öfvades mer än boskapsskötseln. Likasom Estherna, deras stamförvanter, lefde de väl i den naturliga friheten, men slöto dock förbund till gemensamt försvar och valde sig för hvarje krigståg en befälhafvare bland de starkaste och erfarnaste i nationen. Uti umgänget och den husliga kretsen dystra halfbarbarer, visste de knappast af något ädlare nöje än det öfverflödiga njutandet af rusgifvande drycker. De hade Skalder, hvilkas sånger kallades Runor och handlade om Gudarnes äfventyr, om förfädrens bragder samt om lifvets glada eller sorgliga uppträden: de äldsta af dem kallas ännu trollsånger och innehålla drömmar af en utsväfvande vidskeppelse. Uppfinningen af musikaliska instrumenter tillskrefvo de en af sina förnämsta Gudar, *Wäjnamöjnen*. Qvinnorna behandlades med

---

[12]) Geyer l. c. s. 88 f. 412 f. — Hallenbergs Anm. till Lagerbrings hist. II: 364. — Lappens äldsta namn hos våra förfäder är Finne. Jfr Lüdeke Schw. Gel. Arch. 1 B. s. 261 f.

föga aktning och skonsamhet. *Jumala* är ett ord, hvarmed de beteknade det Högsta Väsendet; annars tillbådo de skapade ting, sol, måne, stjernor, träd, källor, stenar, o. s. v. Finnarnes ursprungliga religion var alltså en Fetischism; de hade allmänna stamgudar och enskillta familjgudar, som dock ej sällan ombyttes; och i tidens längd blefvo sjelfva naturfenomenerna personifierade. *Ilmakainen* var luftens Herre, *Kekki* åter jordbrukets föreståndare. Kärlekens gudinna hette *Sackamiele*. Tomtegubbarne ärades med skänker; men de gamle Finnarne, i likhet med Germanerna, hade inga gudabilder, emedan dem fattades verktyg och konstskicklighet. Hvarken tempel eller altaren uppfördes: hvarje husfader förestod sjelf gudstjensten, och denna förrättades på vissa dertill *invigda ställen* i skogen. Egentliga präster funnos icke, men så mycket flera spåmän, teknatydare, häxmästare och andra slags bedragare. Björnfesten firades i synnerhet med många ceremonier; men, huruvida offer voro hos detta folk öfliga, är oafgjordt. Om ett tillkommande lif hade de visserligen något begrepp, men de tänkte sig detsamma likt med det närvarande: uti de dödas rike (*Tuonela*) feltes derföre icke hvad som till kroppens behof och nöje hörer. Också har man i Finland träffat ättehögar, betäckta med ofantliga stenar, uti hvilka man ofta märkt dyrbara metallkärl och multnade qvarlefvor af kläder och födoämnen [13]).

[13]) Finland och dess inyånare, af Rühs, 1 D. s. 3—28; Gananders mythologia fennica,

Nordiska Gudaläran före Oden. Mera känd och i många hänseenden jemväl mera märkvärdig är den Skandinaviska Nordens gudasaga. Man har anmärkt, att Religionerna, ju äldre de äro, desto renare och högre åsigter innehålla de: detta, som genom en mängd af historiska minnesvårdar är nästan satt utom tvifvelsmål, synes antyda, att menniskan utgått från ett tillstånd af högre kunskaper och krafter, men icke från ett tillstånd af rå vildhet, följaktligen måste vi uti alla vilda folkslag snarare se urartade stammar, hvilka nedsjunkit från sina fäders högre bildning, än naturmenniskor, som ej hunnit upparbeta sig ur barndoms-okunnigheten. Så lär oss äfven den heliga Skrift, och visserligen har en stråle af denna gudomliga uppenbarelse lyst för de folk, som behållit en sundare Gudalära. Hvad våra urfäder angår, så leda oss deras heliga sagor till denna källa. Väl har fördomen förkastat dem, dessa historiens under, dessa forntidens gåtor; men andra hafva bestyrkt deras äkthet och i dem funnit en djup betydelse, ehuru det icke lär kunna nekas, att de i en senare tid fått bibliska och christliga tillsattser [14]). Herrligast är *Völuspa*, Nordens Sibyl-

---

och Porthaus Anm. rörande Finska folkets läge m. m. (Vitt. Ak. H. IV, s. 1: 35).

[14]) Så tror åtminstone den af Svenska Historien högt förtjente Rühs, Sv. H. 1 D. s. 28 f. — Ihres tanka om Isl. Eddan, den han ej tror innehålla de gamlas Theologie, se Vitt. Ak. Handl. 2 D. s. 19.

la, (Volas spådom), som i klarhet närmar sig Noachs kunskap om Gud; men jemväl i de öfrige Eddiska Sångerna, *Vafthrudnismal*, *Grimnismal*, *Haramal*, *Alvismal*, *Vegtamsqvida*, *Hyndlaliod*, och andra, öfverraskas man någon gång af sådane framställningar rörande skapelseverket, det uppkomna onda, verldslifvet, naturens riken, menniskosjälens odödlighet och verldens förestående undergång, med mera dylikt, att man i dessa foster af stamfädrens vishet och skaldekonst tycker sig finna qvarlefvor af gudomliga sanningar [15]). Det är ej alltid lätt att skilja mellan de mythiska och historiska antydningarne. Mellertid hafva många försök skedt att utreda detta ämne [16]); och, så litet tillfredsställande dessa åtskilliga försök i allmänhet än må vara, tjena de dock till att ådagalägga Nordmythernas höga värde. Verkligen har man funnit denna företeelse så o-

---

15) Jfr Herder Stimmen der Völker in Liedern, Ups. Ed. s. 394 f. — Iduna, 1 h. s. 80 f. — s. 60 f. — Hammarsköld om philos. stud. i Sv. s. 14 f. — Holbergs D. og N. Stat, s. 84 f. — Sv. Litt. Tidn. 1820, s. 545 f.

16) Vi upprepa icke, hvad Svenskarne Verelius, Göransson, Afzelius, Ling, hvad Danskarne Sandvig, Vorm, Thorlacius, Abrahamsen, Finn Magnusen. Nyerup och Müller, hvad Tyska Bröderna Grimm och Isländarn Rask i detta afseende vidgjort. Den, som intresserar sig för saken, torde med nöje läsa Nordens Mythologie eller utsigt öfver Eddaläran af Grundtvig. Här följa vi i det mesta D:r Münter Kirchengesch von Dänemark und Norwegen (s; 10—67) som går en väl öfverlagd medelväg.

väntad vid Nordboernas läge, att man velat härleda deras mythlära från Hindostan eller Persien, hvarifrån all bildning och upplysning skall hafva utgått: åtminstone anser den lärde William Jones den äldste Asiatiske Oden eller Wodan för densamme med Hinduernas Buddha *); men, så mycket än kan anföras för denna tanka, ha likväl andra kännare sökt bevisa, att ej mindre Finnarnes än Asarnes mythiska sånger hafva ett nordiskt lynne [17]). Våra myther och sagor äro dyrbara historiska öfverlefvor af det nordiska folkets äldre anda, natur och seder: en anda af det gigantiska och kolossala är uti hjeltarnes äfventyr, strider, sjöresor, äfvensom i hämndens och dödens sånger. En uti så djupsinniga sinnebilder insvept religion kunde dock ej vara allmänhetens egendom: man bör derföre skillja imellan det allmännare och hemligare innehållet, imellan mythologien och folktron [18]). Här kan ej vara fråga om någon äldre Gudalära än de Göthiska

*) Huruvida Odin eller Wodan är identisk med Buddha, se Svea h. 5 s. 253 f. Ritter vill, att Odin är densamme som Buddha i Hindostan, Fo i Sina, Herakles ibland Kelterna, o. s. v. — Idunas utg. anse förbindelsen emellan Asiens och Skandinaviens myther för afgjord och af hög ålder.

[17]) Sv. Litt. Tidn. 1821 s. 713 f. — Eddornas Sinnebilds-lära af Ling, s. 4 f.

[18]) Geyer l. c. s. 247—299. — Bruzelius Sv. H., Inl. s. 1—xx. — Obetydligt är hvad man finner hos Spegel K. h. 2 D. s. 19 f., Celsius R. h. s. 31 f., Benzelius l. c. s. 36 f. Dryselius K. h. s. 259 f.

folkstammarnes; men äfven denna är ej på lika tid uppkommen, aldenstund både Thors och Wodans dyrkan var vida utbredd, långt förrän Oden från Asgård (Sigge Fridulfsson) stiftade sitt Skandinaviska nybygge och införde sin nya tro. Nordiska hedendomen har undergått flere förändringar: den uråldriga Fornjotiska läran måste vika då den så kallade Jätteslägten störtades af ett väl mindre resligt men mera kultiveradt folk; men jemväl denna äldre Asaläran, som utträngde den Jotniska, måste, som sagt är, till en del lemna rum för den senare Odinska: hvarföre vi med skäl antaga trenne hedniska religionsperioder i Norden.

Afgudarne Thor, Odin, Freyr. Skandinavernas äldsta och förnämsta gudomlighet var Thor, dunderguden: såsom sinnebild af hans oöfvervinneliga *kraft* tillades honom hammarn. Detta vapen, symbol af åskviggen, trodde man honom endast eller hufvudsakligen använda mot de underjordiska Dämonerna, mot trollen, unnordboernas gudar, som af fruktan för honom kröpo undan i jordhålor och bergsklyfter. Mjolner hette denna märkvärdiga hammare. Thor dyrkades i hela Norden, serdeles i Norrige, framför de öfrige afgudarne, intill Christendomens införande: Eddorna äro fulla af hans bragder; men det är svårt att serskilja den äldre naturguden Aukathor ifrån den senare under Odinska perioden eller den förgudade presten Asathor [19]. Odin var Nordfolkens andra stora afgud, kanske ifrån

[19]) Münter l. c. s. 20.

början dyrkad som Solguden. Han hade ganska många namn, och ärades enkannerligen i Danmark: då han i längden förblandades med As-Oden, eller den Schytiske historiske Odin, blef han äfven krigsgud och i denna egenskap tillbads han ifrigt af alla tappra Svear *). Med nästan lika ifver dyrkade dessa Freyr, Nordens tredje öfvergud, som hade att bestyra öfver jordens frugtbarhet. Några hyllade honom som ägtenskapens beskyddare. Till äfventyrs vördades han ursprungligen som månguden, i hvilken man personifierade den alstrande naturkraften; men efter Asarnes invandring gjordes hans syster Freja eller Frigga till kärleksgudinna. I likhet med Österländningarne hade således Nordboerna en Treenighet **): Har, Jafnhar och Thridi, det är, den Höge, den Jemnhöge och den Tredje-Höge. Ännu är detta hufvudsatsen af den Indiska och den Lamaiska Religionen: från Orienten kom begreppet härom, äfvensom själavandringsläran, till Skandien med de hitflyttande Asiaterna; men hela läran fick här ett annat skaplynne. Völu-Spa utsäger varsamt sin tro på en *Allfader*, den Äldste och Högste, som var starkare än Asarne ***); efter Odins tid var dock detta

*) Man har jemnfört namnet Oden med Hebreernas Adonai. Eljest betydde Oden en god, men Puke en ond anda. Fr. Schlegels mening om Odin, se Föreläsn. öfver Nya Historien. Sv. Öfvers. s. 161 f.

**) Nyerups Edda, s. 5.

***) Volas, spåqvinnans, sång kan af alla Skandinaviens urgamla qväden egentligen kallas käl-

n af de hemligheter, som var af få tydligt känd [21]). Den dunkla aningen om ett Urväsende blef med hvarje generation alltmera obegripen, heldst ingen prestkast eller något lärdt stånd fanns i Skandien, som kunde bibehålla de religiösa föreställningarne i deras renhet eller än vidare dem utveckla. Högst få voro de, som böjde sig till den förnuftigare Deismen; de flesta togo sin tillflykt till en rå fetisch-vidskeppelse eller ock sökte de en slags vishet och tröst uti att förneka tillvarelsen af något oändligt [22]).

Under-gudar. Hedningarne föreställde sig alla naturföreteelser såsom verkningar af högre andar, åt hvilka de derföre egnade mer eller mindre dyrkan. Så förhöll det sig med Greker och Romare, så med Nordboerna och alla *andra i mångguderiets blindhet* vandrande folk. Tacitus omförmäler en Hertha såsom Germanernas jordgudinna: hon nämnes likväl icke i Eddans Dämisagor; men visst är, att hon, såsom Odins Gemål, åtminstone på Danska ön Seeland var i uråldriga tider föremål för offer och högtidligheter [23]). Den för-odiniska religionen i Norden kände Ägir såsom hafvets och Kar såsom vindarnes gud; men i synnerhet är eldens gud, Loke, i fabelläran

lan för all nordisk mythologie; den är öfversatt i Iduna 3:dje H. — Månne ej Sveriges uråldriga vapen, tre kronor, alluderar på de tre öfverguderna i nordiska mythologien?

21) Grundtvig, Nordens Mythologie, s. 2 f.

22) Hammarsköld l. c. s. 21.

23) Skandinav. Museum 1806; jfr Gräters ne-

omtalad. Han kallades Jättarnes onda list, fruktades mycket, och troddes hafva framfödt de rysliga missfostren *Midgårdsormen* och *Fenrisulfven.* Med allt sitt bemödande kunde de senare Asarne ej förtränga hans i Skandien djupt rotfästade dyrkan: dikterna om Lokes affall, strider och straff kan man vidlyftigt inhemta både hos Saxo och Snorre. Den enhändte T y r var gud för krig och klokhet, men är sannolikt senare Skalders foster. B r a g e var poësiens och vältalighetens gudomlighet, hvilken den Odinska kulten ej förmådde undantränga; hans maka I d u n a är lika gammål: hon gömmer äpplen, af hvilka gudarne hemta en evig ungdom. Ödets gudinnor, de tre Nornorna, U r d, V e r a n d och S k u l d, synas ock herstamma från Asien och varit bekanta i Norden före Odins period; hvilket äfven gäller om *Walkyrierna*, om *Alferna* och andra inbillningens öfvermenskliga väsenden af samma art. Om många förmenta gudomligheter veta vi ej mer än blotta namnen. Hafvet, floder, källor hade sina Nymfer: skogar och berg stódo under uppsigt af vissa andar: stammar och familjer egde serskillta skyddsgudar. Sagorna om *troll* och *håxor* ha bland menige man bibehållit sig intill våra tider.

Hednanordens öfriga religionsläror. } Att våra urfäder haft en tradition eller sägen om syndafloden, synes troligt; men denna har sedermera blifvit förblandad med de äldsta märk-

---

bers. v. Suhms Darst. der nord. Fabelzeit, 1: 53.

liga tilldragelserna i deras folkstam [24]. Uti Eddans berättelser ligga, som redan sagt är, dolda några dunkla öfverlemningar om verldens och menniskans skapelse, om vårt slägtes förskingring, om det ondas ursprung, med mera; men omisskänneligt är, att ganska mycket deraf syftar ock på våra Göthiska förfäders upprinnelse, öden och äldsta tillstånd, dels i deras första Asiatiska boningsort, dels i det Skandinaviska Norden. Gylfaginning innehåller ting, som skedde i de äldsta tider och tillika våra förfäders meningar i Theologie och Philosophie. De veta att omtala ett dubbelt Asgård; ej blott i Norden var ock deras Godhem, deras Mannahem, utan äfven på deras fordna boningsställen, nemligen landsträckan mellan Tanais och Östersjön. Börs söner, heter det i *prosaiska* Eddan, funno på stranden tvenne trän; dem togo de, gåfvo dem tankekraft, lif och skepnad, och kallade dem Man och Qvinna. Af detta första par — Ask och Embla — härstamma alla menniskor, hvilka äro försedda med en dödlig kropp men med en odödlig själ. Olika voro likväl begreppen om beskaffenheten af det tillkommande lifvet: ty några trodde, att själarne en tid lång uppehöllo sig i närheten af liken; andra försatte dem i sällskap med Alfer eller Vettar, dem de gåfvo berg och backar till boningar [25]. Län-

24) Schönings Afhandl. om de Norskes og en deel andre nordiske Folkes Oprindelse (Sorøe 1769), s. 99 f.

25) Münter l. c. s. 45.

gre bibehöllo sig föreställningarne om själavandringen ur den ene kroppen i den andre, [26]); föreställningar, som varit och ännu äro allmänna i Orienten. Härmed stod den läran i samband, att gudarna nedstego i menniskokroppar; och härutaf blir begripligt, huru den Sigtunske Odin med sina Asar kunde i Norden frambringa en så stor revolution [27]). Valhall var före denna period erkänd som boningen både för gudar och hjeltar; men senare Skalder menade härmed blott de svärdfallnes sal [28]). Einheriar kallades hjeltarne i Valhall *). Före denna verlden existerade, enligt våra urfäders tro, tvenne från hvarandra omätligen skillda verldar: en god, ljus och varm, Muspelsheim; en annan ond, mörk och kall, Niflheim. Båda uppehöllos genom den underbara asken Ygdrasil, som vidt omkring utsträckte sina väldiga rötter. Under asken uppspringer evighetens källa, Urdar-

26) Müllers Sagabibliothek, III: 288 f.
27) Suhm om Odin, s. 289.
28) Grundtvig l. c. s. 153 f.
*) Denna himmel diktades helt sinnlig: dess invånare äta fläsk af galten Serimner, få mjöd af geten Hejdrun; imellanåt roa de sig med bardalekar. Med tiden blefvo 9 himlar, liksom verldarne voro 9 (Nyerup l. c. s. 38). Skaldestycket Vegtamsquida finns på Danska hos Sandvig (2 h. s. 15—22), på Tyska i Herders Volkl. 2 Th. s. 194—200. Om Nornorna se Gräter (Nord. Bl. s. 41—90), om Ragnarök Nyerup s. 87 f. Vår Göransson kallar Voluspa "en patriarkalisk lära." Jfr. Thorlacius Ant. bor. obs.

brunnen, vid hvilken vistas urtidens heliga mör, Nornorna, det förflutna, det närvarande, det blifvande. Mellan värmens och köldens land herrskade, före tidens början, ett tomt svalg, Ginungagap; och här uppsteg det första grundämnet jätten Ymer. Hel var skuggornas eller vålnadernas dystra rike, som ej en gång den gode Baldur, gudars och menniskors älskling, kunde undgå: under honom var gullåldren, men den onde Loke tog med list lifvet af honom. Vid Ragnarauk eller verldens ända skall Surtur framkomma till kamp emot gudarne, öfvervinna dem och med lågor förstöra jorden och himlen. Då skall både Valhall och Hel försvinna; Fenrisulfven, som varit bunden, blir lös och slukar Oden; men Baldur, den åter uppstående oskuldsguden, grundar sitt herrliga rike, der de goda belönas. Så förkunna den äldsta hedenåldrens halfutnötta runor, och några af dessa satser voro gemensamma med Egyptier, Hinduer, Tibetaner och Hetrusker; men troligt är, att Odin, då han med sin prestkoloni anlände till Norden, fann Skandinaverna i flera punkter derifrån afvikne.

Skandiernas äldsta fester och offringar. Redan är anmärkt, att de äldste Götherna ej hade afgudabilder eller blothus, förfärdigade af menniskohänder. Klippor och stenar gjorde dem samma tjenst; hvaraf ännu finnas spår i Norrige [29]. Hos de Keltiska folkslagen voro

---

[29]) Schöning Norges Hist. II s. 338 f. — Münter l. c. s. 55 f.

de vanlig. I stället för tempel uppreste de altaren i bokskogar eller ekskogar, men i de nordligare trakterna tallskogar: en krets af upprättstående stenar omgaf det invigda stället, hvarest den heliga elden brann och hvarest offerdjurens eller de offrade menniskornas blod flöt till afgudarnes ära. Stundom upphängdes offren i trädens grenar. Hvem, som förrättade offrandet, är svårt att afgöra; aldenstund man för dessa aflägsna tider ej känner några enkom för afgudatjensten tillsatta föreståndare. Att Kaledonierna hade sina Druider, är bekant; men detta upplyser icke, huruvida de äldste Skandinaverna äfven hade afgudatjenare med namnet Drottar *). Men från Asien medförde de föreställningen om gudomens inkarnationer, något, som hör till den Samaniska och Lamaiska Religionens väsende [10]). Godar af begge könen, det vill säga, män och qvinnor med inneboende gudomligheter, voro fördenskull i det uråldriga Norden ej sällsporda; och med spådomskonsten förenade de nog allmänt trolldomsyrket. Väl framträdde Odin något senare såsom mästare i denna vantro; men före honom hade vårt land beryktade häxor, hvilkas vidskepliga konst kallades Seid.

---

*) Det vet man endast, att i fornåldrens aflägsnaste tidehvarf samlades fasta landets invånare på ön Öland till offerhögtider och lagskipning, samt högade der sina döda. Vid vissa fester restes ock Majstänger, som ha hednisk upprinnelse. (Iduna 9 h. s. 87).

[10]) Meiners Geschichte aller Religionen, II: s. 335; 532.

Med honom blef Skandinavien i politiskt och religiöst afseende likasom omskapt, och historien får mera ljus och pålitlighet [31]).

Odins religionslära. Ungefär ett halft århundrade före den christna tidräkningen ankom Asiamannen Odin (egentligen Sigge Fridulfsson), som vanligen kallas den siste eller tredje Odin, med sina följeslagare till Skandinavien *). Sjelf en ättling af Manhems gudomliga stam, tillade han sig alla de egenskaper och bedrifter, som tillhörde den äldre Odin; och jemväl hans medföljande vänner ville anses för gudarnes representanter eller afbilder på jorden. Asarne blefvo nu de starke gudarne; Vanerna de milda. Det är ej sannolikt, att Odin såsom inkräktare i spetsen för en krigshär inträngt i Norden; han uppträdde *blott som* Religionsstiftare, och fann slughet för sitt ändamål verksammare är svärdet. Hvad, som förmått honom att lemna hem-

[31]) D:r Münter har sökt bevisa, att Nordens Lagstiftare var en Schaman och hans reformation Lamaiskt bländverk, l. c. s. 68 f. — Gibbons tankar om Odin och Götherna, se Rom H. 2:dra D. s. 81—117. — Jfr Sv. R. H. af Ol. v. Dalin, 1 D. s. 50 f. — Geyer l. c. s. 424 f. — Silverstolpe l. c. 1 D. s. 15 f. — Lagerbrings Sv. R. H. 1 D. 435 f. Sv. L. T. 1821 s. 611 f.

*) En annan mening härom af Reuterdahl, se Theol. Qvartalskrift 1830. H. 2 s. 4 f. — Gråberg af Hemsö meddelar sin tanka om Sigge Fridulfsons ankomst till Skandien under namn af Odin, uti 10:de D. af Vitt. Hist. och Ant. Akad. handl. (1816.)

landet, vet man icke; det allenast vet man, att han förut bodt i nejden af Svarta Hafvet, och efter vidlyftiga vandringar nedsatte sig i Sverige, hvarest han vann sådant förtroende hos den då regerande Gylfe, att honom genast medgafs fredlig besittning af ett landstycke omkring Mälarn eller Laugaren. Det ser ut, som hade han varit en listig gycklare, som till sin fördel begagnade ett okunnigt folks vidskeppelse: erfaren i alla häxkonster förstod han att väcka hopens förvåning; hans sedolära är föga annat än anvisning till en egennyttig lefnadsklokhet, och hans vishet är inhöljd i gåtor och dunkla språk. Mera anseende skaffade han sig genom sin kännedom af flera tungomål, genom runornas eller bokstäfvers införande och genom konsten att bearbeta jern: heldst Nordboernas äldsta vapen och verktyg voro blott af sten, och skrifkonsten var dem fulleligen obekant. Mellertid afskildras oss hans och de öfrige Asarnes moraliska karakterer med de mörkaste ferger; och de tillnamn, man honom gaf, bevittna i sin mån huru ringa aktning vår Odin i denna hänsigt sig förvärfvat. Dock lyckades hans plan så vida, att han på de flesta orter dyrkades näst Thor och att hans inrättningar bibehöllos genom sekler såsom gällande lagar. Sigtuna blef sätet för den nya kulten och Oden blef här Öfverprest. Hans elfva undergudar förordnades ock till prester, och en i Norden tillförne osedd pomp infördes vid gudstjensten. Den gamla religionens fyra stora högtider fortforo att firas, men med nya bruk och offer; och till utgifternas bestridande måste hvarje invå-

nare i Sverige betala en viss skatt. Döende lät han rista sig med Geirsodd, och förklarade, att alla, som manhaftigt kämpat och stupade i krig, tillhörde honom: hans lik blef, landets sed likmätigt, förbrändt. Vördnaden för honom steg mer och mer ända dertill, att Skalderne nämnde honom Allfader *); hans dyrkan spridde sig till alla Germaniska stammar, i synnerhet till Saxarne [12]). Åskans gud Thor vek likväl icke för den nye krigsguden, heldst hans öfverprest tappert förfäktade hans gamla rättigheter; och med honom delade Freyr folkets dyrkande tillit. Den senare blef liksom Svenskarnes nationalgud; men honom vid sidan stod Vanen Niord såsom rikdomens gud. Mellertid är troligt, att många den fordna religionens anhängare, som ej ville *foga sig* i den nya ordningen, af missnöje *öfvergåfvo* Skandinavien och flydde med sina gudar öfver Finland till hvita hafvets stränder, der Jotunhem och Utgård blefvo säten för deras helgedomar. De öfrige Asarne, som tillbådos, voro Forsete för rättvisa, Uller för jagt och holmgång, men i synnerhet Balder, i hvars himlaborg Breidablick intet orent fick vara: hans dyrkan sträckte sig

*) Man har skäl att tro, det Odens namn äfven varit kändt och dyrkadt i Skottland: "Lodas ande," som ofta förekommer hos Ossian, serdeles i Skaldestycket Fingal, anses vara en och samma person med Oden (se Poems of Ossian, London 1790; Vol. 1 pag. 60).

[12]) Ritters Vorhalle, s. 272. — Celsius l. c. s. 34, noten.

vida och hans prestinnor voro jungfrur; uti södra Norrige hade han i Baldershage ett stort, med många gudabeläten smyckadt tempel [33]). Heimdallur var hvarken en As eller en Van, men vårdade bifrost emot bergresarnes anfall; bifrost betyder regnbågen, den bro, hvarmed gudarne förenat himmel och jord. Gudinnorna eller Asyniorna voro ej heller få; af dem var Freja den förnämsta; många af de andra torde blott ha varit tärnor eller till och med blott poëtiska uttryck [34]). Genom den Odinska reformationen minskades ej antalet af de förut i Norden ärade halfgudar; ännu troddes på hvita och svarta *Alfer*, på *Dvergar*, och andra diktade väsenden. Exempel af menniskers förgudningar förekomma ej sällan; och sjelfva Fetisch-tjensten fortvarade. Så tillbad Norrska Konungen Augvold en ko, den han öfverallt förde med sig; detsamma gjorde Konung Eystein i Sverige. Invånarne i Hvitabyborg, som omsider af Ragnar Lodbroks son eröfrades, dyrkade likaledes sådane fyrfotade gudomligheter [35]). Nordiska Kosmogonien, som omtalar kon Audumbla, gaf måhända anledningen dertill. Äfven trän blefvo någon gång föremål för tillbedjandet [36]), och de många helgade lundarne gåfvo denna

---

[33]) Müllers Sagabibl. 11: 459. — Sjöborgs Nomenkl. s. 139, noten. Uti Disarsalen stodo gudinnornas bilder, som smordes och torkades vid elden.

[34]) Grundtvig l. c. s. 7, 13.

[35]) Suhms Hist. af Danm. 1: 546.

[36]) Schefferi Upsalia, p. 50.

urgamla fetischtjenst alltjemt ny näring. Så länge hedendomen varade i Norden, saknades ej heller sådane som dyrkade stenar och sjöar [37]. Till och med Thorviggarne tyckas ha varit fetischer, skyddande symboler af en gudom [38]. Man antog en tvåfaldig själ och trodde grafhögarne omsväfvas af de aflidnes hamnar. Nya himlar och nya afgrunder tillskapades af de senare Asarne: efter gudarnes undergång nemligen skola de goda församlas i Gimle, allfaders boning; men de onda deremot lida qval i Nastroud, en ort full af ormar, i hvilkas gift de olycklige skola simma. Allt detta är dock insvept i en så orakelartad dunkelhet, att mythernas tydning alltid blir osäker. Asaläran innefattar påtagligen mycket, som hänvisar till verkliga händelser; något litet deraf kan anses *såsom ett försök att lösa tillvarelsens gåta och* är egentligen ett lån af Indianerna; men det mesta är utsmyckningar af nordiska Skalder och tjente blott till att alstra eller underhålla en låg naturdyrkan [39]. Åt-

37) Mone, Gesch. d. nord. Heidenth, s. 255.
38) Sjöborg l. c. s. III.
39) Som bekant är, hafva vi Isländarne att tacka för kännedomen af den Nordiska Gudalärans källor. Sämund, en prest på Island, har samlat den äldre eller rhytmiska Eddan, som består af skaldestycken med inflickade prosaiska folksagor; dessa Eddiska sånger äro dels mythiska, dels ethiska, dels historiska. Snorre Sturleson, en lagman på denna ö, har gett oss den yngre eller prosai-

minstone är det för ingen del afgjordt, att Nordiska Mythologien strax egde den konstiga form, som den flere sekler derefter erhöll af Isländska Skalder.

Hednatempel, gudstjenst, offer, prester. } Odin hade i Sigtuna uppfört ett afgudatempel, men ett vida mera lysande uppbyggdes af Frej uti gamla Upsala [40]. Pragten och rikedomen af detta tempel var utomordentlig; men man bör besinna, att tidens vikingafärder förskaffade medel härtill, som landet sjelf icke egde. Då det Sigtuniska templet var endast ett rätt och slätt trähus, med dörrar på båda långväggarne samt omgifvet med en skidgård eller plank, [41]; så beskrifves oss det Upsaliska som en 60 alnar lång och bred korsbyggnad af sten med tvenne hvälfda portar på hvardera sidan: väggarne, säger Adam från Bremen, blänkte af gull, taket var af gullbleck, och hela byggnaden innantill omgafs af en gyllene kedja [42]. Utomkring templet, som hade en

---

ska Eddan, som är en samling af mythologiska berättelser och poëtiska namnuppgifter. Om dessa och Nordens öfrige sagor och qväden, se Lindfors inledn. till Isländska Litteraturen, §§. 14. 15, 16.

40) Om Sigtuna afgudahus berättar Snorre i Yngl. Saga Kap. 5. Bevisen för Upsala-templets verklighet finnes ock i Yngl. S K. 72 och hos Adamus Bremensis K. 233. Templet är, jemte den helgade lunden och skirkällan, aftaget uti Svecieverket samt hos Peringsköld. Närmare beskrifning derom kan läsas i Sjöborgs Inl., till Fäd. Ant. s. 175.

41) V. Dalins Sv. R. H. 1 D. k. 6 §. 8.

42) Adamus Br. de situ Daniæ, p. 162. Jemf.

fri och behagelig utsigt, var en gård, hvilken inneslöts af en 900 alnar lång ringmur *). Innuti voro bilder af Nordens tre öfvergudar: Thor, såsom den mägtigaste, sattes midt i högsätet, mellan Oden och Frejer, på ett utbredt hyende. Offer och spådomar utgjorde det väsendtliga af tempeltjensten. Olaus Magnus berättar, att, ehuru de gamla Götherna hvar vecka eller dag dyrkat sina afgudar, hafva de hvar nionde månad bevisat dem en större och högtidligare vördnad, offrat i nio dagar, och hvar dag nio slags djur, stundom menniskor. Hvart nionde år samlades således vid Upsala afgudatempel en stor skara: den menniska, på hvilken lotten föll att offras, nedsänktes lefvande i en brunn eller källa: dog hon lätt, så uttydde presterna det för ett lyckligt tekn, hvar-

---

Bussers beskrifn. om Upsala, 1 D. s. 17 f. En häftig tvist fördes imellan Prof. Scheffer å ena samt Prof. Rudbeck och Verelius å andra sidan angående läget af detta namnkunniga afgudahus: den förre ville flytta det till nya Upsala stad, då de senare rätteligen påstodo, att det legat i gamla Upsala. Man finner hela denna tvist, med alla skälen för och emot, med all möjlig fullständighet utförd hos Celsius, Svea R. Kyrkoh. 1 D. s. 40—98. Rudbeck gick, som man vet, till en annan ytterlighet, uti sin genialiska Atlantica.

*) Upsala tempel var tillhopasatt af groft ämne, gråsten, ler och sand, allt mycket plumpt. Kanske voro murarne klädda med bräder, som med gullplåtar öfverdrogos (se Salvius om Upl. s. 302 f., Baaz Hist. Eccl. L. 1 C. 2 p. 70). Jfr Peringsk. Mon. Upl. s. 134 f.

på hon blef upptagen och hängd i en helgad lund. Om någon i källan nedsänkt blef vid lif öfver natten, så blef hon lefvande uppbränd [43]). Bilderna voro i kolossal mansgestalt och anropades vid olika behof eller tillfällen [44]). När någon menniska offrades, sade afgudapresten: "nu gifver jag dig Oden" [45]); sedan drack man bäst man förmådde, och välplägningen gick för sig under otuktiga lekar. Oxar, får, hästar, svin, hundar voro de vanliga offren; men man vet att under allmän nöd voro ej engång Konungarne fritagne: denna lott drabbade Domalder och Wikar. Enhvar af de tre yppersta Asagudarne hade sin serskillta offerfest,

---

43) Messenius, Sveopentaprotopolis s. 23; men då han säger, att detta skedde på det rum som nu är imellan domkyrkan och bondekyrkan, så säger han mera än han vet.

44) Then Gamble Svenske Crönica (Scr. R. S. p. 242): "Thors beläte var gjort som eth nakit barn och sath oppå karlavagnen och VII stjernor hade han i hande och han bedrades om torsdaghen och kallades thors daghen æpter honom". — "Naar krankdomb eller oaar komo offrade the toor, nar the drogo til stridh eller gingo till kampæ offrade the oden, Hvilken som brudlöpp vilde göra tha offrade the Frigh". Jemf. mindre Rimkrön. l. c. p. 252. — Arnkiel in Cimbrische Heiden-Religion, kap. 30, handlar om våra förfäders hedniska altaren och lundar. Jemf. kärnan af Sv. Hist. s. 14. 21 f.

45) Verelius, not. till Götriks Saga s. 67, till Herwarar-Saga s. 54. — Härmed instämmer ej väl Schoerbings tanka om de hedniska Skandinavernas korta trosbekännelse: "att allfader dem skapat, allting råder (styr) och älskar goda menniskor" (3:die H. s. 11).

som årligen firades i Upsala. Den första af dem begyntes midvinterstiden, kallades *Jul*, och begicks egentligen Thor till ära: då offrades säd, bröd och allehanda boskap, och månaden, som var den första i de gamles år, kallades Thorsmånad [46]. Den andra stora högtiden anställdes en månad derefter till Freyrs ära, men hans namn förbyttes sedan till Frigga, hvilken gudinna ock kallades Göya och Disa: vid hennes fest, som nämndes Disating och till en del firades på den tillfrusna Fyrisån, blotades med foglar och jordens frukter. Ännu i dag har man en Distingsmarknad till åminnelse häraf [47]. Den tredje festen begicks om våren, då man beredde sig till sina vikingsfärder: man offrade till Oden gödda nötkreatur, hökar eller tuppar, för att vinna framgång och seger. När offerdjuren voro slagtade, beströkos gudarnes beläten och säten med en del af blodet, en del stänktes på folket, och det öfriga ströks på väggarne af blothuset [48]. Om offerröken steg rätt upp, var det gudarne täckeligt; men ett elakt tekn var när röken slog ned [49]. Gudstjensten bestyrdes här af tolf Offerdrottar eller Diar; men Frigga hade tempelmör, som lemnade afgudasvar, och ofta voro Konungadöttrar, kallade Alrunor [50].

---

46) Celsius l. c. s. 98 f. Busser l. c. 1 D. s. 23.

47) V. Dalin S. R. H 1 D. s. 168 f.

48) Heimskringla, T. 1 k. 8. Scheffer Ups. ant. s. 37.

49) Sn. Sturl. Heimskr. T. 1 k. 10.

50) Loccenius Antiqv. Sv. Goth. l. 2 c. 15.

Med allt detta kunde dock Upsala berömda afgudahus ej undgå sin förstöring: redan i hedniska tiden blef det 2:ne gånger plundradt och återfick blott sina dyrbarheter för att sedan af de Christnas våldsamma händer läggas i aska [51]. Uti Upsala voro dock flera afgudahus, ehuru mindre prägtiga och ryktbara [52]; och för öfrigt hade hvarje landsort sina enskillta offerställen och skurgudar. Merendels voro dessa helgade ställen instängde med skidgårdar eller plank; de kallades Vi eller Ve, och den, som begått så groft brott att han inom dem ej kunde njuta säkerhet om sitt lif, bekom namn af Warg i Weum. Templens antal var ringa i jemförelsen med dessa helgade platser. Mellertid tillvexte de i mån af landets rikdom, och troligt är, att hvarje Fylke hade ett dylikt. Uti Westergöthland voro flera helgedomar: ett tempel med Friggas bild vid Skara; ett vid Hofva; ett annat som var helgadt åt 100 gudar [*]. Visby på ön Gothland hade ett ej oberömdt gudahus. Vid Lekåsa i Westergöthland, vid Sura Kyrka i Westmanland, vid Tegneby i Bohuslän funnos likaledes sådane hus; ett tempel jemte en offerlund fanns äfven vid Thorslunda på Öland. Sturlesson omnämner flera tempel i Norrige; men de voro så

---

51) Joh. Magnus Hist. Goth. Sveon. Lib. IV c. 3. L. VIII c. 43. Peringsk. Mon. Upl. Fl. 2 c. 2 s. 151—160. Jemf. Rudbecks Atlant. Tab. 12 Fig. 44.

52) Brings Sv. R. H. 1 D. 15 k. s. 484, 492.

*) Obekant, om detta låg vid Gudhem eller Gillberga (Tidgren, Vesterg. beskr. s. 29 noten.

byggda som vanliga hus, ej kungaslotten undantagna, af tjocka på hvarann lagdå trästockar. Hvart litet rike, hvar landsort derstädes hade sitt eget tempel; och jemväl många familjer hade enskillta tempel till husandakt. Allmänna, för hela nationen, voro i Möre, Hlade och i Gulbrandsdalen, hvarest hednatrons hufvudsäte var; men dessutom funnos förnämligast i södra Norrige många, som voro gemensamma för flera stammar. Nära Trondhiem var Laders afgudahus af trä; en stor förgyld kopparring var i dörren. Thors silfverprydda bild med hammaren jemte många andra gudar stodo här på sina piedestaler, offerblodet samlades i kittlar (blautbollar), elden var midt på golfvet och vid offergästabudet bars hornet deröfver, maten signades och man drack Odens, Njords, Freys, Brages samt döda vänners skålar. *Offerfester* firades höst, vinter och vår. *Alla* dessa tempel hade betydlig storlek; och det vid Hundstorp hade glasfenster, — en då för tiden sällsynt lyx [13]). Här trakterades Thors stora ihåliga bild dageligen med kött samt fyra limpor bröd, och visades han utom templet på en med galler omgifven altan. Sverige hade många heliga offerlundar: sådane ha varit vid Upsala, vid Arboga, vid Bönestad i Södermanland, vid berget Bonedal i Dalsland, vid Näsinge i Bohuslän, i Småland på flera ställen, i Skåne vid Lund, Raflunda och Vestra Karaby. En del af dessa fredas ännu i

[13]) Magnusen Archäol. s. 26. — Müllers Sagab. 1, s. 179. — Sjöborg l. c. s. 128 f. — Münter l. c. s. 123 f.

dag med en slags vördnad. Afgudabilderna voro mestedels af trä, sällan af sten, och någon gång insvepta i kläder samt behängda med smycken. Den största Idol i Norden var en som stod på Danska ön Samsoë: den var 40 alnar hög [54]). Gudinnan Thorgierd Haurgabrud i Norrige var synnerligen rik, ty skrinet vid hennes fötter var fullt af gull [55]). Om sjelfva offren eller blotandet är i det föregående något talt; vi tillägga nu, att, utom offren i templen och under bar himmel, höll folket ock enskilt gudstjenst i sina hus och offrade åt Elfvorna, hvilka offer kallades *Alfvablot*, och hvarvid inga fremmande fingo vara tillstädes. Också kan anmärkas, att Danskarne öfvergingo Svenskarne i blodig grymhet vid offrandet, aldenstund de i Leyre vid en gudstjenstlig sammankomst slagtade ej mindre än 90 menniskor, och likaså många hästar jemte hundar och tuppar [56]). Det afskyvärda härutinnan minskas ej derigenom, att härtill merendels togos krigsfångar eller missdådare eller lifegne: då de icke hängdes eller dränktes, blefvo de endera nedstörtade från klippor, eller ock sönderbröt man ryggraden mot stora spitsiga stenar. Men äfven fria män, ynglingar och

---

[54]) Magnusens Archäologie s. 141.

[55]) Schöning, Norges hist. III s. 348.

[56]) Så berättar Dithmar från Merseburg, (Chron. L. 1 p. 327), och tillägger, att K. Henrik I förböd Danskarne slika offer. D:r Münter (l. c. s. 136) uppkastar väl tvifvelsmål mot denna uppgift, men utan att kunna anföra några öfvertygande grunder.

flickor, ja de ädlaste i landet måste, vid hotande faror, låta sitt blod rinna på offeraltaret *). Någon gång köptes segren öfver fienderna med mennisko-offer: sålunda offrade Håkan Jarl i Norrige sin egen son Erling åt sin familjgudinna, för att segra i striden med Jomsvikingarne [57]). Ännu mer: för att förlänga sitt lif, offrade der och hvar en barbarisk fader sina barn; såsom det förtäljes om Konung Aune i Upsala. Först Christendomen, den välgörande Christendomen gjorde slut på dessa upprörande styggelser. Man får ett kort begrepp om det ohyggliga i hedningarnes blotande, då man läser hvad Adam från Bremen säger när han talar om den förfärliga lunden i Upsala: der var icke ett endaste träd i densamma, hvilket ej tillbads likasom vore det bebodt af en gudom, och det af den orsaken, emedan hvart och ett var besmittadt med blod och stinkande af ruttnade lik [58]). Historien vet för öfrigt ej af något Odinskt presterskap såsom ett serskillt stånd eller en egen folkklass. Konungar och kämpar förrättade offringen sjelfva, så att serskilta tempeltjenare sällan behöfdes. Liksom hos flera Orientens folkslag Konungarne voro tillika Öfverprester, helst ingen egen prestkast der åtagit sig gudstjenstens pligter;

---

*) Gothl. lagen anför. k. 1 s. 48, att Gutarne offrade så väl döttrar som söner.

57) Müllers Sagabibl. III: 93.

58) Adamus Brem, de situ Daniæ, Cap. 234. Se ock Scr. R. S. I: 242.

så ansågo äfven Skandinaverna detta för deras Regenters högsta kallelse. Vid hufvudtemplen hade de dock tillsatt åtskilliga betjenande personer af båda könen, kallade *Hofgodar* och *Hofgydjor*, dem de förs̊ago med tillräckliga inkomster; och dessa synes ha varit delade i olika ordningar [59]. Ehuru deras seder ej voro anständigare än de förkroppsligade gudarnes och gudinnornas, hvilkas tjenst de ombestyrde; så behandlades de dock med mycken aktning. Men dessa, om de än få heta prester, tillhörde dock ej ensamt den rättigheten att offra: ty, utom Konungen eller Öfverdrotten, kunde hvarje ansedd man, en Jarl eller Herse, då han var den förnämste i samlingen, förrätta offret. Uti Norrige synas de förste Jarlarne vexelvis ha förestått offertjensten, och kanske var det likaså i Sverige; men denna omständighet är icke nog upplyst.

Trolldoms-konsten i Norden, olika hednatro, mysterier. Trollkonsten hörde väsendtligen till Odins religion. Liksom Siberiens Schamaner vandrade trollkarlarne och hexorna omkring, inbillande de vantrogne att genom besvärjelser och andra medel kunna åstadkomma utomordentliga ting. I synnerhet var detta qvinnornas sak. *Vőlvorna*, så kallades dessa spåqvinnor eller trollkonor, rådfrågades som orakel rörande ödets beslut och bemöttes med serdeles vördnad i de hus der de gästade [60].

---

59) Jemf. Saxo Grammat. L. IX. p. 176.
60) Liljegren, Forntidens Hjeltesagor, 1 D. s. 209 f.

Dessa sierskors magt öfver folket var likså stor, som deras list var utstuderad och deras upptåg sällsama. Seid var den vederstyggligaste af alla häxerier, och härvid voro trollrunor nödvendiga; *galldr* var ett yngre slag af dessa konster. Uti Norige voro i Harald Hårfagers tid trollkarlar, som utgjorde en egen Orden. Med detta trollväsende stodo religionsmysterierna i samband: ingen blef deri invigd utan efter flera besvärliga prof, och hemligheterna höljdes i gåtlika ordspråk, i dunkla frågor och svar, som ofta för de oinvigda äro utan mening [61]). De så kallade Helsingerunorna användes härvid mycket. Odinska religionen var, med ett ord, en väfnad af oupplösliga myther, derjemte blodig och krigisk, samt utan moralisk kraft. Den var så förbunden med *statsförfattningen* och så instämmande med folkmassans tänksätt, att Christendomen först efter en långvarig kamp kunde besegra den. Likväl funnos de, som hyste och yttrade afvikande meningar. Hedningarne voro ej nogräknade om enhet i tro eller gudadyrkan. Man finner dem, som uti solens Upphofsman och Skapare funnit det värdigaste föremål för sin lit och dyrkan [62]). Rörande är i synnerhet hvad man läser om Isländska Lagmannen Thorkel Måne: hans vandel får af sagan detta vitsord, "han var en af de hednamän på Island, som varit bäst sedad så långt man känner efterdöme till". När denne förträfflige och tän-

---

[61]) Münter l. c. 157 f.
[62]) Exempel hos Liljegren l. c. 2 D. s. 258 f.

kande Man öfverföll af sin helsot, lät han bära sig ut i solskenet och anbefallde sig döende åt "den Guden som hade skapat solen" [63]. Olof Trätelja var ock på sin tid alltför upplyst för att visa någon serdeles vördnad för den hedniska gudstjenstens vidskeppelser. Då han lamt handterade sitt öfversteprestembete, inbillade de förbittrade offertjenarne menigheten att konungens gudlöshet var orsaken till den dåliga årsvexten. Allmogen rusade derföre till i sin ifver och itände konungagården, så att Olof blef lefvande innebränd i Hjelleskata vid Wenern [64]. Då en del af verlden höll Odin för en gud, höll honom den andra delen för en häxmästare eller till och med en ond ande. Fornreligionen hade ej kunnat af honom och hans anhang utrotas, och hans fiende Loke dyrkades af många. En liten konung Fridleif tålte i sitt rike hvarken afgudabildernas dyrkan eller trollkonster; och den tappre Rolf Krake försmådde alla offer åt Asarne [65]. Uti Norrige funnos hela

---

[63]) Landnam. B. 1 Part. c. 9.

[64]) Fernovs Beskrifn. öfver Wermland, 1 D. s. 72. Likväl hade denna furste af politiska skäl låtit vid Gillberga eller Gaulum bygga ett afgudatempel (l. c. s. 87); det var förmodligen helgadt åt Thor, men förstördes i Erik Segersälls tid af Norrska Jarlen Håkan Sigurdson den rike. Prästerna i Gaulums eller Gällhems afgudahus kallades Gäller.

[65]) Floræus l. c. s. 172. Messenius c. 16. — Gräter, 1: 301. — Suhm H. af D. 1: 360. Deraf följer dock ej, att de kändt och dyrkat den sanne Guden.

kopar af gudarnas uppenbara föraktare; till äfventyrs voro de afkomlingar af de Troglodytiske urinvånarne, som ej tagit kännedom af de nya lärorna. Sjelfva den mägtige öfverkonungen **Harald Hårfager** yttrade renare begrepp i Gudaläran; men förmodligen hade han hemtat dem i det christliga England under sina härtåg. Den Norrske krigarn **Frithiof**, som ärade de gamla gudomligheterna Ægir och Rane, vanhelgade Baldurs bekanta tempel och föranledde dess uppbrännande. Många andra högsinta kämpar trodde blott på sin egen styrka: så gjorde Norrmannen **Bard den tjocke**, som rest mycket omkring och mätit sig med många blåmän och resar. **Göka Thorer** sade sig hvarken vara Hedning eller Christen, och att hans stallbröder hade alla enahanda *tro*. *Sedan* Evangelium vardt bekant, voro flera, som väl trodde på Christum såsom Gud, men dock förblefvo hedningar, och, om de än icke blotade, förtröstade på sina svärd och sin segersällhet. Våra gamla Nordboar hade i allmänhet en blind tro på ödet: denna tro lifvade deras mod och gjorde dem oförskräckta i sista ögonblicket. Ödets beslut åter trodde de sig kunna inhämta af hästars gnäggande, af mötande djur, af slagtoffrens inelfvor, af foglars och i synnerhet kråkors läten och flygt, men framför allt af drömmar. Allt derföre var drömtyderiet en vigtig idrott, heldst drömmarne troddes bero af andeverldens uppenbarelser för den sofvande. Lyckan ansågs vara ärftelig inom vissa ätter. Sagotäljarne omnämna esomoftast skyddsandar eller *Fylgior*, som vid

födelsestunden kommo till hvarje barn och bestämde händelserna i dess lefnadslopp. Dessa Fylgior troddes dock ikläda sig olika kreatursskepnader; men blott sällan antaga liflösa tings liknelse. Högtidliga eder aflades vanligtvis vid en helig ring, som förvarades vid altaret i afgudahusen; eden lydde till en del på följande sätt: "hialpi mer svo Freyr og Niordr og hinn allmattke As"! Men äfven vid andra saker kunde ed afläggas. Häruti, såsom i mycket annat, var märklig olikhet; och öfverhufvud var den herrskande Religionen i Skandinavien icke alla samfundsmedlemmarnes [66]).

Skandinavernas fordna idrotter; Runorna. Nordens äldsta invånare, Sviar och Göther, hade höjt sig till märklig själsodling; åtminstone voro de ej så vilda, att de endast sökte utbilda kroppens anlag. Väl kunde deras vetenskapliga framsteg ej vara stora [67]); men de ansågo det vara en friboren mans höfva, att förvärfva sig hvarjehanda skickligheter eller idrotter. Utom de egentliga vapenöfningarne, vinnlade de sig tidigt om kroppens vighet och om färdighet i alla kämpalekar, i kapplöpande, i skridskofart, i klättrande, i brottande, i simmande och mera dylikt. Men äfven

---

[66]) Liljegren, Hjeltes. 2 D. s. 247 n., s. 262 —282. As bemärkte Gud; så kallades Odin framför de andre. Se Ihres Gloss. D. 1 s. 112. Förblandad med Allfader fick Oden heta allsmägtig. Götherna antogo i allmänhet, icke den nya i Svithiod införda religionsformen, utan blefvo vid en äldre form.

[67]) Brings Saml. af handl. i Sv. Hist., s. 6—16.

riddarlekens ädlare nöjen, värderades som sig borde. Sången och Sagan stämde sinnena till eftertanka, och Skalderna voro i utmärkt anseende äfven vid hofven, heldst de kunde lika kraftfullt öfva som eldigt besjunga tidens bragder. Nordiska poësien var af flera slag, hvaraf det enkla *Fornyrdalag* var äldst; *Drottqvädet* eller hjeltedikten hade bestämdare stafvelsemått; men folkversen, det behagliga *Runhenda*, äfven regelbundna slutrim [68]). Ej sällan besutto Skalderna den förmågan, att kunna i bunden stil sjunga så fort som man eljest vanligtvis brukade tala. Men samqvämen lifvades ej blott af visor och qväden, utan ock af sagor och gåtor eller ordlekar, som ej litet skärpte tankekraften. Många ådagalade i denna hänsigt en beundransvärd fintlighet, och visade sig dymedelst stå på ett icke så lågt kultursteg. Konungar och höfdingar täflade gerna i dessa slags vittra snillespel; men urkunderna lära oss ock, att till och med musiken ej försummades. 'Konung Hugleik hade vid sitt hof dem, som lekte på giga; valdhorn och trumpeter voro krigsinstrumenter. Trummor och pukor, fioler, lurar, harpor voro tidigt kända: Konung Harald Hårfager hade en harpa med strängar af guld och silfver, hvarpå han spelte med synnerlig färdighet [69]). Dansen var ännu ingen förfinad konst, men den öfvades dock af våra förfäder; äfvensom bållspel, brädspel, o. s. v. Visserligen funnos ännu in-

---

[68]) Lindfors l. c. s. 31—66.
[69]) Liljegren l. c. s. 268—326.

ga historieskrifvare, men hjeltarnes bedrifter lefde i Skaldernas sånger, som lärdes utantill och blefvo hjelpredor för sednare Häfdateknare. Skaldekonsten sades vara hitförd af Oden, och kallades derföre Asamål eller gudaspråket och Odens mjöd: ett stort namn i denna väg förvärfvade sig en Skarkotter, en Thiodolfer, en Eyvind Skalldaspillr och flera ur den gråaste ålderdomen. Våra hedniska förfäder voro ej heller utan lagar: Viger Spaa, Lagman i Upland, och Lumber, Lagman i Westergöthland, hafva samlat flockar i denna vettenskap; ofullkomliga, det är sant, men för tidens behof brukbara. De inskuros i taflor af trä. Lagarne voro billiga; man dömde under öppen himmel, och domsluten, som altid voro korta, meddelades i början blott muntligen, men ristades sedan i näfver. Stjernkunskapen var ej aldeles okänd: den behöfdes både för sjöfarten och tidräkningen. Oden hade undervisat om örternas läkande kraft; men flera mansåldrar förflöto efter honom, innan Skandinaverna lärde att bearbeta sina rika grufvor. Åkerbruket, denna vigtiga gren af den menskliga fliten, var ock länge föga idkadt; men den ädle konungen Braut Anund använde härpå den största sorgfällighet, han lät uthugga skogar, uttorka träsk, bygga broar och anlägga vägar. Bokstafsskriften var tidigt känd i Norden, ehuru kanske ej före den siste Odin. Måhända voro *Runorna* i början en slags presterlig hemlighet; åtminstone de som till magiska konster inskuros på stafrar. För olika ändamål ritades de äfven un-

lerstundom på vapen, i bark, i vax, på dryckeshorn, på sjelfva nageln och på handleden. Runornas bruk till minnesvårdar på sten ligger än i dag för våra ögon; deras bruk i lifvets allmännare angelägenheter har varit mer betvifladt, och till böcker synas de vara föga användbara. Intill den christna tidåldren bibehöll sig den seden att skära dem på kafle. Sverige är rikare än något annat land på Runeminnesmärken. Men deras ålder är oafgjord[70]). Vi hafva såleds en slags sten-litteratur från hednatidhvarfvet, om än inga egentliga skrifter; och *Norrånatungan* eller *Asamålet*, som då talades i Skandinavien, liknade nuvarande Isländskan *). Också är Nordens äldsta historia helt och hållet hemtad ur Isländska källor; ty till denna frihetsön utvandrade med de emigrerande *Norrmännen* både poësien och sagan, och tog der sitt hemvist.

Nordiska fornlemningar. Om vi ej hade ännu vidmagthållna fornlemningar såsom bevis för vår historia, så vore dock Islands fornqväden och sagor, Thiodolfr och Sturleson, Saxo och Rimkrönikan allt-

---

[70]) Sjöborg, Samling för Nord. Fornälskare, 1: 28. — Om runorna talas vidlyftigt i Geyers Sv. R. H. 1: 135 f. — Jemf. Iduna, 4:de h. s. 133.

*) Dönsk tunga kallades ock det för Norden gemensama fornspråket; dess olikhet med Anglosaxiskan undersökes af Cronholm, i Forn. Nord. Minnen s. 408 f. 1 D.

6

för osäkra källor; men de vinna styrka af de minneshällar och de traditioner, som ännu förete sig på vår halfö [71]. Våra archäologiska forskningar äro väl ofullkomliga, och betydelsen af forntidens helgedomar för oss ofta höljd, men vi kunna dock med temlig säkerhet serskilja de *Jothiska* monumenterna från de både yngre och talrikare *Göthiska*. Om de flertydige är här icke stället att nämna; men annars har man sökt ordentligen indela Nordens fornlemningar i sina vissa klasser, hvilken indelning altid gör öfversigten redigare. Mindre vigtig är deremot Dalinska indelningen af Sveriges äldre historia uti Kumbel-åldren, Brännåldren och Högåldren. Med ordet *Kummel* förstå vi dessa med förunderlig kraft uppresta stengrottor, som finnas i Götha rike och i Danmark och synas tillhöra Göthernas tidhvarf; *Bautastenar* kalla vi dem som restes till minne af förtjente män, de finnas vanligen vid ätthögar och utmärka Göthernas grifter. Thorlacius anmärker, att våra hedniska förfäder hade tre slags grafvar; nemligen *Hauge*, *Kuml*, och *Dös*: den förstnämnde var ansenligare, men Dös (på Danska *Dysse*) var sämst, eller för slafvar, krigsfångar, o. s. v. [72]. Man har funnit grafvar, bestående af genom konsten danade kullar, innefattande flera små rum eller celluler, som

---

[71]) Jemf. **Sjöborgs** Nomenkl. på fl. st., Nordens Fornlemn. af **Liljegren** och **Brunius**, alla h.

[72]) **Thorlacius**, populäre Aufsätze, das Griechische, Römische und Nordische Alterthum betreffend.

alla ha en gemensam ingång: uti hvart och ett af dessa rum har ett lik blifvit infördt i sittande ställning; uti somliga celluler ha funnits bernstensperlor och åtskilliga stenverktyg [73]. Vanligare äro derutinnan fynden af metallredskap, Thorviggar, offerknifvar, skyddsbilder, fetischer och amuletter, stridsyxor, hamrar och andra vapen: guldsmycken tillhöra qvinnovårdarne. Uplands högar äro i sitt slag klassiska; och i allmänhet kan erinras, att ättkullar utan kummelgrotta hvaruti finnas delar af obrända skelett, ej höra till den första tidåldren. *Urnorna* äro allmänneligen af lera och af olika storlek; de träffas stundom i stenkistor, stundom aldeles lösa i jorden. Silfver är sällsynt i högarne; arbeten af flinta äro de äldsta, dernäst i ålder äro de af koppar, men de yngsta fornlemningar äro af jern. Ynglingakonungarne ligga *till* en stor del under gamla Upsalas bekanta *ätthögar*; men för öfrigt finnas mer och mindre märkvärdiga högar i nästan alla Sveriges och Norriges landskaper [74]. Besinningsvärd är den omständigheten, att hvarken i Danmark eller Norrige, utan blott i Göthland af Sverige, finnas *ättstupor*, hvarifrån man störtade sig för att ge sig döden när lifvet ej mer hade något behag [75]; och vid dessa ställen träffas merendels ock så kallade *Jättegrytor*.

---

73) Iduna, 5 H. s. 48 f.
74) Sjöborgs Nomenkl. s. 38–112, der man ock kan läsa om vårdprydnaderna. Jemf. om ätthögar Iduna 4 h. s. 43 f. — Fölschs resa i Norrige s. 85 — Sv. L. T. 1814 N:o 41 f.
75) Sjöborg l. c. s. 11–18.

Offerhögarne äro vanligast runda, och någon gång tre tillsammans, såsom helgade åt Thor, Oden och Freyr: sådane voro Trehögarne vid Lund, fordom försedda med en af sten rest fredsbana, med altare och med skirkälla [76]. Ej sällan ser man dem bredvid grifter, tingsplatser och andra fornlemningar. Man har äfven grund till den förmodan, att hedningarne då och då offrat på ätthögarne, heldst sådane, hvarunder förgudade fäder haft sina hvilorum. *Tingshögarne* har man ock kallat *Idavallshögar:* de äro stundom runda, stundom aflånga, och voro bestämda dels till riksmöten, dels till rättegångar, dels ock till hyllningshögtidligheter, äfvensom till häradsstämmor. Bekant är, att *Allshärjartinget* eller *Ting Allra Svia* hölls på en plan vid gamla Upsala; men *Ting Allra Göta* hölls i Westergöthland vid Götala [77]. Valstället *Mora Stenar* var deremot på ett kullrigt fält: de voro ifrån början 12, med ett högre Drottsäte midtuti. Utanför staden Lund var ett hyllningsställe för Skåne; *Eyra Ting* vid Trondhiem var fordom det förnämsta ställe i Norrige, der kungaval och hyllningar skedde; men hvar *Mula ting* varit beläget i Sverige, kan ej med visshet sägas. För öfrigt kunna vi i nästan alla rikets provinser uppräkna Tingsplatser med sina tillhörande domstenar, hvarest i hednatiden lag och rätt skipades under öppen himmel [78]. Bland *stenrör*, som

[76]) Lagerbrings Monum. Scan. s. 287 f.
[77]) Lindskog om Skara Stift, H. 1 s. 60.
[78]) Sjöborg l. c. s. 183 f. — Liljegren l. c. 1: s. 249.

till olika ändamål blifvit uppresta, är intet mera ryktbart och mera omordadt än Kiviks-monumentet vid Cimbrishamn [79]; men äldre äro de Jotiska minnesvårdar, som man gett namn af *Kummelgrottor*. De finnas både i Sverige, Danmark, England och Tyskland. Ganska massiva i sina sammansättningar bestå de af resta hällar, öfver hvilka äro till tak lagda än större klumpformiga stenar. Tilldanade i ett högst aflägset tidehvarf, då byggnadskonsten ej var känd, hafva dessa jättelika stenvårdar ingen ting liknande Finska och Lappska minnesmärken; och, antingen vi nu anse dem för små tempel och helgedomar eller för grafvar eller för altaren, så äro de ingalunda ett verk af de med den Sigtunska Oden ínkomna Götherna. Märkligt är också, att dessa Anti-Odinska *Skandinaver* blott lemnat spår efter sig i *Götarike*. Uti deras tempelkummel finnes vanligen en skyddsten, som lär varit ett föremål för deras tillbedjande; ofta finnas tvenne sådane tempelkummel tillsamman, måhända invigda åt ett gudapar, Thor och Göa; och altid hafva de varit omgifne af en Skiringsal eller korskrank, för att freda den helgade platsen. Bohuslän har bergsgrottor*, som enligt fornsägnen varit använda till heliga förrättningar. Altarkummel äro af tvenne slag, Jothiska och Göthiska: de senare, fordom kallade blotabord, ha en mera tunn och platt skifva som hvilar

[79]) Om detta monument har man flera både beskrifningar och gissningar. Meusel i sin Geschicht forscher har ett kopparstick deraf efter Hilfelings tekning.

på tre pelarlika eller pyramidformiga stenar. Grafkumlen äro mestadels i rektangelform och tillhöra Jotherna: uti dessa griftkulor ligga ofta 20 lik i sina hopträngda klyfter. Westergöthland är serdeles rikt både på dessa kummel, på hellkistor, offerhällar och andra märken efter hedniska fornåldren [80].

Skandinaviens äldsta städer. I samband med dessa anteckningar må vi något nämna om Nordens äldsta och namnkunnigaste städer. Att före Odins tid inga städer varit i Skandien, vill man sluta af Romerska Skribenten Tacitus; men dels är ej osannolikt, att Skandinaverna då stodo på en högre odlingsgrad än Germanerna, med hvilka han mest sysselsätter sig, dels voro forntidens städer i alla fall icke af samma beskaffenhet som nutidens [*]). Vare härmed huru som heldst, allt nog, vi känne med säkerhet, att redan före Christendomens insteg funnos i Norden flera blomstrande städer eller offentliga samlingsställen. Att hvar och en af Fylkeskonungarne haft sina hemvister, mera folkrika och välbygda än ortens öfriga byar, är troligt, fastän ingen ting derom kommit till vår kunskap. *Sig-*

---

80) Sjöborg l. c. s. 130—162. — Jemf. Worm l. c. samt Thams Göth. Monumenter; och Thorlacius Antiqvitatum borealium observationes misc.

*) Somlige tro till och med, att inga städer under hela hednatiden voro i Sverige (Granbergs Sv. Statist. 1 h. s. 111), och man har rätt om man ej anser andra för städer än de som likna våra närvarande.

an är i det föregående nämnd: ifrån offerställe uppvexte det till en stad af anseende, som med tiden kallades *Birka* eller *Björkö* *). Man har väl af dessa velat göra 2:ne serskillta städer, men af andra är visadt, att endast benämningen var olika: *bårka* betyder handel, och *birkaby* är efter fornspråket detsamma som stadslag. Staden var vidtberömd och kunde i sin välmagt ställa vid 12,000 krigare på benen; men i tollte århundradet förstördes den af Estherna, och har sedan aldrig kunnat resa sig ur sina ruiner. Nuvarande Sigtuna ligger ock vid Mälaren, men icke på samma ställe som det fordna [81]). Skåne har flera urgamla städer. *Male* stad låg vid utloppet af Skipparps å i Raflunda socken, hvarest för öfrigt finnas många fornlemningar [82]); hamnen var då för tiden god, och detta jemte offren derstädes gaf anledning till liflig rörelse, folkrikhet och välmåga. *Hvitabyborg* och *Skanör* täfla i ålder

*) Mälarn kallades fordom Laugarn och har många fjärdar; i denna insjö finnas 1291 öar, holmar och skär, (Beskr. om Upland af L. Salvius s. 4). Efter Björkö skall synas rudera (s 20). På Alsnön der bredvid var kungaslottet bygdt (Puffendorfs Inledn. till Sv. Hist. s. 63). Måhända kan man förlika de tvenne olika meningarne på så sätt, att man anser Birka såsom förstaden till Sigtuna' Björkö stad, säger Messenius, har fått sitt namn af en härlig björklund som dervid låg (Sveop. s. 67).

81) Benzelius l. c. s. 22. — Schönström l. c. s. 67. — Eckermans Diss. de dedicat. templor. in Sviogoth., Ups. 1743 s. 12. — Sv. Litt. Tidn. 1816, s. 728.

82) Sjöborg l. c. s. 174 noten.

med staden *Lund*, som fordom var ett hufvudsäte för många Skånska Regenter; här var äfven landets förnämsta offerplats [83]). Staden *Luntertun* har försvunnit; den tros ha legat i Bleking nära Skåne, och kanske residerade Harald Hildetand der [84]). Luntertuns undergång antages vanligen såsom varande *Sölvesborgs* uppkomst; men andra vilja bevisa, att den legat vid fisklejet Gottskär uti Onsala socken i Halland [85]). *Avaskär* var något yngre; den var befäst och har stått vid den nuvarande köpingen Christianopel [86]). *Tommatorp* eller *Gallby* låg äfven i Skåne, *Vittala* i Småland, *Aranäs* i Halland hvarest nu Kongsbacka är beläget. *Sjöstad*, nu Skyrstad, i Hammars sokn har i en K. Vales tid varit en ansenlig stad, belägen på näset vid Vettern *). *Ulleråker*, nu en by, var fordom stad och kungasäte [87]). *Wå*, *Åhus*, *Lyckå*, *Ellekolm*, med flera, äro väl ännu till, men ifrån städer förvandlade till obetydliga byar **). *Skara* var i hedenhös ganska ansenlig; här hade Erik Segersäll och andra konungar sin bostad; här var jemväl ett stort afgudatempel. För sin ålder märkvärdiga äro äfven *Telge*, *Lödöse*, *Kalmar*, *Elfsborg*. En urgammal tingsplats har *Linköping* varit; och *Wis-*

---

83) Floræus, Ant. Scan. s. 102.
84) Sjöborgs Blek. Hist. s. 83, noten.
85) Bexells Beskr. om Halland, 3:dje D. s. 429.
86) Sjöborgs Blek. Hist. s. 32.
*) Tuneld 2 D. s. 88. Om staden Vitala se Tunelds, 8 upl., 3 B. 2 Afd. s. 977.
87) Grau, Westm. Beskr. s. 618.
**) Tunelds Geogr. II b. s. 521.

by på Gothland, som nu är i medelmåttigt flor, var någon tid Nordens berömdaste sjöstad: den kom upp då Julin i Pommern *) gick under, och bibehöll länge sin glans **). Men berömdast i hela Skandinavien var staden *Upsala*. Anledningen till namnet är ej lätt att uppgifva; men visst är, att den var hufvudstad i landet allt ifrån Yngve Frey intill Olof Skötkonung. Om dess verldsbekanta tempel är det hufvudsakliga vidrördt: till offrens och hofhållningens underhåll anslogs afkomsten af vissa öar och gods i landsorterna, som fått benämningen *Upsala öde* och varit grunden til Sveriges krono-egendomar ***). Kongsgården var i början helt enkel, men försedd med en skidgård, med breda grafvar och med höga torn. Slätten omkring slottet och templet kallades *Fyrisvall*. Efter templets förstöring aflog stadens fordna glans, och omsider öfvergafs den af sina flesta invånare, som flyttade till nuvarande Upsala, hvilket förut hette Östra Århus

*) Julin är annars kändt under namn af Vineta och Jomsburg; hos Sveno Aggonis heter det Hymisburg, p. 70. Invånarne derstädes, Jomsvikingarne, voro Nordens rikaste och raskaste fribytare, hvilkas föragt för plågor och död gjort dem verldsberömda. Man tror, att denna stad eller detta röfvarenäste legat på ön Ysedom; men hela berättelsen derom är dunkel.

**) Visby lades i aska 1315, Messen. Scond. III. T. XII. p. 165.

***) Öde betyder ägendom; se Botin om Sv. hemman, 2 D. s. 3 f.

till skillnad från Vestra Århus eller Westerås [89]). De mindre städerna denna tiden kallades Fala och Köping. *Trondhiem* i Norrige, fordom *Nidaros*, var redan bekant i hedniska tiden såsom en vigtig ort, men blef dock mest lysande under katholska perioden. Dessutom fästes ännu i dag fornforskarns blick med uppmärksam vördnad vid de talrika rudera i fäderneslandet af borgar, fästningar, slott, med mera, som i sitt grus vittna om de jordiska tingens förgänglighet öfverhufvud, men besynnerligen om menniskolynnets förändringar i vår Nord samt våra förfäders smak och lefnadsart.

Skildring af de hedniske Nordboernas seder. En allmän sedeskildring af Nordens hedniska invånare är svår att gifva, emedan deras karakter naturligtvis ej kunde vara lika under de olika perioderna. Den herrskande religionens vantro kunde ej undgå att ofördelaktigt inflyta på deras tänkesätt och förhållande; och i moraliskt förderf gaf Skandien ej efter den öfriga hednaverlden Vildhet, rå behjertenhet, hämndbegär vid verkliga eller förmenta oförrätter, hårdhet, öfverdrifvet sjelfförtroende, förvända begrepp om heder, — dessa voro öfverhufvud grunddragen af nationalkarakteren. Deras straff voro barbariska; sjelfva deras lekar utmärktes af grymhet, och sällsynt var icke den onaturliga seden att utkasta nyfödda barn, heldst då de funnos lytta eller af svag natur. Mellertid äro härvid många undantag,

---

89) Busser l. c. 1 D. s. 6 f.

och sederna voro å andra sidan stemplade af enkelhet, mandom och redlighet; äfven förete sig flera exempel af ett högsinnadt ädelmod jemväl emot fiender. Skandinaverne hade tidigt utgått ur det första vildhetstillståndet, voro i löften ordhållige, i vänskap och fosterbrödralag pålitlige. Hume anmärker [90]), att frihetens anda, ärans, tapperhetens och flera dygders upphof, i alla tider lifvat och utmärkt de nordiska folkslagen; och blifvit af dem meddelad södra Europens invånare. Obestrideligt är, att de ifrån uråldriga tider förvärfvat och bibehållit lofordet att vara trohetens och kraftens män, hvilkas gästfrihet och hugstora stolthet under sekler ej undergått förändring. Omgifne af sina hjeltars grafvårdar, intagne af sina Skalders sånger, huru kunde deras sinne annat än röras för *det* underbara och för stora *bedrifter?* Ännu i dag visa de, som på Island och Orkney-öarne förtälja gamla sagor, en urordentlig färdighet, öfning och minne: vi kunne deraf göra en slutföljd till våra förfäder. Med Asien och deras der vistande mägtiga stamförvanter upphörde aldrig deras förbindelse helt och hållet: sednare kommo från Norden alltjemt tåg af Varäger till Konstantinopel, och på sin väg grundlade dessa krigare de båda rikena Kiew och Novgorod; vidare drogo i en yngre period de modiga korsfararne till det förlofvade landet, såsom många runstenar och qväden intyga. Hvad måste ej allt detta ha bidragit till folkets danande! Men, oberoende af

[90]) Hume, History of England, T. 1. p. 121.

Christendom och Litteratur, måste sjelfva Nordens sublima och väldiga natur, dess sjöar, strömmar, vattenfall, dess vinterliga månsken, dess långa ljusa sommarnätter, — allt detta måste nödvändigt ha verkat på sinnesdaningen och framlocka ett mod, en tapperhet, för hvilken deras grannar städse dukat under. Tillgifne sina konungar, då de dugde, men blott såsom frie och sjelfständige män; de voro ännu ej vande vid slafspråket, och kungarne å sin sida trodde sig ej visa undersåtarne en nåd då de vänligt umgingos med dem: de ansågo detta tvertom såsom en pligt, hörande till det kall, dem af nationen var uppdraget. I sjelfva verket njöto de endast så mycken aktning, som deras personliga egenskaper kunde dem tillskynda; de kunde ej tillsluta örat för sanningens råa stämma, och de nödgades respektera menighetens omdöme, som vid rådplägningarne tillkännagafs med gny och vapnebrak. Likasom hednareligionen ej andades annat än krig och blodsutgjutelse, så uttrycka sångerna enstämmigt blott känslolöshet för faran eller missödet, käckhet, dödsföragt, fosterlandskärlek och trofasthet i slutna förbindelser. Krig var Nordboens bestämmelse och hufvudbestyr. Det var ej alltid brist på nödigt underhåll utan oftare lust för äfventyr, som dref den unge mannen att med en djerf anförare bestiga de långa och lätta kanoterna, på dem bjuda hafvets vågor trotts, och landstiga på de kuster, hvarest det rikaste bytet var att vänta. Från Friesland intill Lusitanien var under århundradens lopp allt uppfyllt med förskräckelse för

Norrmännens namn. Röfvaretågen till Brittanien och Gallien gjorde Vikingarne rika, men derjemte allt vildare *); och, då de sjelfva föraktade döden, blefvo de äfven likgiltiga mot alla andras lif. Familjfiendskaper ärfdes, och ingen förolämpning kunde utplånas utan genom blod. Till och med lönnmord gällde som rättmätig hämnd; och blott långsamt kunde genom Christendomen den omenskliga plägseden utrotas, att innebränna sina ovänner. Men stundom hände åter, att tvenne kämpar, som i slagtningar eller i tvekamp lärt känna hvarann, tillsvuro hvarannan den aldranärmaste förening: de kallades då *fosterbröder*, delade med hvarandra ljuft och ledt, bestodo gemensamt alla lifvets prof, och sökte till slut samma rum i ätthögen. Ett ärligt handslag var bekräftelsen både på *fosterbrödralaget* och hvarje annan öfverenskommelse. Sagorna framställa ofta kämparne såsom de der på sitt yttersta besjunga de härnader, hvarunder de vunnit guld och ära; ty att vara genom bragder och manrön vidtfrejdad, utgjorde en friboren mans värde. Också måste vi erkänna, att de så utropade vikingafärderna voro för ingen del mera van-

*) Dock gör man våra förfäder orätt, om man anser dem blott för fribytare; väl brunno de af begär efter det som de ansågo för ära, men ofta var äfven handel föremål för deras sjöresor, och mot resande i deras eget land voro de gästfrie och förekommande. En vacker teckning af Norrmännens sjötåg och bosättning i Frankrike i 10:de seklet hafva vi af D e p p i n g, öfversatt och tryckt i Stockholm 1828.

hederliga än nyare tiders kaperier. Utan måltider och fulla dryckeshorn kunde inga religiösa eller andra sammankomster ega rum: häraf uppkommo Gillena, som fortforo under Christendomen. Nordens qvinnor blefvo väl ofta af föräldrarne borrtsålda eller af älskarena röfvade med våld, men njöto dock tillbörlig aktning af sina män; någon gång deltogo de såsom sköldmör i striden. Mannen hade lof att taga sig flera hustrur, men begagnade sällan denna rättighet; oftare höll han sig bisofverskor. Hustrur och döttrar egde för öfrigt all möjlig frihet, och det lyckades dem ofta att rädda ett spädt barn, då fadren ville nyttja sin af lagar och brukligheter medgifna magt att lägga det ut i skogen. Odinska läran, som i allmänhet ej ärade mensklighetens rättigheter, var ej heller blid emot trälar eller lifegne: de voro husbondens egendom, af hvars godtfinnande de berodde; han kunde utan ansvar döda dem. Hopp om Valhallas fröjder hade dessa icke, äfven om de offrades åt gudarne; de voro ytterst föraktade, och hade en egen drägt. Förnuftsodlingen äfven hos de fria kunde ej synnerligen stiga under Odinska lärans inflytelse, heldst inga publika anstalter förefunnos till ungdomens undervisning: den öfliga poësien kunde ej vara något verksamt bildningsmedel, och runeskriften var af ganska få känd. Den behöfdes ock icke af folket, som erinrade sig sagornas innehåll vid anblicken af ett träd, en backe, en sten och andra dylika föremål. Vid Christendomens införande blef Angel-Saxernas latinska skrift bekant i Norden, och den-

sa utträngde snart de obeqvämare runornas bruk. Genom de många sjöfärderna blefvo Nordboerna efterhand mera bekanta med upplysta nationer, med deras konster, lefnadssätt och samhällsinrättningar; och denna bekantskap vållade med tiden en i detta afseende fullkomlig omskapning [91]).

Norriges öden före Christendomen. Norrige var egentligen det, som hos forntidens författare utom Skandien vär kändt under namnet *Thule*. Besökt af handelsskepp både från Tyrus och Marseille var det hos Greker och Romare i sjelfva verket mer bekant, än det af ödsliga skogar då uppfyllda Germanien. Vi tycka oss kunna antaga, att Europas nordliga länder voro i äldsta tider vidsträcktare än nu, men att hafvet uppslukat stora stycken af dem. *Norrmän*, *Svenskar* och *Danskar* voro redan före *Christi födelse* stora och allmänna folknamn; och hvarken Tyskland, England eller Frankrike kunde hafva inbyggare förrän vår Nord fick dem. Schöning har uträknat [92]), huru snart

[91]) Jemf. om dessa ämnen: Münter l. c. s. 167 —204. — Liljegren l. c. 220, 243, 304 f. — Archenholz's Konung Gustaf I:s hist., öfvers., inl. s. 16—34. — Rothe, Nordens Statsförfattning, 1: s. 16 f. — Engelstoft om qvindernes kaar, s. 298 f. — Lagerbr. S. R. H. 1: s. 371 f.

[92]) Schönings Afh. om de Norskes Opr. s. 25 f. De af Jafets barn, som från Babel eller Sinear togo vägen åt Norden, kunde i första sekplet komma till Kaspiska hafvet; i andra seklet kunde de nå Kaukasiska bergen, landet Georgien och Svarta hafvet; i det tredje rycka fram-

efter den allmänna skingringen i Babel kolonister kunnat nedsätta sig i Norden; och han tror, att Thubal varit stamfadren för de nordiska folken [93]. Den gissningen, att fördrifne Kananeér först bebodt Norden, synes åtminstone föga rimmelig. Nordens äldsta invånare hade vanligen rödt hår och blå ögon; då deremot Finnar och Lappar utmärkas än i dag af svart hår och små brungrå ögon. Att Norden ej från Tyskland fått sina urinvånare, är visst, ehuru likheten i språk och annat visar en ursprunglig slägtskap. Mer än 1200 år före Christi födelse kunde Skandinavien vara bebygdt: invånarne, som i början bodde i jordkulor, vunno snart ett stort företräde för sina grannar i hyfsning, jordbruk, sjöfart och annat. Troligt är, att Danskar och Saxare äro kolonier från den Skandiska halfön [94]; men alde-

---

emot floden Tanais och Volga; i det fjerde och femte komma Norden så nära, att de hunnit till Östersjön och Finska viken; men i de följande århundraden ha de kunnat fatta bostad i Norden. — Den lärde Isländarn Arngrim Jonæ tror, att Norden till A. M. 2500 varit obebodd; men det är blott ett lösligt infall af v. Dalin, att vid Christi tid stod det beboeliga af vår Nord ännu under vatten (Sv. H. kap. 3. §. 1).

93) Schöning l. c. s. 34. — Omkring 700 år efter Babelska skingringen skedde en stor rörelse bland de vid Kaspiska och Svarta hafven boende folkslag Cimmerier, Skyther, Massageter, som gett de mot Norden vandrande anledning att draga sig dit i större mängd.

94) Schöning l. c. s. 240, 254 f.

les visst är, enligt Paul Varnefrid, att Longobarderna haft deras härkomst från Norden, hvarifrån de utvandrade först till Tyskland, sedan till Italien. Utan tvifvel voro de Norrske och Svenske i äldsta tider af gemensamt ursprung, men efter flyttningen till Norrige togo de sig olika namn; och liksom Upland blef Svenskarnes förnämsta uppehållsort, der deras yppersta kungasäte och gudadyrkan var, så var ock Throndelagen det ställe, der Norges första tempel fanns. Här blandades tidigt de invandrade stammarne, och många småvälden uppkommo under furstar af olika stammar. Till Finmarken vid Ishafvet drefvos de svagare; och de andras ständiga fejder med dessa gaf dem anledning att afmåla de öfvervunna såsom vanskapliga varelser eller troll: sjelfva Saxo omnämner [95]), att ofvanför den nordliga delen af Norge låg ett obekant och obeboeligt land, Jotunhem, fullt af ovanliga missfoster. Af Grekerna blef Norge kalladt Nerigon [96]); men tros hafva fått sitt nuvarande namn af en viss Nore, afkomling af den likaså fabelaktige Fornjother. Odins son Seming hade väl fattat fast fot i Norrige, men hans välde blef dock obetydligt; och snart oroades de Norrske Göther-

---

[95]) Saxo Grammaticus, Hist. Dan. Lib. 8 p. 160.

[96]) Pytheas från Marseille, före Alexander den Stores tid, kom på ett Feniciskt skepp till Skandien, och hemförde de äldsta underrättelserna derom.

na af en svärm Jother under Nore och Gorr ifrån Qvenland [97]). Dessa höfdingesöner utgingo för att uppsöka sin bortkomna syster Goa, och funno henne i Norge, der de ock fästade sig. Från dem härstammade de flesta Norrska småkonungar intill Harald Hårfager, och blott några få ifrån ofvannämnda Seming [98]). Danmark var redan ett förenadt rike under Gorm, och Sverige genom Ifvar Vidfamne, då Norrige ännu var styckadt mellan flere små herrskare, som förde blodiga strider med hvarandra; och folket var fåkunnigt nog, att, likt fänaden, låta slagta sig för sina tyranners intressen. Att uppräkna dessa åtskilliga herradömen och deras ärfteliga besittare, vore en tacklös möda: om än de herrskande ätterna någon gång ombyttes, var de beherrskades läge nästan alltid lika beklagansvärdt, och blott sällan uppstod en furste, som ej handterade sitt folk aldeles som en fårahjord. Norrmännen voro likväl en käck nation, och gjorde sig jemte Svenskar och Danskar mycket namnkunnige i Vesterlanden, der de sköflade flera länder; Neustrien fick af dem namnet Norrmandie. Men saknande den bildning, som en sund Religion och vet-

---

[97]) Ur Fundin Noregr, en Isländsk skrift. Jemför Geyer l c. s. 460, som anser hela berättelsen om Nore och Gore för en dikt.

[98]) Silverstolpe l. c. s. 22 f. — N. Hist. af Gebhardi, öfvers. s. 5 f. — Torfæus (Series Reg. Dan. L. 2. C. 4) vidrör de förändringar, som Odins ankomst till Norden tillvägabragt i anseende till språk, religion m. m.

kenskaperna skänka, voro de blott menskligheetens skräck. Med Harald, kallad Hårfager eller den Skönhårige, får deras historia och kronologi mera redighet: han underkufvade alla småstäderna och blef hela landets envåldskonung. Jemväl i religiöst afseende var denne store man upphöjd öfver sin tid: ty fastän han visade Asaläran och hednabruken utvertes aktning, så var han dock öfvertygad om att det Högsta Väsendet hade frambragt verlden [99]. Den af honom införda regeringsform var despotisk, och uti de Jarlar och Hersar, han tillsatte, fick Norrige till sin olycka en ärftelig Adel. Många missnöjde lemnade landet och bosatte sig till en del på det nyss upptäckta Island; och när Harald dog år 933, efterlemnande med flera hustrur en mängd äregiriga och obändiga söner, slogos de sinsimellan om riket, ej annorlunda än om det varit ett arfgods. En god och ypperlig Regent erhöll Norrige 938 uti Håkan, kallad Adelsteins Fostre, emedan han blifvit uppfostrad hos en Engelsk Konung af detta namn, der hade han äfven fått smak för christna läran, den han önskade införa i sitt rike, men möttes af oöfvervinneliga svårigheter och måste ofta vika för hedningarnes påträngande. Sedan han fördrifvit sin hårda företrädare Erik Blodyxe och sjelf blifvit Öfverkonung, vistades han mest i Wiken: modfullt bortjagade han sina angripande fien-

[99]) Falsen, N. Hist. 1 D. s. 51, der hans märkliga ed förekommer. Om Norges lagstiftn. se Holberg s. 447 f.

der, befästade det inre lugnet, utvidgade landets gränsor medelst Jemtland som frivilligt underkastade sig hans visa och milda styrelse, samt främjade handeln och andra förvärfskällor. Nu gjorde han sitt hoffolk till Christna; men de öfrige Norrskarne höllo sig så envist vid sina fäders afgudar, att de fastmera vid en Julhögtid i Hlada tvingade konungen sjelf att infinna sig i allmänna offerhuset och der tömma dryckeshornet till Odins och Thors ära, sedan han likväl först deröfver gjort ett kors, hvilket Sigurd Jarl, hans vän och en ifrig afgudadyrkare, uttydde för Thors hammarmärke, då han såg att det uppretade folket. Snart blefvo hedningarne än djerfvare, uppbrände tre christna kyrkor i Möre, ihjelslogo presterna, förde konungen med våld till Juloffret och tvingade honom att äta af hästlefren och dricka af ölet utan att göra kors deröfver. Genom denna våldsamhet tröttnade Håkans tålamod, och, sedan han med svärdet tuktat de oförskämda, fortfor han i sina oförtrutna omsorger för landets väl; till dess han öfverfölls af några utländska prinsar, som gjorde anspråk på thronen, dem han väl lyckligt besegrade, men under förföljandet träffades han af en pil och dog af förblödning. Hans död, som skedde år 963, förorsakade en allmän bedröfvelse bland Norrmännen, som nu erkänt hans värde och kallade honom Håkan den Gode. Efter honom sönderslets Norge af inre oroligheter under hela den återstående tiden af Hedendomens välde [1]).

[1]) Torfæus, Hist. Norr. T. 11. 118. — Gebhardi l. c. 41 f.

Svenska Regentlängden } under hedniska tiden. } De äldsta berättelserna om Norden föreställa oss, såsom redan nämndt är, Sverige stående under en hierarkisk furste eller presterlig kung, Odin, hvars underkonungar eller underordnade prester regerade tolf serskillta provinser *). Vid hofvet i Upsala herrskade vid denna tiden en Orientalisk pragt: Tacitus omtalar redan en större kultur bland Sveonerna än Germanerna. Om templets pragt är förut ordadt: det var så rymligt, emedan hufvudbyggnaderna voro bestämda till folksamlingar för en hel provins, till offersalar och matsalar: jemväl efter Christendomens införande höllos bröllop och andra gästabud i kyrkorna [2]). Till bestyrkande af den ofvanföre anförda satsen, att vi äro från Österländsk stamort, har Sjöborg visat [3]) att våra Nordiska *tempelkummel* likna de Iudiska Koviler i *flera* anmärkningsvärda omständigheter. Vi upprepa ej fornsagan om de trenne olika folkslagen i Norden, bland hvilka det första blef undanträngdt eller kufvadt, det andra var fritt, och det tredje blef herrskande; vi åtage oss ej heller, att uppnämna någon Regentföljd före Odin: vi anmärke blott, att Konungr betydde egentligen en ädelboren eller man af börd, säleds den ypperste bland Tignarmännen,

---

*) Under Odin synes det Skandinaviska folket ha varit deladt i flere horder, likasom Tartarerna ännu äro.

[2]) Finn Magnusen, Bidrag till Nordisk Archæologie (Kbn 1820), s. 24, 28 f.

[3]) Saml. för Nordens Fornälsk. 1 Tom. s. 92 f.

då deremot Bùandi eller bòndi betydde en förmögen husfader i allmänhet. Hednatiden visar oss Sverige såsom ett land af välmåga och yppighet. Upsalakungen hette Öfverkonung, eller Thiodkonung; alla Fylkes- och Härads-konungarne kallades Skattkonungar [4]). Berik eller Erik skall ha varit den första kungen i Göthaland, enligt vår mindre Rimkrönika; han finns väl icke nämnd uti Isländska handlingar, men dessa, som blott tillfälligtvis vidröra vårt lands historia, lemna mest endast underrättelse om Svealands konungar. På hvad tid han lefvat är ovisst; men Jornandes [5]), säger honom ha anfört den första utflyttning, Götherna gjort ur Skanzien. Ur Odalböndernas stånd valde Upsalakonungar sina Diar eller Spekingar, som äfven vördades af Fylkeskungarne: dessa tolf Diar blefvo första upphofvet till Svea Rikes Råd [6]). Länge var Konungavärdigheten delad mellan tvenne, af hvilka Vigarfskungen for i härnad, och den andre, kallad Stolkonungen, besörjde om rikets inre hushållning. Sedan de af Ingiald dödade småkonungarnes fylken blifvit införlifvade med Upsala öde, uppkom under Lodbrokarne en slags Feodalregering. Högsta magten var dock hos sjelfva Folket, hvars Talmän voro Lagmännen, tagne ur böndrens antal: Lagmannen i Uplands första del Tiunda var i synnerhet ansedd, och förde ordet på Allshärjartinget. Under Erik Segersäll infördes det

---

4) Lagerbring l. c. 1: s. 366.
5) Jornandes, de reb. Get. c. 4.
6) Uggla, Sv. R. Rådsl. (Stm 1791) s. 1—9.

dera Jarl-embetet, som sedermera blef nästan ärfteligt hos Folkungarne. För öfrigt tro vi oss hafva temlig reda på konungalängden under Ynglingaätten, aldenstund Snorres Ynglinga-Saga i denna punkt öfverensstämmer med *Langfedgatal.* Yngve-Frey börjar raden af Ynglingarne, och hans son var Fjolner, som fann döden i ett mjödkar. Honom efterträdde Svegder, hvilken gjorde en utrikes resa till Forn-Svithiod, der han omkom: på thronen steg då Vauland, och efter honom Visbur, Domalder, dennes olycklige efterträdare, regerade under en stor hungersnöd och utsågs derföre till offer; emedan Svearne voro vane att tillskrifva sin konung både god och ond årsvext. Hans son Domar regerade länge i frid och goda tider; han blef sotdöd i Upsala, äfvensom *Dyggve*, hvilken var den förste som *antog* konungstiteln: förut kallades de regerande Drottnar, som utmärker mera en andlig än verldslig magt. Om konung Dag vet man ej mera, än att han hade tillnamnet den Vise. Agne var deremot en berömd krigsman; han underlade sig Finland, men blef under bröllopsgästabudet hängd af sin Gemål vid ett skogigt fiskläge, der nu Stockholm står. Riket gick i brödraskifte under Alrek och Erik, Alf och Yngve; hvilkas historia är ohygglig. Hugleik var son af Alf; han var mycket snål och rik, och föll i en strid med sjökungen Hake. Jorund satt korrt tid på Upsala thron; under en vikingafärd blef han fången i Jutland och upphängd. Hans son och efterträdare Ane eller Aun uppnådde en så ovanligt hög ålder,

att uttrycket Anasot alltsedan nyttjades om dem som dogo af ålderdomssvaghet. Egill, sedan han med möda besegrat trälen Tunne, ihjelstångades af en vild tjur. Ottar stupade i ett sjöslag emot Danska Konungen Frodes Jarlar, och lemnade rum för Adils, som blef en rik, dådsäll och mägtig konung. Då han vid ett Disarblot (offer åt gudinnorna) red omkring salen, krossades han mot en sten vid hästens fall. Östen innebrändes med sitt hoffolk på Lofön af sjökonungen Sölve, som sedan regerade någon tid; hvarefter Yngwar blef konung öfver Svea välde. Han låg mest ute på sina härskepp och blef slagen vid ett anfall på Estland. Hans son Anund var ej mindre årsäll än vänsäll: ännu var Svithiod ett stort skogsland med vidsträckta ödemarker, men denne lofvärde Regent använde mycken flit och kostnad på landets odling *). Då han en höstdag färdades mellan sina gårdar, blef han i en fjelldal begrafven under ett nedstörtande bergras. Brautanund efterträddes af en ovärdig son, Ingiald Illråda, med hvilken Ynglingaslägtens styrelse i Sverige tog slut. Han föresatte sig att bli envåldskonung, det är efter dåtidens begrepp, Regent öfver hela folket: till detta ändamåls vinnande lät han svekfullt innebränna sex Fylkeskungar, som han inbjudit till bivistande af fadrens grafföl, och på samma illistiga sätt undanröjde han ock andra sex småkungar, hvilkas inkomster han nu tillvällade sig. Hans dotter Åsa, som var gift med en

*) Jemf. Sn. Sturl. Yngl. S. p. 42.

Skånsk Konung, förrådde lika blodtörstiga tänkesätt; men en annan Konung i Skåne, Ifvar Vidfamne, rustade sig till att hämnas illbragden. Då han med sin här nalkades Renningeborg i Mälaren, der Ingiald då uppehöll sig, lät denne tända eld på kungasalen och omkom i lågorna tillika med sitt folk, eller sina gäster, som han förut så undfägnat att de blefvo druckne. Svea allmoge uppreste sig att fördrifva hans slägt och vänner; sonen Olof Trätelja drog sig undan till Wärmeland, som han lät odla, men Ifvar inkräktade Upsala-välde. Förut hade detta blott sträckt sig till Kolmorden och Tiveden [7]); nu underlade han sig både Svea och Götha riken, samt Danmark och andra länder. Mycket i hans historia är dunkelt, äfvenså i den tidrymd, som omfattar de närmaste århundraden efter honom. Afgjordt synes dock vara, att han krossat återstoden af mångväldet i Sverige; ehuru riket strax derpå fick samkonungar. Ifvar beskrifves oss som en grym och förtryckande Regent; han sysselsatte sig mest med förödande härjningar, och då han under ett sjötåg ombragt sig sjelf, blef hans dotterson Harald Hilde-

[7]) Tiveden, en namnkunnig skog tar sin början vid Östersjön mellan Nyköping och Bråviken, och kallas der Kålmården, löper så genom flera socknar till Askersund, der Vettern lyktar; sedan kallas han Tiveden intill Wermland. — Nordins tankar om Norrlands Regenter anföras i Vesterbottns Saml. p. 6 Detta land kom ock snart under Upsalakonungs öfvervälde.

tand Nordens Monark. Han utförde manhaftiga ting, och, sedan han blifvit gammal, satte han sin stjufbroders son Sigurd Ring till konung i Upsala, förbehållande åt sig sjelf Danmark och en del af Göthaland. Om den sista jättestriden dem imellan, det namnkunniga Bråvallaslaget, förmäler Saxo i enlighet med det Isländska Sagubrottet [8]). Uti Rings hof uppväxte sonen Ragnar Lodbrok, som blef en af tidhvarfvets ryktbaraste hjeltar; men Haralds son Eisten Beli, en stor offrare, regerade i öfra Sverige. Ragnar slutade sitt lif och sina äfventyr i England på ett rysligt sätt, emedan han der kastades i en ormgrop; men hans söner, isynnerhet Björn Jerusida, hämnades hans död och gåfvo honom ej efter hvarken i mod eller grymhet. Nordens folk fruktades i hela Europa och inom landet rådde ymnighet [9]). Med visshet känner man ej flera af de följande Regenterna till namnet, ännu mindre till deras bedrifter: man vet endast, att under en Björn på Håga inkom den förste Missionären i Sverige. Erik Segersäll, som lefde vid år 964, var en stor krigare; han afskaffade för alltid Medregentsvärdigheten. Det tros, att han blifvit döpt, men att han åter affallit ifrån Christendomen [*]).

---

8) Geyer l. c. s. 533 f.

9) Bevis på Sveriges lyckliga tid under Lodbrokarne se uti *Skr. af Sällsk. för Medborgl. kunskaper* 4:de b. s. 9 f., 37 f.

*) Vi anföra allt detta som kortast i likstämmighet med häfdateknarnes vanliga uppgifter; men erkänna, att vi sjelfve ej äro rätt öfvertygade om

Christendomens första spår i Skandinavien. } Europas sydligare delar hade redan länge varit helsade af fridens Evangelium, då Skandinavien ännu låg nedsänkt i hedendomens okunnighet. Att Aposteln Andreas eller Philippus eller någon annan af Jesu omedelbara Lärjungar skulle hafva personligen besökt Norden och der predikat, har man ingen grundad anledning att tro, ehuruväl detta varit fleras tankar [10]; men hela oredan kommer deraf, att man förblandat det utländska Gothia med det inländska [*]. Väl säger Eusebius [11], att Andreas predikat för Skytherna; dock bör märkas, att under denna benämning inbegrepos många både i Asien och Europa boende folkstammar. Af andra uppgifves Audius eller Auden (Otinus) såsom Sveriges första Missionär [12]: han var Lärare i Syrien, då han

uppgifternas tillförlitlighet, och tro ej en gång, att någon visshet kan i denna punkt erhållas.

[10]) Jemf. Langebek S. R. D. T. 2 p. 3. — Floræus vill bevisa, att Ap. Andreas här predikat, l. c. s. 184; Rudbeck och Messenius likaledes.

*) Man har fästat vigt vid den omständigheten, att i gamla Sveogöthiska skrifter finnas några apostoliska namn, såsom Ibb eller Jacob; Flor. s. 167 och 196.

[11]) Euseb. Hist. Eccl. Lib. III. C. 1.

[12]) Epiphanius L. III. T. 1. contra Hær. p. 827 (Ed. Petar. Paris). — Celsius, l. c. s. 22, gör honom väl till en arg kättare; men Benzelius, l. c. s. 117 försvarar honom, och har på sin sida en vida bättre Man, neml. G. Arnold K. u. K. hist. 1: 14, 8. Jfr Suhm, 1: 137.

år 342 blef såsom kättare drifven i landsflyktighet; härunder skall han ha kommit till Skandien och der begynt lära Christendomen, men sedan blifvit nödsakad fly härifrån till Fyen, hvarest han dog martyrdöden. Ingen ting visst kan härom sägas, vare sig mot eller med. Några hafva påstått, att en viss Herbert, vid år 873 här förkunnat christna läran, och fuller i trakten kring Linköping [13]. Så osäkra alla dessa gissningar äro, så onekligt tyckes vara, att ryktet om Christendomen redan långt före det nionde århundradet hit inträngt sig. Många af landets hedniska invånare hafva dels såsom Vikingar dels såsom Handelsmän besökt de orter, der Christendomen utan tvång utöfvades, och såleds kunnat göra sina hemmavarande landsmän bekante med densamma. Stundom hemförde de christliga fångar, hvilkas nya tro ej kunde blifva dold; och de Nordboer, som i köpmanna-ärender en längre tid uppehållit sig i christna länder, läto ej sällan döpa eller åtminstone primsigna sig, för att kunna umgås både med Christna och Hedningar. Tvifvelsutan funnos i riket flera hemliga sanningsvänner, de der haft afsky för det här brukliga blotandet eller afgudaoffret, samt längtat efter större upplysning. Örnhjelm [14] och Benzelius [15] förmoda, att Sverige redan i 1:sta århundradet fått något ljus af Evangelium, men att folket derefter å-

---

13) Benzelius l. c. s. 137, der det vederlägges.
14) Örnhjelm, H. E. Sv. Goth. L. 1 C. 1.
15) Benz. Brev. H. E. Vet. et N. Test. pag. 133.

tergått till sin afgudadyrkan [16]. Floræus anför flera af samma mening; med tillägg, att den Christendom, Ansgarius hitförde, var mindre ren än den förutvarande, ty den var uppblandad med påfviska villor [17]. Utan att just i allt dela dessa åsigter, torde man dock icke helt och hållet misstaga sig, om man anser vissa bruk hos våra hedniska ättfäder vara en efterhärmning af de Christnas. Peringsköld [18] håller före, att Chrisne varit här uti 6:te seklet, emedan Runstenar från denna tid uttrycka christeliga önskningar [19]; men, om ock deras ålder kunde med trygghet bevisas, kunde de härröra från christne fångar eller resande, således ej bevittna landets egen religion. Mellertid, då det nära belägna England redan vid år 160 var omvändt; är knappast tänkbart, att predikare ej skulle snart derefter öfverkommit till Norden, heldst en viss Konung derstädes gjorde mångfaldiga Munkar biltoge, hvilka sedan reste omkring i andra länder [20]. Också kommo fridens himmelska budbärare allt närmare och närmare vår Nord. Så hade ibland andra Torkil Adelsar, en Norrsk eller Dansk Adelsman, en lång tid varit i Flandern och der inhemtat den christna

---

16) Benzelius, Prolegom. ad Monumenta Eccl. Sveogoth. p. 34 sqq.
17) Fl. Ant. Scan. s. 165.
18) Peringsköld Monum. Upl. p. 66, 233 Ättartal p. 24.
19) Om runstenars christliga inskriptioner, se Dikman Kyrkohandl. s. 1—16.
20) Spegel, Sv. K. Hist. 2:dra D. s. 20 f.

Religionen, hvarom han vid år 720 meddelade K. Gorm någon kunskap [21]). Äfven i Tyskland voro tidigt christliga församlingar grundade; och ehuru Angel-Saxarna, som vid medlet af femte århundradet bemägtigade sig den Brittiska halfön, derstädes införde Odins och Asarnes tjenst, lät dock Biskoppen i Rom Gregor den Store genom fromma Missionärer åter utså Evangelii säde bland detta förvildade folk [22]). Det sålunda ombildade England bragtes i nogare beröring med andra Europeiska stater, och derifrån utgingo ifriga Missionärer, Columban, Gallus, Kilian, Winfried, Villibrord, de der förkunnade försoningens ord för Friserna och andra nationer, som stötte intill Danska väldet. Frankernas Kejsare, Carl den Store [23]), utrotade med våld hos de frihetsälskande Saxarne Wodans dyrkan, och vann i deras tappre anförare Wittekind, sedan han antagit dopet, en pålitlig vän. Mel-

---

[21]) Holberg R. h. p. 359. — Spegel l. c. s. 23.

[22]) Stäudlin Kirchengesch. v. Grossbritt. 1: s. 56 f. — Thomæus, Märkv. ur allm. K. h. 1 D. s. 261 f.

[23]) Celsius i sin Sv. R. Kyrkoh. s. 164 f. tillåter sig en lång och tröttande digression om Carolus Magnus och Ludovicus Pius, hvilkas måttsteg han i allo förfäktar, jemväl då, när religionstvånget var som aldramest upprörande. Det värsta är, att allt detta står i föga samband med Svenska Kyrkohäfderna, och att der inblandas hvarjehanda skefva och om fördomar vittnande reflexioner, dem man ogerna ville träffa hos en protestantisk Prelat.

ketid voro Venderna [24]) ännu så fiendtliga mot Evangelium, att de stadgade som ett villkor för alla i deras stad Vineta köpslagande nationer, att ingen christen gudstjenst inom staden måtte föröfvas. Nordalbingarne, som bodde i nuvarande Holstein, voro föga mindre vildsinta; ibland dem predikade Atreban [25]), som under detta sitt värf förlorade lifvet, och sedan, på Kejsarns befallning, Villehad, som efter år 780 uppförde i Meldorf en träkyrka. Den senare förordnades till Bremens förste biskop och fortsatte sitt apostlakall bland Ditmarserna. En prest, vid namn Heridag, utströdde Christendomens första frön i nejderna kring Elben; och sålunda blef denna välsignelserika lära alltmera omtalad, känd och antagen i det högre Norden [26]). Att Björn III var *Sveriges* förste christelige Konung, och att *efter* hans död hedendomen åter tagit öfverhanden, påstås af några; men detta är likaså obevist, som ofvannämnde Erik Segersälls dop [27]). Dennes förmenta omvändelse säges hafva tilldragit sig då han som segerherre uppehöll sig i Danmark: medlet dertill var en biskop Poppo, en Man, som för sina seders renhet och sin erfarenhet mycket älska-

---

[24]) Vender och Slaver voro *ett* folk, påstår den lärde Thunmann, Untersuch. über die Gesch. ein. Nordische Völker, s. 108.

[25]) Molbechs Nord. Tidskrift, 1 h. s. 149.

[26]) Suhms Hist. af D., 11: 23.

[27]) Jemf. Celsius l. c. s. 265. — Dryselius l. c. 365.

des af Kejsar Otto. Han skickades till Erik för att befordra Christendomens sak: då Konungen äskade ett tekn, säges Poppo utan skada ha burit ett glödande jern, för att bestyrka sanningen af Jesu lära. Erik, öfvertygad af underverket, skall ha låtit sig döpas och deraf fått namnet Stänkill [28]). Om detta är sant, så har han aflagt sin Christendom före återresan till Sverige, ty före slaget på Fyrisvall offrade han åt afgudarne. Också var hela Hofvet i Sverige hedniskt denna tiden, undantagandes Styrbjörns enka Tyra, en Dansk prinsessa, som efter sin mans tragiska slut på Fyrisvall flydde ur landet och sedermera blef gift med hjelten Olof Tryggveson i Norge. Mellertid voro bland Nordens hedningar flera bruk gängse, liknande de Christnas: så brukade de t. ex. *vattenösningen*, då de medelst vattens påstänkande upptogo nyfödda barn i sin vård och gåfvo dem namn [29]). Möjligtvis kunna våra Greklandsfarare hafva med sig hemfört denna och andra ceremonier, utan att derom ega rätt begrepp; och i alla fall bevisa de ingen ting för en tidigare Christendom härstädes.

Skandiska Kyrkans förre Häfdateknare. Då vi gå att berätta christna Religionens och Församlingens ursprung, fortgång och märkvärdigaste öden i vårt fosterland, är det icke vårt föremål, att vidlyftigt afskrifva och utreda

---

[28]) Spegel l. c. 1: 4 f. — Örnhjelm l. c. L. 11. 5. 45. — Falsen N. Hist. 1: s. 151.

[29]) V. Dalins Sv. R. H., 1 D. s. 191. — Bælter, Kyrko-Ceremonier, s. 428. — Liljegren l. c. 2 s. 225 f. — Celsius l. c. s. 110 f.

Häfdatecknarnes skiljaktiga meningar. Endast det i vår tanka mest afgjorda och sanna skall här få rum. Vi nedsätta ej värdet af dem, hvilkas förarbeten tjent oss till vägledning; men kunne tillika ej undgå att anmärka, det deras kyrkohistoriska verk ej äro annat än ofullständiga materialiesamlingar, och att vi alltsom oftast måst med mycken möda leta efter små bidrag hos Utlänningar. Sakkunnige veta, huru mycket man i detta afseende kan hemta dels hos Are hin Frode, som är den äldste Skribenten i Norden, hos den ofta omtalte Snorre Sturlesson, hos Sven Åkesson, Oddur *Munk*, Saxo *Grammaticus* och andra i sjelfva Skandinavien; dels hos Adamus Bremensis, Rimbertus, Theodoricus *Monachus*, som vid år 1120 skref en Norsk historia på Latin. Men de veta ock, att, fastän vi *Svenskar* ej hafva några äldre skrifter, kunne vi ej utan noga granskning följa deras uppgifter; helst t. ex. Mäster Adam, hvars historiebok stannar vid år 1062, är i flera fall opålitlig, och den prydlige Saxo ofta är fabelaktig och altid oredig i tideräkningen. Snorro var i sitt uppförande våldsam, illfundig och trolös: denna karakter förnekar han ej heller som historieskrifvare, aldenstund han deruti ej sällan visat sig partisk för de Norrske. För Medeltiden hafve vi väl några få inhemska Krönikor och Handlingar, men de flesta hafva tid efter annan blifvit både af kunglige och privata personer utförda, eller ock ha de på annat sätt gått förlorade *) Det lilla, som efter

*) Munkarnes ovarsama religionsnit förstörde mån-

tidens och menniskors plundringar oss återstått af dessa lärda skatter, är på sitt sätt samladt och ordnadt först af Ericus Olai, sedan af Messenius, hvilken dock har fört en vårdslös penna och är ensidig för katholikerna. Örnhjelm eller Arrhenius utgaf ett påbörjadt försök till en Svensk Kyrkohistoria på Latinska språket, men ofta diktar han mer än han berättar. Peringsköld har något hithörande, men han delar en Rudbecks ytterligheter. Spegel och Rhyzelius hafva mest torra biskopslistor, och den senare uppgifver aldrig sina källor: begge äro utan allt intresse, då man undantager något af klosterbeskrifningen. Baaz har på latin sammanskrifvit vår kyrkas häfdebok intill sin tid, men utan smak; dessutom är han lättrogen och vidskeplig. Dykman har blott helt litet om våra kyrkosaker; detsamma kan sägas om Benzelius den yngre. Längst går Bång i löjliga orimligheter, då han begynnar Sveriges kyrkohistoria före syndafloden, och förtäljer helt allvarsamt, huru Abels barn då satt sig ned i Sverige och huru fader Adam sjelf såsom biskop i Norden, haft säte i Kälkestad. Mera heder inlade en Celsius på detta fält, ehuru hans Svea Rikes Kyrkohistoria, som dessutom blott är påbörjad, är visst intet mästerverk; man finner der väl någorlunda kritik, men ock flera lösa omdömen och fördomsfulla åsigter; också är det förmycket synbart, att författaren varit prelat.

---

ga minnesmärken af våra urfäders gudalära, bragder och idrotter, fördomar och villor.

Hellertid är detta arbete det bästa, vi hittills haft i sitt slag, och hans Svenska skrifart är ej utan sitt behag. Om Kyrkoceremonierna har den fromme och lärde Bælter skrifvit med sin vanliga hofsamhet och grundliga forskning; och dessutom kan den, som bearbetar Nordiska kyrkans häfder, finna många vigtiga upplysningar hos en Lagerbring, af Botin, von Dalin, Hallman, Gjörwell, Wallqvist, Fant och andra; men dessa upplysningar ligga hos dem strödda och kunna blott med tåligaste flit uppsökas. Uno von Troil har för vissa stycken af denna väg skänkt oss en brukbar ledning. Skada, att den insigtsfulle Schinmejer, som vi ha att tacka för en god bibelöfversättningshistoria, ej hann att skrifva sin tillärnade Svenska Kyrkohistoria. Af en annan Tysk, Schubert, ha vi i senare tider fått emottaga en skrift rörande Sveriges kyrkoförfattning och läroverk; och bland andra utländningar hafva Vastovius, Rango, Pontoppidan, Münter, Rühs, andra att förtiga, gjort sig af denna vetenskapsgren mer och mindre förtjenta. Vår Westén har gifvit oss en fullständig historia om Hofklericiet; och för öfrigt finner man hos Warmholz en noggrann förteckning på alla dem, som spridt ljus öfver serskilta delar af våra Kyrkohäfder *). Likväl, vi kunne ej dölja det, återstår ännu mycket som kräfver en öfvad forskares åtgerd; och vi äro för vår del tillfreds, om vi af de

*) Nyligen har vår flitige Wieselgren gifvit oss flera dyrbara och vigtiga bidrag i denna väg.

rika händelser, som Kyrkans häfder framställa, gjort ett lyckligt urval, med trohet följt sanningens spår, samt gifvit saker och tider sin behöriga ordning. Utan nytta kan det ej vara, att här öfverse Christendomens början och framsteg i ett älskadt fädernesland, dess omvexlande former, dess fienders försök till dess undertryckande och dess lärares nit att upprätthålla dess bestånd, de villor och menniskostadgar af hvilka den blifvit besmittad samt dess redlige bekännares segrande styrka under alla stormar. Ej altid har Jesu Religion i lika renhet och glans lyst för Nordens folk. Den långa kedjan af tio sekler, som innefatta Christna Kyrkans Historia i Skandinavien, indelar sig sjelfmant i tvenne Tidskiften, af hvilka det ena föreställer den *Katholska* och det andra den *Evangeliska* Christendomen till dess yttre skick och öden.

Skandinaviens Kyrko-Historia.

Katholska Tidhwarfwet.

År 828—1520.

FÖRSTA BOKEN.

Om Christendomens införande och seger i Norden, eller från år 828 till 1066.

1. *Förberedande anmärkningar angående den politiska ställningen i Norden vid denna tidpunkt.*

Den tiden nalkades, då återlösningens Evangelium skulle visa sin kraft till det hedniska Nordens pånyttfödelse. Väl var nu denna religion, i sitt tillkonstlade skick, ett halft menniskoverk; men äfven som sådant var den mäktig nog att skaka Asarnes altaren och att frälsa det folk, som räddningslöst hade under århundraden legat i armarne af den mest förnedrande vantro. Rom, den christeliga upplysningens

medelpunkt, leddes visserligen icke af de ädlaste bevekelsegrunder till utbredandet af sin tro; men de fromma män, som derifrån utgingo för att utföra Missionärers upphöjda kall, handlade ej alltid i den Romerska hierarkiens anda. Christendomen, i början en späd planta, växte under deras vård småningom upp till ett träd, under hvars skugga nationerna kände sig lyckliga; och ehuru den ungefär vid samma tid kungjordes för alla Skandinaviens riken, blef den ej lika snart rådande i Sverige, Norrige och Danmark. Omständigheterna voro i dessa länder mer eller mindre gynnande för himlaordets utsäde; men i Försynens alltstyrande hand blefvo de dock, något förr eller senare, befordringsmedel för hans afsigters uppnående.

Förhållandet mellan Nordens riken. } Sverige och Norrige stodo denna tiden under serskillta styrelser. Ännu var Erik Segersäll i besittning af Upsala-Öde, då Harald Gråfell antogs till Norges Öfverkonung. Likväl hade Jarlen Sigurd förbehållit sig Throndelagen; äfven fingo Wigen och Westfold egna Regenter, som dock skulle erkänna Harald för deras Öfverherre. Väl lyckades det honom att underkufva dessa små riken och att mörda Jarlen; men länge fick han ej njuta frukten af sitt brott, aldenstund han lockades att göra en resa till Danmark, der han år 977 föll i en drabbning med den mördades son Håkan. Med honom och Norrska Prinsen Harald Gränske öfverfor Danska Konungen Harald Blåtand till Norrige, med en flotta af 600 fartyg, och

tillegnade sig en del af detta land: Håkan, som fick styra en annan del deraf, behöll sin titel af Jarl, men Harald Gränske (så kallad för en Grönlands fart), som äfven erhöll sin rika andel i landbytet, antog konunganamn [1]). Jarlen, om hvars hedniska offernit vi snart få mera tala, blef inom kort så mägtig, att han nekade erlägga vidare skatt till Konungen i Danmark: han försvarade landet med kraft för alla fiendtliga anfall, och öfvervann ibland andra de käcka Jomsvikingarne; men genom sitt öfvermod, sin hårdhet, sin girighet och sin otyglade passion för könet förlorade han småningom den tillgifvenhet och aktning, han genom sin tapperhet och sitt upprätthållande af allmänhetens gudadyrkan sig tillvunnit. Norrmännen begynte längta efter en annan Styresman, och tillföllo gerna den unge prinsen Olof, son af Vikens fallne konung Tryggve. Denne Olof Tryggveson, stor hjelte och ifrig Christen, hade blifvit uppfostrad i Holmgården och tidigt härdad genom farligheter; han vistades uti Island, der han genom utmärkta prof af klokhet och mandom förvärfvat sig ej mindre anseende än välde och rikedomar, då han fick veta Norrska folkets missnöje med Håkan Jarl. Han landsteg fördenskull med en väl utrustad flotta vid Agdenäs, och, sedan Jarlen blifvit dödad af sin träl, blef Olof år 995 antagen till Konung i hela Norrige. Hvad för anstalter, han vidtog för att störta den gamla folktron

[1]) Silverstolpe, Hist. öfv. Sv. och N. 1 D. s. 92 f.

och uppresa Christendomen, få vi framdeles omnämna; här anmärka vi blott som kortast, att hans medel voro ej laggranna och retade emot honom flera sammangaddningar, dem han genom sitt mod och sin rådighet tillintetgjorde. Till Håkans landsflyktige söner Erik och Sven flydde många af de missnöjde; och då Olof dessutom genom en förolämpning skaffat sig en fiende i Svenska Enkedrottningen Sigrid Storråda, hvars äktenskapsanbud han försmått, uppviglade hon sin nya gemål Sven Tveskägg i Danmark och sin son Olof Skötkonung i Sverige till en grym hämnd. På en sjöresa till Venden öfverföllo de försåtligen den oberedde Olof Tryggveson år 1000 vid Svolder, hvilken, för högsint att fly, fäktade länge på sitt skepp Ormen Långa, men blef omsider öfvermannad [a]). Somlige trodde, att han omkom i sjön; somlige att han räddat sig genom simmande och tillbragte sin återstående tid uti ett Egyptiskt eller Syriskt kloster. Af sina bästa undersåtare sörjdes han uppriktigt, och af några vördades han som ett helgon. Ofvannämnde Erik, som egentligen eröfrat segren, emottog som Jarl största delen af det lediga konungariket, och han gynnade de Christne utan att bruka våld emot Hedningarne; men vissa fylken föllo på de förbundne Konungarnes lott, hvilka deraf indrogo skatt. För öfrigt verkade detta ingen förening imellan nationerna, ehuru slägtförbindelser ej sällan egde rum mellan förnämare Svenskar och Norrmän. Nor-

a) Gebhardi, N. Hist., Sv. Öfvers., s. 74—80.

ige befann sig väl under denna förvaltning; en af dess modfullaste och slugaste magnater, Einar Tambaskjelfver, utstyrdes med ett eget Jarldöme; men till rikets olycka måste Erik åtfölja Danska Konungen Knut den Store på ett härtåg till England, och fick sedermera aldrig återse sitt fädernesland. Hans broder, Sven Jarl, innehade väl ännu högsta magten; men måste vika för en son af Harald Gränske, Olof digre eller tjocke. Denne Olof Haraldsson, som i det följande fick tillnamnet den Helige och om hvars christeliga bemödanden mera skall nedanföre anföras, hade uppvuxit till färdighet i alla tidens öfningar och ifrån sin ungdom gjort sig ryktbar genom vikingsfärder: han hade med framgång härjat Svenska kusterna, utan att Olof Skötkonung förmått hindra honom, och han hade äfven hulpit Engelska Konungen Ethelred på thronen, då han sjelf kände hos sig begär och styrka att intaga sin ättfaders Harald Hårfagers rike. Allt gynnade hans företag, han besegrade efter mycken ansträngning vid Nesie dem som satte sig till motvärn, och, sedan både Sven och Einar undanflytt till Sverige, erkändes allmänt hans arfsrätt till kronan år 1015. Nu uppbyggde han Trondhiem, som han bestämde till konungasäte, anlade äfven Sarpsborg, samt vårdade på allt sätt handeln, konsterna och lagarne, hvarjemte åkerbruket mycket uppmuntrades. Då han ej ville underkasta sig Svenska öfverväldet, upptändes den svage Olof Skötkonung af en envis men vanmägtig harm. Me-

ra högmodig och skrytande än betänksam eller kraftfull, tålte denne Konung aldrig sanningens fria språk, men höll deremot ett yppigt hof och lät gerna sitt beröm af Skalderna utbasunas. Att han var den förste Regenten i Sverige, hvars dop och christna bekännelse är obetviflad, få vi på följande blad visa [3]; men de borgerliga framträdena, hvarvid vi här fäste vår uppmärksamhet, föra oss till den förmodan, att han tilläfventyrs mest gynnade Christendomen emedan dess af Munkar framställde sattser smickrade hans herrsklystnad och beredde honom en vidsträcktare myndighet. Visst är, att hvarken hans hjerta eller seder deraf förbättrades, och landsfader-namnet tillkom honom likså litet som de följande tidhvarfvens beherrskare, på hvilka det blifvit så ofta och grufligt missbrukadt. Uti Vestergöthland var då för tiden en mägtig Jarl, Ragvald Ulfsson, som tillika var försigtig i sin regering och gifmild emot alla; genom Isländaren Hallfred *Vanrædas Skald*, som vistades i hans hof, hade han fått någon smak för Christendomen, hvilken ock i hans provins utspriddes medelst handelsförbindelser med Vikaboarne eller invånarne i Bohuslän [4]. Med denne Jarl hade Olof Haraldsson ett sammanträde, då de öfverenskommo om lugnets stadgande på gränsen, och, för att bilägga begge konungarnes stridigheter, afskickades Isländaren Hjalte till Up-

---

3) Jemf. Celsius Sv. R. Kyrkoh. 2 D. s. 62 f.
4) Celsius l. c. s. 95—97. — Silverstolpe l. c. s. 126 f.

ala. Snart märkte denne, att Olof Skötkonung var till den grad förbittrad på Norrska Monarken, den han blott kallade *den tjocke mannen*, att det var lifsfara att ens nämna honom; hvarföre Ragvald jemte det Norrska Sändebudet Björn *Stallare* begaf sig till Sveriges konungahof, för att vid det allmänna Landstinget i hela menighetens närvaro genomdrifva sitt ärende, som var förlikning med Konungen i Norrige, hvilken till bekräftelse derpå önskade giftas med prinsessan Ingegerd. När de härom begynte orda, befalte Olof dem i vrede att tiga; men den gråhårige Uplands-Lagmannen, Thorguy, en förståndig, redlig och myndig man, stod då upp jemte hela allmogen och förehöll Konungen, i ett hotande tal, det oöfverlagda i hans framgångssätt och det olidliga i hans egensinniga stolthet, som ej ville lyssna *till goda* råd, tilläggande, att om Konungen ej *ville* beqväma sig till uppfyllande af folkets begäran, så skulle de öfverfalla och dräpa honom, emedan, sade han till slut, "vi ingalunda vilje ofrid och orätt af dig tåla." Vid denna allvarsama föreställning, beledsagad af sorl och vapnebrak, fann Olof Skötkonung sig nödsakad att för ögonblicket bevilja allt; men opålitlig och sjelfrådig, som han var, bröt han sedermera sitt löfte och bortgaf den ifrågavarande prinsessan åt Konung Jarislef i Holmgården. Ragvald Jarl fann dock utväg, att, honom oåtspord, lemna hans andra dotter Astrid till brud åt Olof Haraldsson; men för att undgå de befarade följderna af detta steg för sin person, emottog han ett Jarldöme i

Ryska området. Mellertid utbröt i landet en uppresning emot Olof Skötkonung, hvilken, för att stilla gäsningen öfver sitt ovisa förfarande, måste dela magten med sin son Anund Jacob. Hittills hade han ofta residerat i Sigtuna, och mera sällan i Upsala; men på slutet vistades han mest vid Skara, der han ock dog år 1024. Under alla dessa förhandlingar befästade Olof Haraldsson mer och mer sin magt i Norrige samt ingick med Anund Jacob ett nära förbund, för att trygga sig emot Danska Konungen Knuts förstöringsplaner. Efter ett möte i Kongshäll, utrustade de förenade Konungarne sina flottor, samt härjade både på Seeland och Skåne; Knut träffade dem vid utloppet af Helge-å, men striden blef icke afgörande. Deremot sökte han med löften och skänker förmå den Svenska hären att svika sin pligt och emottog vid sitt hof alla missnöjda Norrmän. Också lyckades det för hans stemplingar att så draga folkets sinnen ifrån Olof, att denne vid ett Danskt anfall i sitt rike fann sig öfvergifven och måste med en brådstörtad flygt till Ryssland rädda sig; hvaremot Knut *den Store* utropades till Konung. Vid detta tillfälle underkastade sig Jemtlands inbyggare Sveriges spira. Försedd med Ryska och Svenska hjelptroppar, hvartill stötte några Norrska anhängare, tågade Olof under Knuts frånvaro i England till sitt fordna rike, men tillsatte lifvet uti slaget vid Sticklestad 1030. Någon tid regerade väl Sven Knutsson, men for tillbaka till Danmark då man från Gardarike inkallade Magnus, en son af den numera ka-

miserade Olof. Snart kom ock denne i rolig besittning af thronen, stadgade Christendomen i landet, gaf goda lagar, och dog 1047 i Jutland med tillnamnet *den Gode*. På slutet hade han måst dela kungavärdigheten med sin farbroder Harald Hårdråde, hvilken intill 1066 var envåldsregent, anlade staden Opslo (nu Christiania), inkallade skickliga lärare från England och Frankrike, samt fullbordade kyrkans uppbyggande i Trondhiem. Under dessa händelser hade Anund Jacob i Sverige aflidit, sedan äfven han låtit uppföra en berömd domkyrka, nemligen den i Linköping; och han efterträddes af sin äldre broder Emund, kallad *Gammal*, som efter en fredlig styrelse dog år 1060.

2. *Missionsförsök nära Skandinavien.*

Christendom ibland Götherna utom Skandien. } Att våra Stamgöther i tid efter annan utvandrat och till en del satt sig ned i Europas mera fruktbara trakter, behöfver blott nämnas, icke bevisas. Jornandes [5]) en annars föga pålitlig häfdatecknare, berättar uttryckligen, att Nordens Göther underhållit bekantskap med deras utländska bröder, som redan i tredje eller fjerde seklet kände Christi lära; ja Procopius omförmäler, att Herulerna, Göthernas slägtingar, sände från sina hemvister vid Donauströmmen till Norden för att hämta sig Regenter af dervarande konungaslägter. Bzovius [6])

---

[5]) Jornandes de reb. Get. c. 3.
[6]) Bzovius har sammandragit Baronius, Af

håller före, att den utdrifne Syriske läraren Auden genom sina predikningar omvändt många af Götherna, och det redan före Ulfilas; intill hvars tid de hörde till den orthodoxa kyrkan. De bodde då omkring Mæotis, och kallades denna tiden af Romerska Skribenter än Geter, än Skyther. En deras Biskop Theophilus underskref äfven det Niçæniska Mötet 325; men med tiden ändrade de tänksätt, och delades jemväl i Vestgöther och Östgöther [7]. Ofvannämnde Ulfilas eller Urphilas, deras namnkunnigaste biskop, var en i sanning förträffelig Man, och hedrades mycket af Kejsaren i Konstantinopel, till hvilken han kom i en beskickning. Väl bragte han sina landsmän till antagande af Arianska läran, men gaf i det hela flera prof på sin dygd och ståndaktighet; han omvände flera hedningar bland dem och gjorde deras seder menskligare. Han öfversatte Bibeln på Mœsogöthiskan [8]; hans bokstäf-

våra egne hafva Benzelius, Spegel, Paulinus, Baaz, Rydelius, Floræus, med flera, antagit, att vårt fädernesland i de första seklerna efter Jesu födelse varit af Evangelium uplyst.

7) Suhm, D. H. s. 179 f. — Jemf. Cent. Magd. C. 6. p. 477.

8) Denna Mœsogöthiska bibelversion, som våra utländska förfäder erhöllo i Thracien på sitt språk omkring år 370, blef förmodligen inom dem och hann icke till Norden förrän i senare tider. Under namn af Codex Argenteus finnes ännu ett fragment af denna handskrift i Upsala Bibliothek. Mera härom kan läsas hos Benzelius, præf. in Lye Evang. Gothica, p. 11—24, Ihre Ulphila illustr., Ups. 1752.

ver äro till det mesta tagne af Grekiskan, blott få af Runalfabetet; hans språk kommer i myc-ket öfverens med vårt nordiska, och är endast blandadt med en hop Grekiska, Latinska och Germaniska ord, äfvensom med några Keltiska och gamla Daciska. Ej mindre berömd var den Göthiske Läreren Nicetas, som beseglade sitt apostlavärf med Martyrernas hjeltedöd [9]. Man har ännu bref af den fromme och välta-lige Kyrkofadren Chrysostomus, deruti han förmäler sig hafva vigt biskoppar och prester åt dem, samt omnämner med ypperliga lofeord en viss Hunilas [10]. Att bestämma tiden, när Nordens invånare fingo smak för Christen-domen, lär altid blifva omöjligt, ty underrät-telserna om kyrkans tillstånd härstädes i äldsta tider äro både mörka och torftiga; men imel-lertid synes af alla omständigheter, att Jesu namn var af många enskillta personer i Skan-dinavien både kändt och åkalladt, innan den nya religionen blef en nationalsak. På våra åldriga runstenar finner man ofta sådane orda-sätt: "Gud hialþ bi and deira," "Krister hial-bin," som omisskänneligen antyda christelig kunskap under den långa tiden af mer än 400 år, som hvarken var rätt hednisk el-ler christelig [11]). Nordboernas umgänge med de utländske stamförvanterna gör detta förklar-ligt; äfvensom våra hedniska fäders bruk, att

---

9) Baas H. E. p 82 — Cent. Magd. p. 1432.
10) Benzelius, Utk. till Sv. F. hist. s. 120.
11) Dikman, Sv. Kyrkohandl s. 7 f. — Jemför Grau, Beskrifn. öfver Vestmanl. s. 39.

begjuta sina nyfödda söner med vatten och dervid ge dem namn [12]), ett bruk, hvaraf spår ännu finnas hos Lapparne.

Hedningarnes sätt att föreställa sig Christendomen.

Christendomen var således åtminstone genom ryktet bekant för Skandinaverna denna tiden; men högst ofullkomliga voro de begrepp, de gjorde sig om den nya Religionen [13]). De, som voro fiendtligt sinnade mot densamma, betraktade den blott som de förhatlige Frankernas lära och såsom ett tyranniets eller ärelystnadens medel i Carl *den Stores* hand; heldst denne herrskare lät sig angeläget vara, att, jemte sitt välde, utbreda sin tro ibland Saxarne och andra nordiska nationer [14]). Odinska religionens tjenare, underrättade om sina medbröders öde på andra sidan Elben, använde allt för att underhålla folkets osmak för de Christnas gudadyrkan. Detta var dem så myeket lättare, som denna tidens urartade Christendom hade föga angenämt för råa men kraftiga sinnen; den stod tvertom i uppenbar motsägelse med de hedniska Nordboernas insupna fördomar och antagna seder. Hvad lagar och brukligheter dem tilläto, förklarade Christendomen för en styggelse: de skulle af-

---

12) Münter, v. d. Odinsch. Rel. s. 71 f. — För öfrigt var ej blott vattnösningen eller det hedniska dopet, utan ock korstecknet bekant i Norden före Ansgarius, ehuru det ock kunde vara Thors hammarmärke.

13) Münter, Kircheng. v. D. und N., 1 Th. s. 232 f.

14) Paulinus, Hist. Arct. L. 2. C. 39. p. 89.

ga sig polygamien, afhålla sig från äktenskap med anhörige, fly trollkonster, envig och sjelfmord, som dock deras fäder prisat; de fingo ej vidare ombringa eller utsätta barn; skulle strängt fira söndagen, fasta eller åtminstone afstå från sin käraste mat, hästkött. Och såsom belöning för alla dessa uppoffringar lofvades dem en himmel, hvars fröjder ej kunde mätas med Valhalls strider, dryckeshorn och jungfrur, en himmel, der de endast kunde vara tillhopa med oberömda helgon i stället för dessa slagtningens hjeltar, dessa halfgudar, ifrån hvilka de räknade sina anor. Få voro de satser, i hvilka de båda lårorna sammanstämde. De, som hyste gynnsamare tankar om Christendomen, ansågo väl Christus för en mägtig Gud, men trodde det ej vara nödvendigt att tillbedja honom eller att han åtminstone *kunde dyrkas* bredvid deras afgudar: allt *derföre läto* de, som stodo i christna furstars tjenst eller för sin handels skull nödgades vistas bland de Christne, primsigna sig. Denna *primsigning*, ett slags förberedelse före dopet eller skirandet, bestod deruti, att presten under läsande af Guds Evangelium beströk personen med spott öfver ögon och näsa i form af ett kors, samt gaf honom vigdt salt [15]): af dessa primsignade voro Christendomens fordringar ej på långt när så stränge som af de döpte, de trodde för öfrigt hvad de behagade, fortforo med afgifter till afgudatemplen, och voro i sjelfva

15) Liljegren, Fornt Hjeltesagor, 2 D. s. 264.

verket hedningar. En lång tid efter Christendomens plantande i Norden, var sammanlefnaden verkligen till hälften hednisk, till hälften christelig.

Christendomen predikad i Danmark. } Med den christna perioden börjar historien få alltmera reda, intresse och sammanhang. Danska Kyrkan var väl icke den Svenskas moder, än mindre den Norrskas; men obestrideligt är, att den likväl synes förr ha blifvit påbegynt än någon af dessa, fastän den senare än de kommit till full stadga. Inbyggarne i Europas södra länder, redan fästade under ordentlig samhällsordning och sysselsatte med fredliga yrken, kunde ej emotstå Norrmännens öfverlägsna hjeltekraft, men stördes beständigt af deras härjande infall. Man föll derföre på det förslag, att medelst Christendomens införande i Norden genom ett broderligt band förena med sig dessa obändiga krigare, man ej kunde med våld mota. Detta förslag tycktes ej möta oöfvervinneliga svårigheter, ty dels voro Nordboerna ett gästfritt folk af hvilka Missionärerna kunde påräkna ett godt bemötande, dels hade de, såsom redan är påmint, något begrepp om den christna läran. Carl *den Store* hann icke med märklig påföljd sträcka sin omsorg till dessa länders omvändelse; men under hans son, Kejsar Ludvig *den Sagtmodige*, förehades detta förslag på åtskilliga möten, såsom i Aken 817, i Thionville 821, och i Attigny eller Diedenhof 822. Verkligen uppträdde en Man, som syntes hugad åtaga sig missionsverket ibland Danskarne, hvilkas blinda vantro han lärt känna och hög-

ligen beklagade: det var Ebbo, Erkebiskop af Rheims [16]). Han var Saxare till börden, var brukad i många legationer och på sin tid en man af anseende; men att denna Prelaten var vida skild ifrån sin Gudomlige Mästares och Hans Apostlars sinne, finner man tydligen deraf, att han, mera angelägen om en maklig lefnad än om Guds ära, försummat sitt anförtrodda kall, och likväl njutit inkomsterna af Velano, en fläck i Stormarn, som af Kejsaren blef honom skänkt till en fristad i fall af Hedningarnes förföljelse. En af hoflefnaden så intagen man lär dock ej synnerligen ha blottställt sig för en sådan; afgjordt är åtminstone, att han aldrig såg Sverige [17]). Att han i Rom sökte Påfvens fullmagt till sitt värf, kan ursäktas honom, emedan han ej förstod bättre; men faran af företaget var dock icke så stor, som man velat påstå, alldenstund Ebbo framträdde i en Kejserlig Gesandts helgade värdighet bland ett folk, som nyligen ingått frid med Frankerna. Munken Halitgarius gafs honom till medhjelpare, men hvad de uträttat, känner man ej noga: de behandlades med nordfolkens vanliga tålsamhet och sägas genom sina predikningar hafva omvändt flera Danskar. Ebbo dröjde

---

[16]) Celsius, l. c. 194 f., och Münter l. c. 241; upphöja mycket hans hjeltemodiga beslut. Jemf. Langebek Scr. R. Dan. T. 1 p. 401, Staphorst Hamb. K. gesch. 1, s. 21. Påfven Paschalis stadfästelsebref är aftryckt uti M. von Celse Bullarium.

[17]) Wilde till Puf. T. 1 s. 314. — Örnhjelm H. E. p. 11.

ej länge i detta barbariska land; den förnämsta frukten af hans möda var denna, att en Dansk yngling A n s f r i d af honom uppdrogs till att i längden bli en duglig lärare för Svea Rike [18]). Mera verkade Jutländske Konungen H a r a l d K l a k s antagande af dopet år 826. Fördrifven af sina motståndare, reste han med hela sitt hof till Kejsar Ludvig, som då vistades i Ingelheim, emottog honom med välvilja och lofvade honom sitt bistånd under villkor att han blefve Christen. Kejsarn insåg, att, derest Jutland först kunde vinnas, skulle en säker väg banas till hela Nordens omvändande. Sedan Harald af verldslig mer än andlig bevekelsegrund lät jemte sin familj sig döpas, efterföljdes hans exempel af flera förnäma Danskar [19]); och han återfor till sitt rike, begåfvad ej allenast med länderier, utan ock med allt hvad han behöfde till gudstjensten, med heliga kärl, presterliga kläder och böcker. Kejsarns frikostighet lockade alltjemt flera Danskar att vid påsktiden infinna sig vid dopet, emedan de nydöpte rikligen beskänktes med vapen och andra dyrbarheter; man bar till och med

---

[18]) R i m b e r t u s, Vita Ansg. p. 118.
[19]) S u h m H. af D. 2 s. 51. — Biskoppen i Utrecht, Willibrod, var annars vid år 690 den förste hvilken reste som omvändare till Norden, och L a g e r b r i n g tror att han vann en Fylkeskung i Danmark (Sv. R. H. 1 D. s. 500). D i t h m a r u s M e r s e b u r g e n s i s (L. 9, C. 95) talar om en Svensk Prins, som vid år 1012 blef uppammad i christna läran, af bisk. Erpo i Venden och blef Diakon för någon tid.

exempel derpå, att somlige i denna egennyttiga uträkning läto döpa sig flera gånger [20]. Konung Harald medtog på sina skepp till Danmark några christeliga lärare, förnämligast Munken Ansgarius, om hvilken vi snart få mer tala; men han förlorade en slagtning vid Flensburg, måste åter bli biltog ur sitt rike, och dog strax derefter. Jutlänningarne förföllo då i deras förra hedendom tillbaka, och hans efterträdare, Gottfrids söner, beflitade sig på det högsta att utrota Christendomen. Mellertid funnos dock ännu de, som blefvo sanningen trogna, och omvändelseverket härstädes led ömsom afbräck, ömsom främjades det, ej sällan under en och samma regering. Under dessa omskiften blef likväl en kyrka uppbygd i Ribe, och i Nordalbingen tillväxte de Christnes antal betydligt. Konung Gorm *den Gamle* bragte hela Danmark under sin spira *efter* år 884; han sjelf var en vantrogen Odindyrkare, men hade i Thyra en christeligt from Gemål. Oaktadt landets Christne hade att hugna sig af hennes beskydd, måste de i förstone lida det våldsamaste förtryck, kyrkorna i Ribe, Slesvig och Århus nedrefvos, och all offentlig bekännelse af Christendomen blef i Danmark utplånad. Detta sorgliga tillstånd varade intill år 934, då Kejsar Henrik I antog sig de förföljdas sak, förböd hednaoffren och förmådde Gorm att i sitt rike ej motsätta sig Evangelium [21]. Också spridde sig nu den-

20) Suhm l. c. 2 D. s. 53.
21) Pontoppidan, Annal. Eccl. p. 58. — Suhm H. af D. II, s. 602 f. — Münter l. c. 346 f.

na saliggörande lära öfver Belterna och slog rötter på sjelfva ön Seeland, hvarest Leyre ännu var hedendomens hufvudtillhåll. De båda lärornas tvekamp fortsattes under Konungarne Harald *Blåtand* och Sven *Tveskägg*: den senare hade i sin ungdom blifvit döpt och kallad Sven Otto efter Tyska Kejsarn Otto, som dervid stod fadder, men då han i mognare åren grep vapnen emot sin fader, afsade han sig Christendomen för att vinna det ännu mägtiga hedniska partiet på sin sida. Odinska gudstjensten med dess offer återställdes och christna läran afskaffades eller förföljdes. Men Harald fick åter öfverhanden och satte allt på sin förra fot igen: han föll 991 i ett religionskrig med Palnatoke, Jomsburgarnes hedniske anförare; och hans son Sven Otto, i början hedendomen bevågen, företog sig ett eröfringståg till England, der han med fasansvärd grymhet mördade tusentals Christne och Icke-christne. På slutet af sin lefnad antog han åter Christendomen och gjorde mycket till dess bästa; men först under hans son Knut *den Store*, en af tidhvarfvets mägtigaste Furstar, blef denna Religion fullkomligen segrande i de Danska Staterna [22]. Hans moraliska karaktär var föga bättre än fadrens, men han var Klericiet högeligen tillgifven och ansåg för en hederssak att i sina riken utplåna alla återstående spår af hedendom. Också utförde han sin plan med den rastlösa drift och beslutsamhet, att vid hans död år 1035 fanns Danska Kyrkan efter tidens skick aldeles utbildad.

[22]) Münter l. c. 405—423.

3. *Nordens Apostel, Ansgarius.*

Ansgars ungdom och första missionsresor.

Ansgarius, genom sina missionsarbeten én af det nordliga Europas största välgörare, förtjenar af den senaste efterverld med tacksamhet ihogkommas. Till sina medmenniskors upplysning och väl uppoffrade han hela sitt lifs verksamhet; och ädelheten af hans karaktär gjorde honom dertill värdig, att en så utmärkt verkningskrets föll på hans lott. Osminkad gudsfruktan, varm och vislig ifver för Religionens bästa, upprigtig ödmjukhet och blygsamhet, samt en öfver allt jordiskt upphöjd oegennytta voro hans mest framstickande dygder; och vid anblicken häraf glömmer man gerna de fläckar, som tidens smittande vantro gjorde nästan oundvikeliga. Sveriges befrielse från Odinska lärans blodiga vidskepligheter och nationens daning till högre sedlighet, dessa blefvo i längden frukterna af hans bemödanden. Att han ej förkunnade oss en renare, en mer apostolisk Christendom, må ej tillmätas honom såsom fel; han kunde ej höja sig öfver sitt tidehvarf, men han tjente Gud i hjertats enfald, och lärde med full öfvertygelse, liksom med ståndaktighet, klokhet och försakelse [23]).

[23]) Man har vid Ansgari lefverne flitigt rådfrågat D:r Münter Kircheng. v. D. n. H. s. 266 f., men äfven nyttjat Rimbert, Kranzius, Langebek, Pontoppidan, v. Dalin, och Suhm. — Peringsköld har anmärkt (Mon

Denne för oss så märkvärdige Man var Fransk till börden, född år 801; fadrens namn och villkor äro obekanta. Tidigt blef han moderlös, men snart derpå skickade fadren honom att uppfostras i Korbeja klosterskola, då för tiden så utropadt för sina lärare och läranstalter [24]. Han var i barndomen något yr, enligt eget vidgående, men detta förgick med tiden. Hans kropp var svag, men härdades genom arbeten och mödor, hans inbillningskraft liflig, hans sinne vekt och benäget för en stilla svårmodighet. Religionen gjorde på honom det intryck, att han plötsligt undandrog sig de ungdomslekar, han tillförne älskat, samt hängaf sig med ovanlig trägenhet åt studier och andaktsöfningar. Ganska ung, knapt 13 år gammal, inträdde han i munkståndet, föreskref

---

Upl. s. 182), att Anscharius eller Ansker bemärker på Göthiska en Engländare. Milner i sin Kyrkohistoria skildrar denne Man på den religiösa sidan.

24) Benediktinerklostret gamla Korbeja eller Corvey byggdes år 663 uti provincen Amiens; och Munkarne derifrån hade i sitt bröderskap många på sin tid ansedda och gagneliga män. Af K. Ludvig frikallades det från alla pålagor, emedan det ansågs för en angelägen fröskola, ur hvilken nästan hela Europa hemtade lärare. På Abboten Adalvards tillstyrkan lät samme Kejsare anlägga i Neder-Saxen ett annat kloster med samma reglor och förmoner, kalladt nya Korbeja; och detta tog snart företrädet ifrån det gamla. Det var här vår Ansgarius bildades. Se Celsius l. c. 204 f. — Thomæus Märkv. ur K. h. 1, s. 187 f.

sig en sträng lefnad, och utmärkte sig framför andra klosterbröder genom en särdeles skicklighet. Då hans gudliga ifver höll på att något svalna, uppflammades den å nyo genom underrättelsen om Kejsar Carl den Stores död, hvilken han sett i all dess herrlighet: ynglingen försänktes i betraktelser öfver fåfängligheten af alla timliga företräden, trodde sig sjelf vara nära döden, och hade några drömmar, dem han ansåg för gudomliga syner och som lofvade honom martyrkronan. Nu törstade han ej efter annat, än att vinna själar åt Christi rike, och med undransvärdt förakt för alla verldsliga ting vinnlade han sig blott om de egenskaper som härtill erfordrades. Allas bevågenhet omfattade en Munk af så rena seder och så mogna kunskaper, och i en ålder af 20 år kallades han till Rektor vid S:t Petri Skola i det *gamla* Korbeja; med mycken nit fortsatte han sedan samma arbete i nya Korbeja, der han lade grunden till ett bibliothek och blef derjemte enhälligt vald till Pastor i Klosterkyrkan. Här lefde och verkade han i stillhet, när han första gången uppkallades för Kejsar Ludvig, som gjorde honom den betänkliga frågan, om han ville åtfölja den nyss döpte konungen Harald till Jutland att omvända Hedningar. Han tvekade ej länge, hvad svar han skulle gifva, och sade med glädje ja. Hans Abbot, Grefve **Vala**, som ej ville att någon skulle tvungen åtaga sig ett så ansvarigt kall, föreställde honom företagets vigt och faror. Men den unge mannen vacklade ej uti sitt beslut. Någon

13

utsigt att förvärfva timmelig vinst eller anseende, kunde här ej locka honom: ty nödvendigt måste ej blott hans jordiska välferd utan ock sjelfva lifvet här vågas. Bör man då väl antaga någon annan bevekelsegrund för honom, än välment nit för Guds och Jesu ära? Då vi derföre, med afseende på hans stora förtjenster om vårt land, kalle honom *Nordens Apostel*, vilja vi dock med denna benämning hvarken sätta honom i jemförelse med vår Frälsares egna sändebud eller frikalla honom från misstag. Hans dristiga beslut väckte hans bekantes förvåning: somlige begabbade, somlige afrådde honom; men hvarken det ena eller andra förmådde ändra hans föresats. Efter återkomsten till klostret tillbragte han tiden i enslighet med böner och andra förberedelser. En Munk uti samma kloster af adlig härkomst, vid namn Autbert, anmälde sig sjelfkrafd att göra sällskap på denna resan; detta beviljades väl af Abbotten, men med den förklaring, att ingen tjenare kunde medsändas. Deremot fingo de, utom hvad de till egen förnödenhet behöfde, äfven kyrkosaker att taga med sig, i synnerhet små skrin med reliqvier uti. Öfver behofvet af lifvets dagliga beqvämligheter voro de visserligen upphöjda, men på resan sleto de mycket ondt, och anlände först efter många besvärligheter till Jutland 826. Ansgar begaf sig ofta långt in i landet, och hans möda var icke fruktlös. Någon tolk behöfde han icke, aldenstund Frankiska, Angelsaxiska och Nordiska språken skilldes i detta sekel allenast som föga afvikande dialekter; hans men-

niskännedom utvecklade sig snabbt, han förstod att i de svåraste lägen förhålla sig med lokhet och värdighet, han besatt alla egenskaper hvarigenom han kunde tillvinna sig kärlek och förtroende, samt undervisades af erfarenheten huruledes han bäst kunde öfvertyga och röra vilda krigares hjertan. Konungen gaf honom och hans medhjelpare några hedniska barn att uppfostra, för hvilka de i Hadeby inrättade en Skola; och verkligen bildades flera infödingar till missionens tjenst, äfvensom ett ej obetydligt antal vuxne personer döptes. Men då det borgerliga kriget utbröt och gick olyckligt för Harald, måste våra Missionärer följa honom på hans flykt till Nordalbingien, der han af Kejsarn erhållit ett län; de Nychristne i Jutland lemnades således åt sitt öde. Ansgar förlorade ock sin vän Autbert, som återvände till *Corvey* och dog; och snart uppdrog man honom att som hednaomvändare gå till Sverige.

Ansgars ankomst till Sverige. Vid denna tiden funnos i Sverige många menniskor, som i hemlighet suckade efter sanningens ord. De färdades till aflägsna orter, i synnerhet till Dorstadt (en nu förstörd ort i Flandern) der Christendomen vunnit stadga, för att få höra Evangelii lära och blifva döpte. Samkonungarne A n u n d och B j ö r n regerade nu i Sverige [25]; den senare bodde dels på sin gård Haugi, dels på Alsnö, och sände, af en obekant anledning, Legater till Kejsar Ludvig. Ehuru Konungen för egen del troligen var Hed-

---

25) C e l s i u s l. c. s. 252 f.

ning, hade han ingen ovilja för Christendomen; åtminstone tyckes det som om Legaterna varit Christendomens vänner, emedan de föredrogo en begäran om christne presters insändande [26]. Kejsaren blef glad häröfver och lät i hast kalla Ansgarius från Riustri, der han då uppehöll sig hos Konung Harald, till Aken, för att göra sig färdig att följa Legaterna till Sverige; då Munken Gislemar, äfven från Korbeja [27], befaltes efterträda honom i Jutland. Ansgarius, ganska nögd med det nya uppdraget, bekom i Munken Withmar en nitfull embetsbroder, och anträdde sin vigtiga resa i sällskap med de Svenska Sändebuden, sedan han tagit med sig ett förråd af andliga böcker och af Kejsarn fått föräringar till Sveriges Konung. Om han ur hamnen vid Jomburg låtit sätta sig öfver till Skandiska stranden, eller om han kom öfver sundet, kan vara oss likgiltigt [28]), alltnog, att fartyget angreps af Vikingar eller Sjöröfvare, då Ansgarius förlorade allt hvad han ägde jemte skänkerna och större delen af sina böcker, samt behöll allenast genom flykten sitt

---

[26]) Rimbert l. c. p. 40.

[27]) Om detta kloster, som var af så mycken vigt för Tysklands och Nordens kultur, tillägges nu endast, att det af K. Lothar år 844 fick Rügen och att byggnaderna deromkring i 12:te seklet hade utseende af stad (Neue Folge des Convers. Lexicons. s. 742)

[28]) Langebek (Scr. R. D. 1 T. s. 444) menar, att Ansgar, som måst landstiga i Sveriges södra delar, förmodligen tagit den enda bekanta vägen derifrån till Birka genom Vestergöthland och Skara.

lif, sedan skeppet var af de segrande fördt till strand. Ej nedslagen af denna olycka fortsatte han resan till fots genom skogar och ödemarker, öfver träsk och älfvar, samt anlände slutligen (det var år 829), efter mångfaldiga vedermödor, jemte Withmar till Birka i Svea Rike [29]. Af många Christendomens hemliga anhängare, serdeles Ståthållaren i Birka (Herigarius eller Hergeir, emottogos de med mycken glädje; och, sedan de hos Konungen anfört sitt ärende samt denne deröfver inhemtat sina förtrognas råd, lemnades dem frihet att förkunna christna läran i riket och det tilläts enhvar som ville att antaga densamma. Ansgarius hade redan, under sitt vistande i Danmark, gjort sig så bekant med de Nordiska tungomålen, att han kunde med lätthet derpå uttrycka sig.

Frukterna af Ansgars bemödande i Birka. Missionärerna dröjde halft-annat år i Birka, der de icke utan framgång arbetade för Jesu sak. Ej allenast Svenskar afhörde med nöje och bifall

---

29) Om Birka är förut taladt. Lundblad, i sin Disp. de Birca et Sigtuna una eademque civitate (Lund 802), har bäst utredt saken. Peringsköld, Loccenius, Hadorph förmena, i anledning af gamla qvarlefvor af vallar, stenhopar, broar, att Birka, ehvad den nu varit en stad eller blott hamn, legat på Björkön i Mälaren. Se *Anteckningar uti Svenska Kyrkohistorien* (Stockh. 1782) s. 16. — Vidare om Ansgarius: *Kärnan af Sv. Hist.* s. 359—376; Spegel l. c. 2 D. s. 41 f.; Milner Gesch. der K. Chr. 3 B. s. 272 f., samt hans lefverne öfvers. af Landtmanson (Christianst. 1826).

deras predikningar, utan ock en myckenhet christelige fångar, som då funnos i landet, fägnade sig hjertligen deröfver att nu kunna undfå Sakramenterna och bivista Messan. Ståthållaren Hergeir lät strax döpa sig och förblef ifrån den tiden ej blott en ståndaktig Christendomens bekännare, utan ock, så länge han lefde, ett påliteligt stöd för de Predikanter, som till Sverige ankommo. Af nit för Guds ära lät han på egen grund uppbygga den första kyrka, eller sannolikare lemnade sitt eget hus, säkerligen i sjelfva staden beläget, till de Christne, för att der förrätta sin gudstjenst [30]. Man finner inga spår dertill, att våra Missionärer vågat sig utom Birka. Hvad konungen sjelf angår, märkes blott hos honom en försigtig välvilja emot de nykomne Lärarena, utan att han genom dopet antog Evangelii tro; emedan han förmodligen hvarken velat eller dristat uppenbarligen förakta de vördade afguda-offren. Att Ansgarius likväl varit i anseende vid hofvet, samt vid åtskilliga tillfällen haft samtal med sjelfva konungen, styrkes nogsamt deraf, att Konung Björn, vid hans och följeslagarens afresa år 831, uppdrog dem ett bref att till Kejsaren öfverlemna. Ämnet, hvarom brefvet egentligen handlat, är aldeles obekant; men man har ingen orsak att tvifla på riktigheten af denna berättelse. Mellertid är svårt att inse, hvarföre Ansgarius så påskyn-

---

30) Vastovius, vitis aqvil. p. n. — Peringsköld tror, att den af Hergeir bygda kyrka varit Munsö (Mon. Upl. s. 66.)

dat sin bortresa från en ort, der han var väl liden och kunnat än vidare gagna; heldst intet tvång, ingen farhåga för hedningarnes uppresning här egde rum. Kanske var det löfte om befordran i hembygden [31]), som vållade detta steg; han föranstaltade icke om någon annan lärare i sitt ställe, eller fann måhända ingen som var hugad och skicklig till en så vådlig embetsplats, hvarföre den nyss anlagda församlingen i Birka blef likasom lemnad åt sitt öde.

Ansgar blir Erkebiskop i Hamburg. Våra Munkar emottogos godhetsfullt af Kejsaren, och begåfvo sig tillkaka i sitt tysta kloster. Men Ludvig, som med särdeles nöje emottagit berättelsen om den började Svenska kyrkans tillstånd och nu såg en utsigt öppnad till hela Nordens omvändelse, var nu betänkt på stiftandet af ett eget biskopsdöme i norra Tyskland. Han kallade derföre Ansgarius ur dess enslighet samt utnämnde honom till Erkebiskop i Hamburg, dels till belöning för dess nedlagda möda vid omvändelseverket, dels emedan han, redan känd i dessa länder samt kunnig i deras språk och seder, fanns dertill den skickligaste [32]). Trettio år gammal blef han på en högtidlig Riksdag i Diedenhofen med händers påläggning invigd af Erkebiskoppen i Metz och

---

[31]) Celsius menar, att Ansgars vägran att bli Erkebiskop var förställning; tidens anda verkade ock på honom, men hycklare var han visst icke.

[32]) Man är ej ense om året: somlige antaga 831; andra åter 833. Se Münter l. c. s. 280.

Kejsarns broder Drogo; ehuru Biskoppen i Bremen och Verden arbetade deremot. Tre år derefter anträdde han, i sällskap med några kejserliga Gesandter, resan till Rom, för att besöka Apostlarnes grafvar och bekomma pallium: uti sin bekräftelsebulla [33]) insatte ock dåvarande Påfven honom till Nordalbingernas Biskop samt till den Apostoliska Stolens Legat i Danmark, Sverige, Norrige, Färröarne, Grönland, Helsingland, Island och hos Skridfinnarne. Af Kejsarn förläntes han ej allenast med klostret Turholt i Flandern såsom tillflygtsort i fall af närgränsande Hedningars angrep utan ock med de för öfrigt vidsträcktaste rättigheter och fullmagter. Såleds fick Ansgarius numera flera vigtiga värf att sköta, än att endast arbeta på ett enda aflägset rikes omvändande; hans provins var den största, som ännu blifvit någon Erkebiskop tilldelad, men här fordrades mångåriga ansträngningar innan den nye prelaten kunde vänta sig inkomster och lydnad af sina hjordar.

Nya predikanter i Birka, de Christnas förföljelse. På en tid, då man trodde att en Biskop var aldeles nödvendig för Guds församling, rådlade, såsom Celsius berättar [34]), vår Ansgarius med Ebbo härom, och begge ansågo för en angelä-

---

[33]) Bullan, om den annars är äkta, finnes hos Pontoppidan Annal. 1 p. 38, v. Celse s. 11, Münter s. 576. Troligen har den fått nyare inflickningar.

[34]) Celsius l. c. s. 272. — Olof Petri har i sin krönika helt litet och oredigt om dessa ämnen (Scr. R. S. 1: 231).

genhet att skicka till den späda Svenska Församlingen en dylik person. Verkligen ankom ock 836 en viss Gautbert eller Simon till Birka under benämning af Biskop, och blef med all bevågenhet emottagen ej mindre af Konungen än af folket. Af Kejsaren fick han den lilla fläcken Velanao, och antog sin broderson Nithard till medhjelpare. Ansgarius, mån att afvända alla hinder för omvändelse-verket i Norden, hade med föreskrifter och förmaningar sökt handleda dem. Han förehöll dem, det de ej skulle åtrå gåfvor, utan enligt Pauli efterdöme föda sig med eget arbete, vara nögde med litet, och umgås vänligt med alla. Till den ändan gaf han dem af eget förråd hvad de behöfde, och äfven derutöfver, på det de genom frikostighet och en anständig lefnad skulle kunna vinna insteg. Gautbert begynte sin embetsbana ej utan hopp om lycklig följd, och säges äfven hafva låtit uppbygga en kyrka; men ett oklokt uppförande verkade snart en ovilja emot Christendomen, som utbröt i förföljelse mot de främmande lärarena. Af en anledning, som blifvit oss okänd, uppreste sig nemligen den hedniska menigheten i Birka, mördade Nithard och några andra Christendomens bekännare, fängslade Gautbert och misshandlade någon tid hans person, men drefvo honom sedan utur landet. Allt detta skedde utom konungens vetskap eller samtycke. Ehvad orsaken må ha varit till denna hastiga förändring i folkets tänkesätt, alltnog, Sverige blef efter detta i sju år utan prest;

och Gautbert, som sedermera blef Biskop i Osnabrük, kunde ej vidare förmås att förnya denna missionsresa. Treligen härrörde likväl förföljelsen ej så mycket af hat emot Christendomen eller af uppsåt att den utrota, som fastmera af förtrytelse emot de christne predikanternas förhållande, hvilka, genom en oförsigtig nitälskan mot de hedniske afgudarne, synes sjelfve ha ådragit sig detta vidriga öde [35].

Hergeirs förtjenster af Kyrkan. Hergeir och andre af landets christne invånare fingo behålla lif och frihet. Under denna pröfningens tid kom den gudfruktige Ståthållarens tillsyn och vård den både klena och betryckta församlingen väl till pass. Ej hemligen utan uppenbart bekände han sig till Christum, jemväl vid folkets allmännare sammankomster, der han ofta vågade framställa Christendomens stora företräde framför Hedningarnes dåraktiga gudstjenst. Utan tvifvel har hans uppbyggeliga lefnad och kraftiga tal verkat hos många andra, om icke kärlek för Evangelium, åtminstone uppmärksamhet derpå och längtan efter ett bättre ljus. Under Konungens frånvaro förde han befälet i Birka; och då, medan den påträngande nöden af en belägring, de Svenska Hedningarne togo sin tillflygt till honom om råd och hjelp, begagnade sig Hergeir visligen af tillfället, att föra dem ifrån de vanmägtige afgudarnes dyrkan till den Allsmägtiges. Hedningarne begynte verkligen anropa

---

[35]) Så tro Wilde (Anm. till Pufend. Sv. Hist. s. 315) och Celsius (Sv. R. K. h. s. 141).

de Christnas Gud, gingo ut på fältet efter sedvanan och gjorde löfte att tjena Christus, om de befriades från faran. Om än dessa Birkabarnes nödlöften förglömdes, när faran var afvänd, torde dock en och annan derigenom fått anledning att söka den rätta Hjelparen. Det berättas äfven, att denna berömvärda Man varit begåfvad med undergörande tro eller åtminstone med en viss klokhet att för den goda saken så nyttja omständigheterna, att de ansågos för underbara. Efter Simons flygt ur riket, — så förtäljer den författare vi följe [16]), — höll Hergeir en dag ting med menigheten. När han efter förrättningen spisade tillhopa med de förnämste af folket, uppkom öfver bordet, der Christne och Hedningar sutto om hvarandra, en ordvexling angående lärorna, hvilkendera borde hafva företrädet. Hedningarne, som voro talrikast, togo högsta ordet och påstodo, att man borde hålla sig vid förfädernas offer och den länge vördade Upsaliska gudstjensten. Ståthållaren yrkade deremot värdet af Jesu kännedom. Han har vid detta tillfället, full af tro och nit, begynt att förehålla dem deras oförstånd, och bestyrkt sin talan med ett underverk. "J seen nu, har han sagt, huru himmelen mulnar och ett starkt regn snart faller: bedjen edre gudar, att j mågen stå torra derunder, jag skall bedja min Gud, att mig så må hända; och när så sker, skall det blifva tecken deraf, att den läran jag bekänner är en gudomelig sanning." Hedningarne hafva då hopat

---

16) Rimbertus, V. Ansg. p. 69.

sig till ena sidan, och Hergeir med en liten christelig Gosse till den andra. Han har med höjda knän anropat himmelns och jordens Herre, det täcktes Han, sitt heliga namn till ära, tillstoppa munnen på den försmädande skaran samt låta så ske som man icke i öfvermod men af rent nit önskade. När regnet strax derpå med stor häftighet började falla, blefvo Hedningarne öfversköljde såsom af en flod, men Hergeir förblef torr och utan all olägenhet. Detta med flera under af lika rimmelig beskaffenhet lemna vi derhän: om man än icke får säga, att sådane medel äro i allmänhet Gud ovärdiga, så äro dock i detta fall vittnesbörden derföre så misstänkliga och äfven följderna deraf så obetydliga, att de ej kunna som vissa antagas.

Ansgars verksamhet och olyckor i Hamburg. } Ansgarius hade imellertid sitt säte i Hamburg, hvarifrån han styrde hela kyrkoväsendet i Norden; och han reste i sådane ärenden än till Danmark, än till Nordalbingien, på hvilka orter en stor mängd menniskor fördes till Jesu kännedom. Han köpte barn och fångar i Danmark, Sverige och Wenden, hvilka han satte till undervisning i Turholts kloster. Åtskilliga af klosterbröderna ur det nya Korbeja vistades alltjemt hos honom och voro i göromålen behjelplige. Han reparerade och prydde domkyrkan i Hamburg, den han försåg med reliquier; sjelf bar han på sina missionsresor S. Sixti hufvudskål på sitt bröst. Bandet imellan honom och den Romerska Stolen var så nära, så oryggeligt, att han ej annat kun-

de, än, lik Tysklands Apostel Bonifacius, tillika med Christi rike utvidga Roms; men också fann han hos Påfvarne tillbaka all den muntran och allt det understöd, de kunde meddela. Sjelfva den stolte och herrsklystne Nicolaus I mötte honom med utmärkt bevågenhet; men Ansgarius handlade af religiösa mer än af politiska grundsatser, emedan han ifrån barndomen fått den fasta öfvertygelsen att Roms biskoppar voro Petri efterträdare. Då han ej blifvit satt under någon af de Tyska Metropolitanerna, hade han så mycket friare händer att i sin vidsträckta krets verka allt det goda, han förstod; men också måste han edeligen förpligta sig, att iakttaga likställighet i tro med Romerska Stolen, antaga de Sex allmänna Mötena, samt hörsamt efterkomma alla Kuriens dekreter. Ansgarius fann allt detta så mycket mindre betänkeligt, som han i sin fromma enfald ansåg denna undergifvenhet och denna förening med Rom såsom en från Christendomens bekännande oskilljaktig sak. Modigt stridde han både emot den Vendiska och den Nordiska vidskeppelsen: att för Religionen uppoffra sitt blod, blef en önskan lika liflig hos åldersmannen som hos ynglingen; och under hans egen ledning uppblomstrade ett Missions-Seminarium, till hvars bruk han sökte anskaffa en boksamling. Men de oredor, som Kejsar Ludvigs afsättning genom sina söner och hans år 840 timade död förorsakade inom Tyska riket, hindrade mycket fortgången af hans företaganden. Till och med togs klostret Turholt ifrån honom, och helt den med mycken möda och kostnad der in-

rättade Skolan förstördes. En annan olycka, hvarmed han hemsöktes, var ännu mera kännbar. Norrmännerna, som dessa åren ströfvade i Östersjön och jemväl på andra orter ödelade christeliga församlingar, öfverföllo Hamburg helt oförsedt år 845. Militärbefälhafveren var just då frånvarande, och Erkebiskoppen, som med de sina befann sig i yttersta lifsfara, försökte väl att värja sig med det manskap som var tillhands, men måste slutligen vidtaga den utvägen att fly [37]). Med bitter smärta måste han se sin kyrka, sitt kloster, sitt bibliothek uppgå i rök, och hade näppeligen tid nog att rädda sig sjelf nästan naken. Stadens och hela den kringliggande nejdens förstöring var fullkomlig, och Ansgarius hade nu intet ställe att vistas uppå, utan flöt omkring hvar han kunde i grannskaperna. Derunder begick biskoppen i Bremen Leuterich den nedrigheten, att ej allenast neka denne sin nödställde medbroder sitt tak och värdskap, utan ock att visa honom utur staden. Utdrifven af Bremen, förfogade han sig till Verden, der en förnäm och gifmild fru, vid namn Ida [38]), antog sig honom ädelmodigt och ömt. Hon begåfvade honom med Ramslo, en landtgård, der han äfven strax satte sig ned och samlade sina förödelsen undkomna Ordensbröder omkring sig. Men åter hämmades han i sina nyttiga anstal-

---

37) Jemf. Langebok l. c. 1: p. 455. — Suhm, 1: 137. — Münter s. 293. — Celsius s. 209 f.

38) Hon kallas ock Ikia; se Adamus Br. 1. c. 23.

ter af Biskoppen i Verdens stift, hvars afund ej kunde tillåta den förtjente och ädle Mannen företaga någon god inrättning inom hans område. Ett kejserligt och påfligt bref [39]) stadfästade dock skänken af Ramslo och hans der träffade kyrkliga inrättningar: från denna tillflyktsort, der han äfven uppfört ett klosterkapell, gjorde han sina utflygter att trösta Hamburgs lidande Christna och upplysa Jutlands och Holsteins Hedningar. Detta senare värf var likväl nu ansenligen försvåradt, sedan **Carl** *den Skallige*, som nu var Frankernas beherrskare, ej brydde sig om missionsverket; men deremot beslöts på ett Riksmöte i Paderborn 845, att förena Bremen och Hamburg till ett stift, och Ansgarius liksom nödgades att emottaga denna så fördelaktiga förbättring i hans omständigheter. Prelaternas i Köln och Verden motstånd fördröjde verkställigheten i flera år; men omsider utföll den påfliga bekräftelsen, hvarigenom Ansgarius äfven berättigades att bruka mithra och låta föra kors för sig [40]).

Arbetet i Jutland fortsatt. En tid bortåt var Danmark hans arbetsfält, och Ansgarius verkade här liksom med ny ungdomsstyrka. Hvarken hans nya förhållanden, eller de tvister, i hvilka han genom dem invecklades, afhöllo honom att fullfölja sin stora plan. Flere gånger besökte han Danska Konungen **Erik I** i egenskap af Tyska Monarkens Sändebud, samt vann i hög

---

39) V. **Celse** Bullar. Sveogoth. p. 13. Han anser dock bullan för understucken.
40) **Langebek** l. c. T. 1. p. 465.

grad hans förtroende och gunst. En lycklig följd häraf var Eriks öfvergång till Christendomen och en kyrkas byggande i Hadeby eller Schlesvig, en handelsstad vid gränsen, der mycket folk sammanströmmade [41]). Till och med sjuklingars tillfrisknande skall hafva förmått flera till dopet; men vi förbigå detta, äfvensom hvad vår Ansgarius gjort i Hamburg till slafhandelns afstyrande och i Frisland till sabbatens helgd, hvarest han ock enligt legendens berättelse med nedkallad eld ifrån himmelen bröt de motsägandes envishet.

Ansgar skickar en Eremit till Sverige. Till uppmuntran för sina christeliga vänner i Sverige, ditsände han omkring år 848 Eremiten Ardgar, hvilken med största fägnad blef i Birka emottagen [42]). Med Konungens uttryckliga tillstånd började han offentligen lära och utdela Sakramenterna. Kort efter hans hitkomst afsomnade den fromme Hergeir, hvilken varit ibland sitt folk en likså förståndig, dygdig och myndig Man, som han i Christi kyrkas häfder alltid skall för sitt gudliga sinne vördas. En förmögen Enka vid namn Frideborg, likaledes berömd för sin tro och christeliga lefnad [43]), blef jemväl af honom betjänt med den heliga Nattvarden innan hon

41) Suhm l. c. 1: 168.
42) Örnhjelm (H. E. S. p. 28 et 41) antager året 841, men Benzelius (Not. ad Vast. p. 6) år 848.
43) Rimbert (l. c. 75) har en munkfabel, då han omförmäler, huruledes hennes dotter utdelade bland de fattige i Dorstadt all modrens qvarlåtenskap.

skoknade. Derefter drog Eremiten åter ur riket tillbaka till sin fordna koja, då han knappast hade vistats ett år i landet. I hela åtta eller tio åren blef sedan den Svenska hjorden lemnad utan tillsyn. Ansgarius hade så mycket att beställa i Jutland, att det aflägsnare Sverige måste tills vidare sakna hans biträde: ej underligt då, att den christna läran under så lång tids förlopp blifvit nästan aldeles förgäten i riket och den hedniska vantron deremot af en förblindad Allmänhet liksom med ny ifver utöfvad. Otvifvelaktigt funnos dock ännu några få, som voro ståndaktige i den himmelska sanningens bekännelse, och som, för att vinna mer samvetsfrihet, anträdde långväga resor ända till Dorstadt. Skulle ej Christendomen helt och hållet utslockna, var en Lärares närvaro i riket nödvendig; och Ansgarius öfverlade *derföre* med Biskop Simon, hvilkendera af dem skulle gå till Birka. Den sednare undandrog sig, genom hvarjehanda ursäkter denna vådliga pligt; hvarföre Ansgarius, fastän nu temligen åldrig, villigt påtog sig denna förrättning, heldst konung Eriks vänskap mycket lättade utförandet af en sådan föresats.

Ansgars andra missionsresa till Birka. Genom en syn eller dröm förvissad om lycklig framgång af sitt förehafvande, förfogade sig Ansgarius åstad utan dröjsmål, med Tyska Konungens bifall, och tog vägen genom de Danska provincerna, der K. Erik gaf honom ett bref eller tecken med sig till Svenska Öfverkungen Olof [44]. Erik anbefalte honom och hans värf

[44]) Celsius l. c. p. 313. — Langek 1: p. 473.

hos sin bundsförvant i de kraftigaste uttryck; och Ansgarius anlände i sällskap med Eribert lyckligen till Birka omkring år 853; Hedningarne voro då för tiden stadde i full rörelse emot Christendomen. Han anmälte hos K. Olof ändamålet af sin resa, och möttes af honom med godhet; men Konungen var ej mägtig nog, att emot en uppbragt menighet skydda förkunnaren af en så förhatad lära. På framställan af en viss man, hvars namn ej kommit till efterverlden, hade de just nyligen beslutit att uppföra en tempelbyggnad till den aflidne Konung Eriks dyrkan, och voro nu på ett möte sysselsatte med offrande åt honom. Ställningen var, med ett ord, genom afgudapresternas konstgrep så förtviflad, att Ansgarius tillstyrktes af sina få vänner i Birka att lösa sitt lif med penningar och skynda ur landet, med uppgifvande af alla sina planer. Ett sådant råd anstod icke hans christeliga hjeltesinne. "Jag gifver intet för mitt lif, svarade han, ty jag är färdig, om min Gud så behagar, att för Hans namn skull här undergå plågor och döden." Genom Danska Sändebudet vann han den förmonen att få konungen till gäst, hvilken låfvade Missionären, att på Allshärjartinget föredraga hela menigheten hans sak. Småningom saktades dock Hedningarnes ifver, så att de klenmodigaste Christne började hoppas godt. Men förrän saken blef Allmogen kungjord, lät K. Olof, i samråd med de förnämsta af folket, på det vanliga sättet kasta lott deröfver och rådfråga gudarnes vilja. Lottkastningen utföll till Christendomens båtnad;

och efter någon motsägelse blef äfven af hela den församlade menigheten beslutadt, att Jesu lära skulle opåtalt i Svea och Götha riken få predikas och christne prester derstädes tålas [45]. Med fasta och bön hade Ansgarius beredt sig till denna afgörande dag, och hans afsigt främjades ej litet genom en hednisk Gubbes förnuftiga föreställning, som gjorde sina landsmän uppmärksame derpå, huru mägtig och tillika beredvillig att bistå de nödlidande de Christnas Gud vore, samt huru välbetänkt det skulle af dem vara, att nu heldre omfatta detta tillfälle till undervisning inom landet än att göra i detta ändamål den långa besvärliga färden till Flandern. Vi finne i detta handlingssätt så väl ett bevis på Svenska Nationens urgamla frihet som på dess fördragsamhet emot oliktänkande: näppeligen företer något folks historia ett sidostycke härtill, att ej allenast Konungens Råd utan ock en stor folksamling fattar det billiga beslut att tolerera tvenne Religioner bredvid hvarandra. På denna grund sökte nu Ansgarius bygga ett varaktigare bestånd för den christna församlingen i Sverige, hvartill Konungen, ehuru han var och förblef hedning, räckte honom en hjelpsam hand. Af egen drift lemnade han en plats inom Birka stadsmur, der en kyrka kunde byggas. Derefter invigde Ansgarius sin följeslagare, Pres-

[45]) Att beslutet i Birka rörande Christendomens fria utöfning i riket äfven stadfästades på Ting alra Götha, sammankalladt i annan landsort är bekant; se Antekn. i Sv. Kyrkoh. s. 25; Celsius s. 165.

bytern Erimbert till Biskop eller ständig Svensk Lärare, köpte honom ett hus till boställe, rekommenderade honom och hans åhörare i Regentens hägn, och begaf sig på återresan. Väl återsåg han aldrig mer Sverige, men ditskickade tid efter annan lärare ur sitt Seminarium. Så utbyttes Erimbert efter några års förlopp emot Ansfrid, hvilken i tre år uppehöll sig i Birka att predika; efter dennes afgång skulle Regimbert intaga hans ställe, men mördades på hitresan under Slesvig af Danska röfvare. Ärkebiskoppen insatte då 859 till biskop en Dansk, Rembert (som ej bör förblandas med Hamburgska Prelaten af samma namn), hvilken till Christendomens gagn en längre tid trifdes och arbetade här i riket [46]).

Ansgars sista öden, karakter och död. Vid återkomsten till Danmark fann Ansgarius sin trofaste vän, Konung Erik, stupad i en batalj, och Jarlen Bowi; som nu var den mägtigaste i landet, eldades af ett utsväfvande religionshat: all offentlig gudstjenst blef förbjuden, och många Christne måste tillsätta lif, gods eller hem. Under dessa vidriga omständigheter tog Ansgarius tillflygt till Gud i bönen. Helt oväntadt fann han, att den nye konungens fördom emot Christendomen upphördt, han besökte honom; och efter den tiden sattes allt i sitt förra skick. Ansgarius, hvars manliga vältalighet hade bland Hedningar och Christna uträttat så stora ting, hade imellertid sett sin kraftfulla ålder försvinna och närmade sig graf-

---

[46]) Celsius l. c. s. 326. — Münter l. c. s. 30? f.

ren. Men innan han gick till hvila, skulle han ännu göra godt: han sörjde öfverallt för klosters anläggande, för att utbreda fromhet och kunnighet; han stiftade flera hospitaler och fattighus, der han sjelf skötte de sjuke och vårdade de öfvergifne; han utdelade det mesta af sina inkomster bland de fattige, friköpte fångar, och antog sig enkor och faderlösa barn, hvar han träffade dem. Noggrant bivistade han Gudstjensten och uppfyllde punktligt sina biskopspligter. Hans uppmärksamhet på sina församlingars råa seder var städse verksam; och intill sin sista stund nitälskade han för Nordens omvändelse. Ibland helgonen hade han tagit Martin af Tours till sitt mönster. Han var en stilla Man och af så blödigt sinnelag, att han kunde gråta när han ville. Full af barnslig förtröstan på Gud, var han likså trägen i bönen som outtröttelig i allmosors gifvande. Ofta tvådde han de fattigas fötter, för att likna Frälsaren, och underlät inga af den katholska Kyrkans påbudna gerningar: bröd förtärde han efter vigt och vatten efter mått; för att hålla sitt kött uti späkning, brukade han alltid en grof hårduk näst kroppen. Hans enda tidsfördrif var, att binda nät. Såsom Biskop lefde han likså strängt som Munk; men, vida skilld ifrån all fåfänga, sökte han genom dessa sjelfförsakelser hvarken ryktbarhet eller ära. Han älskade ensamheten, såsom passande för hans melankoliska karaktär, dock sysselsatte han sig der ej blott med andaktsöfningar utan ock med studier. Af hans skrifter ha vi endast i behåll hans lefvernesbeskrifning

öfver den h. Villehad. En smärtsam dysenteri gjorde år 865 i Bremen slut på hans välgörande lefnad, och han bar sitt sista lidande med from ståndaktighet. Förut hade han sorgfälligt ordnat sina affärer, och tusendes tårar fuktade hans stoft. Efter döden blef han kanoniserad på vanligt sätt, och ända till Reformationen förblef Ansgarius ett af Nordens första skyddshelgon [47]).

4. *Ansgars närmaste efterträdare och deras missionsarbeten i Norden.*

Rimberts embetsförvaltning. Rimbert eller Rembert, till börden endera Flandrare eller Fransman, var af Ansgarius uppfostrad och sedan intill dödsstunden hans gunstling. Allt ifrån ungdomen var han ganska allvarsam och tillika i sina studier idog, hvarföre Ansgarius, som genast, då han såg honom i Turholts Skola, fattade ett synnerligt tycke för honom, utverkade föräldrarnes samtycke att ägna honom åt andliga ståndet, gaf honom tonsuren och novizklädren, samt anbefalte honom

---

47) Celsius (s. 339) uppräknar de ställen, der reliqvier efter den helige Ansgarius funnits, neml. Gamla och Nya Korbeja, Roskild, Hamburg, Minden, Maynz; Upsala. Hans fest firades i Sverige den 3 Februari som var hans dödsdag. Örnhjelm har ur en Legend anfört hymner, som till hans ära blifvit sungne. Kyrkor och kloster helgades åt honom på flera orter. Att döma af bilder och stoder, hade han ett förståndigt och vänligt men derjemte allvarsamt ansigte.

at Munkarne till sorgfällig undervisning. Gossen svarade fullkomligen emot sin välgörares väntan, och år 836, i en ålder af 16 år, hade han fulländat sina Skolstudier. Han bildade sig allt mer och mer efter sin Mästares exempel, de blefvo i umgänget oskilljaktiga, och förtroligheten dem imellan öktes beständigt. Han var satt till Lärare i Ripe då Ansgarius afled, men infann sig vid hans dödsbädd, der han gaf honom Nattvarden och upprättade med Guds ord. Genast efter hans begrafning vardt han, på sitt 35:te år, enhälligt af Clerus och Folket kallad till dess efterträdare såsom Erkebiskop i Hamburg och Bremen med alla derunder lydande Nordiska församlingar. Han hade ej tänkt derpå, utan tvertom gjort det löftet att efter Ansgars död blifva Munk. Mellertid framställdes han för Konung Ludvig *den Tyske*, som belänte honom med Staf och lät genom Erkebiskoppen Luitbert af Mainz inviga honom. Påfven bekräftade snart hans val, i kraft af hvilken bekräftelse allt, hvad som kunde dertill vinnas medelst Christendomens utvidgande, skulle alltfortläggas under den Hamburgiska stolen [48]). Denna tidens Prelater sysselsatte sig mer med verldsliga än andliga bestyr, vistades alltsom oftast vid konungahofven och anförde ej sällan krigshärar; Rimbert gör härifrån ett ärofullt undantag, och man berömmer mycket hans nitälskan för Chri-

---

[48]) **Langebek l. c. T. II. p. 134. — Celsius menar, att han blott för syns skull vägrade denna heder (s. 246).**

sti rike, ehuru man ej med visshet känner något om hans omsorg för den lilla Svenska Församlingen. Förmodligen tillsände han densamma lärare tid efter annan [49]), och sjelf skall han 871 hafva besökt Birka: dervid utstod han stora svårigheter på hafvet, och säges hafva ini landet döpt en Furste eller Fylkeskung [50]). Annars var han tillstädes på Mötena i Worms år 868 och i Frankfurt 873. Engång måste han fly till Deventer för de plundrande Norrmännen [51]). Han trodde sig ofta hafva uppenbårelser af sin bortgångne vän, Ansgarius, hvilken han i hela sitt lefnadssätt efterapade; vakade och fastade träget, men utan att derigenom skada sin helsa eller embetsverksamhet. För de fattiga drog han faderlig vård: uti och utom sitt Stift hade han personer, som, hvar han sig uppehöll, öfverallt i kyrkorne utdelade allmosor. Lika omsorg drog han för de i fångenskap råkade Christne, och, då kyrkans inkomster ej förslogo till deras friköpande, tvekade han ej att dertill använda de heliga altarekärlena. Sjelf undandrog han sig inga mödor, för att bispringa de olycklige. Gregor den Stores skrifter värderade han mycket, och gjorde af dem utdrag. Hans visioner och förmenta underverk gå vi förbi, och nämne blott det historiskt sanna, att han gjorde flitiga resor

---

49) **Bruket af kyrkor var redan här i landet tillåtet, jfr Lagerbring T. 1 K. 16, §. 8. — Bälter K. Cer. K. VIII. §. 1.**

50) **Messenius Scond. illustr. T. 1 p. 6, T. III. p. 43.**

51) **Calvör Heidn. n. Chr. NiederS. 1: s. 268.**

till alla sina församlingar [52]). Hans utomordentliga vänlighet tillvann honom allas hjertan; likväl var han ej eftergifven när det gällde Guds sak. År 880 var han tillfälligtvis närvarande vid en slagtning i Ostfrisland, men ej för att fäkta, utan för att trösta de Christne och att bedja. Han lefde i en bedröflig tid, och plågades i sin ålderdom af podager, hvarföre han antog en Medhjelpare i embetet. Anande sin nära död, mötte han den med sång och bön, njöt dagligen den h. Nattvarden, och afsomnade 888. Han upptogs ibland Helgonen, och länge var hans namn i välsignelse bland Bremens invånare.

Om de män, som kommo efter honom på den erkebiskopliga stolen, har Historien ej mycket godt eller intressant att förtälja. Adalgar hade varit Rimberts Vikarius under hans sjuklighet; nu invigdes han 891 med vanliga papistiska upptåg och togs af Påfven Sergius III i skydd emot de stridige Erkebiskopparne af Mainz och Köln [53]). Då han förmärkte sina krafters aftagande, utsåg han sig en Munk från Ny-Korbeji, Hogger eller Hoyer, till embetsbiträde; hvilken ock genast erhöll investituren och den påfliga konfirmatio-

Adalgar.

Hogger.

[52]) Vita Rimberti af okänd men oskicklig hand finnes upplagd af Surius, men bättre af Langebek Scr. R. D. T. II. p. 223. — Jemf. Celsius s. 344—354, Münter s. 322—342.

[53]) Påfvebullan står hos Staphorst l. c. 1; s. 36.

nen, samt beklädde sin värdighet i sju år [54].

Reginward. Hans efterträdare, Reginward, var äfven från Korbeja; han dog år 916, och är hvarken i Hamburg eller Sverige af någon märkvärdighet [55]. Mycket af det goda, som genom företrädarnes nit var åstadkommet, blef genom dessa prelaters oförlåtliga försummelse omintetgjordt; och hvad församlingen i Birka angår, så förflöto hela 70 åren innan någon ordentlig lärare sig der infann. Omsider fick man se en samvetsman utnämnd till Erkebiskop: det var Unni,

Unni. hvilken som Kaplan åtföljt Bremensiska Prosten Leidrad, som af Klericiet och menigheten var vald, för att af Kejsar Konrad emottaga biskopsstafven. Emot all förmodan gick Kejsarn förbi den reslige Prosten, men räckte stafven åt den lille, oansenlige Unni, hvilken ock oförtöfvat vann påflig bekräftelse. Nu antog han sig med ifver och framgång de Nordiska Missionerna, döpte i Danmark underkonungen Frode, predikade äfven för Hedningarne på Fyen och Seeland, samt öfverreste omsider sjelf till den Skandiska halfön [56], der han fann den christna församlingen i uselt tillstånd, dock ej aldeles förstörd. Under ett års förlopp arbetade och lärde han här outtröttteligen, men dog i Birka 936, just då han som ifrigast verkade för den förfallna

---

54) Adamus Brem. C. 43—45.
55) Hist. Archiep. Brem. p. 9.
56) Suhm l. c. 11: 432. — Celsius l. c. s. 357 f.

Christendomens återupprättande. Hans företrädare, Korbejska Munken Sigebert, skall hafva teknat hans lefverne. De oegennyttiga och hofsama tänksätten hos denne Christi prest blifva alltid en sällsedd företeelse, och måste finnas dubbelt berömvärda i jemförelse med andra prelaters maklighet och vällefnad. Af hans efterträdare på den Bremensiska Stolen

Adaldag. } sträckte Adaldag, ehuru af Hoflefnaden mycket hindrad att befatta sig med sitt Herdaembete [57]), dock understundom sin omsorg till Sverige. Han hade varit Kanik i Hildesheim, stod högt hos Kejsar Otto, och var synnerligen driftig att skaffa sig Lydbiskoppar. Till utseendet vacker, till börden förnäm, till själsförmögenheterna utmärkt, förde han stafven öfver femtio år och innehade tillika Kanslersembetet under tvenne regeringar. Han företog sig en resa till Danmark, der han döpte många och påbegynte en Kyrkobyggnad i Aarhus [58]). En Benediktinermunk från Fulda, Frisländaren Leofdag eller Lifdag, som med välsignad påföljd predikat i Skåne, förordnades af honom till Biskop i Ripe, men blef der ett offer för sin nitälskan: ty han blef af Hedningarna med spjut genomstucken. På Mötet i Ingelheim 948 visade sig Adaldag i sin sanna Metropolitan-höghet; han var ock så genomträngd af vördnad för den Romerska Stolen, att, såsom Münter

---

[57]) Om honom se Milner l. c. 3 B. s. 318 f.
[58]) Pontoppidan l. c. s. 74. — Suhm l. c. III; 810.

anmärker [59]), han ej kunde tänka sig Christendomen utan en Påfve. Utom biskopparne i Ribe, Slesvig och Aarhus, erhöll han 952 en Suffragan i den nye biskoppen uti Oldenburg; och han arbetade sjelf med ihärdig flit på Vendernas och Obotriternas omvändelse. Verkligen mildrades deras grymma seder synbarligen efter Christendomens införande; och Adaldag fick nu äfven sin Kejsares uppdrag att viga en biskop åt Ryssarne. Närmare angår oss underrättelsen, att han skickade till Sverige Odinkar (Hvide), en det kungliga Danska husets anförvant, hvilken hittills hade med framgång predikat i Seeland, Fyen och Skåne, och nu, med kännedom af språket, ej litet bidrog till Christendomens tillvext i Svea och Götha riken [60]. En Italienare Liavizo, vanligare kallad Libentius, som år 988 kom på Erkebiskopsstolen och dog 1013, var en på sin tid studerad Man, men lemnade ingen vård åt den Nordiska kyrkan. Han hade tillförne gjort sig aktad genom sin välgörenhet och kyskhet, på en tid, då sjelfva Påfvarne voro de liderligaste menniskor. Till Dannemark eller Sverige kom han icke, men sörjde för den Hamburgiska Kyrkans bästa efter förmåga, och lefde för öfrigt i sträng klostertukt. En biskop af Oldenburg, Folquard, som af de härjande Venderna fördrefs från sitt

Libentius.

---

[59]) K. G. s. 368. — Lifdags biografi meddelas i korthet af Vastovius p. 19 f. Honom pådiktades underverk efter sin martyrdöd.

[60]) Adamus Br. 11. C. 6. Tvenne prester voro af samma namn, den äldre och den yngre.

sie, skickades af honom som Missionär till Sverige och Norrige; hvarefter han vistades i Bremen till sin död [61]). Libentius hade utsett en viss andlig, Odo, till sin efterträdare; men

Unwan. Unwan, en rik Domherre i Paderborn, köpte af Kejsar Henrik IV denna värdighet [62]), hvilken han intill 1035 innehade utan heder för sig sjelf och utan nytta för Guds församling. Detsamma kan ock sägas om de obetydlige män, som närmast följde honom på denna stol.

5. *Om Christendomens införande uti Norrige och dess kolonier.*

Christendomen införd i Norrige. Redan hade Christendomen många bekännare i Danmark och Sverige, då den i Norrige ej synes *ha* varit vidare bekant än genom sjöfarandes berättelser. Under det man i de förstnämnda rikena såg flera kyrkor och predikanter, var ännu Norrige fullt af Asarnes offerhus, och många fjällbygdens invånare hade ännu lefvande djur till Fetischer [63]). Handels-

---

[61]) Ad. Br. II: c. 20—32.

[62]) Kranz Metrop. IV, c. 1. anser beskyllningen för ogrundad, men den granskande Suhm (p. 664) för grundad.

[63]) Torfæus, Hist. Norv. 1: 165, 170. — Schöning N. R. H. II: p. 340. — Vi upprepa ej ohyggligheten af de gamlas offergillen, Blot-Veitslo kallade; de slagtade djurens blod upptogs uti käril, som kallades *hlautbollar;* med blod öfverströkos husen, bilderna och folket

förbindelsen med de Brittiska Öarne gaf det råa folket några, ehuru ganska ofullkomliga, begrepp om Jesu religion innan Engelska Missionärer hunno derstädes förkunna densamma; närheten af församlingen i Birka, äfvensom den i Hamburg kunde ej heller undgå att medföra någon följd för upplysningen; men enkannerligen funno de Norrmän, som utgjorde de Byzantinske Kejsarnes lifvakt, ymniga tillfällen att lära känna den nya läran. Det ena med det andra förvissar oss derom, att många hemliga Christne funnos i Norrige redan i nionde seklet, och ännu flera, som förenade vördnaden för Christus med vördnaden för Thor [64]). Religionsförändringen i Norrige föranleddes icke af främmande politik och inverkan: den tillvägabragtes af landets egna konungar, och den gick för sig på märkligen kortare tid än i grannrikena. Af alla nordiska länder behöll Sveri-

---

(Lagerbring, 1: 443). Håkan Jarl hade ett enskilt familjtroll, som han utom den öfriga gudaskaran dyrkade, neml.: Thorger Hårgabrud och dess syster Irpa, hvilka han gjorde sig bevågna medelst sin egen sons blod under den vanskliga träffningen med Jomsvikingarne (Torfæus, T. 11. p. 315). Nordboerna hade ock små afgudabilder, stöpte af metaller; och utom Thors stora bildstoder i templen, blef han i enskilta hus föreställd på väggar och stolar o. s. v. (Finn Magnusen, Nord. Archäol. s. 125 m. fl.)

64) Att Christne voro i Norge före K. Håkan Adelsten, se Schöning, 11: p. 351. Före Olof den heliges tid voro många af landsfolket i Viken döpte, Falsen N. H. 1: s. 190.

ge aldralängst qvarlefvor af hedendomen eller ini 12:te århundradet, åtminstone på enskillta ställen [65]).

Håkan Adalsteins fruktlösa försök att göra Norge christeligt.

Uppfödd vid Konung Athelstans hof i England hade den store Håkan tidigt vunnit en lycklig förkärlek för Christendomen, och, sedan han kommit i besittning af sin fädernethron, uraktlät han ingen ting att förmå sina undersåtare till dess antagande. Hans vackra utseende, hans ungdomshurtighet, hans mod och förstånd, i förening med personliga dygder, allt bidrog till att göra honom af Norrmännen aktad och älskad. Han insåg, att här fordrades mycken försigtighet, och höll i början blott enskillta andaktsstunder om helgedagarne; småningom gick han längre, införde Julhelgen till Christi ära, samt öfvertalte sina *förtroligare* vänner att låta döpa sig eller åtminstone afhålla sig ifrån offren. Ett mer afgörande steg vågade han, då han lät ifrån England inkomma en Biskop med Präster, förklarade offentligen att han åsyftade den christliga religionens införande i Norrige, samt lät bygga kyrkor i Möre och Ramsdal. Man förmodar, att Lifdag vid denna tiden prediket i Norrige [66]). Thronderna, hvilkas yppersta män voro offerprester, hängde serdeles envist

---

[65]) Till ex. i Småland (Finn Magnusen l. c. s. 135).

[66]) Adamus Br. 11; c. 16. — Suhm III: 43. — Pontoppidan, Anm. E. D. 147. — Münter s. 439 f.

vid hednareligionen och förklarade på ett sammankalladt Riksmöte högt sitt missnöje öfver Konungens förslag att antaga dopet; i synnerhet tyckte de illa om mängden af högtidsdagar och påyrkade fastor. Både husbönder och tjenare förde här ett fritt språk, och Asbjörn, en rik och mägtig bonde, tilltalte konungen i allas namn med öppen ärlighet, och bad honom ibland annat vara hofsam och billig i sina fordringar, helst de alla vore sinnade att öfvergifva honom och välja sig en annan Regent, derest han ej ville afstå ifrån sin föresats att kränka deras trosfrihet. Menighetens högljudda bifall skallade mot talaren, och endast med möda lyckades det för Sigurd Jarl, Konungens anförvant och anhängare, att för denna gång stilla det uppkomna tumultet. Vid ett annat tillfälle aflopp det icke så fredligt. Ty då om vintern derpå ett högtidligt offer skulle ske i Hlade nära Nidaros, måste Konungen såsom Öfverprest der infinna sig, och nu tillstaddes honom icke, såsom ofta tillförne, att aflägsna sig från offermåltiden. Af Sigurd måste han emottaga och tömma det åt Odin helgade dryckeshornet, men gjorde först deröfver korstecken; hvilket Jarlen för den knotande hopen ursäktade såsom hade han teknat det med Thorshammarmärke. Med pock och gny äskade folket den andra dagen, att Konungen skulle äta hästekött, som då ansågs för ett uppenbart tecken till hedendom, eller åtminstone smaka sodet. Då Håkan vägrade, ville man bruka våld; men den vise Sigurd framträdde åter förmedlande och öfvertalte honom, att

öppnâ munnen öfver kitteln, hvaruti offerköttet koktes. Ej nog härmed: några af de myndigaste bland folket slöto ett hemligt förbund emot konungen och hans religion [67]), nedrefvo hans kyrkor, mördade hans prester, och tvungo honom vid nästa offerfest att ej allenast äta af hästlefren utan ock att utan korsande utdricka honom till Odins, Thors och Brages ära. Håkan beslöt nu, i trotts af alla Sigurd Jarls föreställningar, kräfva hämnd öfver så många kränkningar och med svärdet genomdrifva hvad han ej kunnat i godo uppnå; men ett fiendtligt infall hindrade utförandet. Missbälligheten mellan den christlige konungen och hans hedniske undersåtare blef snart bilagd, och han styrde dem flera år i lugn: kanske hade ock kärleken till en hednisk gemål gjort honom i flera stycken fogsamare. Detta ångrade han likväl på sitt yttersta, då han sade sig ej vara värd en christelig begrafning emedan han lefvat som hedning. Uti sina blomstrande mannaår gick han bort; och man har ännu af Eyvind Skaldaspiller en berömd Sång öfver den ädelsinte Mannen [68]). Hans död tilldrog sig år 963.

Hedendomens reaktion och korta triumf under Håkan Jarl kunde ej tillbakahålla dess annalkande fall, oansedt tyrannen genom plun-

---

[67]) Snorro Hakoner Saga k. 19. — Oldnordiske Sagær, 1 B. s. 30 f. (Overs. af Rafn, Kbn 1826).

[68]) Hos Münter l. c. s. 452 l.

dringar sökte tvinga Christendomens vänner, och de, som blefvo sin bekännelse trogne, måste rädda sig med flykten. År 995 blef han mördad af sin egen träl, då han gömde sig

Olof Trygvesons omvändelsenit.

undan för den unge segrande hjelten Olof Tryggveson, som nu satte sig i besittning af riket. Från ungdomen hade denne hjelte varit afgudatjensten obenägen: antog Christi lära i Gardarike på sitt 20:de år, lät vidare undervisa sig af en from Eremit i England och erhöll färmelse af en dervarande Biskop, hvarefter han inträdde på den lysande konungabanan [69]. Han var tidåldrens skönaste Man, begåfvad dessutom med klokhet, vältalighet och mod. Under hela sin regeringstid förlorade han aldrig ur sigte sitt ögnamärke, att göra sina Norrmän till Christne; i detta afseende voro alla medel honom lika gällande: öfvertalanden, giftermål, skänker, värdigheter och konstlade underverk å ena sidan, men på den andra lifsstraff och landsförvisningar emot de genströfvige. Man ser jemväl af hans exempel, att den bästa välmening kan handla pligtstridigt, när den ej styres af ett genom Guds ord upplyst förstånd. Utan rysning kan man ej läsa om de hårdheter och blodskulder, hvarmed han för den bästa sak belastade sig; men till äfventyrs låg felet likså mycket hos hans andlige rådgifvare som hos honom sjelf. En af hans ifrigaste apostlar var en viss Thor-

69) Snorro Olof Trygves. Saga. — Suhm III: 382.

ger, som sjelf blifvit döpt af konungen och hjelpte honom sedan att med eld och svärd fortplanta fridens ord: då han på samma sätt ville omvända Wermlänningarne, slogo de honom ihjäl, och en vidskeplig efterverld gjorde honom till helgon, som länge dyrkades både i Wermeland och Norrige. Hårdnackadt, det måste man medgifva, var ock Norrmännens motstånd; när konungen gjorde dem föreställningar om Christendomens antagande, gåfvo de vanligen till genmäle, "att deras förfäder hade i långliga tider lefvat vid hednatron och dervid alla mått väl." Uti Viken lät han pliktfälla till höga böter alla dem, som ej biföllo hans förslag; några dödade och stympade han och några jagade han ur landet, men de fleste läto sig af förskräckelse döpas. På Rogaland hotade han bönderna så, att deras tre förnämsta talemän förstummades; hvarpå alla närvarande antogo dopet. På ett ting, hvarest bönderna från Sogen, Fjorden och Sundmöer sammankommo, och hvarest han sjelf infann sig med en stor krigsstyrka, erbjöd han allmogen, att antingen låta sig döpas eller ock slås med honom; den valde det förra, emedan den fann sig vara den svagare delen. På samma sätt gick det i Nordmöen, och i Lade lät han nedbryta afgudatemplet; men på Frosteting voro bönderna så manstarka, att han måste lofva dem följa sin öfvertygelse, sedan de på stället undersökt hvilken lära vore den bästa. Då de en annan gång yrkade på offrandet, sade han, att, om så skulle ske, ville han ej offra trälar och missdådare, utan landets ypperste män,

af hvilka han lät gripa några; men folket besinnade sig då till något bättre och svuro att följa den christna läran, hvaruppå han genast tog gisslan. Ju längre Olof kom i de nordliga trakterna, desto starkare var motståndet. Hans vänliga förmaningar, att öfverge afgudatjensten, voro aldeles fruktlösa, serdeles i Halogeland och Thrond; och en fruktansvärd sammansvärjning utbröt emot honom 998. I Möre samlade sig beväpnade bönder uti stor mängd och hade i Jernskägg en ganska behjertad anförare: han fordrade utan omsvep, att Konungen sjelf skulle offra liksom hans företrädare. Olof sade då, att han ville gå in i templet och se huru det tillgick; med sin lans nedstötte han Thors kostligt utsmyckade bild från vagnen, och likaså gjorde hans män med de andra bilderna. Jernskägg gick ut för att reta folket till uppror, men blef utanför dörren ihjälslagen, och hopen underkastade sig Konungens vilja [70].

Till Konungens medfölje hörde flera andlige, en nyhet i Norden, hvarest blott krigare och Skalder hittills njutit denna ära. Hofbiskoppen Sigurd och presten Tangbrand voro städse omkring honom, och förmodligen var det på deras inrådan, som han valde Martin af Tours till rikets Skyddshelgon. Uppmuntrad af sina segrar fortfór han att öfverallt predika

70) Hist. Museum, s. 43 f. — Hegevisch uti Eggers Deutsch. Mag. III B. s. 40. — Müller Sagabibl. III. — Torfäus N. H: p. 367 f.

med svärdet, och ville nu aldeles utrota hela det Odiniska trolldomsväsendet. Trollkarlarne synas ha utgjort en Orden sinsimellan och voro hednavantrons envisaste stöd. Många af dem lät han innebränna, och lät med list tillfångataga Einer Kindrive; då han med goda ord, skänker och förläningar ej kunde öfvertala den stygsinte, lät han sätta en panna full med glöder på hans mage, som deraf sprack. Med härsmagt inträngde han i Helgeland, der alla invånarne måste beqväma sig till dopet; Raud, en af de motsträfvigas anförare, som med häftiga skymford nekade att bli Christen, dödades genom en orm som man nedstoppade i svalget. Men dessa omvändelser voro icke varaktiga, serdeles i Throndernas land, den Odinska Religionens hufvudsäte: ty i Olofs frånvaro afföllo de åter från Christendomen. Förtörnad deröfver skyndade Konungen åter med ett talrikt följe till den helgade lunden, lät tillsluta Freyrs tempel och framföra afgudabilden, hvilken han i folkets åsyn högg i stycken; derjemte lät han afkläda gudinnan Thorgeird Horgabrud, binda henne vid en hästevans och sedan uppbränna henne [71]. På detta sätt lyckades det honom att grunda Christendomen i Norrige, och, då han afträdde från skådoplatsen, hade åtminstone hälften af Norrmännen afsagt sig hedendomen. Korset började ock nu för första gången synas på Norrska mynt. På anstiftan af en hämndgirig

---

[71]) Torfæus l. c. 11: p. 412. — Jonge l. c. 1: s. 257.

qvinna, blef han utanför Pommerska vallen år 1000 försåtligen anfallen af sina grannkonungar; han ansåg det under sin värdighet att fly, värjde sig med sin vanliga tapperhet, och hade förlorat nästan allt sitt folk, då han, sjelf sårad, kastade sig med nio vapenbröder i hafvet och försvann. Genom sitt hjeltemod och andra regentdygder hade han gjort sig så älskad, att jemväl den hedniska delen af nationen ärade hans minne. Om han omkom efter denna slagtningen vid Svoldur, är ovisst: länge gick en berättelse, att han frälstes ur hafvet och ifrån ön Rygen begaf sig i köpmansdrägt på en vallfärd till Rom och Jerusalem, hvarest han skall ha lefvat öfver 40 år såsom Abbot i ett Syriskt eller Egyptiskt kloster [72]. Af landets beherrskare mycket väl emottagen, skall han hafva afslagit stora, honom tillbudna besittningar, och tid efter annan genom åtskilliga personer ha skickat mången vänlig helsning till sina fordna vänner eller bekanta i Norden.

Fogelig regering. Erik Jarl hade lofvat bli Christen, om han segrade vid Svoldur; han höll ord, men var likväl tolerant mot de hedniskt sinnade. Jemte Sven Håkansson var han Norges egentlige Regent, och de stodo icke i vidare beroende af Konungarne i Sverige och Danmark, än att de betalte dem årlig tribut. Enhvar i landet fick nu tro och bekänna hvad han ville; men vid denna fri-

[72] Münter l. c. s. 494 f. — Kong Olof Tryggvesons Saga, oversat af Rafn, 1—3 Bind, Kbn 826—27.

het gjorde ändock Christendomen märkliga framsteg, aldenstund en Engelsk Missionär, Gotebald, här predikade. Han hade förut haft samma värf i Skåne, men dog redan år 1004 under sin bästa verksamhet [73].

Olof den heliges framgång att förstöra afguderiet i Norge.

Nu uppträdde den Man, som skulle göra riket oafhängigt och Christendomen aldeles herrskande. Olof *den heliges* politiska lopp är i det föregående omrördt; här efterhämta vi hvad han gjort för Religionen [74]. Han var utrustad med sällsynta natursgåfvor och kroppskrafter, en af tidens yppersta hjeltar och härförare: hans ifrigaste åhåga var att gagna, och öfverallt mente han väl emot Gud och menniskor: med ungdomens eldighet, med alltför mycken raskhet i sitt framgångssätt, felade han någon gång i val och användande af medel till sina goda afsigters vinnande, men för öfrigt var han i grunden en ädel, älskvärd menniska. Mirakel pådiktades honom ej förrän efter hans död, och det ej mindre af hans förra hofbiskop Grimkell än af hans förre ovänner. Olof började i synnerhet år 1016 att sörja för den christna religionens utbredande, och hans verk var någon ting blifvande, emedan han i Gulbrandsdalen och på andra ställen insatte prester och skollärare till folkets undervisning. Med djerfhet och rådighet i farorna förente han en ovikelig redlighet i allt

73) Suhm H. af D. III: 359.
74) Falsen N. H. 1 D. s. 326 f. — Hagerup om Olof den Helige (Kbn 1805).

sitt uppförande och mycken godhet mot sina vänner; hårdheten mot sina fiender blandade han stundom med ett rörande ädelmod. På sitt tredje åldersår var han döpt, och, då han föresatt sig att fullända Olof Tryggvesons verk, förföljde han med obeveklig stränghet den åter upplifvade afgudatjensten ini dess doldaste vinklar; och då han dog, var hela Norrige ett christeligt rike. Näppeligen hade han kommit i besittning af riket, förrän han i Nidarås lät uppbygga den praktfulla domkyrkan, som i Norden blef ett byggnadskonstens under [75].

[75]) Af Erkebiskop Eystein förbättrades sedan denna byggnad ansenligen (se Schönings Beskrifn. derom, Dronth. 1762). — Trondhiem hade i fordna dagar hela 50 kyrkor och kloster; men präktigast var Domkyrkan, som egentligen förde namn af Christkyrkan men ofta kallades S:t Olofs Kyrka, emedan högaltaret var honom helgadt. Här begrofs ock hans lik, men upptogs sedan och sattes i en kista af silfver, prydd med guld och ädla stenar, som i processioner bars omkring på gatan (serdeles S:t Olofs fest den 29 Juli), då åskådarne offrade i de vid sidorna anbragta små påsar för att få påfvens aflat; på en dag kunde stundom insamlas 40,000 R:dr. År 1565 blef Olofs lik nedsatt i en murad graf uti kyrkan. Genom sju eldsvådor och flera krigsplundringar är Domkyrkan så förstörd, att ej mer än högkoret af gamla kyrkan nu är qvar. Om dess fordna storlek, pragt och rikedom kan dömas deraf, att den hade 18 höga torn och spiror, utom de mindre, en nästan otalig mängd pelare af hvit och svart marmor, eller af blå, röda och gröna stenar, jemte ståtliga bilder och statuer.

Som Regent verkade han för Religionens utbredande, men hans enskillta lif egnades åt dess öfningar: så bivistade han regelbundet den offentliga gudstjensten, och jemväl på bataljdagar förde han ej sitt folk emot fienden förrän han med dem hållit bön. Vid bordet lät han sina prester intaga hedersrummen bredvid sig, och lät genom dem utarbeta en egen kyrkolag för de Christne i Norrige, hvilken lag, nu ej mera befintlig, utkom redan i hans thronbestigningsår 1019. Engländaren Bernhard, som förut predikat i Skåne, och en viss Asgott, lät han i deras biskopskall bekräftas af Erkebiskoppen i Bremen Unwan; hvilken ock sjelf sände konungen två Tyskar, Tholf och Sigward [76]). Olof drog imellertid omkring i landet, der han lät hylla sig, besvärja sin nya kyrkolag, utrotade hednaseder och byggde kyrkor. De, som ej ville antaga Christendomen eller ock åter affällo, straffades utan skonsmål och utan anseende till personen: några lät han hänga eller halshugga, andra miste ögonen eller stympades till sina lemmar. Fem skattkungar, häröfver förbittrade, sammansvuro sig emot honom; men Olof, i tid varnad, öfverföll dem helt oväntadt och landsförviste dem för alltid ur Norrige. På den ene af dem, Rörek, lät han utstinga ögonen; men då den blinde

---

Kyrkan hade en längd af 250 fot, och var liksom sammansatt af flera mindre kyrkor (Bings Beskriv. over Norge, s. 761).

[76]) Saxo L. x. p. 189. — Suhm III: 519. — Staphorst I: 383.

ville i kyrkan med en dolk mörda honom, lät Olof, med skonande af hans lif, blott föra honom till Island [77]. Tålsammare var han emot främmande anhängare af hedendomen. Gothlands-Jarlen Valgaut, en ifrig afgudatjenare, uppfordrades af honom på ett sjötåg att anamma dopet; på hans vägran svarade Olof: "jag kunde nog ha magt att dertill tvinga dig, men jag vill ej göra det, ty det behagar ej Gud när man tvingar någon till Hans tjenst" [78]. Valgaut blef på återresan sjuk, och lät före sin död döpa sig. Med godo förmådde Olof invånarne i Nummedalen och Halogaland att omvända sig till Christendomen; men svårare blef det honom i det nästan aldeles hedniska Throndlandet. En missvext hade här samlat flera fylkens invånare kring deras afgudars gamla altaren, på hvilka de nu åter offrade. Konungen kom öfver dem just då de voro sysselsatte med vår-offret, och nu lät han på stället afrätta de förnämsta deltagarne, andra af dem blefvo smidda i jern eller bortjagade. Många lemnade han valet mellan döden och dopet. På de flesta orter underkastade man sig den mägtigare; endast en Herse, Gudbrand, sammankallade en mängd folk, för hvilka han förklarade, att Olof kommit för att betaga dem deras gamla tro på Asa-Thor, och att de borde försvara sig. En hop af 700 man uppsökte nu Konungen, som ej var hälften så manstark; men fäktningen slutade sig med de-

[77]) Snorro, Saga af Olafih inom Helga, K. 85.
[78]) Müllers Sagab. 111: 302.

ras nederlag, och ett fredligt sammanträde berammades. Olof lät sin hofbiskop Sigurd (som af sin hufvudbonad kallades af hedningarne *horngumse*) tala till dem om Christendomens vigt och företräde; men han talade för döfva öron. Mellertid hade de framfört Thors beläte, som var stort och ihåligt; på en vink af Konungen gaf Kolbein *den starke* med sin klubba denna bild ett sådant slag, att den söndersplittrad föll till marken, och råttor och ormar framkröpo ur dess inre. De förfärade bönderna flydde; men den gode Konungen kallade dem åter till en lugn underhandling, samt förmanade dem att nu öfvertyga sig sjelfva om deras afguds odugligbet. Alla lofvade att tro på den allsmägtige Guden, bekräftade sitt löfte med en ed, och läto döpa sig; sjelfva Gudbrand blef ifrig att öfverallt bygga kyrkor. Svagare var motståndet i Romerige vid Svenska gränsen; här och i andra nyss omvända provincer sörjde han för inrättandet af presterlig ledning.

Olofs fall och kanonisation. Men perioden af Olofs lycka var nu förbi: ibland de mägtige i landet voro flera missnöjda, som flydde till Konung Knut *den store* i England och Danmark; och genom dennes tillställningar såg Olof sig småningom öfvergifven af sitt folk. Han nödgades omsider begifva sig till Gardarike, der han af sin svåger Zaren Jaroslaf kunde vänta hjelp. Knut lät imellertid i Nidarås välja sig till Öfverkonung i Norrige, insatte Jarlar i alla provincer, och stiftade, som man tror, på en ö (Munkholmen) det första Norr-

ska kloster för Benediktinerna [79]). Beredd att anträda en vallfart till det förlofvade landet erhöll Olof år 1033 sådane underrättelser från sitt fäderneriket, att han trodde sig böra våga försöket att återtaga det. På vägen stärcktes hans här genom frivilliga, men han antog ej andra än dem som ville låta christna sig: med aningen om sin död mötte han oförskräckt den öfverlägsna fienden vid Stiklestad, och föll 35 år gammal, genomstucken med en lans af sin gamla fiende Thorer Hund [80]). Fienderna sökte förgäfves hans lik för att bränna eller sänka det; en redlig Man, Thorgils, begrof det i tysthet, och snart utbredde sig rykten om den fallne konungens helighet och undergörande kraft. Hatet mot Danskarne, som brutit sin lofven, förente hans vänner och ovänner till hans berömmande: hans hofbiskop Grimkel kallades till Trondhiem, der biskopsdömet länge var ärftligt i hans familj [81]); hans lik uppgrofs och befanns fullkomligen oförruttnadt; hans hår förbrändes icke i invigd eld, och knapt ett år efter hans död var han erkänd som Helgon. Snart utnämndes han i stället för St. Martin till rikets Patron och Länsherre: Norrige och Sverige blefvo honom skattskyldige, och Erkebiskoppen af Trondhiem ärades som den osynlige Öfverkungens Representant; ja, efter ett halft sekels förlopp hade det nya

---

[79]) Münter l. c. s. 511.
[80]) Snorro, kap. 240.
[81]) Celse l. c. s. 42–45. — Jfr Schöning om Tr. domk. s. 150 f.

helgonet sina kyrkor i Danmark, Venden, Gothland, England och Holland, och i sjelfva Grekland [82]).

Christendom på ön Island. Bland Norriges kolonier har ön Island aldrämest stått i beröring med Skandinavien, såsom någon tid hufvudsätet för dess kultur. Häfdetecknarne äro ej ense om tiden, då denna märkvärdiga Ö först blifvit befolkad; visst är imellertid, att den icke var aldeles öde före Norrmännens ditkomst, utan tid efter annan besökt af christne Isländare [83]). Mera bekant blef den dock under Harald Hårfagers tid; en Färröbo drefs dit af storm, och kallade ön Snöland;

---

82) Pontoppidan, Annal. 1: 340. — Äfven i Skåne, ej långt ifrån Cimbrishamn, finnes ännu till minne af honom, en S:t Olofs socken och by, som förut hette Lankinna. Att Olof här bodt någon tid, är en allmän sägen på orten. Af Kapellet äro blott murarne ännu i behåll; men den märkvärdiga kyrkan, med sina sju altaren och sin yxa och sitt gammalmodiga byggnadssätt, begagnas än i dag. Olofs bild, föreställande honom som kung och martyr, håller i högra handen den bekanta silfveryxan, hvarmed ännu drifves vidskeppelse. Året igenom offras till denna kyrka; men indrägtigast för offerkistan är Olofsdagen, då en stor mängd menniskor här sammanströmmar. Nära härvid är S:t Olofs källa, hvars vatten allmogen tillskrifver en läkande kraft (Wassberg beskr. om St. Ol. K.).

83) Landnamabok s. 23 f. Äfven af Danskar och Skottar, se Kirchenhist. Archiv von Stäudlin, Tzschirner und Vater, 1824, h. 1 s. 46 f.

en Svensk, vid namn Gardar, kringseglade hela ön och gaf den namn af Gardarholm. Derpå besökte sjöröfvaren Floke från Norrige denna kalla ö, öfvervintrade der och nämnde den Island, som den ännu heter. För den despotiske Harald undanflydde många Norrska familjer dit, och bildade vid år 926 en fri stat, hvarest, under visa lagars beskydd, alla fredliga vettenskaper i längden uppblomstrade. Med de hedniske kolonisterna infördes ock Asaläran, och i synnerhet dyrkades Thor med mennisko-offer [84]). Han och Freyr hade tempel i alla öns tolf Fylken, och tempeltjensten inrättades aldeles som i Norrige; men dessutom tjente många familjer egna husgudar. Att för öfrigt Asarne äfven här hade sina föraktare, och att många af öns Hedningar ej hade annat än en rå djurtjenst, är bevisligt; men jemväl funnos de, som tillbådo all verldens Skapare, eller hade på sina resor fått den kännedom af Christendomen, att de ej vidare ville offra [85]). Några försök, att här sprida bättre religionsbegrepp, skedde likväl ännu icke med framgång: Isländarne lemnade väl enhvar okränkt trosfrihet, men voro envist hängande vid sin fädernelära, och många, som voro upptagne ibland Katechumenerna samt hade uppställt kors att dervid förrätta sin andakt, återföllo ej sällan till Hedendomen igen. Det första lyckligare bemödandet, att införa Christen-

---

84) Finn Johannens, Hist. Eccl. Isl. 1: p. 8—10.

85) Münter l. a. s. 524.

domen på Island, skedde 980 och de följande åren genom den vidtbereste Thorwald Kodrans son, från öns nordliga del, hvilken i Saxen blifvit omvänd [86]). Hans omvändare, en viss Fredrik, åtog sig att blifva Missionär i hans födelsebygd, och Thorvald blef hans tolk: men blott några få antogo dopet och andra läto tekna sig med korset; afgudadyrkarnes hat upptändes ock i den grad, att de satte eld på den nyss uppförda kyrkan. Kodran var en ibland dem, som blefvo Christne, och Missionären säges hafva med sina under ej mindre än med sitt tal verkat öfvertygelse: så fördref han en gång tvenne rasande Berserkars häxeri [87]). Detta bevekte Torkel Krafla, en ansedd öfverhetsperson, till att låta sig döpas. På andra delar af ön emottogos åter Fredrik och hans tolk med förebråelser och spottqväden, när de på Althinget infunno sig med sina förmaningar; och efter fem år öfverreste de till Norge. Mindre ingång fann Steffner Thorgilson, som år 996 vågade ett nytt omvändelse-försök: jemväl af sina anförvanter blef han illa emottagen, och råkade deröfver i sådan hetta, att han med eld och svärd förödde tempel och afgudabeläten. Detta ofog verkade så mycket, att Althinget gaf en lag, till följe hvaraf Christendomens predikande och bekännelse straffades med landsflykt; och Steffner, nu anklagad såsom den der velat införa

86) Kristni-Saga, som innehåller Historien om dessa öboars christnande.
87) Finn Johanneus, l. c. p. 45.

en förbuden religion, måste med oförrättadt ärende återgå till Norrige. Konung Olof Tryggvason, lika angelägen att se Christendomen utfästad på Island som i moderlandet., ditsände en Tysk Präst, benämnd Thangbrand; en våldsam menniska, som tillförne varit krigsman. För Isländarne förkunnade han tron både med blida ord och med skarphet; han till och med dräpte trenne män, som mest talte deremot. Eljest väckte han ock någon uppmärksamhet genom klockljudet, genom den harmoniska sången, genom sin doftande rökelse och sin glänsande drägt; också lät Hallur, en myndig man, döpa sig och hela sitt hus i en vid hans boning förbiflytande bäck. Derefter antogs Christendomen af ännu flera; och, sedan Tangbrand år 999 återvändt till Norrige [88]), blef på Althinget stort disputerande öfver Religionen. Vid Olofs hof uppehöllo sig flera ypperliga män från Island, såsom Kiartan Olofsson, Gissur Hvide, Hjalte Skiäggeson, Halfred Vandræda Skald, de der gingo i borgen för deras landsmäns snara omvändelse, så vida en lämpligare method användes: verkligen gingo ock Gissur och Hjalte med några andeliga män öfver till Island, medförande nödiga materialier till en kyrkobyggnad. De förebragte sin sak på Althinget med all vältalighet, men vunno ej ändamålet, och det såg ut som skulle ett borgerligt krig uppblossa mellan Christna och Hedningar. Thorgeir hette den regerande Lagmannen: han

---

[88]) Saga af J. St. Munch, 3 B. s. 152.

var hedning, men förståndig, och föreslog inför folksamlingen en lag, i kraft hvaraf väl afgudarnes tempel och bilder skulle förstöras och Christendomen allmänt antagas, men dock barns utsättande och ätandet af hästekött skulle tillåtas [89]). Så hade nu Missionärerne genom slughet och foglighet bragt det derhän, att den christna läran lagligen blef antagen på hela ön. Många kyrkor uppbyggdes straxt, och hedendomens qvarlefvor bortföllo mer och mer. Kolo var den förste infödingen, som erhöll biskoplig värdighet; men Isleif, Gissurs son, som studerat utomlands, var den förste som på påflig befallning invigdes af Erkebiskoppen i Bremen: han tog sitt säte i Skalholt, bidrog under sin 24-åriga embetstid mycket till bokliga konsters utbredande på öen, och afled 1080. Med lika nit arbetade Hall Thorarenson i Haukadal till Christendomens förmon [90]).

Christendom på Ferröarne, Orkaderna och Grönland. Nästan vid samma tid blef Christendomen känd och antagen i Norriges andra nybyggen. *Färröarne* hade tjent nordiska sjöröfvare till vistelseort intill dess de ordentligen befolkades af Norrmän, som ville trygga sig emot Harald Hårfagers tyranni [91]). Af Olof Trygveson ditsändes år 998 den redan christnade Sigmund Brästeson med en präst, hvilken ömsom med öfvertalande, ömsom med

---

89) Nials Saga K. 106. — Finn Joh. l. c. 65 f.
90) Falsen l. c. 1 D. s. 216—220. — Om Isleif handlar Hungurvaka K. 2 s. 15 f.
91) Schöning, N. Hist. III: 216—220.

våld och list förmådde invånarne till dopet. Snart erhöllo dessa öar en egen Biskop, som lydde under Erkebiskoppen i Trondhiem. De *Orkadiska* och *Shetländska* öarne voro fordom bebodde af Kelter, som förmodligen voro den Druidiska Religionen tillgifne [92]). Man tror ej utan sannolikhet, att deras förste christne lärare varit Kuldeer; men det tyckes, som om Christendomen hos dem ej haft långvarigt bestånd. På sitt vanliga sätt omvände Olof Tryggveson dessa hedningar, som sedermera kommo i närmare beröring med de christelige Skottarne. De fingo med tiden både sina nationalhelgon och sina biskoppar [93]). Erkebiskoppen i Trondhiem invigde ock Biskopparne på Hebriderna och på Grönland *). Denna senare ön fick sina första kolonister från Island, och år 1000 skickade Olof Tryggveson dit den nyligen omvände Leif, hvilken genom sina predikningar förde många till tron. Också byggdes här flera kyrkor, och biskoppen fick sitt säte i Gardar [94]). Genom den tilltagande kölden och Eskimoernas härjningar ha dessa ko-

---

92) Torf. Orcades.

93) Orkneyinga-Saga, Kph. 1780.

*) Om Grönlands upptäckande se Svea 1 s. 223 f. Somlige tro, att Digerdöden bortryckt de förre inbyggarne, hvarefter Skrälingarne, som härstamma från de vilde Eskimoerne, bemästrat sig landet (Wagner, Gesch. d. Eur. N. 1: f. 933.

94) Torfæus, Groenl. ant. p. 14 f. — Jemf. Cranz Grönländska historia, och Saabye Dagbok.

lonier liksom försvunnit, och det närvarande Grönland är ej likt det gamla. Att Norrmännen äfven besökt Nordamerikas kuster, som de kallade Viuland, är satt utom allt tvifvel; men osäkra äro dock de fordna spåren af Christendom derstädes [95].

6. *Svenska konungahofvets och folkets allmännare omvändelse genom Sigfrid.*

Christendom och Hedendom blandad i Sverige. Från Olof Skötkonungs tid kan man egentligen räkna christna kyrkans fastare bestånd i Sverige. Tillförne hade väl en och annan öfvergått till den nya bekännelsen, och ännu flera gåfvos, som ansågo de Christnas Gud för mägtigare än de andre; men ännu hade ej den Styrandes exempel gifvit större politisk vigt åt religionsändringen, och de, som i nödens tid plägade anropa Christum om hjelp, bortlade ej derföre altid sina afgudars dyrkan. Uppenbara förföljelser inträffade ej ofta, heldst Nordens folk altid utmärktes af toleranta tänksätt, och sågo med liknöjdhet en ny lära predikas, då de ej tvungos att den antaga; men att de ifrigare Christnas sammanlefnad med deras hedniska landsmän, eller med dem, som ägnade sin tro på engång åt begge lärorna, varit dem plågsam och tung, är lätt att finna. Kaniken Adam från Bremen betygar väl, att de christlige presterna, då de voro sedige och försigtige, kunde i Sverige med all trygghet vara tillstä-

---

[95]) Münter s. 560 f.

des på alla allmänna möten, der man ofta talade om den christna läran [96]). Men hätskheten mellan den olika trons bekännare, om ock med tiden aftynande, visade sig dock ögonskenligen nog i hvarjehanda uppträden: Hedningarne begabbade ej sällan "den hvita Christ", hvars anhängare fingo heta hundar; och de Christne voro å sin sida ej hellor sparsame med öknamn. Hedningar och Christne kunde vid gästebud ej altid trifvas tillhopa vid ett bord. På andra orter var man ej så nogräknad, och vid den öfverflödiga välplägningen hände esomoftast, att man drack sina gudars jemte Christi skål. Att den inrotade öfvertron och vidskeppelsen skulle kunna så snart försvinna genom dessa halfva omvändelser, kan ingen förmoda, som besinnar, med hvad svårighet menniskor förmås till bortläggande af onda sedvanor, då icke gudomlig nåd förändrar hjertat. Vi må derföre ej förundra oss öfver den företeelsen, att Christne och Hedningar ofta gjorde hvarandra sällskap vid Vikingsfärder och andra sådane tillfällen, hvarvid ära och rikedom var att skörda. I anseende till antalet voro Hedningarne ännu rådande i Sverige, ehuru Missionärer tid efter annan här nedlade sin möda; och hednatron var dessutom på alla sätt kringgärdad. Det var således ingen utsigt, att Christendomen ännu på längre tid skulle fullkomligen blifva befästad i riket. Omsider utsåg Försynen dock dertill tjenliga medel: den christna läran infördes ifrån det närbelägna

---

96) De situ D. p. 60.

Norrige till Vestergöthland, der den först rotade sig och sedan utbreddes öfver landets öfriga delar.

Vestgötherna bli christnade. } Att Norska hjeltekonungen Olof Trygveson med utomordentlig ifver och stundom med hårdhet sökt sprida sin tro [97], är af det föregående kändt. Ibland dem, som igenom hans åtgärd antogo dop och Christendom, var äfven Vestgötha Jarlen Ragvald Ulfsson: hvilken endast med detta villkor kunde bekomma Norrska Prinsessan Ingeborg till gemål. Vid sin afresa från Norrige fick Jarlen åtskillige christne lärare med sig till Vestergöthland, hvilka ostridigt mycket befrämjat omvändelseverket i denna provins. Men verksamast och lyckligast i detta afseende var Olofs egen Hofprest Jon Sigurd, vanligen i Legenderna kallad St. Sigfrid; hvilken efter sjöslaget vid Svoldur inkallades till Sverige, der han först undervisade Olof Skötkonung och sedan döpte honom i en källa vid Husaby, nära Skara, hvilken än i dag kallas Sigfridskälla [98]. Detta märkvärdiga ko-

---

[97]) Att likväl K. Olof ej altid använde våldsama medel till Christendomens fortplantande, ses af ofvannämnde Kiartans exempel (Saga utg. af J. St. Munch, 1 B. 1 h. Christiania 1816.).

[98]) Så lyder Munken Gunlaugs berättelse, som är trovärdigare än alla Legender (jemf. Celsius K. H. 2 D. s. 69 f.) Med honom instämma ock de Isländske Skribenterna, serdeles presten Are Frode. Wilde (Anm. öfv. Puf. s. 392) och Lagerbring (R. H. 1: 522) anse med skäl Sigurd och Sigfrid vara samma

nungadop tilldrog sig vid år 1001, och det är utan allt tvifvel att Christendomen i riket dergenom vann en betydande yttre fördel. Under slaget vid Svoldur hade vår Sigfrid varit närvarande på Ormen Långa, och strax derefter öfverreste han, otröstelig öfver sin Herres olycka, till Sverige; ovisst, om på kallelse af Olof sjelf eller af Ragvald. Så snart han an-

person; heldst den, som i Bihanget till Vestgötha Lagen kallas Sigfrid, altid af Gunlaug omtalas under namn af Jon Biskop. Troligt är, att han var född i England och hette egentligen Johannes Sigfridi, hvilket det nordiska folket efter sin munart omskapat till Jon Sigurd. S. Sigfrids Legenda (som står uti Benz. Mon. Eccl. s. 25) nämner, att han förut var Erkebiskop i York; som han ock kallas i Britas uppenbarelser (Lib. 8. c. 46), men Vastovius kallar honom blott Ärkediakon (Vit. Aqvil. p. 31). Örnhjelm vill veta, att denne Nordens andre Apostel, på Svenska Monarkens begäran hitskickad af Engelska Konungen Ethelred, landsteg ej långt ifrån Kalmar, tog derifrån vägen till Wärend eller numera Wexiötrakten, och besökte ändteligen K. Olof vid Kinnekulle)H. E. s. 170). Att en af denna tidens prelater skulle bortbyta sin lysande prakt och makliga vällefnad mot en Missionärs besvärliga värf, är en föga trolig försakelse; också strider denna uppgift emot säkrare historiska berättelser. För öfrigt kan om Husaby källa läsas Script. Rer. Svec. Medii Aevi Tom. 1. p. 8. not. a, samt Lindskogs Beskrifn. om Sk. St. 2 H. s. 54. Den, som har lust att tvifla på allt, kan läsa H. Reuterdals tankar om den h. Sigfrid, uti Skandia 1833 B. 1. H. 1. s. 201 f.

ländt till Småland, slog han upp sitt tjell och visade sig för menigheten uti hela sin skrud, med krokstaf och krona; hvaröfver landsfolket mycket förundrade sig. Äfven medförde han diskar och dyra silfverkar för messans behof [99]); han var lika företagsen och myndig, som verkeligen from: uti Sigtuna predikade han med synnerlig framgång, och anförtrodde själavården öfver den lilla församlingen i Wexiö åt sina tre följeslagare eller slägtingar, Unaman, Sunaman och Winaman [*]), medan han sjelf reste omkring i riket att omvända andra hedningar. Han var vid Vestgötha-Jarlens hof, då han döpte Konungen. Ragvald för sin del uppfyllde löftet om Christendomens fortplantande med den drift, att den verkligen blef rotad i Vestergöthland innan den på något annat ställe i Sverige tagit fäste [100]); heldst detta landskapets invånare hade sin angelägnaste handel med de redan christne Viksboarne. Efter den mägtige Jarlen blef Skara denna tiden kallad Ragvalds by; och K. Olof, som afundades hans anseende, ville ej flytta dit förrän han begifvit sig undan [1]). Denna konungs häftiga sinne

---

[99]) Celsius l. c. s. 80 f.

[*]) Af desse var den förste Presbyter, den andre Diaconus, och den tredje Subdiaconus.

[100]) Jemf. Torfæus H. N. 11: p. 478 f.

[1]) Heima Kringla, 1: 497, meddelar, att på 200 år byggdes i Vestergöthlands biskopsdöme 1100 kyrkor. Celsius tviflar derpå, men Tidgren anser uppgiften icke otrolig, då man besinnar, att stiftet då var mycket större än nu och äfven mer bebodt, så att man har uträknat,

omfattade den nya läran med en ifver, som i sjelfva verket gick förlångt, emedan den hotade att kränka folkets samvetsfrihet. Det föll honom tungt, att vistas i det groft hedniska Upland och vara vittne till det ständiga menniskoslagtandet; för de öfrige Christne föll det ej mindre besvärligt, att medelst gärder och sammanskotter deltaga i offeranstaltarna. Han fattade fördenskull det förtidiga beslutet, att förstöra Upsala afgudatempel [2]); men, sedan de talrika Hedningarne derom fått kunskap; nödgades han på Tinget ingå med dem en förening af sådant innehåll, att hvarken Christne eller Hedningar skulle få störa hvarandra i sin tro eller gudstjenst: en förening, lika nyttig för det allmänna lugnet som för en god sak. Mellertid ansåg han det ej vidare passande för sig såsom Christen, att bära namn af Upsala konung, utan kallade sig sedermera *Svea-konung* eller Olof i Sigtuna [2]). Uti det uråldriga konungasätet infann han sig ej oftare än vid de stora Landstingen. Han upphörde icke att med en slags ömhet befordra Christendomens framgång i riket, och, sedan han begynt hafva sin hofhållning i Vestergöthland, lät han förvandla sitt slott i Husaby till en christelig kyrka [3]).

att år 1200 lefde inom Sveriges nuvarande gränsor 7,180 356 menniskor (Vestergöthlands Hist. och Beskrifn. af Tidgren, 1 D. s. 168 f.)

[2]) Adamus Brem. H. E. Lib. II: p. 27. — Loccenius l. c. p. 52. — Örnhjelm l. c. L. III: p. 25 f.

[2]) Ericus Olai Lib. II. Cap. 48. Herwara-Saga K 201

[3]) Om Husaby kyrka, se Lindskog l. c. 2 h

Genom hans omsorg inrättades ock ett biskopssäte i Skara, hvartill Thurgoth invigdes [4]), hvilken, ehuru han blott en kortare tid uppehöll sig här i landet, dock 1015 döpte Drottningen Estrid, tvenne Prinsessor, samt Anund (som fick namnet Jacob), samt en Konungens frilloson Emund. Mera godt uträttade Unno, som vid denna tid förestod Skara stift; men föga sannolika äro Munkarnes berättelser, att under denna regering biskopsdömen redan varit stiftade i Ekesjö, Linköping och Strengnäs [5]). Fastän Olof, i stöd af den upprättade föreningen, måste visa sig fogelig emot sina hedniska undersåtare, och äfven sätta eller bibehålla dem i sin Spekinga-Nämnd [6]), samt

s. 58 f. — Källan troddes i påfviska tiden ha *kraft* att bota sjukdomar, hvarföre den mycket *besöktes* af vidskepligt folk — Hallenberg tror ej, att Olof Skötk. flyttat från Upsala till Sigtuna (Anm. öfv. Lagerbr. H. 1 D., 1 Afd. s 314).

[4]) Adam. Br. L. 11. C. 94. — Messenius, Scond. Illustr. T. 1 p. 78. Denne Turgot omnämnes ej i Brynolfs biskopskrönika, men väl af Krantzius och Vastovius. Han dog i Hamburg af spitelska eller annan neslig sjukdom.

[5]) St. Sigfrids Legenda har denna skrytsama uppgift.

[6]) Kungarnes Rådgifvare kallades ock Heriker (jemf Uggla Svea R. Rådsl. Stm 791). Olof Skötk. valde dock ej mer sina Rådsherrar bland offerprästerna utan andra förståndiga män. Med dem höll han Räfsteting i Upsala; men

öfver flera angelägenheter inhemta deras råd, vågade han dock ganska ofta utmärka sin afsky för den hedniska läran och för de på densamma grundade plägseder [7]. Men änskönt han aldrig undergaf sig den Påfliga Stolens myndighet eller erkände sig skattskyldig derunder; smickrades han af Erkebiskop Unvan i Hamburg, såsom Påfvens Legat i Norden, med det prunkande hedersnamnet "den aldrachristeligaste Konungen" [8]. Han var hvarken en Regent af stora egenskaper eller en Christen af utmärkta dygder; men han dog med det beröm i historien, att ha varit den förste Svenske konung som offentligen bekändt sig till Jesu lära.

Sigfrids vidare öden och död. Medan Sigfrid var i Vestergöthland, lät han der uppföra tre små träkyrkor, uti hvilka han underviste och döpte dem som antogo Christendomen [9]. Men han fäste sig ej för beständ-

Rättare-Tingen höllos här och der i landsorterna. Rådets myndighet vidgades, då Roms betjenter och lagmännen fingo der säte. Småningom blefvo Biskopparne sjelfskrifne i Rådkammarn och med skäl, heldst de andlige i medeltiden voro de enda boklärda.

7) Att han skall hafva aflyst Runornas bruk, är en dikt (jfr Celsius s. 136 f.) Om han sjelf förstörde hedniska minnesmärken, vet man ej noga; men efter hans tid blefvo de ofta nedgräfde eller insatte i kyrkomurar.

8) Om detta hedersnamn se Wilde (in Hist. Puf. p. 474); Baronius, Annal. Eccl. T. XI. C. 100.

9) Spegel, Sv. K. H. 2:dra D. s. 374.

digt i denna provins, utan återreste till Småland, och vandrade sedan som apostolisk predikant ifrån det ena landskapet till det andra. Öfverallt betedde han sig som en gudligt sinnad, klok och oförskräckt lärare, hvilken, för att vinna sitt ändamål, icke betjenat sig af andra medel än Guds ord och sin egen lyckliga gåfva att öfvertyga: öfverallt kröntes ock hans lofvärda bemödanden af välsignelse. Vid en resa från Småland, qvarlemnade han der sina tre ofvannämnde brodersöner Unaman, Sunaman och Winaman; på anstiftan af Gunnar Gröpe blefvo dessa offer för den upprörda menighetens bitterhet [10]), hvarpå Sigfrid skyndade sig dit för att medelst sitt förstånd och

---

10) Gunnar Gröpe bodde i Värend; han kallas ock Gundvar Gruffason efter sin mor Gruffa, som var Kungadotter från Norge och gift med en hednisk Fylkeskung öfver Vermland och Dalarne. Familjen är ennhanda med Ulfsaxe-slägten (Bring Saml. till Sv. H. 1: s. 115) Gröpe lät kasta de mördades hufvuden i en sjö. Munklegenden berättar, att då Sigfrid en gång innerligen anropat Gud, att han ville visa honom dessa slägtingar, hände det, då han en natt gick ut af sitt hus, att han blifvit varse tre ljus uti sjön invid stranden. När han kommit dit, fick han se sina brorsöners hufvuden lagde uti ett ämbar, hvilka han gråtande tagit upp i sin famn med de orden: "Gud hämne denna vederstyggeliga gerning!" hvartill det ena hufvudet strax svarat: "det skall hämnas"; det andra frågat: "när?" hvarpå det tredje svarat: "inpå barn och barnabarn".

sin foglighet ställa allt till rätta igen *). Strax efter kom äfven Konungen dit med krigsfolk, för att straffa upproret och mordet; då han ålade de brottslige, att bekosta Wexiö Domkyrkas uppbyggande, samt förärade Sigfrid gårdarne Hof och Tunaby, som nu kallas Kronoberg. Så snart denne fått underrättelse om det i Sigtuna af några betydande personer mot Christendomen anställda försåt, infann han sig der genast och afböjde med grundade föreställningar alla försök till de Christnas undertryckande. Oaktadt han således vid fullgörandet af sina embetspligter i Sverige ej varit befriad ifrån hvarjehanda motgångar, förorsakade dels af folkets blinda tillgifvenhet för sina gamla vanor, dels af hans medhjelpares ofta otidiga nit, tröttnade han ej i sin ståndaktiga arbetsamhet; han förblef i Sverige intill sin död, och liknade derutinnan ej sina företrädare på denna missionsplats. Han liknade dem ej heller i underdånigheten för Påfven; ty hvarken han eller de andra från England komne Lärarne frågade efter tillåtelse från Rom eller Hamburg att här predika Evangelium, utan åtnöjdes med Regenternas kallelser dertill. Sigfrid vistades på slutet mest i Småland, som då till en del lydde under Vestgötha Jarlsdömet, och anses vanligen för Biskop både i Skara och Wexiö. År 1067 skall han hafva i hög ålder afsomnat, och hans liksten med gammal påskrift är ännu tillfinnandes på Wexiö domkyr-

*) Man läser en b. Sigurds predikan för Svenskarne uti 3:dje Bind af Oldnord Sagær s. 146 f.

lo-golf [11]). Han vördades under katholska perioden såsom ett af nationalhelgonen och hade derföre i denna kyrkan ett åt sig egnadt altare.

7. *Nya Missionärer i Sverige.*

Orsaken till Christendomens tröga framgång i Sverige.

Oaktadt flera lärares möda, på en tid, då den christna församlingen ej mera var stängd inom Birka, utan redan utvidgad, åtminstone tåld, mest öfver hela riket, framhärdade likväl den största delen af folket att bekänna sig till den hedniska läran. Täflingen mellan Hedendom och Christendom i Sverige varade vid 150 år, innan den senare tog öfverhanden. Ansgarius lade endast grunden till det, som nästan i hela två århundraden måste vänta efter sin fullbordan; ty så länge den christna läran ej blifvit af rikets konung och Allmoge på Allshärjarting antagen,

---

[11]) Om Sigfrid och hans kamrater se Messenius Scond. III. T. IX. p. 10. — E. Benzelius ad Vast. p. 45—48. — Örnhjelm H. E. l. III. c. VIII. §. 37. — Baaz Inv. p. 104. — Fabeln om den hedniska presten, som blef blind under offrandet., men helad då han antog tron på Christum, se Scr. R. Sv. p. 244, Ad. Br. de situ D. C. 235 p 62, Lagerbr. H. T. 2. s. 50. — För öfrigt må anmärkas, att Olof Skötk. och dess gemål Estrid sägas ha sin lägerstad på Husaby kyrkogård. Jfr Drys. 366 f. — Milner l. c. 3: 344, Traditioner om honom förvaras äfven i Kalmar län enl. Löfgren 1 s. 33 f.

kunde man ej emotse de blodiga offrens upphörande. Sigfrids rastlösa uitälskan hade den bästa verkan, och ett stort steg skedde visserligen till Svithiods christnande då Hofvet sjelft lät sig döpas; men fullkomlig och varaktig kunde ej religionsändringen i landet blifva, så länge Upsala afgudahus och afgudatjenst skulle lagenligt vidmagthållas. Frågar man, hvarföre Christendomen i vår Nord så sent och långsamt fästat rötter, så ligger svaret i denna anmärkning; och man kan tillägga, att detta var en följd dels af Nationens krigiska och i allmänhet för nyheter föga benägna lynne, dels af några Missionärers ovarsamhet, dels äfven af de grufliga våldsamheter, hvarmed läran i Norrige infördes. Jesu egna Apostlar vände sig icke först till de mägtige, för att genom deras bistånd påtränga den ringare hopen en annan bekännelse: utan de talade till de lägre som till de högre, lärde med vishetens lugn, öfvertygade med foglighet, aldrig åsyftande egen vinst, aldrig förrådande minsta herrsklystnad. I deras mun segrade den gudomliga sanningen genom sin egen inneboende kraft. Nordens Missionärer saknade denna lärans och uppsåtets renhet: de flesta af dem voro ock, om icke okunniga i landets språk, dock obekanta med folkets plägseder: deras afsigt gick ej ensamt ut på Christendomens fortplantande, utan ock derjemte på det Påfviska väldets förökande; och derföre se vi, att inflytandet af Konungarnes myndighet, hos hvilka de merendels altid först anmälte sig, ej sällan mera än lefvande öfverbevisning genom Guds

ord verkade en del af de omvändelser, hvarmed katholska Häfdateknare skryta.

Sverige blef icke på en gång christeligt, utan den ena provincen öfvergick tidigare än den andra till den nya Religionen [12]. En

Othinkar. O t h i n k a r nämnes som Missionär i Skåne [13]; här predikade äfven

Gerbrand. G e r b r a n d, som sedan blef biskop i Roskild, den redan uppblandade Christendomen med mycken framgång [14].

Staffan. En S t a f f a n, som i Helsingland omvände många och der blef ihjelslagen, omtalas i våra gamla krönikor [15]; han ligger begrafven i Norrala.

Rodulvard. Edvard. Richolf. R o d u l v a r d, E d v a r d, R i c h o l f voro Angel-Saxiska Missionärer [16]: de stannade ej hvar på sin plats, utan såsom Apostlar vandrade de genom det ena landskapet efter det andra, samt förkunnade på alla ställen Evangelium, till dess de, af ålder eller arbete uttröttade, omsider blefvo på någon viss ort boende så-

---

12) Om de första försöken att i Sverige införa Christendomen se R ü h s Sv. R, H. 1: s. 82 f.

13) A d a m Br. H. E. l. 11. c. 26. Denne Odinkar har lemnat oss prof af en pinsam andagt; ty han lät under lång fastan hvarannan dag piska sig af sina prester.

14) N e u m a n H. prim. Lund. s. 44. Ö r n h j e l m l. c. s. 215.

15) O l o f P e t r i Krön. uti Scr. R. S. 1 T. p. 234; se mer om honom frambättre.

16) V. S t j e r n m a n, Tal om Vettensk. i Sv. s. 37.

som tillsyningsmän öfver de församlingar, som de der planterat. Om biskoppen Egino och martyren Ulfrid få vi framdeles något tala;
Rodulf. } Rodulf, Wernolf och andra
Wernolf. } predikare inkommo på olika tid, och ostridigt hafva de med välsignelse bestridt sitt missionsvärf, efter deras minnen med utmärkta loford till efterverldens kännedom blifvit förvarade och med otroliga underverk utsmyckade: men några utaf dem tyckas dock icke vid alla tillfällen hafva uppfört sig med den foglighet och vishet, som ibland ett sådant folk varit nödiga. Kettil Jarl kallas i historien *Othristen*, emedan han var så envis i sin hedniska vantro, att han, till undvikande af Christnas umgänge, säges ha lefvande ingått i hög och der lefvåt tre år *). Hans broder Totil tyckes åter ha varit af andra tänksätt, emedan han skall ha sköflat det rika afgudatemplet i Upsala vid år 980; och hans dotter Mö blef gemål till Konung Inge Stenkilsson, som fullkomligen förstörde detta offerhus [17]. Af Olof den helige öfvertaltes till tron Anund Jacobs namnkunnige Jarl i Westergöthland, den redan omförmälte Valgauter, som af sitt nit för hedendomen är kallad *Hundheden*. Genom sin son Tofe, som länge rest utrikes, förmåddes han att göra denne Konung ett besök i Sarpsborg: dock förblef han, oaktadt alla föreställningar, vid sin gamla tro. Under åter-

---

*) Se v. Dalin, 2 D. s. 32, 38.
17) C. F. Broocmans Beskrifn. öfv. Ostergöth. s. 29.

man sjuknade han i en skog och kände sitt samvete så rördt, att han genast lät döpa sig; hvarpå han afled som god Christen, sedan han förut förordnat, att en Kyrka skulle på samma ställe uppbyggas [18]. Man gissar ock, [19], att vid stenarne på Källby-hällar varit stället, der öfverenskommelsen om christna lärans antagande i Westergöthland blifvit uppgjord. Af samma nitfulle konung blef likaledes grunden lagd till Christendomens allmännare införande på ön Gothland, då han vid år 1028 låg der med sin flotta; ehuru man ej kan tvifla, det ju ryktet om den uppenbarade Religionen långt förut hunnit till ett så handlande folk. För att med honom underhandla om den nya lärans antagande, begaf sig den ansedde mannen Ormika jemte andra af öns betydande invånare ombord till Olof: han lät också verkligen döpa sig och uppförde strax ett bönehus der Aggergarns kyrka nu står [20]. Härmed var dock ej afgudatjensten utrotad på denna ö: utan fortforo hedningarne alltjemt dermed i Wi eller Visby; men kort tid derefter hemförde några christne köpmän med sig en främmande

Botar. } prest, Botar i Abubeck hvilken ock uppättade en kyrka i landet. Denna uppbrändes väl af trons fiender [21], men

18) Tidgren l. c. s. 120 f. — Lagerbr. 1: s 528.
19) Lindskog l. c. 2 H. s. 79.
20) Bihang till Gothl. lagen s. 50.
21) Wallin Gothländska Saml. p. 238. — Lagerbring l. c. 1: s. 539. — Celsius l. c. 2 s. 100 f.

Missionären lät oförtöfvadt uppföra en annan, hvilken var den första kyrka i Gothland som fick stå obränd; och hans rike svärfar Lickair Snelli antog nu med allt sitt husfolk christeligt dop och christeliga seder. Efter denna tiden stadgåde sig Christendomen mer och mer på denna ö, hvilken i anseende till kyrkoväsendet hörde till Linköpings Stift så länge påfvedömet varade i Norden.

David. } St. David predikade på slutet i Westmanland. Kommen öfver sjön, bodde han först på Dåvön uti Munktorps socken, der han uppförde ett litet kapell af träd, i hvilket han predikade den christna läran; härifrån flyttade han längre upp i socknen, samt anlade så väl en kyrka som ett kloster. År 1082 skall denne ryktbare Apostel hafva aflidit [22]).

St. Eskill. } St. Eskill säges ha varit hans

---

[22]) Adamus Brem. H. E. L. 2 C. 40. — Vastovius l. c. p 26. — Oernhjelm l. c. L. 111. C. 22. — Munkfabeln berättar om honom, att han kunnat hänga sina handskar på solstrålarne. Uti tornmuren var ett litet hvälft rum, der Davids ben i en silfverkista länge varit förvarade, och i påfviska tiden ha många långvägade för deras skull besökt Munketorps kyrka." Ej långt från Kyrkan ligger St. Davids källa, deruti han döpt många af de omvända Hedningarne. Papisterna hade ett stort beläte af träd, som skulle vara St. Davids bild, för hvilken de hållit årligen mycken begängelse och processioner. Under Johan III hitsändes 1590 några påfviska legater från Rom, att hemta hans ben, för hvilka de betalte en grof summa; men dåvarande Pastorn tog ur benkam-

Kapellan: han var i synnerhet Södermanlands Evangelist, sedan han, ofvan skogen Kolmorden, äfven på andra orter med all oförtrutenhet utspridt Christendomens lära. Slutligen tog han sitt tillhåll på gården Fors, icke långt ifrån Strengnäs; men här fick han sin martyrdöd år 1080, under de åren då de Christne af K. Blot-Sven ledo den bekanta förföljelsen; ty då denne Konung förehade ett stort hedniskt offrande i Strengnäs, skyndade vår Missionär sig dit och bestraffade afgudadyrkarne, men en deras offerprest Stabodde slog honom i hufvudet med en sten och en annan högg honom ett djupt sår med sin yxa; och ändtligen blef han på Konungens befallning till döds stenad. Hans lik begrofs på den plats, der Eskilstuna stad sedan blef bygd [23]).

Tidens andliga Skribenter ha med de präktigaste loford upphöjt Konung Anund Jacob såsom den, hvilken öfverträffat alla, som för honom varit, uti gudsfruktan och vishet [24]). Hvad märkligt han uträttat till Christendomens förmon i riket, finnes likväl icke uppteknadt; ty dit lär ej kunna räknas, att en viss Gotheschalk i hans tid förordnades till biskop i Skara, heldst denne för sitt kall liknöjde prelat icke ens öfverkom till Sverige [25]). Så myc-

marn på måfå några ben, som de med mycken vördnad nedlade i sin kista (Grau Vestm. Beskr. s. 364 f.).

[23]) Grau l. c. s. 42.

[24]) Adamus Br. H. E. l. 11: p. 71.

[25]) Rhyzelius, Bisk. Krön. 2 B. s. 164.

ket mera svärtadt har Konung Emunds minne gått till efterverlden: förmodligen blott derföre, emedan han icke fann för godt att visa den Romerska och Bremensiska stolen en blind undergifvenhet [26]. Erkebiskoppen i Bremen, den herrsklystne och stolte Adalbert, försökte nemligen att genom sina fullmyndige sändebud påtruga Svenska församlingen en af honom tillsatt Biskop i stället för Osmund, som konungen låtit inviga; men både sändebuden och den fremmande biskoppen utdrefvos ur riket. Vid denna tiden sägas Vermlänningarne ha blifvit omvända till christne läran genom den

Adalvard den äldre. } äldre Adalvards åtgerd, hvilken ock igenom egen uppbyggelig lefnad, skall ha gifvit de yppersta efterdömen. Han inkallades ock i Norge, år 1060, der konungen emottog honom hederligt och vid afskedet begåfvade honom så rikligen, att han strax kunde utlösa 300 fångar [27]. Han var en Benediktinermunk från klostret Korbeja, och han predikade med serdeles lämpa äfven för Dalkarlarne; hans dygder äro för öfrigt troligare än hans under. Christendomen främjades mycket i dessa bygder af en Saxare,

Bernhard. } Bernhard, hvilken efter år 1047 drog till Island, der han uppehöll sig i 20 år och invigde många kyrkor och klockor, broar, källor och klippor, hvarest

---

26) Af Botin, Sv. Folkets Hist. 3:dje Tidhv. s. 110.

27) Falsen l. c. 2 D. s. 121. — Olof Skötk. hade bygt Gilberga kyrka i samma form, som Husaby (Fernov Werml. Beskr. s. 172).

järtecken troddes ha skedt [28]). Han blef biskop i Sellö, och dog omsider i Bergen. Ofvannämnde Adalbert hitskickade en viss Stephanus eller Stemphi, hvilken, såsom vi redan omförmält, slutligen fick martyrkronan i Norrala eller rättare på Tönnebro-heden, sedan han från Upsala blifvit bortdrifven [29]); han var Helsingarnes och Jemtlänningarnes omvändare, ehuru egentligen förordnad till Skridfinnarne eller Lapparne [*]).

Stemphi

Under K. Stenkil skall den besynnerliga händelsen sig tilldragit, att en afgudaprest i Upsala blef blind; uti en dröm eller syn tyckte han sig se Jungfru Maria, som lofvade honom bli seende igen, derest han ville tro på hennes Son: presten försäkrade sig vilja göra det, och återfick genast sin syn. Så snart detta rykte kom till Bremen, skickade Erkebiskoppen genast Adalvard den yngre till Sigtuna: här blef han väl emottagen, och, då presterna ännu icke hade några vissa inkomster, förärade honom hans nya församling vid en messa 70 marker silfver [30]). Nitisk att uppfylla sitt kalls pligter, omvände han på kort tid många af stadens invånare äfvensom af den tillgränsande landbygdens hedningar; men synes dock ej altid ha varit lika

Adalvard den yngre.

---

[28]) Falsen l. c. s. 61. — Sveriges mångfaldiga små gråstenskyrkor äro af Erik d. H. uppbyggde.

[29]) Lagerbring l. c. 2 D. s. 55.

[*]) Om stenen i grönan dal, upprest af denne Stefan, se Fölsch Resa i Norge s. 218.

[30]) Lagerbring l. c. s. 50. — Jemf. Antekn. i Sv. Kyrkohist. s. 42 f.

försigtig, då han, i trotts af den med hedna-allmogen öfverenskomna samvetsfriheten, hemligen förehade planer att förstöra Upsala afgudatempel. Då hedningarna ännu efter allt utseende utgjorde den största hopen, skulle ett sådant företagande, om det ej blifvit af K. Stenkil visligen afböjdt, så hafva uppretat dem, att det lätteligen kunnat vålla ej blott anstiftarnes ofärd utan ock Christendomens utrotande. Adalvard intog derefter Skara biskopsstol och arbetade jemte Egino så outtrötteligt och lyckligt på christna trons utbredande i Götha rike, att de kunde skrida till det vågsama försöket att derstädes förstöra flera afgudabilder, utan att de ännu qvarvarande Hedningarne sådant kunnat beifra. Men emedan Adalvard utan tillstånd af sin andlige förman, Erkebiskoppen i Bremen, lemnat sin ombetrodda församling i Sigtuna; upptogs detta mycket illa af Adalbert, och Missionären måste på hans befallning från sin Svenska hjord förfoga sig tillbaka till Bremen.

Christendomens och Hedendomens tvekamp fortfar. Så mycket redan var vunnet för Evangelium, återstod dock ännu likså mycket innan hedendomen kunde i Norden utrotas [31]). Det i Olof Skötkonungs tid upprättade fördrag var ännu i all sin kraft gällande; och så länge Upsala afgudahus var till, måste alla rikets in-

[31]) Torfäus berättar, att, då K. Sverre från Norrige år 1177 for igenom Jernbäraland, var ännu hela den trakten försänkt i sitt förra hedniska mörker (H. N. T. III. p. 589).

vånare, äfven de Christne, dertill aflemna den årliga skatten. Väl afflyttade de förste christelige konungarne från gamla Upsala dels till Sigtuna, dels till Alsnö, dels till Skara eller Husaby; men voro ändock efter stadgar och brukligheter förbundne att bivista de vanliga offren. Stundom förfördes sjelfva de Christne att deltaga i dessa offer, och under de buller, som åstadkommos genom de tvenne Erikarnes täflan om den lediga thronen; fingo de ifrigare hedningarne ett öuskadt tillfälle att störa den klena församlingens lugn. Härunder vågade ingen antaga sig de Christnas försvar, om icke en betydande Mån i Skåne, Griph, som dock ej ensam förmådde tillbakahålla en yrande menighetsifver *). Prelaterna i Bremen älskade mera sina beqvämligheter än äran af martyrdöden, och vågade derföre ej göra något besök i det åter hedniska Sverige; och Inge Stenkilssons obetänksamma gerning att uppbränna det Upsaliska afgudatemplet, uppbragte ännu mer de hedniska förföljarna. För denna sin tilltagsenhet skild ifrån thronen, undandrog han sig till Vestergöthland och lemnade skydd åt dit flyktade Christne; men hans svåger Blot-Sven, som nu erhöll högsta magten, upprättade åter blodgudstjensten [32]) och

*) Om flera hedniska förföljelser mot de Christne, se Peringsköld Monum. Upl. s. 186 f.

[32]) Om Svens blotande talar M. Rimkrönikan uti Script. R. S. 1: p. 258.

"Ålt afguda-offer, som dräptes tå,
Låt jag almogen äta, jag gjorde också;
Djurabloden med samma kost
Låt jag them dricka som äplemost."

den christna läran blef, som det säges i Hervarar-Sagan, allmänt förkastad. Länge varade likväl ej vantrons seger. Inge lyckades att undanrödja sin medtäflare jemte flera af de mest ansedda hedningarne; och efter den tiden gjorde dessa ej vidare något försök att återtaga sitt välde till Christendomens förtryck. Men med allt detta blir det ändå omöjligt, att med visshet utstaka tiden, då våra förfäder allmänneligen antagit den christna läran: man vet endast, att ingen hednisk gudstjenst blef uppenbarligen idkad efter K. Sverker [33]. Smålänningarna voro envisast i sin hedentro, oansedt somlige af dem hade låtit sig döpa [34]; härtill bidrog i synnerhet Erik Årsäll, hvilken efter sin fader Blot-Svens död länge höll det hedniska blotandet vid magt. En väpnad trospredikant uppträdde för detta folk i Norrska Konungen Sigurd Jorsalafarare. Denne Sigurds korståg till Palästina är berömdt: han gjorde de. Christnas sak derstädes stora tjenster och beskänkte rikeligen dervarande kyrkor: han förband sig till allt hvad man i Jerusalem föreskref honom, emot det att man gaf honom en bit af Frälsarens förmenta kors: denna relik ansåg han för rikets palladium och förvarade den i ett präktigt kapell i Konghell [35]. År 1123 begynte han uppfylla sitt gifna löfte, att omvända sina afgudiska grannar: med eld

[33]) Lagerbring l. c. 2 s. 132.
[34]) Sturleson, Heimskringla, 2 D., Sv. Uppl. s. 263.
[35]) Münter, Beiträge, s. 364 f. — Wagner, Geschichte des Europ. Nordens, 1 Th. s. 699 f.

och svärd framfor han i Småland, hvars inbyggare voro glade att kunna medelst dopets antagande och en dryg afgift af kreatur afböja sin fullkomliga ödeläggelse. Man kallar detta för *Kalmar-leding* [36]). Allt detta oaktadt hade Hedendomen, ännu långt derefteråt, många hemliga bekännare i landet. Man tror, att de först efter Linköpings Möte 1152 aldeles försvunno i denna del af Skandinavien.

8. *De Christnas Kyrkobruk och seder i Norden under denna tidpunkt.*

Sedan Christi församling mer och mer tillväxte, var nödigt att föreskrifva en bestämd ordning för de heliga bruken. Vid församlingens plantande i Norden hade dessa bruk redan urartat från den apostoliska enfalden: de hade påfvedömets egendomliga skaplynne och blefvo med tiden en tung börda, hvarunder nationen länge måste sucka. Tillika med läran utbredde sig den påfviska kyrkolagen, ehuru predikanterna i början gingo med mera försynthet tillväga. En blandning af ljus och mörker herrskade på de flesta orter; och detta var så mycket mindre underligt, som en grundligare undervisning sällan föregick dopet [37]). Äfven de, som blifvit döpte och på sitt sätt

[36]) Falsen l. c. 2 D. s. 221 f.
[37]) Celsius l. c. s. 392. — Jemf. Bælter Kyrkocer. s. 82. — Heinsius H. E. 1: 1201 f. — Wilde, H Pragm. C. III. Sect. 2. §. 18. — Holberg K. h. T. II. p. 78 f.

underviste, kunde ej så lätt och fulleligen aflägga sina med modersmjölken insupna fördomar och vidskepliga bruk. Flera tempel byggdes, flera lärare tillsattes, flera andliga titlar utdelades, men sällsynt blef altid den sanna gudaktigheten, och följakteligen lika sällsynt den deraf flytande lefvernets helgelse. Besmittad var ock redan nu sjelfva läran med mångahanda menniskofunder; hvaraf hände, att många, genom dopet intagne i kyrkans sköte, blefvo ej bättre till sinnelag och seder, utan trodde sig fastmera genom denna akt hafva erhållit större frihet till att onäpste synda. Kyrkobruken fann man lättare att iakttaga än Guds bud. Katholicismen afskaffade aldeles en national gudstjenst, bestående i hela nationens samlande till det gemensama offrandet; skillde den från regenten och uppdrog den åt serskillta embetsmän [38]: men dessa män voro esomoftast okunnige i religionen, eller, ännu värre, missbrukade den till egennyttans planer. Häraf omilda öfverhetspersoner och trolösa medborgare, häraf grymma lagar och oskickliga ceremonier, häraf äfven dessa lönnmord och uppenbara fejder inom samhället, dessa afskyvärda utbrott af bämndgirighet, vällust och orättvisa, med ett ord, denna tygellöshet i seder, hvaraf historien har uppteknat så många bedröfliga vedermälen.

Romersk christendom i Norden. Från slutet af fjerde århundradet gällde Biskoppen af Rom såsom den förste bland de fem

---

[38]) Silfverstolpe, Sv. Statsförf. h., s. 6.

Patriarkerna eller Christenhetens Öfverbiskoppar; ty den omständigheten, att Rom var Kejsarrikets gamla hufvudstad och enligt traditionen Aposteln Petri sista vistelseort, hade redan länge gett honom ett öfvervägande anseende, ehuru ännu ingen egentlig Suprematsrättighet öfver främmande stift. Men flera gynnande tillfälligheter bidrogo att bana honom vägen till det allmänna kyrkoväldet [39]). Nicolaus I lät formligen kröna sig: Gregorius VII, som öfvergick alla i energie och ihärdighet, begynte afsätta monarker och ej altid utan skäl: Innocentius III bragte påfvedömet till högsta spetsen af magt. Det oinskränkta andliga öfverherrskapet gaf dem mod att också sträfva efter den verldsliga suveräniteten: konungarne kallade sig påfvens lydige söner; och de andlige Ordnarne voro liksom hans stående härar [40]). Den fromme Ansgarius och de öfrige ifrån Tyskland hit inkomne lärarena voro Rom och dess intressen tillgifne, åtminstone vida mer än de från England hitsände; om hvilka ock Peringsköld anmärker, att de voro mer kännare af Skandinavernas språk och lynne [41]). Mellertid blef Episkopalsystemet här ifrån början infördt, och

---

39) W. Robertson, H. om Carl V; Inledn. s. 173 f. om påfliga magtens ursprung och framsteg. Jfr Påfvarnes hist. af Llorente, 1 D. s. 1 f. f.

40) Real Encyclop. oder Convers. Lex., 7 B. art. Papst. Om den falske Isidor, som förklarat Roms biskop för hela kyrkans herre, se Spittler, Grundriss, s. 200 f.

41) Monum. Upland. s. 183.

biskopparnes insättning eller investitur genom Ring och Staf var redan i bruk vid slutet af Stenkilska familjens regering [42]. Frågar man, huru de christelige Lärarena kunnat i ett ännu till hälften hedniskt land få sitt uppehälle; så länder till svar, att de efterhand erhöllo samma underhållsmedel, som hedningarnes afgudaprester förut njutit, nemligen offer, tionde och skänker: hvarföre de i förstone höllo helgonamessorna på stora marknadsdagar, på det inkomsterna måtte bli så mycket rundligare [43]. Så snart den christna bekännelsen fått stadgad öfverhand i riket, inrättades s ift med sina vissa gränsor, på det den ene Biskoppen ej skulle göra den andra något intrång; äfvenledes lades ett större eller mindre antal gårdar eller mantal till hvarje af de kyrksocknar, i hvilka biskopsdömena indeltes. Uti hvarje pastorat voro flera kyrkor; men i äldsta tider fanns ej mer än en prest eller Curatus vid moderkyrkan: de öfrige små kyrkorna kallades munkekyrkor, emedan kringstrykande Munkar i Kyrkoherdens frånvaro der underhöllo messan [44]. För öfrigt kände man inga regala prestgäll före Reformationen *).

---

42) Lagerbring, 2 s. 80. — Härom mera framdeles.

43) Spegel l. c. 2 s. 35.

44) Fernov l. c. 1: s. 176.

*) Bonsdorff (om boställen s. 6) säger, att regala Gäll först nämnas 1587; men Tengström (i sin afhandl. s. 499) anför ett kungabref af 1352, der regala pastorater i Finland omförmälas. Församlingarnes valrättighet och

Religions- plägseder. } Af alla handlingar är bekant, att Munkarne, som anlände till Norden, varit mycket angelägna om lysande kyrkoceremoniers införande tillika med Christendomen, kanske hade de ock deri ej så orätt. Söndagen firades altid högtidligen, och det antingen i hus, när sådant kunde fås, eller ute på marken i tjell eller tält. De få och förströdda Christne, hvilka här och der i förstone funnos, hade, omgifne af förtryckande Hedningar, ej annan utväg, då de ville hålla sin andakt, än att de på backar eller i skogar uppreste kors, framför hvilka de gjorde sina böner. Predikanternas bruk af klockor, som på denna tiden var allmänt och ansågs af nödvändighet för Gudstjensten, föreföll Hedningarne lika odrägligt som dåraktigt. Från den tid, då Christendomen kämpade med Hedendomen, härleda sig våra berättelser om blåkullafärder, om kyrkogrimer, om löfjerskor, med flera vantrons foster, till en del visserligen antydande en dunkel sida af menniskonaturen,. men ock till en del uppfunna af hednisk eller munkisk illslughet [45]). Hedningar, som ej fingo hålla egen gudstjenst, sökte sig förstäder på höga berg inom otillgängliga skogar för deras religiousdyrkan, enhvar med sitt matknyte och sin vandringsstaf: allt detta gaf deChristne anledning att skildra uppträden af denna art såsom

biskopparnes bekräftelse borde dock komma till den kungliga utnämningen.

[45]) Floræus l. c. s. 201 f. — Schörbing, 4 h. s. 16 f.

firande af onda andars högtider [46]). De gamla gårdar, som förvarat de hedniska lundar och offerställen, ha våre förfäder kallat *kiåttar* eller *kiådjor*, äfvensom *skidgårdar*, *ringar*, *ormar* och *drakar*, hvilka under christeliga perioden fingo namn af *ringmurar* [47]); många Christne begrofvos ock denna tiden i förfädrens ättehögar efter fordna sättet, till dess kyrkor och kyrkogårdar upprättades, som merendels skedde på de ställen, der tingsplatser eller begrafningsplatser voro. De äldsta kyrkorna äro till formen runda [48]), och blefvo först med tiden konstigare till sin inre och yttre beskaffenhet. Adam från Bremen vill intala oss, att den enda provincen Skåne i hans tid hade ej mindre än 300 kyrkor [49]). För de blott primsignade var det icke lofgifvet, att blifva tillstädes under mässan. Natten före högtiderna brukades att i det så kallade vakhuset tillbringa tiden med bedjande: på hvarje helgedag söngs

---

46) Nordens s. k. Apostlar gjorde ock de fordna heliga uttrycken föraktliga: t. ex. Oden betydde förr gud och Fan herre. De i hedendomens tid goda önskningarne "Oden äge dig, Fanen tage dig", ha från välsignelser förvandlats till bannor; hexa, som förut betydde en vis fru, fick nu bemärkelsen trollkona. o. s. v. (Sv. Merc. 1755, s. 219). Också inpräglades den tron, att Thor och Djefvulen vore ett (Finn Magnusen, N. Arch., s. 124).

47) Peringsköld, Mon. Upl. s. 151. — Borrlunda, Allunda m. fl. sådane namn äro ännu qvar.

48) Dikman, K. Handl. 3, s. 28 f.

49) Ad. Br. enl. Peringsk. öfvers. s. 6.

för altaret något stycke af den evangeliska historien: uti hvar kyrka skulle finnas en altartafla med beläten och målningar, som kunde påminna folket om Jesu välgerningar samt om helgonens bedrifter. När bönerna slutades i kyrkan, borde alla samhälligt och högt framsjunga Amen: vid Epistelens eller Trosbekännelsens uppläsande skulle alla uppstiga, men vid syndabekännelsen falla på knä eller ligga framstupa på ansigtet; när man gick i eller ur kyrkan, brukade man att med fingrarne korsa sig eller slå sig för bröstet, o. s. v. [50]). Läran om brödförvandlingen i Nattvarden (*Transsubstantiationen*) tyckes redan af Nordens första Missionärer ha varit trodd; likväl utdeltes detta Sakrament ännu under begge elementerna. De nyss omvända fingo äfven höra talas om Skärselden: af denna orsak läser man som oftast på Runstenarne föiböner för de aflidnas själar. Före dopets undfäende föregick den *redan* omtalta *primsigningen*, som med vissa ceremonier skedde utanför kyrkodörren: dessa primsignade voro tidens Cathechumener, och döptes stundom långt derefter på en annan ort. Döpelsen, som kallades skirsl [51]) eller skärande, skedde medelst indoppning i vattnet, så att hela kroppen dermed blef begjuten: *skirnarbrunn* var detsamma som döpelsekar. De, som efter erhållen undervisning fingo dop, må-

---

50) Spegel l. c. s. 37 f.

51) Om skira se Kärnan af Sv. Hist. s. 143 f. — Celsius l. c. s. 400. — Bälter l. c. s. 428.

ste afsäga sig icke allenast djefvulen och hans väsende utan äfven Oden såsom dertill hörande. Många uppsköto dopet till sotesängen: då iklädde man den döende de hvita döpelsekläderna, och lät honom i dem aflida; detta kallades att *dö i hvita vadum*. Man tviflade icke att ju en sådan död var salig. Uti de äldsta tiderna förrättades dopet vid de närmaste sjöar, strömmar eller källor, heldst då en myckenhet menniskor på en gång skulle döpas; och alla sådane ställen blefvo sedermera ansedda som helgedomar, för hvilka man bar en synnerlig vördnad: de besöktes understundom såsom kraftiga helsobrunnar, i hvilka man offrade penningar. Vuxne personer stego sjelfva ned i vattnet; men barnen neddoppades af faddrarne [5]). Gemenligen var Påskhelgen rätta tiden till dopets förrättande; och de christnade buro sina hvita döpelsekläder några dagar derefter. Döpelsen förrättades på latinska språket och grasliga besvärjelseformler nyttjades; utom de hvita kläderna brukades härvid ock ljus, spott, mjölk, honing, vin och en ring till tekn af barnets tro, samt chrisma eller en blandning af olja och balsam. Derpå följde färmningen eller konfirmationen, hvarigenom den nykomne ledamoten af christna församlin-

---

[52]) Uti Dalelagen heter det: Är svänbarn. taki twa män ok ena kunu, är mööbarn. taki twa kunu oc en man." Faddrarne borde kunna sitt pater noster och credo. Ordet Funt eller Font ha vi efter de främmande prester. som skirade folk vid källor (fontes), Dikman s. 292 f.

gen blef stadfäst i tron och rättigheten till alla kyrkans förmåner; och denna akt bestod deruti, att Biskoppen med den förut af honom invigda oljan gjorde kors i pannan på dem som farmades under framsägandet af några latinska ord [53]. Strax bands en bindel (fermeband) deröfver, hvilken i tre dagar ej fick borttagas; men då det på tredje dagen skedde, kastades den i elden att förbrännas. Af dessa tre ting, nemligen primsigningen, döpelsen och färmningen, uppkom så väl imellan faddrarne som barnen med deras föräldrar och syskon en så kallad andelig slägtskap, *Gudsifjolag*, hvilken blef hinder för dem att träda i äktenskap med hvarandra [54].

Kyrko- och presteskrud. Christendomens förkunnare visade sig strax i början af omvändelseverket i full skrud, för att sålunda draga till sig folkets uppmärksamhet. Klockoljud, rökelse, kalkar voro oumbärlige vid gudstjensten; men i våra gamla kyrkolagar uppräknas ock en hel mängd hithörande prydnader, som vi här få anföra [55]. Utom *Agendeböckerna*, hvaruti stod anteknadt hvad presterna hade

---

53) *Signo te signo crucis, in nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti.*

54) Dikman s 306 — Celsius s. 410.

55) Denna sak är utförd både af Dikman uti G Sv. Kyrkohandl s 171 f. och af Berch, som ur gamla permebref upplyst den; men vigtiga tillägg finnas i Samlaren af Gjörwell (Del. 6 s. 641), hvaraf ett utdrag hos Hambræus, Pastoralkurs 3:dje H. s. 166.

att vid gudstjensten iakttaga, skulle i hvarje kyrka finnas ett *Breviarium*, som innehöll helgonens lefverne, och ett *Missale*, hvaruti stodo Evangelier jemte de böner som skulle läsas eller sjungas, med sångnoter för hvarje större fest. Under ordet *Mässufat* innebegripes hela den klädebonad, som presten vid messans förrättande borde bruka. *Korporale* med dertill hörande patén, uti hvilka brödet och vinet förvarades under det de stodo på altaret att af presten konsakreras, då enligt katholikernas mening förvandlingen gick för sig, som tillsammanstaget kallades *Hostia* eller *Guds Likama*. Detta öfvertäcktes med en liten duk. Altaretäcket eller *pellen* tillverkades af det dyrbaraste tyg, man kunde få, med broderier; kallades äfven baldakin och hölls ofta öfver brudfolk. *Ciborium* var det lilla skåp ofvanpå altarebordet, der hostian insattes. *Monstrantz*, vanligen ett silfverkar på hög fot, derutur det förvandlade brödet inom tvenne kristallskifvor visades folket: ingen andäktig gick förbi det utan att knäböja. *Vinflaska* och *ampla*, *krusifix* och *ljusstakar*, nödvendiga för hvarje andlig ceremonie, förvarades i Sakristian, hvarest ock reliqvierna eller helgonens öfverlefvor gömdes i sina behöriga helgedomskärl, för att på vissa dagar framställas på kyrkans altaren. Till prestbonaden hörde *Mässusärk* eller en fotsid linnedrägt med gördel och hufvudlin: den senare behöfdes denna tiden, då prästerna genom tonsur hade skallıga hufvuden. *Stola* var ett bredt, utsiradt band, hängande omkring messeprestens hals och bröst: *mässuhakul*

[56]) liknande nuvarande messhake: *röklin* torde ha varit små kläden, som blott betäckte axlarne och nyttjades då presten rökte i kyrkan, gående mellan folkhopen, som denna tid ej hade bänkar att sitta uti. Alla desse prestkåpor skulle afbilda herdarnes kappor då de vakta sina fårhjordar; hvarföre man ock fick se andliga herdestafvar, som i början voro blott af hagtorn med en krok på ändan [57]). Med tiden blefvo dessa allt präktigare, i synnerhet Biskopparnes, hvilka tillika hade en klöfhatt eller *mitra;* men *pedum* eller kräklan tillstaddes äfven ringare prestmän. Och blefvo dessa skrudar, med mer och mindre förändringar, vid Evangeliska Reformationen bibehållna uti de flesta församlingar.

Katholska Mässan. } Våra katholska förfäders Mässa var en vidlyftig sång, anställd på Latin för lefvande och döda [58]). Den gick både före och efter uppläsandet af Jesu Christi instiftelse-ord. Mässeprästen skulle vara fastande och smord med helgad olja, han begynte handlingen med läsningen af några Davids psalmer, Kyrie Eleeson, Pater noster och Ave Maria, samt en bön till något helgon; hvarpå han tvättade sina händer och påtog de klä-

---

[56]) **På Angelsaxiska språket betydde hakul en öfverklädnad; och häraf ursprunget till Svenska ordet hake, Ihre Glossarium Tom. II. p. 190. Från England kommo nemligen våra förste och fleste Lärare.**

[57]) **V. Dalin S. H. T. II: s. 16.**

[58]) **Dykman l. c. s. 189 f. — Bälter s. 356, o. s. v.**

der, hvarförutan mässan ej tillbörligen kunde förrättas. Öfver sjelfva skruden läste han böner, korsade sig och knäföll. Under sjelfva mässan skulle han flera upprepade gånger böja knä, kyssa altaret, göra kors, röka, föra patenen af och an, slå sig för bröstet, o. s. v. Mycket af hans åthäfvor skulle föreställa serskillta uppträden af Christi lidande. När han upplyfte det invälsignade brödet, ringde han med en handklocka. Mässans innehåll ombyttes efter högtidernas art; men ofta lästes eller söngos helgonalegender i stället för stycken af Guds ord. Någon del af Massan var tigande, då presten i tysthet bad för Påfven och landets Öfverhet, för Religionens tjenare, för alla närvarande Christna, och för de aflidna. Sedan Herrans Nattvard blifvit förvandlad till ett offer för lefvande och döda, blefvo vråmessorna oräkneliga och varade nästan hela året igenom, aldenstund menigheten sattes i den inbillning, att de utplånade synder och öppnade sjelfva himmelens portar. Presterna förtjenade derigenom mycket penningar, men för den religiösa bildningen medforde dessa messor nästan allsingen vinst.

Fastor. } Fastor voro vid denna tiden i Norden mycket bruklige [59]) och ansågos ej blott såsom befordringsmedel utan ock såsom väsendtliga stycken af Religionen. Det kunde ej mycket bidraga till Christendomens utvidgande, då man föreskref Hedningarne,

[59]) Bälter l. c. s. 209 f. — Celsius l. c. 412 f. — Dikman l. c. s. 180 f.

till hvilkas gudstjenst välplägningen likasom hörde, fastande såsom en från den nya tron oskilljaktig pligt; heldst sjelfva Nordens hårdare klimat fordrar starkare föda, än i Söderns länder. Också finner man, att allmogen och i synnerhet trälarne i Norge högt förklarade sig emot Håkan Adalstens fastepåbud, sägande, att de hvarken ville eller kunde arbeta om maten togs ifrån dem. Likväl, sedan Christendomen här kommit i gång, blef folket långt ifrigare i hållandet af dessa utvertes stadgar, än någon annan Nation. På Onsdagar och Fredagar fick ingen äta kött. Man afhöll sig äfven ifrån viss mat emot de Högtider och Apostladagar, som hade sin förhelgd. Utomdess tog man samvetsgrannt i akt sin Vårfasta, Sommarfasta, Höstfasta och Vinterfasta. Adventsfastan varade intill Juldagen. Somlige gjorde enkannerliga fastelöften såsom en Gudi behaglig tjenst; och utan tvifvel var meningen i början god, om allenast ej missbruken hade insmygt sig. Att afhålla sig blott ifrån köttätande, kallades på denna tidens tungomål att *förma*. Årliga fastor höllos allmänneligen vid det tillfället, då man gjorde processioner kring åkrar och ängar för god bergning; af hvilka de så kallade *Gångedagarne* länge voro lemningar [60]. Stundom pålade prästerna längre eller kortare fastor såsom en kyrkotukt, så ofta den felaktige ej fick böta med penningar. Betydligast var likväl den så kallade Långfastan,

---

[60]) **Jemf. Ekerman, Diss. de Supplicationibus Sviogothorum, Ups. 1743.**

som räckte från Söndagen Qvadragesima till Påskdagen: man beredde sig till densamma med frossande och lekar, och derunder belades allt köttspisande med hårdt straff, äfvensom allt hvad med djur hade gemenskap, såsom mjölk, ost, ägg, smör, m. m. Att förtära detta, kallade man *äta hvitt*.

De nyomvändas husliga seder. Man vill påstå [61]), att Hedningarne kallat sina afgudar *God*, samt att de Christne sedermera undflytt detta ord såsom oskäradt, hvarföre man strax vid denna lärans ingång i Norden nämnde den Allsmägtige for Gud i stället för God [62]). Vissare är, att ifrån hednatiden härkommit den seden hos de Christne, att dricka "Guds skål i himmelen" eller "Helga Trefaldighets minne" [63]). Vid Hedningarnes gillen rådde omåttligt öfverflöd af mat och starka drycker, och vanligen plägade gästerna sig der till dess de stupade af bänkarne. Äfven i det tillkommande lifvet föreställde de sig denna grofva vällust såsom den största lycksalighet, de efter döden hade att vänta. Christendo-

---

61) Dalin (S. R. H. Del. 1 p. 181) säger, att i Ulfilabibeln kallas afgudaprästerna *Gole* och deras embete *Gudord*. Tollesson (Handb. i Bibl Litt D. 2 s. 173) nämner, att Perserna, som tillbådo solen, kallade det Högsta väsendet *Goda*, hvadan Tyskarnes *Gott* och vårt *Gud*.

62) Jemf. *De origine nominis Gud* (Stm 1796); Polyfem 5:te Saml. N:o 7 och 8; *Svea* 1, s. 194. — Ett af Odens namn var *Gaute* (God, Gud). Suhm H. om udv. F. 1 b. s. 10.

63) Dikman l. c. s. 346 f.

mens lagar, som påbödo en nykter lefnad, föreföllo derföre de Nordiska folken nog besvärliga; och man inrättade fördenskull gästabuden så, att både Hedningar och Christne kunde deri deltaga. Emedan det nu ej passade för de sistnämnde, att dricka Thors, Odens och andra afgudars skålar, fann man på att dricka Gud Faders och den Helige Andes och Christi skål. Uti somliga samqväm drack man till helgonens minne. Allt detta trodde man vara tacksamhetens och vördnadens tekn [64]); och vid dessa muntra tillfällen glömde man ej heller att vid begrafningsölet tömma bägaren till en skål för de aflidnes själar. Uti mer än ett afseende vann sedligheten genom den nya läran. Den omenskliga vanan, att afhända nyfödda barn lifvet då man ej ville dem uppfostra, hvilken sed från flera sekler tillbaka vunnit häfd inom den hedniska folkmassan, aftog väl efterhanden med Christendomstiden; dock var ännu föräldrarnes magt öfver sina barn vidsträckt öfver all höfva. Hästkötts ätande börde under hela hednatiden till deras afgudaoffer; men vid Christendomens början bortlades all *Hrossemat*, som man det kallade, e-

[64]) Om K. Magnus Håkansson i Norge förmäles, "att han aflade många onyttiga bruk, och upptog i staden igen att man skulle dricka den evige Guds och vår Herres Jesu Christi skål och åminnelse" (Nordska Hirdskra, kap. 50). — Rudbeck (Atlant. T. II. p. 152, 144. T I. p. 211) vill bevisa, att våre Göther kändt den Högste Guden som de kallat *Atta* och *Attis* (jemf. Floraeus s. 169).

huru långsamt och trögt. Missionärerna fästade alltför mycken vigt vid denna obetydliga bisak. Under hednavantrons tidhvarf begrofs hustrun någon gång lefvande med sin döde mans lik, vid hvilket man äfven lade hans bästa häst och andra dyrbarheter [65]; denna styggelse försvann vid ljuset af Jesu menniskoälskande religion, och sjelfva Nordboens medfödda tapperhet fick en ädlare rigtning.

9. *Nationalkulturens vinst genom Christendomens införande.*

Att tillika med Christendomens kännedom i Norden någon vettenskaplig upplysning äfven utspriddes, lär vara aldeles obestrideligt; ehuru man nödgas medgifva, att den hvarken var stor eller hastig. Då Lärarena enligt påfviska statsmaximen någon gång höllo allmänheten bakom ljuset, kunde deras större kunskaper föga verka på massan af nationen: äfven sedan Skandinavien fått mägtiga prelater, vann lärdomen blott litet, aldenstund dessa mån i allmänhet hvarken voro ledige eller skicklige nog att uppmuntra bokliga konster. Redan derutinnan låg en stor svårighet, att i de flesta litteraturens grenar funnos inga eller blott få böcker *). I klostren, och endast

---

65) Holberg, Danm. og Norges Staat, s. 90 92.

*) Liljegren anmärker, att Sveriges äldsta offentliga dokumenter voro de skrifteliga afhandlingar, som utfärdades till klostrens förmon sedan christna läran här stadgat sig; ty hällristningar och runstenar äro blott historiska minnesvårdar (Sv. Dipl. xv).

der, undervistes ungdomen och tilläts att *känna bok*, det är, lära grunderna i klosterbrödernas kunskaper. Också finner man, att Psalterium, någon kännedom af Sångnoterna, Räknekonsten och Latinska Grammatikan utgjorde för denna tiden en fullkomlig prästlärdom [66]. Genast vid början af christliga perioden anlades vid alla Domkyrkor ett klosterligt lärohus (*monasterium* eller *cœnobium scholasticum*), merendels af Benediktin-Orden; och, så länge andra undervisningsanstalter saknades, voro dessa hus ej utan allt gagn för nationalkulturen. Om än lärdomen ej gjorde betydligare framsteg, kunde dock läroståndet nu inhemta en bättre och mera kringgripande bildning, än folkets ledare under hednatiden möjligen kunde ernå.

Hednakulturen ej utrotad af Christendomen. Under Odinska religionen var icke att tänka på ens den ofullkomligaste undervisning. Denna väfnad af myther stod i ringa samband med moraln och gaf ingen anledning till de intellektuela förmögenheternas utbildning. Ungdomen danades blott till kroppsöfningar och vapnens bruk; och poësien [67], det enda medlet för sjalens odling, kunde enligt sin natur ej vara synnerligen verksamt. En gåtlik dunkelhet gällde för den högsta skönhet, den nordiska metriken var mycket konstlad, och äf-

---

[66]) Jemf. Wallquist Eccles. Saml. 2 B. s. 430.
[67]) Saggio istorico ingli Scaldi o antichi Poeti Scandinavi, Pisa 1811, af Gråberg af Hemsö.

ven Skaldmöernas sånger voro ej mildare än deras manliga konstkamraters. Konung Ragnars Gemål Aslaug författade hans bekanta dödsqväde. Att Skalderna voro kungarnes förtroliga vänner och rådgifvare, är tillförne nämdt; konsten aktades så högt, att Hjarne blef till och med uppsatt på en Fylkeskungathron för ett poëm. Jemväl vid de christeliga hofven bibehöllo de sitt anseende: hos Olof Skötkonung vistades Halfreder, Gunlaug Rafn och Ottar, hos Anund Jacob en Sigvater, hos Inge Marcus Skeggeson, hos Sverker den Einar Skulason, som tros aldraförst hafva infört rim uti den nordiska poësien [68]). Nyssnämnde Halfreder författade ett skaldeqväde om vår Frälsares uppståndelse, hvilket enligt samtidens betyg skall varit förträffeligt *).

---

[68]) **Rim**, det lika ljudandet af två eller flera slutord, var ej kändt hos de Gamle. Arabernas blandning med Romarne, som begyntes i 8:de seklet, gjorde, att de första latinska rimmen låntes af dem. I de nordiska språken infördes rimmen af de Göther, som stodo i närmare beröring med Orienten. De äldsta minnesmärken af den Skandinaviska poësien hade icke rim;" Provencalerna, som fingo dem af Araberna, gåfvo andra Europas nationer smak för denna symmetriska klang. Munkpoësien blef bara rimmande. Suhm har visat, att alla rim äro nyare än 14:de seklet (Crit. Hist. af Danm. 2 Bind, s. 628).

*) Denne Halfred, älskad af K. Olof Trygvesen och af honom kallad Vandraadaskjald, diktade egentligen i Norge sitt poëm. — "Opreisningsdrapen, som er et meget fortrinligt kvad," som

Långt ini 13:de århundradet fortföro Skalderna att som hofpoëter qväda och belönas, intill dess den nya religionens tjenare gjorde dem företrädet stridigt. Först efter medlet af detta sekel förklingade vid Svenska hofvet, på Thurle Thordarsons harpa, de sista ljuden af den Göthiska Drapan. Sången i Norränans uråldriga munart kunde ej längre omedelbart begripas af folket. De första inhemska diktningar, som vårt närvarande modersmål kan uppvisa, de så kallade *Kämpavisorna* eller gamla *Folkvisorna* följde nu på Brages Fornyrdalag. Ett nytt kulturens hjelpmedel var det af Munkarne införda Longobardiska alfabetet, ofta sammanblandadt med Latinska och Anglosaxiska bokstäfver. Det äldsta run-alfabetet bestod af 16 bokstäfver och ser helt asiatiskt ut; det var obeqvämt till bokskrifvande och kunde ej verka på folkbildningen [69]). Runor-

---

det heter i Oldn. Sag. 2 B. s. 190, enl. Rafns öfversättn.

[69]) Att runorna torde vara äldre än Odin, är ofvanföre påmint; men han uppfann troll-runorna. Det äldsta oss bekanta run-monument är Harald Hildefands i Bleking. Run-inskrifter ha vi från Sturlesons och Absalons tid, emedan runorna blott småningom måste vika för de latinska eller longobardiska teknen, och de bibehöllos längst till inskriptioner (Ihre, de Runarum in Svecia occasu, Ups. 773). Att Sláverna vid Östersjön ock brukat runor, är utom tvifvel (Thunmann, Untersuch. nb. die alte Gesch. einiger Nord. Völker, s. 211). Det vet man ock, att Påfven Urban II uti ett Möte i Leon i Spanien år 1091 afskaffade de

nas bruk i Sverige afskaffades dock icke så snart, utan fortfor iui 14:de århundradet, åtminstone för menige man; ehuru kungliga edikter, kyrkliga urkunder, med mera dylikt skrefs med munkbokstäfverna. De förvirrade öfverlemningar, som framskimra hos Medeltidens Skribenter, visa, att några skugglika åminnelser från Åsarnes välde ännu bibehöllo sig i den förvandlade fosterbygden. Väl har tiden hunnit fördränka det hedniska Svithiods infödda fornqväden och runskrifter; men den ringa kulturgrad, som i landet förefanns vid de christliga missionernas början undanträngdes dock icke af den nya läran äfven i dess urartade skeppad, utan fastmera renades och utvidgades [70].

så kallade Göthiska bokstäfverna och påbjöd nyttjandet af samma bokstäfver som i Frankrike brukades. Sällan har man funnit runor i Siberien och Italien. Ofvan Medelpad i Sverige äro inga runstenar. Dalkarlarne förstå sig ännu på runstafven, som ock heter primstaf och är yngre än Christendomen (Fant, Utk. till Sv. H. 1 : t. s. 31). Runorna liknade till namn och utseende Markomannernas bokstäfver i Tyskland.

70) Saxo har, som man vet, grundat sina uppgifter, på sagor, stenristningar, sånger och skriftliga lemningar. Under hedendomen skref man på sköldar minnesvärda händelser; ädlingarne ristade dem ock ofta på sporrarne och väggarne i sina hus. Trädskifvor begagnades eljest i stället för papper; och kanske hade Sverige i Folkungarnes tid flera rika historiska materialier, som sedermera försvunnit. Runristarne Ubir och Bale i 10:de århundradet

Kulturens tillvext i Norden. } Det var Christendomen, som i sjelfva verket satte Hyperboreerna [71]) i närmare beröring med den öfriga verldens kultiverade folkslag; och detta kunde ej undgå att fördelaktigt inflyta på hyfsandet af dessa halfbarbarer. Att upp-

---

vinnlade sig både om nätthet och tydlighet. Onekligt är, att runorna under hedendomstiden missbrukades till häxeri och vidskepelse; och märkligt, att Tyskarne ännu till en del kalla hexor Alrunor, samt att ordet runa betyder i sin första upprinnelse en hemlighet (Suhm l. c. 51). Schamanismen, hvars symbol trolltrumman är, har fattat rot omkring nordpolen, hos Grönländare, Lappar, Samojeder, med flera: den lär en mängd skyddsandar och undergudar som kräfva offer, samt har gudabilder bestående af trädrötter och stenstycken. Så offrade Lapparne fordom på Sulitelma åt fjällens förskräckliga gudom; och det var blott Christendomen förbehållet, att omdana dessa tanklösa djur till menniskor. Stenars dyrkan synes ha tillhört Nordens första inbyggare, Joterna; men de af Oden införda Asar eller Nordgöther tillbådo med konst huggna bilder. Asagudarnes Triumvirat har några attributer, framställande samma egenskaper som tillegnas Indianernas Trimurti. En jemförelse mellan Oden och Buddha, se Iduna 10 h. s. 179 f. Om en Lapptrumma, se pl. 50 fig. 182 af Sjöborg för N. Fornälsk. 2 Tom. (s. 99). Lamaismen är en yngre utbildning af Buddhaismen och Skandinavernas Odinsdyrkan (Iduna 10 h. s. 188).

71) Med *Hyperboreer* förstodos den stora från Högasien bördiga folkstam, som bebodde länderna ofvanför Östersjön.

lysningens morgonrådnad skulle här senare frambryta, än i Europas södra länder, var naturligt; men länge kunde ej mörkret öfverhölja Nordens fjällar, sedan en religion, som gynnar och befordrar all förståndsodling, öppnat vägen till vettenskapernas dåvarande hembygder. Korstågen hade mer än allt annat bidragit till det sydliga Europas civiliserande; och Nordboerna, som denna tiden stodo i vidlyftiga både politiska och handelsförbindelser med dessa länder kunde ej bli obekanta med de nya idéer och inrättningar, som der kommo i omlopp [72]. Ännu mer: Svenskarne deltogo någon gång sjelfva i korstågen [73], och åtminstone år 1189 vid stormlöpandet af staden Jean d'Acre voro de främst i spetsen, hvadan påfven Honorius lemnade dem det loford, att de altid varit vane vid dylika tillfällen föregå de öfrige Christne. Kyrkornas och klostrens ärenden gåfvo derjemte i synnerhet klericiet mångfaldiga anledningar till resor, då de besökte ej mindre Påfvestolen än Universiteterna; hvarförutan pelegrimer gjorde för sin andakt täta vallfärder till Jerusalem och andra heliga orter. De kallades deraf *Jorsalafarare*, och hemförde oftare nyttiga insigter än onyttiga reliqvier. Snart kommo ock Skandinavernas resor till Myklagård i bruk, der de för sin manlighet och trohet af de Byzantinske Kejsarne antogos till lifvakt under namn af *Vä-*

---

72) Münter, D. Ref. Hist. 1 D. s. 169.
73) Detta gäller ock om Norrmännen: Werlauff, Afh. till Chr. I;s hist. s. 121 f. — Lagerbring, 2: s. 284.

ringar [74]). Efter en lång, hedrande tjenstetid hemkommo dessa Väringar från det rika och bildade Konstantinopel både med nya kunskaper och med skatter. Hvad goda verkningar allt detta medfört för nationalvälståndet och kulturen, är nu omöjligt att beräkna. Sjelfva det kalla Island blef ej lottlöst i det härifrån strömmande ljuset. Ty så länge denna fristat förblef sjelfständig, gaf den ett beundransvärdt exempel af vettenskaplig kultur blott genom dess infödingars vidlyftiga resor; och redan dess förste Biskop var betänkt på Skolanstalter. Man såg här flera enskillta bemedlade män låta på sin bekostnad uppdraga unga personer till vettenskaperna först hemma på ön, sedan på Tyska, Engelska och Franska högskolor. Inom Skandinaviens egentliga område blomstrade väl icke den theologiska och klassiska Litteraturen i lika grad, emedan landets afsöndrade belägenhet, invertes gäsande oroligheter, samt ljusskygga Regenters och Prelaters tröghet hindrade uppkomsten deraf [75]); dock utvecklades under sjelfva fejderna mycken inre kraft hos nationen. och man uppläc-

---

[74]) Om Väringar såsom kommande af Vareger; se RiksR Gref G. B o n d e tankar derom i Vitt. Ak. Handl: 1 D. s. 95. — Jemf. Sv. Litt. Tidn. 1821, s. 232 f. — C e l s i u s s. 46. — H e r d e r, Ideer till Menniskohist fil. 4 D. s. 124 f. — Grekerna ge sjelfve vid handen, att Barangi voro ifrån Thule; Runstenar omtala dem ofta (L a g e r b r i n g 1: 420). — En ny afhandling härom af C r o n h o l m, Lund 1832.

[75]) M o l b e c h Öfversigt af Sv. Nat. Lit. s. 3 f.

ker då och då äfven här ett ljusare hufvud. Med full trygghet kan man åtminstone påstå, att den mörkaste tidpunkt under Christendomen kan räknas som klar dag i jemförelse med Hedendomens natt.

Skolinrätt- } Vid Christendomens införande i
ningar. } riket voro Benediktinmunkarne de, som i synnerbet hade informationsverket i de åtskilliga stiften under sin hand. Från deras kloster kommo ofta biskoppar och andra efter tidens läge boksynta män. Då munkarne vid Domkyrkornas kloster med tiden förvandlades till Kaniker, blefvo dessa kloster efterhanden till kathedralskolor. Den äldsta af dessa var Skolan i *Lund*, för hvars behof och inkomster de första Erkebiskopparne sörjde så rundeligen, att hvem, som ej kunde betala, der skulle få njuta fri undervisning. Norr om Gefle fanns likväl ännu intet kloster eller skola; en af sednare slaget blef ej engång under denna tidpunkt inrättad i Upsala stift; men i Linköpings var redan *Munkeboda* en med ordentliga lärare försedd Skola, der landets ungdom i synnerhet inöfvades i sång och musik. Cisterciensermunkarne drogo sedan mestadels barnaundervisningen till sig, och i deras lärohus idkades, utom de föreskrifna andaktsöfningarne, äfven tidens studier med den flit och framgång, att församlingarne kunde förses med lärare efter tidåldrens kraf. Men det oaktadt måste de, som genom större vettenskaplig kultur ville göra sig företrädligt skicklige till kyrkans och Statens tjenst, söka upplysning i främmande länder. Uti Vestergöthland var

den urgamla *Husaby* Skola en lång tid den enda; men den aftog när Dominikanerna och Franciskanerna fingo fast fot i *Skara*. Dessa Munkar hade till och med små bibliotheker; och från deras undervisningsanstalter reste sedermera många ynglingar ut till andra länder med den mogenhet i studier, att de der på kort tid vunno de så kallade akademiska hedersgraderna, samt blefvo *Magistrar*, *Baccalaureer* och *Doktorer* i Kanoniska Lagen och Dekretalerna. Samma åhåga och försigtighet visade merendels Biskopparne i de öfriga Stiften, att de nemligen vid Domkapitlenas säten fogade ju förr dess heldre anstalter till en Skolas inrättande, på det några af landets ungdom måtte lära att läsa icke allenast Latinska Messan af bok, utan ock kunna tala för landsfolket på modersmålet om Christendomens lärostycken: en anstalt af oumgängelig nödvendighet, så vida ej den nyss plantade Religionen, vid dess första lärares frånfälle eller utresor, skulle helt och hållet utslockna. Gerder med tillhjelp af flera Cluniacenser gjorde början i *Strengnäs* stift med Skolundervisningens befrämjande; och i *Eskilstuna* så väl som i *Julita* uppammades ungdom efter tidens skick till alla då öfliga bokliga konster. Uti *Munktorp* i Vesterås stift skedde detsamma; äfvenså i *Gelboa* kloster vid Wexiö. *Visby*, ehuru ännu icke i fulla glansen af sin välmagt, hade tidigt sina publika Skolor med så skickliga lärare, som då kunde erhållas [76]. Hvad undervisningen sjelf an-

---

[76]) Rhyzelius i sin Episcopo-scopia meddelar

går, hvilken blef gifven i denna tidens klosterskolor, så var den väl ytterst ofullkomlig; och huru kan man vänta annat, än att den skulle stämma öfverens med hvad som fann rum i det mer bildade Europa? Liksom den Scholastiska Theologien drefs med ifver och förkärlek i de Tyska och Franska Skolorna, så arbetade Munkarne derpå, att den äfven blef läst och lärd i de Nordiska. Skolgången varade ganska länge, vanligen sexton till tjugo år, utan afseende på lärlingarnes sämre eller bättre fattningsgåfva; och disciplinen var öfvermåttan sträng. Allt detta var likväl mera, än som skedde eller kunde ske för upplysningen under hednatiden. Tidigt finna vi ock, att Svenskar uppehöllo sig vid det berömda Parisiska Universitetet; och deras vistande derstädes blef lätt och behagligt, sedan ett *Gymnasium Suecicum* i en senare tid der inrättades. När man besinnar, hvilka förbindelser som denna tiden egde rum imellan Frankrike, hvars stad Avignon länge var Påfvarnes residens, och de Nordiska Rikena, hvilkas kloster ofta fylldes med Fransyska Munkar; så skall man ej förundra sig deröfver, att Paris blef samlingsstället för alla de Svenskar, som ville erhålla en lärdare bildning. Äfven många förmögne af de verldsliga stånden skickade sina barn till denna Galliens hufvudstad, för att der uppfostras och da-

---

för hvarje stifts krönika en korrt underrättelse om Skolverken. — Hvad *Visby* serskillt angår, så hade den i sitt flor aderton kyrkor och deremot svarande läranstalter; hvarom Linnerhjelms Br. 2 s. 140 f.

nas till förrättningar. Stipendier anslogos i detta ändamål för medellösa ynglingar. Akademisk lärdom och akademiska äretitlar, i synnerhet Doktorsvärdigheten i Theologien och Dekretalerna, banade den säkraste vägen till heder och medborgerliga förtroendeposter. Svårigheten att skrifva och utsprida böcker bidrog dock mycket till långsamheten af den litterära odlingens framsteg i Norden; och vi finna för denna tiden en fullkomlig brist på skriftliga minnesmärken [77]). Rimkrönikorna och några latinska klosterhistorier togo likväl snart härefter sin början; men redan samlade under hedniska perioden voro de gamla landskapslagarne [78]), som innehålla märkliga bidrag till kunskapen om landets författning och kultur före Kalmar-Unionen.

10. *Anmärkningar om Christendomens inflytande på dess bekännares borgerliga tillstånd i Norden.*

Blick på tidens moraliska hvälfning. } Christendomens mägtiga inflytande på borgerliga samhället och dess medlemmars villkor undfaller ingen, som med uppmärksam blick föl-

[77]) Jemf. J. Engström Upplifvadt minne af framf. åldrars vittra landsmän. i Vitt. Akad. Handl IV. s. 152 — Bring l. c. s. 18 f. — Schlegel Gesch. der Litt. s. 342 f.

[78]) Uplands. Vestgötha, Östgötha, Vestmanna, Södermanna, Helsinge. Dala. Skåne och Gottlands lagarne samt Björkö rätten. — Den gamle Skånelagen läses i Sjöborgs Handl. om Sk. 2 h. s. 180 f.; och alla utgifvas nu i en granskad upplaga.

jer häfderna [79]). Sagans och Legendens tidåldrar voro högst olika i Skandinavien; och då vi, vid taflorna af fornverlden, jemföre det urgamla med det närvarande, bör det, kan det väl ske utan känsla af tacksamhet mot Honom, som fört oss ur mörkret till sitt underbara ljus! Under Hedendomen var våra förfäders tillstånd långt annorlunda än under Romersk-katholska religionens välde, och när denna efter fem sekler här omstörtades, verkade den förbättrade läran och kulten ganska fördelaktigt på alla medborgares yttre lägen. Ej ensamt kunna dessa verkningar tillskrifvas Religionernas olika dogmer, fastän vigtiga för utvecklingen af den allmänna andan; men vi böre ej förgäta den betydliga del Religionernas tjenare, enligt tidernas olika bildningsmedel, haft på dessa för det helas välferd mer och mindre gynnsama hvälfningar.

Sjöröfveriets upphörande, helgd åt fredliga näringar, ordentliga äktenskaper och erkännande af qvinnans rättigheter. träldomens mildring och slutliga afskaffande, sjelfhämndens inskränkning, — se der i korthet de borgerliga frukterna af en religion, som, billig och tröstande, har öfverallt infört aktning för den svagares rätt. Konung Erik den Helige var väl Sveriges förste christelige Laggifvare, men redan före hans tid yttrade den himmelska läran sin välgörande inflytelse på våra lagar och bruk [80]). Vikingafärderna fortforo, det är

79) Jemf. Strinnholm, Sv. H. under Vasa Reg. 2 D. s. 270.

80) Om andan af våra fordna lagar se Hammarsköld, Phil. i Sv. s. 38 f.

Vikingatågen slutas. sant, någon tid efter christna bekännelsens antagande; men röfvande upphörde åtminstone att vara en ära, och hvad som hittills genom lagar och en lång vana varit tillåtet blef numera ett brott. Uti odlingens barndom kunde en så gammal, en så allmän och tillika fördelaktig sed ej genast aldeles bortläggas; men från den tiden, då Christendomen satte ett mål för röfveriet, var det blott de sämsta af nationen som begäret efter byte dref till detta förbudna handtverk [81]). Längre fram bildade sig ett fruktansvärdt band af Korsarer, under namn af *Fetaliebröder* eller *Vitalianer*, de der under flera års lopp voro Sveriges gissel och en skräck för alla sjöfarande: de plundrade städer, utöfvade grymhet mot prester, bespottade bannstrålen så väl som den verldsliga magten, och kunde blott af Hansaförbundets flottor kufvas [82]). I samma mån det riktandet öfverväldet upphörde, vunno fre-

---

81) Schoerbing (Journ. öfv. Sv. Stat. och Hushålln. s. 35) har rätt då han säger, att katholska läran inlockade Tyska kolonister af köpmän och handtverkare; men orätt i sitt påstående, att nationen före Christendomen ej visste af adel, borgare och prester, emedan här ej gåfvos städer, utan blott varf och marknadsställen. Drottarnes och Lydkonungarnes säten tilltogo alltjemt i folkstyrka; och till listan på de urgamla städer, vi redan uppräknat, kunna vi lägga *Ljunga* vid Halland, som Danskarne förstörde, samt *Hallebacka*, *Borna*, *Anestad*, *Allvared* uti Vestergöthland enligt trovärdiga traditioner, uppgifne af Lindskog l. c.

82) Archenholz l. c. s. 35.

Fredliga yrken hedras. dens värf mera anseende. Under hedniska tiden voro de Skandiska öarne ganska illa odlade *), nu blefvo åkerbruket, boskapsskötsel och handarbeten både vanliga och hedrade bestyr, och, då jemväl handeln blef en af folkets vigtigare näringskällor, begynte de fordna Vikingabolen förvandlas till välmående städer. Christendomens lärare blefvo ock lärare i flera angelägna grenar af den menskliga fliten: stenhuggare, arbetare i koppar och tenn, klädesväfvare, trägårdsmästare och andra i hednatiden okända handtverkare blefvo nu ej mera sällsynta, och de många utlänningar, som inflyttade i våra sjöstäder, lärde myntets bruk vid varors utbyten. Ett nytt sätt att tänka uppkom med Christendomen. Christeliga giftermål. Tillförne var månggifte allmänt: våra hedniske förfäder togo sig flera hustrur, dem de efter behag kunde förskjuta; Christendomen gjorde slut på detta ofog och tämjde de grofva hussederna. Härmedelst återfick qvinnokönet sina naturliga rättigheter. Den presterliga välsignelsen vid vigseln gjorde skillnad imellan lagligt och olagligt äktenskap, och tillskyndade qvinnorna vissa dem förut nekade förmoner. Man köpte sig förut hustrur, eller tog dem med våld. Qvinnor och lifegne voro under detta mörkrets tidehvarf nästan lika vanlottade: de förra fingo ej vittna utan i ganska få fall, ej sälja eller köpa utan högst ringa saker, samt voro ifrån allt arf-

*) Vidlyftigare härom Strinnholm uti Sv. Folkets Historia, 1:sta B. s. 496 f.

Träldomens bo-jor lossade. } tagande uteslutne. Slafveriet var väl i Norden aldrig af den hårdare beskaffenheten; dock hårdt och förnedrande nog för menskligheten. Enligt hvad vi kunne inhemta af gamla Lagar och Isländska historier, var i hedendomstiden ingen annan skillnad på Nordboerna, än att de delades i *fria* och *trälar* [83]). De förra njöto lifvets frihet och beqvämlighet i oberoende lugn; åt qvinnor och trälar lemnade de jordens brukande och andra fredliga yrken såsom mindre ärofulla, och när de ej sysselsattes af jagt, röfverier och krigsöfningar, tillbragte de tiden i dryckeslag och lättja, under berättande af förfäders bragder eller med gåtor. Trälar fingo ej vara i Vallhall, om de ej dogo med sina herrar: de kunde säljas och bortskänkas liksom annan egendom: äfven kunde de strafflöst eller för helt ringa böter af husbonden dödas: de hade ingen rätt öfver sina barn, hvilka tillhörde husbonden. Christendomen utträngde

---

83) Med *fräls* förstod man i början alla friborna, med *ofräls* alla lifegna eller träler, hvilkas tillstånd kallades *Anuðdumhsstána* (Hist om Sv. Adel, Stm 822, s 1). Ursprungligen bestod Svenska folket, utom Konungar och Diar, af Thignarmän samt trälar; senare uppkom skillnad mellan *Thegn* eller förnäm man och *Odalbonde* (man för sik). Odalbonden kallades äfven Drott, och Upsala Drotten var såsom den förnämste husfadren. Gamla Sverige var nemligen en förbundsstat under ett gemensamt Öfverhufvud; det utgjorde flere nationer i egenskap af egna men sins imellan till ett helt förenade samhällen (Iduna h 9 s. 195 f.)

småningom dessa ohyggliga plägseder och införde vanan af slafvars frigörande [84]. Väl fortvarade ännu någon tid lifegenskapen, men icke i sin förra hårdhet [*]: ty trälars misshandlande blef nu straffadt lika med andras; Christne kunde ej mera köpa eller sälja menniskor, sina likar och medchristne [85].

Sjelfnämnden inskränkt. } En ny välgerning för folket var inskränkandet af sjelfhämnden. Hvar och en friboren man under hedniska perioden utöfvade inom sitt område högsta mag-

---

84) Märklig är K. Magnus Erikssons i Skara utfärdade stadga, hvari han förordnade, "att alt mankön och qvinkön, som i Wesgötsko eller Värnigsko lagsago af christna föräldrar föddes, aldrig skulle träl eller trälinna vara, eller detta namnet bära "emedan Gud hade utan åtskillnad frälst alla från hedendomens träldom (Bih. till Bjärk. R. s. 10 och 11).

*) Jemf. Rothe Nordens Statsförfattning, 1: s. 16

85) Robertson anför, efter du Cange, ceremonierna utaf manumission eller frisägelsen (Carl V:s hist. 2 D. s. 114). Men om några, af gudliga motiver, skänkte friheten åt sina christna bröder, hvilka suckade under träldomsoket, så underkastade sig åter andra, af en illa förstådd andlighet, med fri vilja slafveriet, då de ej allenast satte sina personer och egendom under en viss kyrkas eller klosters beskydd, utan ock ordentligen afsade sig all frihet: lemnande sin kropp åt träldomen, för att vinna frihet för sin själ (Potgiesser de statu servil. L. 1. C. 1. §. 6, 7) Så länge Hierarkien och Feodalsystemet var i sin fulla kraft, varade denna dårliga plägsed. — Jemf. Stjernhök Jus Sv. Vet. hela verket.

tens rättigheter; af egen myndighet tog han hämnd öfver privata oförrätter; också tillkom blott honom att föra vapen, äfven i allmänna folksamlingar, der Öfverkonungens propositioner med mycket gny endera gillades eller förkastades. Blodiga och långvariga hämndekrig föreföllo mellan familjerna, men holmgångar och inbrännande af enskilte, innan samhällsfördraget genom christliga lagar vunnit stadgad form: fiendtligheter ärfdes, och den ansågs för feg, som kunde glömma eller förlåta tillfogade förolämpningar. Jesu lära inflödade steg för steg en mildare anda, och, eburu Skandinaverna ännu någon tid beständigt gingo beväpnade, blef sammanlefnaden både tryggare och lugnare. Kyrkofriden blef grunden för de öfrige fridslagarne.

Häfdeteknaren Suhm har utredt de närmare orsakerna, hvarföre den christna läran utträngde Odens **). Må än menskliga driffjädrar hafva verkat jemte bevisen, alltnog, man gick ifrån det sämre till det bättre, och, om än enskillta inbyggare derigenom förlorade mycket af sitt fordna anseende, var den dock oberäknelig, den vinst, som menskligheten deraf hade i det hela. Nya stånd uppkommo, som efterhand inkräktade alltför mycket af böndernas friheter och vållade häftiga skakningar i

---

**) Finnes på Svenska uti *Historiskt Museum*, Stockh. 1816, sid. 1—50. Jemf. Börjesson, Diss. de effectu Catholicismi in mutandum genium gentis Svecanæ, 1—111, Ups. 816.

26

rikskroppen; men, sedan vi medgifvit detta, erkännom tillika, att, det var Christendomen ensamt som förmådde tända ljuset och återställa de så länge förtrampade menniskorättigheterna. År 1066 voro i Sverige redan öfver 1800 kyrkor, och Norrige stod i denna hänsigt ej tillbaka. Om blod flöt under striden mellan den gamla och nya Religionen, så låg skulden, man måste tillstå det, mera hos Hedningarne än de Christne. Väl hade dessa nu icke Christi oblandade lära, och väl voro de få, som af inre öfvertygelse anammade tron; men, så orent eller våldsamt utsädet ock må ha varit, har dock efterverlden fått deraf skörda de mest välsignelserika frukter.

ANDRA BOKEN.

Om Påfvedömets välde i Norden intill Reformationstiden, eller från år 1066 till 1520.

1. *Öfversigt af Skandinaviens dynastier och borgerliga hvälfningar under denna tidsträcka.*

Borgerliga historien för detta tidhvarf framställer mera än förut en sorglig tafla af Regenters mord, stemplingar och inbördes krig. Sedan påfvedömets prester numera ej sällan öfvergått från välvillige förkunnare af fridens Evangelium till blinda nitälskare för Romerska Stolens fordringar, började denna bedrägeriets och vidskeppelsens olyckliga tid, hvarunder papismen än var kämpande under blandad regering af Konungar och Jarlar, än segrande under svaga Monarker och väldiga Aristokrater [87]. Folket hittills förfärligt för sina förtryckare, blef snart ej annat än en lekboll och ett offer för den eviga striden mellan kungaväldet, adelsväldet och presteväldet. Flera gånger utbröto oroligheter mellan Hedningarnes och de Christnas partier, som ej alltid ville förena sig om en gemensam Regent, heldst de förra ännu voro mägtigast i Götha rike och

---

[87]) Jemf. Schoerbing l. c s. 8 f. som dock har många ensidiga och origtiga omdömen; — *Skrifter af Sällsk. för medborgl. kunsk.* 1 b. s. 151 f. om mångherreväldet denna tid; — samt *Tankar om Jarlembetet* (1819).

de senare i Svea rike; dock såg man äfven någon gång, huruledes under ett härjande krigstillstånd de olika religionernas bekännare nalkades hvarandra med broderligt förtroende. Ofta var religionsspliten ej annat än en täckemantel för enskillta personers regeringslystnad; ty äfven sedan hela landet förenades under en Konung, slocknade ej oenighetsgnistan: mer än engång stridde två aller tre ätter om thronen, och landet förblödde långsamt under den ändamålslösa striden. Mellertid hafva Nordens folk att tacka den christna lärans införande för sin valrättighet till konungar, hvilken nu tog sin början under andliga ordförande. För öfrigt är svårt att afgöra, antingen magtens missbruk gick längst hos Regenterna eller Prelaterna; men i intetdera hänseendet företer denna tid någon ny eller oväntad anblick. Likasom alla tidehvarf varit plågade af tyranner, hvilka, för att fullkomna sitt hånande af den trampade menskligheten, befalt sitt folk att med nedsväljda tårar och glädjens utrop midt under det djupaste elände tillstå, att de, under sina beherrskares milda spira, föra ett förnöjdt och sällt lif; så har man ock i alla tider funnit prelater, de der, sjelfva varande i säker besittning af lifvets fördelar, högt beprisa kyrkans uslaste tillstånd för lyckligt och hugnande, samt låta alla, som döma annorlunda, bittert umgälla sin redlighet. Konungarnes historia för senare delen af denna period innehåller nästan ständiga våldsamheter och missöden, och nationen utarmades mera af de inländska än de utländska krigen. Vi skole vara korta i berättelsen derom.

Stenkilska Dynastien i Sverige. } Efter Sigurdska ättens utslocknande i Sverige blef den Stenkilska regerande. Stenkil, som afled år 1067, var bigott och öfverhopade presterna med skänker, men förekom dock Upsalatemplets föreslagna uppbrännande [88]), i det han svarade ifrarena, att detta företag skulle blott medföra deras egen undergång och hans fördrifvande från riket. Med förbigående af hans minderårige söner valdes Håkan *Röde* till konung, hvilken förde en lika rättvis som klok styrelse till år 1080, då han dog i Levene uti Vestergöthland, hvarest han haft sin hofhållning [89]). Nu intogs thronen af Stenkils söner, Inge den äldre och Halstan, af hvilka den senare dog utan att hafva gjort något märkvärdigt, men den förre begynte störa offren och lade Upsala afgudahus i aska. Till denna våldsamhet förleddes han af sin andra gemål Helena; men de uppretade Hedningarne bortjagade honom såsom den der ej ville lefva efter lag och sedvanor, samt uppdrogo högsta magten åt Blot-Sven. Denne hednings landsfaderliga bedrifter bestodo allenast deri, att förfölja de Christne och ferga offerlandarne med menniskoblod; efter tre år fick likväl hans välde slut, och Inge fortfor i sin ifver att utrota afguderiet, hvarjemte han uppbyggde en talrik mängd kyrkor och kloster [90]).

---

88) Adamus Bremensis de situ Daniæ, uti Lindenbrogs Script. Sept., Hamb. 1706, p. 62.
89) Lindskog, Beskr. om Sk. St. 1 H. s. 107.
90) Man har ett bref ifrån påfven Gregorius VII

Philip och Inge den yngre, samkonungar 1112, voro söner af hans bror Halstan och äro blott kända af deras svaghet att rikta Munkarne. Inge lefde längst: hans Jarl i Göthaland Kol (annars nämnd Erik Årsäll) antog kunganamn och upplifvade hedendomen på sin ort, utan att Inge kunde det hindra, och nationalafunden mellan Svear och Göthar fann en ny näring genom det djupt rotade religionshatet.

Sverkerska och Erikska slägternas riksbyte. Under den oroliga tid, då thronen ömsom innehades af Sverkerska och Erikska husen, var det för de andeliga lätt och beqvämt att förskaffa sig nya rättigheter och en förökad magt. Vid hvarje thronledighet medförde successionen en täflan mellan de båda Ätterna, och hvardera partiet sökte tillvinna sig klericiets medhåll. Sverker, regerande 1138 öfver Svea och Götha riken, har ej gjort sig minnesvärd genom någon regentkraft eller regentvisdom [91]); men under hans styrelse fick ej allena Christendomen fullkomlig öfverhand öfver Hednin-

till denna Konung Inge, deruti han ej allenast uppmanas till skyldig hörsamhet mot Kurian utan ock att tilldela de Andliga något under namn af Tionde (Örnhjelm H. E. Sveog. p. 332). Inges dotter Margaretha Fridkulla blef förmäld med Norska Konungen Magnus Barfot.

[91]) Under Sverker skedde Blendas och Värendsqvinnornas hjeltedater, hvarom Sjöborgs Nomenkl. s. 58 f. Han gjorde ock en början med Allvastra kloster och Upsala domkyrkas byggande: bondekyrkan i Upsala var domkyrka i 164 år (Per. Mon. Uller. 12).

garne, utan kan man ock derifrån egentligen räkna den tid, då ett ordentligen organiseradt prestvälde insmög sig i landet. Af hans familj regerade: Carl Sverkersson, död år 1168; Sverker den Unge, död 1210; och Johan, död barnlös 1222, alla utmärkta af sin förvända ifver att öka presterskapets förmåner och Roms välde i Sverige. Då Sverker, som blef mördad af sin egen Stallmästare om Julottan 1153, tog sin son Carl till medregent i Götha rike, valde Svearne Erik Jedvarson till Konung vid Mora stenar, hvarest de till allmänt ting voro samlade [92]). Han har fått tillnamnet *den Helige* och vi återkomma snart till hans närmare skildring. Uti den christna kyrkans historia förtjenar han altid ett utmärkt rum. Af naturen utrustad med stora egenskaper, helgade han dem ensamt åt Guds och sina medmenniskors tjenst: hans offentliga lefnad upptogs af regeringsomsorger, hans enskilta af andaktsöfningar: Religionen var icke ett tomt ord i hans munn, och då lagar-

---

[92]) Att han var af Bondefamiljen, är obevist. Vid *Mora stenar* ha Sveakonungar alltifrån hedenhös blifvit korade. Sedan Lagmannen hållit ett tal och omröstning skedt, steg den, som fått de flesta rösterna, upp på den högsta stenen, och aflade under öppen himmel sin kunga-ed, hvaremot Lagmannen med meniga folket äfven lofvade tro och huldhet. Stenarne voro 12; nu äro blott få qvar af dessa ålderdomens qvarlefvor och öfver dem är ett litet hus bygdt (se Salvius om Upl. s. 130 f. — Underrättelser om G. Upsala, Mora stenar m. m. af Wallmark).

ne fåfängt förbjuda lyxen när hofvet sjelf ger föredömet, inskränkte han sjelfvilligt sina utgifter; förde ett strängt lefnadssätt och nekade ädelmodigt undersåtarnes gjorda anbud af rikligare inkomster. Jemtlands och Helsinglands inbyggare underkastade sig af eget fritt val hans kloka och rättrådiga styrelse; Lappar och Dalkarlar blefvo af honom förda till Christendomen; och af fromt nit företog han sig härfärder emot det ännu hedniska Finland, som han underkufvade och sökte omvända. Oförmodadt öfverfallen af en Dansk Prins 1160 blef han, efter ett tappert motstånd, tillfångatagen och halshuggen i Upsala: hans omsorg för gudstjensten, hans fastor och späkningar och slutligen hans martyrdöd förvärfvade honom den äran att dyrkas såsom Sveriges Patron eller Skyddshelgon [93]. Hans efterkommande regerade vid hundrade år till skiftes med dem af Sverkers stam, och de voro: Knut Erikson, död 1199, Erik Knutsson, död 1216, samt Erik Erikson kallad Läspe, död utan barn 1250. Merendels vistades de på Visingsö [94];

93) Hans fest firades på hans dödsdag d. 18 Maj; hans banér troddes gifva seger mot rikets fiender; man gjorde löften vid hans namn; hans ben förvaras ännu i ett silfverskrin vid altaret i Upsala Domkyrka (Svensk Biografi, 1 D. s. 1—13). — K. Erik förbättrade lagarne, åtminstone i hvad som rörde kyrkobalken; se Lagerbring Sv. R. H. 2 s. 159. — Botin Utk. s. 162. — Langebek Scr. Tom. IV p. 601.

94) Wilde Hist. Pragm. p. 378. — Benzelius l. c. s. 171—174. — Schönström l. c. s. 92 f. afviker något.

och deras lefnad var en kedja af vidskeplighe-ter och grymheter. Knut var så intagen af munklefnaden, att han sjelf lät inskrifva sig i-bland Munkarne, hvarjemte han insatte Biskopparne i Rådet framför Jarlen. Den andre Sverker fullbordade inrättningen af det andliga frälset, hvarigenom presterskapet undandrogs all verldslig domstol och dess gods frikallades för all skatt och tunga [95]). Johan blef kallad *hin Fromme* för sin sagtmodighets skull: under hans fyraåriga regering blefvo de otrogne i Lifland och Esthland med vapen tvingade till antagande af christna namnet [96]). Erik Läspe eftergaf ej sina företrädare uti obetänkt frikostighet mot klericiet till Statens skada, i synnerhet fanns han villig att utvidga biskopparnes privilegier. Sedan han öfvervunnit Motkonungen Knut Johansson *den Långe* af Folkungaslägten [97]), lät han sin svåger Birger Jarl

---

[95]) Denne Sverker Carlsson är stundom kallad Hack och Blåfot; han kom genom ett mord på thronen, och stupade vid Gestilren. Örnhjelm s: 119 f., Loccenius s. 80.

[96]) Esternas och Kurernas på Ösel dundergud hette Tara-pilla; men Jumala var för dem och Finnarne en serskilt gudomlighet. Hos Slaverna var Perun eller blixtguden den förnämste, liksom hos Letter och Ryssar (Thunmann l. c. s. 272, 316).

[97]) Knut Långe, äfvensom Ragvald Knapphöfde och Magnus, son af Henrik Skatelär, uppföras af många i vår konungalängd; saken är likgiltig; de bestego thronen, men lyckan stod dem ej bi.

emot Hedningarne i Österbotten och Tavastland anställa ett krigståg, som blef segerrikt. Påfven hade härtill uppmuntrat Konungen, under löfte om samma syndaförlåtelse som unnades korsfararne till det heliga landet. Med denne Erik utgick familjen på svärdssidan; men han hade imellertid bemödat sig att närmare sammanknyta bandet mellan Skandinaviens riken [98]).

Norges öden ifrån 1066 till 1260. Konung Harald Hårdråde hade blifvit ett offer för sin inkräktningslystnad, då han i England föll med vapen i hand. Men han var mera än krigare, ty han älskade konster och vettenskaper; och ehuru en ifrig dyrkare af helgonen, satte han sig med kraft emot de andligas ingrepp: han ville sjelf, sade han, vara Konung och Ärkebiskop i sitt rike. Tvenne söner efterlemnade han: Magnus och Olof. Den förre dog redan 1068; hvarefter brodren blef ensam regerande, och har fått tillnamnet Kyrre (den fridsame) [99]). Han var en sällsynt regent, ty han använde hela sin förmåga att bereda folkets väl, hämmade inrotade missbruk, anlade flera köpstäder, deribland Stavanger och Bergen, vakade öfver äganderättens helgd och fredade vägarne. Han sökte ge umgängslifvet mera odling och behag, samt införde i sitt eget hof bruket af beqvämare husgeråd. Ett betydligt antal kyrkor uppbyggdes af honom, och han försåg presterskapet med

98) Silverstolpe l. c. 1, s. 275 f. — Jemf. Peringsköld Ättartal s. 56 f. — Baaz Inv. p. 124.

99) Silverstolpe l. c. 1 s. 166 f.

bestämda inkomster. Hans kapellan innehade vanligen Kanslerssyslan; sjelf studerade han den heliga Skrift, och biträdde understundom presterna vid religionsförrättningar. På ett allmänt ting utverkade han ett beslut emot träldomen, hvarigenom en myckenhet medborgare återvunnos åt Staten. Kort, under hans förvaltning var samhället lugnt och lyckligt; och han dog 1088 på Haukabär i Bohuslän. Olof Kyrre hade en enda son, Magnus kallad *Barfot*, hvilken ock framför sin medtäflare Håkan lyckades att tillegna sig väldet. Han var af Norrmännen ej så älskad som fadren, emedan han var hämndgirig och hård emot dem som varit på medtäflarens sida, förrådde ett dumt konungahögmod, och förspillde sin tid med onödiga härtåg [100]. Han hemsökte de Orkadiska öarne, härjade flera Danska provincer, och fann omsider 1103 en förtjent död på Irrland. Ingen ägta afföda hade han, men hans många oäkta söner uppfyllde Norrige med långvariga oroligheter. Olof, Eistein och Sigurd regerade till en början samfält; den sistnämnde reste 1107 från Norrige såsom anförare för en här af 10,000 man emot Saracenerne, som hotade det förlofvade landet, och, efter flera hjeltebragder, for han landvägen hem till sitt fäderneríke, sedan han besökt Konstantinopel och skänkt Kejsaren alla sina skepp. Af denna resa erhöll han namnet Jorsalafar eller Jerusalems farare. Efter hemkomsten återtog han sin andel i rikesstyrelsen, hvilken

---

100) Gebhardi N. H. Sv. Öfvers. s. 119 f.

Eistein imellertid hade mycket väl förestått; men då denne och den yngre Olof snart afledo, blef Sigurd ensam envåldskonung. Han utgaf en kyrkolag, hvarigenom Tionden infördes och vissa stift tilldelades åt Biskopparne. Staden Konghell prydde och befästade han, samt uppbyggde der en kyrka med en i Grekland förfärdigad dyrbar altartafla: en der nedlagd relik trodde han vara ett skydd emot fiendens anfall. En viss förfining i seder och bruk befrämjades af honom, men för sin person var han på engång fanatisk, okysk och sjelfrådig. Hans omvändelsetåg till Småland är tillförne omrördt. Mot slutet af hans lefnad tilldrog sig, att en Irländsk Äfventyrare Harald Gille framställde sig som thronarfvinge i Norrige på den grund, att han vore Konungens halfbror: också bevisade han sin härkomst genom eldprofvet (jernbörd [1]); ej långt derefter dog Sigurd i Opslo 1130. Väl efterträddes han af sin son Magnus; men som denne var af ett hårdt och högdraget lynne, dessutom snål, otacksam och begifven på fylleri, så tvangs han till en delning af riket med nämnde Harald, som var omtyckt för sin nedlåtenhet samt öppna och glada väsende. Magnus höll ej länge öfverenskommelsen, utan traktade fastmera efter tillfälle att störta sin Medregent. Verkligen lyckades det honom att i Ranarike fullkomligen slå Harald, som då frälste

[1]) Han skulle barfotad gå på nio glödgade plogjern, ledd af två biskoppar; tre dagar efter profvet besigtigades fötterna och befunnos oskadde (Baden N. H. enl. Sv. Öfversättn.)

sig med flykten till Danmark; men näppeligen hade Magnus hemförlofvat sin krigshär, förrän Harald med en flotta från Halland öfverrumplade den försvarslöse i Bergen, tog honom till fånga, beröfvade honom synen, manbarheten och ena foten, samt insatte honom i Holmklostret i Trondhem. Nu blef Harald Gille ensam herrskare i Norrige och befryndade sig med Svenska kungahuset; men han mördades i sin säng år 1136 af en kronpretendent, Sigurd *Slemmedjekn* (den förlupne presten), som föregaf sig vara son af Magnus Barfot. Mördaren kom likväl aldrig i varaktig besittning af Norrska kronan, ehuru han låtsade sig vilja försvara den blinde Magnus; men landet fylldes af de rysligaste mord och härjningar blott för att afgöra den för folket ganska likgiltiga frågan, hvem som skulle heta konung. Haralds fyra söner, Eystein, Sigurd, Inge och Magnus, erhöllo alla kungavärdigheten i Norrige, men sölade sig alla i blod. Vid denna tiden, år 1152, kom Påfvens Legat Kardinalen Nicolaus Breakspeare till Norrige, der han bragte preståldet i skick; han sökte äfven bilägga den inre misssämjan och bestraffade öppet de regerandes laster. Norge syntes nu dela sig i tvenne partier, allmogens och de storas: det förra höll sig till Håkan *Hårdabred* (den bredaxlade), som gick under; det senare, med den nye Erkebiskoppen af Tronhjem i spetsen, fann sin räkning vid att försvara Erling *Skacke*, som lät sin unge son Magnus väljas och krönas till konung men sjelf i hans namn åtog sig riksstyrelsen. Han behöfde all sin slughet

och sitt pröfvade mannamod, för att bibehålla sig på sin plats, serdeles emot *Birkebenerna*, som i skogarne på Svenska gränsen förde ett mödosamt lif, men voro härdade och stridbara. De öfvades vidare till krigslydnad af Sverre, hvilken de tvungit att vara sin anförare, då han, okunnig om sin kungliga börd, uppfostrades för andliga ståndet. Efter obeskrifliga men lyckligt bekämpade svårigheter lät denne store Man på Eyrating efter lagen tilldöma sig riket; och sedan Erling stupat i ett slag, skingrades Heklungarne eller medhållarne af Konung Magnus, hvilken, då han afslog all förlikning, nödgades fly till Danmark. Erkebiskoppen åter, som drog sig undan till England, bannlyste Sverre år 1180. Lika klok som insigtsfull och tapper dröjde denne ej att skaffa sig vänner bland de Andliga, hvilkas stigande öfvermagt han dock motarbetade; af denna orsak uppviglade de alltjemt emot honom nya pretendenter, och genom ständiga strider med Kuflungar, Baglar och andra upprorsmakare hindrades han att göra allt hvad han ville för handelns och odlingens upphjelpande. Bland alla hans fiender var ingen nedrigare och elakare än biskop Nils i Opslo. År 1202 dog denne oförliknelige Konung i Tunsberg af naturlig sjukdom [2]). Han hade

[2]) Om hierarkien i Norge och Sverres modiga förfarande, se vidare Holberg l. c. s. 106 f. Han är den förste Norrske Konung, som låtit slå mynt. — Magnus blef med stor pomp smord på ett Concilium i Bergen år 1164, i öfvervaro af påfliga Legaten Stephanus, hvartill ock

en enda son Håkan, som under sin korta regering till år 1204 gjorde sig älskad af alla: när han af sin stjufmoder blef förgifven, uppsattes ett barn, Guttorm, på den lediga thronen under förmynderskap af Håkan Gallin. Nya oroligheter skakade riket, och, efter den unge Konungens förgifvande, kommo Sverres tre systersöner i valet. Af dem regerade Inge Bardsson från 1205 till 1217 under bullersama uppträden; han gjorde nyssnämnde Håkan till Rikets Jarl och Marsk [3]), och dog saknad. Sverres sonson Håkan Håkansson, biträdd af Birkebenerna, kom först efter flera års förlopp till lugn besittning af thronen: *Slitungar* och *Ribungar* uppreste sig under ledare, som alla gåfvo sig ut för konungaborne, och slutligen fick han äfven att strida med anhängarne af sin mägtige Jarl Skule [4]). Dessa kalldes *Varbelgar*. Håkan var klok, ståndaktig och verksam, och från 1240 till 1262 förde han en ärofull regering [5]). En Romersk

Erkebisk. Eystein samt flera Norrska och Isländska Biskoppar infunno sig (Falsen l. c. 2 s. 362) Klericiets förmoner fingo här en ej ringa utsträckning (Silverstolpe, 1: 199 f.)

[3]) Fordna värdigheter vid Nordiska Hofven voro; Stallari, eller Fältmarskalk; Hirdstiori, Hofmarskalk; Skutilsveinir, Kammarherrar; Giestir, Drabanter; Merkisman, banerförare (Allm. Jurnaln 1813, N:r 90, 96.

[4]) Denne Skule hade blifvit förklarad för Hertig, var en man af utmärkta egenskaper, och stiftade ett Munkkloster i Reine. Han gynnade mycket den berömde Snorre Sturluson på Island.

[5]) En mängd Bjarmer, som ditflyttade undan de

Legat, Kardinalen Vilhelm, ankom på begäran att högtidligt påsätta honom kronan, och från Tyskland, Spanien, England och andra bylsade länder infunno sig sändebud. Med Svenska Jarlen Birger höll han nära vänskap och gjorde ett hedrande tåg till Skottland för att försvara sina lydländer. Han ingick båtande handelsförbindelser med England och Lybeck, låt uppföra flera kyrkor och offentliga byggnader, befästade många städer samt inkallade främmande konstnärer. Grönland och Island underkastade sig sjelfvilligt hans visa styrelse [5]).

Folkungaätten på Svenska och Norrska thronerna. Folkungarnes ädla och mägtiga stam har gjort sig synnerligen förtjent af Skandinaviens kultur, men ej så om folkets frihet: med Waldemar kom den på Svenska thronen 1250 och med Magnus Erikson på den Norrska 1319. Så länge Birger Jarl till *Bjelbo* förde styrelsen som sin sons förmyndare, gick allt bra: den personliga säkerheten skyddades, lagstift-

påträngande Tartarerna, lät han undervisa i Christendomen, och uppbyggde en kyrka äfven vid Tromsö (H. R. N. T. 1: 164).

[5]) Under denna regering hölls Norges första egentliga Riksdag i Bergen 1223; ty här församlades alla riksstånden och fullmägtige från alla landskaper: här voro Konungen och hans Jarl, Länshöfdingar, Lagmän, Fogdar, deputerade från Orkenöarne och Hjaltaland, de erfarnaste Bönder från hvarje provins; vidare Ärkebiskopen, Biskoppar, Priorer, Abbotter, Prostar, Årkedjäknar, Konungens Råd och Hofpredikant (Gebhardi s. 189 f.)

ningen förbättrades och landet uppbjelptes. Äfven genom segrande vapen bibehöll han rikets yttre anseende, befästade flera städer, och anlade Stockholm *). Men då han 1266 med döden afgått, stannade allt i förvirring och oreda. Waldemar ägde ej sin faders snille och kraft, låg försänkt i en vällustig lefnad, och styrdes af en nyckfull gemål, som obetänksamt förolämpade Sveriges yppersta män. När härtill kom, att den svage Konungen aldeles vårdslösade de allmänna ärenderna, förlorade han nationens aktning, som åter tillföll hans broder Magnus. Mycken förargelse väcktes ock deraf, att han förförde sin svägerska Jutha, som var Nunna i Roskilds kloster: för att vinna aflösning, måste han göra en pelegrimsfärd till den heliga grafven. Efter hemkomsten öfverhopade han sin bror med beskyllningar, och ett inbördes krig utbrast, hvaruti Waldemar blef fången i slaget vid Hofva 1236 och måste afstå en del af riket. Han fann likväl utväg att begifva sig till Norrige, och då han, oaktadt all sin ådagalagda oskicklighet, ej ville afstå kungaväldets anspråk, rustade han sig emot sitt fädernesland; men hans bemödanden voro lyckligtvis frugtlösa, med rätta skilljdes han ifrån hela regeringen och insattes omsider fängslad på Nyköpings slott. Hans dugligare broder Magnus, med tillnamnet Ladulås,

*) Stockholms historia är fullständigt beskrifven af Elers och Folkungaslägtens af Granberg; den senare likväl ej öfveralt lika pålitlig.

hylldades nu till Sveriges konung vid Mora stenar och kröntes i Upsala. Han tvingade Danska Konungen Erik Glipping till fred, stillade med list eller våld de inre oroligheterna, och regerade sedan i lugn. Rusttjensten kom under honom i fullt stånd. Den allmänna hushållningen förbättrades, sjelfhämnden förböds, och odlingen var i tillväxt. Hans hof lyste af prakt, fina seder och ridderliga öfningar, och emot de andlige visade han en slösande ynnest [7]. Namnet Ladulås förvärfvade han sig i synnerhet genom våldgästningens afskaffande. Intill hans tid plägade trälar säljas, men han förböd sådant, Han sörjde jemväl för de ännu nomadiska Lapparnes upplysning, och öfverhufvud utmärkte sig hans regering genom många kloka stadganden. Men, om allt detta gör hans thronbestigning laglig, så kan dock å andra sidan ej nekas, att han ofta var trolös och grym, han bestraffade altid hos andra de våldsamheter han tillät sig sjelf, han gynnade ovärdiga främlingar, och bidrog genom stiftandet af en Riddare-Orden [8]) till att förvilla ho-

7) Af denna anledning bedrade de honom med titeln "lydnadens son och salighetens tjenare" (Sv. Biogr. s. 53). Uti stora Rimkrönikan (Scr. R. S. Medii Ævi, T. 1, sect. post. s. 18 f.) omtalas, att han grundlagt S. Claræ och fyra andra kloster, neml. Gråmunkaholm (nu Riddarholm), Arboga och Linköping. Nunneklostret vid Skenninge njöt ock hans frikostiga välvilja.

8) Serafimer-Orden inrättades 1285. Riddarne svuro vid Gud, jungfru Maria och St. Erik, att de med lif och gods skulle förvara den h.

pens sinnen uti urskillningen på förtjenst, då personliga egenskaper efterhand gjorde mindre uppseende eller värderades mindre än dessa yttre äretecken. Konung Magnus Ladulås dog på Visingsö 1290 och jordades i Stockholm. Vid hans namn lådar städse den skamfläcken, att han undergräft Svenska folkets frihet och yttrande rätt, då han förvandlade de urgamla Riksdagarne till så kallade Herredagar, der inga andra ägde rätt att infinna sig utan sådane förnäme som ditkallades af konungen. Men man glömmer nästan hans skuggsida, då man beskådar nidingsverken af hans närmaste efterträdare. Birger, hans son, stod i början under den store Marsken Torkel Knutssons förmynderskap [9]), hvars sällsynta talanger fästade segren vid Svenska vapnen, då han intog Karelen och Savolax, hvars invånare han med lämpa lät undervisa, samt genom förträffliga anstalter ökade landets inre välmåga. Men af sin konung belöntes han med den svartaste otacksamhet, då han, utan att öfverbevisas om mindsta brottslighet, fördes från sin gård Le-

---

christna tron, beskärma kyrkan och det andliga frälsets rättigheter, stå emot orätt, beskydda enkor och faderlösa barn, m. m. De hade åtskilliga förmoner, bland annat den, att, näst prinsar och Roms betjenter, få heta herrar och deras hustrur fruar; deras döttrar kallades jungfrur, då andras deremot nämndes pigor. (Uggla l. c. s. 10).

9) Om denna stora Man kan mera läsas uti 1:sta Delen af Svensk Biografi (af Lindeberg), s. 61—72.

na *) till Stockholm, der han på Södermalms torg afrättades 1306. Man gör presterskapet orätt, då man säger, att han föll ett offer för dess hat: ty ehuru Riksföreståndaren fördomsfritt motarbetade vidgandet af ståndets privilegier, njöt han oafbrutet dess aktning; och föröfrigt mötte han sin smädliga död med christelig undergifvenhet. Men ifrån denna stund började den krönte mördarens thron vackla. På Håtuna blef han af sina bröder, Hertigarne Erik och Waldemar, försåtligt öfverfallen och tillfångatagen; en förlikning ingicks, hvarigenom han till dem afträdde större delen af riket, ej annorlunda än om det varit en enskilt tillhörighet; och ryslig är anblicken af den förfärliga nöd, som genom de trenne hofvens frossande yppighet utbredde sig i landet. Birger var ej mindre lömsk och nedrig än dessa prinsar: han lockade dem under förställd vänskap till Nyköping 1317 der han inneslöt dem och lät dem hungra till döds. Oaktadt tidens förderf och råhet, fanns detta förfarande så oförlåtligt, att Birger blef drifven ur riket, och, efter ett fåfängt sträfvande att återfå sin missbrukade magt, dog han i uselhet 1321 uti Danmark. En son af den ihjelhungrade Hertig Erik, Magnus med tillnamnet Smek, valdes som barn år 1319, men icke af Ständerna utan af några regeringssjuke Magnater, hvilka deremot läto slå hufvudet af Birgers oskyldige och hoppfulle son Magnus, nu 20 år gammal.

*) Messenius Scond. ill. T. XII. s. 153. f. — jemf. Lindskog l. c. 3 h. s. 53.

Magnus Smek var sjelfskrifven arfvinge till Norrige, och nu inträffade för första gången Skandinaviens förening under en gemensam konung. Norge hade 1262 fått uti Magnus Håkansson, kallad *Lagabäter*, en nyttig och god Regent; Erik uppsteg 1280 på thronen och fick heta *Presthatare* för sina stridigheter med klericiet; hans tidiga död 1299 lemnade spiran åt brodren Håkan Magnusson, som utfärdade goda handelslagar men förmådde ej uppresa Norge ur dess iråkade vanmagt. Han dog 1319 mest af sorg öfver det missöde, som träffat hans Måg Hertig Erik i Sverige; och med honom utgick på manssidan Ynglingaätten. Han och flera af de Norrska Monarkerna ha väl visat goda uppsåt i afseende på rättvisans skipande, men allsingen åtrå att hos sitt folk upplifva någon frihetsanda; de hafva tvertom oftare visat sig bugfallne att tillskansa sig mera magt, än som kan stå tillsammans med menniskoslägtets bästa, fastän de bordt inse, att detta ej engång varit någon fördel för dem sjelfva. Hvad Magnus Smek angår, så förvaltades styrelsen under hans minderårighet hufvudsakligen af Riks-Drotzet Mattz Kettilmundsson [10]; och denna förvaltning var båtande för landets inre angelägenheter: genom underhandlingar och köp förenade han ock under Svenska kronan södra Halland, Skåne, Blekinge, Hven, jemte någon del af Seland. Ensam var han dock ingalunda rådande; ty år 1322 sammanträdde Rådet i Skara och stadga-

---

10) Om honom se Sv. Biogr. s. 72—88.

de den författningen, som Wilde med skäl kallar Oligarkiska Förbundet, hvarigenom 6 andlige och 29 verldslige Rådsherrar tillegnade sig enväldigt hela regeringen [11]. Verkligen blef denna regering åtminstone drägligare än den nyss föregående fursteliga, då det arma folket ej möjligen kunde finna någon lindring i sina bördor; men det är anmärkt [12], att förtryck, orättvisa och grymhet ej äro de enda olyckor, som åtfölja ett despotiskt regeringssätt: nationens förslafvande, äfven vid vissa djuriska fördelars åtnjutande, är ett ännu obotligare ondt. År 1333 tillträdde Magnus regeringen som fullmyndig Konung i sina två riken, och gjorde sig snart lika föraktad som hatad. Han förde en lösaktig lefnad [13], och visade sig lika oduglig i fred som i krig. Norge plågades af jordbäfning och hela Skandinavien af en gruflig pest, Digerdöden [14]. Ko-

---

11) Hadorph till Rimkrön; s. 18. — Lagerbring, III: s. 227.

12) Ferguson, Hist. om borg. Saml., Sv. Öfvers., s. 567.

13) Olaus Petri Sv. Chr. uti Scr. R. S. 1 T. p. 268. S. Brita bestraffade honom för, att han var den h. Kyrkans stadgar olydig, var en bannsman, en uppenbar menedare, han lade mycken oskälig tunga på landet, lät oskickliga prester komma till lägenheter, gjorde mycket emot Sveriges lag och goda sedvänjor, o. s. v.

14) Digerdöden (den svarta döden) rasade 1315—1350, och det så, att hela milsträckor lågo öde. Messenius omnämner, att den bortryckt 466 prester endast i W. Göthland (Scond. ill. III: 14. XV: 59). Den öfversvämmade hela den då bekanta verlden, så att mer än hälften af menni-

mungen aflägsnade ifrån sig erfarna män och framdrog ynglingar af skändliga seder, hvarjemte han pålade nya beskattningar. Missnöjet utbröt först i Norge, der Adeln samlades år 1339 i Bohusslott och beslöt välja en annan Regent: också blef på en Riksdag i Varberg hans äldre son Erik utnämnd till Sveriges och den yngre Håkan till Norges Konung. Erik dog ganska ung [15]); och då Magnus lät vidare förleda sig till förrädiskt uppförande mot det allmänna, fann man sig nödsakad 1362 att inkalla Håkan till hans samkonung. Man bedrog sig likväl i sitt hopp, att genom honom se rikets heder och styrka återställas; hvarföre både fader och son afsattes, och begge dogo i Norge *). Håkans son Olof blef efter sin fader kung i Norge 1380 och efter sin morfader i Danmark, men han dog minderårig. Hans sluga moder Margaretha blef då Regentinna i dessa båda rikena. Men

skorna utdödde. Fläckar på kroppen förebådade slut på lifvet. Norge miste två tredjedelar af sina invånare, och har sedan ej återfått sin fordna folkmängd De följande pesttiderna voro ej i samma grad förödande. Jfr Sivers om Dig. d. s. 24 f.

[15]) Rimkrönikan och Ericus Olai berätta, att han och hans gemål blefvo förgifne af Blanka från Namur, hans moder; Torfæus åter, efter Isländske handlingar, att de dödt i en smittsam sjukdom.

*) Det var en verklig skada för fosterlandet, att S. Britas talangfulle och ädle bror, Israel Birgersson, nekade att emottaga kronan, när Magnus och Håkan afsattes (Uggla l. c. s. 18, noten).

de Aristokrater, som styrde Sverige, inkallade **Albrekt** från Meklenburg, hvars mor var af Svensk härkomst, efter slaget vid Nyqvarn år 1305 blef han fast på thronen. Han var en oskicklig och elak Regent, omgaf sig mest med Tyskar, och tryckte landet med de drygaste utlagor. Riksdrotzet **Bo Jonson Grip** innehade ofantlig rikedom och magt. När konungen, för att få tillgångar för sin omåttliga yppighet, gjorde på en Herredag anfall emot Adelns och Presterskapets ägande rätt, skedde en uppresning, honom uppsades tro och lydnad, och, efter ett förloradt fältslag vid Falköping år 1389, blef han fången [16]. Efter sju år lösgifven, afled han omsider år 1412.

Skandinavien under Kalmare-Unionen. Vi komma nu till den olyckliga tiden af *Kalmare-Unionen*. Denna Union bestod i en förening mellan Sverige, Norge och Danmark, att erkänna en gemensam Konung, hvilken dock borde styra hvart rike efter dess egna grundlagar [17]. Om ändamålet var, att sammansmälta de tre rikenas inbyggare till ett folk, så vanns detta visst icke. Tvertom ökades anledningarne till söndring mellan Nationerna, och det band, som skulle förena dem till en

---

16) **Dalin** och **Lagerbring** utsätta valplatsen oriktigt. Fältslaget mellan Albrekt och Margaretha förefôll utan all tvifvel vid Åsled på falan eller slättbygden (**Lindskog** om V. Göthl. 3 h. s. 73—85. jemf. **Krantzius**, Svitia L. V. C. 32).

17) Vi hafve en ledigt skrifven Historia om Kalmar-Unionen af **Granberg**; (Stockh. 1807 f.)

rikskropp, hotade att bli deras samfälta undergång. Under hela denna tiden är Norges historia oskiljaktig ifrån Sveriges och Danmarks, utan att likväl på något sätt ega det intresse som de andra rikenas. Norrskarne rådfrågades aldrig vid konungavalen, utan följde merendels hvad Danska Rådet föreskref. Konungarne besökte nästan aldrig dessa sina undersåtare, men läto dem dock på afstånd känna sin tryckande hand. Äfven Sverige skakades oupphörligt under sina utländska Regenter, hvilkas statskonst gick ut på förqväfvande af alla borgerliga dygder och att upprätta samhällets lugn på de förstörda öfverlefvorna af nationalsjelfständigheten. Blott fruktan var det som de ville ingifva, och fordrade för öfrigt sina begärs uppfyllande på hela nationens bekostnad. Egensinnighet och yra utgjorde denna tidens regeringsreglor; och, enligt Regenternas exempel, kommo deras understyresmän väpnade med förskräckelse: lagen teg, men de straffade när de funno sig förtörnade, de gynnade efter ett blindt behag. Afgifter pålade de med våld; och när de förtrycktes rop blefvo högljudda, köpte de sin strafflöshet genom en del af rofvet, samt fortforo ändå att plundra folket för att fylla Regenternas hvalf. Hos rikets store var ingen rättvisa, ingen frälsning att vänta, aldenstund de för sitt eget intresse höllo med Danska partiet; och som Prelaterna vanligen voro af förnäma familjer, så handlade de i likstämmighet med de öfriga Aristokraterna. Rådet bestod dels af andliga, dels af

verldsliga herrar. Till de förra hörde Erkebiskoppen såsom sjelfskrifven, och så många af Biskopparne, Domprostarne, Erkedjeknarne och Domherrarne som Konungen ville; till de senare Drottzet och Marsken såsom sjelfskrifne, samt af Lagmän, Riddare och Väpnare, så många Konungen för godt fann. Från denna tiden voro Rådsherrarne rikets yppersta män, och med detsamma kom det påfviska kyrkoväldet till fullkomlighet. Rådet föreställde Svenska folket, och alla angelägenheter afgjordes på Herredagarne; ty Ständers sammankallande kom ej i fråga, och sjelfva Regentens magt, då hans afsigt stridde emot Aristokraternas, var som oftast utan eftertryck. Herredagar voro ej annat än allmänna Rådsförsamlingar [18]). Sådan var ställningen under denna ryktbara föreningstid eller ifrån 1397 till 1520; och som inga öfverenskommelser hade någon giltighet, om ej Roms betjenter desamma stadfästat, så förblef den senare Kalmarunionen af år 1436 blott ett overksamt förslag, emedan den ej blifvit pröfvad af Mötet i Basel.

Margaretha. } Drottning Margaretha emottog Svenska kronan år 1389.

[18]) På den i Stockholm 1512 tillade de sig rättighet att regera efter godtycko, och stadgade att de, som satte sig emot deras beslut, skulle anses för Riksförrädare (Uggla l. c. s. 28). Måhända var dock detta förtryck ej värre än kungaförtrycket; åtminstone hördes stundom klagoropen med ömhet. Räfstingen hörde till denna tidens kammarverk, Rättaretingen till lagfarenheten.

Hon var mera illslug än vis: hennes låtsade nedlåtenhet och godhet framhjelpte henne till det åsyftade målet likså mycket som hennes fina politik. Ehuru hatad af Adeln och Folket, bibehöll hon sig derigenom, att hon medelst frikostighet förstod att vinna klericiets bevågenhet. Som hon emottog riket i ett gäldbundet tillstånd, så beslöts på Herredagen i Nyköping 1396 en reduktion af alla de hemman, som under K. Albrekts regering voro Kronan afhände, vare sig genom förpantningar eller på annat sätt [19]. Hennes storverk var likväl stiftandet af den nya Nordiska Monarkien, hvilket skedde i Kalmar 1397, då hennes antagne Medregent Erik af *Pommern* kröntes. Det är svårt att afgöra, antingen denne var mera tanklös och egensinnig eller lågsint och grym. Sedan Margaretha år 1412 aflidit, blef rikets ställning ännu olyckligare. Svenskarne behandlades med en afskyväckande hårdhet, all handel hindrades, landet pressades af utländska fogdar, och de billigaste klagomål kunde ej beveka konungen till en menskligare styrelse. Med Holstein förde han i 30 år ett i alla hänseenden vanhedrande krig. Till de bättre prestlägenheterna befordrade han ej andra, än dem som voro efter hans sinne; ty han erkände ej annan förtjenst eller rättighet hos undersåtarne, än en blind hörsamhet [20]. Någon tid tröstades

Erik XIII.

---

[19]) Botin om Sv. hemman och jordagods, 2 D. s. 27 f.

[20]) Man har af K. Erik bref till Upsala Domkapitel, deri han yrkar, att Sveriges Kungar till-

landet af hans förträffliga gemål Philippa; men henne misshandlade han så, att hon deraf tog döden [21]). Sedan han uppfyllt måttet af sina dårskaper och bofstrek, samt dessutom ofta och uppenbart brutit alla försäkringar, skedde en uppresning emot honom under anförande af den patriotiske Engelbrekt Engelbrektsson [22]). Väl ingicks en slags förlikning; men förnyade löftesbrott gjorde omsider Erik formligen förlustig Nordens tredubbla krona 1439, hvarefter han sjelfvilligt öfvergaf landet, nedsatte sig på Gothland och idkade sjöröfveri, och slöt 1459 i Pommern sin skamliga bana. Man lär ej kunna neka, att han och de utlänningar, som efterträdde honom, endast betraktade Sverige såsom ett inkräktadt land: härifrån deras beständiga misstroende, deras prejande snålhet, deras sorgfällighet att bortföra de penningar de samlat.

Christopher. } Christopher af *Beyern* var redan förut vald till Konung i Danmark [23]), innan han, genom allehanda svekfulla utvägar, uppnådde sitt syftemål att bli

---

hör jus patronatus och designatio (biskopsutnämning), emedan S. Erik gett kyrkan de största prædia. (Mess. ur Benzelst. manuskr. i Engestr. bibl.)

[21]) Erik gjorde 1430 i Vadstena en stiftning till själsmessor efter henne, enligt hvilken Davids psaltare skulle dag och natt läsas ända till yttersta dagen.

[22]) Om honom läs Sv. Biografi, 1: s. 138—166.

[23]) Man vill här meddela en förteckning på Danska Regenterna ifrån Knut den Store till Kalmar-Unionen; de voro: Hårdeknut, Magnus Gode,

Svensk Monark. Han hyllades vid Mora stenar 1441, och genast såg man alla indrägtigare poster intagas af Tyskar. Begifven endast på vällefnad och stât, lemnade han sina förbindelser i förgätenhet, och erhöll tillnamnet Barkekonung deraf att landet under hela hans regeringstid plågades af missvext, utan att han gjorde något till nödens lättande. Genom smicker och ett blindt eller hyckladt religionsnit vann han det högre presterskapet på sin sida; men ibland menige man herrskade missnöje, och en hastig död 1448 i Helsingborg räddade honom från dess våldsama utbrott. Då konungar vanligen vilja skörda hela äran af det goda och nyttiga, som under dem sker, äfven om de blott tillåta det ske; så är *Christophers Lagbok* det enda, historien såsom lofvärdt under honom uppteknat, ehuru denne konung hade ingen del i förtjensten af dess utfärdande eller samlande. Som Dannemark nu först vid Christophers val brutit Unionens villkor, ansåg man sig i Sverige berättigad att öfvergifva föreningen med detta rike. Onekligen hade man skäl dertill; men förblandom likväl icke partiernas rop med förtryckets suckar. Vi få ofta se herrsklystnaden pryda sig med frihetens namn, ofta erfara, att mera ett enskillt missnöje hos en mägtig än ett allmänt hat om-

---

Sven Estridson. Harald Hein, Knut den Helige, Olof Hunger, Erik Ejegod, Niklas, Emund, Erik Lam, Sven Grathe, Knut 5. Waldemar 1, Knut 6, Waldemar 2 Sejer, Waldemar 3, Erik Plogpenning, Abel, Christopher 2, Waldemar 4, Margaretha.

störtat kungathronen. Af de rådande valdes Carl VIII. nu Riksmarsken Carl Knutsson till Konung 1448, en Man, utmärkt af sin börd och sina rikedomar, sitt manliga utseende, sina kunskaper och sin belefvenhet; men hans oroliga regering framställer honom ock såsom en Man utan samvete, utan rådighet och karaktersstyrka [24]. Uti Norge antogs han ock till konung; men ett halft år derefter måste han, tvungen af sina sändebuds trolöshet, nedlägga denna krona till förmon för Danska Konungen Christian, heldst sedan hans starkaste stöd i Norrige, Erkebiskoppen Aslak, afsomnat. På Halmstads Möte 1450 blef denna nesliga sak beslutad, och Carl hämnades oförrätten på Christians oskyldiga folk i Skåne, då han der inföll sköflande och brännande. Christian å sin sida oroade beständigt Svenska gränsorna, men vann mera genom förräderiet än genom sina vapen. Omgifven af invertes stemplingar gjorde Carl Knutson ett steg, som ej annat kunde än påskynda hans fall: han ville år 1453 anställa en räfst öfver de egendomar, som genom orättmätiga testamenten kommit ifrån kronan under andeligt frälse. Afsigten kunde ha varit god och förordningen i sig sjelf ej mer än billig; men tiden var ej inne till ett slikt reformations-försök [25], hvilket blott re-

---

24) Angående denne Konung kan ses Bring l. c. s. 184 till slut; Lindeberg l. c. s. 175—214.

25) K. Carl uppdrog åt sin måg Riks-Rådet Erik Gyllenstjerna tillika med Kansleren C. Rytting att anställa noggrann undersökning om de fastigheter, som genom testamenten och gåfvor

tade klericiets harm. Också förenade sig hela ståndet med Primaten, Upsala Erkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstjerna, att hämnas och att hindra verkställigheten af ett emot deras förmoner så stridigt beslut. Prelaten nedlade inför altaret i Domkyrkan sin biskopliga skrud, iklädde sig en krigares rustning och öfverrumplade med en samlad här den sorglöse konungen vid Strengnäs, hvilken flydde till Stockholm, der han nu 1457 belägrades. Öfvergifven och förrådd af ett folk, hvars kärlek han aldrig sökt vinna, flyktade han vidare med sina skatter till Danzig, lemnande riket till rof för de upproriska.

Christian I. Christiern I, anländ med sin flotta, uppsattes med deras biträde på thronen samma år; men utsög landet genom betungande utskylder, genom tvångslån och andra högst orättvisa medel, samt förde de hopsamlade summorna till Danmark. Till allmänhetens bestörtning lät han äfven fängsligen bortföra den stolte Erkebiskoppen, hvars hemliga stemplingar han fruktade. Påfven förtörnad lät bannlysa honom, de Svenska Domkapitlena läto tillstänga kyrkorna, Allmogen slagen af fasa upp-

tillfallit andliga ståndet. Han yrkade ej allenast återbäring af dessa egendomar, utan ock, att hädanefter ej så mycket skulle till familjernas skada bortskänkas åt kyrkans tjenare; hvarjemte han böd, att de alltför många helgedagarne skulle afskaffas, och att adelsmän ej skulle få ingå i prestståndet innan de försålt sina gods till anförvanter. Mer om denna räfst hos Botin om Sv. h. 2:dra D. 2 K. 4 §. Benzje-

reste sig mot den kröntc våldsverkaren, och Biskop Kettil Wase i Linköping satte sig i spetsen för de missnöjda, slog Christians härar och fördref honom ur riket 1464. Mellertid återkom Carl Knutston till sin höga värdighet; men han bröt snart sina gifna förpligtelser och stötte sig igen med det hierarkiska partiet, hvarföre Jöns Bengtsson, som blifvit befriad ur sin fångenskap, förklarade sig offentligen emot honom, samlade troppar och lemnade Konungen flera träffningar, efter hvilkas förlust han år 1465 nödgades afsäga sig kronan, under löfte att aldrig mer återtaga den, samt draga sig till sina förläningar i Finland. Under de tvenne år, som han der uppehöll sig, regerade Ärkebiskoppen enväldigt i Sveride, under namn af *Sveriges Furste*, jemte Kettil, som på Westerås Herredag låtit förklara sig för Riksföreståndare. Men partiernas inbördes strid uppfyllde landet med elände, medborgare utgöto hvarandras blod i alla landsorter, och blott med yttersta möda förmådde Erik Axelsson Tott, biträdd af den fordne konungens anhängare, göra slut på detta laglösa tillstånd. Carl återtog nu för tredje gången sin spira; men det borgerliga kriget brann ännu lika häftigt, och äfven Christian inbröt

lius, Utk. s. 237 f. — Fyra Domherrar afsändas ifrån Kapitlen i Upsala, Linköping, Strengnäs och Westerås, som betygade K. Carl sitt missnöje emot ett sådant tillbud, men då han snäste dem, läto de en Notarius Publicus uppsätta en protest häremot. Detta skedde 1454 i Örebro (Wilde H. Pr. s. 452).

med en ny här. Sturarnas tapperhet tillintetgjorde hans planer, och Carl slöt sitt lopp 1470, sedan hans fåfänga höghet kostat många tusende menniskor lifvet. Efter så långvariga olyckor fick Sverige ändteligen hemta någon hvila under Sturarnes styrelse, ehuru äfven deras vishet ej förmådde utrensa det onda [26]. Hos menigheten gäste länge efteråt den oenighet, som detta krig upptändt; och af ren fosterlandskärlek röjdes nu knapt något spår hos Svenska folket. Detta var ej underligt: ty blott herremannen, ej bonden, hade mera ett fädernesland. Några skydde upplifvandet af Kalmareföreningen såsom källan till rikets olyckor; andra trodde ännu, att Skandinaviens folk skulle kunna under samma Regent vänjas att lyda samma lagar och blifva fällt. Under den partiyra, under det slägtagg, som då rasade i samhällets sköte, voro dessa olika åsigter och den deraf härrörande förvirring någon ting oundvikeligt; och klar ligger nu för oss i häfderna den undervisningen, att en Union, som mera haft de storas anseende än folkets väl till föremål, omöjligen kunde gagna eller ega bestånd.

Sten Sture den äldre

Sten Sture fikte ej efter kunganamnet, men, sedan han år 1471 i en blodig drabbning utanför Stockholm slagit Danska Konungen, behöll han sin fader-

26) Om Sturarne se Olof Petri krön. (l. c. 334 f.) Svenska Magaz. s. 562 f., Sv. Biogr. s. 235—295. — Geyer i Sv. Folkets hist. 1 B: s. 255 f. — ehuru den mera är regenternas lefvernesbeskrifning än nationens historia.

liga magt såsom Riksföreståndare oafbrutit i 26 år. Snart bemägtigade han sig äfven alla af Danskarne besatta fästen; men ej tillfreds blott med hjeltens ära, förvärfvade han äfven denna ljufvare, att genom kloka omsorger för fosterbygdens inre lugn hela de inhemska såren; han vakade öfver lagarnes helgd, och hans anstalter spridde verkligen en oväntad ymnighet i landet. Hos den förut förnedrade allmogen sökte han ett stöd för sin magt; fann derföre trygghet för sig sjelf emot alla Aristokratiens och Hierarkiens försök att störta honom. Nationens förtroende kunde ej engång störas af trenne mot honom utfärdade bannlysningar. Men sedan vänskapen var kallnad mellan Riksföreståndaren och Rådet, fann han minst vådligt för sig och riket, att öfverlemna

Hans. högsta magten åt Konung Hans, hvilken sedan år 1483 regerat i Danmark och Norge, och nu 1497 äfven uppsteg på Sveriges thron. Han smickrade i början de storas fåfänga; men, då han blifvit säker om väldet, skaffade han sig påflig frikallelse från pligten att uppfylla sina förbindelser, och skonade hvarken andligt eller verldsligt. Lik sina Danska företrädare, var han oförsigtig nog att tillsätta främmande slottsfogdar, och hade, enligt sitt egna ohyggliga yttrande, god lust att göra Svenska bönderna till trälar. På tillstyrkan af sina hätske landsmän anställde han ett blodbad på flera oskyldiga borgare i Kalmar, men har ändå af partiska häfdeteknare blifvit kallad en god Konung, emedan han ej rent af var en bödel. Att han ej dugde till härförare, visade

det skamliga nederlag han vid Meldorf led emot Ditmarserna. Sedan man i Sverige ledsnat vid hans osammanhängande styrelse, blef han genom en resning bortdrifven; då den älskade Sturen å nyo antogs till Rikets föreståndare och befriade fäderneslandet från allt utländskt öfvervälde, innan han måhända af för-

Svante Sture.

gift afled 1503. **Svante Sture**, som var af en annan familj, blef då enhälligt vald att föra regentskapet, och han var lika vaksam som tapper. Han följde företrädarens grundsatser, hvarvid han och riket befunno sig väl. Med Hansestäderna ingicks förbund, med Ryssland en 60-åra fred; och fastän Östersjö-handeln ofredades af Danska kapare, försvarade han manligen rikets värdighet [27]. Genom varsamhet emot Adeln och Klericiet, genom rättvisa och ömhet emot Folket, lyckades det honom att bibehålla sig sjelf vid styret intill sin död 1512. Valet af efterträdare gaf anledning till bittra stridigheter mellan partierna. Det Danska partiet utvalde Riksrådet **Erik Trolle** till Riksföreståndare; men det Svenska partiet, som dertill utropade

Sten Sture den yngre.

Sten Sture den yngre, fick öfverhanden. Likväl var stormen ej härmed stillad. Erkebiskoppen **Gustaf Trolle**, son af Riks-Rådet, visade sig uppenbart såsom hufvudman för en sammangaddning mot den nya regeringen: då han enständigt vägrat all tillbuden förlikning, afsatte Sturen honom från embetet och förstörde hans befästade slott

---

27) Jemf. **Tegel** Gust. Hist. p. 76.

Stäke. Från Danmark hastade Christjern II med en krigshär 1517 för att understödja sitt lutande parti, men blef slagen vid Brännkyrka. En bannlysning öfver Riksföreståndaren gaf Tyrannen ett skenbart skäl till ett nytt anfall [28]), och uti fäktningen vid Bogesund erhöll Sturen ett dödeligt sår. Han var en Man af lysande egenskaper och ädelt hjerta. Svenskarne nödgades nu under mord och brand erkänna inkräktarens öfvervälde.

Christjern II. Christjern II *Tyrann* hade redan i Norge ådagalagt sitt hårda sinne, der han utrotat större delen af Adeln; knapt hade han tillträdt regeringen i Sverige, förrän han år 1520 anställde i Stockholm det grufliga blodbadet, hvarigenom han tänkte krossa fåväldet. Få ädlingar undkommo, för att snart bistå den unge hjelte, som redan beredde sig att afskudda det främmande oket samt upphöja Sverige till sjelfständighet och ära [29]).

2. *Hierarkiens första uppkomst och daning i Norden under Hamburgs Erkebiskopsstol.*

Hierarkiens källa. Hierarkiens hufvudsäte var Rom. Påfven derstädes var ifrån början

[28]) Om Påfvens bann mot Sture och interdikt mot hela Sverige, utfärdade genom Erkebiskoppen Birger i Lund och Lage Urne i Roskild, se Olof Petri krönika (l. c. p. 340 f.), v. Celse Bullarium p. 216, Wilde Hist Pragm. p. 454. Svenskarne aktade det icke.

[29]) Äfven mot andra oskyldiga rasade tyrannen: så lät han t. ex. sänka Abboten och Munkarne i Nydala kloster, när de gingo från messan

endast Pastor vid Lateranska kyrkan, men gick steg för steg ända till den högd af magt, att vördas såsom Christi Vikarius på jorden: i denna egenskap tillvällade han sig en ofelbar domsrätt uti alla trons saker. Romerska folket hade i början sjelf rättighet att välja Påfve, sedermera öfvergick denna rätt till Roms presterskap, men år 1059 grundades *Kardinalernas* Collegium, hvilka efter 1138 tillegnade sig ensamt denna rättighet. Kejsaren skulle i början bekräfta påfvevalen, för att ge dem en stempel af giltighet; men i ellofte seklet fanns en sådan bekräftelse ej mera nödig. Påfven Gregor X, hvars val dröjt hela tre år, föreskref den i Lyon 1274 hållna kyrkoförsamling inrättningen af konklaven [30]. Enligt detta höga kollegiets exempel inrättades nu ock i de flesta öfriga biskopssäten ett samfund af *Kaniker*, som, med menighetens och det lägre presterskapets uteslutande, inkräktade magten att välja Ärkebiskoppar och Biskoppar. Så snart påfliga Legaten Vilhelm Sabinensis på Skenninge Möte bragt saken derhän, att kanik-kollegier vid Svenska Domkyrkorna blefvo inrättade; bodde en del ständigt vid biskopssätet och kallades *Canonici residentes*, men de flesta flyttade ut till sina präbenden och kallades *rurales*, landskaniker eller landsprovester [31].

(Ol. Petri s. 348). — Afsatt i alla sina riken, afled han som fånge på Kallundborgs slott 1559.

30) Kloppstock kallar Påfven, historiskt rigtigt, "denne tre kronor bärande Öfvermunk", — och Kardinalerna "hans med purpur bemantlade småmunkar" (Ode an den Kaiser, Wien 1782).

31) Wilde Hist. Pragm. p. 362 f.

Dessa Domkapitlen öktes efterhand med allt flera ledamöter: deras syssla var, att med Biskopparne vårda kyrkans rättigheter, och, som nyss nämndes, sjelfve välja sig förmän och medlemmar; de blefvo således ett stort stöd för Romerska kyrkoväldet [32]). Med säkra steg gick nu det andliga ståndet i Norden, likasom i det öfriga katholska Europa, till ernående af sina regeringslystna och rofgiriga afsigter: det byggde sitt öfverdrifna anseende på religionsfördomen, och herrskade så mycket lättare öfver den okunniga hopens samveten, som Christendomens gudomliga ursprungskälla merendels var undangömd eller okänd.

Presteväldet ordnadt och vidgadt i Norden. Hvarken i Norden eller i andra Christenhetens länder kunde Påfven med dess anhang på en gång uppnå denna förfärliga högd: mycken politik måste användas, många gynnande omständigheter förete sig, innan presteväldet blef en fast byggnad. Men Religionen måste vid alla tillfällen tjena till förevänning. Dess tjenare nämnde sig sjelfva *Klerker*, himmelens budbärare och älsklingar, hvilkas godtfinnande borde för *Lekmän* (Lajer) gälla såsom gudomligt bud; och de ville ej vara någon annan undergifne, än sina andliga förmän. Liksom de öfvergingo andra i värdighet, så äfven i rikedomar, ej sällan samlade genom ränker under fromhetens sken af det bedragna folket; än medelst tiondeskatt af nästan allting, än genom testamenten, än genom donationer, än genom

---

[32]) Botin, Sv. H. p. 303, 304.

penningelösen för dispensationer vid giftermål af förbudna leder, och andra utvägar, ländande ej mindre till det allmännas än enskillta personers ofärd. Hierarkiens början i Sverige kan räknas från medlet af det tolfte seklet, då Konungarne offentligen erkände Påfvens öfvervälde i andliga mål och klericiet fick en inhemsk Præsul, under hvars anförande det, ehuru i begynnelsen m^ra doldt och varsamt, arbetade på bildandet af sitt välde. Grunden härtill var lagd, då Svenska kyrkan underkastades Hamburgska Ärkebiskoppens jurisdiktion. Redan Ansgarius ansåg Rom som medelpunkten för kyrkans enhet, och förefann i den Tyska kyrkans författning det mönster, efter hvilket också den Nordiska kyrkans förhållande till den Apostoliska Stolen borde inrättas. Sjelf stod han i nära förbindelse med Påfvarne samt undergaf sig och sina kyrkor lydnadsfullt deras öfverinseende; kanske ville han ock härigenom försäkra sin egen oafhängighet från den mägtige Erkebiskoppen af Maynz. Hans efterträdare i Hamburg och Bremen trädde oafbrutet i hans fotspår, ehuru af mindre religiösa grunder än han; men landets större afstånd gjorde, att de förderfliga följderna af den Romerska Despotismen ej så snart kommo till mognad i Norden, som i Europas sydligare stater. Verkligen hörde aldrig Skandinavien till Roms lydigaste länder: Kurians tillvällningar förmådde man väl icke emotstå, men det Hierarkiska systemet i sitt fulla omfång fästade aldrig en djupare rot. Mellertid var ett frö lagdt till ständiga tvistigheter imellan de Nordiska Mo-

maskerna och Hamburgs Ärkebiskop: hans aflägsenhet från deras stater gjorde det jemväl svårt för honom, att der göra sina Metropolitan-rättigheter så aldeles gällande, heldst då han hade att göra med en konung af fastare karaktär [33]). Denne Ärkebiskop stod dessutom närmast under den Tyske Kejsaren: följakteligen var intet gemensamt intresse, som förband honom med Svenska riket, och det deraf naturligtvis uppkommande misstroende kunde ej annat än vid första anledning utbryta i uppenbar träta. Det tillkom denne Prelat att viga de Svenska Biskopparne, hvilka dock ej genast hade bestämda säten; men ej nögd härmed, företog han sig ock att sjelf välja och utnämna dem så ofta han kunde, tog sällan infödde utan mestadels utlänningar till kyrkans vigtigaste embeten, och upprörde dymedelst ett billigt missnöje. Inom två århundradens förlopp hade han danat sig en provins, vidsträcktare än någon annan i hela Christenheten: ty, han hade underlagt sig ej allenast Danmark och Sverige samt på visst sätt Norrige, utan hade ock redan sändt biskoppar till Island, Orkadiska Öarne och Grönland [34]). Men så kunde det ej alltid blifva. Lund, som låg i midten af de tre nordiska rikena, blef omsider upphöjdt till Metropolitankyrka, och Hamburgska stolen sökte förgäfves återvinna sitt herradöme.

[33]) Danska konungen Erik Ejegod, ledsen vid den högmodige Erkeb. Liemars öfvervälde, gick till Rom med begäran att undgå detta; någon tid derefter blef Asker Erkebiskop i Lund (Dalin, 2 D. s. 62. — Holberg D. H. 1: s. 196).

[34]) Pontoppidan, Annal. 1: p. 202;

Adalbert i } Unvans närmaste efterträdare på Hamburg. } Erkebiskopliga stolen i Hamburg och Bremen voro obetydliga män intill Adalbert, som år 1044 af Påfven Benedikt IX utnämndes till Legat och Erkebiskop öfver alla de nordiska rikena [35]). Han var Kejs. Henrik den III:s slägtinge och var nära att bestiga påfvestolen. Under minderårigheten bemägtigade han sig hela regeringsmagten i K. Henrik IV:s namn, och endast hans död i Goslar 1072 afbröt fortgången af hans äregiriga planer. Onekligen öfvergick han sina samtida uti karakterskraft och snillets öfverlägsenhet; men våldsamhet och orättferdighet befläckade minnet af hans styrelse öfver Tyskland, och honom fattades all hofsamhet i sina anspråk. Ocksä sträfvade han förgäfves efter Patriarkvärdigheten öfver Norden. Härstammande af Riksgrefvar vid Rhen visade han sig redan i ungdomen, såsom företrädarens Bezelius kapellan, storsint och stolt; denna sinnesdryghet tilltog då han tjente som Domkyrkans Prost i Halberstadt och nådde sin högd i Hamburg. Af tolf biskoppar invigdes han i Aken till denna värdighet. Han twingade ej allenast presterna på sin ort att öfvergifva sina hustrur, utan hotade ock konungen i Danmark Sven Estridson med bannlysning, derest han ej ville skillja sig från sin dygdiga Gemål Guda, en Svensk Prinsessa, emedan de sades vara i skyldskap.

---

[35]) Falsen l. c. 2 s. 61. — Jemf. Conversations-Lexicon, Neue Folge, 1 H. s. 18 f.

Man har anmärkt såsom bevis på hans högdragenhet, att han lefde med furstelig prakt, tålte ej omkring sig andra än smickrare, och lät sig städse åtföljas och uppvaktas af tvenne biskoppar [36]). En långvarig tvist uppstod imellan honom och K. Emund i Sverige, emedan denne utan hans vetskap och samtycke hade sjelf antagit en viss Osmund till biskop i Skara. Adalbert, som ej ville tillåta Sverige undandraga sig hans öfverherrskap, påtrugade Svenska församlingen den af honom i stället invigde prelaten Adalvard; men denne bortdrefs tillika med Adalberts sändebud, och Osmund fortfor under Konungens hägn att utöfva sina embetsgöromål samt äfven, lik en Erkebiskop, låta bära kors för sig [37]). Kon. Sten-

---

[36]) Spegel l. c. 71 f. — Örnhjelm L. III. C. 18.

[37]) Efter Osmund lära Stenfrid och nämnde Adalvard innehaft detta embete; se Bih. till Vestg. h. s. 95, Örnhjelm H. E. p. 235, Dalin S. H. 1: 663, Celse Bull. p. 25, Rhyzelius 3 B. s. 165. Om striden med K. Sven se Adamus Br. H. E. L. III. p. 90, 92. — Korsets bruk till pomp i processioner framför Patriarker, Primater och Erkebiskoppar, är gammalt. Alla prælater hade ej lika rätt härtill. Påfvens hel. majestät brukar det öfverallt: Patriarkerna äfvenså, utom i Rom: Primaternas och Erkebiskopparnes rätt inskränker sig till deras område. Patriarkerna hade ett dubbelt, Erkebiskopparne ett enkelt kors. — Pallium (som Spegel l. c. 2 s. 31 kallar biskopskappa eller chorkåpa) består af ett fyra eller fem finger bredt hvitt ylleband, hvarvid äro fästade 2:ne andra långa band med små

kil förlikte sig åter med den myndige Prelaten. Efter honom blef Liemar Erkebiskop i Hamburg; men då han satte sig emot Påfven Hildebrand, blef han stött ifrån sitt embete, och det andeliga öfverväldet flyttades ifrån Hamburg till Lund.

Liemar.

hängande blyskifvor, öfvervirkade med svart silke och prydde med röda kors ofvanpå; denna klädnad bäres öfver mess-skruden, gående omkring axlarne. Ullen, hvaraf pallium förfärdigades, togs fordom af tvenne lamm, hvilka Nunnorna af S. Agnes Orden i Rom årligen offrade på sin högtidsdag. Pallium måste Erkebiskopparne sjelfve afhemta i Rom (Lundska prelaten betalte en gång 7000 dukater derföre, Pontoppidan Anm. T. II. p. 404); i senare tider skickades det merendels till de påflige Nuntierna. Af serskilt ynnest beviljades det såsom ett företräde åt några Biskoppar. Det skulle af Kurien begäras med ett visst formulär (Boehmer, Jurisprud. Eccl. h. 1 T. III §. IX); och fick brukas blott i kyrkan vid vissa högtider (Örnhjelm p. 483; du Cange Gl. v. pallium). Staff och Stol (pedum et sella) hörde till biskopsinsignierna. Stafven var i början af hagtorn, cambuta, och genom dess öfverlemnande skedde en biskops investitur eller beläning. Honom gafs ock en ring till tekn af andligt äktenskap med kyrkan; äfven brukades lemna honom en vante och skor. Nordin härleder staf af Ulfilanska ordet stavo (judicium), se Scr. R. S. 1: 8, n. d. — Mithra är en hög mössa af hvitt sidentyg, merendels spetsig och besatt med ädla stenar; bärs af Biskoppar och Abbotter. — Spolier kallas en biskops qvarlåtenskap; Exemtion, frikallandet från biskoplig jurisdiktion (jemf. Haug och Bälter).

Hierarkiens upprinnelse Norge. } Vi känne redan, att det var Norges konungar, icke Hamburgs Erkebiskoppar, som i detta rike införde Christendomen. Landets äldsta biskoppar voro omkringresande och berodde mera af Regenterna än af den aflägsne Metropolitanen i Tyskland. De vigdes än hemma i landet, än i Frankrike eller England, samt voro både utan fasta boningsställen och utan jurisdiktion öfver den ringare Geistligheten. K. Olof Kyrre gaf de andlige större myndighet, för att kunna desto bättre utrensa hedendomens qvarlefvor; han tillade Biskopparne inkomster och lät anvisa dem serskillta distrikter. Sigurd Jorsalafar utdanade den af honom grundlagda Stifts-inrättningen: Trondhjem, Bergen, Stavanger och Obslo, såsom Norges förnämsta städer, voro biskopssäten före år 1152, då Påfvens Legat stiftade ett nytt biskopsdöme i Hammer och gaf den Norrska kyrkan samma hierarkiska skepnad som Christenhetens öfrige kyrkor [38].

Lundastolens primat. } Lunds Ärkebiskopsstol sträckte nu sin höghet öfver Nordens tre riken, och Eskil den förste af dessa *Primater* [39], emotstod tappert alla fiendtliga försök

---

38) Münter D. Ref. H. 1: s. 22. — Hammers stora domkyrka blef färdig 1278; Bergen hade före Reformationen 30 kyrkor och kloster (Bing, beskr. over N. s. 33, 232). Stavangers domkyrka bygdes 1013 (Jonge s. 146).

39) Primaternas rättigheter och företräden voro desamme som Patriarkernas, neml. att de ordinerade Metropolitaner i sitt stift, att de voro be-

af Prelaten i Hamburg.. Men hans nya herrlighet hvarken varade länge eller förblef oanfäktad. Genom upprättande af Trondhjems erkebiskopliga värdighet mistade han snart Norge och flera dermed förknippade länder [40]; ty Johan Birgerson, den förste Ärkebiskoppen derstädes, var med sina efterträdare endast beroende af Påfven. Sveriges Regenter och Biskoppar funno den Lundska Kyrkofursten för sig likaså främmande som den Hamburgiska, och omfattade derföre med nöje Kardinalen Breakspeares förslag om en egen Erkebiskop. Före hans afresa var sjelfva saken afgjord, änskönt man ej då kom öfverens hvar erkebiskopssätet i Sverige skulle vara, emedan Svearne ville hafva det i Upsala, Götherna åter i Linköping eller Skara [41]; men Legaten lemnade pallium hos Primaten i Lund, hvilken ock genom sitt ifriga bemödande uträttade så mycket, att han behöll ett slags öfveruppsigt vid den Svenska kyrkan. Till följe af sin nya titel, den *Apostoliska Stolens Legat*, invigde Erkebiskop Eskill Sveriges förste Erkebiskop Stephan år 1164 uti staden Sens i

---

rättigade att från hela stiftet sammankalla möten, och att de kunde mottaga vad från biskoppar och erkebiskoppar.

40) Münter, Mag. für Kirchenr. u. Kirchengesch. des Nordens, 1: p. 17 f. — Pontoppidan, Ann. Eccl. 1: 349, der bullan af 1154 läses; Torfæus H. N. III: C. XII. p. 531. Krantzius, Norr. L. IV. C. 7.

41) Bælter Kyrkocer, p. 959. — Neuman hist. primatus Lundensis, p. 58 sqq.

Champagne, och det i Påfvens egen närvaro; men Prelaten i Upsala ville dock aldrig rätt erkänna den Lundska Prelatens förmanskap, täflingen mellan dem var beständig, men aftynade småningom och strax före Reformationen var den knapt märkbar [42]). Ofta måste stränga Påfvebref erinra den förre om subordinationens förmenta pligt [43]), på det den hierarkiska ordningen måtte bli bibehållen. Med tiden var det Kuriens politik [44]) att försvaga den ene Erkebiskoppen genom den andre, för att sålunda desto vissare försäkra sig om enväldet; hvaraf hände, att den Upsaliske i längden ej ville emottaga pallium af den Lundska Primatens händer, utan sökte erhålla det af Påfven sjelf eller af hans ombud. Ärkebiskopsvärdighetens upprättande inom riket måste kraftigt befordra Påfvens afsigter: ty derigenom undfick det Andliga Ståndet sin enskillta förman, hvilken, då han omedelbarligen stod under Romerska Stolens lydnad, aldeles afsöndrade det ifrån all borgerlig lag och styrelse. Honom allena tillkom att ha uppsigt öfver alla Lydbiskopparne, och alla kyrkans tjenare voro inbegripne under hans lagsaga, liksom ock

---

42) Jemf. Wilskman Diss. de hierarchia pontificia in regno Sviogoth., Ups. 1743; samt Georgii Diss. exponens dissidia de primatu inter Archiepisc. Ups. et Lund., Upss. 1766. — P. Alexanders bulla, Örnh. l. IV. c. 5.

43) Obs. Före Baselska Mötets tid bruktes ej af Upsala Erkebiskop titeln Primas Sveciæ.

44) Man skiljer Kurien eller Hofvet från den h. Stolen i Rom, liksom papismen från katolska kyrkan.

alla andliga syslor blefvo undandragne alla verldslige personers förordnande [45]). Genom denna nya trosartikel, denna förändring af regeringslagen, blef det sedan ganska lätt för den helige fadren, att, efter sitt ändamål, leda den lättrogna och större delen af folket.

3. *Finskan Kyrkans stiftande och läge under denna tidpunkt.*

Finlands påbegynta omvändelse. } Man har velat påstå, att redan Nordens förste Apostel Ansgarius afskickat lärare att predika för Finnarne eller invånarne i det på andra sidan om Bottniska viken belägna landet [46]). Detta är likväl mindre afgjordt än den uppgiften, att en stor del af detta land före K. Erik den heliges tid legat under Sverige. År 1156 företog sig denne Monark en härfärd dit, dels för att hämna barbarernas ströftåg, dels att göra dem bekanta med Christendomen. Hans fromma hjerta blödde öfver det våld, han nödgades använda, och vid en batalj hörde man honom gråtande beklaga så många själars eviga förtappelse, de der stupade i sin hedniska villa men kunde frälsas om de blifvit döpte. Efter slutade eröfringar vände han tillbaka, sedan han qvarlemnat både truppar och lärare [47]); kolonisterna, som voro mest från Helsingland, nedsatte sig förnämligast i Nyland

---

[45]) Peringsk. Mon. Upl. s. 164. — Lagerbr. 2: s. 179.
[46]) Schönström l. c. s. 97, 98 — Nettelblad, Bibl. Sv. s. 115.
[47]) Rühs, Finl. och des inv., 1 D. s. 28 f.

längs kusterna, hvarest äfven Åbo och Wiborg nu synas börja sin uppkomst [48]. Biskop Henrik i Upsala, en född Engelsman, hade uppmuntrat till detta tåg och törstade efter den äran att bli Finnarnes Apostel. Han hade varit Eriks följeslagare dit och stannade nu qvar för att fortplanta tron hos detta råa, grymtsinnade folk: också sökte han uppfylla sitt upphöjda kall med ett mod och en försakelse, som måste beundras [49]. Men svårigheterna, att bibringa Finnarne religionens sanningar, voro ganska stora, i anseende till brist på tolkar och på språkkunskap; och många bekände Christendomen endast af tvång. Ej underligt derföre, att de, ehuru till det yttre efterhärmande de christeliga bruken, inom sig dyrkade sina gamla gudar; att de ställde den Treeniga Guden bredvid Väjnämöjnen. Henrik mördades 1157 af en mägtig Finländare Lalli, den han för ett begånget dråp ville underkasta kyrkans straff: vid martyrens graf troddes mirakel ske, hans dyrkan utbredde sig tillika med meningen om hans helighet, vallfarter anställdes till hans hvilorum i Nousis, och han förblef Finlands Patron intill dess påfvedömet der upphörde [50].

---

48) Om Finska folkets läge när det först kom under Sverige, se Porthan i V. Ak. Handl. s. 1 f. — s. 36 f.

49) Rhyzelius l. c. 1: s. 27. Munkdikter om honom kunna läsas hos Hasselqvist, Rosa, och Baaz, Invent.

50) Man vet ej, om Henrik blef sollenniter kanoniserad, men till hans ära uppfördes domkyrkan

Grymheter emot de Christne. — Öfverlifufvud blefvo Finnurne med mildhet behandlade af sina Svenska öfvervinnare; men detta oaktadt, återföllo de flesta nyomvände till sin gamla afgudastyggelse så snart Konungen hemrest och Biskoppen blifvit dödad [51]), och de hedniska invånarne flydde till landets inre trakter, utbredande det häftigaste hat emot de inträngande främlingarne. Med dem förenade sig de öfrige stammarne, Karelare, Ingrer, Esther och jemväl Ryssar, för att oroa den nya kyrkan. Men Tavasterna öfvergingo alla andra i fasansvärd vildhet [52]); ty de mördade de döpta barnen utan miskund, på de fullväxta utsleto de först inelfvorna och offrade dem sedan åt deras gudar, andra jagade de omkring trän till dess de nedsjönko andelösa, af somlige prester skuro de ut ögonen, af andra höggo de händer och fötter, andra åter inveckladde de i halm och brände upp. S. Henriks närmaste efterträdare blef af Kurerna

---

i Åbo och hans ben utgjorde dess största klenod. Allmänna högtidsdagar till firande af hans minne voro den 19 Jan. och 18 Juni (Juusten Chron. s. 145-164). — År 1720 blefvo S. Henriks öfverlefvor af Ryssarne borttagne, sammanställda till ett helt skelett, och transporterade till Petersburg (Rühs l. c. s. 33). — Finska kyrkan hörde i början till Upsala stift; sedan bodde dess biskoppar i Rendameki tills Påfven Gregorius IX tillät deras säte flyttas till Åbo 1226.

51) Örnhjelm l. c. p. 491.

52) Lagerbring l. c. 2. s. 234.

bortförd och dödad; en annan biskop måste rädda sig med flykten till Gothland. Emot dessa omenniskor uppmuntrade påfven till ett korståg, och utlofvade syndaförlåtelse åt en hvar som dertill ville biträda. Birger Jarl [53]) landsteg fördenskull 1240 med troppar på Österbotten och lade hela Tavastland under Svenskt välde: alla fångar, som antogo dopet, blefvo förskonade; den, som vägrade, blef nedhuggen. Nya kolonister nedsattes der och kyrkor bygdes på flera ställen; skogarne undanröjdes, åkerbruket främjades, och de underkufvades utskylder af säd eller skinn användes till christeliga lärares underhåll. Slottet Tavasteborg anlades till eröfringens tryggande. För att hämma Ryssars och Karelares oupphörliga röfverier, företog sig 1293 Marsken Torkel Knutsson ett nytt tåg, dref fienderna undan och byggde slottet Wiborg [54]). Påfven låfvade alla häruti deltagande riddersmän och krigare samma aflat, som korsfararne till det heliga landet. Alla de vildar, som ville undgå svärdet eller slafveriet, måste bekänna sig till Christendomen. Under ett annat tåg ryckte Marsken med sin här till Neva, der han anlade en fästning; men ifrån denna stund begynte ock Ryssarnes täta och förskräckliga härjningar på Svenska området [55]). Mellertid blef nu hela Finland indeladt i tre Ståthållareska-

---

[53]) Birgers lefverne hos Berch.

[54]) Stjernhök, Jus Vet. p. 19 et 20. — Schönström s. 99.

[55]) Rühs, Sv. Hist., b. IV. §. 78.

per och Svenska öfverväldet, småningom afskaffadt [56]).

Odlingen stiger. Under hela Medeltiden tilltog Finland verkligen både i befolkning och kultur. Väl gjorde Ryssarnes infall då och då härutinnan ett bedröfligt afbrott, och mer än en gång förstörde de äfven Åbo ärevördiga tempel med dess monumenter; men vanligen kommo Svenskarne i rättan tid till hjelp, och Munkarne ha den vigtiga förtjensten af landet, att de der infört odlingen af hvarjehanda nyttiga örter och växter. Åkerbruket blef allt mera indrägtigt, och blott ibland invånarne i de nordligare trakterna, hvilka ännu lefde som Lappar, kunde inga pastorater inrättas i likhet med dem i Sverige. Ett oklokt krig upptändes år 1348 af K. Magnus Smek, under pretext att omvända Ryssarne till katholska religionen: han intog en liten landsträcka och tvingade de fångne att afsäga sin fädernetro; men inom kort blef han af fienden så innestängd, att han med yttersta möda undkom [57]). Under förvirringen i moderlandet blef Finland lemnadt åt sitt öde, och det hjelpte föga, att Påfven Urban VI. uti en bulla uppfordrade de rättrogne att bistå riket mot de förödande Ryssarne [58]). Kalmar-Unionens period var ej heller lycklig för denna aflägsna pro-

---

56) Olaus Magnus de gent. Sept. L. XI. C. 4. Hanseköpmännen började ock här idka handel.

57) Dalin S. R. H. II: 378.

58) Acta Lit. Sveciæ 1724. 591. — Bihang till Åbo Tidn. 1785; s. 94—135.

vins, eburuväl den derunder fick ordentliga domstolar: krigen med den östra grannen blefvo alltmera hotande och farliga, och inga fridsslut voro pålitliga; men jemväl Danska krigare inbröto 1509 plundrande och mördande i Åbo, samt beröfvade sjelfva domkyrkan dess böcker och kostbarheter. Mellertid hade hedendomens anhängare försvunnit, och det högre presterskapet, som stod i stort anseende, bidrog aldramest till införandet af åtskilliga goda borgerliga anstalter. Kyrkornas antal ökades: de voro i början af träd, men uppfördes sedan allmännare af sten. Pastoraterna, som voro ganska vidlyftiga, delades efterhand; men Åbo biskopsstift behöll länge ett oerhördt omfång. Domkyrkan i denna stad var redan smyckad med altaren, bilder och annat dylikt; der funnos korsångare, præbendarier, hospitaler, religionskonventer och brödraskap [59]). Angående de andligas tryckande infordringar af tionden och andra inkomster uppstodo ofta kinkiga tvistigheter. De hade medhåll af sina förmän; men dessa förmän äskade ock i allt, hvad som rörde hierarkiens sak, en punktlig hörsamhet af sina underhafvande; så t. ex. förböd en biskop presterna i Åbo stift, att hafva sina söner inom socknarne [60]).

Finska skolor och kloster. } Presterskapet fortplantade äfven sin tids vetenskapliga kunskaper till Finland. Med tiden blefvo sex kloster anlagda; men redan dessförinnan voro för-

---

59) Rühs, Finl. och dess inv. 1: s. 62.
60) Porthan Chron. Ep. Ab. 279. — Lagerbring, 3: 618.

mentligen Skolor i Nousis och Rendamäki. Så snart biskopssätet flyttades till *Åbo*, fogades anstalt om ett Dominikanerkloster, hvilket K. Magnus Ladulås riktade med många förläningar: det blef ett för hela Stiftet nyttigt lärohus, hvarifrån togos ej allenast Pastorer vid landsförsamlingar utan ock Kaniker för Domkapitlet. Ett Fransiskanerkloster var i *Raumo*, hvarvid till de Studerandes tjenst var ett ej obetydligt bibliothek. Collegium Raumense stod vid början af Reformationen uti stort anseende [61]. *Viborg* hade tvenne kloster, hvarest dels Svartbröder, dels Gråmunkar voro efter tidens art ungdomens lärомästare; men dessa stiftelser voro blott dåligt doterade, ty Finnarne voro fattige. Förmögnare var Brigitteklostret i *Nådendal*, stiftadt år 1438 på Finska folkets enträgna begäran och doteradt med offentliga länderier. Klostret byggdes ganska väl, fick stadsrätt och andra förmoner, samt begåfvades immerfort med gårdar, qvarnar, ängar, fiskerier: Munkar och Nunnor kommo från Vadstena moderkloster [62]. *Kökars* kloster på Åland kallades äfven korskloster (cœnobium s. crucis); dess fundationstid känner man icke, men till byggnaden var det stort, och dess förmögenhet ökades alltjemt genom gåfvor och testamenten. Vastovius omnämner för öfrigt ett Nunnerkloster i *Korois*, men hvarken han eller Messenius säger hvar det var beläget. Åbo kathedralskola blef talrikt besökt äfven af ynglingar från andra stift,

---

[61]) Rhyzelius, Monast. Sviog. s. 298 f.
[62]) Rhyzelius l. c. s. 292 f.

Kvilka här lärde att läsa och skrifva: samt de så kallade artes triviales (latinska grammatiken, dialektik och retorik), hvartill ofta kom koralmusik och något af räkenkonsten. Medel voro anslagne för skickliga och vettgiriga ynglingar, som ville bli lärdare, att kunna besöka utländska läroställen. Några biskoppar, som önskade klericiets upplysning, förökte domkyrkans bokförråd. Priset på böcker var omåttligt: en messbok värderades till ett helt hemman [63]). Hopen förblef ganska rå, och äfven de förnäma utmärkte sig föga genom mer förståndsodling; moderspråket försummades och konsterna voro nästan aldeles okända.

Biskopparne i Finland. Finska kyrkan har egt den synnerliga lyckan, att nästan under hela denna period hafva haft berömvärda och om fosterbygden välförtjenta biskoppar. En delning af det vidsträckta Stiftet påtänktes väl i K. Albrekts tid, men den blef icke af. Den helige Henrik efterträddes af Rolf, en Vestgöthe, ditsänd 1172 af Upsala Erkebiskop Stephanus, för att vårda den lilla hjorden: sedan han vunnit martyrkronan 1178, intogs hans plats af en Kanik i Upsala, Folke, om hvilken man ingen ting vet. Engländaren Thomas blef biskop 1209; han flyttade sätet från Rändamäki till Åbo, då han ock erhöll Påfvens stadfästelsebref för sig och sina efterträdare på de lundar och afgudahus som i hedentima varit vigde till afgudadyrkan. Han slöt sin lefnad 1248 hos klosterbröderna i Visby. Björn Gregersson, Ragvald och Kettil voro

63) Juusten l. c. s. 489.

alla från Vestergöthland, och befrämjade ej mindre stiftets bästa än biskopssätets förkofring; under den senare upprättades 1267 ett Collegium Canonicorum. Magnus Thunsson var den förste Finne, som ernådde biskopsvärdigheten; han lät flytta S. Henriks ben och hufvudskål ifrån Nousis till Åbo nybyggda domkyrka, och dog år 1308. Hemming, född i Upland och öfvad i tidens studier, var Kanik i Upsala och Åbo, då han år 1338 efter biskop Bengt blef af Domkapitlet vald och af Påfven bekräftad i sitt embete; han var i allmänna värf driftig och företagsen, mot sina underhafvande allvarsam, i sitt lefverne ostrafflig. Bokvett sökte han efter all sin förmåga befrämja. Engång blef han af Magnus Smek insatt i fängelse, emedån han vågat göra denne lättsinnige Monark en erinran rörande dess syndiga vandel. År 1367 afsomnade han efter en andäktig beredelse, och blef 146 år efter sin död högtidligen skrinlagd. Johannes Petri från Westerås af gammal adlig slägt hade i Paris med den framgång studerat, att han ansågs värdig bli Akademiens Rektor; han var en myndig Biskop. Honom efterträdde Johannes Aboensis (Westphal), i hvars tid den mägtige Bo Jonsson innehade Finland, der han bygde slottet Raseborg. Bror Björn Gregersson (Balk), infödd Finnländare, var Kloster-Prior då han kallades till biskopsembetet 1385: han var en flitig och gagnelig Man, men i synnerhet minnesvärd derföre, att genom hans åtgerd Nådendals berömda kloster blef anlagdt på Ka-

rakylä ägor i Masko socken. Sedan han efter 27 år på Kustö slott aflidit, kom den redlige och verksame Magnus Olavi Tavast på biskopsstolen. Han var af förnäm härkomst och hade blifvit Magister vid Prags Högskola på en tid, då Johan Huss der lärde; sedermera befordrades han till Erkedjäkn i Åbo och till Konungens Kansler, samt vistades i ett angeläget ärende vid Påfvens hof då han fick veta sitt val. Efter en till Christi graf förrättad pilegrimsfärd skänkte han till Domkyrkan flera dyrbara böcker och prydnader, dem han köpt i Venedig. Bland hans välgörenhetsanstalter må man märka de många sjukhus och fattigstugor, hvilka han af egna medel lät i många socknar uppföra. Med mycken kostnad lät han i Nousis fullborda det förträffliga monumentet öfver S. Henrik; han lemnade efter sig dubbelt flera kanikdömen, än för honom hade varit, alla försedda med underhåll af vissa räntor; under honom inrättades ock tvenne stora Gillen eller Bröderskaper, och vid hvarje härads Tingshus lät han dageligen spisa ett visst antal fattiga. Till följe af hans mogna råd blef nu Finland deladt i två Lagsagor, då det tillförne ej haft mer än en. Han var, med ett ord, en makalös Man både som Biskop och Riksråd; tvenne år före sin död afsade han sig sitt embete och afbidade under böner på en gård vid Nådendal sin förlossning, som inföll 1452 på hans 95:te års ålder. Föga mindre berömd gjorde sig hans systerson och efterträdare Olof Henriksson, en inföd Finne, hvilken i Paris ej allenast med heder blif-

vit Magister utan ock Theologiæ Baccalaureus och Universitetets Rector. Efter hemkomsten blef han Domprost i Åbo, vidare K. Christoffers Kapellan eller Hofpredikant, och derpå K. Carl Knutsons Råd. Såsom Biskop visade han ett ärligt Svenskt sinne under tidens politiska partier, och dog 1460. Konrad Bitze, högättad och lärd, stod så väl vid Kurien, att han blifvit Abbot för Bernhardin-Munkarne i Senis uti Italien, innan han iklädddes mithran. Enligt sin bästa öfvertygelse befordrade han Guds Christendom i landet och bedref i synnerhet flera kyrkors uppbyggande. Magnus Nicolai från Serkilax blef Biskop 1490; men hade redan som Domprost blifvit af Kejsar Fredrik III upphögd till Riksgrefve (Comes Palatinus). Till hans prisvärda omsorger hör den, att han med flit och vaksamhet sökte utrota klericiets gångbara laster. Hans död år 1500 lemnade rum för en annan landsman, Laurentius Michælis (*Suripå* eller *Storhufvud*), som magistrerat i Paris och nu var Domprost i Åbo. Han var en stilla och sagtmodig Man, och öfverraskades af dödssjukdomen under en visitation på Åland 1507. Johan Olofsson från Pargas socken upplefde sorgliga krigsuppträden: han afled af en olycklig tillfällighet 1510, hvarefter Arvid Kurk ifrån Dakanalet kallades till Biskopsembetet. Vedervärdigheter hade han att utstå både af Ryssarne, som sköflade städer och byar, och af Christjern Tyrann, hvars anhängare ej foro mildare fram. Biskoppen, som var vän af fäderneslandet,

fann rådligt att begifva sig under Gustaf Wasas beskydd; men på sjöresan till Stockholm öfverföll s han af en storm och omkom jemte hela sin familj år 1522. Han var Åbostifts siste katholske biskop [64]).

Alla de 22 biskoppar, som denna tiden styrde Finska församlingen, voro Påfven af öfvertygelse tillgifne, men derjemte, vi upprepa det, fridsame och fogelige samt älskare af vettenskaperna. Finnarnes stamförvanter i Lifland voro ej lika lycklige, ehuru K. Waldemar, efter slaget vid Wolmer, der upprättade tre nya biskopsdömen, nemligen Dannepilt, Dorpat och Riga, såsom Suffraganstolar af Erkebiskopsdömet i Lund [65]).

4. *Martyrer och Helgon denna tiden uti Svenska Kyrkan.*

Katolska helgonskapets tvetydighet. } Så uppblandad Christi läran ock denna tiden var af menniskors tillsatser, kunde det likväl ej fela, att den ju visade sin gudomliga förmåga att omskapa dess uppriktiga bekännares sinne och vandel. Ibland den mängd af oförbättrade menniskor eller ock skrymtare, som nästan alla tider utgjort det större antalet af den synliga församlingens medlemmar, finne vi dock äfven till vår glädje några, som af hjertat tjent Gud

---

64) Rhyzelius, Episcoposcopia Sviogoth., 7:de Boken.

65) Clausen, Bidrag till den Danske Kirkes historie, i Middelalderen, Kbn 825, s. 42.

efter hans Sons Evangelium, och hvilkas åminnelse i en vördsam hugkomst förvarades till efterverlden; fastän de underrättelser, vi om dem hafva i behåll, ej alltid äro af den pålitligaste och bästa beskaffenhet. Historien om den katholska kyrkans öden i vårt fädernesland framvisar oss flera så kallade *martyrer* och *helgon*: *) de förra ledo ej alltid för Jesu namn skull, utan ofta för utbrotten af sin kittslighet och sin obetänksama ifver; de senare voro ej altid i biblisk mening fromma och heliga, utan oftast bycklande eller vidskepliga personer, de der genom stränga botöfningar eller ihärdighet i en sjelftagen gudstjenst eller för sitt nit att utvidga de andligas förmoner vunnit kanonisationens ära, Berättelsen om deras föregifna underverk eller besynnerliga andakt kan icke i någon hänsigt vara uppbyggelig eller roande, utan så vida vi derigenom ledas till kännedom af tidens lynne och till tacksamhet emot Herran för en renare lära. Af denna orsak torde Läsaren ej ogerna se, att vi i korthet vidröra dem.

Vi förbigå dem, som vi redan i annat afseende omnämnt, såsom: Nordens två förnämste Apostlar, St. Ansgarius och St. Sigfrid, jemte de öfrige vördnadsvärde Missionärerna, St. Henrik i Finland, St. David och St. Eskill. Till dessa kan läggas Ulfrid eller Wolfred, som vid år 1028 hitkom ifrån England och predikade

Ulfrid.

*) Prof. Burman har serskilt skrifvit om Sv. helgon; men hans bok har jag ej fått se.

här Guds ord ej utan välsignad framgång *). En gång, så berättar Vastovius, när folket var samladt för att höra hans tal, begynte han mindre ändamålsenligt utfara emot en Thors-bild, sägande: "om eder gud Thor är mägtig, så hämne han sig sjelf!" fattade dervid en yxa och högg belätet i stycken. Belätet tillfogade honom visserligen intet ondt, men dess omkringstående dumhufviga tillbedjare genomstucko honom med tusende sting och kastade under mycket begabberi hans sönderstyckade kropp uti ett nära kärr.

Bothvid. St. Bothvid blef äfven martyr vid år 1100. Född i Södermanland af hedniska föräldrar, reste han i ungdomen till England, der han, såsom gäst hos en serdeles from prest, blef bekant med Christendomens läror och äfven döpt. Återkommen till fäderneslandet förde han många till sin nya tro. Om honom diktas flera underverk, och hans minne bibehålles ännu i Botkyrka.

Egino. Egino blef af Danska konungen Sven Estridson förordnad att vara biskop i Dalby. Han är till födseln okänd, men var en lika arbetssam som oförvitelig Man, hvars öma nit om hedningarnes omvändelse gör hans namn värdt att kännas och älskas af de senaste efterkommande. Han blef i synnerhet Blekings Apostel; vid år 1050 predikade han för detta landskapets invånare lifsens ord, och det finnes dem till evärdligt beröm anteknadt, att de anammade ordet med

*) Uti hvilken landsort han predikat, vet man icke, Ad. Brem. L. 2 C. 44.

tacksama hjertan; de sönderslogo sina afgudabeläten, läto villigt undervisa och döpa sig, samt framburo stora skatter åt sin välgörare [66]), men Egino bad dem för sina penningar heldre underhålla fattige, utlösa fångar och uppbygga kyrkor. Han dog 1085 eller 1072.

St. Erik. Konung Erik *den Helige* var en Man, som med verkliga christliga dygder prydde thronen, och, då vi enligt bibelläran måste ogilla det öfverdrifna i hans späkningar, kunne vi ej undgå att högakta driffjädrarne dertill, nemligen hans kärlek till Gud. En af dessa Christendomens heroer, hvars bragder blott åsyftade menskligbetens väl, var hans enskillta lefnad lika rik på lärande exempel som hans regering på stora händelser: han öfvergick de andliga lika mycket i fromhet, ödmjukhet, tarflighet och andaktsifver, som han öfvergick sina soldater i käckhet och mod. Vi ha redan omtalat hans korståg till Finland, och det äkta kungasinne, hvarmed han afslog en tillbuden förhöjning af inkomster. Genast efter styrelsetillträdet företog han sin Eriksgata, hvarunder alla bemöttes med godhet och vänlighet; våldet näpstes, och den svages rätt skyddades lika med den mägtiges. Med ett ord, hans oegennyttiga, rättrådiga och i sanning faderliga regering kan ej nog berömmas. Brinnande nit för Guds ära ledde alla hans företag, och derjemte nyttjade han en manlig

---

[66]) **Sjöborg, Blek. hist. 1: s. 29. — Vastovius, Vit. Aqvil. p. 51, berömer hans försakelse och gifmildhet.**

stränghet emot sig sjelf, för att kunna herrska öfver sina begär. Knapt hade han i Finland segrat, förrän han föll på knä och med tacksama tårar lofvade segrens Gud. Den hårsäck, hvarmed han späkte sig, gömdes länge i Upsala domkyrka såsom en helgedom. Christi himmelsfärsdag 1160 var dagen för denna ärorika Monarkens våldsama död [67]).

St. Helena. Den heliga Helena eller Elin var den första qvinna i Götha rike, som Påfven tilldömt odödlig ära, och hon vördades i synnerhet som Vestergöthlands Beskyddarinna och Förbedjerska. Sköfde, hvars kyrka hon byggde, var ock länge hufvudsätet för påfviska vidskeppelsen i denna provins [68]).

---

67) St. Eriks Legend står i 6:te D. af Handl. till Skandinaviens Hist. s. 6 f. På det rum, der hans blod först nedföll — säger denna Legend — uppsprang en källa. Vidare: då hans lik bars in i en bondhydda, vidrördes det af en qvinna, som länge varit blind, och hon återfick sin syn så snart hon beströk ögonen med hans blod. Andra järtekn, som skedt genom St. Erik, voro: en rasande bonde fick sina sinnen igen; en pilt, som upptogs liflös utur en brunn, qvicknade vid; en krumpen flicka återvann förmågan att gå, o. s. v. — Erik lär ej blifvit kanoniserad utan blott beatificerad. När han blef skrinlagd, är ovisst; men redan 1266 kallades han i ett påfligt bref Martyr och 1255 Sanctus (Peringsköld Mon. Ullerak. s. 50). Hans fest firades till och med i Köln. Hans ben, flyttades 1273 till Nya Upsala, buros årligen den 18 Maj kring alla stadens åkrar; hans bild insattes i Rikssigillet (Fant, Utk. till Sv. H. 1 St. s. 84).

68) *Sköfde* kallades ock *Schedvi*; Lindskog, V H. s. 2 f.

Hon var född af förnäma och förmögna föräldrar, blef enka redan såsom ung, var ifrån sina spädare år bekant med Guds bud, och tillbragte sina dagar i fastor och böner. Hennes hus var alltid öppet för pelegrimer, hon klädde många behöfvande, och äfven emot sina förföljare gjorde hon godt. Hennes enda dotter var gift med en elak Man, som af sin egen betjening ihjälslogs: detta mord blef af hans slägtingar tillräknadt Helena, hvilken, för att hemta någon tröst emot sina vidrigheter, vallfärdade till Christi graf i Jerusalem. Vid hemkomsten fann hon hatet lika oförsonligt, och hon blef försåtligen mördad 1140 på en resa till Göthene kyrka. Hennes död ansågs som en martyrdöd, och henne pådiktades underverk, dem hon i lifstiden aldrig kunnat göra [69].

[69]) Helenas lefverne finns hos Vastovius s. 70; och Messenius Scond. III: s. 34; jemf. Lagerbring, 2 D. s. 127. Hennes källa är ännu vid Göthene, hvari fordom offrades; dervid stod ock ett träkors, och den var ryktbar ej allenast för underverk utan ock för aflat: ty bisk. Lars i Wexiö gaf (1462) 40 dars syndaförlåtelse åt dem, som besökte St. Helenas källa och dödsplats. — Om St. Helena förmäles för öfrigt, att, då hennes lik skulle bäras till grafven i Sköfde kyrka, har man blifvit varse, att henne feltes ett finger på ena handen, som efter noga undersökning fanns igen uti en törnebuske, der det om natten gaf sådant starkt sken från sig, att några blinda, som leddes der förbi till kyrkan, fingo derigenom sin syn igen. Ryktet härom kom ock till Påfven Alexander III, hvilken befalte Erkebisk. Stephan inskrifva henne i de heligas tal; som ock högtidligen skedde år 1164.

Jemväl andra fruntimmer hafva i påfvedömets häfder gjort sig namnkunniga för helighet. Svenska Prinsessan Gunhild, som också genom en icke ovanlig brytning af namnet merendels kallas Guda eller Götha, lyste ej mindre af tro och gudlighet än af dråpliga naturens och lyckans företräden [70]. Hon var förmäld med K. Sven Estridson i Danmark; men efter ett års äktenskap nödgades han, genom Hamburgska Erkebiskoppens hotelser, emot sin vilja gifva henne skiljobref, såsom varande med henne i förnära skyldskap. Guda flyttade då till sina gods i Vestergöthland, der hon lefde sin återstående tid såsom Enka i mycken sedernas renhet, tukt och återhållsamhet, som gick ända till en frivillig kroppens späkning. Hennes lugn i motgången förtjenar likså mycken aktning, som den flit hon visade att i finare qvinnoslöjder öfva de fruntimmer som utgjorde hennes sällskap. En synnerlig skicklighet ådagalade hon att brodera kyrkoskrudar; och det är anteknadt, att hon skänkte en dyrbar korkåpa till Roskilds domkyrka. Af sitt rika arf säges hon hafva uppbygt Gudhems kloster [71],

Guda.

---

70) Botin säger, att hon var dotter af Sven Håkansson Jarl; Benzelius åter, att K. Anund Jacob var hennes fader. Jemf. Lindskog l. c. 2 H. s. 138 f.

71) Adamus Bremensis och Saxo Grammaticus nämna intet om hennes klosteranläggning; men af våra inhemska författare påstå Johannes Magnus, Vastovius och Örnhjelm, att det skedt vid år 1052;

der hon gästfritt emottog och skyddade de af Hedningarne förföljde Christendomens bekännare, samt bistod för öfrigt alla, serdeles enkor och faderlösa. Det anseende och beröm, hon förvärfvade sig genom sina dygder, kunde ej fördragas af K. Svens mätress Thora, hvilken derföre med förgift tog henne af daga år 1055. Hon ligger begrafven i Gudhem. —

Ragnhild. } Drottning Ragnild, konung Inges gemål, vann ett stort rop omkring år 1120. Allt ifrån barndomen hade hon vinlagt sig om en utmärktare gudsfruktan: hon mattade så sin kropp med fastande och vakor, med böner och andliga betraktelser, att hon sades föra ett änglalif på jorden. Att utsprida Christendomen hvar hon kunde, skydda de som för den sanna tron förföljdes, pryda kyrkor, hjelpa nödens barn samt öfva andra kärleksverk, detta var hennes göromål intill ålderdomen. Södertelge kyrka förmenes vara af henne bygd; der fick hon äfven sin graf; hennes ben och öfverlefvor, i påfviska tiden skrinlagde, förvaras nu i Sakristian [72].

Messenius, Rhyzelius och Lagerbring lemna saken derhän.

[72]) Vid Söderköping ligger den namnkunniga Ragnildskällan, hvaraf de påfviske medelst sina till henne anställda pilgrimsfärder gjordt stort väsende. Källan, öfverbygd med trätorn, har klart och välsmakande vatn, som är något mineraliskt, såleds godt för sjuklingar (Broocman l. c. s. 151). — Om Romferskällan, se Grau l. c. s. 274 f. Hvar denne Romfarare eller Pilegrim varit är obekant; men han var

St Brynolf. } Biskoppen i Skara, Brynolph eller Bryngel, hör till tidåldrens märkvärdigaste män. Han var Vestgötha Lagmannen Algothsson (ej Grip, som Rhyzelius påstår), och å möderuet af Folkungaslägten. Vid Parisiska Akademien studerade han i 18 år, derefter blef han Kanik i Skara och vidare Decanus i Linköping. Med vederbörandes enhälliga röster och påflig konfirmation blef han 1278 Biskop i Skara, och förblef hela 38 åren vid detta embete. Derunder stiftade han fem präbenden vid Domkyrkan, skaffade många gårdar under biskopsbordet, och tros äfven hafva uppfört Brunsbo biskopssäte, som förut hette Mildeshed. Han var ej utan sina vedervärdigheter: ty i anledning af hans broder Folkes våldsamhet emot en Nunna blef han och hela slägten förföljd af Magnus Ladulås, så att han måste någon tid uppehålla sig i Allvastra kloster; men under denna stormperiod uppförde han sig så ädelt, att konungen blef rörd [73]). Af sig sjelf förmögen, njöt han ock rikliga inkomster: ty utom räntan af de under biskopsbordet lydande hemman, som voro talrika, och utom en tredjedel af hufvudtionden, böter för bannsmål samt serskillt arfvode för vissa embetsförrättningar, uppbar han vid pass 250,000 tunnor säd i biskopstionde, hvarjemte till honom erlades årlig afgift af alla stiftets

---

helgon och martyr, efter hvilken ock Romfartuna kyrka fått namn. Jfr Sv. Litt. Tidn. 1821, s. 234.

73) Vastovius, Vit. Aqvil. p. 79. — Messenius Scond. XII: 142.

kyrkor [74]). Af sin förmögenhet gjorde han ett efter tidens tanksätt hedrande bruk. Åtminstone förslösade han den ej i vällefnad: han fastade alla fredagar, och flera af årets andra dagar lefde han vid vatten och bröd. Men utom med fastande, bön och vako, späkte han äfven sin lekamen med hvass klädebonad; i synnerhet omgaf han armar och ben med pinsama band [75]). I en hög ålder afled den välmenande men med Jesu ljusfulla lära föga förtrolige Mannen år 1317. Hvarken före eller efter hans död fattades mirakler [76]). Till dem, som tilldrogo sig under hans lifstid, var ingen vittne mer än han sjelf: han gaf synen åt en ung blind man; han återställde en galning till förståndet; han väckte en afliden embetsman, som hastigt dödt utan skriftermål, upp ifrån de döda, medan han bigtade, hvarefter han åter lade sig på båren och dog; en annan gång hände det besynnerliga järteknet, att, när han befalt sin betjent hemta sig vatten af Gråbrödrakällan i Skara, fann han det, när det var framburet, ha smak af aldrabästa vin. Vid hans graf åter helbregdades blinde, dumbar, krymplingar, spitelske: då man åkallade honom i sjönöd, saktade sig altid stormen: vatten, hvari man lagt något af hans ben, hade städse hul-

---

74) Tidgren, W. Göthl. Beskr. s. 183.

75) Fragment af Brynolfs lefverne står i 9:de D. af Handl. till Skand. H. s. 3 f. — Tidgren s. 140 f.

76) Om Brynolf som undergörare, se Lagerbring S. R. H. III: 191 f. — Rühs S. H. 2 s. 254, noten.

pit för hufvudverk och döfhet, o. s. v. Sedan tre Biskoppar utrönt, att hans helighet var af rätta slaget, blef Brynolf 181 år efter sin död af Påfven Alexander VI inskrifven i helgonens tal. Mera ära än af detta heligprisande och af alle sina föregifna under har han skördat hos efterverlden genom sina skrifter, om annars den grundlärde Ihres gissning är sann, att Brynolf författadt den ypperliga boken *om konungia- och höfdingia-styrelse*. Hans öfriga arbeten, såsom *St. Eskills* och *St. Helenas legender* äfvensom några kyrkostadgar, bevittna hans kunnighet i Latinet, fruktbara inbillningsgåfva samt beläsenhet i Gamla Testamentet [77]; ty Nya Testamentet var under påfvetiden nästan okändt äfven bland de Andlige.

Hedren af helgonabenämningen tillföll personer af de olikaste stånd och villkor. Fäher-

Thorsten. den **Thorsten** tjente en hednisk herre i Vestergöthland och blef, för tillvitad försummelse i sin tjenst, af honom mördad vid en sten i marken, der han var

---

77) En föregifven tagg af Christi törnekrona, som Brynolf utrikes fått till skänks, hölls i det värde, att den förvarades bland Rikets Regalier (Lagerbring III: 211, 214). Som Riksråd var han för öfrigt den, som vakade för landets väl. Nämnda bok (först utgifven af Buræus 1634) har man än tillskrifvit Torkel Knutsson, än Matts Kettilmundson; men likligast tillhör äran deraf åt vår Brynolf. Den är egentligen en moralisk och politisk lärobok för furstar, skrifven i en god stil, och framställer tillika tidens metafysiska åsigter (jemf. Hammarsköld, philos. studium, s. 33 f.)

van att göra sin bön. Man diktade sedan, att en slagtad oxe,, den husbondens tjenstefolk höll på att stycka sönder, vid Thorstens namns begabbande fått lif igen. Till vördsam åminnelse af detta helgon har ett kapell blifvit uppbyggdt, och fordom offrades äfven uti St. Thorstens källa vid Bjurum [78]). En qvinna

Ingemo.

i samma provins, Ingemo, hölls ock för helig; hon blef död och begrafven mellan Dala och Ljunghem, der den efter henne nämnda källan länge var ibland allmogen ryktbar för sitt helsogifvande vatten. Man såg fordom vidskepligt folk först gå några gånger kring lunden derinvid och sedan till källan, der de offrat penningar eller andra saker (såsom nålar, bröd, m. m.), eller druckit af dess vatten och tvättat sig deri [79]). Junker

Junker Carl.

Carl var son af Ulf Fasi, efter hvars död han täflade med Birger om det lediga Jarlsembetet; efter Erik Läspes död gjorde han sig äfven hopp om thronen. Begge värdigheterna undgingo honom, men den högsinte Riddaren försmådde att med våld skaffa sig dem, eburu dertill berättigad genom börd, rikedom och personliga förtjenster. Misstrodd af sin mägtige blodsfrände, valde han en frivillig landsflykt, och, ägnande sig åt Guds tjenst, beslöt han strida mot hedningarne i Litthauen. Till den ändan förenade han sig med Korsriddarena i Preussen. Under ett slag 1264, som af dem förlo-

---

78) Lagerbring l. c. 2 D. s. 147.
79) Lindskog l. c. 3 H. s. 93.

rades, kunde hán ej förmås att fly; kämpande för Christi sak stupade han här, höljd af sår, efter förvånande prof af tapperhet. Han fick sin hvila i Skokloster och ett rum bland kyrkans helgon [80]. Israel Birgerson, bröder till S. Brita, var en utmärkt och efter måttet af sitt ljus gudfruktig Man. Han eftersträfvade inga höga värdigheter, dem han lätt kunde få; utan lefde helst i obemärkt stillhet samt ägnade sin tid åt välgörande och andakt. Blott på systerns tillstyrkan, att det var så Guds vilja, emottog han ändteligen det vigtiga Lagmansembetet i Upland, det han skötte med vishet, kraft och oegennytta. Snart ett föremål för allmän vördnad och kärlek, fick han, i dessa orons tider, tillbud af sjelfva thronen; men af samvetsgrannhet afslog han det, han nedlade äfven sitt förra kall, och beslöt att i striden mot de otrogne söka martyrkronan. Men han dog i Riga, innan han hann utföra sin fromma föresats. Hans böner, fasta, kroppsplågor och frikostighet mot de andlige gjorde, att han efter döden vördades såsom ett helgon. Skada blott, att missförstådda begrepp om gudaktighet hindrade honom att tjena samhället medelst sina talanger, och att sjelf smaka den inre frid, som trons oförvillade blick på Försonaren medför: i det stället lät han, då han kände sitt slut nalkas, föra sig till kathedralkyrkan, satte en dyrbar ring på fingret af Jungfru Marias bild och anbefallte sin själ i hennes vård [81].

Israel Birgersson.

---

80) Sv. Biogr. 1: s. 37 f.
81) Svensk Biogr. s. 92 f.

Ingrid. } Ingrid, född i Skenninge af adlig slägt, var omkring år 1280 ett berömdt helgon. Hon blef tidigt enka, och reste för sin andakt till Compostella, Rom och Jerusalem. Hennes lyckliga återkomst ansågs för ett så stort underverk, att hon af alla öfverhopades med rika gåfvor. Dessa gåfvor satte henne i stånd att upprätta Nunneklostret i Skenninge; för hvilket hon ock kanoniserades.

Mechtild. } Mechtild, en Nunna af Dominikanorden, gjorde henne sällskap på hennes långväga pilegrimsresor; men ernådde icke hennes ryktbarhet.

Gerechin. } Gerechin hade helighetsnamn vid år 1345, och gjorde under efter tidens smak [82]). Redan såsom yngling vandrade han så ostraffligt, att hans lefnad var liksom en oskuldens spegel. Under loppet af 40 år gick han aldrig utom klostrets murar (det var i Allvastra kloster han tillbragte sitt lif), bad dagar och nätter, och trodde sig äfven benådas med himmelska syner.

Algoth. } Algoth af Fransiskaner-Orden var vid samma tid utmärkt allt ifrån sin ungdom af kunskaper och fromhet. Han hade studerat i Paris och der blifvit Doktor i Theologien. Lydnad, kyskhet, ödmjukhet, armod, voro hans mest lysande dygder. Hans predikningar för folket skola ha varit fulla af eld. Särdeles i Skara har han

---

82) T. ex. då Gerechin af Prioren befaltes taga del i brödbakningen, har J. Maria ältat degen; om man vill tro Bzovius (Ann. Eccl. T. XIV).

lemnat flera vedermälen af sitt gudliga nit, och blef blind tu år före sin död. Doktor

Matthias. Mathias, född af hederliga föräldrar, lade hemma god grund i Litteraturen och besökte sedan de förnämsta utländska Akademier. Äfven berömd för heligheten af sina seder, fick han, vid återkomsten till Sverige, ett Kanonikat i Linköping. Han njöt i fäderneslandet mycken högaktning, emedan han egde ett djupt förstånd, var vältalig, allvarsam och dock vänlig, trogen i goda verk, och tålig i lidandet. Derjemte var han ganska arbetsam och har författat åtskilliga böcker; hvaribland Kommentarier öfver Bibeln och i synnerhet Johannis Uppenbarelsebok. Han dog i Stockholm 1350; och lättrogenheten utspridde underverk om hans grift [83]).

S. Britas öden och resor. Men alla dessa helgon fördunklades af den heliga Brigitta [84]). Hon var en af de märkvärdigaste

---

[83]) Om dessa och flera kan efterses hos Vastovius. För öfrigt blef äfven den halshuggne Folkungen Hollinger efter döden upptagen bland helgonen (Scr. R. S. 1: p. 86). En viss Margaretha mördades af sin man Herlog på Seland år 1176; hennes lintyg förvaras ännu i Lunds domkyrka och troddes hjelpa i barnsnöd. K. Christian I:s bref härom finns ännu i original (Monum. Scan. Vol. I. p. 109). Flera med namnet Margaretha voro annars i Romerska kyrkan prisade som heliga.

[84]) Vastovius, Surius, Gonsalvus Durantius och andra katholiker ha vidlyftigt skrifvit hennes lefverne. Om henne finner man äfven uti Kosegartens legenden (Berlin

qvinnor under medeltiden och kanske af alla dem, som i Romerska kyrkans annaler vunnit namn för belighet. Ehvad nu hennes gudaktighet var uppriktig eller uppblandad med svärmeri och andligt högmod, så hvarken kan eller bör man frånkänna henne många högaktningsvärda egenskaper; fastän den förvirring, som rådde i vexelhållandet imellan kyrka och Stat, ofta förde henne på afsteg. Hon härstammade af en förnäm slägt [85]). Hennes födelseår kan utsättas vid år 1304, och jemväl hennes inträde i verlden var åtföljdt af underbarheter. Enligt fadrens vilja ingick hon, blott 13 år gammal, äktenskap med Ulf Gudmarsson, sedermera Lagman i Nerike, och med henne af lika sinne; hon blef moder till 8 barn [86]). Nunnelifvets stränghet behagade henne likväl mer än all verldens glans; hvar-

---

1804) 1 Band s. 200. Berch har fullständigt både om Brigitta Brahe och Catharina Hjorthufvud uti Sv. Herrar och Fruar (Fl. 1 och 2, Stm 1773; men lemnar der sin skämtsama penna fritt lopp. Lagerbring meddelar Britas lefverne i korthet. 3 D. s. 626 f. jemf. ock Svensk Biografi, 1 D. s. 96 f.

[85]) Hennes fader var Birger Páderson (Brahe) till Finstad; modren Ingeborgs Bengts dotter från Ulfåsa. Peringsköld visar på hennes stamtafla flera Zarer, Kungar och Kejsare.

[86]) Britas 4 söner voro: Carl. Birger, Bengt, Gudmar: döttrarne: Märtha. Karin, Ingeborg och Cecilia. Den äldste, Herr Carl Ulfson, Nerikes Lagman, omtalas som en [illegible]stig och ridderlig Man; han dog i Neapel. Bengt och Gud-

före hon alla fredagar brukade gisla sig och ligga på golfvet i stället för en mjuk säng. Hennes lifliga inbillning förde henne på den tron, att hon hade syner: dessa ansåg hennes Man för Guds finger, och begaf sig med henne på en andaktsresa till Compostella, för att uppbygga sig vid St. Jagos graf. När de kommit till fäderneslandet igen, beslöt han, på sin frus inrådan, att draga sig ifrån hofvet och lefva afskilld ifrån verlden och dess fåfänga: också antog han Cisterciens-Orden och dog i Allvastra kloster 1344. Nu begynte Enkan ett ännu strängare sjelfpinande, som visserligen bör förekomma oss sällsamt, utan att vi derföre behöfve antaga att hon trodde sig dermed göra Gudi en tjenst; förmodligen ville hon blott tämja sina passioner, kanske ock ådraga sig samtidens beundrande uppmärksamhet, och, då hon ej förstod huru en Christen skall med tacksamhet nyttja Skaparens gåfvor, öfvade hon sig i den svåra konsten att umbära dem. Dagligen spisade hon tolf fattiga och betjente dem vid bordet; hon vårdade dem äfven då de voro sjuka, tvättade deras sår och lagade sjelf deras kläder. Hon klädde sig i de gröfsta tyg, utan linne mer än på hufvudet, samt bar en hvass hårgördel på bara kroppen. Nu sof hon aldrig mera i säng utan på golfvet och i kölden, njöt aldrig kräslig mat, brukade ett rep med knutar om lifvet och benpiporna, lät drypa brinnande vaxdroppar på huden, fastade oftare än kyrkobruket fordrade, och tuggade ofta betska örter till minne af Frälsarens galla; hvarförutan hon låg hela dagar och

nätter på knän i bönen, intill dess lederna styfnade. Man bör dock tillstå, att hon gjorde något bättre än detta: hon uppfostrade sina barn med sorgfällighet i tro och goda seder, hon gaf flitigt allmosor, hon skydde syslolösheten, emedan hon imellan sina andaktsöfningar alltid hade göromål, oaktadt en svag helsa försummade hon aldrig kyrkobesöken, och Herrans Nattvard emottog hon alla helgedagar. Detta hårda lefnadssätt fortsatte hon i 30 år efter Mannens död. Men ännu namnkunnigare blef hon genom sina förmenta gudomliga uppenbarelser [87]), hvarvid förenämnde mäster Matthias, såsom förfaren i himlaläran, alltid var hennes ledare. Från denna tiden ansågs hon göra allt på gudomlig befallning. Hon blef af Drottning Blanca kallad till Hofmästarinna, och straffade både hoffruntimrens och de öfrigas syndiga lefverne, fastän de merendels gjorde gäck af henne. Hon tog sig äfven friheten att ge sin slägtinge, K. Magnus Smek, hvarjehanda åtvarningar; men han föraktade hennes syner och spådomar såsom käringsagor eller drömbilder af en förvriden hjerna, och

mar afledo i yngre åren; Birger blef väl gift, men hans barn sattes i kloster, och alltså är ingen af S. Britas manliga bröstarfvingar ibland oss.

87) Anledningen dertill beskrifves, Revol. Extrav. Cap. XLVII. Hon anmodade sin bigtfader öfversätta Bibeln på Svenska, och tog sjelf undervisning i Latin. Legendskrifvare blygas ej att dikta om den hedersfrun, att hon på lukten kunde igenkänna halsstarriga syndare och att hon kunde gå torrskodd öfver Vettern.

först, sedan hennes förutsägelse om hans fälttågs olyckliga utgång sannades, skänkte han henne, till tekn af ånger och vördnad, Vadstenabygden till en klosteranläggning. Som nu Brita ej kunde bli nog gudfruktig eller nog firad i Sverige, företog hon sig efter år 1348 en pelegrimsfärd till Rom, hvarifrån hon sedan aldrig i lifvet kom tillbaka; Påfven emottog henne aktningsfullt och villfor hennes begäran i allt hvad görligt var. Gudaktighetsöfningar och barmhertighetsverk upptogo här hennes tid; de regerande sökte hennes umgänge, folket beundrade hennes exemplariska vandel och hennes underverk. Oförskräckt förmanade hon lärda och olärda, och, till följe af en högre ingifvelse, besökte hon 1365 Neapel och Sicilien, hvars Drottning på allt sätt hedrade henne: äfven här talade hon väldeligen emot de andligas och verldsligas laster. Omsider påkom henne lusten att segla till det förlofvade landet, hvilket ock verkligen för sig gick i godt sällskap; här besökte hon alla heliga ställen, serdeles Jerusalem och Bethanien, samt lät till åminnelse, framför Christi graf, hänga riddarebältet på sin fromma son, Junker Birger. Under återresan blef hon sängliggande af feber och magsjuka, men upphann Rom, der hon i ett kloster afled 1373 på sitt 70:de år, sedan hon af de sina tagit ett kärligt afsked.

St Britas kanonisering. Vördnaden för henne tilltog efter hennes bortgång. Om detta till en del får tillskrifvas tidsandan, vitsordar det dock, man måste vidgå det, hennes personliga

värdel; ty hon var icke en af dem, som försvinna från jorden utan att lemna spår efter sin onyttiga existens. Hennes klosterinrättningar få vi framdeles omförmäla; men då den godtrogna enfalden altmera stärktes i öfvertygelsen om hennes umgänge och samtal med Christus, Maria och andra Saliga, blefvo flerfaldiga underverk berättade om hennes liflösa kropp. Några reliqvier af henne behöllos i det kloster, der hon afsomnat, och det öfriga af hennes ben fördes till Vadstena af hennes barn och Priorn i Allvastra; på alla orter, hvarest liket anlände, strömmade en otalig folkmängd tillsammans för att se och vidröra de vördade öfverlefvorna af ett så ryktbart helgon. Vid Skara och andra städer emottogs det under klockringning af presterskapet i högtidsskrudar. Men kanonisationen dröjde dock i 18 år [88]), hvarunder liket endast låg i helgedomsskrinet. Ärendet drefs likväl med den ifver af Drottning Margaretha, Rådet och flera Prelater, att alla hinder röjdes ur vägen, och Hans Helighet fann sig bevekt att låta den högtidliga akten gå för sig 1391. Af hennes uppenbarelser gjordes 30 afskrifter, ståtligen präntade och inbundne; och sedan tre Kardinaler, som förordnades att undersöka dem, inlemnat sitt fördelaktiga omdöme deröfver, be-

---

[88]) Om Britas kanonisation se Script. R. Svec. T. 1, p. 105. K. Albrekts bref härom till Påfven står l. c. p. 224 och hos Peringsköld Mon. 2: 150. Så mycket än Gerson ifrade deremot, blef den dock af Mötet i Kostnitz bifallen (Heinsius K. H. c. 3. §. 11).

slöts att hon skulle förklaras för helig. Till förberedelse ringdes i Rom med alla klockorna dagen förut; och om morgonen församlades alla Patriarker, Biskoppar och Prelater på Vatikanen att åtfölja Påfven till stora Kapellet, som var rikt upplyst, klädt med dyrbara tyger och prydt med välluktande blomster. Sedan Påfven då hållit ett till ändamålet lämpligt tal och man sjungit en psalm samt uppläst flera böner, förklarade Påfven (det var Bonifacius IX) Fru Brita för kanoniserad, så att hennes fest årligen skulle firas; hvarjemte aflat förkunnades åt alla närvarande. Om Lördagen afsöng Påfven sjelf Messan uti Peterskyrkan, hvars golf var då öfverströdt med så många oljelöf som tio mulåsnor kunde bära, vid hvilket tillfälle 30,000 lampor, utom ljus och facklor, der brunno. Kardinalerne frambburo sina offer, och den förnämste af dem, Biskoppen af Ostia, undfägnade Hans Helighet med ett präktigt gästabud. Till slut gick Påfven om Söndagen ut ibland menigheten, satte sig på en stol, hållande i handen en stor förgylld bok med alla Änglars och Helgons namn, bland hvilka han med egen hand inskref Brigittas. Hennes ben återfördes från Rom till Vadstena, der de med ståt och otroligt tillopp af menniskor från alla tre Nordens riken skrinlades. Alla dessa högtidligheter kostade 5000 dukater, hvaraf hennes slägt förskjutit något, men något anskaffades genom frivilliga gåfvor och sammanskott af andägtiga [89]).

[89]) Jemf. Cas. Oudin. T. III de S. p. 1105. — Sv. Helg. Br. och Cath. lefv., Stockh. 1820.

S. Britas revelationer. } Man känner ganska litet af den fromma Sierskans verkliga förtjenster, om man blott vet hennes härkomst, lefnadshändelser och resor [90]. Hon lefde på en förderfvad tid, då påfvedömet med sina diktade trosläror och vidskepligheter mycket vanställt Christendomen: detta förderf sökte Brita med ifver motarbeta, och, i stället för den kalla, urartade Christendomen, bemödade hon sig utbreda en mera lefvande, mera verksam. Obilligt vore det, att bedöma hennes religiousbruk efter vår tid's tänkesätt; men huru mycket vinner hon icke i jemförelsen med de osedlige, tröge, endast om verldsliga förmoner kifvande Prelaterna! Åtminstone skall hon alltid behålla det lofordet, att ha varit den första som inom Svearike läsit bibeln på modersmålet, och det på en tid, då ingen af kyrkans rikt soldade Styresmän kom på den tankan att skaffa folket tillgång till denna dyrbara skatt [91]. Ännu mera: under en period, då ingen af Klericiet fann sig kallad att genom böckers utgifvande verka till den allmänna bildningen, framträdde denna Fru med skrifter, som äro nästan öfversatte på alla språk, äro ofta upplagde, och lästes fordom med nöje och uppbyggelse af alla katholiker [92]. Dessa så kalla-

---

[90]) Jemf. Sv. Bring, Saml. af åtskill. Handl. och Påmin. som ge ljus i Sv. Hist., 3;dje D. s. 76 f.

[91]) Vastovius p. 95. — Schefferus, Svec. Litt. p. 10.

[92]) St. Britas Revelationer, säger Blom, äro jemväl omtryckta på Syriska språket (Svenska A-

de *uppenbarelser* erfor hon dock, sade hon, ej annorlunda än invertes, derigenom att Christus var i henne och hon i honom; de äro nedskrifne i en mystisk stil, och, ehuru öfverhufvud af en asketisk anda, träda de ofta in på spekulationens fält. Brita kallas der *bruden* och framställes ofta i samspråk med Frälsaren och vissa helgon om hvarjehanda hemligheter och andra religiösa ämnen; de äro uppfyllda med goda betraktelser och förråda ej minsta bitterhet eller ofördragsamhet; och, ehuru de andlige fäderne torde hafva gjort många egna tillägg, är det dock visst, att man finner i dem en långt renare lära än i senare tidens katholska skrifter. Tro på Christum, kärlek till Gud och menniskor, egenviljans försakande och ett ödmjukt underkastande under den styrande försynen, detta är hvad hon städse påyrkar. Allt detta ljuder helt annorlunda än det oupphörliga predikandet om aflat, pilgrimsfärder, helgonatillbedjande, med mera dylikt, som vände folkets tankar ifrån försoningens ord till egenrättferdighetens uslaste brunnar, som hvarken gåfvo upprättelse eller kraft. Väl visar hon öfverallt en serdeles

---

kademiens Handl. fr. 1796, D. 4, s. 163 n.) De utgöra en stor foliant, skrifne på latin efter hennes diktamen af bigtfäderna Mathias och Petrus, hvarefter biskop Alfonsus (uti Jaën) bragte dem i ordentligare form. Mötet i Basel ville väl i dem finna några kätterska satser; dock förklarades de 1435 för ett "scriptum irrefragabilis auctoritatis". Den bästa Editionen af dem utkom i München 1680.

vördnad för Jungfru Maria, men äfven denna vördnad är vida skilld ifrån papismens gröfre missbruk, aldenstund hon dock framför allt hänvisar till Frälsaren [93]). Också hafva Flacius och Wolfius samt andra Evangeliska Theologer långt för detta tagit bevis af S. Brita mot påfviska vantron. Några småaktigheter upptäckas väl, det är sant, här och der; men till äfventyrs äro de inflickningar af presterlig hand, och aldeles onekligt är, att många af de olyckor, som hon spått sitt fädernesland, ha slagit in. Man vill slutligen anföra ett prof af hennes betraktelser. "S. Brita såg en stor menighet af änglar på Gargane berg, och änglarne sade till vår Herre: välsignad vare Du, vår Gud, som är och skall vara, och är utan begynnelse och ända; Du hafver skapat oss andra till Din tjenst och till menniskornas hugnad och försvar. Vi utsändas till menniskors förmon, dock så, att vi aldrig sakna Din sötma, tröst och ansigtes åskådning. Men emedan vi voro nästan obekanta med menniskan, så har det behagat Dig att på detta stället uppenbara Din välsignelse och vår värdighet, som Du oss gifvit hafver, på det att menni-

93) Till ex. L. 1 Cap. 8 p. 12. "Tu sollicita es, quomodo laudare me debes; scias pro certo, quod omnis laus filii mei, laus mea est, et qui inhonorat eum, inhonorat me." — Vill man på Svenska se ett korrt utdrag af denna allbekanta qvinnas Theodiccé eller spekulativa visdom, så träffas det hos Hammarsköld, hist. antekn. om philos. stud. i Sv., s. 26 f.

skan må påminnas att älska Dig och åstunda vår hjelp. Men nu har detta stället varit en lång tid förglömt, och folket, som bo i landet, älska mer de orena andarne än oss, och följa med mer ifver deras retelser än våra goda råd. Då svarade S. Brita: O! Herre Gud, min Skapare och Återlösare, gif dem Din hjelp, att de måtte återvända af synden, bättra sig, älska Dig och af allt hjerta efter Dig trängta. Vår Herre sade: de äro så vane vid att sölas i sin syndaorenlighet, att de ej kunna rättas utan sträng aga, och önskar jag gerna, att de ville under näpsten lära att känna sig, återvända från synden och bättra sitt lefverne".

S. Britas underverk. De underverk, som i Legenden henne tilläggas, äro både många och orimmeliga. En soldat i Östergöthland befriade hon från djefvulen. Uti Neapel var en af lungsot tärd yngling, hvilken alla Läkare öfvergifvit; Brigitta rörde vid honom, och strax blef han frisk. Medan hon en gång bad nedanför ett krusifix uti Paulikyrkan i Rom, begynte krusifixet tala med henne. Ja, strax förrän Reformationen tillintetgjorde hennes myndighet, läto Munkarne hennes hufvudskalle i Vadstena verka ett litet under på en besatt menniska. Men sedan hennes påfviska helgonavärdighet upphört i Norden, har hon ej annan betydenhet än den historiska och christeliga [94].

---

[94]) Om modrens och dottrens skrinläggning kan vidare ses Kylanders berättelse i Gjörwells Brefvexling 4:de B. Än i dag visas vid Finsta sätesgård det ställe, der Brita haft sitt bönehus

S. Karin. } Näst henne i namnkunnighet var hennes Dotter Katharina eller Karin. Hon gick ännu längre i sjelfvald andlighet, och i ett tidhvarf, då Jesu rena lära låg insvept i moln, blef denna förtjenst högt uppskattad [95]). Vid år 1336 var hon född, och om hennes barndom äro hvarjehanda fabler förhanden, som kunna läsas hos andeliga Sagoskrifvare. Hon uppfostrades hos Abbedissan i Riseberga, och blef gift på sitt 14:de år; men detta giftermål gjorde intet afbrott i de stränga öfningar, hennes devotion sig föreskrifvit, aldenstund de lefde i fullkomlig återhållighet såsom ogift folk, så att de icke ens kallade hvarann man och hustru, utan syster och

(Salvius s. 178). Det rum, der hon dog, bibehålles ock ännu, och beskrifves af Björnstål, Resa T. 1 p. 517. Relikerna efter henne lades i ett silfverskrin, som af Konungen borttogs 1573; och Carl IX lät gräfva ned dem i stadskyrkan. då han förnam, att Sigismund efterletat dem (v. Dalin, III D. s. 442). Efter någon tid, då reliqvietjensten troddes vara utrotad, upptogos de och gömdes i en trälåda uti klosterkyrkans Sakristia, hvarest likväl resande katholiker plockade bort den ena knotan efter den andra. Nu förvaras de i en gammalmodig kista, öfverdragen med sammet och utsirad med många silfverornamenter.

95) Denna Karin, "den alsvåldige Guds högtutkorade jungfru". må ej förblandas med ett äldre utländskt helgon af samma namn. Hennes lefverne, se Lagerbring, III: s. 885 f. Hon het Hjorthufvud efter sin fader Ulf Gudmarson, hennes man var Riks-R. och Ridd. Eckard von Künen, en hit indragen utlänning.

bror, och valde golfvet i stället för deras med gull och pell utstofferade brudsäng. Katharina afhöll sig derjemte från all läcker mat och nyttjade stickande underkläder af tagel. På sitt 18:de år fick hon lust att resa efter sin moder till Rom, hvilket ej utan mycken svårighet kunde verkställas. Till ressällskapet hörde ock Riksmarsken Göstaf Tönneson och tvenne förnäma Fruar. Knapt var hon ankommen, förrän hon fick veta att hon blifvit enka; och hon ansattes så illa af köttets retelser, att hon lät Skriftefadren rätt allvarsamt piska sig. Härefter uppoffrade hon sig uteslutande åt Brudgummen i himmeln, hvarföre hon gaf korgen åt alla de Romerska herrar, som friade till henne. Hemsjukan eller åtrån att återgå till fäderneslandet uppvaknade hos henne, och hon förde någon tid ett ganska ångsligt lif, fastade mycket, talade litet eller intet, och såg sluteligen ut som ett skelett. Men på ångrens tid följde lugnets: hon stadgades i bättringens och försakelsens beslut: dagligen läste hon sju botpsalmer, knäföll fyra gånger, och under ymniga tårar betraktade Christi pinos historia: hon valde trasiga klädesplagg, tålte platt icke något beröm, samt tog med tyst tolamod emot förolämpningar af tjenstefolk och andra. Engång var hon i fara att bortröfvas af en otuktig Grefve, men frälstes på ett underligt sätt. Om det är obehageligt att finna, hvilket ömkligt spel hennes lättrörda inbillning dref med de heligaste ting; är det å andra sidan hugneligt att se, det hon äfven förstod att företaga sig något förnuftigt och nyttigt: hon

skref nemligen några andliga betraktelser, dem hon kallade *Själina Tröst.* Hennes naturliga vett var likaså utmärkt som hennes fägring, och, oaktadt det besynnerliga i hennes drägt och beteende, undflyddes ej hennes sällskap af de stolta Romerska Damerna. Efter 25 års förlopp följde hon sin moder till Jerusalem; och, när modren dödt, förde hon dess lik till hemlandet. Utom andra följeslagare hade hon ett par förnäma Romare med sig på resan; uti Preussen emottogos de med all möjlig heder, och Korsherrarne i Danzig höllo till godo, att vår Katharina ifrigt bestraffade deras lösa och oandeliga lefverne; vid annalkandet till Linköping kom Biskoppen med hela klericiet emot likprocessen, och pater Petrus predikade i alla städer och byar, de genomforo, om den Saligas herrliga under. Derefter förfogade sig Katharina på nytt till Rom 1375 i tanka att utverka sin moders kanonisation; hon afhördes med all benägenhet [96]), men då detta högmål ej då kunde bringas till ett önskadt slut, vände hon tillbaka till Sverige, begåfvad med reliqvier: Påfven gaf henne rekommendationsbref på vägen samt en Romersk Rådsherre att ledsaga henne öfver Alperna, på många ställen i Tyskland predikade hon emot högferd, och hemtades med ansenligt följe ifrån Söderköping till Vadstena. Någon tid hade hon varit krämpig, då hon här dog

---

[96]) Vid en audiens talte hon så bevekligt, att Påfven utropade: "visserliga, min dotter, är det din moders spenar, som dig hafva dia gifvit".

1381. Hennes begrafning skedde under ett otroligt sammanlopp af folk ifrån hela Norden. Sedermera blefvo enligt påfligt förordnande hennes ben år 1489 under all upptänklig ståt af ljus, rökelse, klockeklang och sång upptagne ur grafven, lagde i skrin och uppställda på högaltaret af Vadstena klosterkyrka: detta skedde i närvaro af Riksföreståndaren, Rådet, Biskopparne samt en otalig mängd andlig och verldslig allmoge [97].

Till Svenska helgonalängden plär ock räknas den oftanämnde Priorn i Alvastra Petrus, af Cisterciens-Orden, som gjorde S. Brita sällskap under 30 års tid på hennes vallfärder, utstod hunger, törst, försmädelser, faror, och dog 1399. Mindre känd är Brigittinermunken Ulf vid år 1433; men så mycket vigtigare rol i verlden spelte Nils (Nicolaus Hermanus), biskop i Linköping och den siste af vår kyrkas påfviska helgon. Han var född i Skenninge och studerade i Paris samt i Orleans, der han blef Juris Doctor. Messenius berömmer honom för den djerfhet, hvarmed han satte två krönta hufvuden i bann, K. Albrekt i

Petrus. Ulf. Nils.

97) Fragment af en berättelse om S. Karins translation står i *Handl. till Skand.* H. 9:de D. s. 11 f., samt *Scr. R. S.* 1 : p. 197 f. — På dessa fruars dag predikades öfver Luc. 10: 21 och Matth. 13 : 44. — Ännu år 1645, då Gen. Torstenson blokerade Wien, tillskref Erkehertig Leopold Wilhelm sin frälsning åt S. Brita, då en kula flög genom hans tält (*Handl. ur Gr. Engestr. bibl.* 3 h. s. 22).

Sverige och K. Håkan i Norge. Stolt och myndig både som Prelat och Riksråd, brukades han mycket, och afled 1390. Enligt Kostnitziska kyrkomötets beslut år 1416 blef han kanoniserad; men vida varaktigare är den heder, han förvärfvat sig genom sin lärda verksamhet: ty utom *Hviteboken* (en förklaring öfver kyrkolagen) har han på Svenska versar författat Legenden om Nunnan Elisif, oberäknadt åtskilliga Latinska uppbyggelseböcker, hvarjemte han öfversatt Ansgars lefverne [98]).

På en tid, då den christeliga kunskapen var så förmörkad, kunde det förekomma nog besynnerligt, att man likväl kan uppvisa så många, de der uppföras i helgonens klass. Öfverallt, hvarest försoningens lära blir känd, måste väl finnas själar, som den med trons lydnad emottaga; men då dessa, i en förderfvad församling, antingen i obemärkt tysthet tjena Gud eller af den rådande hopen förkättras och förföljas, framstiga andra, som ofta genom ett falskt sken af gudaktighet vinna ett berömdt namn. Onekligt torde åtminstone vara, att det vördnadsvärda men grufligen missbrukade namnet *helgon* alltför ofta blifvit tillagdt sådane personer, som varit långt aflägsne från sanna Christnas tänkesätt [99]). Ibland dem, vi uppräknat, finnes ingen som egentli-

---

[98]) Rhyzelius, Episcop. 2 B. s. 112. — Hammarsköld, Sv. Vitterh. 1 D. s. 38—39.

[99]) "Bland den talrika skaran af påfviska helgon ha varit lika många narrar som bofvar", är ett omdöme som en Rec. tadlat i *Chr. K. Hist. uti Sverige*; beklagligen lär det dock vara grundadt.

gen lidit för rättferdighetens skull; flera åter, hvilkas förblandade välmening kan förtjena ursäkt, men i intet fall tjena oss till eftersyn, om icke i deras åsigt af lifvets allvar och i kraftyttringen af deras sjelfbeherrskning. Genom de utmärkelser, som tidåldren slösade på munklifvets dygder, lockades många till en Christendom, som Jesu Evangelium icke godkänner; derigenom hände, att deras bättre egenskaper ofta måste träda i bakgrunden, och att helgonskimret ännu oftare måste tjena till täckemantel för ett förderfvadt inre. Prestmonarken i Rom, i hvars ledband den christna verlden fördes, sörjde derföre, att det ljuset undangömdes som kunnat öppna folkets ögon; och vi må derföre ej undra öfver, att de få "trogne själarne i Babel" endast för egen del kunde, ehuru famlande i villor, finna vägen till himlen, men voro ur stånd att åstadkomma någon väckelse bland sina samtida. Och huru kunne vi vänta, att menniskor, ifrån barndomen invande att med känslolös underdånighet bära oket af munkträldomen, skulle upplyfta sig till Guds barns herrliga frihet? huru vänta, att de med sitt klena ljus skulle bryta sig en ny väg genom alla listens snaror och alla våldets bomar? Men, vi återgå till historien.

Främmande helgon i Svenska kyrkan. } Ett emot Guds ord stridande begrepp om christelig fromhet och helighet var icke den enda eller värsta följden af de påfliga kanoniseringarne; utan, såsom den ena villfarelsen föder den andra, så urartade helgonens öfverdrifna

vördnad snart nog till formligt afguderi och till en osmaklig bildertjenst. Man var alltjemt betänkt på att öka listan af de inhemska helgonen [100]; och med blind lydnad emottog man på sina altaren alla de utländska helgon, som Rom i denna egenskap erkändt [1]. Nästan oräknelig var denna skara, och deras tjenst utträngde ej sällan den Högstes dyrkan. Ibland *alla* helgonen innefattade man äfven Änglarne, och en egen fest firades till deras ära [2]. Christus sjelf var ibland menigheten föga mer aktad än kyrkans helgon: han var mest bekant under namnet St. Hjelparen, men Jungfru Maria kallade man Frælsiska. Uti denna tidens handlingar nyttjades icke att upptekna månader, utan tideräkningen togs ifrån något helgons dag. Ingen menniska, ingen by, ingen stad, ingen provins var i den katholska kyrkan, som ej hade sin egen Engel, Apostel, Patron och Räddare, som påkallades i nödens tid. Sverige, ehuru väl försedt med nationalhelgon, lånte af grannriket St. Olof, och dessutom en hel svärm andra helgon, som dyrkades allmänneligen i hela kyrkan. Af dessa var Sanct Kristoffer det vidunderligaste [3]. S:t

100) Om Svenska Rådets och Biskopparnes bref till Påfvén och Kardinalernas kollegium rörande nya föreslagna Sv. helgon, se Messenius Scond. T. IX. 11. Lagerbring, 4: 311—12.
1) Münter, D. Ref. H. 1; s. 178—183.
2) Haug, de Chr. Antiqvit. s. 149.
3) Sagan om honom *Acta Sanctorum* M. Jul T.

Nicolaus, hvars namn Stockholms hufvudkyrka förer, äras ännu af Ryssarne såsom deras Skyddspatron; han var biskop i Myra uti Lycien, der hans eldsnit och gudliga lefverne omvände många; af denna orsak kastades han i fängelse, och dog 343. St. Göran, hvars bild finnes i Nikolaikyrkan, var en christelig riddare och krigshöfding, bördig ur Kappadocien, som starkt ifrade mot afguderiet och blef af denna anledning på Kejsar Diokletians befallning fasttagen, grymt plågad och sluteligen halshuggen år 295. Flera städer antogo detta berömda helgon till deras förebedjare. St. Gertrud, efter hvilken Tyskkyrkan i Stockholm nämnes, var en gudfruktig, kysk och välgörande Jungfru, död 664 i ett kloster uti Brabant, der hon var Abbedissa; 55 år efter sin död blef hon af Påfven kanoniserad. St. Clara, en förnäm och from flicka från Hertigdömet Spoleto; begaf sig på 19:de året i kloster, der hon förde ett strängt lefverne, och hade i 42 år förestått detsamma då hon 1253 afled. Strax derpå blef hon vederbörligen inskrifven i helgonens tal. Andra främmande helgon, såsom Laurentius, Clemens, Lambert, Knut, Lucius, med flera, vördades på ena stället mera än på det andra [4]); och det kom så långt, att man till

---

vi: p. 135. Han var född hedning i Kananea, säges ha varit tolf alnar lång, med lemmar i förhållande derefter. Dr Luther anser sagan vara allegorisk, och ger deröfver en sinnrik uttydning.

[4]) Anm. Hedningarne egnade sina gudahus åt A-

slut satte hela religionen i helgonens och deras relikes eller belätens dyrkande. Munkarne, under hvilkas inflytelse allmogen stod, utdelade emot rika skänker en fullkomlig syndaförlåtelse åt alla, som på vissa helgonadagar besökte i synnerhet Vadstena, detta Nordens Loretto; och vid slika tillfällen var talrikheten af de ankommande aflatssökarne från alla de nordiska rikena altid öfvermåttan stor. Huru långt hade nu de Christne afvikit ifrån Mästarens ord och sinne!

5. *Munkordnar och andliga Gillen i Norden under Medeltiden.*

Klostrens upphof. } Munkordnar och Klosterinrättningar ha varit för båda könen. Af åtskilliga orsaker har man deruti ingått: än för att uppoffra sig åt religionsförrättningar, såsom böner, messor, sång, allmosegifvande, processioner, fastande och penitenser; än för att deltaga i alla inom klostret varande medlemmars goda verk och gerningar, som man tänkte sig förtjenande till saligheten, samt att efter döden njuta till godo summan af alla själmässor; och än slutligen för att i skolanstalterna inom klo-

sarne, Katholikerna åt Helgonen, Protestanterna åt Furstarne. — Nordiskt Kalendarium för Medelåldren finns i 5:te D. af Handl. till Skand. Hist. — Jemväl ön Island hade sina nationalhelgon: Gudmund den gode och Thorlak Thorhalleson, en hierarkisk biskop i Skalholt, som äfven på Kontinenten dyrkades från det 12 århundradet (Münter s. 181).

stren tilldana blifvande kyrkans tjenare. Härtill kom stundom, att man, tröttad af lifvets mödor, önskade i en bortgömd vrå medelst stilla arbete och andaktsöfningar bereda sig till sin bortgång ur tiden [5]). Ej sällan har man i våra tider kastat ett oförtjent hån på dessa renlefnadshus. Visserligen urartade de snart, och missbruken blefvo till slut ögonskenliga och skriande; men de voro dock för sin tid, förnämligast i början, en anstalt af Guds vårdande försorg om sin församlings dyrbarheter. Hvar eljest, om icke i dem, kunde forntidens skrifter finna en fristad undan de förödande krigen? De voro många, men dock icke förmånga, när man besinnar, att de voro de enda plantskolorna i den christna verlden för nyttiga kunskaper, till och med för gudaktighet.

Af allmänna kyrkhistorien känner man anledningen till dessa ordnars uppkomst; det var egentligen förföljelserna, som aldraförst *befolkade* söderns öknar med Eremiter [6]); men dessa samlades i lugnare tider till ordentliga föreningar, som lefde tillhopa efter olika reglor och statuter. Munkeklostren hade sina *Abbotter* och *Priorer*, Nunneklostren sina *Abbedissor* och *Priorissor* med öfveruppsigten; likväl egde hvarje Biskop vanligen den rättigheten att vi-

---

5) Jemf. *Ordres Monastiques* och *Helyots Geschichte der geistl. Kl. Orden*, enligt *Krayt* Theol. Bibl. T. 14, s. 239 f.

6) Den äldste af alla andäktige orklösa i Norden var Eremiten Anselmus, som vid år 1020 bodde i skogen 12 mil ifrån Lund (Lagerbring l. c. 2 s. 68).

sitera i de kloster, som i dess stift voro belägna, och stundom, vid tillfälle af inkommet vanrykte, lät Påfven genom sina Nuntier undersöka och bestraffa klosterfolkens oordentlighet [7]). Klostrens föreståndare öfvade inom sin krets ett oinskränktare välde än landsfursten eller Biskoppen inom sin. Tiggarmunkarne plågade folket aldramest, och allmogens gåfvor till dem öfverstego afgifterna till Regenten. Mycket vunno de äfven genom amuletter, men skadade derigenom ej mindre folkets förstånd än hjerta; heldst man aldrig såg någon mer oäkta andakt än i deras kyrkor; öfverallt fanns der en Madonnabild, som af de fåkunniga ärades mera än Gud [8]). Vi sko-

---

7) Tonsuren begynte snart anses för en nödvändighet för klosterlifvet. Man ansåg ett kalskuret hufvud frammantill såsom hörande till sjelfva preteståndets hederstekn. Botferdiga plågade låta hufvudet rakas, och efter deras exempel gjorde ock Munkarne detta ini det 6:te århundradet. Från denna tiden antogo ock andra prester den seden, att låta skära håret af en fläck på hjessan: detta kallades *den presterliga kronan* (corona clericalis). I längden blef den Romerska tonsuren ett skillnadsmärke mellan det andliga ståndets högre och lägre värdigheter (*Real. Encyclop.* 10:de B. d. art)

8) Till den jungfruliga modrens dyrkan upprättades de flesta rosenkrans brödraskaper. Signerier, mjöl, olja, m. m. tjente till amuletter eller medel emot ondt hos menniskor och boskap. Man wisade ock här och der underliga reliqvier, t. ex. kammen af den tupp som gol vid Petri förnekelse, en fjäder af ängeln Gabriels vinge, en stråle af de visa männens stjerna, Pauli på-

le nu uppräkna de olika Ordnar, som tid efter annan fått insteg i Norden

Benediktiner. } *Benediktiner-Orden* härleddes från S. Benedictus, född i Nursia, en stad uti Italien år 480, och död i klostret Cassino 543. Sedan han studerat i Rom, lefde han som Eremit tre år uti en jordkula, och, sedan han vunnit ryktbarhet genom sitt stränga lefverne, stiftade han det första kloster i Vesterländerna. Han föreskref klosterbröderna en mager diet: de skulle nemligen uppehålla lifvet med litet bröd och ett visst mått vatten, samt nöja sig med små och låga trädhus. Med tiden förbyttes dock deras armod i rikedom, deras tarflighet i öfverflöd: Munkar af hans reglor innästlade sig i de flesta Europas stater, och voro äfven de första, som, vid Christendomens stadgande i Norden, hit inkommit. Björkö, Munkaboda, Husaby, Gudhem, Sigtuna voro Benediktinkloster, och kunna anses såsom lärohus för en del af landets ungdom.

Cluniacenser. } *Cluniacens-Orden* inrättades år 910 uti Cluny i Burgundien, ett stort och vidtberömdt kloster. Sedan Ordensbröderna afvikit från den ursprungliga stängheten, reformerades de af Abbotten Oden. Uti vårt fädernesland inkommo de med den christna läran, och fingo i synnerhet insteg uti Wexiö,

---

le i köttet, Josefs andedrägt i en flaska, Marias mjölk, ett stycke af det Egyptiska mörkret, ärkengeln Michaels svärd hvarmed han nedlade draken, o. s. v.

Strengnäs och Vesterås stift. Sina kloster hade dessa Munkar i Eskilstuna och Munketorp.

Cistercienser eller Bernhardiner. *Cistercienser-Orden* är jemväl en gren af Benediktinernas och stiftad år 1098. Klostret blef kalladt Cisteaux, emedan den ort, der det anlades, var full af cisterner, dammar eller gropar; men, då ordensreglorna voro alltför hårda och Abboten med oeftergiflig noghet höll hand öfver deras iakttagande, hade det snart blifvit öfvergifvet, om ej den helige Bernhard genom goda anstalter återbragt det i ordning: han flyttade derefter till det stora klostret Clairvaux, hvarest han lefde i mycket anseende till sin död 1153. Efter honom kallades denna Ordens Munkar merendels *Bernhardiner;* och de inkommo i Sverige redan år 1150, der de fingo sina första bostäder i Nydala, Alvastra och Warnhem. Derifrån spridde de sig nästan till alla rikets landskaper; och ansenliga Nunnekloster ägde denna Orden i Wreta, Askaby, Byarum, Skokloster och Riseberga.

Fransiskaner eller Minoriter och Kapuciner. *Fransiskaner-Orden* har sitt namn af svärmaren Franciscus från *Assissio*, som dog år 1226. Hans anhängare förpligtade sig i synnerhet till fattigdom, hvadan de kallades *Fratres Minores*, men af sin klädedrägt *Gråbröder*, *Barfotamunkar*, *Tiggaremunkar*. Påfvarne begåfvade dessa Ordensfolk med förmonliga privilegier, de kommo till Sverige vid år 1232, och hade i städerna rika kloster, der vackra bibliotheker samlades. Från dem utslägtade de Munkar, som lång tid efteråt syntes under namn af *Kapuciner*.

Dominikaner eller Predikomunkar. } *Dominikaner-Orden*, hade till stiftare en Spansk Adelsman Dominicus de Guzman, hvilken genom sitt blinda ifrande emot kättare kom i rop, och dog i sitt andliga högmod år 1221. Bröderna af denna Orden, som annars kallas *Predikomunkar* och af sin klädebonad *Svartmunkar*, aktades mycket för deras flit i studier, serdeles den så kallade Scholastiska Philosophien, samt för deras inqvisitoriska ifver att eftersöka, angifva, plåga och döda kättare, eller sådane personer, som lära något, stridande mot Påfviska Stolens afsigter och satser. Med Fransiskanerna hade de som oftast heta tvister, och utvidgade sig lika starkt som dessa. Af dem funnos många i vårt fädernesland [9]).

Mindre talrika i Sverige voro Antoniter, Carthusianer, Karmeliter, Augustiner och Præmonstranter. *Antonit-Orden* hade blott ett kloster i skogen Tiveden. *Carthusian-Orden*, begynt år 1024 af den rättsinnige Bruno från Köln, utmärkte sig ej allenast genom sträng återhållsamhet utan ock för studiers idkande: de fingo här sent omsider trenne kloster. *Karmeliter-Orden*, som är gammal och räknar sin upprinnelse från Orienten, vinnlade sig äfven om vettenskaperna; men räknade dock ej så

9) Jemf. Langebek Scr. R. Dan. T. V p. 500; och om alla dessa Ordnar öfverhufvud Kyrkohist. af Schröckh, Weismann, Mosheim, Henke, Fleury, Neander. Historiskt bibliothek (Christianstad 1834) har munkordnarnes historia af Döring men ofullständig och till en del origtig samt i dålig öfversättning.

många kunskapsrika män i sitt samfund som *Augustiner-Orden*, så nämnd efter den gudfruktige biskoppen i Hippo, Augustinus, född år 354 och död 430. Den utgrenade sig ansenligen, undangick många reformer, och hade mycken likhet med *Præmonstrant-Orden*. Öfveds kloster i Skåne och ett annat i Skenninge tillhörde den samma.

Johanniter. } *Johanniterna* voro på engång en munkisk och ridderlig Orden, hvarmed Frimurarnes sedermera blifvit beslägtad. Den hade sitt namn af Hospitalet vid St. Johanniskyrkan i Jerusalem [10]), der fattiga och sjuka pilegrimer samt de under korstågen sårade Christne hulpos och sköttes. Samma krigsanda, som tillförne upplifvade så många ädlingar att tåga vapnen till försvar för de uti Palästina förtryckte vallfärdarne, uppväckte nu åter andra att förklara sig för hämnare af den uti Europa förtryckta oskulden; häraf *Chevaleriet* med dess ömtoliga begrepp om heder, och hvaruti Religionen, som den tiden styrde alla inrättningar, tillika blandade det heliga

---

10) *Helgeandshus* voro Lazaretten och herbergen för andäktige eller torftige fremlingar, af ålder inrättade efter det i Rom varande *Spedale Spirito Santo*, der stundom 12,000 sådane undfingo förplägning. Namnet vill härledas af Ordo Hospitialis Sp. Sancti, som vid slutet af 12:te seklet inrättades i Montpellier af Hert. Wilhelm Don Guido och konfirmerades af Påfven Innocentius III 1198. — Se för öfrigt anm. öfver klosterlefvernet hos Strinnholm l. c. 2 D. s. 364 f.

och förtjusta nit, hvaraf den sagolika öfverdrift verkades, hvilken än i dag gör vår förundran [11]). Mensklighet, tapperhet, rättvisa och ädelmod voro de egenskaper, som utmärkte dessa "Guds Riddare" [12]), hvilkas syftemål var att hindra mensklighetens lidande. Deras gyllene ålder varade korrt, och de förmådde i alla fall icke sätta någon bom för lasternas ström, ännu mindre vågade de trottsa hierarkiens åska; men i en tid af allmän sedeslöshet, då lagarne voro vanmägtiga, syntes deras verksamhet vara välgörande. Så snart förståndet vaknade ur sin långa slummer och ålderdomens kunskapsskatter allmännare spriddes och Europa fick ordentligare samhällsstyrelser, var ock chevaleriandans epok förbi. Ordensledamöterna rigtade i det följande sina krafter åt ett annat mål, och blefvo, efter de öar de tid efter annan fått till boningsplats, kallade Rhodiser- och Malteser-Riddare.

---

[11]) Om Chevaleriet se Robertsons hist. om Carl V, Sv. Öfvers Inledn. s. 96 f.

[12]) Så finner man dem nämnde i gamla handlingar (Linköp. bibl. andl. 1: s. 243); och härmed menas förmodligen ej våra Serafimer-riddare, utan snarare Tempelherrarne, som jemväl i Sverige torde haft gods. Men då denne Riddarorden genom mötet i Vienne 1312 upphäfdes, öfverlemnades en del af deras indragne besittningar åt Johanniterna. — Riddare, såsom *Milites Christi*, deltogo i andliga ståndet, hvarföre de, jemte Svennerna, inbegrepos i samma frihet och frälse med Biskoppar uti de denna tid utfärdade privilegier (Adelns hist. s. 21).

Ordningen } Klosterlöftena begynte i 10:de se-
i klostren. } klet anses såsom ganska förtjenstfulla och nästan lika med dopet. Att munkarne först kallades Anachoreter, är bekant, äfvensom att deras i början usla lefnadssätt med tiden så ändrades, att det blef likaså beqvämt som små furstars. Emot Guds och naturens ordning begynte man snart jemväl i Vesterlandet ägna unga flickor åt ogifta ståndet och instänga dem i klostren. Då en nunna inträdde i någon Orden, skedde det med flera ceremonier: en biskop borde hålla förmaningstal, inviga hennes nya kläder med vigvatten, samt förkunna anathema öfver alla dem, som vilja förleda henne till att bryta sitt löfte, sedan hon emottagit slöjan och ringen såsom tecken af sin förmälning med Christus, jemte kyskhetskransen [13]). Nunnorna stodo under Abbedissans uppsigt, likasom Munkarne under Abbottens. Dessas invigning (kallad benedictio) skedde med staf, ring, mössa och handske: somlige af dem stodo under Biskopparne, somlige omedelbart under Påfven. I början kallades hvarje åldrigare eller heligare Munk så, men efter femte århundradet endast ett klosters föreståndare. Med klostrens rikedom växte Abboternas anseende; de voro merendels Kleriker, erhöllo ofta biskopliga rättigheter och hade alla, såsom kyrkans prelater, rösträttighet på kyrkomöten; af sina munkar hade de att äska obetingad lydnad, de förvaltade klostergodsen och vakade öfver ordensreglor-

---

13) Haug l. c. s. 368.

nas iakttagande. Omkring nionde seklet kommo abbotsdömen ofta i Lekmäns händer [14]. Efter den i 10:de seklet företagna reform af klosterlifvet såg man likväl mera sällan krigsmän såsom Abbotter; för några munkordnars Superiorer blef titeln af Priorer och Rektorer vanlig. Abbotternas val tillhörde klostrens Kapitel, hvarpå följde endera Konungens eller Påfvens eller ock Biskoppens bekräftelse.

Källan till klostrens förmögenhet. Mångfaldiga voro de medel och tillfällen, hvarigenom den Romerska kyrkan och, i synnerhet klostren vunnit besittningen af sin ofantliga rikedom i Norden [15]. Dårade af en Gudalära, som endast eller hufvudsakligast åsyftade Roms och dess tjenstandars fördelar, trodde denna tidens Christne i allmänhet att ingen ting vore så nödvendigt för deras andliga och eviga sällhet, som gifmildhet emot klosterfolken: detta kallades, att bortbyta det jordiska emot det

---

[14]) Någon gång gafs det i Tyskland Abboter och Abbedissor, som blifvit fursteliga. Åt prinsar och prinsessor bortgåfvos stundom rika abbotsdömen såsom taffelgods. Verldsandlige, som ega dylika stift utan att iakttaga ordensreglor, heta *Säkulärabboter*; hvaremot alla Abboter, som sjelfva äro af munkståndet, kallas *Regularabboter*. Senare blef *Abbé* en allmän titel för unga tjenstlösa verldsandlige. Vi ha äfven protestantiska abbotsdömen och frukloster, men af olika art. Klosterföreståndarne i den Grekiska Kyrkan heta *Higumeni* och Generalabboterna *Archimandriter* (jemf. Real- Encyclop. 1 B, denna art.)

[15]) Af Botin, om Sv. hemman, 2 D. s. 48 f.

himmelska; detta kallades, att upptaga Christum till arfvinge; ordasätt, som städse hördes från Munkarnes läppar. För att antingen försona något begånget brott eller förtjena Guds nåd och något helgons hjelp eller röna kraften af de andligas förböner, skedde många gåfvor, i förstone af penningar och lösören, men sedermera af fastigheter. Lättheten för de rike, att köpa sig syndernas förlåtelse, gjorde, att de utan farhoga vältrade sig i hvarjehanda missgerningar, dem de altid voro i stånd att godtgöra medelst fromma donationer och stiftningar [15]). Att uppräkna alla sådane voro ett ändlöst arbete; nog, att Konungarne mången gång satte sin högsta förtjenst i en dylik frikostighet, och att de häruti innan efterföljdes af lika oupplyste undersåtare; de, som ej hade gods och gårdar att bortskänka, frambuto hvad håfvor de kunde åstadkomma. Klostrens inkomster, för stora att kunna förtäras, blefvo efterhand använda att derföre inköpa mera fast egendom; hvarigenom ej allenast adeln och bondeståndet utarmades, utan ock kronan led betydlig förlust. Förpantningar voro ett annat medel att slå under sig fastigheterna; ty när klostren ej kunde tvinga dem, som voro nödställde om penningar, att rent af sälja sina egendomar, försträckte de med penningelån emot renta och underpant af godset, hvilket de läto sig tillerkännas om lånet ej inom viss tid återbetaltes. Ej obetydlig var den vinst, som tillföll dem vidare genom arf efter präster,

---

[15]) Von Dalin, Sv. H. T. 2: p. 160. 378 o. s. v.

heldst då dessa ej hade lagliga arfvingar: ty då tog icke kronan utan kyrkan deras qvarlåtenskap. Då de flesta prelater voro af rika familjer och då presterskapet numera utgjorde en stat i staten, afsöndrad från det verldsliga regementet; så inser man lätt, hvilken rikdomskälla för Roms betjenter detta var. Också hade flera kloster (t. ex. Nydala, Riseberga, Gudvalla) rätt att ärfva sina Munkar och Nunnor i både löst och fast. Men aldramest öktes klostergodsen genom testamenten: då folket ej kände rätta salighetsvägen, köpte de döende sig gerna ett rum i det tillkommande lifvets glädjeboningar för en egendom som de ej mer kunde begagna i det närvarande, och då munkarnes sånger troddes hindra eller förkorta själens qval i skärselden, var enhvar angelägen att före sin död testamentera något till kloster, för att ernå en slik förmon. Välgerningar emot Guds förmenta tjenare ansåg man som de kraftigaste bevis af gudsfruktan, de utplånade alla synder och öppnade säkrast himmelens portar. Verkligen blefvo testamentsmissbruken till slut så täta och grofva, att Påfven sjelf måste sätta en gräns derföre; men oaktadt alla Munkarnes konstgrep och det pågående samvetstyranniet, fortfor den förblindade menigheten i sitt förtroende till dem, och många förnäma bjödo ansenliga skänker för att bli upptagne i deras bröderskap.

Medeltidens brödralag. Till Medeltidens inrättningar räkna vi äfven *Brödralag*, hvilka kallades *Convivia*, *Fraternitates*, *Calendæ*, *Sodalitia*,

Communitates [17]. De funnos ej allenast i städer utan ock här och der vid landtkyrkor, merendels med goda inkomster, ordningar och enskillta sigill försedda. Med egentliga Gillen hade de detta gemensamt, att de buro namn af något helgon, att deras samlingar åtföljdes af gästabud, och att de voro förpligtade till inbördes vänskap och biträde i lif och död. Munkordnarne liknade de deremot uti andaktsöfningar samt deltagande uti hvarandras själmässor och öfriga goda gerningar. Vid intagandet voro allehanda svåra prof att undergå, hvilka, så väl som de andra brukligheterna, buro stempeln af medeltidens anda. *Galtebröderna* [*]) i Lund hörde till dessa heliga brödralag, och de kallades äfven *Prestgillen*, emedan uti dem skulle nödvendigt vara flere prester: de togo sin början vid år 1360, och kunna anses såsom medelting imellan Munkordnar och Gillen. Det större af dessa sodalitia var helgadt åt Jungfru Maria, det mindre åt den heliga Brigitta. Det var i synnerhet det förra, som riktade sig med testamenten, dem de betalte med själamässor, samt hade dessutom både tomter i staden och hemman på landsbygden: Ordföranden var prest och kallades Præpositus; han utöfvade, med brödernas bifall, patronatsrätten vid tillhörande vikariaters bort-

---

17) Sjöborgs Antekn. om medelt. andl. inv. (L. 819) s. 5 f.

*) Så kallades de i dagligt tal, men epithetet är förvändt och blott tillkommet af okunnighet om rätta namnet. Jfr Sparrman de collegiis canon. et monasteriis.

gifvande. Tvenne prester voro prokuratorer (ordningsmän, uppbördsmän); men af de ledamöter, som ej voro andlige, intogos både män och qvinnor. Dessa brödraskaper kallades äfven Kalente-Gillen, emedan de samlades då calendæ eller första dagen i hvarje månad inträffade.

Gillen eller Convent. Äfven de egentliga *Gillena* i Norden (convivia sacra) hade hufvudsakligen en religiös tendens. Man har anmärkt[18], att de leda sitt ursprung ifrån de hedniska fosterbrödralågen och ägde med dem gemensama ändamål: de gamle Skandinaver, säger Sjöborg, tömde vid sina offergillen det med mjöd fyllda dryckeshornet till afgudarnes ära, och deras barn drucko vid sina Knutslag i Rostocker-öl helgonens skålar ur förgyllda silfverkannor. Alla ledamöterna af ett sådant Gille voro igenom det fastaste vänskapsband förenade: ty de voro förbundne att troget bistå hvarandra, draga en broderlig vård om de sjuka ibland sig, samt hämnas en förolämpad eller dödad broder. Men ehuru Christendomen gaf dessa gillen en andlig ställning, voro de ej altid egnade åt blotta religionsförrättningar; ej sällan åsyftade de ock hvarjehanda lustbarheter, såsom firande af den hoppfulla vårtidens ankomst, målskjutning, dans och gemensam väl-

---

18) Botin, Utk. till Sv. F. H. 4:de Tidhv. s. 238. — Jemf. Olaus Magnus Hist. de Gent. Septentr. Ed. Fol. Lib. XVI. Cap. 16; Loccenius Ant. Sveogoth. L. II. C. 23; Ihre Gloss. Sviog. Gilde och Mundgat; Fant Diss. de conviviis sacris in Svecia.

plägning. Hvart och ett Gille instiftades till något aflidet helgons ära och bar dess namn. Ibland de grundsatser, som isynnerhet hedra dessa andliga samqväms minne, var utan tvifvel den värdiga öfverenskommelse imellan samtlige Gillesbröderna, att ej intaga andra uti sitt samfund än dem som af god frejd voro kände. Då Gillesbröderna enhälligt voro samlade, fingo också främlingar af båda könen vara närvarande för att deltaga i deras nöjen. Oaktadt man af gamla Gillesordningar [19]) finner, att hvart och ett Gille haft åtskilliga reglor sig föreskrifna, tyckas dock bröderna vid sina sammankomster ej alltid så noga jakttagit anständighetens bud. I synnerhet voro de begifne på ett omåtteligt driekande. Uti somliga Gillen voro derföre vissa så kallade *Ölprostar* tillsatte, som öfver drickesordningen skulle äga inseende. Till ett bevis, huru stor aktning dessa heliga Gillen verkligen ägde under sista hällten af den katholska tiden, förtjenar anfö-

[19]) S. Ola hade förordnat Gilleslag således: I Navn Faders, Sons og den Hellig Ands, Amen "Brödre og Söstre, det maa vare eder vitterligt, at detta Lav är icke instiftedt for driks skyld, men at den ene broder skal hielpe og undsätte den andre". Uti dessa gillen brukades att dricka de dödas skålar, som de kallade *Minni*, men lagen stadgar: "hvem som af dryckenskap spyr, skall betala en half mark" o. s. v. (Oedman, Bohusl. beskr. s. 72). — Mer om Gillena se Liljegren Skandin. Hjeltes. 2: s. 256. — Strinnholm l. c. 2 D. s. 262. — Kofod Ancher om Danske Gilder (Kbn 1780).

ras Ärkebiskoppen Jacob Ulfssons stadga, der denne prelat, sedan han förut förmanat Gillesbröderna af Helige Tre Konungars och S. Silvestri Gilde på Färingsön i Sånga socken, att de skulle lefva i broderlig kärlek och samdrägt, allvarsamligen bjuder, att den, som dristade sig bryta emot de af Gillet antagne lagar, skulle böta och fasta såsom för uppenbar mened, samt att den prest, som vid Gillets offentliga sammanträden afsade Mässan, skulle undfå 40 dagars aflat [20].

Gillesbruk. Antalet af dessa christliga föreningar var stort: uti Sverige voro, med Skåne inberäknadt, öfver hundrade olika broderskaper [21]. Om de å ena sidan tjente till att på visst sätt främja nationens civilisering, bidrogo de onekligen å andra sidan till att öka och vidmagthålla öfvertron. De sökte förskaffa sig anseende medelst förbindelse med klostren; och Munkarne sågo det gerna, aldenstund deras egen magt och inflytelse derigenom tillväxte. Men i samma mån samhälls-

[20]) Antekn i Sv. K. H. s. 104. — Münter l. c. 1: s. 185.

[21]) Blott i Stockholm florerade flera Gillen i 14:de och 15:de seklet, såsom: *Vårfru Gilde Svenska Manna* eller Convivium beatæ virginis, som förentes 1436 med *St. Michælis Gilde;* vidare *St. Eriks*, *St. Peters*, *St. Gertruds*, *St. Karins*, *St. Olofs*, *St. Örjans*, *St. Annas*, *St. Lars*, *St. Niklas*, med flera Gillen, inalles 19, hvaribland den *h. Treenhetens* och den *h. Grafvens*, som till det mesta hade enahanda ändamål, nemligen gudliga öfningar inom slutne samfund och en rolig sammanlefnad.

ordningen blef stadgad, i samma mån aftog vigten af dessa enskillta brödraförbindelser, hvilka förlorade sig i den allmänna statsföreningen; och vid Reformationen blefvo de jemväl, från den religiösa sidan betraktade, öfverflödiga: också försvunno de af sig sjelfva, utan att formligen upphäfvas. Endast *Knutsgillet*, som var ett af de äldsta, öfverlefde Katholicismens fall, och fortvarar ännu, fastän i förändrad form, uti Malmö, Lund och Ystad [22]). Det upprättades till ära för Kon. Knut den Helige, hvilken i ett folkupplopp mördades och af Geistligheten blef kanoniserad, emedan han riktat Kapitlet och Kyrkan med betydliga skänker. Gillet, som fick namn af kungligt, utbredde sig öfver hela Norden och hade jemväl politiska företräden framför de ringare. Uti nästan hvarenda Dansk och Svensk stad fanns ett dylikt broderskap, hvartill enhvar sig trängde, för att njuta godt af Knuts förbön hos Gud. Ärke-Biskopparne i Lund voro alltid Knutsbröder; och den ännu bibehållna Skråordningen vittnar, att äfven Riddersmän, samt Borgare med deras Fruntimmer varit från urminnes tider, jemte Presterna, intagne i laget. Bröderna aflade ed, men voro ock ansvarige för Systrarne. En vald Ålderman var Gillets ordförande, och stora samlingshögtidligheten inföll på Knutsdagen. Medlemmarne skulle på allt sätt tjena hvarannan, vaka öfver sjuklingarne och följa de aflidne till grafven [23]). Ett

[22]) Sjöborg l. c. s. 9 f. — Flensburg Berätt. om Kn. G. (L. 743).

[23]) Gillet verkade stundom som en förlikningsdom-

af de talrikaste samfund i Stockholm var *Helga Lekama Gille* (convivium corporis Christi), som från 1409 till 1511 var i flor; och deri bröder och systrar af alla stånd antogos [24]). Det räknade bland sina ledamöter Drottning Margaretha, Riksdrottzet Bo Jonsen, K. Carl Knutsson, Riksföreståndaren Sten Sture den äldre, utom flera Magnater. Till åminnelse af Nattvardens stiftning firades Christi kroppsfest eller helga likama dag under skålars drickande [25]). Vid de flesta kyrkor i riket var fordom en så kallad Gillesstuga, i hvilken församlingens ledamöter på bestämda tider sammankommo, dels för att göra sig glada, dels för att samrådas öfver sina angelägenheter. Dessa gillen kallades af de gamle *mungatstider* (af mungat, d. ä., smaklig dryck); äfven *ölstämmor.* Biskopparne fastställde för dem vissa dagar: 1) näst för långfastans ingång; 2) de tre pingest-

---

stol; stundom förvandlades det till ett Skjutsällskap, då man rigtade sina bågar och bössor åt en till mål upprest papegojbild, — hvadan ordensteknet ännu är en papegoja eller dufva af silfver. Fordna staden Tommatorps Gille förentes vid år 1520 med det i Lund, hvars domkyrkotorn ännu har en s. k. Knutsklocka. Jemf. Sjöborg Skånska Handl. h. 1: s. 32 f.

24) Elers Stockh. h. 3 D. s. 246 f. — Murberg i Vitt. Akad. Nya Handl. 2 D. p. 213.

25) Om dessa Gillens reglor m. m. kan kortligen läsas hos Arndt, Resa genom Sverige, 4 D. s. 156 f. — Skråordningen för S. Knutsgillet står i Monum. Scan. Vol. 1 p. 162. Vid Edåsa i W. G. var ett märkligt brödragille (Lindskog l. c. III. s. 91 f. — Geijer, Sv. F. Hist. 1 D. s. 331 har något om Gillen.

dagarne;' 3) mårtensmessodagen. Vid dessa Gillen gick sålunda till, att först infann sig hela församlingen i kyrkan, der messan afhördes och sedan under offringar förbön fälldes för aflidne slägtingars själar, hvarefter man satte sig i all andakt till dryckesborden, som voro inrättade efter gästernas värdighet och ålder. Åldermän eller värdar, som voro klädde i hvit drägt, drogo jemte Ungskaffare eller Gårdsmän, behörig försorg om gästernas undfägnande, och, sedan de ifyllt stora horn, proponerades först den h. Trefaldighets skål, derpå jungfru Marias, vidare Församlingspatronens, och sist enskilta mäns skålar. Af Pastorn upplästes derefter Gillesskrået (leges symposii), med anbefallande af sedighet och måtta. Slutligen företog man sjelfva rådplägningen, och, när ölet var allt och faten tomma, trädde man åter i kyrkan och förnyade sina förböner [26]. Dessa plägseder fortforo intill den allmänna, stora kyrkoförbättringen.

6. *Historien om Lund och dess Primater under Påfvetiden.*

Biskopssätet och domkyrkan. Lund, som ifrån hedenhös varit en rik och vidtberömd stad, blef under hela katholska perioden sätet för Nordens andlige erkefurste. Dess herrliga domkyrka begynte år 1012 anläggas af Konung Sven Otto *Tjufskägg*, men fullbordades först 1085 under K. Knut. Skåne låg denna ti-

[26]) Jemf. *Allm. Journ.* 1821, N:o 99.

den under Danavälde och blef lika snart som moderlandet bekant med Christendomen: man uppgifver tvenne Selands biskoppar, Gerbrand och Åke, äfven Bernhard såsom dess första och lyskligaste lärare; men för öfrigt känner man icke med visshet, på hvad tid eller på hvad sätt denna provins anammat tron på Evangelium. Det vet man allenast, att Christendomen derstädes ej kommit till full stadga förrän i K. Sven Estridssons tid. Denna Konung anlade tvenne biskopssäten der vid år 1065, ett i Lund, det andra i Dalby, en mil derifrån: till det förra lades halfva Skåne jemte Halland, till det sednare Skånes södra hälft tillika med Blekingen [27]). Snart fann han likväl rådligast, att lägga de begge Stiften under en Biskop, för att förebygga framdeles oredor och misshälligheter; och ifrån denna tiden blef biskopssätet för beständigt i Lund, som sedermera fick ett väl befästadt biskopshus (nuvarande Lundegård). Lunds första herrlighet hade väl fått slut omkring år 920, då Vikingar uppbrände den [28]); men den repade sig igen, till dess den åter förstördes först af Sigurd Jorsalafar, sedan af Carl Knutson. Staden hade i

---

[27]) Dalby kyrka har ännu qvar flera gamla bilder och märken efter påfvedömet; här finnes under jorden en Kraftskyrka med en brunn samt tekn efter en underjordisk gång (Sjöborg, Saml. till Sk. H. och B. 1 h. s. 30).

[28]) Torfæus H. N. Lib. III. C. 4. p. 159. L. VIII. C. 9. p. 479 Eigil Skalagrims Saga, R. 55. — Saxo berömmer Lunds rikdom och lyckliga sjöbelägenhet, Lib. XII. p. 227. Ed. Steph.

sin välmagt ej mindre än 28 kyrkor, hvaraf 2:ne tillhörde lazarett och hospital, och 5 voro klostrens; de öfrige voro: 1. St. Lars eller Domkyrkan, 2. S. Johannes, 3. S. Paulus, 4. S. Thomas, 5. S. Jacob, 6. S. Nicolaus, 7. H. Trefaldighets eller Drottens kyrka, 8. Jungfru Maria kyrka den större eller Vårfru Magle kyrka, 9. Vårfru kyrka den mindre, 10, S. Clemens, 11. S.-Petrus på bredgatan, 12. S. Petrus på gröna gatan, 13. S. Bodulfs, 14 S. Magnus, 15. Helig korskyrka, 16. S. Michel, 17. S. Olof, 18. S. Andreas, 19. S. Staffen, 20. S. Mården, 21. Kraftskyrkan, der Tyskar och andra utlänningar, som bodde i källare och bodar, skulle bruka sina salighetsmedel [29]. Präktigast var Domkyrkan, som af Erkebiskop Eskill invigdes år 1145. Hon är till sin struktur den största i riket, och hade i påfviska tiden väl 60 messe-altaren, alla rikeligen donerade. Kostnaden till dess uppbyggande samla-

---

29) Lagerbring, Riksh. 4 D. s. 472 noten. — Sjöborg N. Fornälsk. 2: s. 162. Staden hade dessutom flera Gilleshus och dess många mässeprester hade sina egna altarhus; Spetelöfs kloster och Helgeandshuset voro barmhertighets-inrättningar. Borgerskapet var så ansedt, att *Liber Daticus* p. 72 betitlar en borgaredotter *Domicella*, som betydde mer än vårt *fröken*. — I förbigående må nämnas, att Nordgötherna i Skåne fordom kallades *Askmän*; samt att Skåne stod någon tid under Roschildska Biskopens uppsigt. Dalby kyrka het fordom H. Kors Kyrka: grafstenen på dess kyrkogård öfver K. Harald Hein är stucken i koppar, uti Suhms D. H. D. 4 s. 600.

des i nästan hela Christenheten, förnämligast i Tyskland, Frankrike och England, under namn af kollekt för St. Laurentius. Byggmästarn het Donatus. Vid invigningen voro K. Sven Grathe, fem prinsar och fyra biskoppar närvarande; och kyrkan försågs genast med relikker [30]. Kraftskyrkan (Kryptan) hade sin e-

[30]) Jemf. Stobæus de ant. urbe Lund, och Sommelius de templo cathedr. Lund. — Sjöborg Saml. till Sk. H. och B. 1 h. s. 46 f. s. 77 f. — Lagerbr. Mon. Scan 1: s. 96 f. — Här finnes en förtekning på alla de ting, som under påfvedömet, tillhörde Lunds kyrka, samt på alla dess gods och herrligheter. Den imponerande byggnaden af buggen sten har trottsat seklerna och eger ännu vid pass 139 hela hemman till sitt vidmagthållande, hvaraf de fleste äro bortarrenderade. Redan 1237 var den försedd med orgverk (enl. Hülphers om orgv. inv. s. 172); men kapellerna, såsom åt Dionysius, Göran, Martha, Ibb, Blasius, m. fl., äro nu borttagne. Några reliqvier gåfvos af K. Erik Ejegod, som fått dem af Byzantinske Kejsarn; till dem hörde: krusifixer med dyrbara stenar inlagde, en del af Christi törnekrans insatt i en förgylld krona, monstransen af kristall hvari fanns ett stycke af Matthei refben, ett silfverskrin med en bit af J. Maria klädning, en förgyld silfverhand med något af S. Clemens fingrar, ett elfenbenskärl med ett stycke af paradisets träd; dessutom några strån af Petri skägg, af Guds mors hår, af de 11,000 jungfrur, samt stycken af hufvudskalleplatsen och af den klippa på hvilken Christus satt då han fastade, o. s. v. De flesta af dessa rariteter äro nu förkomne, utom S. Margretas lintyg. Årligen visades de den 11 Juli offentligen, och den, som då besökte kyrkan, fick sju års aflat enligt en påflig bulla.

gen Pastor och serskillt tillhörande församling: skirkällan deruti var nödig till vigvatten och andra reusningar. Ini Krafts kyrkogård var fordom en predikstol af sten, jemte ett altare som nyttjades till aflatshandel; denna andliga krambod uppslogs under Erkeb. Birger [31].

Lunds Biskoppar. Man har en fullständig namnförtekning på alla Lunds katholska Biskoppar eller Erkebiskoppar: några af dem voro män af stor förmåga, men flera af dem liksom på andra ställen hafva gjort så litet minnesvärdt, att man nästan blott om dem kan säga, det de lefvat, njutit sina inkomster och dödt. Kanikerna i Lund voro Presbyterer, Erkedjäknar, Diakoner, Subdiakoner, Akolyter, jemte Prostar och Scholastici; Akolyter voro de lägsta i rangen [32]. Alltifrån år 1065, då Skåne undandrogs Roschilds stift, hade Lund sina egne Prelater: dên förste af dem, Henrik, blef afsatt för sitt förargliga lefverne, och grämde sig till döds; den andre i ordningen, Egino, redan omtalad som en rättskaffens Missionär, flyttade ifrån Dalby till Lund; den tredje, Rigvald, var Dansk och dog vid år 1096, sedan han skaffat sig och sitt Domkapitel stora förmoner [33].

Erkebiskopparoch Primater i Lund. Assar eller Adzar, född i Jutland af förnäm slägt, var den förste i Lund som upphöjdes till erkebi-

---

[31]) Sjöborg N Fornälsk. 2: s. 166.
[32]) Lagerbring Mon. Scan. Vol. 1: 218.
[33]) Rhyzelius Episcop. 2 D. s. 7. — Zwerg det Sjell. Cler. s. 10. Om Hven, Julin, Rygen,

skoplig värdighet [34]. Han invigde år 1123 Kryptan i Lund och helgade den åt Johannes Döparen samt alla patriarker och propheter. Domkyrkan riktade han med många präbenden, och, såsom Metropoliter öfver hela Göthiska Norden, invigde han biskoppar äfven öfver Island och Grönland. Enligt Påfvens sinne och bud tvingade han prästerna i Danmark att öfvergifva sina hustrur och lefva ogifte. Efter dessa föga prisvärda bedrifter afled han 1138.

Eskill, } Eskill, hans broderson, var den siste hela Nordens Erkebiskop, den förste Primas i Sverige, och framför allt den förste Nordiske Prelat som gaf exempel af en kamp med konungamagten [35]. Då han således

---

Meklenburg och Pommern lågo under Roschild (s. 20).

[34]) Messenius säger att det skedt år 1106, Rhyzelius 1703. — Man har bref från Anselm, E. b. i Canterburg, deri han lyckönskar Asser till den erhållna värdigheten. Pallium fick han 1104 (Pontopp. A. E. 1: p. 344).

[35]) Om Lunds Prelater, se Neuman Hist. Primatus Lundensis, p. 54 f — Om Eskil serskilt Münters Vermischte Beyträge s. 296 f. — Landtmanson har öfversatt hans lefnadsskildring, hvartill Bisk. Dr. Faxe har lagt upplysande anmärkningar (Christ. 1826). — Oaktadt all protest af E. b. i Hamburg och Bremen höll Eskil 1140 ett Concilium i Lund, på hvilket biskoppar mötte från alla tre nordiska rikena. Erkebiskopliga beklädnaden och skruden ses i Sjöborgs Saml. f. N. F. 2 T. fig. 109, 110, 112. Amictus (bröstduken), alba (mess-skjortan), cingulum (gördeln), manipulus (ett kläde

har i verlden spelat en vigtigare roll, samt utmärkte sig genom talanger och dristighet, förtjenar hans lefnadslopp en fullständigare teckning. Hans fader var en med Danska konungahuset beslägtad tapper Riddare, men hvarken året eller orten af hans födelse äro uppgifne. På sitt 12:te år blef han sänd till Hildesheim, som då hade en berömd Skola. Här förvärfvade han sig goda kunskaper, och beklädde redan 1133 Domprostembetet i Lund. Året derpå blef han biskop i Roschild, sedan den hierarkiskt sinnade företrädaren omkommit i det blodiga slaget vid Fotevig i Skåne. Snart råkade han i misshällighet med sin Landsherre, den stränge Erik Edmund, och grep äfven till vapen emot honom; men då den på kort tid fördrifne Konungen med större styrka kom igen, måste Eskill underkasta sig och fälldes till böter. Genast efter Konungens död tog han i besittning Lundska Erkebiskopsdömet, hvartill han förut var vald och vunnit Påfvens samtycke: han var ännu i blomman af sin ålder, då han uppsteg på Nordens första biskopsstol, och han visade en emot sin lycka svarande ärelystnad. Under en fejd med en Kronpretendent ådagalade han mycket personligt mod, men framgången krönte oftare hans politik än hans krigsföretag; han var den vigtigaste man i riket, näst konungen, och hans inflytelse på allmänna ärenderna var alltjemt i stigande. Också erkändes hans värdighet öf-

på venstra armen), casula (manteln öfver alt det andra), stola, dalmatica, tunica (lifråck med bjellror), — allt hade sina andeliga betydelser.

verallt utan motsägelse: vid tillfälle af Lundska Domkyrkans högtidliga invigning [36]) gaf han sitt Domkapitel mer yttre glans, förökade embetena inom detsamma med tvenne nya, samt inrättade en Domherreprelatur. Kostbara kyrkoredskap och kläder anskaffades, Domkyrkoskolan förbättrades, och flera kloster anlades, hvarvid han ej sparade sina egna medel: af dem, som lågo utom hans stift, var Esrom det namnkunnigaste. Efter några års fredslugn utbröt en ny storm; och Erkebiskoppen, som gjort sig skyldig till förrädiska stemplingar emot K. Sven, blef slagen, fången och strängt förvarad i Domkyrkans torn. Förlikning träffades dock snart, då Lundastolen fick slottet Åhus, ett helt härad i Skåne och en del af ön Bornholm. Mera angenämt var Eskills förhållande till den nye Konungen Waldemar, ehuru deras vänskap icke var jemn. Prelaten i Hamburg och Bremen hade imellertid förgäfves sträfvat att återvinna sitt välde öfver Norden; men då Konungarne i Sverige och Norge med missnöje sågo, att Nordens metropolitansäte var i Lund, sökte de förskaffa sina riken

---

36) Härvid biträdde bisk. Gislo i Linköping, Ödegrim i Skara, Herman i Slesvig och Atzer på Seland. Halland hörde då jemväl till Lundastiftet, och skilljdes först derifrån genom Roskildska freden 1658. Om denne prelat och dess öden kan mera läsas hos Pontoppidan Ann. Eccl. 1 Tom. p. 366 f. — Suhm l. c. V och VI T. — Munter Magaz. 2 B. 3 St. p. 9 f. — Sommelius de mer. et fatis Esk. (Lund, 764—65).

samma förmonsrätt som Danmark erhållit. En sådan plan instämde alltför mycket med Kuriens intresse, för att kunna afslås; och både Trondhjem och Upsala blefvo Erkebiskopssäten. Men hvad Eskill sålunda förlorade i magt, det ersattes honom genom tillökning i ära: ty ej allenast erhöll Lundastolen beständig värdighet af Primatet i Sverige och Danmark, utan utnämnde ock Påfven honom och hans efterträdare till Legater i de tre nordiska rikena. Allt detta är urkundligen bevisligt, ehuru de närmare förhandlingarne ej kommit till efterverlden; men intill Reformationen bibehölls den nya hederstiteln, ehuru Baselska Mötet ville fråntaga Erkebiskoppen i Lund all jurisdiktion öfver Sverige. Eskill kunde ej förekomma styckningen af sin provins, men han visade sig lika verksam inom sin trångare krets, och han höll 1162 ett National-Concilium i Lund, hvarvid Skånska Kyrkolagen [37] antogs. Ej långt derefter bivistade han ock det mindre vigtiga kyrkomötet i Ringsted på Seland 1170. Han begynte nu tröttna vid sin höghet och bullret af statsaffärer, hvarföre han

[37]) **Uti denna lags författande deltog en Thord Thott, kallad Skegge, Höfvidsman öfver Island och Skåne; han var den förste Christne af sin ätt, berömd för sina rikedomar, klokhet och drift. Döpt 1145, lät han dock efter hedniska sättet begrafva sig på öppna fältet i förfädrens ätthög (Sjöborg, Sk. Palteboken, L. 1814, s. 338 f) Nämnde lag bestämde allt som rörde kyrkovigning, kyrkofrid, kyrkorån, prestval, biskopstionde, m. m. d. Den stadfästades både af konungen och folket.**

längtade efter munklifvet före aftonen af sin lefnad. På inbjudning af sin ungdomsvän, den helige Bernhard, anträdde han 1152 en resa till Clairvaux: på denna färd visade han sig med en pragt, som i sjelfva Frankrike gjorde stort uppseende, och han tillvann sig klosterfolkens hjertan ej allenast genom sina rika skänker utan ock genom sin nedlåtenhet. En ny resa företog han sig 1156 till Rom, der han af Påfven Hadrian IV med ynnest blef emottagen; och några år derefter vallfärdade han äfven till den heliga Grafven. Dessa resor voro ej utan besvärligheter och faror: han satt till och med någon tid i fängelse på Tyska Kejsarns befallning, och det klagobref, han derifrån skref till Danmark, vitsordar ej mindre hans snille än ståndaktighet i lidandet. Omsider verkställde han sin länge hysta föresats, att söka hvila från den tunga bördan af offentliga embetsgöromål och husliga förtretligheter: Påfven gaf ogerna efter för hans enträgna begäran, men tillät honom sjelf välja sin efterträdare; hvilket han ock gjorde enligt de samlade prelaternas önskan, och föreslog sin värdige anförvant Absalon. Den gamla Erkebiskoppen utreste nu 1178 till Frankrike, tillbragte sina sista år i Clairvaux uti stilla indragenhet och andakt, samt dog i hög ålder 1182. Hans namn lefde länge med aktning i det södra Europa.

Absalon. Absalon, egentligen Axel, af den gamla ädla slägten Hvid, kunde blott efter lång vägran förmås att bifalla Lundska Kapitlets enhälliga val; och denna oegennyt-

tighet är icke det minst sköna draget i hans vackra och bragdrika lefnad. Påfven gjorde genom ett magtspråk slut på striden [38]. I-från år 1157 hade Absalon varit Biskop i Roskild, och under denna tiden visat patriotiska tänksätt och andra egenskaper af bjudande öfverlägsenhet; han var äfven upphofsman till Köpenhamns anläggning. Han behöll sitt förra biskopsdöme då han blef Primas i Lund, samt var tillika Danska rikets Marskalk och Öfverste Krigshöfding. Det hände nemligen ofta, att de Andlige af én högre börd, vande genom tidernas seder och bruk vid krigets öfningar, glömde den fridsamhet som tillkommer deras kall och visade sig sjelfva på valplatsen i spetsen för en armée. Så äfven Absalon, då han vid sin konungs sida alltsom oftast for ut i härnad och lika ofta kom hem lagerkrönt. Mellertid berömmes han högeligen af Pontoppidan [39] såsom ett tidens under och naturens mästerstycke både i afseende på själsförmögenheter och dygder. Onekligen var han både klok, frimodig och myndig. samt nyttjade sin rikedom på det mest bedrande sätt, då han uppmuntrade lärda idrotter: det var på hans tillstyrkan, som Saxo Grammaticus och Sven Åkasson, begge ledamöter af Lunda-kapitel, skrefvo sina ypperliga historieböcker.

---

38) Münter Mag. f. Kircheng. n. Kirchenr. d. N. 1: s. 29.

39) Dänische Biblioth. P. 11: s. 2, 3. — Jfr Hvitfeldt Bispekrön. och Sommelius Lex. Erud. Scan.

Att han likväl mer var kyrkans man och Konungens vän, än folkets, är med rätta anmärkt [40]); och detta bevittnas tydligt nog af bataljen med bönderna, som nekade tiondens utgörande [41]). Händelsen var denna: Skåningarne ansågo sig tryckta af tiondeskatten och andra pålagor; derföre utöfvade de våldsamheter emot de kungliga embetsmännen, och, emedan flera af anseende gjorde gemensam sak med allmogen, bådo de Absalon komma och stilla upproret. Hans vältalighet och löften uträttade intet; utan måste han fly undan deras raseri till Seland. Ett hotande bref från Konungen retade ännu mera. Waldemar grep då till vapen, men uträttade ingen ting. Absalon befalte tillsluta alla kyrkor i Skåne; men folket mente, att, då prästerna ej underhöllos af Erkebiskoppen utan af landet, borde de antingen förvalta sina kall eller begifva sig annorstädes: prästerna läto dock ej skrämma sig, utan blefvo hierarkiens hufvudman trogne. När Konungen och Erkebiskoppen år 1181 anryckte med en Seländsk här, gingo bondhoparne emot dem, men blefvo slagne: de beviljade då allt utom Tionden, och Konungen sjelf sökte öfvertala Prelaten afstå från denna fordran; han nekade i början, men eftergaf sedermera något, dock utan någon mistning för

40) Absalon som Helt, Statsman og Biskop, af Estrup, s. 129.

41) Wagner, Geschichte des Europ. Nordens, 1:r Theil, s. 322 f. — Slaget hölls mellan W. Karaby och Annelöf.

sig sjelf. Emot de hedniske Slavarne gick han äfven i fält, och tillfogade dem ett stort nederlag. År 1201 dog denne om sitt fosterland högtförtjente Man; och fick, efter egen gjord anstalt, sitt griftrum hos Cisterciensmunkarne i det af honom byggda Sora-kloster.

Andreas Sunonis. } Anders Sunesson, en Riddares son; hade först hemma och sedan under resor i Tyskland, Italien, England och Frankrike med den framgång studerat, att han blifvit Juris Doctor och Professor i Paris: Medan han i sin Konungs ärende uppehöll sig vid Romerska Hofvet, blef Lunds Erkebiskopsstol ledig och han genast utnämnd till Absalons efterträdare. Han var mindre krigisk än företrädarne; ehuru han seglade med en örlogsflotta till Lifland för att i konungens sällskap bringa Hedningarne till Christendomen *). Efter återkomsten var hans förnämsta omsorg, att på hvarjehanda sätt rikta Lundastolen [42], tills han, år 1223 angripen af spitelska [43])

---

*) Suhm (9 T. p. 74, 97) berättar, att han förmådde många att korsa sig för deras synders förlåtelse, och att han, under vistandet i Riga, kallade Klericiet tillsamman, förklarade Theologien för dem och läste hela vintern öfver Davids psalmer. Ett berömvärdt drag!

42) Lagerbring uppräknar 30 præbenden utom andra Lundakyrkans tillhörigheter, dock för en senare tid (Mon. Sc. V. II: p. 264). Pontoppidan uträknar, att Lunds Erkebiskops inkomster stigit ungefär till tre tunnor guld (A. E. 1: p. 500, gör 144,000 M. L.)

43) Man finner berättelse om en och ännan prelat

sjelfvilligt nedlade sitt embete och drog sig undan till Ifö i Villands härad, der han efter en femårig enslig lefnad afled 1228 midsommarsdagen och sedan blef begrafven i Lunds domkyrka. Hans minne bör hållas i ära för hans lärdom och författareflit: han ej allenast öfversatte Skånelagen på latin, utan skref ock ett latinskt skaldestycke om de sex skapelsedagarne samt om Kyrkans sju sakramenten: derjemte testamenterade han till Lundakapitel ett godt bibliothek [44]). Också är han kanske den enda af de Svenska Prelaterna, som anses blifvit hedrad med Kardinalsnamn [45]).

Efter tvenne obetydlige män, Peter Saxeson och Uffo eller Christopher [*]), upp-

denna tiden, att han dödt af spitelska; men det var snarare venerisk sjuka (Mon. Scan. V. II. p. 250 not.) På denna Hedersmannen bör dock ej en slik misstanka falla.

44) *Liber Daticus Ecclesiæ Lundensis* p. 109 sq. (utgifven af Sv. Bring) upplyser detta.

45) Romerska Kyrkan har både Kardinalbiskoppar, Kardinalpresbyterer och Kardinaldiakoner. Kardinalernas anseende framför Biskopparne var afgjordt från elfte seklet. Man. finner stundom i våra handlingar en och annan prelat kallad *Eminens*, ehuru deraf ej följer, att han verkligen lyst af Kardinalsvärdigheten (Mon. Sc. V. I: 220. V. II: 33 n.)

*) Dock bör om Uffo märkas, att han höll ett Nationalconcilium i Kallundborg, vidtog åtskilliga anstalter för klostren, och bestraffade munkar för deras otillbörliga förhållande. Af Suhm är det ovanliga om honom anmärkt, att han lät gamle bisk. Gunnar gå för sig in, af agtning för denne Man. Till domkyrkan gjorde han stora donationer.

steg Jacob Erlandsson år 1254 på Lunds primatstol. Han var en efter tidens läge studerad Man, och hade varit Sekreter hos Påfven Innocentius IV, innan han utnämndes till Domprost i Lund 1244 och två år derefter till Biskop i Roskild. Påfven sjelf invigde honom till Ärkebiskop i Lund; men denna befordran kostade stora gåfvor, och, som den skedt K. Christopher oåtspord, lät denne 1259 om nattetid gripa honom samt hålla honom två år fängslig på Fyen. För detta vågsama steg blef all gudstjenst förbuden öfver hela Danska riket, och detta förbud varade i elfva år. Efter sin lösgifning rymde Ärkebiskoppen öfver ini Götharike; och derifrån underlät han icke, att dels klaga i Rom, dels underhålla missnöjet i sitt fädernesland. Bland de oredliga medel, han använde mot Konungen, var jemväl detta, att han beskyllade honom för kätteri. Under den nye Konungen, Erik Glipping, som ej var i lika grad hatad af Klericiet, inkom år 1267 Påfliga Legaten Kardinal Guide i landet, för att ändteligen bilägga stridigheterna; men då ingen förlikning träffades, fortfor interdiktet. Hela Erlandssons embetstid var, till en del genom hans eget förvållande, full af buller och vidrigheter: till och med inlupo klagomål emot honom i Rom, för det han företagit sig förändringar i Fadervår och Symbolum, dem han velat påtruga sitt presterskap. Hvitfeld har meddelat oss Påfvens ganska allvarsamma bref till honom, rörande denna punkt [46]). Omsider ledsnade han vid sin o-

[46]) Münter D. Ref. H. 1: s. 202.

roliga plats och begaf sig till Rygen, der han afled i munkdrägt 1274. Han var Doctor och gjorde mycket för Skolväsendet i Lund; äfvenledes skänkte han till Domkyrkan allt hvad han i löst och fast egde uti Dagstorp, Sårslöf, Norrviddinge och på flera ställen [47].

Erland	tillträdde	år	1274.
Turgoth Torstesson	„	„	1276.
Johan Dröes	„	„	1280.
Johan Grand	„	„	1289.
Isarn	„	„	1302.
Esger Juel	„	„	1310.
Carl Erici (*Röd*)	„	„	1325.
Peter Johansson	„	„	1334.
Jacob Niklasson	„	„	1355.
Nils Johansson	„	„	1361.
Magnus Nicolai	„	„	1379.
Petrus	„	„	1390.
Jacob Gerhardi	„	„	1391.
Petrus Kruse	„	„	1410.
Petrus Lycke	„	„	1418.
Johan Laxman	„	„	1436.
Tuvo	„	„	1443.
Johan Brostorp	„	„	1472.
Birger Gunnarson	„	„	1497.
Åke Sparre	„	„	1519.
Georg Skotborg	„	„	
Didrik Slaghek	„	„	1520.
Thorbjörn Billde	„	„	

Om de flesta af dessa är ingen ting mer att säga, än att de voro mer eller mindre in-

47) Rhyzelius l. c. 2 D. s. 15. — Pontoppidan A. E. T. 1, p. 730.

veckladе i politiska tvister, gjorde enligt sin insigt hvarjehanda förfogningar till Klericiets bästa, samt förfäktade sin stols friheter, rättigheter och förmoner. Erkebiskop Drös gaf många af sina gårdar och lägenheter till Kanikebordet; äfven funderade han S. Hans altaret i Kraftskyrkan. Grand var af Hvide-slägten och hade utomlands blifvit Doctor Juris et Decretorum; af K. Erik Menved inmanades han i häkte, men skaffade sig lös igen och tog vägen åt Rom. Efter ett fruktlöst försök till förlikning afsade han sig Lundastift, hvaremot Påfven erbjöd honom Riga Ärkebiskopsdöme; men han tog heldre det i Bremen, och slöt omsider i Avignon sin oroliga vandring 1326. Isarn var Fransman och dog 1312 såsom Ärkebiskop i Salerno. Nicolaus Johansson skall ha skrifvit *Chronicon Episcoporum Lundensium*; under honom begynte ock *Palteboken* att sammanskrifvas, hvilken innehöll förtekning på de andeligas gods och andra besittningar i Skåne [48]). Lycke höll med sina Lydbiskoppar en National-Synod i Köpenhamn 1425. Huru rik och våldig Erkebisk. Laxman var, har Lagerbring uppteknat [49]); han afsomnade på Fliinge slott. Tuvo ifrån Jutland var lärd, men tillika en Man af slughet och myndighet; han lät på en Riksdag i Kalmar bära framför sig sitt erkebiskopliga kors, hvaröfver de Svenska Prelaterna tillkännagåfvo sitt missbag [50]); och han uthär-

---

48) Jemf. Monum. Scan. V. 1. s 4 f.
49) Mon. Scanensia Vol. II. p. 263 f. n.
50) Spegel, Bevis till Bisk. Chrön. p. 46 f.

dade manligt en belägring af K. Carl Knutson. Brochstorp var mera Statsman än Religionslärare, han befäste biskopsgården och föranledde stiftandet af Köpenhamns Universitet. Nästan alla dessa voro af adliga familjer och hade en köpt påfvegunst att tacka för sin upphöjelse: Birger eller Börge var åter Klockareson från Halland, och bragte sig upp genom studier och förtjenster; Varbergs och Skara lägre Skolor hade han genomgått, då han vid Greifsvaldska Akademien med beröm erhöll Magistergraden; han var Ärkedjäkn i Roskild, då Lunds Kapitel röstade på honom till Erkebiskop, hvarpå Konungens samtycke och Påfvens konfirmation jemte den dyrköpta kappan följde efter vanliga afgifter. Genom försigtighet och ett fast uppförande bibehöll han sig i allas förtroende; underhöll mer betjening än någon af hans företrädare och red dagligen åtföljd af 130 man, [51]); skref och lät i Paris trycka Statuta Synodalia och Missale Lundense; krönte Christiern II i Köpenhamn, och dog öfver 90 år gammal. Han hade låtit i Kraftskyrkan göra sig en graf af huggen sten [52]). Åke Sparre var åter af en gammal förnäm ätt; dock hade han vid utländska Akademier blifvit Magister Artium och innehade Dekanatet i Lunds Kapitel, då han valdes till Birgers efterträdare. Likväl måste

---

[51]) Bexell, Hall. Beskrifn. 1 D. s. 494.

[52]) Birger gjorde en stiftning. i kraft hvaraf flere Kaniker skulle dagligen i Lunds domkyrka sjunga vissa sånger till Guds och helgonens lof (Pontopp. A. E. II: s. 299).

han vika för Skotborg från Århus en af Konungens förtrogne; men då denne ej fanns nog böjelig att förnöja Tyrannens rofgirighet, lät Christjern valet falla på sin onde rådgifvare Didrik Slaghök. Omständigheterna fordrade ett offer för det Stockholmska blodbadet; och Slaghök, såsom upphofsmannen dertill, måste snart förbyta erkesätet med bålet [53]). Ett så oerhördt skådospel, det enda i Romerska kyrkans annaler, timade 1522 till följe af Påfliga Legatens egen dom; och nu påtrugade Konungen Lunds Domkapitel en annan af sina gunstlingar, Johannes Vesalius (eller a Vesa), en Man af talanger, men som efter få månader följde sin flyktade Herre, medförande kyrkans kostbarheter [54]). Konung Fredrik erkände väl Åke Sparre för laglig Erkebiskop, men han blef aldrig vigd, och resignerade sjelf; Thorbjörn, då han stod emot Reformationen, försattes äfven i overksamhet uti ett kloster.

Under loppet af mer än 400 år förde således Lunds Biskoppar titeln af Danska Rikets Erkebiskoppar och Nordens Primater. Alla erkände Romerska Påfvens förmanskap, och alla hafva, jemte sina Lydbiskopar, haft till hufvudsyfte, att försvaga den verldsliga regeringens magt samt rikta sig sjelfva och befästa det andliga öfverväldet. Hierarkiens gång i Norden var väsendtligen densamma som i Sö-

---

[53]) Holberg D. H. 11: p. 100. — Mallet H. d. D V: p. 470.

[54]) Münter Beitr. s. 105. Han blef Bisp i Kostnitz.

dern: öfverallt samma finanssystem, samma stränga subordination, samma oupphörliga strid mellan spiran och kräklan, samma medel att kufva menniskors samveten. Aflägsenheten från kyrkans medelpunkt gaf till och med åt Lunds andlige furstar ett friare utrymme, att genomdrifva sina planer här hemma, och att, säkra om strafflöshet, lemna sin prejande snålhet fria tyglar, men derföre blefvo de ock så mycket mer föremål för sina Regenters fruktan och vördnad. Om deras inkomster voro ofantliga[55]); så bör man ock tillsstå, att steget till denna lyckans höjd medtog oerhörda summor [56]). Lund har, enligt vanskligheteus oundvikeliga lagar, genom våldet och vådan förlorat de forntna seklernas glans; den har äfven upphört att vara Nordens andliga hufvudstad, men dess sköna tempel skall ännu för kommande åldrar vitna hvad den varit [57]), och inga förödelser skola utplåna minnet af dess vettenskapliga ära.

[55]) Hvitfeldt (p. 1480) uppräknar följande gods hörande till Lunds primatsäte men genom reformationen indragne: Hammerhus på Bornholm, Åhus, Fliinge, Hörbylän, Näsbyholm, Sändby gård Gislöf, Finja, Gårdstånga, Glimåkra, Orkened, Elleholm, Gisleberga, Wram, Vestersta, Esphult, Häglinge, Fulltofta, Rönnebergalän, Borgeby, Högesta, Katslösa, Strö, Karaby, Rya, Rörum, Snöstorp i Halland m. m.

[56]) Det är nämndt, att Påfven tog i palliumslösen 7000 dukater och deröfver; det är äfven nämndt, att detta embetstekn bestod af ett smalt ullband med purpurkors, hängande öfver axlarne och fästadt med gullnålar. Om Primaternas insignier m. m se Neuman l. c. s. 24 f.

[57]) Altartaflan, skänkt af Fru Ida till Gladsax 1398, prydde länge detta prakttempel.

7. *Om Upsala och dess Erkebiskoppar intill Reformationen.*

Gamla Upsala kyrka. Intill Olof Skötkonungs tid var Upsala hufvudstaden i Svearike. Sedan K. Inge Stenkilsson så förstört dess hedniska tempel, att allenast några brutna murar deraf voro qvarstående [58]), skall K. Sverker omkring år 1138 låtit dem påbyggas, tillökas, förbättras; och till en christen kyrka efter det Engelska viset inredas [59]). Enligt Peringskölds och andras mening skall således en del af det fordna afgudahuset blifvit förvandlad i en boning för den sanne Gudens dyrkan; och denna ansågs såsom domkyrka, så länge biskopsstolen var qvar i gamla Upsala. Tid efter annan begåfvades hon ej allenast med tionde och åtskilliga gods, utan ock med aflatsbref för dem, som henne besökte i synnerhet på Eriksmessodagen. År 1252 blef hon genom en eldsvåda förstörd, och har alltsedan blott som landskyrka blifvit nyttjad af omkringliggande byar.

Nya Upsala domkyrka. Nya Upsala, som fordom kallades Österaros eller Ulleråker, säges från urminnes tider hafva ägt inbyggare och varit ansedd som en hamn för den gamla staden [60]). Sedan K. Erik Jedvarsson vid

---

[58]) V. Dalin (S. H. 2 D. s. 33) säger, att det skedt år 1075; Rhyzelius (B. Chr. 1: s. 95) antager året 1097.

[59]) Busser, Beskr. om Ups. 1 D. s. 29.

[60]) Peringsköld Mon. Uller. s. 4 f

år 1150 begynte här residera, drogo sig småningom gamla Upsalas invånare hit; hvarföre ock Påfven Alexander IV lemnade sitt bifall till Domkapitlets ditflyttning, som verkställdes vid år 1270. Att staden derigenom vunnit betydlig tillväxt i rikedom och anseende, är lätt att finna; heldst sedan den nya stora domkyrkan [61]) kom i stånd. Genom papismens vanliga penningenoter, i synnerhet aflat, samlades medlen till dess byggande: från Paris inkallades byggmästaren Stephan de Bounveil med 10 mästare och 10 gesäller: kyrkan *Notre Dame* i Frankrikes hufvudstad, blef mönstret för byggnaden, hvilken ägnades åt tre patroner, Laurentius, Erik och Olof [62]). Invigningan skedde af Erkebisk. Olof Larsson och Bisk. Thomas ifrån Strengnäs i närvaro af rikets förnämsta ridderskap; S. Eriks ben ditfördes strax efter anläggningen; och en temlig mängd Chor, altaren och Præbender inrättades. Några smulor af helgonens aflefvor (såsom en bit af Christi kors, Johannis Döparens hufvudskål, m. m.) inköptes för högt pris; och vid pass 24 kapeller tillkommo efterhand

---

61) Denna anses för den yppersta i riket; begynte byggas 1260 af K. Waldemar, blef färdig och invigd 1435; grundvalen är af grof marmorsten, det öfriga af murtegel; hon är inuti 180 alnar lång, 76 bred och 47 hög under hvalfvet (Salvius l. c. s. 68. — Tuneld Geogr. 5:te upl. s. 84). Schröder har utgett en ny beskrifning derom.

62) Eckerman Diss. de dedicat. templ. in Sveog. s. 20.

Andra kyrkor. } under påfviska tiden [63]). Bland stadens öfriga kyrkor är H. Trefaldighetstempel, gemenligen kalladt Bondkyrkan, äldst. Man tror, att den anlades vid år 1085, men vissare är, att den var helgad åt S. Lars och att den ifrån 1271 till 1435 var hållen för domkyrka [64]). Vårfru-kyrkan var åtminstone uppförd 1230 och ansågs denna tiden förnämligast som stadskyrka; S. Pehrskyrkan täflade med henne i ålder, och hade jemväl sina egna Kyrkoherdar: men båda äro nu förstörda [65]).

Domen i Upsala. } Den Erkebiskopliga boningen i Upsala var i pragt jemförlig med ett kungligt slott, hade ett rundt torn och var på ena sidan omgifven med en graf. Äfven de öfrige prelaterna hade i staden sina embetshus

---

63) Busser l. c. s. 150 f. — Peringsköld l. c. s. 20 f. — Enberg Berätt. om Ups. s. 5 f. — Messenius uppgifver sexton altaren i domkyrkan. Upsala har haft 20 prebendater, d. ä., mässeprestar med viss anslagen fond i penningar eller fast egendom till underhåll. Helgedomaskrinet, med S. Eriks ben uti, sattes vid högchoret; S. Eriks fana hängde öfver grafven.

64) Peringsköld Mon. Ull. s. 12. Här meddelas kyrkans gamla permebok med de fordna Kanikernas namn.

65) Scheffer. Ups. ant. s. 157. — Messenius, Sveop. c. 8. — För öfrigt har nuvarande Hospitalskyrkan fordom haft namn af Helgeandshusets kapell, och anlades 1302; många uslingar under katholska tiden njöto af denna inrättning vård och underhåll (Busser, s. 239 f.)

och gårdar, uppförda med den kostnad, som deras rika inkomster medgåfvo. Domprostsysslan var mycket indrägtig och ansedd: *domprostarne* voro i Kapitlet de förnämste näst Erkebiskoppen [66]), och en och annan af dem var tillika Riksråd. *Erkedjäknen* var dernäst i anseende, och steg ofta upp på biskopsstolen. *Decanus* hade på engång uppseende öfver Sockneprostarne och Domkyrkans egendomar: hans sysla var ganska riktande. *Cantorn* hade i Domkapitlet säte framför Kanikerna, han var klädd i purpur och långa sammetskjortlar, samt hade uppsigt öfver sången, att den af Chorprästerna förrättades efter Liturgien. Till detta embetets underhåll voro hederliga gods anslagne [67]). *Domherrarne* eller *Kanikerna* (Canonici) voro i förstone ej flera än 4 eller 5, men förökades tid efter annan till 16 personer: de voro merendels storättade, och kunde med så mycket mera heder bekläda Riksembeten, som de hade lärt att läsa och skrifva, hvilket denna tidens Riddersmän, som omgåfvo thronen, ej kunde. Någon gång var Kaniken äfven *Scholaris* eller *Scholasticus*, som informerade ungdom vid domkyrkan i bokliga konster; således en

---

66) Messenius anmärker (Sveopent. s. 45): att Upsala förste biskop het Severin, förste erkebiskop Stephan, förste prost Bero (Björn), förste erkedäkn Folke, förste Kanik Bengt, förste präbendat Olaus Halstani. Peringsköld nämner dock en Everin såsom G. Ups. förste bisp (Mon. Ull. s. 127).

67) De anföras af Busser l. c. s 43.

slags Prefekt i ett presterligt Seminarium. *Sacrista* kunde ock en Kanik vara, och hade då i sin vård kyrkans reliker, skrud och heliga kärl. Ett stort antal Mässeprester uppfyllde dessutom denna prestestad [68].

Upsala Biskoppar. Biskopparne i Upsala hafva varit Nicolaus. Sven Kolsson, Sivard, Henrik och Kopmann [69]. Välnämner man före pem en viss Everin eller Severin, men troligen var han hvarken vigd eller boende i Upsala: också förbigås han af Örnhjelm. Nicolaus var son af Vestgötha Jarlen Ulf och har förmodligen haft sitt säte i Sigtuna; han dog vid år 1130. Om Sven och Sivard vet man ej mycket; men S. Henrik, som i Finland erhöll martyrkronan, är tillförne omtalad. Kopman, okänd till börd, embetsgåfvor och bedrifter, men död år 1162, var den siste som förde blotta biskopsnamnet. Besinningsvärdt är, att dessa Upsala Biskoppar, som tillika voro Kyrkoherdar, sjelfva predikade alla söndagar och stora helgedagar [70]

Upsala Erkebiskoppar. Stephan, den förste Erkebiskop i Sverige, utgifves af några för utlänning [71]; af andra för Östgöthe [72].

---

[68]) Kanikdömen voro: Hagunda. Lagunda, Laggahärade, Norunda, Danmark, Rasbo, Adelunda, Vallby, Simtuna, Tjerp, med flera, hvilka sedermera till äfven så många vikarier eller præbender förbättrades.

[69]) Spegel l. c. 2 D. s. 79. — Rhyzelius l. c. 1 D. s. 25.

[70]) Peringsköld. Monum. Upland. s. 194,

[71]) Spegel s. 82, Rhyzelius s. 30; som säga, att han var undervist i Korbeja.

[72]) Örnhjelm H. E. s. 485.

Visst är, att han var en Cisterciensmunk i Allvastra, känd för lärdom och christendomsifver, då han af K. Carl Sverkersson och Riks-Ständerna valdes till sin post; hvarefter han affärdades till Påfven att erhålla konfirmation och vigning [73]. Uti staden Sens invigdes han ock år 1164 i Påfvens egen närvaro af Lundska Primaten Eskil. Han synes ha varit en ärans Man och följde blott sin öfvertygelse, då han arbetade på påfliga myndighetens förökande och sina Ordensbröders bästa. Han afled år 1185.

Hans efterträdare hafva i följande ordning innehaft Upsala ärkestol:

Johannes	tillträdde år	1185.
Petrus	„ „	1187.
Olof, *Lammatunga*	„ „	1197.
Valerius	„ „	1200.
Olof, *Basatömer*	„ „	1220.
Jarler	„ „	1234.
Laurentius	„ „	1255.
Folke	„ „	1267.
Jacob Israelsson	„ „	1276.

[73]) Bullan, hvarigenom Stephan tillades pallium och derjemte antyddes att lyda Lunds Erkebiskop såsom sin Primas, finnes hos Örnhjelm (p. 482) och Pontoppidan (p. 396). Hvitfeld (Chron. Episc. Dan. p. 168 sqq.) må här jemföras. Hvad Spegel nämner, att han fick ett dubbelt kors som skulle bäras för honom, ogillas af Lagerbring (S. H. 2 D. s. 247); men en bok fick han, kallad Karla knap, af obekant innehåll. Om han blef begrafven i Alvastra eller Korbeja eller Nora, är icke med visshet kändt.

Johan Adolfsson .... tillträdde år 1281.
Magnus Bosson....... „ „ 1284.
Johannes........... „ „ 1290.
Nils Allesson....... „ „ 1291.
Nils Kettilsson ...... „ „ 1305.
Olof, *den Vise*........ „ „ 1314.
Pehr Philipson ...... „ „ 1332.
Hemming Larsson ... „ „ 1341.
Pehr Torkilsson .... „ „ 1351.
Birger Gregersson ... „ „ 1366.
Henrik Carlsson .... „ „ 1383.
Johan Joachim. .... „ „ 1408.
Johan Haqvini ..... „ „ 1419.
Olof Larsson....... „ „ 1431.
Nils Ragvaldsson .... „ „ 1438.
Jöns Bengtsson ..... „ „ 1448.
Jacob Ulfsson ...... „ „ 1467.
Gustaf Trolle ...... „ „ 1514.
Johan Magnus ...... „ „ 1524.

Alla dessa tillhörde landets högre familjer, och handlade derföre likså mycket i Aristokratiens som i Hierarkiens anda. Ingen af dem visade någon synnerlig drift före Jarler, hvilken föranstaltade om det lilla Munkkollegiets i Upsala förvandlande till ett *Collegium Canonicorum Secularium*, till hvilkas försörjande han ock gjorde en tillräcklig anordning af tionden i Upland [74]).

Folke eller Fulko var af den ridderliga ätten Ängel och beslägtad med konungahuset. Under hans tid flyttades ärkebiskopliga sätet

---

74) Schefferus de Archi Episcop. pag. 16 sqq. — Messenius Scond. illustr. T. II. p. 56.

från gamla Upsala till nya eller Östra Arås. Han lade åtta Kaniker till de förutvarande fyra. Lika rik som myndig gjorde han testamenten, förmonliga både för Domkyrkan och Klericiet [75].

Med Johan Adolfsson (Johannes Adulphi) tilldrog sig det märkvärdiga, att han på mötet i Orviedo uti Italien år 1284 afsade sig embetet i Påfvens händer och gick tillbaka till sin förra tjenst, som var ärkedjäknedömet. Han gaf likväl flera gårdar och andra dyrbara saker åt Domkyrkan. Flera af hans efterträdare hafva i ålderdomen resignerat och sökt lugnet.

Nils Allesson (Nicolaus Allonis) steg ifrån Dekanatet till Erkestolen, och emottog pallium af Påfven sjelf uti Rom i närvaro af biskopparne från Spejer och Negropont. Vid sina visitationer och prestmöten gjorde han flera stadgar, dels gagneliga, dels sinakande af tidens vidskepliga anda [76]. Nils Kettilsson (Nicolaus Catilli) var af Danska slägten Hvit: han föranstaltade, att S. Olofs skatt, som förut afförts till Trondhjem, skulle derefter lefvereras i Upsala; äfvenledes stadgade han, att de, som ej betalte tionden till midfastan, skulle icke få begå Herrans Nattvard nästföljaude Påska, och, om de imellertid afledo, skulle de icke i vigd jord begrafvas. Efter att sålunda hafva sörjt

[75]) Örnhjelm H. E. p. 475. — Messenius Chron. Episc. p. 94. — Rhyzelius s. 34. — Script. R. Sv. 1: s. 90.

[76]) Ericus Olai p. 115. — Mess. Scond. II: p. 72.

för hierarkiens intresse, afsomnade han på Arnö, som han förskaffat åt biskopssätet [77]. Birger Gregersson gjorde sig högaktad för studier och dygder och vackra egenskaper. Från Domprosteriet gick han till Svenska Kyrkans högsta värdighet; han var då 40 år gammal. Jemte det han med flit förvaltade sina syslor, glömde han ej sin skyldighet emot Romerska skattkammarn. Här märkes han för sina skrifter, S. Britas och Bothvids historia [78].

Johannes Jerechini, uti Svenska skrifter vanligen kallad Jenis Jerekason den ovalde, har gjort sig ett namn genom sina laster [79]. Han insattes emot Kapitlets vilja af K. Erik från Pommern, hvars gunstling och Kansler han var; till härkomsten Dansk, var han redan känd för de skamligaste gerningar, och thiaren bidrog icke till hans förbättring. Otukt, menederi, girighet, våld, förtryck och andra skändligheter utöfvades af honom oförsynt; och oaktadt den nimbus af helighet, som omgaf prelaterna, anklagades han af sitt eget stånd. Påfven förordnade Erkebiskoppen af Riga, att ransaka och döma deröfver [80]; men Jerechini

---

77) Eenberg l. c. p. 163. — Scheffer Chr. A. Ep. p. 250.

78) Spegel l. c. s. 106. — Rhyzelius l. c. s. 41 f.

79) Diarium Vazsten. ad a. 1421, jemf. Celse Bull. p. 174, Lagerbring T. IV. p. 332.

80) Rättens utslag utföll på Rönö slott i Ö. Göthland, der både K. Erik och flera Svenska Herrar samt Prelater från Danmark voro närvaran-

rymde år 1419 öfver till Danmark och derifrån till Island, der han genom Konungens hemliga biträde blef endera biskop eller pastor i Skalholt. Isländarne, uppretade af hans brott, dränkte honom i en å 1432.

Johan Haqvini, en Svensk Adelsman och tillika Munk i Vadstena, var en driftig man, lät uppbygga ett nytt stenhus i Upsala, kalladt lilla biskopsgården, gjorde åtskilliga nyttiga stadgar emot ocker, skörlefnad o. s. v., och var den förste prelat, som protesterade emot att af kyrkor och klerker något skulle fordras till krigshjelp eller andra rikets tarfvor. Emot slutet af sin lefnad plågades han af ett utslag, liknande spitelska [81].

Olof Larsson (Olaus Laurentii, från Trögd i Upland) hade i Paris tagit Doktorsgraden i den Kanoniska Lagen. Med samhälliga röster vald af Kapitelmännen, reste han till Rom att vinna konfirmation; men imellertid inträngde sig med Konungens bistånd en Norrman, Arnold Clementson, och, då han efter ett halft år dödt, Prosten i Bergen, Thorlak, hvilken dock vid Engelbrektska rörelsen flydde till sin hembygd. Olof uppförde sig i sitt embete allvarsamt och försigtigt; han dog af förgift, [82]).

---

de. Denne bof (han kallas stundom Gerehin) är af Vastovius införd i raden bland Sveriges helige.

81) Nämnd i Sv. bref "hederlig fader med Gudh Jenis Håkansson". — Ericus Olai p. 466.

82) Arnold eller Arent Clementson dog på Arnö af

Nils Ragvaldsson (Nicolaus Ragvaldi) tros ha varit af Lilje-slägten och beskrifves som en mycket förståndig och sedig Man, emot presterskapet och folket vänlig, sagtmodig, rätträdig, gifmild [83]). Derjemte utmärkte han sig såsom vältalig och lärd på Mötet i Basel genom sitt ryktbara tal om Sveriges fordna och närvarande tillstånd [84]). Också verkade han mycket till den nära förbindelsen mellan Baslermötet och de nordiska rikena, heldst han genom sina kunskaper och talanger stod i utmärkt anseende hos Fäderna samt brukades till vigtiga politiska ärenden: vid hemkomsten till Norden blef han emottagen som en Engel, säger Johannes Magnus [85]). Han hade 1429 blifvit Biskop i Wexiö, och hans Erkebiskopsval stadfästades af detta Mötets fäder, emedan Påfven var af dem afsatt. Han utverkade af Ständerna år 1440 Almarstäket till ett ärkebi-

---

en ohygglig sjukdom, följden af en liderlig lefnad (Lagerbring 4 s. 337. — Er. Olai s. 469. — Mess. III: 73. — Per. Ull. 157).

[83]) Ericus Olai p. 475. — Spegel s. 111. — Rhyz. s. 46.

[84]) Joh. Magnus L. 16. C. 28. — Benz. Mon. Eccl. p. 101 f.

[85]) Joh. M. H. Sv. s. 181. — Att Nicolaus Ragvaldi erhållit af Baselska Mötet, der han var Sveriges fullmägttg vid år 1534, att Svenska Kyrkan skulle vara aldeles fri från den Lundskas öfvervälde, det påstår väl Messenius (Chron. Ep. p. 37), men utan säker grund. Dock förminskades småningom från denna tiden Lundska Prelatens myndighet, ehuru striden fortfor intill Reformationen.

s'.opligt slott, och genomdref dessutom mycket annat till sin stols eller sitt stånds förmon. Skada endast, att äfven denne förträfflige Man lät förblinda sig af tidens herrskande fördomar och villfarelser, till att någon gång förgäta sitt fäderneslands bästa; men detta bör icke fördunkla hans värda minne, då han för öfrigt i sina gerningar utöfvade de hederligaste grundsatser. Han var obestridligen, uti andra mål, den störste Prelat i sin tid; och vi få icke ofta den hugnaden att omtala män af lika dygd, lika välmening och ömhet.

Jöns Bengtsson (Johannes Benedicti) till Salesta, härstammade på fädernet af Oxenstjernor och Sparrar samt på mödernet af Wasar. Hans fader var Riks-Råd, Riddare och Lagman i Upland. Till så förnäm börd hade han i de yngre åren lagt de framsteg i studier, att han blef Baccalaureus i den påfliga lagen. Han var ganska ung då han blef Domherre i Upsala; och till sin erkebiskopliga värdighet invigdes han af Biskopparne i Linköping, Strengnäs, Vesterås och Åbo. Den purpur, hvarmed Romerska Stolen beklädt honom, tycktes ha ökat hans naturliga högmod; äran att befalla var hufvuddriffjädren till alla hans steg; han var lika tilltagsen i sina planer som dristig vid deras utförande. För att än mer befästa Almarstäk, använde han dertill äfven kyrkans penningar, nedlade sin biskopsskrud i Domkyrkan och gick väpnad i fält emot sin konung och anförvant, Carl Knutsson, hvilken han oförsonligt hatade, dels emedan denne öfvat förmycken stränghet emot dess morfader, dels e-

medan han trodde sin slägt hafva lidit orätt genom hans utkorande. Men om han kan urskuldas för det han sökte befria fäderneslandet från en onyttig eller förtryckande regent, så kan han dock icke urskuldas för all den jämmer och olycka, han bragte öfver tusentals oskyldiga medborgare, Rådet gillade imellertid hvad han gjorde och äfven Påfven öfverhopade honom med försäkringar om bevågenhet, tilläggande honom den ärofulla titeln af *Sveriges Primat*. Hans öfriga händelser känna vi af den borgerliga historien. Misstrodd i Danmark och utan anseende i Sverige, der hans anhang omsider störtades, drog han sig undan till Öland, der han slöt sin 50-åra lefnad på Borgholm [86].

Jacob Ulfsson (Jacobus Ulphonis), som i sitt adliga vapn förde en Örneklo, hade i Rom blifvit promoverad till Magister och blef äfven der genom en påflig bulla insatt i erkebiskopsembetet [87]), fastän K. Carl Knutson understödde en vid namn Thord. Man måste göra den rättvisan åt hans minne, att han gagnade sin fosterbygd åtminstone genom konsternas och vettenskapernas uppmuntran. Kanske, om det varit möjligt att förena Statens intresse med Kuriens, skulle han hafva gjort det, men det andliga ståndet var nu söndradt från alla medborgerliga förbindelser, och blott genom fortsatta gåfvor och förläningar kunde Regenten

---

86) Svensk Biografi, 1 D. s. 220—235.

87) Baaz, Inv. p. 152. — Messen. Scond. T. IV. p. 73.

försäkra sig om Prelaternas erkänsla. Denne Erkebiskoppens stora rikedom gjorde honom öfverdådig och orolig; men omsider, ledsen vid bullren, nedlade han år 1514 sitt embete och tog sin boning hos Kartusianmunkarne i Gripsholms kloster, der han beredde sig till döden, som inträffade år 1522.

Gustaf Trolle hade studerat vid utländska lärosäten, serdeles i Köln der han lärde sig Grekiskan, och begaf sig sedan till det Påfliga Hofvet i Rom. Medan han der uppehöll sig, utverkade hans fader, som var ett mägtigt Riksråd; att han blef vald till Domprost i Linköping, och Sten Sture, som hoppades kunna genom ädelmod göra honom sig förbunden, lagade så, att han blef kallad till Erkebiskop. Tvenne Kaniker affärdades till Rom: att anmäla hos den helige Fadren detta val och begära hans stadfästelse derpå. Trolle hemkom, försedd med en påflig bulla som frikallade honom från att svara inför någon annan domstol än Påfvens; och, i trotts af all Riksföreståndarens använda foglighet, begynte han genast sätta sina upproriska anslag i verkställighet. Enligt Ständernas dom blef hans befästade slott Stäke förstördt och han sjelf skilld ifrån embetet 1517, ett steg, som sjelfva påfliga Legaten Arcimbold ej kunde ogilla. Likväl slapp han ur sitt häkte så snart Christjern Tyrann fick öfverhanden och tillstyrkte den blodiga framfart, som kostade honom hans riken. Vid Gustaf Eriksons framträdande nödgades denne förrädiske Prelat rymma ur ett land, hvaremot han ännu icke upphörde att stempla.

Hvitfeld säger, att han sedan blef biskop i Odensee; men vissare är, att han i ett slag på Fyen 1535 blef sårad och fången, samt uppgaf sin anda i Slesvigs fängelse [88].

Johannes Magnus, född 1488 af den adliga Storeslägten, blef på sitt 18:de år Kanik i Linköping och Skara, [89]. Sina studier fortsatte han vidare i Tyskland, Holland och Italien, men i synnerhet uti Löwen, och blef han, för sin språkkunskap, antagen af Sten Sture till dess fullmägtig vid Romerska Hofvet. Efter Riksföreståndarens död åtog han sig att vara Primus Lector Theologiæ vid Gymnasiet i Brudusium; men befullmägtigades snart derpå af Påfven Adrian att resa hem till Sverige för att undersöka Christjerns mordgerningar emot Kyrkans Styresmän. På Gustaf Erikssons rekommendation vardt han ock efter den afvikne Trollen utnämnd till Erkebiskop, änskönt Kanikerna i Upsala hade förut dertill utsedt Prosten i Vesterås Knut. Under en visitation i Norrland lät han viga klockor, altaren, beläten, med mera, som hörde till den påfviska vidskeppelsen; och uppförde sig derunder med en pragt, hvilken Konungen sjelf bestraffade såsom oanständig för en Christi tjenare. På samma Konungs tillsägelse skref han år 1526 ett Latinskt Cirkulärbref till alla Konsistorier och de förnämsta klostren i riket, angående en öfversättning af bibeln på Svenska språket [90].

---

88) Er. Jörans. Tegel, Chr. p. 3. 60 sqq.
89) Ol. Magn. H. de Gent. Septentrion. L. 18. C. 14.
90) Detta bref, anfördt i Peringskölds Mon.

Likväl satte han sig på allt sätt emot Reformationen; och då han såg sig ej kunna den hindra, begaf han sig ur riket, först till Danzig och sluteligen till Rom, der han nu erhöll sin invigning: men till sitt Stift vågade han ej mera inkomma, och, då äfven hans bref ingen ting uträttade till papismens förmon, begaf han sig till Venedig, der han sammanskref sina historieböcker, [91]. Genom dessa, ådagalade han, säger Rhyzelius, mera kärlek för fäderneslandet än för sanningen; men man bör erkänna, att han var ej allenast patriotiskt sinnad utan ock af en blid karaktär. År 1541 kom han på Påfve Paul III:s kallelse tillbaka till Rom, der han i ett kloster underhölls af Kardinalernas allmosor, till dess hans dagar slutades 1544 af en hetsig feber, åsamkad genom brist, bekymmer och osund luft. Han fick sin graf i Vatikanen bredvid Beda, och var den siste påfviske Erkebiskop i Upsala, som blifvit ordentligen vald och invigd.

Hans broder, Olaus Magnus Gothus, som följt honom i hans 19-åriga landsflykt, erhöll väl af Påfven den erkebiskopliga titeln; men i Sverige var han aldrig annat än Dom-

---

Uller. p. 172, är värdt att läsas, ty det gör både hans förstånd och hjerta, sann ära (jemf. Schinmejer l. c. 2:tes St s. 72 f. — Noreén Disp. de versionibus s. bibliorum Sviogothicis s. 12 f.)

[91]) De voro: *Historia Metropolitana*, och *Chronicon Svecorum Gothorumque* uti 24 böcker. — Schefferus, Svec. Lit. p. 25, Messenius Sc. V: 32, 70.

prost i Strengnäs, och, då han på sin skrifvelse till K. Gustaf ej fick något behageligt svar, qvarblef han i Rom, der han lemnade det jordiska vid år 1558. Hans bok *de moribus et rebus memorabilibus Gentium Septentrionalium* visar, att han ej var en olärd fastän ej heller någon smakfull och pålitlig Skriftställare [92]).

Vår grundlige Botin har lemnat oss en på urkunder bygd förtekning på Upsala-domkyrkans nästan omätliga rikedomar under påfvetiden [93]). Uppräknandet af alla de donationer och testamenten, som skedt till densamma, vore på detta ställe likaså onödigt som obehageligt; alltnög, då vi anmärka, att Geistligheten öfverhufvud var vid slutet af denna tidpunkt i besittning utaf mera än hälften af hela riket. Men Erkebiskopparne i Upsala, så rika och öfvermyndiga de voro inom landet, stodo dock i ett slafviskt beroende af Öfverherden i Rom: till bevis derpå kan anföras, att de borde hvart tredje år göra sin uppvaktning hos Påfven, då han vistades på denna sidan om Alpiska bergen [94]). Om för öfrigt berättelsen om dessa Prelaters öden, deras frägd och embetsförande, är torr och föga underhållande; kan sådant ej vara historiens fel, som blott har

---

92) Han kallar sig sjelf Archiepiscopus Upsalensis, Sveciæ et Gothiæ Primas (Rhyzelius l. c. s. 55).

93) Af Botin om Sv. hemman, 2 D. s. 79 f.

94) Lagerbring 3: s. 357. Dock kunde detta ske genom annan person; hvarpå ex. Lagerb. 4: s. 298.

att uppdraga en sannferdig tekning af händelserna, men icke att utmåla eller sminka dem. Vi hafva funnit ibland dem några få redlige män; från flera vända vi oss bort med afsky, och de flesta, om ock ej af så elak vilja, voro alltför mycket indragne i Roms intresse eller förvillade af dess grundsatser, för att kunna ådagalägga äkta christeliga tänkesätt. De sökte mera att blifva herrar än herdar, sträfvade mera efter att rikta sig sjelfva än att sprida religiös upplysning ibland folket. I början mera oförmärkt, i längden mera uppenbart, röjde de denna omätteliga herrsklystnad, som gjorde dem för sjelfva regeringarne så farlige, förde dem sjelfva så långt ifrån ändamålet af deras kall, och åstadkom så förderflige verkningar i hela Svenska staten och församlingen. Under sådane öfverherdars ledning vänta vi icke, att se Christendomen i ett blomstrande tillstånd. Också var kyrkans belägenhet under dessa Erkebiskoppar åtminstone på slutet i hög grad usel och förfallen; och endast införandet af en renare lära kunde bereda möjligheten af dess upphjelpande i Sverige [95]). Här i landet hade de främsta rummet näst konungen; men påfliga politiken förstod att genom Munksvärmarne tygla dessa väldige män, derest de någon gång ville försöka att missbruka sin myndighet, med åsidosättande af den vördnad och undergifvenhet, som de voro skyldige den Romerska Stolen [96]). Af samma skäl måste jemväl Konsi-

---

[95]) Jemf. i allmänhet Du Pin Bibl. Eccl. T. VII, VIII, p. 168 f.

[96]) Lagerbring l. c. 2 D. s. 460.

storialerne ej allenast svärja Påfven trohet och lydnad, utan ock vid sig yppande Erkebiskopsledigheter i ödmjukhet underställa hans behag, hvem han ville upphöja till denna hederspost.

8. *Trondhjems Prelater, samt Helgonen och Munkväsendet i Norrige.*

Trondhiems stad och kyrka. Trondhiem, fordom Nideros, är ännu en af Norges förnämsta och tillika vackraste städer. Bygd vid en vik af Strindefjorden är den åt landsidan nästan alldeles kringfluten af Nidelfven, hvars mynning bildar hamnen [97]. Om dess Domkyrka, som var den största Göthiska byggnad i Skandinavien, är förut taladt: man har velat jemföra den med Petersky rkan i Rom; visst är åtminstone, att den i storlek och prakt öfvergått både Lunds och Upsalas domkyrkor. Svenskarnes och Holländarnes plundringar, flera eldsvådor och sluteligen en ljungeld hafva så ödelagt detta herrliga tempel, att nu ej stort annat än ruiner återstå: blott ett litet kapell samt det lilla choret med altaret, omgifvet af kolonner och täckt af en prydlig dome, äro egentligen allt hvad som påminner om den gamla byggnadens prakt [98]. Trondhiems Ärke-

97) Fölsch Resa i Norge s. 193 f.
98) Schönings Beskriv. over Trondh. domk., s. 150 S. Olofs helgedom, s. 229 Kanikerna, o. s. v. — Om Trondh. mynt, jfr Holbergs D. o. N. St. s. 390. — Äldst af alla kyrkor i Norge är den på ön Monster, bygd af huggen sten och ännu brukbar (Jonge l. c. s. 188).

stift var ganska vidlyftigt: det innefattade hela Norge, Island, Grönland, Hebriderna, Ferröarne och Orkenöarne *). Till denna så kallade *St. Ols stad* anställde man flitigt pilgrimsfärder; dock voro, såsom det synes, dessa andlige vandringsmän ej synnerligen botferdige, aldenstund de der och hvar på vägen hade mötesställen, der de ej allenast af Munkarne på allmogens bekostnad undfägnades, utan ock under flera dagars tid roade sig med dansande och andra lustbarheter. Ingen ting tillskyndade Norrska klericiet mera anseende och rikedom, än att Norge år 1164 blef skattskyldigt under St. Olof, det vill säga, hans representant, Erkebiskoppen, och Konungen till följe deraf blef hans Vasall **). Det mesta af skatten tillföll Trondhiems domkyrka. Genom denna vigtiga förändring blef rikets hela konstitution kullkastad, och Norge, som tillförne hade varit ett arfrike, blef nu förvandladt i ett valrike. Regalierne förvarades i Länsherrens kyrka, hvarest också kröningen skulle för sig gå. Valet sjelf stod under Erkebispens led-

Af alla antiqvitetskännare i byggningskonsten hålles Stavangers domkyrka för att vara den skönaste näst efter Trondhiems. Hammers domkyrkan var äfven prägtig, invendigt prydd med ett stort orgelverk och 4 förgyllda altaren; till kyrkogården gingo 4 murade portar.

*) Om stridigheterna vid Trondhiemska erkebiskopsvalet kan utförligt läsas Werlauff Afh. till K. Chr. I:s hist. s. 1 f.

**) K. Måns Erlingsons handfästning finnes uti Suhms och Schönings Forbedr. til D. H. s. 427.

ning; tolf män af hvart stift valde i förening med Biskopparne och Abboterna; Erkebiskoppen gaf sitt samtycke. Münter yttrar sin förundran deröfver, att ej Påfvarne blandade sig i denna sak [100], men anmärker tillika, att afståndet och deras angelägnare bestyr voro förmodligen orsaken härtill. Också bibehöllo Norges Prelater denna rättighet ej mycket öfver ett århundrade: den var för stor, för att kunna länge hafva bestånd, och Magnus Lagabäter tillvägabragte en förening med Klericiet, i kraft hvaraf Norge blef åter ett arfrike. Under Kalmar-Unionen bestämdes konungavalets form i så måtto, att Erkebiskoppen af Trondhiem, Biskoppen af Bergen och Prosten af Opsloe skulle med andra Norrska Riksråd möta i Halmstad för att välja Regent.

Erkebiskopssäte grundas i Trondhiem.

Man känner icke, när Norge fick ordentligen inrättade Domkapitel; men deremot vet man noga, när Norge fick sin egen Primas och Erkebiskop, [1]. Påfven Eugenius III ditskickade år 1152 enkom i detta ärende sin Legat, Kardinalen Nicolaus Breakspear, biskop af S. *Albano* [2]; en foglig, vältalig, omgängsam Man, som derjemte var efter tidens läge bevandrad i Latin och Grekiska: aldrig var, säger Snorre, någon utländsk Man så afhållen här i landet. Verkligen behöll Kardinallegaten,

---

100) Münter D. Ref. H. 1, s. 90 f.

1) Heims kringla (T. III. p. 362) berättar härom.

2) Var Engelsman, blef sedan påfve med namnet Hadrian IV; ovisst, hvaraf han ibland oss kallades Bräckspaere.

jemväl såsom Påfve, en synnerlig förkärlek för Norrmännen [3]); och det synes som han, till vedergällning för dessas gästfrihet, har sökt förskaffa deras kyrka så många fördelar som möjligt, ibland andra den, att Trondhjemska Prelaten ej skulle vara den Lundiske underordnad. Han visade K. Inge mycken aktning och kallade honom son [4]); han reglerade kyrkoärenderne på bästa sätt, stiftade ett nytt biskopssäte i Hammer, och invigde Jon Birgerson, biskoppen i Stavanger, till förste Erkebiskop i Trondhiem [5]). Nationen blef deraf så smickrad, att den utan missnöje emottog Kardinalens förordnande, hvarigenom folket förböds att samlas beväpnadt till Tingen endast med undantag för Konungens följeslagare. Efter honom inkom Vilhelm: han utgaf äfven författningar, som skyddade bönderna mot de andligas våldsamhet och de lägre presterna emot deras förmäns tyranni: han afskaffade eldprof eller jernbörd; han bannlyste alla som öfvade våld emot Nunnor eller uppreste sig emot Konungen, stadfästade de andligas frikallelse att svara inför verldslig domstol, och reste sedan med stora insamlade gåfvor till Sve-

---

3) Falsen, N. H. 2 D. s. 307.

4) Hans verk fulländades af Kard. Wilhelm Sabinensis vid år 1247; hvarom Gebhardi l. c. s. 198 f. Men hans äktenskapsförbud för presterna vann motstånd.

5) Silverstolpe l. c. 1 D. s. 193. Den nye erkebiskoppen fick under sig 10 lydbiskoppar, neml. i Hammer, Stavanger, Opslo, Bergen, 2 på Island, 4 på Öarne.

rige. Sålunda blef denne hierarkiens egentlige stiftare i Norge, och derefter gick klericiet det ena steget efter det andra fram till höghet. Trondhjems andre Erkebiskop, den listige och våldsame Eystein eller Augustinus, visste att begagna alla tidens omständigheter för att öka sin och sina medbröders myndighet [6]; både genom sin börd och sina egenskaper hade han den vidsträcktaste inflytelse på de allmänna angelägenheterna, och förmådde, strax efter sitt uppstigande på Erkestolen, alla dem som tillhörde hans stift, att till upphöjande af embetets anseende bevilja en förökad skatt af alla till kyrkan hemfallande sakören. Härom utgaf han en kanonisk lag, känd under namn af *Guldfeder;* och genom underhandling med den styrande Erling fick han bekräftelse på Biskopparnes rätt att sjelfve tillsätta pastorer i sina stift. Trondhiems Erkebiskop fick böter för hvarje förbrytelse, likasom Konung, Hertig och Jarl [7]; det kom så långt, att eho, som i nio fredagar å rad spisade kött, hade förbrutit all sin egendom till denne Prelat. Genom svaga eller vidskepliga Regenters gåfvor och stiftelser förkofrade sig alltjemt denna Stol i rikdomar; hvarförutan Tionde-systemet nu äfven blef infördt och med stränghet handhafdt. Så tung denna börda än var, så lyckades det

---

6) Falsen s. 344. — Münter s. 87. — Om han burit primattiteln, är dock icke afgjordt.

7) Rothe, Nordens statsforfatn. 1: p. 93. — "Dei et apostolicæ sedis gratia", var ett uttryck i prelatstilen som uppkom i 14:de seklet (Conring, Dissert. p. 455).

dock för Eystein att pålägga hela riket densamma. Uti Norge gafs tionde af allting: hushyror, bryggkäril, qvarnar, badstugor, bakugnar, saltkittlar m. m. måste af vinsten ge tionde; dessutom tiondades tjenstehjons löningar, handtverkares förtjenst, qvarnstenar, trävaror, jordfrukter af alla slag, fisk, tran, mjölk o. s. v. [8]). Fastän derföre Norrska Prelaterna ej kunde komma i besittning af så många jordegendomar, som deras vederlikar i Sverige och Danmark, så hölles de dock fullkomligt skadeslösa genom Tionden; heldst den rika tributen till St. Olof likaledes inflöt i deras kassa. Tullfrihet för Trondhjemska Domkyrkans handelsskepp hörde till de ringare förmonerna; Erkebiskoppen fick äfven mynträttighet och ansågs nästan för Konungens jemlike, hvarföre han ock någon gång beklädde Riksföreståndare-embetet; de öfrige Biskopparne sutto i Rådet, och Konungens Magister Capellarum, som tillika var Prost i Obslo, hade städse Rikssigillet [9]). K. Magnus Lagabäter afsade sig och alla verldslige embetsmän rättigheten till att dömma i kyrkosaker, samt stadfästade Kapitlenas valfrihet och Biskopparnes patronaträtt. Under åtnjutande af så många fö-

---

8) K. Magni Tiondestadga af år 1276, Torfæus l. c. T. IV. p. 364. Bergens hanseatiska köpmän ville ej beqväma sig till tiondens betalande 1307 och 1454, i anledning hvaraf stora tvistigheter utbröto, Pontopp. Ann. 1: p. 728.

9) Om denne prelats ämbete handlar Münter i sitt Magazin 1: p. 321. — Jemf. Gebhardi, 2; s. 69.

reträden begynte Klericiet tyrannisera öfver folket i den grad, att Kardinalen af Sabina, nyssnämnde Vilhelm, såsom påflig Legat, måste sätta en gräns för detta förtryck. Hos Konungarne fann allmogen sällan bistånd eller försvar: endast få af dem, en Sverre, en Håkan Håkanson, en Erik Presthatare, hade mod nog att inlåta sig i en kamp med hierarkerna. Sverre hade sådant medhåll af nationen, att Erkebiskop Eystein, hans motståndare, nödgades flykta till Absalon i Lund, hvarest han afbidade Påfvens bannbulla; den han väl bekantgjorde, men utan verkan, emedan Konungens rådighet var lika stor som hans öfvermagt, och han uttydde en plötslig blindhet, som öfverföll Prelaten, som ett tekn på Guds straff öfver honom. Kardinalen af Sabina, som önskade vinna K. Håkan på Påfvens sida, gjorde gemensam sak med honom emot Prelaterna, hvilka stegrade sina anspråk alltför högt. Erik presthatare vågade till och med utjaga några rebelliska Prelater ur landet, och under tvisterna med Romerska Kurien hotade Christian I, att norrska folket kunde få i sinnet att gå öfver till Grekiska kyrkan: så mycket mindre osannolikt, som detta land gränsade till Ryssland [10]. Uti Danmark och Sverige blef Klericiets politiska välde motvägdt af den verldsliga aristokratien; Norge deremot frambjuder

---

10) Werlauff, tre afhandl. till K. Chr. 1:s hist. s. 64, 65. — Christians privilegier åt Clerus, se Handl. till Skand. h. 7: s 1 f.

tidigt exempel på en, genom formliga konkordater, kyrkan tillerkänd politisk öfvervigt, som i få länder har sin like. Få år efter erkesätets stiftande i Trondhiem utbröto de olycksalige successionskrigen, under hvilka, såsom vi sett, kyrkan gaf en af Pretendenterna sin sanktion genom en högtidlig kröning, hvaremot denne utfärdade en kapitulation, enligt hvilken han emottog riket såsom ett län af den helige Olof [11]): efter hvarje Konungs död nedlades kronan derföre i Trondhjems domkyrka, och detta bruk fortfor intill tiden af Reformationen.

Biskoppar } Enligt Langebek hafva följande varit Biskoppar i Nidarås: Sigurdr, Grimkell; Rodulfver, Ragner, Ketill, Asgauter, Adalbrigter, Simon, Ivar, Reidar [12]).

Erkebiskoppar. } Benzelius uppgifver nedanstående namnlista på Trondhjems Erkebiskoppar: Johan Birgerson, som styrde sitt stift i fem år; Eystein eller Augustinus, som i 28 år innehade denna plats; han gjorde sig förtjent af Isländska kyrkan [13]) och blef år 1229 uppförd i helgonens antal [14]); vidare: Erik i 17 år, Thorer i 8 år, Guttorm i 9 år, Petrus i 3 år, Thorer i 3 år, Sigvard i 22 år, Serlo i 2 år, Einar i 9 år, efter 2:ne års ledighet, Håkan i 2:ne år, Jo-

---

11) Jemf. Anecd. hist. Sverreri illustrans, ed. Werlauff, proleg. p. XIII-XV.
12) Script. Rer. Dan. Tom. VI: p. 615 sqq.
13) Johannæus l. c. I: p. 226.
14) Werlauff l. c. p. XXII.

han i 18, Jorund i 22, Elof i 23; Paulus i något öfver 12 år, Arno i 3, Olof i 23, Tronder i nära 13 år, Nils från Dacien i 5 år, Vinald i 17, Eskild i 26, Aslak Bolt i 27, Olof i 2, Ganto i 36, Erik Walkendorf i öfver 12 år hvarefter han dog i Rom, Olof Engelbrektsen gjorde sig efter 14 år sjelf.hiltog och afled 1538 i Brabant, sedan han förgäfves emotsatt sig kyrkoförbättringen.

Vi nämnde Kardinal Wilhelm af Sabina. Att man i det öfriga Europa ej hyste serdeles goda tankar om Norden denna tiden, ser man deraf, att man vid Kardinalens resa i England afrådde honom att begifva sig dit, emedan folkets seder voro barbariska och deras lefnadssätt i saknad af alla beqvämligheter. Legaten blef fördenskull angenämt öfverraskad, då han vid ankomsten till Bergen fann raka vederspelet, och med en i Norge osedd pragt förrättades kröningen. Derefter berättigade han Konungen, att äfven på Island stadga den monarkiska magten, samt gjorde åtskilliga förfogningar rörande Kyrkans angelägenheter, dem vi här ej vilje upprepa. När K. Håkan Magnusson lät kröna sig, jemte sin Gemål Euphemia, höll han ett högtidligt Möte i Trondhiem. år 1301, der han bilade de stridigheter, som uppkommit mellan Ärkebiskoppen och Kanikerna. Rätta sammanhanget häraf är obekant; kanske angingo de någon lärosats; men visst är, att Erkebiskoppen hänsköt målet till Konungen, då Kanikerna ej ville underkasta sig hans egna föreskrifter. Konungen och Prelaten sut-

to vid Mötet tillsamman på ett säte: på den förres sida sutto alla rikets magnater, på den senares, presterna. Sedan målet af flere talare var upplyst, talade Konungen på Latin och Norrska; han förelade de olydige tvenne villkor: att antingen såsom satte i kyrkans bann med alla sina anhängare förvisas ifrån Norge, eller att knäböja för Erkebiskoppen, och vänta af honom sitt öde efter Konungens och Rådets dom. Kanikerna valde det senare villkoret, och lugnet blef återställdt [15]).

Helgonens tjenst i Norge. Med Christendomens införande i Norge kom äfven helgonadyrkandet och reliqvietjensten i full gång. Redan K. Olof Haraldsson införde 13 helgedagar, de der skulle firas likasom söndagen; de öktes sedan till 16, och voro: Kyndermessa, Mariämessa, Korsmessa, Halvardsmessa, Jonsmessa, Pehrsmessa, Sellömessa, Olsmessa, Larsmessa, Mickelsmessa, Andreasmessa, Nicolaimessa, Helgonsmessa, Mariafödelsesmessa, Mariehimmelsfärdsmessa, samt ännu en annan Olofsmessa. Dessutom voro än flera dagar, uppkallade efter helgon, ansedda för ett slags helgedagar, såsom Benedikts, Tiburts, Jörgens, Vitalis, Bodulfs, Albans, Theodors, Luciä o. s. v. dag; hvaraf man kan inhemta, hvilka som voro Norrmännens favorithelgon. Gångdagarne voro de fyra närmaste dagar före Christi himmelsfärdsdag, och hade namnet deraf, att på den siste af dem antingen presterna eller husfädren och deras tjenstehjon med religiösa oe-

---

[15]) Silverstolpe l. c. 1 s. 298.

remonier gingo rundt omkring alla åkrar, ängar och hus, bestänkte dem med vigvatten och afsöngo andeliga sånger. Olof *den helige* var och förblef Norges förnämsta helgon under hela påfvetiden [16]). Också blefvo hans mirakler för kyrkans tjenare en outtömlig källa både till penningar och anseende. Men ett nytt helgon fick Norge uti Halvard, en Köpman och beslägtad med St. Olof, hvilken vid år 1043 blef under en resa på Drammens fjord ihjelskjuten af några våldsverkare med en pil och sedan med en sten om halsen sänkt i hafvet: då liket flutit upp igen, hade dess vidrörande den egenskapen att återställa sjuka. Ryktet om hans helighet och underverk spriddes snart både i Skandinavien, Island och Tyskland; domkyrkan i Opslo invigdes åt honom, och hans fest utsattes i norrska kalendern eller primstafven till den 15 Maj under namn af Hal-

[16]) Om processionen med St. Olofs likkista i Trondhiem, se Danm. Kirkehistorie af Th. Lillelund, s. 24. — K. Olof begynte, till utsväfningars förekommande, att i Nidaros och andra köpstäder anlägga Gilleshus, der man drack under vederbörlig uppsigt. Sjelf läste han flitigt i bibeln. sökte mildra de råa sederna och befästa Christendomen medelst ett ordentligt kyrkoregimente. Uti hvart Fylke upprestes en träkyrka, som af allmogen skulle underhållas; och måste biskopparne flitigt resa omkring, ja ock möta i Gilleshusen. Han gick i sin vördnad för andliga ståndet så långt, att han sjelf uppassade presterna vid altaret, hjelpte dem messkläderna på, räckte dem vigvattn att twätta sig med, o. s. v. (Falsen N. H. 2 D. s. 138-142).

vars Sake [17]), St. Thorlak [18]), ehuru aldrig af Påfven kanoniserad, vördades framför andra både af Isländare och Norrmän. Han var född år 1133, älskade vetenskaperna från barndomen, fulländade sin lärda uppfostran i Parisiska Skolan och i Lincoln, och, när han efter sex år hemkom, sattes han till Abbot i ett kloster, hvarest han uppförde sig så visligen, att han, efter en förrättad embetsresa till Norge, belöntes med Skalholts biskopsdöme. Hans ogifta lefnad, hans hierarkiska nit och hans efter tidsandan lämpade seder gjorde, att han, efter sin död 1193, anropades af de vantrogne. Helgonens vördnad urartade till formligt afguderi. Exempelvis må nämnas, att den i Norge brukliga litanien kallade Maria "sancta mundi domina," vände sig sedan till Gabriel och flera änglar, dernäst till de 12 apostlarne, vidare till några andra af Christi lärjungar och ändteligen till en del martyrer, mellan upprepandet af deras namn sades de orden: "ora pro nobis" [19]).

Munkväsendet. } Munkarne och de Andlige voro de, som i synnerhet inplantade denna skadliga öfvertro; sjelfva läste de mera påfvelagen än bibeln, och det af dem förledda folket dyrkade numera Påfven i Rom likasom Nordens äldre invånare dyrkade Thor, Oden

---

17) Fölsch l. c. s. 143. — Falsen s. 26. — Jonge s. 42.

18) Lillelund l. c. s. 36. Bisk. Thorlak biträdde E. b. Eystein i dess ecclesiastika reformer.

19) Lillelund l. c. s. 55.

och Freyer. Det var Munkarne, som äfven gjorde den upptäckten, att det vore lindrande för de aflidne i skärselden, om på årsdagen af deras död man drack flitigt: derföre såg man dem på sådane dagar med smak tömma den så kallade *kärleksbägaren* (poculum charitatis); och deras exempel saknade ej efterföljd [20]. Sverige, Norge och Danmark hade i 13:de århundradet öfver 7000 Kyrksocknar [21]; klostrens antal var väl icke lika stort, men då de altid stodo Påfvarne och Prelaterna till tjenst, med hvilka de delade landets fetma, utbredde de sedeförderfvet i samma grad som okunnigheten. Öfverallt, i städer och på landet, insmögo sig Munkarne i skriftstolarne och skadade dymedelst Sockepresternes intressen. Vi hafve redan anmärkt, att Abbotterna i Norge voro nog ansedde för att deltaga i konungavalen. Att de besökte Riksdagar och Koncilier, säger sig sjelft; och stundom hade de, lika med Prelaterna, alla Länsmanna-rättigheter. Fristadsrätten var allmän för klostren. Väl föranledde de ofta köpstäders anläggande och flor, väl främjades ock genom dem ett bättre jordbruk, ja till och med utgick ifrån dem i de äldre tiderna en stor del af folkets moralitet och undervisning; men ju närmare det led emot reformationstiden, desto mera aftog klosterdisciplinen och desto mera tilltog klosterväsendets missbruk. Tiggarmunkarne hade i syn-

---

20) Jemf. Peringsköld Mon. Ull. s. 287, om årsmot och aflat.
21) Werlauff, tre afh. s. 137.

nerhet aflatshandeln om händer; de ville öfverallt tillegna sig monopolium på bigtstolar och predikostolar, och, då deras messor ansågos kraftigare än andra presters, så offrade folket dem villigt sina penningar för att göras delaktige af deras goda verk. Exemtionerna från Biskopparnes öfveruppsigt medförde äfven mycket ondt; ty ofta blefvo dessa Munkars utsväfningar så offentliga, att sjelfva regeringen måste blanda sig deruti [22].

Kloster. } Norges första och äldsta kloster var stiftadt för Benediktinermunkar år 1031 af K. Knut den store på en ö vid Trondhiem, som då kallades *Nidarholmen* men nu är en fästning kallad *Munkholm*. Genom dålig hushållning och glömska af all tukt förföll omsider detta kloster så djupt, att Påfven måste år 1248 ditsända den berömde Häfdeteknaren Matthæus Parisius för att reformera det [23]. För samma Orden var ock ett kloster i Bergen, kalladt Munkelif, som stiftades vid år 1110. *Hovethö* kloster i Opslo-stift af 1145 och *Lyse*-kloster vid Bergen voro för Cistercienser och besatte med Engelska Munkar; det senare hade bisk. Sigvard till stiftare, hvilken reste öfver till England och förde derifrån med sig till Norge Abbotten Rinulf med en hop andra munkar; det hade sköna gods och inkomster, och dess gamla murar äro ännu vid magt, [24].

---

22) Münter l. c. s. 114 f.

23) Torfæus, II: p. 258. — Langebek Scr. R. D. Tom. IV: 415 — jemf. Fölsch l. c. s. 194.

24) Jonge l. c. s. 192. Hovedöns forna klosterruiner förstördes 1808.

Af Lysekloster giek omsider år 1207 en koloni till *Tuterö* (Tuta insula) nära Trondhiem [25]. *Varne* vid Opslo och *Fanö* vid Bergen tillhörde Johanniter-Orden. Dominikaner-klostren voro tre, nemligen i *Opslo*, *Bergen* och *Trondhiem;* Minoritklostren utgjorde ett lika antal och funnos i *Opslo*, *Tönsberg* och *Konghell*. Ett Augustinerkloster var i *Bergen*, ett Præmonstratensernas i *Tönsberg*. Nunnekloster fattades ej heller, men i Norge funnos de icke till lika mängd som i andra länder. Langebek uppräknar inalles 25, men ej alla af samma vigt eller ens visshet, såsom: Reine vid Trondhiem funderadt före 1267, Helgesæter norr om Trondhiem af 1222, Dragsmark i Bohuslän så berömdt för sina läroverk, hvarom mera frambättre, Udstein vid Stavanger, Mariskóg vid Opslo, Gumlesey på samma ort, Skiærs kloster i Bohuslän, Stromme kloster i Opslo, Marstrands Munkekloster och Backa Nunnekloster omkring Trondhiem [26]. Jemväl Island och Grönland hade några fattiga kloster [27]. Men namnkunnigast är S. Synnevas kloster på *Sellö*, [28]: det har sitt namn af en prinsessa från Irrland, vid namn Synneva, som öfvergaf sitt land och rike för att helga sig åt en beständig jungfrulefnad. Af motvind dref̄s hon till nämnde Ö, hvarest hon

---

25) Pontoppidan l. c. 1: p. 621.
26) Scriptt. Rerum Danic. Tom IV: p. 409 sqq.
27) Finn. Johann. H. E. Isl. 1:. p. 117, IV: p. 122.
28) Torfæus H. Norv. T. II: p. 372.

med åtföljande personer dolde sig i några bergshålor; men det hedniska folket derstädes drog dit för att utrota de nykomna gästerna, hvilka vältade en stor sten för ingången af sin håla. När de beväpnade bortgått, kunde de ej komma ut igen utan afledo allesamman: efter någon tid fann man en låga brinna på detta ställe, och, då man deraf slöt, att dessa menniskor måste ha varit heliga och oskyldiga, gräfde man upp hålen, fann Synnevas lekamen oskadd och lade den uti ett kostbart skrin. Detta skrin sattes i en kyrka, som K. Olof Tryggveson lät på detta ställe uppföra, och blef länge dyrkadt med mycken vidskeppelse. Klostret blef henne till åminnelse nämndt Synneves kloster, och, efter hennes broder, Albans. Hennes qvarlefvor flyttades redan år 1174 af K. Magnus Erlingson till Christkyrkan i Bergen; men af klostret på ön finnas ännu märkliga rudera.

9. *Concilier eller Kyrkomöten i Sverige under påfviska tidhvarfvet.*

Kyrkomötens nytta och skada. } Med *Kyrkomöte* menar man egentligen en sammankomst af Deputerade från en mängd christne med hvarandra förbundne församlingar, för att rådslå om religionsangelägenheter. Hos Grekerna kallades de *Synoder*, hos Latinerna *Concilia*. De indelades vanligen i allmänna och enskillta, hvilka antingen voro nationalmöten, provincialmöten eller diöcesanmöten [29]). Kyrkans tid-

---

[29]) Hall l. c. s. 26. Man räknar fyra allmänna

böcker utvisa, att läran ej sällan just genom dem blifvit förvänd till ordatvister, och hennes helgd tjent till mantel för lättja, regeringslystnad och samvetstvång, men de visa ock, att dessa *Möten någon gång med framgång bekämpat detta våldförande af religionen, dessa vrängningar af sanningen, som ej annat lemna qvar än antingen en för menniskoförståndet vanärande eller en för hjertat tröstlös tomhet. Under perioden af den långsamt framskridande upplysningen kunde de, så länge de behöllo öfverläggningens frihet okränkt, ej annat än gagna den goda saken; men i en annan tidpunkt, då de bäfvade för Vatikanens åska eller Tyrannernas bila, blefvo de blott ett medel mera till mörkrets seger.

Oaktadt alla Klericiets vunna friheter i Norden hade dock icke preststväldet ännu uppnått sin påsyftade högd. Väl kunde altid Hierarkerna påräkna ett säkert stöd hos Romerska Påfven; men hvad folket angår, fanns det icke i sjelfva verket så hörsamt eller böjeligt under andliga magten, som andra samtida folkslag: hvarföre man fann rådligt, att icke på engång utan efterhand påföra det de stadgar, som voro tillämnade, för att sluteligen tvinga det till en slafvisk lydnad. Dervid måste den helige Fadren nödvendigt betjena sig af alla de tillfällen, då hans och Prelaternas myndighet, äfven i politiska mål, kunde tillväxa. Än-

* Kyrkomöten: det Nicenska år 325, det Constantinopolitanska år 384, det Ephesinska år 434, och det Chalcedonensiska 454. På dessa voro dock inga Nordboer närvarande.

nu gifte Presterna sig, ända till sjelfva Bikopparne, och ofta fordrade deras arfvingars bästa en undergifvenhet för den verldsliga magten, som icke kom öfverens med deras förmenta värdighet. Ledamöterna af Domkapitlen voro väl Domare öfver de andligas personer; men ännu saknades dock åtskilliga stadgar, tjenliga för kyrkoväldet, och denna brist skulle genom Concilierna afhjelpas. Det är skada, att underrättelserna om dessa Mötens beslut äro så ofullständiga: de hade ofta mycken inflytelse på Geistlighetens och hela Nationens tillstånd. Stundom är det svårt att serskilja Kyrkomöten från Riksmöten, aldenstund på båda afhandlades ej mindre andliga än verldsliga ämnen. Redan i 13:de seklet uppkommo de nyttiga Stiftsmötena, som närmare sammanknöt bandet imellan Biskoppen och hans presterskap; men vigtigare i alla hänseenden voro Nationalmötena, uti hvilka endera Erkebiskoppen eller en påflig Legat presiderade och der Klerker från hela riket sammanstötte [30].

[30]) Münter, Ref. H. 1 D. s. 60 f. Norges många Synoder höllos merendels i Bergen, och verkade mycket till befästande af det hierarkiska systemet, någon gång äfven till en förbättrad kyrkotukt (Pontopp. An. 1158). — Flera Diöcesanmöten i Sverige, t. ex. det i Upsala 1297, i Skara 1472 voro märkliga (se deras statuter, von Troil, Skr. och Handl. till upplysn. i Sv. K. och Ref. Hist., D. 2: s. 322. T. 3: s. 287). År 1200 hölls ett märkvärdigt Möte i Askubeck uti W. Göthland, på hvilket Tionden första gången beviljades genom Bisk. Jerpulfs åtgerd, hvarom det heter i Bihanget

Med rätta antager man 16 allmänna Kyrkomöten i Sverige under katholska tiden: [31]);
1. Linköpings Möte 1152. } *Mötet i Linköping år* 1152. Det var här, som grunden lades till hierarkiens eller rättare aristokratiens stora fängelsebyggnad i Sverige, till detta förnärmande tvångssystem, denna auktoritets-tro, hvarmedelst själens krafter förlamades och alla fria ideer, likt farliga smittor, fördrefvos ur kyrkans liksom ur Statens landamären. Kardinalen Nicolaus Albanensis (Breakspeare) hitkom [32]) i tvåfaldigt ärende, att förskaffa den

till Vestgöthalagen: "Han kom fyrsta sinni Tionde af Bondom Biskupi, tha fik han doma til a thingi fyrst thing hafdis ok hioldz vider Askubek." Detta Ting kallas i b Brynolfs Rimkrönika en herredag, då det heter om tionden:

"Richsens Radh, effter kirkiona Lagh,
Samtyckte thet paa en Herredagh."

Scarin, i sin Disputation de Decimis, söker detta Askubek i Gothland; men orimligt.

31) Jemf. Handl. rörande Jubelfesten i Upsala 1793, Erkeb. Uno von Troils programm s. 22 f.

32) Hvitfeldt (Chron. Ep. p. 53), Spegel (Sv. K. h. p. 84), Baronius (Annal. ad a. 1148 p. 372), och Harduin (Collect. Conc. Tom. vi), som alle följa Joh Magnus i dess Hist. Sv. et Goth L. xviii. C. 18, hänföra Linköpingsmötet till år 1148; Örnhjelm uppger 1151 (iv 3 121), Botin 1153 (Sv. H. p 200), och Holberg 1154 (D. R. H. 1 T. p. 226). Deremot yrka med mera skäl Pontoppidan (p. 874), Dalin (2 D. 3 k. §. 5), Lagerbring (D. 2 K. 5 § 7), Cave Hist. Lit P. 1; p. 675), med flera, att Kardinalen samma år, 1152, varit både i Norrige och Sverige. Jfr Broome Diss. de Conc. Lincop L. 812).

påfliga skattkammaren någon ordentlig inkomst af Svenska församlingen, samt utverka vissa andra för Roms afsigter gynnande författningar. Hans egen slughet, och det välvillige bistånd, han erfor af den då regerande konungen Sverker Kolsson, framhjelpte honom till målet. Genom den kanoniska valordningen vid biskopsembetena utvidgades både Påfvens och kyrkans rättigheter; och för öfrigt vidtogos vid detta kyrkomöte följande hufvudsakliga anordningar: att af hela landet en årlig skatt till Romerska Stolen skulle utgöras under namn af St. *Pehrspenning* [33]; att den, som förde våld på en prest eller munk, vore fallen i kyrkans bann och borde genom en pilegrimsfärd till Rom söka aflösning; att ingen fick komma beväpnad till Kyrka eller Ting, och att ingen utom Adelsmän och Konungens hoffolk i freds-

[33]) Perspenningen var i början ett frivilligt understöd till Romerska Kyrkans hjelp (Schroeckh Chr. K Gesch. Th. XIX p. 135. Th. XXVIII p. 76); men vid den tilltagande vidskepliga vördnaden för Kurien öktes den och utkrafdes årligen såsom en tribut. Den var bruklig i England och Danmark förrän i Sverige; äfven här var den känd före Linköpings Möte, men då blef denna sed högtidligen samtyckt. Ej hvar person utan blott hvar husfader, då han egde jord och hus, gaf här denna afgift (Lagerbring II: p. 402): huru mycket vet man icke; örtug eller öre het på latin *denarius* (jfr Hallenberg afh. om mynt i Sv., Stm 1798). Pehrs var olika hos olika provinsers invånare: Uplands gåfvo dubbelt mer än de andra, Norrlands och Finlands voro fria (Porthan Diss. den. petr. ab. 802).

tider fick bära vapen [34]). Det förråder hvarken opartiskhet eller ljus blick hos de Häfdatecknare, som tadla den sistnämnde författningen: den påkallades af behofvet för denna tid, så framt nationens ännu barbariska seder skulle mildras; men det är icke afgjordt, att våra förfäder den genast efterlefvat. Man har tvertom anledning att tro, det vapnen ännu någon tid voro i allmänt bruk: *). ännu långt efteråt kom man beväpnad till bröllops, emedan den siste bägaren kallades *vaknadryckio* deraf att alle då återtogo sina vapen [35]). Mellertid verkställdes dock småningom hvad Kardinalen förordnat; men han var dock ej lika lycklig, att uträtta efter önskan allt hvad honom blifvit anförtrodt. Ärkebiskopssätet kunde icke för den gången bli flyttadt inom riket: ty man kom ej öfverens, skrifver Saxo, hvarken om orten, der han skulle ega sitt beständiga hemvist, ej heller om sjelfva personen, som dertill borde upphöjas. Vid återresan lemnade Kardinalen pallium hos Lunds Primat [36]).

2. Skenninge Möte 1248. *Mötet i Skenninge år* 1248. Påfvens Legat, Kardinalen Wil-

---

[34]) När allmogen förböds taga vapnen ini kyrkan, tilläts det Thignarmän, som deraf kallades *vápnare* (Uggla l. c. s. 11 n.).

*) Det synes af Påfven Anastasii IV:s bref hos Örnhjelm p. 452, Mess. Scond. T. XII. p. 93.

[35]) Ihre Gloss Sviogoth. Tom II: p. 1027.

[36]) Breakspeare var född af fattiga föräldrar och hade ti lnamnet Fagurskinna (Allg. hist. Lex. 1 D. p. 50). Korrt var mötestiden, och intet skriftligt är lemnadt om öfverläggningarne.

helm, Biskop af *Sabina*, sammankallade detta märkvärdiga Nationalmöte under Konung Erik Läspes regering, för att fullkomligen stadga det påfviska väldet i Sverige [37]. Detta bivistades både af Jarlen och af Lagmannen i Östergöthland, jemte flera både andliga och verldsliga män af betydenhet. Många och vigtiga öfverläggningsämnen förekommo här, och de nya föreskrifterna mötte starka motsägelser. Presternas nu brukliga giftermål blef aldeles förbudet och såsom olagligt förklaradt, dock tillstaddes de Klerkar, som redan voro gifta, att behålla sina hustrur ännu ett år. Svenska presterna kunde ej förmås att antaga detta påfve-dekret, om ej Birger Jarl med sin myndighet kommit imellan; men äfven hans inrådan följde de icke, utan med det uttryckliga beting, att genom testamente få tillsätta sina arfvingar [38]. Till att så mycket mera förbinda de Andlige att lyda celibatslagen, stadgades äfven, att ingen, utom Konungen eller Jarlen,

---

[37]) Om Skenninge Möte kan läsas i korthet Granberg Skand. hist under Folkung. D. 1 s. 11 f, vidlyftigare Lagerbring 2: s. 355 f. — Jfr Brag Diss. de Conc. Schenningensi, Ups. 1759. - Dryselius l. c. s. 451. — Påfvens bref till Sv. Adeln och Klericiet om Vilhelm Sabinensis, såsom Apostolisk Legat och diplom för hans legation, se Porthan App. p. 38.

[38]) Se Kyrkobalken i *Vestgöthalagen*, xxix Fl. — Danskarne hade dock öfver ett århundrade burit detta ok. Hvitfeld Chron. p. 189. — Baaz Inv. L. I. C. 11. 12.

skulle få våldgästa den Prest, som efter den tiden beständigt utöfvade denna så kallade renlefnadsdygden. Men huru var det möjligt, att en så onaturlig lag skulle i längden vidmagthållas? Böjelsen för könet kunde likså litet utrotas hos presterna som hos andra manspersoner, och man har, såsom Fant anmärker *), flera exempel på gifta Svenska Prester under påfvetiden. Häröfver fördes, i det följande, täta klagomål; men Påfvarne hade dock vunnit sitt hufvudsyfte, då de hade förbudit presternas barn att ärfva sina föräldrar. Ty till detta Mötets stadgar hörde äfven detta, att de söner, som redan voro födde af presternas hustrur och konkubiner, dödligen syndade samt begingo röfveri och stöld, om de något togo af Presterskapets eller Kyrkornas arf, och att de kunde ej med Gud försonas derest de ej detsamma återställde. Konungen med Jarlen och hela Clerus gillade detta; äfvensom det stadgande, att de prester, som öfverträdde giftermålsförbudet, skulle beröfvas alla värdigheter och förmoner, hvilka voro med deras stånd förknippade, samt underkastas de svåraste straff. Öfverväld emot ogifta prester återhotades med bannlysning [39]). På detta Möte utfärdades ock den stadgan, att hvilken Prelat, som vågade tillåta någon verldslig person att uppbära kyrkotionden [40]) skulle sättas i bann och förlora

*) Fants id. syst hier, 11 P. §. 16.
39) Münter, Verm. Beitr. s. 348 f.
40) Om Tionden jemf. Porthans Diss. Hist. Decimarum Ecclesiasticarum in Svecia, Ab. 1796.

sitt embete. Till att, vid biskopparnes död, betaga deras rätta arfvingar af det verldsliga ståndet allt vidare tillfälle att tillegna sig någon rätt till deras qvarlåtenskap, blef äfven fastställdt, att Domkapitlet borde noga förvara hvad den aflidne Biskoppen efter sig lemnat

Den infördes med våld, och K. Knut, som för denna orsak dödades af sitt folk, fördes af Clerus, för hvars fördel han stridde, bland helgonens antal (Lagerbring, 2 D. s. 27) Att Skånes bönder sökte medelst vapen undgå tiondens börda, är förut omförmält (Botin, Sv. F. H. 2:dra uppl. p. 278). Vilskman visar, att år 1200 var tionden införd i Sverige; måhända dock endast biskopstionden. Dock vågade P. Gregor IX med skarpa bref 1233 hota de tredskande Östgötherna med bann (v. Celse p. 65 n. 14 et 17). Sädestionden deltes merendels så, att en tredjedel tillföll Pastorn, men det öfriga dels biskoppen, dels kyrkan och fattigbjonen. Efter reformationen kallades desse tre senare delar kronotionde. Likväl var bruket härutinnan olika på olika orter. Uti de Danska provinserna t. ex. hade de fattiga intet, utan tionden delades mellan Curatus, Biskoppen och kyrkan (Pontoppidan Ann. Eccl. T. II. p. 893). Helsingelagen hade i anseende till qvicktionden egna stadgar (K. B. vi Fl) Gothlandslagen gick förbi biskoppen, så att pastor, kyrkan och de fattige fingo hvarje en tredjedel (K. III. §. 2). Uti Finland fick Curatus tredjedeln, men de öfriga delades mellan biskoppen, kyrkosocknen, S. Henrik (Åbo domkyrka), och hospitalet eller kanikerna (Porthan l. c. P. 11. s. 3 f.) Men ej blott till kyrkligt utan ock borgerligt bruk gåfvos tionden; de samlades stundom under pretext af de s. k. heliga krigen. Jemf. Wilskman Eccl. Verk s. 663 f.)

och det orördt öfverlemna åt dess efterträdare. Men deremot blef det de förmögne Lajerna ej betaget, att på sitt yttersta ihogkomma kyrkor och kloster med betydande gåfvor, som då kalllades gudlighetsverk. Alla de förnämste af Presterskapet anbefaltes ock på detta Möte, att inom ett års förlopp skaffa sig och sedan flitigt studera Påfve Gregors Dekretaler, hvilka de efter den tiden blott egde att vid alla tillfällen vörda till efterföljd i sina andliga domslut. Härmed blef då det kleriska samfundet söndradt ifrån de öfriga rikets invånare. Tillförne hade folket eller menige man (allaudä) ägt rättigheten att välja biskoppar; nu förordnades, att endast Domherrarne i hvarje Stift skulle hafva detta val om händer, samt att ingen af det verldsliga ståndet borde emottaga huldhetsed af någon kyrkans tjenare, på det regeringen ej mätte tillvälla sig någon myndighet öfver deras personer. Ingen kunde således efter den tiden inmänga sig i deras göromål, föreskrifva dem lagar, granska deras gerningar eller döma deröfver; hvaremot Prelaterna var all frihet lemnad, att, såsom ledamöter i den då nyligen upprättade Rådkammaren, deltaga i politiska ärender. Kardinalen gaf äfven föreskrifter rörande biskopsvisitationer, fastande vissa dagar, m. m. d., och reste derpå till England, för att jemväl der vidga den Romerska stolens inflytelse [41]).

---

41). Om Vilhelm Sabinensis statuter kan läsas Brings Saml. 3 D. s. 200. — Wilde Hist. Pragm. p. 365. — Nettelbladt Schved. Bibl. 2: s. 119. — V. Dalin H. 2; s. 209. —

3, Telge Möte 1279. } *Mötet vid Telge år* 1279, sammankalladt af Erkebiskoppen Jacob Israelsson. Här antog man åtskilliga, mindre christeliga än hierarkiska, stadgar, såsom: de prester, som hade bisofverskor, fingo hädanefter ej fria sig med penningeböter; den lydbiskop, som emottoge sådane böter, skulle betala dem dubbelt tillbaka, och presten skulle förlora en fjerdedel af årets inkomster; vid visitationer skulle biskopparne för två nätter få fem tunnor till hästfoder, fyra till öl, tre tunnor hvete, råg och korn till bröd, ett slagtkreatur, tvenne får, ett ungt svin, eller ock i stället för fåret och fläsket åtta höns och två ankor, med mjölk och fisk, ljus och mjöd, dock fick presten behålla hudarne, talgen och hvad som blef öfver af ljusen; tog biskoppen mera, skulle han betala det dubbelt, flera fattiga kyrksocknar och kapeller skulle sammanslås till denna gärd, men biskoppens tjenare fingo ej gästa hos presterna mot deras vilja; de, som hädanefter ingingo i ståndet, hade ingen rätt att förordna om sin egendom, hvilken tillföll efterträdaren; landtprester förbjödos att utan biskoppens tillstånd betjena sig af lösprester, som drefvo kring landet, Tyskar, Frisländare, Engelsmän och Danskar; Kyrkans böcker fingo de ej heller föra på profana ställen, och ej göra någon lekman trohetsed, undantagandes Konungen och Jarlen; om någon lekman arre-

---

Lagerbring H 3: s. 650. — V. Celse Bull. p. 70. — Acta Lit. Svec. 1: 196. — V. Troil Skr. och Handl. 2: s. 103 f.

sterade en biskop, skulle han bannlysas och hela riket hållas från gudstjenst, men hela stiftet om han längslade en domherre, och blott en församling om han tog en pastor i häkte; presterna skulle hafva tonsuren vid tre markers vite, och de vägfarande skulle af sina kamrater få det nödvendiga; landtprester skulle ej taga företrädet af Kanikerna; och sluteligen skulle biskopparne hafva edsvurna utdelare af allmosor [42]).

4. Arboga Möte 1297. *Mötet i Arboga år* 1297 under Erkebiskoppen Nicolaus Allonis förnyade det Telgensiska mötets beslut med några modifikationer; hvarjemte fyra årliga fester bestämdes, den ena till den h. Treenighetens ära och den andra till Guds moders, för rikets välgång, den tredje till S. Eriks och S. Henriks ära, för Karelarnes omvändelse, samt den fjerde till lisa för K. Måns själ [43]).

5. Arboga Möte 1303. *Mötet i Arboga år* 1303. Här stadgades, att prelaterna skulle på Synoderna kungöra för Clerus, men Clerus åter för folket de kyrkliga konstitutionerna; att man skulle tillse, det ej nya bördor pålades kyrkans tjenare och att den andliga jurisdiktionen ej anförtroddes lajer; att slutligen väl en klerk skulle straffas med landsflykt för samma brott, hvarföre en lekman blef biltog, men att, der lekmannen pliktade med lifvet, borde den and-

---

[42]) Detta mötets dekreter läsas hos Nettelblad l. c. s. 125. 136. — Fant, Utk. till Sv. H. 1 St s. 103 f.

[43]) Messenius Scond. illust. T. II. p. 72.

lige endast straffas med evigt fängelse, o. s. v. [44]).

6. Telge Möte 1344. *Mötet i Telge år* 1344. Med Biskopparnes och Rådets bifall utgaf K. Magnus Eriksson dess stadgar i sitt namn; de handlade om ocker, om biskopsvisitationer, om presternas frillor, om förbättring eller ändring i kyrkolagen [45]).

7. Helsingborgs Möte 1345. *Mötet i Helsingborg år* 1345 rörde mest Danska kyrkan. Här togos alla möjliga mått och steg emot Presterskapets förtryck, på en tid, då allmänt klagades, att man i Danmark handterade presterna med uppenbart öfvervåld och brukade kyrkor till fästningar och skansar [46]).

8. Upsala Möte 1368. *Mötet i Upsala år* 1368, som hölls af Erkebiskoppen Birger Gregersson, ifrade starkt emot presternas halfhustrur, förböd allt tvistande om trosartiklarne, samt afgjorde den vigtiga punkten, att en och samma person kunde vara fadder både vid döpelsen och fermelsen [47]). När kyrkans mest upplysta fäder uppehöllo sig med sådane obetyd-

---

[44]) Langebek Scr. R. Dan. T. V. p. 643.

[45]) Hadorph har utgifvit dem (Bil. till Björk. R. s. 14). Troil påstår emot Lagerbring, att detta var ett verkligt kyrkomöte och ej en riksdag.

[46]) Münter har aftryckt dess i Danska Kyrkohistorien berömda Canones uti sitt Magazin 1: p. 66. — Lagerbring har i 2:ne Disp. meddelt dem (L. 751—54).

[47]) Om Gudsifvolagen se en Diss. af O. Celsius Ups. 1748. Om denna andliga slägtskap talar Vestg. L. 19 Fl. §. 2.

ligheter, kan man lätt finna, huru litet de kände Religionens väsende och hvad liten uppbyggelse de verkade i församlingen *). Bland annat förekom här det märkliga förordnandet, att hvilken prelat, som försummade bruka sitt välde emot en sådan missdådare af det verldsliga ståndet som fängslat en kyrkans betjent, skulle stängas ifrån kyrkans gemenskap och i synnerhet icke tillåtas att förrätta sitt embete, förrän han uppfyllt denna sin pligt. Dermed trodde hierarkerna sig ofelbart hafva uträttat ganska mycket till betryggande af sin myndighet och välmåga i dessa oroliga tider. Man beslöt här också, att ifrån Nattvarden utestänga dem, som nekade helfvetet eller ej trodde lönskeläger vara en dödssynd; men i allmänhet klagade denna klerkförsamling mer öfver presterna än lekmännen. Mötets handlingar äro af trycket utgifne [48]).

9. Telge Möte 1380. *Mötet i Telge år* 1380 samlades till skyldig efterlefnad af Påfvens faderliga förmaning, [49]). Fäderna härstädes,

*) Man beviste här, att äktenskap i 4:de led voro förbudne, emedan elementerna äro fyra, och i 7:de led, eftersom verldens underverk äro sju.

[48]) Troil l. c. D. III. p. 281. — Lagerbring III: s. 616 f

[49]) Påfven Urban IV hade år 1379 genom dess skrifvelse till Upsala Ärkebiskop förordnat, att sådane Concilia Nationalia borde af honom tillställas så ofta kyrkans angelägenheter det krafde, samt att en omständelig berättelse om hvad der blifvit beslutadt borde till Apostoliska Öfverherden afgå. För öfrigt har Wårmholtz (Bibl. Sviog. T. IV. p. 93) misstagit sig, då han gör 1480 till mötets år.

hvaribland voro Birger i Upsala, Nils från Linköping, Thord från Strengnäs, Hartlef från Westerås och Henrik från Wexiö, beklagade högt, att detta eländiga riket ej var annat än en röfvarekula [50]. De kunde hafva rätt både om sin tid och äfven om senare tidehvarf, då de storas godtfinnande galler för lag och förtjenstens rättsanspråk hånas eller förtrampas; men de bidrogo dock ingen ting för sin del att i detta urartade samhälle införa christelig ordning, jemlikhet och lugn. Hvad skoningslöst skinneri här rådde denna tiden kan man se af den stadga, de här utfärdade, att nemligen ingen skulle djerfvas betunga de andligas landtbönder eller öfriga tjenstemän med svåra gårder eller skatters uppbärande, samt att hvarken påtvinga dem några dagsverken eller gästa i deras hus, utan att derföre gifva betalning efter lag. Likaledes förböds der strängeligen, att af kyrkans tjenare utkräfva Konungens andel af sakören eller andra böter; äfvensom alla verldsliga sammankomster i kyrkor, prestgårdar o. s. v., samt att det hvarken för Landshöfdingar eller andra kronans betjente vore tillåtet, att taga en sådan missdådare uti sitt beskydd, och att hvilken af dem, som det vågade, skulle genast vara förfallen i bann.

10. Arboga Möte 1396. *Mötet i Arboga år* 1396. Närvarande var Erkebiskoppen Henrik Caroli med sina Suffraganbiskoppar [51]: hvilka

---

[50]) Lagerbring l. c. III: s. 815 f.

[51]) Walch omnämner väl ett kyrkomöte i Vadstena år 1400 (Hist. der Kirch. Vers. p. 784); men dess förhandlingar äro oss ej bekanta.

utfärdade det beslut, att ej någon Prelat efter den tiden skulle vara tillåtet att uppdraga förrättandet af några lagliga göromål till en verldslig Man. Obestrideligt är, att man utaf de på detta Möte utgifne stadgar kan tydligast pröfva, i hvad ömkeligt tillstånd Religionen verkligen var i detta tidehvarf, då man der finner såsom ganska vigtigt vara beslutadt: att hvilken af det andliga ståndet, som dristade sig till att hopviga brudfolk under de förbudna tider af året, skulle genast förlora sitt embete, utan att Biskoppen ens ägde frihet att för ett i deras tycke så groft brott lemna eftergift, samt att hvilken lekman, som vågade begära en så olaglig vigsel, skulle bli evigt fördömd [52]. Hvilken, som begick ett dråp på en söndag, blef endast straffad dermed, att han sedan beständigt i sin öfriga lifstid borde afhålla sig från kött på den dagen. Alla sjöröfvare, qvinno-ränsmän, mordbrännare, eller de, som våldförde kyrkor, kyrkogårdar eller fattigt folks hus, skulle, derest de icke återbetalt hvad de hade bortröfvat, utan Biskoppens serskillta tillstånd ej få uti vigd jord begrafvas. Det blef likväl icke förbudet, att i dödsstunden åt sådane missgerningsmän utdela Nattvarden; men att emottaga skänker af deras händer, att bivista deras begrafning eller dervid utöfva sin embetspligt, förbjudes der prester-

---

52) Under fastetiden vore inga vigsler tillåtne. Lagliga och vanliga bröllopstider kallades *mungatstider.*

na allvarsamligen. Vidare fastställdes, att inga driftpräster måtte förrätta gudstjensten; och sluteligen äfven, att Vilhelm Sabinensis stadgar, jemte alla Svenska kyrkomötens beslut, för de församlade prester vid offentliga Synoder borde uppläsas, äfven så väl som af prostarne i deras kontrakter. För öfrigt utsattes dagarne för S. Peders, S. Matthiæ och S. Britas högtider [53]).

11. Arboga Möte 1412. *Mötet i Arboga år* 1412 hölls af Erkebisk. Johan Jerechini och hans Lydbiskoppar [54]); såsom b. Knut i Linköping, Brynolf i Skara, Petrus i Vesterås, och Eskil från Vexiö, jemte flera fullmägtige från Domkapitlena och ett stort antal andra prester. Här öfverenskom man om följande punkter: lekmän, som lefde med qvinnor såsom äkta makar utan att vara vigda, skulle uteslängas från Nattvarden; alla Studentgästabud aflystes; en ockrare fick ej christelig begrafning; all våldgästning på prestgårdar borde ej vidare ega rum; de, som påstodo att man ej var skyldig i allt lyda Romerska Påfven, skulle bestraffas som kättare; prästerna borde i sina testamenten alltid ihogkomma sin biskop; lottkastningar om tillkommande ting, trollerier, spådomar, drömtyderier m. m. d. fördömdes såsom dödliga synder. Klericiet beslöt äfven, att S. Annas åminnelse borde firas genom en

---

53) Möteshandl. vid slutet af Diarium Waxsten. p. 188.

54) Lagerbring har meddelat detta Mötets Beslut, S. R. H. IV: s. 292 f.

allmän helgedag i riket; att på söndagar intet annat fick köpas än matvaror; och att vissa ord skulle utsägas vid administrerandet af Altarens Sakrament.

12. Arboga Möte 1417. } *Mötet i Arboga år* 1417, under samma Erkebiskop, tillät Student-gillen; äfven fingo Biskopparne meddela frihetsbref på ocker och ränta. Man mildrade ansvaret för dem, som ihjälkramat sina barn, och stadgade till förmon för supande prester, att, när de uti ölgillen få stryk, borde de derföre erhålla någon upprättelse [55].

13. Arboga Möte 1423. } *Mötet i Arboga år* 1423 företer lika ringa prof af christelig anda och kunskap. Johan Haqvini var då Erkebiskop i Sverige, och man bestämde blott kostnaden för sina ombud på allmänna Mötet i Pavia; hvarjemte Telge-Mötets statuter förnyades [56].

14. Söderköpings Möte 1436. } *Mötet i Söderköping år* 1436, hållet i närvaro af Erkeb. Olof Larsson samt rikets Prelater och Rådsherrar. Om detta möte vet man ej stort mera än att S. Annas fest blef der raknad bland de större [57].

15. Söderköpings Möte 1441. } *Mötet i Söderköping år* 1441. Erkebisk. Nicolaus Ragvaldi med rikets Biskoppar och Kapitelmän stadgade åtskilligt rörande aflidne klerkers egendom och om kringstrykande Skolpiltar. Ochristeligt nog

---

55) Lagerbring l. c. IV D. s. 295.
56) Hadorph l. c. p. 14.
57) Diar. Wazsten. p. 79. — Messenius l. c. l. c. T. III: p. 64. — Lagerbring, IV: s. 325.

beslöt man, att de, som ej betalt sin tionde, skulle ligga obegrafne, men berömvärdt var beslutet om en Högskolas inrättande, och vigtig för denna tiden var den anstalten, att trosbekännelsen jemte Herrans bön och Englahelsningen, öfversatta på modersmålet, skulle på vissa festdagar för folket sjungas eller läsas [58].

16. Arboga möte 1474. *Mötet i Arboga år* 1474 sammankallades af Erkeb. Jacob Ulfsson. Sedan man här rådplägat öfver våldgästningar på prestgårdar och hårdhet emot dagsverkare, öfverlade man om den Upsaliska Akademien och en beskickning till Rom för att erhålla Påfvens privilegier. Dessutom handlades här om S. Karin, hvars lefnad och mirakel skulle af vissa personer granskas [59].

Om provincialmötena tala vi icke: de voro talrika, men af mindre vigt eller båtnad för Religionen [*]. Man kan visserligen invända, att statens bullersama uppträden, split imellan regering och folk, inbördes krig och våldsamheter betagit Presterskapet friheten af ett lugnt rådslående; men häfderna vittna ock, att ståndets Chefer under all tidernas förvirring

---

58) Messenius T. III. p. 73 — Baaz. p. 125.

59) Nettelblad l. c. II: p. 179. — Jemf. Gjörwell Kgl. Bibl. Tidn. om lärda saker 1767, s. 180.

*) Kyrkomöten i Skåne voro: Eskils i Lund 1139-1168, Absalons 1187, Anders Sunonis 1201-1223, vidare i Helsingborg 1273 och 1335, i Lund 1275 och kanske 1278, i Malmö 1383. Ett af 1394 bivistades af fullmägtige från alla tre rikena.

nästan alltid sett på sitt eget intresse mer än de arbetade på lärans eller kyrkotuktens förbättrande [60]). Möten, som kunde för Christendomen ha blifvit ganska nyttiga, om man tordes förutsätta att stiftens Styresmän leddes af redligt nit att afskaffa alla bemärkta ofullkomligheter, tjente ej till annat än att stadfästa det hierarkiska systemet eller voro blott medel till förökande af de högättade prelaternas inbördes samband. Hvad vi med säkerhet vänta af dessa prestmöten, år, att de andlige der rättade allt det, som emot deras lag och påfliga beslut kunde vara af verldsliga magten vidgjordt. Sålunda intrycktes vidskeppelsens och godtyckets ok allt hårdare på medborgares nackar; och blott sällan vunno dessa genom sina andliga förmyndares åtgerder någon lindring i sina skattebördor [61]). Genom indulgentier, ka-

---

60) Stundom visade dock de Andlige någon beredvillighet att tjena riket under dess tryckande omständigheter; t. ex. Upsala Domkapitel gjorde förskott af 1000 marker silfver till Skånes lösen under Magnus Smek. Knappast torde de andre skattfrie herrarne i riket ha gjort detsamma (Lagerbr. III: 338). Om denna tiden har man äfven annat godt att förtälja: i Skara t. ex. inrättades ett hospitale debilium sacerdotum (Lindskog l. c. 1 s. 25), som förtjente i vår tid efterföljas.

61) År 1435 utfärdade likväl biskopparne af Linköping och Strengnäs i Riks Rådets namn en apologie för det Svenska Folket till Kyrkomötet i Basel (Lagerbr. IV. 576). År 1426 utkrafdes i de nordiska rikena tiondedelen för att bestrida Konciliets omkostnader; men Erkeb. As-

nonisationer och den myckna onödiga prakten vid den offentliga och nu till ett gyckel förfallna gudstjensten, utblottades landet, utan att Christendomen dervid vann det aldraminsta. Mycket penningar kostade äfven *Taxa Episcoporum* eller det ofta påkommande inlösandet af pallium; derutaf härleder sig den taxa, som ännu ligger på Svenska presterskapet; ty sedan Regenten tog alla kloster- och kyrko-gods, tillegnade han sig ock alla de rättigheter som de fordom haft. Prelaterna i det aflägsna Norden, ehuru ganska lydaktiga under Romerska Stolen, gynnades dock icke med de hederstitlar, som åt andra utdelades [62]); ty man har intet enda säkert exempel, att någon Svensk Biskop blifvit utnämnd till Kardinal. Till de större kyrkomöten kallades de ock sällan; och må man undra deröfver, då de sjelfva hyste och yttrade så ringa tankar om sin egen duglighet?

Svenskar på utländska möten. Till *Lateranska Mötet* 1215 kallades uttryckligen alla Nordiska Prelater; men hvarken från Lund eller Upsala infunno de sig [63]). När Påfven Clemens VII ville utrota Tempelherrarnes Orden, lät han år 1307 kallelse-bref afgå till Konun-

---

lak af Trondhiem utskref af denna anledning ett nationalmöte i Obslo, hvarest beslöts, att utsända två hederliga klerker till Basel för att undanbe sig denna tunga; och den Kardinal, som var Mötets Præses, gaf ett gynnande svar.

62) Benzelius, Utk. till Sv. F. H. s. 239, 240.

63) Lagerbring, 2: s. 426. Vid mötet i Lion 1274 voro 700 andlige, men från Sverige blott Erkedjeknen Folke, s. 729.

gen af Sverige, till Erkebiskoppen i Upsala samt till Biskopparne af Strengnäs och Westerås, att, till undfående af sina synders förlåtelse, vara tillstädes på det stora Mötet i *Vienne* uti Dauphiné. Undersökningen om Ordens förbrytelser kunde ej så snart utredas, hvarföre Kyrkomöiet uppsköts till år 1311, då nya kallelsebref ankommo. Man vet, att öfver 300 Biskoppar från alla Christenhetens länder der infunnit sig; men om någon Deputerad varit der ifrån Sverige, kan ej med visshet sägas: man känner blott, att Hertig Erik gjorde sitt besök hos den helige Fadren i Vienne [64]). En annan gång, då fullmägtige skulle väljas till Kyrkomötet i *Ravenna*, urskuldade sig Domherrarne i Upsala med sin okunnighet och tillstodo, i ett bref till Drottn. Margaretha och Svenska Rådet, år 1406, att de voro olärda stympare [65]). Vid Mötet i *Kostnitz* [66]) var ingen Svensk Biskop närvarande; men en Canonicus i Linköping, Laurentius Gædda

64) Lagerbring, 3: s. 160.
65) Rühs Sv. H. 2: s. 265.
66) Scr. R. Svec. 1: p. 231. n. h. — Lagerbring 4: 289. Vid den stora schismen, som söndrade katholska kyrkan, då den ene Påfven bodde i Rom och den andra i Aviguon, voro äfven Svenskarne af delade tänkesätt (l. c. s. 287). Brefvet från Kanikerna i Linköping till Riksrådet angående Mötet i Pisa och denna schisma står i Benz. Mon. p. 158; äfvensom deras protestation emot Gregorius XII De erkände deri, att den sämste af mötesfäderna vida öfvergick hela Nordens presterskap i både andelig och verldslig vishet.

(död 1417), blef ditskickad. Fullmägtige från Vadstena voro munkarne Thorir Andersson 1414 och Johan Hildebrandi 1416; hvilka biträddes af biskoppen Petrus från Ribe, som var K. Eriks fullmyndiga sändebud. Vid *Baselska* Mötet var den äransvårde Nicolaus Ragvaldi tillstädes, hvilken genom insigter och dygder hedrade både sig sjelf och det land han representerade.

10. *Om våra katholska förfäders kyrkor, helgedagar och gudstjenstliga bruk.*

Gamla kyrkor. Man vet, att de förste Christne ej hade några *tempel*, i semma mening som Hedningarne, med bildstoder och andra prydnader; men redan i första seklet hade de kyrkor eller bönesalar i likhet med de Judiska Synagogerna, [67]). Ordet kyrka (kyriakä), till sitt ursprung Grekiskt, betyder så mycket som "Herrans hus," emedan dessa byggnader uppfördes till Frälsarens ära [68]); och dessa hus, som med serskillta ceremonier helgades till andliga samlingsställen, blefvo med tiden både många och praktfulla, samt fingo vanligen tre afdelningar: förhuset, egentliga församlingen och choret. I början voro dessa byggnader, likasom hednatemplen, mästadels fyrkantiga; men sedermera erhöllo de andra former, och de äldsta i Sverige voro runda.

---

67) Vitringa de Synag. V. L. 1 P. 1 C. 6

68) Dikman Ant. Eccl. s. 20. — Bälter K. Cer. s. 105.

Nästan alla uppfördes de på sådane rum, der våra hedniska förfäder antingen haft någon begrafningsplats eller offerlund. *Solna* kyrka vid Stockholm anses för den äldsta i vårt fädernesland: den har i senare tider blifvit tillbygd och fått form af kors [69]. Om *Hammars* kyrka i Nerike påstås [70], att hon skall vara bygd af K. Olof den helige. Äfven *Hardemo* kyrka tros vara bygd omkring år 1020, under det Olof den helige vistades hos Jarlen Sigtryg der i församlingen [71]. Uti Skåne äro *Gumlösa* och *Ask* ibland de äldre Gudshusen [72]. Kapellkyrkan *Skagev* i Vestergöthland är, enligt Lindskog, bygd i Christendomens början här i landet, och med den täfla i ålder *Odhs*, *Skjörstorp*, *Forshem*, *Odensåkra*, *Dimbo*, *Åmåls* kyrkor. Biskoppen St. Sigfrid säges i Bihanget till Vestgöthalagen hafva invigt *Gerums*, *Friggeråkers* och *Agnistads* kyrkor [73]. *Wahlbo* kyrka i Gestrikland [74] har likaledes en ärevördig ålder, detsamma kan sägas om *Skärkind*, *Kimstad*, *W.*

---

[69]) Fant Expos. Hist. Artium in Sv., Ups. 815, s. 7.

[70]) Follén, Ner. Herdam. s. 209.

[71]) Follén l. c. s. 226 N.

[72]) Gumlösa bygdes i E. b. Absalons tid; på Asks fordna klocka stod årtalet MCXI (Bring Diss. de Mess. S. s. 30).

[73]) Gerum het förut Girhem. Om S. Olofs kyrka i Skåne är förut nämndt, se Vassberg l. c. s. 27. — Åsums k. är invigd af Absalon.

[74]) Är annex till Gefle (jemf. Ståhls Matrikel, D. 1 s. 34). Annexer eller filialer kallades förr ridkyrkor: emedan blott ridvägar förde dit.

Tollstad i Östergöthland. I allmänhet voro redan i K. Stenkils tid många Svenska kyrkor; sant nog, små och endast af trä, men dock tillräcklige att skydda de ännu få Guds dyrkarne för en oblid väderleks åverkan. K. Sverker och Erik Jedvarson bygde många kyrkor, mest af gråsten. Af den förre har man *Kettilstad*, *Tjerstad*, *Kärna*, *Slaka*, *Lönsås* och *Kaga*, i hvilken sistnämnda kyrka han lät begrafva sin fader Kol, som dog i döpelsekläderna [75]. *Lekåsa* och *Jösslunda* kyrkor i Vestergöthland voro förut afgudahus. *Kihla*, *Tingvalla*, *Silerud* i Vermland. *Tegneby* på ön Oroust, *Färentuna* i Upland, *Tångeråsa* i Nerike, *Thorsång* i Dalarne, *Stenkyrka*, *Lärbro*, *Barlingbo* på Gothland äro äfven urgamla kyrkor. På *Visingsö*, der konungarne fordom bodde, voro kyrkor ifrån tolfte århundradet. Biskop Colo invigde vid pass år 1186 *V. Husby* kyrka i Östergöthland och helgade den åt St. Olof, hvars bild ännu är i kyrkan; denna bildens yxa brukade barnaföderskor af den vantrogna hopen, i tanka att medelst hennes vidrörande lätta barnsbörden; genom detta bruk har hon omsider blifvit utnött [76]. Större och prydligare voro rikets domkyrkor, och dem efterger Stockholms storkyrka föga i ålder, storlek och rikdom [77].

---

75) V. Dalin S. H. 2 D. s. 77. — Anm. Till Skagers kapell i Undenäs Gäll insändas ännu från åtskilliga orter ansenliga offer, för att hjelpas ur nöd; hvilken vidskeppelse härleder sig från påfvetiden, då ett Döparens hufvud af trä troddes derstädes hafva en undergörande kraft.

76) Brocman, Ö. G. beskr. s. 308.

77) Om denna kyrka och de donationer, som i hus,

Man må förundra sig öfver mängden af våra kyrkor; de flesta af dem äro äldre än Reformationen, och, då våra katholska förfäder endera af vidskeppelse, sann andakt eller välgörenhet hade inga kostnader osparda för deras anläggande, håller det svårt att i nyare tider hopsamla blott så mycket som fordras till deras underhållande [78]. Otron är en likaså skadlig ytterlighet som vantron, Jesu äldsta bekännare ansågo bojor för Hans namn skull för mera dyrbara hederstekn, än alla de gyllene kedjor, hvarmed Monarker belöna: deras bönhus voro enkla, men deras vandel fruktsam på lysande dygder. Under sträckan af följande sekler började man bygga hus ej mera till Guds utan till menniskors ära; de buro stempeln af det båla, det dristiga, och upprestes någon gång, under fattigdomens tyngsta kamp, genom de falska begreppen om förtjenst och helgelse. Närvarande tid använder sitt öfverflöd med mera smak och till mer förfinade njutningar, man bör tillstå det, men svårligen dock på ett nyttigare sätt.

---

jord och penningar blifvit anslagne till själarykt under altaren och kapellerna, se Elers 1 D. s. 116 f. Här voro många beläten, för hvilka hopen visade sin dyrkan med håfvor och skänker: de, som knäböjde läste framför dem eller upptände vaxljus, fingo 40 dagars aflat. Johannes Skrifvare skall vara den förste kände pastor vid Storkyrkan, år 1336.

78) Haug l. c. s. 180. — Syner och uppenbarelser muntrade många till kyrkobyggnader; äfven falska underverk: man lät kyrkobilderna gråta, tala, blöda, röra ögonen, och hvad heldst man ville.

Kyrkovig-ningar. Invigningen af de gamlas kyrkor kunde ej ske af någon annan än Biskoppen, Huru betungande dennes visitationer och besök voro både för allmogen och presterskapet är tillförne påmint; men när kyrkor skulle antingen invigas eller skäras, då de genom blod blifvit vanhelgade, skulle bönderna dessutom göra gengärd emot biskoppen [79]. Egentliga betalningen för hans omak kallades *vigslefå*, och denna var större eller mindre i mån af kyrkornas storlek. Ceremonierna vid akten voro följande: tolf kors afmålades först på kyrkoväggarne, och framför hvart kors sattes ett brinnande ljus; derpå bestänktes väggarne med vigvatten, som var blandadt med salt, altaren och kärlen invigdes, och helgonens aflefvor framställdes; med vatten, salt, aska och vin begötos derefter sjelfva golfvet, biskoppen läste latinska böner och gjorde kors vid alla hörn, och menigheten söng litanien. Ej allenast hela kyrkan, utan ock vissa dess afdelningar blefvo på detta sätt invigde [80]. *Vaknhus*

79) Lagerbring 2 D. s. 764 f. — Söderm. kyrk. L. v Flock, som handlar om kirckiu-vigsle och biskops gengärd, säger: "Biskopen skal med 13 hästum komma til Kirckin thera, thre marcker skal han firi kirckinvigsle hafva. Thetta är then koster bönder skulu hanum rada ok han hava skal, thrigia öre, en thyn hvetebröd ok rugbröd, ens thyniä byngbröd, tu fläsk, 4 faar, 8 höns, 2 gaas, südan än ther til skal han hava 3 pund smör, 2 osta. 4 stockfiska, ther til skal han hava 5 mark vax, halvan thridiä thyniä bästa korn, femty fang höö, skipi thänä kost sum han vil."

80) Peringsköld omnämner invign. af ett chor i Ups. (2: 31.)

Kyrkornas innanrede och kärl. } eller *Vapenhus* var i äldre tider ett förhus, der kyrkogångarne satte sina medhafda vapen och värjor [81]. Bänkrum funnos in uti sjelfva kyrkan för både män och qvinnor, utan i *Choret*, som då var genom ett skrank eller jerngaller afskilldt från den del af kyrkan der menigheten befann sig: detta chor var afstängdt åt presten och sångarena [82]: och har derföre blifvit kalladt sånghuset. *Altaret*, som på gammal Göthiska kallades Hanslastad eller ett ställe för offren, var hos de första Christne ett blott träbord; men i tredje seklet nyttjades dertill Martyrernas likkistor, och i de följande seklerna gjordes de af sten, höljdes med kostbara täcken, pryddes med helgonabilder, ljus och kors [83]. Messpresterna kallades Altarister. Då hvarje kyrka i början ej hade mera än ett altare, ökades antalet med den stigande vidskeppelsen så ansenligt, att Lunds domkyrka hade öfver 50 eller 60. *Predikstolar* voro åter onödige i de katholska kyrkorna, och funnos der icke, ty presterna söngo merendels blott några psalmer och framsade några bönord på latin, dem folket naturligtvis ej förstod: något slags religionstal fick det ej höra mer än engång om året, nemligen kyrkmessohögtiden, och det innehöll usla sagor till något helgons beröm, som var kyrkans eller socknens patron [*]. Stundom kröp

---

81) Bälter l. c. s. 121.
82) Dikman s. 40 f.
83) Haug l. c. s. 174.
*) Likväl finnes undantag, och man har från denna tiden exempel af ypperliga andlige talare

folket fram blott till ett på alla kyrkogårdar upprest kors, för att göra sin syndabekännelse, då ingen ordentlig kyrkodag var [84]). Mellertid hade Biskopparne en upphöjd stol uti Choret, och i de äldsta tider fanns äfven der nedanföre en slags katheder eller pulpet, hvarvid bibeln förelästes [85]); men af Reformationshistorien känner man, att sådane, på de flesta ställen, aldeles kommit ur bruk i Sverige. Kyrkokärlen, kalkar och patener, voro af gull eller silfver. De förvarades, jemte mässekläderna, uti den så kallade *Sakerstian*, som uti gamla latinska böcker nämnes custodia ecclesiæ. *Bilder* och *målningar* ansågos vara lika nödvendiga helgedomar i templen som reliqvierna: Kyrkofäderna hade med rätta funnit opassande, att föreställa Gudomligheten under någon bild, och sjelfva korset hörde ej till de äldsta kyrkornas prydnader [86]); men med tiden afmåla-

(se Wieselgren, Sv. sköna lit. 1 D. s. 96 f)

[84]) Af kalfskinn, som presterna på vissa orter skulle samla. bereddes pergament, att skrifva messböcker på. Exempel af sådane böner, som Munkarne lärt folket, ses hos Fernow l. c 1 D. s. 250 f. — Bisparne påfunno flera medel att rikta sina kyrkor: så underskref b. Brynolf ett bref, hvari han tillsäger allom, som i Ullerva kyrka afhörde messan och voro tillstädes i dess vakestunder på Petri och Pauli fest, 40 dagars frihet o.h eftergift från de dem pålagde botöföfningar (ur ett manuskript).

[85]) Bingham L VIII. C. 5 p. 193. — Cave P. 1 C. 6 p. 114.

[86]) Eusebius H. E. l. III. c. 36. — Origenes c. Cels. l. VIII.

de man Försonaren än som ett Lamm än som en korsfäst Menniska, och derjemte uppbängdes en myckenhet helgonabeläten, hvilka man vissa tider påklädde gyllene tyger, ja för hvilka man tände upp ljus och rökelse. "Guds moder" blef i synnerhet firad, och hennes bild blef ej allenast hedrad med knäböjningar utan ock öfverböljd med de dyrbaraste smycken. En Dufva blef sinnebilden af den Helige Ande; och med denna vantro stod reliqviernas dyrkan i nära samband. Bilderna, framför allt Mariäbilden invigdes medelst böners uppläsande, vigvatten och korstecken; och man utbad sig af dem hjelp emot allehanda farligheter, olyckor och landsplågor. Till deras ära voro äfven kyrkorna fulla med *lampor* och *ljusstakar*: ty ljus brunno der beständigt, och hade åtskilliga namn, såsom kyndermässoljus, hallelujaljus, christningaljus, brudaljus, kyrkogångsljus [87]). Vår grundlärde Bälter antager blott som gifvet, att *orgor* voro i bruk uti våra Svenska församlingar vid reformationens början, [88]); men de voro långt äldre [89]), ty åtminstone ifrån år 1344

---

[87]) Qvenstedt Ant p. 800. — Dikman p. 98.
[88]) Bælter Kyrkocerem s. 145.
[89]) Lagerbring Mon Scan. Vol II p. 67 N. Orgor voro ej kända af de första Christne; de äro i sitt nuvarande skick en Grekisk uppfinning (Haug s 292). Förmodligen voro de först i Sverige bekanta under benämningen Kantabonä (Bring Diss de Mus. Sacra, s. 31). Uti kyrkomusiken utmärkte sig denna tiden flera: Petrus Israels, en slägtinge till S. Brita, söng sjelf ganska väl och lärde jemväl kloster-

vet man med säkerhet. att orgor nyttjades i våra kyrkor såsom ett underslöd för sången [90]. Om hela denna kyrkotjenst kan man ej säga mera, än att menigheten åtminstone lärde att höra mässan, korsa sig, samt göra skillnad på fastedagar och köttdagar; någon större förkofran kunde ej heller väntas af den myckna *klockringning*, som utgjorde ett så väsendtligt stycke af denna tidens Christendom [91]. En grof vantro fästade sig vid klockljudet. Man trodde sig derigenom kunna befordra de dödas lycksalighet, derföre brukades själaringning, veckoringning, månadsringning och årsmotsringning. Genom klockorna inbillade man sig äfven kunna fördrifva spöken och åskedunder. Under Dymbelveckan ringdes likväl aldrig, utan man blåste i horn till folkets sammankallande; men aftonen före hvarje sabbatsdag rördes klockorna, hvilken sed kallades Heligsmål, och vid år 1320 befallte Påfven Johannes XXII att man alla aftnar skulle klämta tre gånger, då alla borde falla på knä och åkalla Jungfru Maria

---

systrarne i Vadstena sångkonsten; Nicolaus E-lavi, något senare, var äfven berömd för god sångröst.

90) Smålandslagen uttrycker presternas skyldighet att sjunga sålunda! "Prästen a siungä *Ottosang*. sva *Prim*. sva *Mässu*. sva *Terz*. sva *Sext*. sva *Mon*. sva *Aftonsang*. sva *Nattsang* (Acta Lit. Sv. 1832, p. 87) Latinska sången afskaffades ej en gång aldeles med reformationen.

91) Jemf. Weisman H. E. Tom. 1: p. 199. — Calvör P. 11. Sect. 1 C. 8. p. 90. — Dikman s. 185 f.

med änglahelsningens upprepande [92]). Uti kyrkorna voro dessutom flera handklockor, och i synnerhet satt öfver högchoret upp i hvalfvet en liten kläcka med hängande sträng, hvari klämtades när presten upplyfte hostien [*]). Osmakliga voro ceremonierna vid klockornas dop; man tvättade, smorde, bestänkte dem med vigvatten, gaf dem namn, berökte dem, påströk fem kors med den heliga oljan, höll ett litet tal, och slutade akten med en måltid.

Helgedagar. } Somlige af våra Söndagar bära ännu ifrån katholska tiden sina latinska namn. *Septuagesima* blef så kallad af de 70 dagar, som räknas från denna söndag till första söndagen efter Påsk, inom hvilken tid alla bröllop voro förbudna i den Romerska kyrkan: *Sexagesima*, *Quinqvagesima* och *Quadragesima*, af sextio, femtio och fyratio; men Qvinqvagesima eller Fastelagssöndag kallas ock *Esto mihi* af dagens inträdespsalm. Samma orsak har tillskyndat de öfrige söndagarna i Fastan deras namn *Invocavit*, *Reminiscere*, *Oculi*, *Lætare*, *Judica*. Jemväl söndagarne mellan Påsk och Pingest ha behållit sina ur dessa skäl härrörande latinska benämningar *Quasimodogeniti*, *Misericordias Domini*, *Jubilate*, *Cantate*, *Rogate*,

---

[92]) Heinsius T. 1: p. 1344. Man tillskrifver biskoppen af Nola, den berömde Paulinus, införandet af klockor; förut brukades trumpeter eller andra ljudande redskap att ge tekn till gudstjenstens början.

[*]) Uti Tranås k. i Skåne sitta ännu 2:ne sådane småklockor i choret under hvalfvet.

Exaudi; men den första nämnes ock *hvita söndag* (dominica in albis), emedan döplingarne då bortlade de hvita kläder de burit hela påskveckan, [92]). Vigilier (helgdagsotta) kallades förberedelsen till sabbaterna, som tillbragtes med fastor och lofsånger; men dessa nattliga sammankomster, en efterapning af hedniska bruken, urartade snart och synbart. *Adventet* är den tid af tre till fyra veckor, som bestämdes till förberedelse till Christi födelses högtid. *Palmsöndagen* näst före Påsk har bekommit sitt namn af de palmqvistar som ströddes på vägen vid Jesu intåg i Jerusalem, hvilken text på denna dag af katholikerna nyttjas; hvarföre den ock kallas Hosianna-söndagen och oljoqvist-söndagen: man brukade då hos oss inviga sitt salt, vigvatten och rökelse [94]). Men utom de vanliga söndagarne ha våra förfäder firat tre årliga högtider samt ett stort antal andra helgedagar, ehuru några af dem ansågos blott för halfheliga. Också hölls vissa helgons minne i större vördnad på ena orten än på den andra. *Julhögtiden* till åminnelse af Jesu födelse är en af de stora festerna [95]), och har i Österländska församlingen blifvit benämnd Theophania och Epiphania. Den firades ej öfverallt på samma dag, och på sina ställen begingos dervid nästan otroliga utsväfningar. Här i Sverige flyttades de gamlas Jul ifrån vintersolståndet till den 25 December; och annan

---

93) Haug l. c. s. 64 f. — Bälter s. 165 f.
94) Dikman s. 114.
95) Jul eller Jol d. ä. glädje; Loccenius p. 35.

dag Jul blef kallad *Sankt Staffans Dag*, antingen till minne af Christi lärjunge Stephanus, som af Judarne blef stenad, eller Helsingarnes lärare Stephan, som denna tiden fick heta Hillebror Staffan [96]. *St. Johannis Evangelistens* och *Menlösa Barns dag* voro af mindre helgd. *Nyårsdagen* eller den 1:sta Januari kallades ock *Omskärelsefesten*, var redan antagen i 12:te seklet: den hade i Sverige sin förhälgd eller nattvako, hvarvid ej allenast skjutande, sång och musik förehades, utan ock många upptåg som ej anstodo förnuftiga menniskor. *Uppenbarelsefesten* eller *Trettondedag Jul* nämndes eljest af de gamle *helige tre kongars dag*; men de, som invigde den till Jesu döpelses betraktande, hvilken skall hafva skedt på denna dag, kallade den *ljusdagen*. *Kyndermässodagen* [97] kallades jemväl *ljusmessa* af de många vaxljus, som då upptändes i kyrkor och kloster till heder för den gudomliga barnaföderskan Maria, som enligt lagen höll sin rening i templet, och som, i den fåkunnige eller svärmande katholikens ögon, är en skyddarinna för alla andaktsbrinnande själar, en nådens medlarinna, ställd imellan Gud och menniskan. Åt henne egnades ock *Vårfrudagen* eller *Mariä bebodelsedag*. Fastelagen helgades åt Jesu lidandes betraktelse, och, för att likna hans sörjande lärjungar, afhöll man sig från kräsligheter; med tiden

---

[96] Det är, helige broder Staffan (Dikman s. 88.)

[97] Loccenius menar, att Svenskarne kalla denna dagen Skjärdagshelgd (Antiqv. Sviog. p. 36).

hörde fastandet till dessa påfviska stadgar, som förbödo viss mat i tanka att dermed förtjena något hos Gud. Till denna fasta beredde man sig natten förut medelst frosseri och allehanda skändligheter, som ännu öfvas under Karnevalen i de katholska länderna. Hela passionsveckan eller dymmelveckan iakttog man sträng återhållsamhet, men i synnerhet på *Skärthorsdagen* och *Långfredagen*: på den förra dagen aftvådde man den aska, man Askonsdagen strödt på sig samt tvättade stundom några fattigas fötter eller betjente dem vid bordet; på den sednare omkringbar man korsbilden, under gråt och klagan, hvarjemte man chorvis söng Christi pinos historia på latin. *Påskhögtiden* har väl sitt namn af Hebreiskan (papha) men *sin* anledning för de Christne af vår Frälsares segerrika uppståndelse. Orienten och Occidenten skilljde sig i anseende till tiden af dess firande, men begingo sjelfva festen med ytterlig glädje [98]). Allt detta förbyttes i gyckel under påfvetiden. Aftonen förut iakttogs en vigilia, hvarunder man hade att beställa med sin eldsvigning samt med dopfuntens solenna helgande; men om påskmorgonen gick man bittida till kyrkan, för att med välluktande balsam smörja en Jesusbild af sten eller träd, som man hade lagt uti en kista: med korsbilden spelades äfven åtskilliga äfventyr, och ej sällan kröp man på knä omkring kistan för att försona sina synder. *Christi Himmelsfärdsdag*, stundom kallad *helge Thorsdag*, var jemväl en glädjens

---

98) Weisman 1: p. 191, 192.

fest, då altaret pryddes med blommor, bilder och reliker, och den tjenstgörande presten visade sig i hvit skrud. Femtio dagar efter Påsken inföll alltid *Pingestfesten*, på Grekiska *Pentekoste*, enkannerligen insatt till den H. Andes ära: härvid utsmyckade man ofta hus och kyrkor med björklöf. Från *h. Trefaldighetsdag* räknades söndagarne i ordning ända till Adventet; men dessimellan firades med mycket prång *Midsommars* eller *S. Hans Baptistes dag*, dels till minne af Christi förelöpare, dels som en slags löfhyddo-högtid. De öfrige helgedagarne voro mindre och af den beskaffenhet, att en del af dem användes till offentlig gudstjenst och en del till verldsligt arbete; hvarföre de kallades på fornspråket Ykildagar, Orkedagar och Lättbelgdagar. Sådane voro *Apostladagarne*, som jemväl bibehöllos långt efter reformationen, ehuru de öfrige Martyrernas dagar då afskaffades, [99]). *Gångdagarne* voro egentligen de tre dagarne före h. Torsdag: då gingo de med vigvattn, fanor och svarta kors i procession omkring åkrar och ängar, med böner och klockeklang för att afböja landsplågor och erhålla välstånd för riket [100]). Altaren, beläten och korsen i kyrkorna voro då med svarta täcken öfverdragne. För öfrigt uppräknar Dikman [1]) en hel mängd helgondagar, som under påfvedömet firades i vårt fosterland; de voro: *S. Knutsdag* eller Tjugonde dag Jul, *Hindermässa* eller Hen-

99) Bælter l. c. s. 196 f.

100) Sjöborg, Saml. för N. Fornälsk. 2 T. p. 26

1) Antiqvit. Eccles. eller G. K. handl. s. 67 f.

riks dag, *Pålsmessa* till minne af Pauli omvändelse, som var en betydligare fest, *St. Blasius*, blott halfhelgd, äfvenså *S. Agatha* och *S. Dorothea*, *Siffermessa* efter St. Sigfrid firades med kyrkogång den 15 Febr. öfver texten Matth. 25: 14 f., vidare *Sankt Pärs i stolen dag* (Petrus in cathedra), *) *Mattsmessa*, *Grelsmessa* till åminnelse af en Gregorius, *S. Gertruds*, *S. Bengts*, *S. Örjans*, *S. Tiburts* dagar, *Korsmessa* (inventio s. crucis) den 3 Maj med helgonens och korsets åkallan ute på marken för årsvexten, *Eriksmessa*, *S. Urbans* och *S. Rasmus* dagar, *Eskillsmessa*, *Botolsmessa*, *Helga Lekame dag* eller Jesu Christi kropps dag celebrerad uti veckan efter Trinitatissöndagen, *Mariä Besökelsedag*, *Sveriges Rikes Patroners dag* uti Juli månad, *Mariä Magdalenä dag*, *Olofsmessa*, *Larsmessa*, begge stora fester med sin fasta och förhelgd, *Tiotusen Riddares dag* och *Elfvatusen Jungfrurs dag*, *Mariä himmelsfärdsdag* och *Morsmessa*, den senare till minne af Jungfruns födelse, *Michelsmessa*, *Britsmessa*, en hög fest till Brigittas ära, *Själedagen* den 2 November öfver Joh. 5: v. 25 f. och 1 Thess. 4: 13 f. till minne af alla saligt aflidna, *Mårtensmessa* eller Mårtensdag, *Clementsmessa*, *Karinsmessa* till åtanka af både en utländsk och inländsk Katharina, *S. Barbarä* dag, *S. Nilsmessa* firad den 6 Decem-

---

*) Papisterna tro, att Aposteln på denna dag uppsattes på biskopsstolen uti Antiochia; den kallas ock *S. Pers dag om vintern* (den 22 Febr.) emedan den andra Persmessan (äfven kallad Petri och Pauli dag) är om hösten den 1 Aug. till minne af hans bojor.

ber (han nämnes i gamla bref Nicolaus Confessor) *Mariä afleisesdag* (papisterna tro henne vara aflad utan synd), *S. Annas* dag (denna Anna, Jungfru Marias moder, var i synnerhet vördad uti Nyköping, der hennes silfverbeläte var), *Luciedag; Eliasmessa, Pancrasmessa, Tibansmessa*, o. s. v. Härmed hade likväl ej alla helgedagar slut, utan på de flesta ställen hölls ock en *kyrkomessodag* eller en årlig massa på den dag då kyrkan blef invigd, äfvensom en *helgedoma dag* eller reliqviernas fest, och i Upsala begicks alla Ärkebiskoppars åminnelsedag [2]). Uti Lunds domkyrka var knapt någon minut af dagen, då ej själamessor höllos, och detta skrål varade äfven nätterna igenom.

Tidens religionsbruk. Då vi förkasta det afgudiska och vidskepliga uti papismens gudstjenstliga bruk, böre vi dock anmärka, att många af dem voro i sin ursprungliga form oskyldiga och aktningsvärda. Men i den mon de småningom ledde ifrån Guds ord, kunde de ej annat än bli skadliga för den sanna, inre Christendomen, ja bjuda en olycklig näring för

---

2) Erkeb. Hemming bekräftade festum reliqviarum i Åbo domkyrka (Porthan l. c. 401). Missale Lundense omtalar reliqviernas fest i Lunds kyrka med ceremonierna dervid och aflatet derföre (Mon. Sc. V. 1: p. 98, 96). Den firades intill reformationstiden. — *Åsnefesten* firades under medeltiden flera sekler igenom nästan i hela Europa vid Jultiden. Sedan man vid kyrkodörren anstämdt några sånger, lät man i sjelfva kyrkan synas en åsna, omkring hvilken förklädda prester och lekmän söngo, härmande imellanåt djurets läte.

menniskohjertats förderf. Så blef bildernas uppställande i kyrkan en anledning till den dummaste dyrkan, som någonsin vanärat vårt slägte; den skillnad, man vill göra på tillbedjandet af Gud och af dem, urskuldar ej en slik dårskap, helst man äfven har exempel derpå, att sådane papister funnits de der anropat döda ting om omedelbar hjelp [3]). *Processioner*, eller högtidliga framtåganden under rökelse, sång, ljus och korsbärande, voro i stort värde hos våra katholska förfäder såsom en hufvuddel af deras gudstjenst: de anställdes både vid glada och sorgliga tillfällen. *Vallfarter* voro af synnerlig andakt företagna resor till en berömd kyrka, en undergörande bild, o. s. v. [4]); och de, som företogo dem, kallades *pelegrimer*, hvilka gingo till fots med långa knöliga stafvar och hade en egen slags råck. Korstågen voro de märkvärdigaste af alla vallfarter [5]). Bön-

3) Så gjorde K. Waldemar: då han misströstade om helgonens hjelp, anropade han Lunds stora klocka (Lamb Abel de R. N. in monum. Vestphal T 1 p 1816)

4) Man vallfärdade äfven till h. källor: bland andre är ej långt från klockrike kyrka i Östergöthland en dylik källa af allmogen kallad *Helga Björns kälk*, der i påfvetiden mycket vidskepligt offrande skedt (Brocman l c. s. 133) Vid Gullhammar i W. Göthland finnes h. Torstens offerkälla eller helsobrunn, dit stora vallfarter skedt (ur. Palmsk Saml. i Upsala).

5) Sigurd Jorsalafar är ibland Nordens kungar den enda, som sjelf tillkämpade sig lagrar i den h striden (Gesta Dan. 1: p. 37—47). Christian I lofvade väl Påfven draga i härnad mot Turken, men gjorde det ej (Werlauf s. 124).

formlerna voro föga andefulla; *Ave Maria* eller Englahelsningen bads ofta, och lydde så här: "hell dig, Maria, full af nåd, Herren är med dig, välsignad du ibland qvinnor, och välsignad din lifsfrukt, Jesus Christus; heliga Maria, Guds moder, bed för oss syndare nu och i vår dödsstund, Amen." *Rosenkransen* eller *radbandet* (rosarium) var ett sammanbundet snöre, med flera kulor, hvarefter de kunde räkna huru många gånger de upprepade vissa böner om dagen: hvarje liten kula betydde ett Ave Maria, hvarje större kula ett Pater noster; och den invigde rosenkrånsen troddes tjena till djefvulens fördrifvande och gagna mot sjelfva skärselden. De kanoniska stunderna (*horæ canonicæ*) voro egentligen sju: Uthsang skedde före dager, Primsang om morgonen, Untersang klockan 9 förmiddagen, Middagssang kl. 12, Nousang kl. 3 eftermiddagen, Äsensang om aftonen, och Nightsang om natten [6]. Begreppet om *Sakrament* utsträckte man mycket vida, och fick således sju sådane: Sakramenterna } *Dopet* och *Nattvarden*, som äfven den Evangeliska kyrkan erkänner, *Konfirmationen* eller Färmelsen, *Prestordinationen*,

---

En grundelig undersökning ha vi nyligen fått af E. S. Bring om vallfarterna och korstågen från Skandinavien till heliga landet. (Lund 1827). till hvilken jag hänvisar. — Berggren (Res. i Eur. o. Österl. 3 D. s. 72 f.) lemnar uppgift på de Svenskar som rest till det h. landet.

[6]) Du Cange, Gloss. T. III: p. 1187.

Ägtenskapet, *Båttringen* eller Bigten, och *Olningen* eller sista Smörjelsen. Om döpelsen är något i det föregående ordadt: på flera ställen betjente man sig vid nöddop understundom af ganska otjenliga ämnen, såsom dagg, öl, snö, hvaruti barnet blef doppadt; ja man har äfven spottat i handen och korsat dermed öfver ryggen och bröstet under det man uppläste instiktelse-orden [7]). Faddrarne voro än flere, än färre: på gammal Göthiska kallades mansfaddren *Gudsifiar* och qvinsfaddren *Gudsiva* [8]); och man började, som redan nämndt är, räkna en andelig skyldskap imellan barnet och dess faddrar. Döpandet af klåckor och andra döda ting var missbruket i sin höjd. Altarets sakrament, som ock nämndes Guds bord, ändrades på det sättet, att klerkerna endast derunder undfingo både bröd och vin, men Lajerna blott brödet; och redan förut var såsom en trosartikel antaget, att brödet och vinet i Nattvarden förvandlades till Christi lekamen och blod. Af denna förnuftlösa sats var Sakramentets tillbedjande en naturlig följd: det uppkom i 12 seklet [9]). Konfirmationen eller dopets stadfästelse skedde fordom, såsom förr blifvit påmint, genom smörjelse, korstecknet, och handpåläggning: denna påfviska sedvänja upphörde vid Reformationen, men ännu anställes hos oss en offentlig akt af samma benämning, dock utan att vi tillägga den någon

---

7) Lagerbring S. R. H. 2 D. s. 758.
8) Verelius, Ind. Scyth. Scand. p. 101.
9) Hang l. c. s. 326.

sakramenterlig kraft. Prestvigningen tillkom ensamt biskopparne; en rund hårklippning på hufvudet, upptända vaxljus, beständkning med vigvatten, blåsande och korsande voro oumgängliga ceremonier vid denna akt. Då en man och qvinna ville bygga bjonelag, kungjorde de sitt uppsåt för presten, hvilken tre söndagar tillkännagaf det på högchorets dörr innan *vixelmässa* eller sammanvigningen kunde ske [10]. Pell brukades tidigt öfver brudfolken; äfven voro brinnande vaxljus nödiga vid alla denna tidens bröllop. Den sista smörjelsen skall, efter de påfviskas föregifvande, gagna menniskorna i sista stunden af deras lefnad, afstryka syndernas öfverlefvor, tilldela och föröka Guds nåd samt tjena själen till styrka. Oljan dertill måste vara besvuren och invälsignad, och smörjelsen förrättades, då dödsnöd var å färde, med vissa ordalag på ögon, öron, näsa, läppar, händer och fötter. Små barn och exkommunicerade fingo ej detta sakrament; det användes blott på dem, som hade tillåtelse att bruka Nattvarden efter öfverstånden *skriptning* [11]. Efter Nattvardens meddelande och olningen satte Skriftepresten ett brinnande ljus i handen på den sjuke, då han tycktes ligga i själtåget; dog han, skulle presten åter dit och viga honom samt vaka en natt öfver liket. Sjelfva grafven skulle vigas, och *själamessor* ansågos af högsta vigt för den aflidne. När liket

---

10) Dikman s. 312. — Bälter s. 524. *Pell* betyder en vacker tapet eller täckelse.

11) Dikman har meddelat ett latinskt då brukeligt absolutionsformulär (s. 326).

var jordadt, borde presten för laga likstol hålla öfver detsamma tre själamessor: den första på utfärdsdagen, den andra på sjunde eller nästa söndag derefter, den tredje på trettionde dagen efter begrafningsdagen, kallad *Månadsmot*. Ville någon hafva mer och bättre *själaryckt*, så måste han köpa den med hederliga testamenten; och det hette *årsmot* eller årlig begängelse på den aflidnes årliga dödsdag. Alla dessa messor firades ej allenast med prestens latinska sång, utan ock med ringande, ätande och drickande: derföre finnas de blifvit kallade *graf-öl*, månadsmotsöl och årsmotsöl. Årsmot hölls blott efter de förmögnare.

Bot och bättring (pœnitentia; METANOIA) är lika gammal som Christendomen, men den är antingen sann eller falsk. Under kyrkotuktens stränghet i första kyrkan hade penitenterna fyra grader att genomgå, innan de upptogos i församlingens gemenskap. Med tiden begynte sjelfgisslandet anses för en botöfning, och i Sverige ålades ofta de, som försyndat sig att böta med en viss patrons åkallande, med fastor, pilgrimsfärder, rosenkransars läsning, knäfallning, krypande omkring altaren och kors, gående med bara fötter eller i tagelskjorta, o. s. v. Mildring eller befrielse från dessa kyrkostraff kallades i Romerska kyrkan *aflat* eller *indulgentia*, men fick snart en helt annan betydelse, då man häri inbegrep syndaförlåtelsen inför Gud medelst tillräknandet af helgonens öfverflödsgerningar, dem Påfven egde att förvalta, [12]). I början måste

aflat

[12]) Haug s. 342. — Real Encyclop. 1 B. s. 18.

man i Rom hemta detta aflatet; här var denna kyrkoskatt fördelad ibland 1505 dervarande kyrkor, hvaribland 7 hufvudkyrkor voro af Påfvarne rikligast doterade. Samtlige indulgensskatten hos de i Rom befintliga kyrkor steg till öfver en million dagar temporärt aflat och öfver 42 fulla indulgentier, och var således outtömmelig. När Påfvarne behöfde mer penningar och dock aflatspilgrimernas antal aftog, så blefvo indulgentier delvis förlänte åt utländska Erkebiskoppar och Biskoppar samt ändteligen serskillta aflatskrämare utsända. På kyrkojubiläerna, som firades hvart 25 år, gällde aflatet dubbelt, och sådane jubilår inbragte den rikaste skörden för den heliga Stolen [13]. Detta ohyggeliga missbruk stod i sammanhang

[13]) På Tridentiska Mötet blef aflatsläran upptagen ibland trons artiklar. Jemf Chemnitius, Exam. Conc. Trid. C. 1: p 112. Några exempel i Sverige: Påfvarne Bonifacius IX och Sixtus IV utfärdade indulgensbref till deras förmon som besökte Lunds domkyrka vissa dagar (Bring, 1 Saml. s. 127); P. Innocens IV gaf aflat för Upsala domkyrka. som öktes med 40 dar af E. b. Jarler (Peringsk. Mon. Uller p. 15); Vilhelm Sabinensis gaf affatsbref för Spetelöfs kl i Lund (Lagerbr. 3: 20); Bisk. Sigge i Skara aflatade dem som riktade Yby och B Grotte dem som beskänkte Undenäs kyrka (Benz Mon. 240, Lindsk. IV: 101). Erkeb. Hemming utskref aflat för h. Trefaldighetskyrkan (Per. Mon 2: 12); B Brask i Linköping utgaf aflatsbref för Asby kyrka (Link. Bibl. H. 1: 259); ja, stundom erhölls aflat på många 1000 år (Holberg D. o. Sv. St. s. 108 f.) — hvarom mera frambättre.

med öronbigten. Man hade nemligen från äldre tider den inrättningen, att i enskillt skriftermål få för sin själasörjare upptäcka de synder, som verlden ej borde få erfara [14]), men bigtstolen hade för allmänna sedligheten ej mindre förderfliga följder än aflatet, aldenstund den blott tjente till befästande af samvetstyranniet och närde ett falskt hopp hos dem, som voro i stånd att genom penningar lösa sig ifrån syndens straff.

Bann och interdikt.

Bannlysningen hörde till kyrkans svåraste straff, och hade serdeles ifrån det 8:de seklet ett förfärligt utseende. De, som dermed belades, fingo ej komma till Herrans Nattvard, somliga icke ens till kyrkan. Kyrkobannets långvarighet berodde på förbrytelsens storhet. Med den, som var bannlyst, var allt umgänge förbudet: han fick för ingen klaga sin nöd, fick ej vittna, ej bekläda något embete, ej åtlydas af sina underhafvande. Vid återupptagandet voro tolf prester närvarande: den bannlyste lade sig på jorden framför kyrkodörren, bad om förlåtelse och ställde borgen för sig; derefter upplyftade biskoppen honom och förde honom i kyrkan, hvarest Kyrie-eleeson, pater noster och botpsalmerna blefvo sungna [15]). *Interdikt* var en allmän exkommunikation, [16]),

---

14) Mosheim, Hist. Eccl. p. 271, 292.

15) Haug l. c. s. 333.

16) Bring, Diss. hist. de interdicto (L. 756); Celse Bull. p. 202; Spegels Bevis p. 131. Exempel på interdikt, afkunnadt af Lundakapitlet 1259 och stadfäst af Kard. Guido läses i Bexells Hall. hist. och beskrifn. 1 D. s. 106

som träffade ett land då Regenten visade motsträfvighet emot Påfven eller begick våld på hans tjenare. Vid förkunnandet af ett sådant interdikt, hvilket skedde i kyrkan och förnyades hvar söndagsmorgon, voro ljus på altaret upptända och ringdes med klockorna att folket skulle skocka sig tillsammans. Presterna togo ljusen i händerna, under det kungörelsen skedde: sluteliga innehållet var, att, om de bannlyste ej ville lyda, skulle deras själar lukta så illa i helfvetet som ljusen, hvilka i detsamma slängdes i golfvet, [17]). Uti ett land, som var förklaradt under interdikt, tillslötos kyrkorna, altarne afkläddes, alla prydnader bortgömdes; ingen Lekman fick höra Mässan; inga religionsceremonier utöfvades mer än döpelsen, och nattvarden utdeltes endast åt de döende, inga lik fingo i vigd jord begrafvas; klockorna blefvo stundom nedtagne, och sjelfva luften var ansedd för oren. Stundom åter klämtades med klockorna hvarje förmiddag till att påminna allmänheten att bedja om barmhertighet: ingen fick gifta sig, ingen kyssa den andre, ingen äta kött eller betjena sig af annan mat än den som var tillåten under långfastan, ingen oling eller smörjelse på sotesängen fick ske, ej heller var det tillåtet att klippa hår eller raka skägget: kort, hvarje an-

---

f. — Påfvarne förde stundom i sina bannbullor ett det vildaste. det grymmaste språk; hvarpå en Villers anför ett märkligt exempel (om den Luth. Reform. s. 240, noten).

[17]) Orden voro dessa: "sic fæteant animæ eorum in inferno" (jemf. Lagerbring III: p. 622.

blick skulle förkunna, att hela landet var ett förbannelsens land, lemnadt som ett rof åt den förste inkräktare, som behagade tillägna sig det. Under ett mörkt tidehvarf var detta verkligen ganska vådligt, emedan en okunnig menighet, hvilken ansåg alla dessa svårigheter såsom en frukt af Öfverhetens ogudaktighet, kunde snart förledas till knot och öfvervåld. Likväl förlorade detta straff genom de alltför synbara missbruken sin verkan. Under tre Regenter var Danmark straffadt med interdikt, och det var ej heller okändt i Sverige [18]).

Bönformler} De påfviska hade sina *Breviarier*, som innehöllo böner, vissa stycken af bibeln och de heligas sagor och historier, hvaraf några efterhand på alla helgedagar skulle uppläsas; deras *Missaler* föreställde sättet och ceremonierna vid den offentliga gudstjensten och andra tillfällen [19]). De bära bedröfliga vedermälen af den okunnighet och mörka

---

[18]) Det är ej klart, att det varit allmänneligen hela riket pålagdt; men både Magnus Smek och Sten Sture föraktade de påflige anathemerna (Wilde H. Pr. p 455)

[19]) K. Eriks tillbud 1434 att tvinga Domherrarne i Lund att sjunga Psaltaren natt och dag, var en nyhet, hvaremot de protesterade (Lagerbring, 4: s 95, 574) Likaså utomordentligt var ett påbud af K. Magnus Ladulås 1289, i anledning af en smittosam sjukdom, att alla Sveriges inbyggare skulle fasta på vattn och bröd al a Fredagar och gå barfotade kring kyrkan klädda i hårsäckar, ge allmosor åt de fattige och afhöra messan om Jungfru Maria; hvaremot biskopparne förunte 40 dagars aflat (h. c. 2: 810).

vantro, som beherrskade sinnena. Man svor vid S:t Erik liksom vid Gud [20]; och konungabrefven slötos vanligen så: "härmed eder Gud, S. Erik konung och alla Sveriges heliga patroner befallandes" [21]. Uti nöd gjordes löfte till honom; sigill, mynt hade hans bild; hans banér, kalladt *labarum sacrum* och *vexillum s. Erici*, var måladt på fint linne och vid en kafle fästadt att på en lång stång kringbäras, då folket ropade knäfallande: "O! sancte Erice, rex et patrone regni Sveciæ, ora pro nobis." Denna Muhamedsfana hängde, såsom vi nämnt, i Upsala kathedralkyrka öfver detta skyddshelgonets grafvård, bruktes blott i de betänkligaste lägen under riksfejder, der den ansågs för oöfvervinnelig, och altid måste kommenderande Generalen skriftligen försäkra Domkapitlet att vilja återlemna den oskadad, antingen striden aflopp lyckligt eller ej. Att detta banér äfven bars omkring åkrar och ängar i procession, för årsvexten, vilje vi här icke upprepa. Men några prof af de brukliga bönformlerna torde här vara på rätta stället [22]) En

---

20) Vestgöthalagen böd dock att svärja blott vid Gud: "swa see mär Gudh holl oc wattum minum."

21) Peringsköld Mon. Uller. p. 52. Katholikernas bön till honom såsom Sveriges Patron står l c s. 54. Några smulor af hans reliqvier ha åtskilliga kyrkor i Sverige fått. Domherrarne i Antverpen fingo en ryggknota, den de läto kostbart infatta.

22) Hämtade ur *Vor Fruve Tydher paa Svenska*. en rar katholsk andaktsbok. Här fins ock Her-

bön till Sanct Olof lydde sålunda: "O helige Guds martyr, Sancte Olave, bed för oss till Herranom Gudh, at han ville oss förläna Nåder för våra synder och gifva oss evärdelig glädje. Amen. *Versus:* Bed för oss, du helge Martyr, Sancte Olof, at vi värdige varda at få Guds nåde. *Collecta:* O! du Herre Gud, som är en Krona för alla konungar och en seger för alla martyrer, förläna oss för S:t Olofs bön skull och hans martyrdöd, at vi måtte få then evärdeliga kronan med Herranom Gudhi. Amen." — Bön, för hvars läsande utan dödlig synd Påfven Innocentius VIII gaf så många dagars aflat, som sandkorn äro i hafvet, gräs på jorden och löf i skogen: "O! högsta kors, o! menlösa blod, o! aldrastörsta pina, o! Jesu Christi nöd, o! aldradjupaste sår, o! blodsens utgjutelse, o! spjutets stingande, o! hjertats bristande, o! Guds hårda död, o! Guds hederliga värdighet hjelp mig arma syndare ini ditt evärdelighets rike. Amen." — Bön, för hvars läsande inför Jungfru Mariä beläte, aflösning erhålles från *alla* synder: "O! Maria, alla änglar och öfveränglar the hedra dig; alla helgon i himmelrike the lofva och ära tig, sägande alla: hel Marfa, välsignad och benedided äsiu, o! jungfru Maria, vi bedje tig öd-

---

rans bön på tidens språk: "Fadher waar som är j himblom hälgat vari thit nampn. Tilkome thit ryke. Varde thin vili saa j jorderyke som j hymmerike. Giff oss j dagh vaart daghlighit brödh. Ok forlaat oss vaara synder, som vy ok forlaatom thom mothe oss bryta, ok leedh oss ey i frästilse, Wthan frälsa oss aff ondho Amen."

mjukeliga, att tu, förmedelst tin välsignade Sons blodiga sår, som tu sågst på honom för våra synder skull, att tu ville bedja för oss till honom, att vi måtte blifva värdige att se dig i himmelrikes rike förutan ända. Amen."

Kyrko- } Ett aktningsvärdt drag hos våra ka-
frid. } tholska förfäder var den helgd och vigt, de fästade vid sina kyrkodagar: hvarken onödiga resor eller militäriska öfningar eller leklystnadens tillställningar störde de frommas devotion under de stunder, som voro egnade åt den Högstes dyrkan *). Man igenfinner ej samma christeliga samvetsgrannhet uti alla protestantiska länder. När solen gått ned i skogen om Lördagen, var Söndagshelgden inne, och hvar man hade att åtnjuta kyrkofriden till solens nedgång om Söndagen, då "Aptunsanger är sungin." Fridsterminen vid Jul, Påsk och Pingest var olika lång uti olika landskaper. Uti Guds och Kyrkans frid voro de ock när de höllo sina processioner [23]), hvilket då kallades "frid med Guds lekamen."

---

*) Äfven de högre i samhället ansågo ej sin heder förnär att deltaga i allmänna religionskulten: K. Carl VIII sjelf söng evangelium för altaret.

[23]) Dikman l. c. s. 322. — Under dessa processioner utburo de konsekreradt bröd eller oblater uti käril af gull eller silfver (monstrantier), med fanor, kors, sjungande, då alla, som åsågo det, borde falla på knä. Detta skedde på Juldagen, Trettondedagen, Mariä renselsedag, Askedagen, Palmsöndagen, Påskedagen, alla Söndagar mellan Påsk och Pingest, Gångdagarne, Himmelsfärdsdagen, Pingest, Mariä Assumtions-

§1. *Påfvestolens välde och inkomster i Norden; dess Nuntier härstädes.*

Kuriens system. Sedan Rom engång hade blifvit medelpunkten för kyrkans enhet samt genom hvarjehanda medel dragit till sig både den lagstiftande och verkställande magten, lämpades sjelfva trons dogmer till stadfästande af det hierarkiska systemet. Skolsofisteriet och Traditionerna eller det af katholikerna antagna Skriftbihanget funnos för den nya Levitstyrelsen lika tjenliga; Christenheten befann sig i ett beständigt fjermande från Christi äkta läror, och, ehuru bibeln ej uttryckligen förkastades, blef den antingen undangömd för hopen eller genom Påfvens uteslutande interpretationsrätt gjord onyttig. Hvilken ofantlig rustning af censurer, förbud, inqvisitioner hade den Romerska kyrkan satt i rörelse, för att förlama snillets flygt och hålla allas ögon tillslutna! Den, som ej var Katholik, den, som ej hyllade Viceguden i Rom, den var icke menniska, ännu mindre Christen, och det var en god gerning att beröfva honom lifvet [24]). Prunkande med alla enväldsmagtens insignier, trodde Påfven sig tryggast under obskurantismen, och skyndade derföre att qväfva hvarje gnista af det framskimrande ljuset. Ofta förde han ett språk,

---

dag, Allhelgonadag, alla Själars dag, Kyrkopatronens dag och Kyrkmessodagen. Efter transsubstantiationsläran var Oblatet "Gudhs Likama."

[24]) Så yttrade sig verkligen Roms Kasuister; jemf. Villers l. c. s. 45 i Noten.

hvars skamlöshet gränsar till det otroliga [25]); och äfven Norden trycktes hårdt under hans jernspira. Så snart Hildebrand grundlagt det andliga enväldet, bevärdigade han de Svenska Konungarne Inge och Halstan med en bulla, deri han ibland annat yrkade, att någon skulle sändas till Rom, med hvilken hans Helighet kunde rådslå angående Religionens tillstånd i Sverige. Att motsägelser voro farliga mot en sådan Man, derpå hade Regenterna varnande exempel; emedan han afsatt Konungen i Polen, bannlyst Kejsaren i Konstantinopel, och på det mest kränkande sätt förödmjukat den Romersk-Tyska Kejsaren. Genom Erkebiskoppen i Lund, som en längre tid var Primas och Påflig Legat i Skandinavien, och med hvilken han stod i oafbruten förbindelse, hade han ej allenast ett vaksamt öga på de andra Prelaterna utan utförde äfven alla Svenska och Norrska Kyrkosaker af mera betydenhet, såsom de

---

[25]) Bullan *unam sanctam*, som utfärdades 1302 af Bonifacius VIII, slutas så: "porro subesse Romano pontifici omnem humanam creaturam declaramus, dicimus, definimus et pronunciamus omnino esse de necessitate salutis." — Uti en bulla antydde Clemens VI Englarne att hemta ur skärselden och föra in i paradiset deras själar, hvilka afledo under vägen till Rom jubelåret: "mandamus angelis et archangelis" etc. — Alexander VI gaf 10,000 års aflat för dödliga synder och 20 000 års aflösning för svaghetssynder åt dem som läste en viss bön inför S. Annas bild; — och slutligen framsade Jesuiterna rent ut den hädelsen, "att Påfven är lika ofelbar som Christus sjelf."

många påfvebrefven visa [26]. Verkligen var denne andlige Monarks tilltagsenhet alltjemt i stigande, och nådde slutligen en högd, som sätter en upplystare efterverld i förvåning. Uti en tid, då gudstjensten förrättades på ett för menigheten främmande språk och då nya medel dagligen uppfunnos till att förmörka förståndet genom dåraktiga dikter, var folkhopen så mycket mera skickad till en blind lydnad, heldst Påfven alltid visste med slughet att dölja sina egna omåtteliga begär under föregifvande af kyrkans allmänna bästa. Sedan all tankefrihet blifvit förqväfd, sedan folkets förnuft blifvit villadt af de orimligaste berättelser och dess samvete skrämdt af fruktan för skärselden, sedan i synnerhet den afskyvärda läran blifvit fullkomligen antagen för trosartikel, att Påfven, såsom Christi Ståthållare, med sina handtlangare egde magt till att straffa och till-

---

26) *Bulla* kallas ett påfligt utslag eller förordnande uti vigtiga angelägenheter, som röra religionen, påfliga myndigheten, värdigheters bortgifvande, o. s. v. En sådan är skrifven på pergament och försedd med ett blysigill, vanligen med påfvens och ett par Kardinalers underskrift Stundom ha påfvebullorna gyllene sigill, och de nämnas gemenligen efter sina begynnelse ord, såsom bullan *Unigenitus*, m fl. — Gram, Langebek och Suhm hafva samlat ett Diplomatarium Danico Norvegicum, som ligger i Kongl. D. Arkivet. Vår Celses bullarium är af Porthan kompletteradt, och dessutom finnas serskilta påfvebref hos Örnhjelm, Baaz, Liljegren och andra (se Kronol. Register öfver tr. handl. i Sv. H., 1:sta H.)

gifva synder samt att dess vilja såsom gudomlig borde anses, kunde han, utan möda, genom sina tillsatta och af honom beroende Prelater styra de längst aflägsna riken och med en despotism utan like förfära alla Regenter med hot af bann, då de ej ville befrämja verkställigheten af dess egennyttiga anslag. Sedan han icke sällan med yttersta stränghet äfven började utöfva denna kyrkans aga ibland de folkslag, som dertill troddes ha gjort sig förtjenta; var det ganska naturligt, att en okunnig menighet ännu mer skulle styrkas uti den öfvertygelsen, att en svår fördömelse förestod dem, som i det ringaste djerfdes öfverträda hans föreskrifter. Hans Legater i Norden voro ej blott utsända att insamla hans inkomster, utan ägde äfven full myndighet att för penningar frisäga de värsta missdådare från allt både evigt och timmeligt straff genom aflatsbrefven [27]. Då de Svenske icke, såsom de fleste andra medeltidens folkslag deltogo i de heliga krigen till Palästinas undsättning [28], uppmuntrades

---

27) Om hierarkiens finanssystem i allmänhet se Strinnholm l. c. 2 D. s. 341 f. Då konungamagten ibland Protestanterna förblef ett annat slags påfvevälde, fortforo till en del prejerierna under andra pretexter.

28) Man tror, att, efter Jerusalems eröfring af Saladin, äfven Svenskar beteknade sig med korset och vid belägringen af Ptolemais visade utmärkt tapperhet (Lagerbring 2: s. 233). Men i det hela bekymrade sig Svenskarne föga om krigen imellan Asien och Europa; ehuru af Påfven dertill ofta uppfordrade. Johanniter-Riddarne, som här hade ett priorat (förmodligen

de likafullt, att dertill bidraga med penningehjelp; och i sådane ärender inkommo tid efter annan flera apostoliska uppbördscommissarier. Då Helsinglands invånare voro aldeles frie ifrån utgörandet af S:t Petterspenningen, blefvo de i stället ålagde en annan utgift till Rom under namn af *Påfvetionde*. Uti det fattiga Island fick man erlagga den andliga skatten i varor; och detta prejande varade intill den allmänna kyrkoförbättringen.

Påfvens intägter. De penningesummor, som från Norden inflöto i de påfliga kassorna, voro ofantliga. Väl var det ofta utlagor, som ålågo klericiet; men detta förstod nog att hålla sig skadeslöst, och folket var alltid det, som måste kontribuera. Pehrspenningen i Danmark var ej bestämd, ej heller årlig; det var blott en from gåfva, en skuld af kärleken, ej af pligten [29]. Men i Sverige var denna penning en taxa på jordens grundegendom, ordentligen af folket beviljad [30], med undantag blott af Helsingland, Jemtland och Ångermanland [*]. Summan var stor: år 1369 steg Perspenningen blott af Upsala stift till 300 mark [31]; af Linköpings stift årligen till minst 54 mark silf-

i Eskilstuna), samlade penningar till det heliga landets understöd.

29) Spittler, von den ehemal. Zinsbarkeit der nord. Reiche an den Röm Stuhl, s. 32 f

30) "Singulæ domus dant denarium monitæ ipsius terræ" l. c. s 51.

*) Perspenningen kallades ock Pedersöre eller ock Romerska skattpenningen (Scarin, Exerc. Acad. de Denario Petri, Ab. 1787).

31) Messenius, Scond. Tom. xv. p. 63.

ver, o. s. v. Samma lag var i Norge, och det förmodligen genom ett nationalbeslut, aldenstund Påfven Innocentius III medelst en skrifvelse till den nye Metropolitanen af Trondhiem 1206 gjorde honom pligtig att inkassera och öfversända dessa penningar [32]). En Denarius af landets mynt blef här skatten för hvarje hus; och ej engång kyrkor förskonades för afgifter [33]). Denna tributen var icke den enda. Annaterna och palliumslösen [34]) voro dryga poster, äfvenså Reservationerna, Konfirmationsafgifter för enhvar prelat, och Taxorna för hvart präbende. Att uppräkna alla Kuriens öfriga rentor och inlägter, vore för vidlyftigt och tråkigt. Många af dem voro i början utomordentliga gärder, hvilka endast skulle gälla för vissa år, men förvandlades snart till beständiga utskylder, sedan man märkte, att vederbörande voro villige till deras betalande. Lägger man nu härtill den öfriga flocken af påfliga beskattningar, såsom Jubelårsfärder, Kanaanshjelpen, Nådebref i äktenskapsmål, af-

---

32) Spittler l. c. s. 67 f.
33) Münter l. c. 1: s. 59.
34) Annater vill säga ett års ordentliga inkomster, som ges påfven af ett andligt stift vid bullans tilldelande. — En förtekning öfver huru mycket hvarje pastorat i Sverige år 1343 måste bidraga till lösen af pallium, finns i Chron. Archiep. Upsal. ed Scheffer p. 107. — Erkeb. Brockstorp i Lund måste betala 2000 dukater för annater, och Lundakyrkans taxa var 4000 guldgyllen. Af Slaghök fordrade påfven 7,800 dukater i konfirmationsgebyr.

latsförsäljningar, sammanskott till krigen emot kättare, med mera; måste man, med en Lagerbring, yttra sin förundran både öfver Påfvarnes oförskämda snålhet och öfver tidens dumhet, som tålte sådant. Ärkebiskopparne voro skyldige, att ej allenast hvart tredje eller fjerde år, antingen sjelfva eller genom fullmägtig, göra sina ordentliga uppvaktningar hos Hans Helighet; utan nödsakades ock underhålla beständiga Residenter vid påfliga Hofvet, hvilka äfven kostade grofva summor. Då Påfvens allmagt sträckte sig ända dertill, att kunna upphäfva löften och eder, när det föll obeqvämt att hålla dem [35]; så finner man lätt, att jemväl en slik artighet emot de förmögne var en riktande penningenot. Med ett ord, Påfven och hans tjensteandar simmade i det öfverflöd, som af en bedragen Christenhet utpressades.

Nuntier. Påfvarnes politik nyttjade ett flera sekler igenom ganska verksamt medel att hålla Nordens mägtige prelater i behörig subordination, det, att afskicka *Legater* eller

[35]) Dessa förbyttes då af honom i något *opus caritatis*; och äktenskap inom förbudna leder, barnamord m. m. försontes genom en resa till Rom. — Åke Axelson på Warbergs slott erhöll från S. Britas Hospitalsföreståndare i Rom ett af fem Kardinaler underskrifvet aflatsbref, som kostat 5 Rhenska Gyllen, hvarvid följde dessa ord: "hade Gyllen varit flere, hade aflatet varit mere; ville Herr Åke hafva ett stort, som kunde gagna hans kyrka till evig tid, så kostade det 10 Dukater."

Nuntier med ganska vidsträckta fullmagter [36]. Ehvad bestämdt ärende dessa än kunde hafva, så voro de tillika städse öfveruppsyningsmän öfver Erkebiskopparne, hvilkas anseende aldrig borde för Rom bli farligt och hvilkas uppförande emot de dem underordnade prestmän borde kontrolleras. Dessa sändebud kommo ofta, drogo omkring på landets bekostnad, samt sökte allehanda anledningar till att utvidga den helige Fadrens myndighet. Nästan ingen ting vigtigt föreföll, utan att Påfvens sändebud voro med i spelet. Genom dem blef celibatslagen införd i Norden; genom dem Nationalmötena som oftast hållne; genom dem sökte påfvar och motpåfvar att värfva sig partier; genom dem sleto de uppkommande tvister mellan Regenter och Biskoppar. Dessa sändebud uppträdde under de olikaste namn och titlar, men alltid under den hufvudafsigten att plundra [37]. Flera af dem voro Kardinaler, följaktligen också *Legati a latere*, och i denna egenskap hade de rang öfver Primaten och Erkebiskopparne; andra voro antingen Biskoppar eller Romerska Hofprelater eller någon gång simpla Munkar, hvilka senare, innan poster voro inrättade, nyttjades för de många bref och bullor, som Kurien lät afgå till de Nordi-

---

36) Münter har i 1:sta B. af Magazin für Kirchenrecht und Kirchengeschichte des Nordens samlat mycket för den Danska och Norrska Nunciaturhistorien, Lagerbring i sin Riksh för den Svenska.

37) Stundom plundrade de landet på handskrifter för det vatikanska Bibliotheket.

ska kyrkorna. Det tål intet tvifvelsmål, att ju dessa tillika voro hemliga spioner och ofta hade andra ärender än deras öppna instruktion antydde; alla gjorde de åtminstone hvad görligt var för att rikta Roms skattkammare. Att de jemväl sörjde för sin egen kassa, är utan all fråga. Också inser man lätt, att män, vanda vid Europas mildare luftstrek, gjorde sig på allt möjligt sätt betalda för den mödan att resa så högt upp ibland Nordens isfjäll; och derföre är det en stor sällsamhet, att finna en oegennyttig Påflig Legat.

Nunciaturhistorien för vår Nord är ännu icke nog fullständigt samlad eller utredd [38]. Mellertid är temligen afgjordt, att nästan alla de Påfvar, som voro i tillfälle att befatta sig med Nordiska Kyrkans angelägenheter, ej lemnade ett medel obegagnadt, som var så verkande för deras afsigter; heldst den obetydligaste Munk, som öfverbragte ett bref ifrån dem, blef med största aktning emottagen. Hvad man känner om Nunciernas namn och förrättningar i Sverige, skall här i korthet anföras. *Gregorius de Crescentio*, en Kardinal, hitsändes vid år 1220 af Honorius III; på en Synod i Slesvig förklarade han presternas barn för urarfva. Samma påfve skickade ock en annan Legat, Vilhelm, till Sverige 1225, hvilken medförde ett påfligt bref, der presterskapets befrielse ifrån civila domstolar påyrkades [39]; på hans bedrifvande beviljade ock Danakungen

---

38) Jemf. Eckerman Diss. de Legatis Nuntiisque papalibus in Sveciam missis, Ups. 1763.

39) Wilde H. Pragm p. 406 sqq.

Waldemar Dominikanerna i Skåne att få bo i Revel 1229. Då han återsåg Norden på Skenninge Möte, hade han blifvit Kardinal och Biskop af Sabina.. Guido, Kardinal och S. Laur. i Lucina Presbyter, kom såsom Urban IV:s Legat till Kalmar 1266; han tillät någon mildring i Skenningemötets författning, men utdelade äfven aflat och tog mycket penningar [40]. Bertrand Amalrici Canonicus i Rheims och påflig kapellan, sändes af Gregorius X vid år 1274 till Sverige och Danmark, och var här åtminstone fem år, [41]. Frans Nicolaus de Tibertis kom såsom Clemens V:s Legat åtföljd af några Munkar till Upsala 1312: han utkrafde den så kallade Kanaans hjelpen och utförde mycket mynt ur landet [42]. Kaniken Johan Giulbert anlände vid år 1348 till Sverige såsom Påflig Nuntius i hela Norden: han medhade bref ifrån Hans Helighet angående penningetillskott mot Saracenerna af prelater och präster, samt utfordrade det återstående af Pehrspenningen. Denne afsade sig det honom tillbudna domprosteriet i Upsala, men behöll till sin död kanik-inkomsterna af pastoratet Tierp [43]. Urban V:s Legat Guido löste blott Svearike från bannlysningen 1364, då Magnus Smek var afsatt [44]. En Legatus a latere, Kardinalen Johannes S. Angeli (eller annars Bartholomæus), skickades hit 1451 af

---

40) Lagerbring D. 2 s. 730.
41) Lagerbring l c s. 731 f.
42) Peringsköld Mon. 2: 141.
43) Monum. Ullerak. p. 147.
44) Messenius, Scond. illustr. T. III p. 23.

Nicolaus V för att bilägga oenigheten mellan K. Carl Knutsson och Christian, samt reformera Clerus med biträde af båda rikenas Erkebiskoppar och några Brigittin-Munkar. Christian brydde sig ej om hans förlikningsförslag, men Legaten visiterade några Svenska kloster och stift, samt återställde här och der den vårdslösade kyrkotukten [45]; äfven blef Pehrsskatten rundeligen samlad. Marinus de Fregino, Legat från Pius II, kom hit 1460 för att begära hjelp emot Turkarne. Förut hade han i Tyskland öfvat samma handelslist [46]. Han gjorde en förfogning till Skånska Karmelitmunkarnes fördel, gaf hela riket tre års syndaförlåtelse, och lemnade Sverige belastad med byte ej blott af penningar utan ock af böcker och handlingar, dem Götherna fordom troddes hafva fört utur Rom [47]. På befallning af P. Sixtus citerade denne Legat, som nu blifvit biskop, Svenskarne år 1480 till Greifswald för att afgöra tvisten imellan dem och Danskarne; men de förre åtlydde ej stämningen. Bartholomæus de Camerino, nyssnämnde Sixti IV:s Legat, kom 1484 till Stockholm under det pest och hungersnöd rasade i landet [48]; hans ärende var att insamla medel till Turkekriget, och till den ändan hade han fullkomlig afflat för alla Sveriges och Norges invånare: hans kram fann synnerlig afgång, ty ju mera man fruktade den hotande döden, desto min-

---

[45]) Scond. ill. T. IV: p. 7.
[46]) Löscher, Acta Ref. T. I: p. 361.
[47]) Diarium Vadsten. p. 130.
[48]) Diar. Vadst. p. 143.

dre sparade man pengar för att blidka Himmelen; hvarföre ock detta Romerska skinnande, i trotts af den dyra tiden, nu lemnade en ansenlig skörd. En Archidiaconus, Raimund de Perauld eller Pyrander, var påflig uppbördsman i hela Skandinavien, äfvensom i Lifland och Preussen; biträdd af Doctor Jacob Gislonis, Theologiæ Professor i Upsala, samlade han här 1490 mycket gull och silfver i synnerhet till lisa för de döda i skärselden; denne omkom en natt i en eldsvåda vid Löfsta [49]), men Pyrander, som i längden blef Kardinal och Biskop, fortfor i sitt yrke med serdeles framgång i andra Europeiska länder. Uti penningevägen hade ock Prioren Johan de Serone samt Bernhard de Ortulis hitkommit 1316 och 1326; nästan vid samma tid infann Ärkedjeknen B. de Monte Valrane, och strax efter honom Kaniken Petrus Gervasii [50]). Ifrån år 1350 till 1420 såg man här i samma ärende Philaberti, de Galarcio, Rogerius, Pileus, de Alencorio, de Ballionibus, utom andra. Påfven Leo X nyttjade Joh. H. de Zonvelber samt bisk. Andreas i Opslo att samla Persskatten. Antonius Mast, en Presbyter, kom såsom Alexander den VI:s Nuncius till Sverige år 1497; under förebärande af en expedition mot Turkarne sålde han aflat, och fann sådant

---

49) Peringsköld, Mon. Uller p. 238.

50) V Celse l c. 108 f 112 f, 124 f. — Annot. ad P. Juusten Chron. Ep. Finl. p. 789. Nästgränsande Prelater läto stundom bruka sig som Nuntier.

insteg hos Erkeb. Jacob Ulfsson, att denne vil afresan gaf honom smulor af S. Eriks ben att lemna till Domkapitlet i Antverpen [51]. Julianus Ragzensis var här 1506, och tog med sig ur riket både penningar och böcker. Joh. Arcimboldus, Prost af Arcisate, den Apostoliska Stolens Protonotarius, Nuntius och Kommissarius, inkom 1518 för att samla pengar till Peterskyrkan; på något öfver ett år hopskrapade han i Sverige 20000 dukater, utom jern, smör och andra varor [52]. Fransiskaner-Munken Joh. Fr. de Potenza säges blifvit hitsänd att undersöka om Stockholmska blodbadet 1520; och till slut hade Upsala Erkebiskop, Johan Magnus, full Legationsmyndighet i Sverige [53]. Men Regentens och Nationens tänkesätt hade då redan undergått en sådan förändring, att ingen ting vidare kunde uträttas till det Römerska Hofvets förmon.

12. *De Svenska Prelaternas och Kanikernas tillstånd i allmänhet; det andliga frålset.*

Kanoniska lagen. Påfvelagen eller *Jus Canonicum* var likasom grundpelaren för hela den hierarkiska byggnaden. Enligt denna lag afdömdes i Domkapitlena alla presterliga saker, och de utaf Lekmännens-, som medförde någon vinst. Likasom vår nuvarande Handbok svarar emot de gamlas Missaler och Agende-

51) Diar. Vadst p. 150. — Mon. Uller. p. 53. — Olof Petri Kr p 327.
52) Salig, Hist. d. Augsb. Conf. p. 72.
53) Spegel, B. Chr. p. 119.

böcker, så har vår kyrkolag intagit rummet efter de äldsta Mötesbesluten och Påfvarnes kanoniska stadgar, Sedan den christna församlingen vunnit stadga och tillväxt, tarfvades vissa ordningar för dess bestånd: dessa föreskrefvos dels af enskilte Biskoppar, dels af allmänna Kyrkomöten och fingo namn af *canones* eller *rättesnören*. Munken Gratianus uti Italien gjorde i 12:te seklet häraf en samling, som kallades *Gratianum Decretum* och vann påfligt bifall. Efter hans tid ökades denna samling mer och mer, till dess den i 14:de seklet hann till sin fullkomlighet och under namn af *Jus Canonicum* tjente till efterlefnad [54]). Uti Sverige utbredde den sig tillika med Christendomens lära och blef på Skenninge möte 1248 ordentligen antagen, till värn för presterskapets rättigheter. Biskopparne blefvo ifrån nu Konungens förste Rådsherrar, för sina personer af all verldslig magt oberoende, i sina stift allrådande; och intill Reformationstiden infunno sig vid Riksdagarne af andliga ståndet blott Kyrkans Prelater, det är, Biskoppar, Klosterförestándare samt en ledamot från hvarje Domkapitel. Sveriges gamla landslagar hade en afdelning, kyrkobalken[55]), som alldeles instämde med den allmänna påfviska lagen; och Klericiet underlät icke att protestera mot allt intrång deruti [56]).

---

[54]) Holberg K. h. T. 2: p. 78—242. — Brunneman de jure eccl. L. 1 C. 3.

[55]) Jemf. Schubert, Sv. förf. och lärov. 1 D. s. 16 n. — Nämnda kyrkobalk fins hos Örnhjelm p. 337 sqq.

[56]) Sv. presterskapets protest emot K. Magnus E

Biskoppars val och göromål. Hvad som i första christna församlingen var brukligt, att nemligen alla presbyterer eller präster i allmänhet kallades biskoppar; detsamma finna vi uti vårt fädernesland, och de första Religionslärare, som Bremensiska Årkebiskopparne sände hit, fastän uppförde på biskopparnes lista, vo-

---

rikaons allm. lag se Wilde H. Pr. p. 444. Loccenius Lex. Jur. Ed. 3 p 185. — Bland alla de Svenska och Göthiska landskapens invånare hade Vestgötherna den märkligaste lagboken (Stjernhjelms uppl. af 1663 är föga trogen; bättre är den af Collin och Schlyter, Stockh. 1827). För att ge begrepp om denna lags innehåll som tillika kastar ljus på folkets seder och tänkesätt under medeltiden, må några stadgar anföras ur kyrkobalken; "När biskop uti embetsärender reste till någon församling, så skulle af allmogen derstädes gengärd göras åt honom och 12 personer af hans medfölje för två dygn och en dag, och han skulle dricka mjöd och alla klerker hans; om sten råkade lossna i ett altare, så skulle det å nyo invigas af biskoppen, som derföre skulle af sockneboerna njuta gengärd för 36 tunnor korns värde; — blef någon dräpt eller sårad å kyrkogård, så skulle gården skäras innan lik der kunde begrafvas; — för alla fria personer, som gått till Nattvarden, skulle Presten hafva i likstol ett öre och sex skeppor korn, men var den döda en tiggare, så fick presten åtnöjas med dess käpp och påse; den, som till påsk ej betalt sin skuld till presten eller kyrkan, skulle förbjudas att bivista gudstjensten; — af allt arf betaltes engång för alla hufvudtionde till treskiftes mellan Biskoppen, Pastorn och kyrkan, o. s. v.

ro blott allmänna prester [57]). Men när i 12:te seklet de nuvarande Stiftens gränsor voro småningom bestämda, så intog Svenska folket den rättigheten att sjelf tillsätta sina Biskoppar liksom det valde Lagmän; och skulle begge uttagas af bondeslägtet [58]). Den biskop som folket valde, skulle Konungen gifva staf och gullring. Påfvarne Honorius III och Innocentius IV klagade fruktlöst öfver detta valsätt; det bibehölls intill medlet af 13:de århundradet, då biskopparnes väljande uppdrogs åt Domkapitlena. Deras val skulle först erkännas af Konungen och sedan stadfästas af Påfven, hvilket ledde till mycken oordning. Ärkebiskoppar och Biskoppar borde väljas tre månader efter företrädarens död. Kanikerna kommo då tillsammans i Sakristian, och, sedan mässan var högtidligen sjungen, skred man till valet. Detta skedde nu antingen med enhälligt bifall, hvilket då sades ske på ingifvelsens väg genom den Helige ande, eller genom Elektorer (per compromissum); eller med slutna sedlar (per scrutinium). Någon gång skedde valet på båda de sistnämnda sätten (per viam mixtam); men om lottning någonsin nyttjades är icke li-

---

57) Fant Diss. de variis Episcopos in Svecia constituendi modis, Ups. 788, recenserad af Wallquist Eccl. S. 7 Fl. s. 413.

58) Dikman l. c. 233. — Ordet *bonde* bemärker en inrikes bofast man (proprii fundi possessor, Ihre Gloss. Sviog. p. 236) eller fri jordägare, i motsats till trälar, tjenstedrängar och torpare, äfvensom till tignarmännen och andra i kronans tjenst stående personer.

ka säkert [59]). Väljas borde en man af fulla 30 år, född af lagligt äktenskap, stadd i andliga ståndet [60]), känd för goda seder och kunskaper, läraktig, kysk, nykter, ödmjuk, ömsint, vänlig. Dessa egenskaper inföllo vanligen på Domprosten. Efter valet söngs Te deum. Den utvalde hvars eget samtycke sällan uteblef, fördes derpå i biskopsstolen inför St. Eriks altare; och genom Ärkedjäknen tillkännagafs med klockringning valet för folket och presterskapet. Konungen underrättades nu äfven derom, och af honom utverkades Påfvens bekräftelse, [61]). Det hörde till den påfliga försigtigheten, att ingen fick understå sig att utöfva biskopsembetet, innan han dertill blifvit *vigd* eller i embetet insatt med de föreskrifne ceremonierne. En sådan invigning eller investitur skedde med mycken ståt, [26]). Dessa Kyrkans Styresmän

---

59) Jemf. Liljensparre Disp. Lineam juris p. Rom Germ. p. 68.

60) Hvarföre här ej uteslötos Munkar, hvilka äfven af Erkebiskopparne kallades *bröder*.

61) Bevis om Erkebiskopparnes fria val i Sverige under medeltiden, se Lagebring 4 D. s. 233 Dahlin 2: 580.

62) Om kåpan är förut taladt. Upsala stift betalte för densamma 1000 mark, Linköping 660 Skara 370, Westerås 250, Åbo 200 (gör 17,888 lod silfver); som påfven uppbar för ett ullband vid hvart erkebiskopsombyte, ty den aflidne begrofs i sitt pallium Lagerbring 2: s. 417). Till en giltig biskopsvigning fordra papisterna ock, lika ogrundadt, en s. k. apostolisk och kanonisk succession, hvarom se Bælter 1 c s. 755.

kallades "värdugha fädher i Gud" för den omsorg, de skulle använda att draga själen till Guds sanna kännedom, [63]). De kunde ej allenast förrätta det, som tillkom lägre andlige, utan ock dessutom tillkom dem de döptes konfirmation, prestordinationer, abbotters och abbedissors konsekration [64]); och då de, enligt Konungastyrelsens utsaga ansågos vara tillsatte att i den Högstes ställe "göma ok styra i Gudhlikom skipilsom lifnath ok själarökt, klärcka och christna manna", — så hade de ock att inviga både tempel ock altare: endast med påflig tillåtelse kunde prester af lägre rang förrätta dessa vigtiga saker [65]). Till deras jurisdiktionsrättighet öfver Stiftet hörde ock inspektionen öfver klostern, hvarjemte de, med några Kapitelmän, sutto vid Räfstetingen för att ransaka och afdömma vissa mål. För öfrigt aflade de ed både åt Påfven och Kapitlet; och deras staf bars framför dem när de inom gränsorna af sitt stift ville visa sitt embetstekn och prydnad [66]).

Prelaternes förmögenhet och inflytande. Att de Svenska Prelaterna, ej mindre än alla andra biskoppar i den katholska kyrkan, hafva

[63]) "Sva a biskuper vara fori godhom själum svasum godhir fadhir fore barnum", Upl. Kyrkb. 4. f.

[64]) Pertsch Elem. J. Can. P. 1 s. 232.

[65]) Ekerman 1 c. p. 32.

[66]) Stafvens öfra krokiga del kallades kräkla, som utsmyckades med perlor och ädla stenar; handtaget var ofta af kristall, och sjelfva stafven öfverdragen med gull el. silfver.

varit omtänkte att tillvinna sig stora gods och besittningar, är till att förmoda; och ju ringare rikets förmögenhet är, i jemförelse med andra Europeiska staters, desto mera föllo deras feta inkomster i ögonen. Liksom en stor del af landets innevånare stod under deras omedelbara herravälde [67], så var ock en stor del af landets redbara egendom i deras händer, i synnerhet då man dertill räknar de jordagods som öfverallt voro klostern tillslagne. Efter all sannolikhet ärfde de chrisna kyrkorna i Norden, jemte de hedniska offerställena, äfven de inkomster, som då redan voro bestämda till den offentliga religionens underhållande; och när Konungarne sedermera stiftade biskopsdömen, var det ganska naturligt, att de tillika försågo dem med anständiga intägter. Härvid stannade det likväl ingalunda: privata män täflade med Regenterna, att rikta de andlige med stora skänker, i den inbillning att derigenom göra sig täckelige i Guds ögon och utverka sina själars frälsning. Förrän Munkväsendet tog så mycket öfverhand, var det i synnerhet Biskopparne och deras Kaniker, som drogo nyttan af en slik sinnestämning hos ett fåkunnigt folk: en gång vanda vid vällefnad, voro de ej vidare tillfreds med en tarflig utkomst, utan samlade sig rikedomar med rätt och orätt, samt voro ägare ej blott af hemman och herregårdar utan ock af

---

[67]) Under feodaltillståndet voro Herrarnes underhafvande högst olycklige; de såldes som kreatur i det öfriga Europa, och Bisparne egde den rättigheten att sofva första natten hos en Vasalls brud (droit de cuissage).

slott och fästningar. Lunds prelatstol till exempel beskänktes först med stora gods i Skåne, Seland och Fyen, och kom slutligen i besittning af mer än 30 byar, socknar och städer: ofta mägtigare, än sjelfva Monarken, förde derföre denna Ärkebiskop en furstelig pragt. Äfven Upsala Ärkebiskop var i stånd att bjuda Regenterne spetsen och stöta dem ifrån thronen: hans förnämsta slott var Stäke eller Almarstäk, beläget i Upländska socknen Nås; men äfven Tuna i Österåkers socken samt Arnö, Lansberga, med flere tillhörde honom. Dertill kom ännu i hvart stift en eller flera biskopsgårdar: och de gods, Biskopparne hade, voro så betyliga, att flera af dem utgjorde hela Häråder. Biskopsägorna kallades fordom *Stafs och Stols bo*, och deras gårdsfogdar nämndes *Biskopsbryte*. Förutan dessa inkomster hade de jemväl Tionden; en pålaga, som nationen ifrån början ogerna fördrog; men slutligen blef den vid denna tiden beviljad såsom en på den Levitiska lagen grundad skyldighet; och i det 13 århundradet var det redan kommit så långt, att de, som vägrade att erlägga tionde, blefvo ansedda som kättare och banlyste. Tionden kräfdes och inflöt af nästan allting, som möjligen kunde meddelas. Som hierarkiens anda upplifvade Nordens prelater likså mycket som det sydliga Europas, så var ock deras inflytande i borgerliga saker ganska stort och, man kan tillägga, ganska skadligt. De voro under denna period i åtnjutande af alla de rättigheter, som verldslige Länsherrar kunde utöfva; och under en svag regering gjorde de nästan hvad de

ville. Konungahögmodet och prelathögmodet kämpade oupphörligt, och riket sönderslets af inbördes tvedrägt. Både i Sverge och Norge var prelatskapets öfvermagt grundad på lagar [68]). Öfverallt, så i Rådet som på Riksdagarne, intogo Prelaterne alltid det första rummet: i striden med kungamagten nyttjade de ömsom verldsliga och andliga vapen; och hvarje ny seger ökade deras trottsighet. Liksom Jarlarne förde de titeln af "Guds nåde", slogo mynt, och den väldigaste ibland dem, Primaten i Lund, gaf till och med adelsbref, [69]). Befriade från all verldslig skatt och jurisdiktion, bildade de en stat i staten. Årkebiskoppen var i hela riket den förste mannen näst Konungen, men en Biskop tog företrädet för Riksföreståndaren. Påfvarnes lagar gynnade på allt sätt deras tilltagsenhet, [70]), och de funno sin fördel vid att omsluta sig nära till adeln. Också såg man nästan beständigt Adelsmän taga de rikaste biskopsdömena, och snart blefvo de tillfällen allt sällsyntare, då personlig förtjenst utan börd eller familjförbindelser upphöjde en prestman på en biskopsstol, [71]). Nepotismen förorsakade nu som alltid en oberäknelig ska-

---

[68]) Svenska prelater voro ordinära och beständiga Riksråd, enligt 8 kap Kon B. L. L. — Om deras lagliga följe på resor stadgade samma lag, K. XXIII, att Erkebispen får rida med 40 hästar, men Lydbisparne blott med 30; då Riddare af Rådet ej fingo hafva mer än 12 hästar.

[69]) Lagerbring, 2: s. 140 — Rothe 1 s. 355.

[70]) Jemf. Pontoppidan 1 c. 11 p. 117.

[71]) Mynther D. Ref. H. 1: s. 85.

da: vissa mägtiga familjer inkräktade till slut alla högre andliga beställningar, med uteslutande af den oadliga dugligheten; och, då de ej sjelfva ville iakttaga sina embetspligter, läto de bland sina slägtingar utvälja sig Coadjutorer, på hvilka göromålens börda kastades, medan de sjelfva i allsköns maklighet och lyx förtärde syslans feta inkomster.

Orättvist vore det visserligen, att neka alla medlemmarne af denna tidens högre presterskap hedern af välmenande medborgare. Men om de, såsom redlige lärare, uppfyllt sina dyra pligter emot församlingen, nämner icke historien. Också kommer sådant ganska sällan till efterverldens kännedom, så vida ej något utomordentligt ondt eller godt tilldragit sig: den, som utan buller verkat det goda, blir tilläfventyrs af sin samtid älskad och aktad, men hans stilla anspråkslösa bemödanden sprida derföre icke omkring hans namn en glans, som lyser i häfderna. Samhällets högre äreställen frikalla likväl ofta från en sådan glömska: och, till tröst för de många ohyggligheter hon för oss upptecknat, har Historien förvarat minnet af några dygdige Prelater. En Nils Ragvaldsson i Upsala, en Brynolf i Skara, en Rogge i Strengnäs, en Hemming Gadd i Linköping skulle pryda hvilket tidehvarf som heldst. Hvad angår de flesta andra af rikets Prelater, så lifvades de beklagligen icke af lika ädla tänkesätt: de gjorde tvertom sina minnen ofta förhatliga genom våldsamma tilltag, obändigt hämndbegär och högst förderfvade

55

seder. Hvem afskyr icke namnen af en Jerechini, en Gustaf Trolle, en Didrik Slaghök? Men, de voro ej de enda af sitt stånd, som med de nedrigaste gerningar brännmärkt sina namn, ej de enda, som förtjent alla åldrars förakt. Samtida häfdateknare berätta, att det varit ett vedertaget bruk vid deras samqväm att taga emot sällskapet med ett tappert ölsupande, hvaruti de täflade med hvarandra så länge till dess sansningen försvunnit. Kyskhetens bud iakttogo de ej bättre än måttlighetens: ty så väl biskoppar som präster hade uppenbarligen sina älskarinnor, hvilka ock följde med biskopparne på deras årliga kyrkobesök och lefde der ganska förtroligt med presternas ovigda hustrur. Så lastfulle de Andlige således i allmänhet voro uti sin lefnad, — ty undantag finnas — så oskicklige voro de äfven till att värdigt uppfylla sine embetsskyldigheter. De voro nästan förutan alla kunskaper, och somlige kunde knapt läsa latin innantill, ännu mindre förstå detta språk, på hvilket likväl Gudstjensten plägade förrättas, [72]). Att denna okunnighet ej blott rådde hos det lägre klericiet i allmänhet, utan äfven stundom

---

[72]) Saxo (Hist. Dan. p. 209) berättar om den ryktbare *Sven Norrbagge*, att, då första stafvelsen af ordet famulus i messeboken hade blifvit utstruken, han var nog enfaldig att bedja för Guds mulåsna i stället att bedja för sin konung. Han var i sina yngre år K. Sven Estridsons hofkaplan, blef sedan biskop på Seland, och dog på Rodus under en valfart 1094 (Zverg. l. c. s. 43).

hos de högste andlige fäder, är bekant; och de rådnade ej att någon gång sjelfva ge sig den välförtjenta titeln af olärda stackare, i jemförelsen med andra länders prelater. Man har i senare tider klagat öfver dessa många stridsama Theologer, som för några dogmer skull upprörde så mycket buller i verlden: detta visade dock, att saken var dem vigtig och att de tänkte deröfver; men våra katholska prelater hade ej engång nog studier för att tvista öfver läropunkter utan hyllade i tanklös dvala den införda kyrkotron. Endast emot dem, som satte i fråga rättheten af deras verldsliga företräden, kämpade de med brusande illvillja; alla andra irringar i religionen antingen förstodo de icke eller ansågo de med likgiltighet. Påfvens usurperade välde och deras derpå hvilande prestmonopolium voro de första och heligaste satser hos män, som förbisågo Christendomens skriftliga urkunder och ej hade annan syftning än timlig vällefnad: också bemödade de sig på allt sätt att göra prestadömets oumbärlighet åskådlig, och för deras öron skulle den klinga som en vansinnighet, den tanken, att jemväl fromma Lajer äro Herrans prester. Oaktadt de derföre voro utan både gudsfruktan och passande insigter och uppbyggeliga seder, så trodde de sig ensamt ega befogenhet att afgöra meningsstrider i religionsmål. Äfven hade de slughet nog, att vid alla tillfällen utmärka sina förmenta företräden för verldslige män; och för att vinna denna afsigt, måste de hufvudsakligaste religionens artiklar förändras samt med vidskepliga

tillsatser vanskapas. En mängd godtyckliga kyrkostadgar infördes ock tid efter annan, på det de måtte hafva tillfälle att genom eftergift, benådning eller räfst göra sig betydlige. Men om våra Prelater hvarken lyste genom frisinnad forskning eller ärofull verksamhet eller tankans vettenskapliga alster, så omgåfvos de af en annan glans, som var mera tillfredsställande för det fåfänga sinnet: de prålade i skrudar af bjerta fergor och gödde sig vid bord med de läckraste rätter och smakade det nöjet att kunna truga sjelfve konungarne under sitt ok. Kyrkobannet var i deras hand ett farligt vapen [73]) emot alla motspänstiga, och, sorgfällige att förvara sitt välde emot alla försök af den verldsliga magten, nyttjade de detta vapen icke sparsamt. Också var det ganska lätt för Prelaterna, att våga tilltagsna försök i en tid, då de, så snart det behöfdes, kunde med penningar vinna Påfvens aflösning ifrån de svåraste brott och då de jemväl kunde erhålla aflat för tillkommande synder. Men derigenom var det ock ganska naturligt, att deras uppförande blef än mera ovärdigt och lastbart. Efter den tiden kunde de efter behag öfverträda de heligaste samfundspligter, samt upphäfva all lag, alla eder och försäkringar, så snart deras enskillta fördel det krafde. Gemensamt med de verldslige Herrarne skaffade

[73]) Hvilka olyckor ett interdikt bragte öfver ett land, är tillförne beskrifvet; men Läsarén kan finna dem teknade i hela deras omfång och förfärlighet uti **R o t h e s** verk om Hierarkien, 2 D. s. 164.

de sig nu stora förläningar; och det är svårt att säga, hvilka som voro mest hårda och förtryckande mot de arma bönderna, medeltidens Adelsmän och Prelater [74]. Man vet, att till exempel Erkeb. Jacob Ulfsson hade en fjerdedel af nya silfvergrufvan i Films socken uti Upland samt hela Norrbottn, med mera. Också förde han med sina likar en öfverdådig stat och höll en talrik betjening. Säterier, byar, gårdar, hus, qvarnar, fiskerier, bergverk, och hvad annat, som kastade någon ränta af sig, — allt drogo de under sig och kyrkan på ett eller annat sätt. Att så myndige män ej gerna ville subordinera under andra, skall man ej finna besynnerligt [75]. För att gifva något begrepp om Prelaternas förmögenhet och lysande villkor denna tiden, har Rhyzelius [76] för oss uppräknat hvad den siste katholske biskoppen i Linköping innehade förrän reduktio-

[74]) Utan tvifvel funnos länsherrar af båda slagen, som behandlade sina bönder med menskligbet; men man har ännu sådane herdabref, som förkunnade bann öfver dem, hvilka ej inom viss dag ferlade sina utskylder till presterskapet Granberg, Kalm. Un. hist. s. 124).

[75]) Man finner E. b. Jerechins och Upsala Domkapitels protest mot Lundska biskoppens primat, Peringsk. 2: 154. Samma år som Ups. Erkebiskop lyckades att af Påfven sjelf erhålla pallium (Hon. IV bref derom till E b i Lund 1285), tros Magnus Ladulås ha instiftat Serafimer-Orden, och, då han var en stor vän af de andliga, valde han patriark-korsen i riddarnes kedja (Lagerbr. 2: 606).

[76]) Bisk. Chrön. 1 D. s. 122 f.

nen gick öfver honom. Uti regeringen satt han öfver Riksföreståndaren, som kallade honom "Eder Nåd," "Eder Herrlighet;" ägde af sig sjelf många gods, men såsom biskop nästan oräkneliga gårdar och lägenheter omkring hela Stiftet. Sådane voro: Linköpings-gård, hvarunder lågo, utom 20 åkrar, ängar och hagar vid staden, äfven fyra serskillta gårdar der i negden; Biskopstorpa-gård i Normlösa socken med många underlydande hemman, torp, utjordar, ängar; Biskopsforsagård i Rappestada socken, hvarunder hörde många gårdar, qvarnar, skogar, torp och andra tillägor; Biskopsbergagård i Aska härad med det myckna som derunder låg; Norbergagård i Bobergs härad, som hade under sig öfver 60 hemman med torp; Munkeboda gård eller Nor i Skärkinds socken med ganska många gårdar, fiskerier, torp och qvarnar; Rönögård med en väldig mängd lägenheter, holmar, torp och fiskerier uti skärgården; Lena gård uti Vestergöthland, som bestod af 26 gårdar utom andra förmonliga egendomar; Vadstena gård, som hade under sig, utom hela Stahy och flera stadsägor, äfven Kälkestad, Väfversunda, Härstad och flera gårdar; Motala gård med många underliggande gårdar, torp, qvarnar och fiskareställen; Grenna gård, hvarunder lydde Byarum, Stockaryd, Torkilstorp och väl 100 undergårdar i Småland; på Öland ett stort gods, bestående af många större och mindre gårdar samt andra tillegor. Af dessa biskopliga hofhåll och af alla derunder liggande bönder och torpare hade Prelaten skatt och lydnad såsom en su-

verän Herre, så mycket mer som Påfvarne vid straff af bann förbudit den verldsliga Öfverheten, att dem beskatta eller befalla; hvarföre de voro Biskoppens omedelbara undersåtare. Vid alla Hofhåll hade han Ladufogdar, samt en talrik skara andra betjenter, såsom bryggare, mältare, bagare, mölnare, tegelslagare, sågmästare, humlemän, trägårdsmästare, skyttar, med flera; men vid Linköpingsgården och Munkeboda, på hvilka begge ställen han merendels residerade, voro, utom de nu uppräknade, långt flera ej allenast förnämligare, såsom Kansler, Kapellan, Stallmästare, utan ock många ringare, särdeles Kamrer, Skänk, Kock, Spelmän, Murmästare, Barberare, Smeder, Jägare, Dörrsvenner och andra med sina löner och föreskrifna göromål. Utom all denna betjening voro många riddare och förnäme mäns söner vid hans Hof, så att det var mera glänsande än sjelfva Riksföreståndarens. Hans Kapitelmän hade äfven förmögenhet och inkomster nog, för att kunna uppföra sig som myndiga herrar. Hans slott var utvändigt med vallar, grafvar och murar väl förvaradt, samt innantill försedt med stycken och andra gevär, jemte en stark besättning, så att det ej lätteligen kunde intagas. Hans vederlikar de andre Biskopparne, voro ej sämre lottade [77].

---

[77]) Påfven Benedikt XII hade fördelaktigt reglerat gengärden för dessa herrar vid embetsresorna, då han påböd för Sverige, Norge och Danmark, att de för kyrkovisitation hade att uppbära 26 dukater och för klosterbesök öfver 21 (Lagerbring, III; s. 243).

Domkapitlen. Var det så beskaffadt med biskopparnes seder, så inses lätt, att domkyrkornas kaniker ej kunde vara stort bättre. Hvart och ett stift i de nordiska rikena hade sitt talrika Domkapitel, med alla dertill hörande *prålaturer* eller *herrligheter*. Den kanoniska Lagen bestämde dessa Prelater: de voro *Præpositus*, *Decanus*, *Archidiaconus*, *Cantor*, *Succentor*, *Scholasticus* [78]). Munkarne voro både ungdomens lärare och Biskoppens bisittare i Domkapitlet, till dess Kanikerna med sina särskillta titlar uppkommo. Kardinal Wilhelm Sabinensis införde dem först i Sverige vid Skenninge Möte, och Konung Erik Läspe anordnade åt dem nödtorftigt underhåll. Med tiden blef Domherrarnes antal förökt. Man kan sluta till dessa Kanonikaters anseende och fördelar deraf, att dertill befordrades merendels personer af förnäm födsel, [79]). Kanonikater kunde

---

78) Cantores eller Sångmästare vid Domkyrkorna stodo på visst sätt under Scholasticus; deras embete var af betydenhet, och deras lärlingar blefvo först Choraler, Altarister eller Mässeprester, derpå efter några år Curati eller Sockneprester på landet (G j ö r w e l l s Brefvexl. 3 b. s. 79 f.)

79) Utom *Kathedralkanikerna* voro ock flera *Landtkaniker*, hvilka voro förmer än Kyrkoherdarne och nästan som nutidens Prostar. När hierarkien dymedelst förbereddes, att biskopparne erhöllo domsrätt i andliga ting, rättade de sin regering efter den verldsligas form och benämning: ett kollegium af sådane Råd som sutto tillsamman (consistere) kallades *Consistorium*, och detta blef äfven efter reformationen infördt

innehafvas af en och samma person i flera domkapitel; men detta var ett likaså påtagligt missbruk, som innehafvandet af präbende pastorat i ännu nyare tider. I början spisade Kanikerna vid Biskopparnes bord; men ledsne vid detta *vita communis*, fingo de mensalhemman (bona mensalia), och blef en hvars gods uppteknadt i den så kallade palteboken [80]. Kanikernas präbenden voro åtskillda från biskoppens och kyrkans; och de voro så oafhängige, att de stundom råkade i stridighet med biskopparne, när desse i administrationen af det gemensama godset ej ville binda sig till kapitlets statuter [81]. Många af deras gods voro likväl gåfvor af Biskopparne. I det hela var kapitlenas författning densamma öfverallt, dock med små olikheter [82]. Förutan präben-

i protestantiska länder. Vid påfliga hofvet är Consistorium det högsta statskollegium, i hvilket Kardinalerna ha säte och stämma. Man har i nyare tider bevisat olämpligheten af Consistorier i Sverige (se *Något om prestval*, Carlst. 1822, rec. Allm. Jurn. 1823 N:o 21).

80) O e d m a n, Bohusl. beskrifn. s. 62 (ett oredigt verk, men som ändå kostat förf. "10 års nattvak".) — Dr. Margaretha bestämde vissa præbenden eller kanikebord.

81) P o n t o p p i d a n Ann. 11; p. 10. — Kanikernas ed vid installationen anför S c h e f f e r u s Chron. p. 207. En vald biskops ed meddelar v. T r o i l, Skr. o. Handl. D. 1 s. 366.

82) E. M. F a n t Obs. circa diversam Capitulorum Cathedralium seu Consistoriorum Eccl. in Sv. formam, Ups. 742. Vi ha omnämnt, att E. b.

derna, som voro stora jordegendomar med låns-rättighet, hade Kanikerna också andra betydliga inkomster. De ansågos som Biskopparnes Råd, och i vigtiga kapitlet angående saker tordes dessa ej företaga sig något utan dem. Den gamla gemensamhetslefnaden lemnades snart af dem i glömska; och de voro så försumlige i sina andliga bestyr, att de läto sjelfve de kanoniska stunderna, det enda presterliga som ålåg dem, sjungas af andra. Om studier bekymradé de sig icke; men var biskoppen en stor jägare eller soldat, så var Kaniken det ock. När omsider Adeln fick nästan alla Domkapitlen i sin magt, såg man esomoftast omyndiga ynglingar, som ej engång kunde skrifva sina namn, blifva Domherrar, [83]).

Andligt frälse. -Under katholska tiden uppkom här tvenne slags frälse, andeligt och verldsligt; det förra var både äldre och fördelakti-

Jarler insatte i Upsala fyra sekulära prester, och de hade värdighet framför andra klerker (Scheffer ad Chron. A. ep. p. 19 sq. Nettelblad Schw. Bibl. St. 2 p. 134). Præpositus Cathedralis var i sjelfva verket bispens vikarius; Dekanatsembetet är nu vid Akademien ambulatoriskt; Succentor var förmodligen Cantorns vikarius och hade Danmarks pastorat till präbende; Pœnitentiarius hade egen bostad och inkomsterna af Fundbo (Peringsköld Mon. Uller. p. 203 f.) Erkesätets gods, se Spegel Ber. till bisk. p. 96, dess inventarier i silfver och böcker, se Peringsk. l. c. 311 f. — Jemf. Celse Bull. p. 37, 50. Lagerbring D. 2. s. 213.

[83]) Münter l. c. s. 102.

gare än det senare, samt bestod uti vissa genom lag uttryckta friheter, som medföljde Romerska kyrkans fastigheter [84]. Härigenom likasom skilljdes det kleriska samfundet ifrån den öfriga rikskroppen. K. Sverker Carlson utfärdade år 1200 ett påbud, deruti han frikallade de Andlige, till sina personer, ifrån verldslig domstol, så att ingen klerk efter den tiden kunde för brottmål framdragas för annan domare än sin Biskop. Han frisade ock med detsamma alla kyrkans egendomar ifrån all kunglig skatt och tunga. Till att göra detta påbud så mycket krafligare, blef det beslutadt med de våraste förbannelsers tillönskning öfver den af dess efterträdare, som deruti vågade göra eller föreslå någon ändring. Men oaktadt ett sådant skarpt slut blef dock denna förordning icke strax fullkomligen efterlefvad af det Svenska Folket, som ännu ej hunnit vänja sig vid den Påfviska Stolens grundsatser. Presterna ställdes ändå likafullt till ansvar inför verldsliga domstolar; men denna sed afskaffades vid K. Johans kröning 1219: ty denne utvidgade vid detta tillfälle än mera de Andligas förmåner, då han äfven förklarade alla biskopsgods i riket, jemte alla derunder liggande hemman, frie ifrån alla Krono-utlagor, samt förunnade biskopparne tillika den rättigheten att sjelfve uppbära konungsböter af alla de brott, som blefvo utöfvade på geistliga gods. Dessutom blefvo jemväl, någon tid derefter, vissa så kallade andeliga brott, såsom hor, lönskaläger,

---

84) Botin om Sv. hem. 2: s. 90. — Dikman s. 284.

menederi, med flera sådane, för alltid hänskjutne till den andliga domstolen. Men som icke dess mindre de andlige besvårade sig i Rom, att deras hemman och jordagods understundom måste deltaga i de allmänna bördorna; hotade Gregorius X uti ett bref till Svenska Regeringen, att, derest hans tjenare ej lemnades orubbade i deras privilegier, hade man att förvänta hans näpst och onåd, [85]). Alla vidare försök, att inskränka klericiets friheter, aflupo fruktlöst, de blefvo fastmera ökta eller bekräftade af hvarje tillträdande Regent [86]). Sålunda blefvo regalierna eller de kungliga rättigheterna söndrade ifrån kronan samt uppdragne åt Biskopparne och kyrkan då frågan var om deras hemman och landtbönder: dessa utomordentliga inkomster voro sakören, ensaksböter, dulgadråp, dana-arf, edsören, flottfä, vägofynd och strandvraksfynd. Befriade voro deras egendomar från ledungslama, *skeppsvist*, ättugälld, kronotionde och gengärden *till* Konungens underhåll då han reste i landet. Gästningsbesväret, som på denna tiden var drygt, Tingslåma, som var en gärd till Domarens underhållande, och pligten att bära budkafle, som utgjorde den tidens postgång, dråbbade ej heller d t andliga frälset: och för öfrigt voro prästeborden, lika med Upsala-ödes gods, lediga från alla besvär, utlagor och skyldigheter,

---

[85]) Wilde, hist. pragm. pag. 385.

[86]) Äfven den sluga Dr. Margaretha gjorde detta: hennes förbud till alla Kronans fogdar, att taga skatt och dagsverken af kyrko- och klosterhjon, Axevall 1393, står uti Linköp. Bibl. Handl. D. 2: s. 8.

13. *Historien om Linköpings, Skara, Strengnäs, Westerås och Wexiö biskopsdömen under påfviska tidhvarfvet.*

Linköping. Linköpings stift är ganska gammalt, men dess ålder kan ej med säkerhet utsättas. Påtageligt är likväl, att Mezerai gör det alltför gammalt, då han säger, att redan Ebbo ditsatte en biskop [87]). Äfven det, som en Messenius, Örnhjelm och andra Östgöthar berätta om Herberts biskopsdöme derstädes i nionde seklet, liknar nog mycket en dikt; heldst ingen kunnat under en lång sträcka af år uppgifva någon hans efterträdare allt intill en viss Richard [88]), om hvilken intet är bekant. Af trovärdigare uppgifter vet man, att, sedan christliga församlingar blefvo i Östergöthland stiftade, vårdades de en tid bortåt af biskopparne i Lund och Skara, och sedan af några Wexiö-biskoppar intill slutet af ellofte seklet [89]). Uti vidd och folkrikhet har detta stift eftergifvit få andra [90]). I början

87) Abregé de l'histoire de France, T. 1: p. 532.

88) Örnhjelm H. E. l. 1 c. 3. — Benzelius vederlägger denna dikt uti Proleg. ad Mon. Vet. Eccl. Sviogoth.

89) Jemf. Spegel, 2: s. 186. — Rhyzelius 1: s. 93 f. — Utländska kyrkoskribenter, Baronius, Surius, Papebroch, Baluz, Du Pin, Tillemont, förmäla ganska litet om Sveriges lärare före det 10:de seklet.

90) Vid början af 13:de seklet var Östergöthlands biskopsdöme mycket större än det nu är och hade öfver 1100 kyrkor (H. Kr. T. 1 p. 477).

hade biskoppen sin dom vid ett oansenligt trädkapell; men vid år 1140 lades grunden till Linköpings nuvarande domkyrka af en skicklig Tysk Arkitekt. Den kann ej aldeles färdigbyggas på mer än 300 år, eburu många indulgentier och andra påfliga uppmuntringar derföre användes, och ehuru flera konungar dertill anslogo halfva kronotionden. Stora inkomster hade denna kyrka, och derföre otroliga rikedomar. Hon är från grunden uppförd af slät och väl huggen tälgsten med 29 stödpelare utomkring: innantill består taket af 27 hvalfkupor, hvilka bäras af 20 väl gjorda tälgstens-pelare, hvarje par olikt det andra, och allt med mycken nätthet. Kyrkans längd inom murarne utgör öfver 163, bredden 46 och hvarje pelares högd 19 alnar. Här voro 14 altaren, vid hvilka Munkar skulle för viss lön hålla messa, samt dessutom mångfaldiga kanonikater, præbender och vikarier, samtliga råknade till 50. Man säger ock, att kyrkans *alla* fönster gått till tusende; men det vissa är, att hon under påfvedömets tid hade flera zirater än nu för tiden, och äfven ett kostbart koppartak [91]). Af eldbrand har hon ofta lidit stor skada.

Stiftets Biskoppar under loppet af denna tidpunkt uppnämnas i följande ordning: Gis-

Hela Kalmar stift med Gothland och en del af det öfriga Småland lydde derunder. Ruinerna af Visby ofgamla kyrkor, se Linnerhjelm Br. 2 D. s. 136, och Ankarsvärd derom.

91) Broocman l. c. s. 74 f. — Jemf. Spegel s. 188. — Rhyzelius s. 98 f.

lo, Stenar, Kol, Johan, Carl, Bengt, Lars, Henrik, Bove, Bengt Birgersson, Lars Lilja, Carl eller Kjell af *Bååt*slägten, Peter Torkilsson, Nicolaus, Gottskalk, Nicolaus Hermanni, Knut af slägten *Natt och Dag*, Bengt Larsson, Nils König, Kettil Wase, Henrik Tidemanni, Hemming Gadd, Johan Brask och sluteligen Jacobus Magni, men hvilken sjelf nedlade sin värdighet.

Ungefär år 1115 blef Gislo biskop i Linköping [92]), och styrde stiftet i 43 år. Han var till börden en förnäm Svensk, berömmes för välmening och goda egenskaper, samt visade sig mycket sorgfällig om kyrkors och klosters uppbyggande. Om honom finnes ock antecknadt, att han var tillstädès på det kyrkomöte, som Påfliga Nuntien Theodignus höll 1145 uti Lund. Stenar efterträdde honom vid år 1160; han var én ansenlig men derjemte äregirig, ostadig och trätodryg man. Af förtrytsamhet deröfver, att han ej kunde ernå ärkebiskopliga värdigheten, gick han i kloster,[93]) men ångrade snart detta steg, och bedref saken så genom sina mägtiga slägtingar, att han 1166 blef utnämnd till biskop i Wexiö öfver Värendsboarne. Med denne Stenar låg hans efterträdare Kol (Colo) uti långvarig träta angående gränsskillnaden mellan Linköpings och

---

[92]) Denne Gissel kallas af Hvitfeld men orätt Gesicho, af Vastovius åter Gylo.

[93]) Örnhjelm har påfl. bullan härom, H. E. L. 2. 5.

Wexiö stift; hvilken tvist omsider af en påflig Legat bilades. Kol har förevigat sitt namn genom en präktig bro vid Motala, der Vettern löper i sjön Roxen; han var för öfrigt en modig krigsbuss, och dog år 1195 i Jerusalem, dit han gjort en pilegrimsfärd. Om hans närmaste stolföljare är ingen ting vidare att säga, än att de stiftat kanikdömen och gjort hvarjehanda anordningar till vidskeppelsens och prestväldets befrämjande. Biskop Bengt Birgerson hade förut varit Ärkedjekn och förde tillika den hertigliga titeln och andra sin börds företräden, såsom son af den mägtige Birger Jarl [94]); han hade ett fridälskande sinne, lade sin gård Lena med 26 bondhemman under biskopsbordet och blef af pesten borrtryckt år 1291. En fridsam, rättrådig och gifmild man var b. Kjell, som afsomnade år 1338: han fick af Konung och Ständer till hedersskänk Skälviks gård (sedera kalladt Stegeborg) med alla dess tillhörigheter. Af dem, som efterträdde honom, känne vi redan b. Nils, såsom helgon och b. Kettil såsom krigare: den senare utöfvade någon tid den högsta magten och dog år 1465. König kallas äfven Kenicius, och Tidemanni kallas af somliga Henricus Thomæ; han var både för stiftet och riket en nyttig man, och afled i hög ålder 1500. Hemming Gadd kan anses för den märkvärdigaste af våra påfviska Prelater [95]). En man af mogna studier, ljust

---

94) Lagerbring S. H. 2: s. 782.

95) Lindeberg, Sv. Biografi, 1: s. 265 f. — Om honom berättar Messenius Scond. T. IV p. 70, Rimkrön. s. 566.

förstånd och en segrande vältalighet, nyttjades han mycket i politiska och krigiska värf af Sten Sture, som mycket värderade både hans person och hans lärda arbeten. Vid Romerska hofvet, der han i flera år bevakade fosterlandets angelägenheter, gjorde han sig så gällande, att han utnämndes till Påfvens Kammarherre och Mathematicus. Genom Danska Hofvets fiendskap hindrades han att tillträda sitt stift, hvarföre han i alla denna tidens handlingar kallas Electus men icke Episcopus Lincopensis [96]). Lika skicklig som fältherre och statsman, var Hemming en af de förnämste driffjädarne uti alla tidhvarfvets betydligare händelser; men trolöst bortförd till Köpenhamn af Christjern Tyrann, ändrade han i fångenskapen sina tänksätt och visade honom en tillgifvenhet, som man velat förklara pligtstridig. Också uträttade han mycket för sin nye Herre, men belöntes med den svartaste otacksamhet: ty år 1521 föll den snillrike mannens hufvud i Finland för bödelsyxan. Doktor Johan Brask, son af en Borgmästare i Linköping och numera Domprost, invigdes 1513 till Biskop såsom den der genom sin slughet, förmögenhet och tilltagsna sinne redan vunnit ett visst anseende. Kyrkor och kloster visiterade han flitigt, förökade den biskopliga stolens förmoner, prydde domkyrkan, och satte det förfallna kyrko-

---

96) Strinnholm l. c. Inl. s. 190. Spanska Kard. Jacobus Arborensis insattes genom en bulla.

väsendet i sitt förra skick igen. Han var den förste, som här i riket inrättade pappersbruk, hvarjemte han hade en egen boktryckare i Söderköping. På Herredagarne visade han ej mindre klokhet än försigtighet, samt förstod mästerligen att skicka sig efter tiden. Verkligen kan han anses för en patriotisk man i alla de fall då papismens maximer ej förde honom vilse, och äfven då han satte sig emot kyrkogodsens reduktion under K. Gustaf I, skedde det så konstigt, att ingen trolöshet kunde honom öfverbevisas. Vi skole ofta återfinna namnet Hans Braske uti reformationshistorien; då han slutligen såg, att han ej kunde hindra denna hvälfning, begaf han sig med en samling af böcker och dyrbarheter hemligen ur riket. Han uppehöll sig mest i Polen, der han omsider i klostret Lenda stilla insomnade 1538.

Skara. Skara urgamla stad var fordom stor; dock tviflas, att der funnits 10 kyrkor och 11 kloster [97]). Olof Skötkonung, Anund, Emund, Stenkil, Håkan Röde, Inge bodde nä-

---

[97]) **Lindskogs** beskrifn. om Sk. stift, 1 H. s. 5 f. **Linnerhjelm** i sina Br. 1: s. 32 lemnar vuer af fordna biskopshuset och kyrkan i Husaby. — **Palmsköldska Saml.** uppge i Skara fem kloster: ett på en tomt, hvarifrån var en lönngång ini domkyrkan; ett Frans. kloster bredvid S. Laur. kyrka; ett Domin. kl. vid S. Olofs kyrka; S. Karins och S. Annas kloster, detta var vid Göthala kungsgård och hade ett kapell jemte sig. Torstens offerkälla på Bysta skog och Göthene socken behöll sitt förtroende allt ifrån hednatiden.

ra vid staden, såsom i Husaby, Aranäs, Ingatorp, Levene, Axevall, Göthala samt andra slott och kungsgårdar. Uti detta landskap byggdes tidigt en stor mängd kyrkor, och, förr än på andra ställen, träffades här anstalter till ungdomens handledande i studier. När stiften vid år 1100 begynte ordentligen att afdelas, fick Skara stift behålla en emot sin ålder proportionerad storlek: det sträckte sig nemligen då ej allenast öfver Vestergöthland, utan ock öfver Vermland och Dal, samt delar af Östergöthland och Småland; men fick med tiden ett mindre område. Biskopssätet var förmodligen ifrån början i Husaby, och derefter på en gård vid namn Mildeshed (sedermera Brunsbo), intill dess domkyrkan i Skara byggdes. Man tror, att denna kyrka grundlades vid år 1020; den är af huggen sten och bygd på 18,000 aspepålar, blef färdig 1150, efter 140 år, och invigdes af bisk. Ödgrim åt Jungfru Maria [98]). Domprostembetet derstädes var in-

[98]) Denna kyrko-invigning säges ha belupit sig till ett värde af 90,000 tunnor Korn (Tidgren l. c. s. 174). Härom heter det i Brynolfs krönika:

"Skara domkyrka vigde han tå,
Hvar bonde gaf thertil fem penningar blå."

Utom och inom staden voro dessutom åtskilliga kapell: S. Annæ kapell eller præbenda, grundadt af Kaniken B Korp 1383; Själa altarets kapell med en rik præbenda, funderad på åtskilliga gårdar och räntor 1419 af Ärkedjeknen Sigge Uddesson; S. Niklas kapell. gemenligen kalladt Hedensbo, hvarunder lågo många gårdar, skogar, ängar och qvarnar vid Skara;

rättadt i Christendomens första början. Biskopparne i Skara hade under Påfvedömets tid här och der i landet de bästa lägenheter och gods, såsom Högnatorp, Leckö, Läckestad och andra, Här, såsom vid andra Domkapitel, var en Præpositus Cathedralis såsom Vicebiskop, och de sju Kanikerna hade nästliggande pastorater sig tillslagne, såsom Sköfde, Göthene, Vinköl, Gökhem, Wånga, o. s. v. Vi hafve i det föregående något nämnt om de förste biskopparne, Sigfrid, Thurgoth, Osmund eller Asmund, Adalvard; vi tillägga blott här, att under några års oroligheter vårdades detta stift af B. Egino i Lund till dess den elake Rodulvard inkom [99]).

Skara påfviske Biskoppar voro dessa: Rodulvard, Ricolf, Hedvard, Styrbjörn, Ödgrim, Bengt *hin Gode*, Jerpulf, Johan Hyrne, Bernhard, Bengt, Stenar, Lars *Jorsâlafarare*, Waldemar, Ragvald, Ulf, Erik eller Åke, Brynolf *den helige*, Bengt Thynnesson, Erik ifrån *Åklinga*, Peter från *Hersaby*, Gunnar Thomæson, Sigge Jonsson Stalle, Benikin (*Smichimus*), Lars, Nils af *Kalln* eller *Köln*, enligt g. Rimkrönikan), Rudolf, Torsten, Brynolf Carlsson, Sigge Uddeson, Sven Grotte eller Store, Bengt Gustafsson,

---

Helge-Ands kapell eller Hospital; S. Catharinæ kapell; Hel. Kors kapell (Sacellum s. Crusis). utom andra senare. Dessutom fanns här ett fattighus för svage och utlefvade prester.

[99]) Adamus Bremensis p. 47, 57.

Björn Larsson, Hans Marqvardsson, Brynolf Gerlaksson, Vincenz Bellenack, Didrik Slaghök, och sluteligen Magnus Haraldsson [100]).

Af dessa voro de tre förstnämnde Engelsmän; Styrbjörn var den förste Vestgöte, som Påfvarne anförtrodde biskopsstafven; han dog 1131. Ödgrimmer, berömd för drift och försigtighet, flyttade domen från Husaby till Skara, hvars domkyrkas inkomster han mycket förbättrade. Bengt af den ridderliga Bondefamiljen gjorde sig af det allmänna verkligen förtjent och vann det rättvisa tillnamnet den gode för sin ovanliga gifmildhet: ty han byggde flera kyrkor af egna medel, inköpte en bibel ifrån England, lät göra broar och uppodla ödefält, underhöll fattiga Studerande och var emot den skattdragande allmogen mycket lindrig, hvarjemte han begåfvade domkyrkan med klockor och en kostbar altartafla. År 1190 dog denne ädelmodige prelat i hög ålder och efterlemnade stora rikedomar. Jerpulfver [1]) var Konungens frände: han steg från domprost till biskop, och höll år 1200 det märkvärdiga Mötet på domplatsen Askubeck uti Wads socken och Hjälstads pastorat, hvarest landets inbyg-

---

100) Om alla dessa se Benzelius Mon. Eccl. Sviog. 72–82, Messenius, Hadorph, Spegel, Rhyzelius, Lagerbring, v. Dalin, Tidgren på anf. st.

1) Äfven Garp-Ulf eller Ulf Jerpe. Askubecks gamla plats, afritad af Hilfeling, synes i koppar hos Tham, polit. antekn. 1 H., Sk. 1799.

gare, ålades Tiondeu. Peter från Husaby eller Peder Larsson lefde till 1336; han stiftade tvenne präbenden. Rudolf var af den Meklenburgiska fursteslägten; han inträngdes på biskopsstolen genom K. Albrekts åtgerd, men uppförde sig med lika snikenhet som stränghet; uti slaget på Falan 1389 blef han tillfångatagen, men kom ändteligen lös igen och återfor till Tyskland, sedan han plundrat Skara domkyrka på dess guld och silfver. Bryngel Carlsson skänkte sätesgården Brynolfsbo, nu Brunsbo, till biskopsstolen; han hade på sin ålderdom medhjelpare i embetet, och afled 1430. Vincenz var en studerad och derjemte kraftfull man; han blef med de andra Svenska Ädlingarne halshuggen i Stockholmska blodbadet 1520, för det han hade samtyckt till E, b. Trolles afsättning. Slaghök var en spetsbof af värsta slaget; han kallades af bönderna "den omilde blodhunden mäster Dirik". Också fick han till slut lön efter sina gerningar. *Den siste* af dessa prelater, Magnus Haraldi, insattes af K. Gustaf utan Romerska Påfvens konfirmation; men, vidrigtsinnad emot Reformationen, rymde han, efter en misslyckad sammangaddning, ur landet till Christjern Tyrann, med hvilken han blef fången i Norrige af Danskarne och dog under sin landsflykt i Tyskland.

Streng-näs. Sedan Sverige fått en Erkebiskop med sina Lydbiskoppar eller Suffraganei; erhöll Strengnäs stift det fjerde rummet efter Upsala. Det nämnes i Eskils legend Ofvanskog, men fick sedan namn efter staden,

hvars fordna öden man icke känner, [2]). Domkyrkan grundlades nästan vid samma tid som biskopssätet; men hon stod länge under byggnad och invigdes ej förrän år 1291, då hon hade det oblida ödet att samma dag af en vådeld läggas i aska. Under påfvedömet var hon både rik och präktig, samt nästan på alla sidor uppfylld med altaren, dervid oräkneliga själamessor blefvo hållne. Stiftet har nästan i alla tider haft samma gränsor. Dess Biskoppar voro vanligen Svea Rikes Kanslerer. S. Eskill var väl Södermanlands Evangelist men icke egentligen Biskop [3]). Följande Biskopslista är antagen: Gerder, Wilhelm, Offo eller Uwe, Kool, Finved, And eller Anund, Isar, Storbjörn, Frende, Sigge eller Sigismund, Torkel, Thord, Peter Johansson, Giorder, Anders Johansson, kallad *Smek*, Arnold eller Arnd, Thomas, Erik (*Skrytare*, af Gyllenstjerna-ätten), Sigge Ulfsson Sparre, Johan Månsson, Konrad Rogge, Matts Gregersson, Jöns Beldenacke och Magnus Sommar. Nästan alla dessa voro af gammal familj; men den förste af dem, Gerder (död vid 1160), är okänd till härkomst, lefnadsskiften och förtjenster. Kol har gjort sig ödkänd för sin trolöshet emot Folkungarne vid Herrevadsbro; till att försona detta brott, fö-

---

2) Rhyzelius l. c. 1 D. s. 203 f.
3) S. Eskils legend finnes hos Vastovius l. c. p. 45 sqq., men den afb. Bryngel hos Benzelius Mon. Eccl. p. 29 sq.

retog han sig en pilegrimsfärd, hvarunder han dog 1268. Anund, på hvilken K. Magnus Ladulås slösade vedermälen af sin nåd, invigde Strengnäs domkyrka. Giorder var Ärkedjekn då han af kapitelmännen valdes, men emedan Drottningen lade sig deremot, kunde den påfliga konfirmationen icke ernås; [4]); han lärer dödt utomlands 1413. Thomas var utmärkt som Svensk Poet, hvilket hans klagosång öfver Engelbrekts mord visar [5]). Roggè eller Kyle kallas vanligen biskop Cort: han var promoverad till Doktor i Perusio, och var stiftets Styresman ifrån år 1480 till 1501. Han uppbyggde det afbrunna biskopshuset, tillökte domkyrkan med det stora choret och uppförde tornet högre; derjemte inrättade han ett Hospital för gamla sjuka präster samt stiftade ett så kalladt Jungfru Mariä psaltars-bröderskap, hvars sex skinnklädde prester skulle i S. Eskills kapell på hvar dag i veckan sjunga *till den heliga Jungfruns ära*. Som Rikets Råd visade han sig klok och redlig, samt visste att ställa sig in både hos K. Hans och hos Sten Sture. Till sin och sina föräldrars själaro gaf han fle-

---

4) **Dalin** (D. 2: s. 614) har biskopparnes dombref för Gjorder att vara biskop, och **Lagerbring** (4: 348, 590) bannlysn. bref öfver b. Anders och hans medhållare (Jemf. **Peringsköld**, 2: 193. — **Baaz** p. 105 sqq).

5) Af honom har man äfven en hittills otryckt sång *om friheten*, full af ljusa och ädla begrepp: ett nytt bevis, huru orätt man har då man antager, att i medeltiden idel obskurantism och hierarkiskt högmod voro rådande.

ra sina aflingegods jemte ett stenhus till en ny præbende i Upsala; och i Strengnäs torn visas det rum, der han skall haft sin bönkammar [5]. Matts Gregersson, äfven kallad Ryning, var en okonstlad men ej olärd man [6]: han hade blifvit Magister i Greifsvald, derefter Doctor Decretorum, vidare Domprost i Strengnäs, och i Rom Comes Palatinus. Med hans befordran till biskopsembetet gick det ganska lätt; men han hade så mycket att beställa med politiska mål, att föga tid lemnades honom till stiftets skötsel. Han samtyckte till Christjerns utkorande till konung, men blef illa belönt; ty på Stockholms stortorg föll han år 1520 med de andre slagtoffren [7]. Beldenacke hade detta namn deraf, att han var flintskallig: ty annars hette han Johan Andersson. Född i Jutland af ringa föräldrar hade han studerat så att han vardt K. Johans Sekreter, hvilken hulpit honom till att blifva biskop i Odensee. Han följde med Christjern II till Stockholm och gillade hans grymheter, hvarföre han fick full-

5) Drottn. Christina satte så stort värde på honom, att hon lät taga tvenne sulor undan hans tofflor, som lågo i Domkyrkans Sakerstia, och förde dem bort med sig (Benzelius l. c. s. 242).

6) Celsius (i K. Gustafs hist.) kallar honom "den lärde Biskoppen". Mer om honom hos Rehbinder, Beskrifn. öfver Sv. Rikskansl. s. 18 f.

7) Hans kropp blef uppbränd, sedan den legat några dagar på gatan för hundarne; man fann då, att han brukat bära en hvass hårduk

magt på Strengnäs biskopsdöme; men när Gustaf Eriksson behöll öfverhanden, drog han sig tillbaka till Danmark. Magnus Sommar valdes enligt Gustafs vilja år 1522; han var kunnig och af allvarsamma seder; men förmycket vän af papisternas satser för att kunna af hjertat bifalla Konungens steg till kyrkans reformerande. Skilld ifrån embetet 1537, framlefde han sin öfriga lifstid i Krokeks kloster.

Westerås. Ibland Sveriges äldre biskopsstift kan man räkna Westerås, hvilken stad, ej långt ifrån Mälaren belägen, varit till af hedenhös och då hetat Vesteraros eller Århus. Om S. David der anlagt något kapell, vet man ej förvisso; men under påfvedömet voro der tre kyrkor, af hvilka Vårfru eller Domkyrkan var störst, [8]); den hann ej blifva invigd förrän år 1271, och har flera gånger af vådeld blifvit skadad. Stiftets råmärken äro obetydligt rubbade sedan dess början, men länge måste det hafva dröjt, innan Vesterås biskoppar vunno anseende och lydnad hos Dalarnes inbyggare vid de nordligaste fjällen. Också finner man, att prästerna i St. Tuna af detta så kallade "Jernbäreland" hade i påfvetiden en serdeles värdighet, och voro tillika Vesterås Kapitelmän. Christendomen planterades der af lärare än från Vestmanland än från Norge. Biskoppen i Westerås var vanligen Qvæstor Curiæ Romanæ (Roms Skattmästare).

Efterföljande biskoppar hafva under ka-

---

8) Om Vesterås domkyrka se Grau l. c. s. 77 f., der hon finnes afstucken i koppar.

olska tidhvarfvet styrt detta Stift [9]), nemligen: Amund vid år 1100, Henrik Pauli, Peter Olofsson, Richard, Ilian, Ægidius, Robert, Benedikt Germundi, Magnus Eriksou, Carl, Israel Johansson (Ängel), Peter Elofsson, Nils Kettilsson (Hvit), Magnus Arfvidsson, Israel Erlandsson, Ödgisl Håkansson, Magnus Eskilsson, Matthis Larsson, Hartika Andersson, Bena, Nils Michelsson, Petrus Ingevasti, Nafno Krigabusk, Olof Helgesson Knop, Åke Johansson, Peltr Mattisson, Olof Gunnarsson, Behgt Knutsson, Börge Månsson, Lydika Abelsson, Olof Andersson, Olof Larsson, Otto Svinhufvud, Peter Jacobsson Sunnanväder, samt Petrus Magni. — Få af dessa hafva någon märkvärdighet. De förste af dem voro utlänningar, men Bengt Germundsson, hvars fader var en Uplands Lagman, besteg 1227 biskopsstolen med påfligt samtycke och bekräftelse. Karolus, af en förnäm och rik slägt [10]), hade studerat vid utländska lärohus och någon tid varit Kanik i Linköping då han 1259 kom att tillträda biskopsembetet i Vesterås; han invigde ej allenast denna stadens domkyrka utan ock öfver 20 i hans tid byggda kyrkor i Vestmanland och Dalarne. Petrus Elofsson blandade sig mycket i verldsliga saker,

---

9) Messenius uti sin Chron. Ep. Cap. X har en annan ordning än Petrus Svart och efter honom v. Stjernman och Rhyzelius.

10) Verelius, Noter till Herv. Sag. s. 66 f, 193 f. — Örnhjelm H. E. p. 405.

och lät afgå ett märkvärdigt bref till Påfven emot Lundiska primatet [11]); han medföljde ock på ett fälttåg för att omvända de underkufvade Karelerna, men råkade omsider i de regerandes ogunst, så att han nödgades fly till Trondheim, der han i elände afled 1299. Öar, en Kanik i Upsala, och Haqvin, en Prost i Vesterås, utvaldes sedan, men afsade sig denna heder. Ödgisl (Egislus Haqvini), förut Dominikaner-Prior, var ej utan insigter: under sin tjugoåriga embetstid inköpte han många gårdar och bygde Odensvi kyrka, der han blef begrafven 1352. Bena eller Benedikt [12]) hade såsom Kanik i Skara visat sådant mannamod i de dåvarande borgerliga krigen, att han för sina militäriska bragder blef befordrad till Vesterås biskopsdöme 1384. Hurudan han var som Andlig, derom är man i okunnighet; men 1395 var hans dödsår. Nafno, en Pommersk Adelsman, förde stor hofstat, död 1421; Olof Gunnarsson, en välmenande Man, *blef förgifven* 1460, emedan han ville hålla prester och munkar i ordning; Lydika eller Lydichin, född i Nyköping, var mån om fosterlandets väl och dog saknad 1487. Otto Svinhufvud var utmärkt af qvickhet och behag; genom aflatsbref samlade han stora summor, uppförde praktbyggnader, bekostade i Basel tryckandet af Brevia-

---

11) Lagerbring D. 2: s. 794.

12) Benzelius anmärker till Diarium Vaxstenense, att hans egentliga namn var Beno Henrici Korp. (Scr. Rev. Svec. M. Ævi T. 1. p. 103 n. o). Lagerbring antar ej att Bene är förkortadt Benedictus (3: 842).

rium Arosiense, och lefde så yppigt att han aldrig reste med färre hofmän än 60. Misstänkt för hemliga stemplingar med de Danska, blef han af Sten Sture satt i förvar, och dog i Stockholm 1522. Imellertid hade Sunnanväder trädt i hans ställe; men öfverbevisad om förräderi, blef han 1527 efter laglig dom i Upsala halshuggen och steglad. Petrus Magni ägde färdighet i många språk och hade varit Påfvens Kansler. Ehuru sjelf påfviskt sinnad, satte han sig icke emot Reformationen utan förmanade sitt stifts andlige till stillhet. År 1534 skilldes han hädan i en hög ålder.

Wexiö. Näst Skara torde Wexiö Stift vara det äldsta i riket, så vida det är sant, att St. Sigfrid, som i synnerhet plantade Christendomen i Värend, varit der den förste biskoppen. Wexiö hade ifrån hedenhös hetat Östrabo, en by i Kinnevalls härad belägen, mellan åkrar, ängar, lundar och sjöar, hvadan den erhållit sitt namn; men stadsprivilegier fick den 1342 af K. Magnus Smek, [13]. Att domkyrkan skulle vara grundlagd af ofvannämnde Smålands Apostel, är föga troligt; snarare har den i en senare tid tillkommit [14]), men är genom många brandskador så förändrad, att man nu ingen kännedom har om hennes förra utseende och ålderdomsmärken. Stiftets grän-

---

[13]) Wallquist Eccl. Saml. 1:sta Fl. s. 37 meddelar dessa privilegier.

[14]) Om denna kyrkas fordna rikedom kan ses ett af Gahm meddeladt manuskript hos Wallquist l. c. 2 Fl. 231. Hon är mer än 82 alnar lång, 46 bred och nära 20 hög.

sor hafva tid efter annan blifvit än utvidgade, än åter inskränkte. Om dess första biskoppar, Sigvard och Johan, hvilka med S. Sigfrids goda minne skola ha blifvit tillsatte, vet man nästan ingen ting [15]). Efter dem var åtminstone på ganska lång tid ingen biskop i Wexiö, utan torde den meningen vara sannolikast, att Smålands christne församlingar väl haft ordentliga lärare allt ifrån deras begynnelse, men likväl legat under Skara eller Linköpings biskopsstol, intill vid pass år 1166, då den redan omtalte Stenar ville hafva Wexiö till ett eget stift [16]). Han blef likväl missnögd med stiftets trånga omkrets, och slöt sin oroliga lefnad år 1192. På listan af Wexiö öfriga katholska biskoppar finnas inga frejdade eller vigtiga namn; de voro: Johan Erngislason, Gregor, Forkvid, Assar, Bono (med tillnamnet Hetta), Magnus, Bo eller Boëtius, Thomas eller Thynne Johannis, Henrik, Petrus (*Selandus*), Hemming Laurentii, Eskill Thorstani, Gudmund Nicolai (kallas ock Herr *Germund* af *Öxetorp*), Laurentius Michaëlis, Nicolaus Olavi, Ingemar Petri. Om Gregor har man allenast det märkliga att förtälja, det han satte sig emot Påfvens påstående om äktenskapsförbud för prästeståndet; han lefde omkring år 1250.

15) Nettelbladt (Diss. de Episc. regni Svion. Romano Cathol. c. 1 sect. 1 §. XVII) säger, att i Wexiö ej var någon egentlig biskop före Stenar.

16) Jfr Nettelbladt l. c. — Bring Diss. de Episc. p. 17.

Thynne nedlade biskopsembetet 1356, men förbehöll sig Riksrådsvärdigheten; han var en klok och gällande Man. Under Hemmings embetstid gjorde Drottning Margaretha och Riddaren Erengisl Sunesson stora testamenten till Wexiö domkyrka, för att der alltid få själamessor. Ingemar såg med misshag K. Gustafs bemödande att störta påfvedömet, men var nog varsam att dervid tiga; han afled år 1530.

Då vi, ibland de nu uppräknade Styresmännen i de åtskilliga Stiften, funnit några förståndiga och aktningsvärda män; hafve vi med harm sett den vida större delen drifvas af högmodets, girighetens och regersjukans anda, mera uppförande sig såsom verldsliga herrar än som andlige herdar. Att beskrifningen om deras lefnadslopp måste vara mager, säger sig sjelft: ty, långt ifrån att besörja om menniskornas undervisning om Gud och Hans vilja, hafva de beprisat legender, traditioner, påfliga dekreter och bullor framför den heliga Skrift; och pilegrimsresor, testamenten till kyrkor och kloster, aflater, allmosor och själafgifter hafva de, endera af egennytta eller en likaså oförlåtlig okunnighet, utgifvit för orsaker till saligheten. Att vinna själar åt Christus, var icke deras bemödande, kanske icke engång deras syftemål; men, delande i allmänhet med Romerska presterskapets pöbel obekantskapen med Nya Testamentet och den ljusskygga räddhogan för vettenskaperna, delade de ock med denna af dem trampade hop den snöda verldskärleken och denna sanslösa strid emot ljusets nya flod, hvarmedelst de blott befästat oför-

gängligheten af sin egen vanära. Vare långt ifrån oss, att tadla dem för deras anhänglighet vid den ärfda tron, om ock i våra ögon villfarande; så framt denna anhänglighet flöt af redlig öfvertygelse, kunde den visst icke i sig sjelf vara ett hinder för rättskaffenheten af deras hjerta och lefverne. Medgifvom ock att de befunno sig i en ofördelaktig belägenhet och ofta mot sin vilja förtrycktes af händelsernas kedja; men huru mycket godt skulle de ej, allt detta oaktadt, hafva uträttat med det fasta uppsåtet att gagna! Af män, som äga samhällets företräden och dessutom så många medel till bildning, fordra vi med skäl mycket: ej allenast det onda, de förorsakat, utan ock det goda, de underlåtit, länder dem till rättmätig förebråelse. Våra katholska biskoppar stodo på en punkt, der deras medverkan för sedligheten eller till afvärjande af tidens eländen kunnat vara i hög grad inflytelserik; men äfven de bästa ibland dem gjorde föga för denna hufvudsak, och, i stället för en biblisk gudadyrkan, sökte de ett fåfängt beröm i kärlekslösa kärleksverk och andaktstomma andaktsöfningar. De hafva likväl, sant nog, ej ensame gjort sig skyldige till en slik anklagelse: äfven efter reformationen, denna Christendomens restauration, framträdde alltsom oftast sådane Prelater, de der ej erkände den oafvisliga nödvendigheten af fasthållandet vid bibelläran och de der i många fall betedde sig såsom män från hvilka Gud tagit sin Anda. Fortsättningen af Kyrkans historia skall beklagligen lära oss, att utbredandet af den renade läroformen

j altid medförde den önskade förbättringen f dess bekännares seder. Många antogo den lott till följe af politiska bevekelsegrunder; ch hos de så kallade Evangeliske Biskopparne räffade man nästan likaså sällan, som hos de Latholske, spår af denna gudaktighet och dena oegennyttiga fromhetsanda, som lågar hos esu rätta tjenare. Ofta lyssnade äfven de till lfängans och ärelystnadens röst; och, om de j lika uppenbart förrådde denna anda af påfisk herrsksjuka, som vi med skäl fördöma os Katolicismens anhängare, så var det minre brist på vilja än på tillfälle att låta den tbryta.

14. *Om det ringare Katholska Presterskapets låge och bildning i Sverige.*

Klerkernas ingordning. } Det lägre presterskapet, som utgjorde de egentlige folklärarne, ade i sjelfva verket mera tillfälle än deras öge förmän att leda menigheten; men huruan var deras ledning? Religionens nästan allänt sporda ringa verkan på tänkesätten och ederna ådagalägger nogsamt, huru blinda des ledare sjelfva voro. Mellertid var det ifrån em, som all tidens upplysning skulle utgå; ch de gjorde åtminstone något för ändamålet, å deremot de hedniske Odinsprästerna hade jort platt intet. Att ordet *prest* kommer af et latinska presbyter och *klerk* af clericus, är fverflödigt att erinra; härmed förstods ej alleast de vigde religionstjenarne, utan ock an-

dra, som hade att beställa med kyrkohandlingar, ehuru icke ordinerade, och hvilka stundom kallades "mästare i bokalist" [17]. *Biskoppen* var allas deras förman, hvars embete, vi upprepa det här som korrtast, var att viga prester, hålla visitationer, dömma i klostrens tvistigheter, meddela aflat, dispensera i vissa tillfällen, inviga kyrkor och kyrkogårdar, stadfästa gåfvor till andliga bruk, o. s. v. Ofta voro biskopparne tidens skickligaste Ministrar och Generaler, men blandade sig äfven i handelsaffärer samt uppblåstes af rikedom och magt, medan deras underhafvande knappast hade en torftig bergning. När nu dessa kyrkans fäder blefvo förmycket invecklade i krigs- och stats-saker, så att de ej hade tillbörlig tid till klosteruppsigten, tillsattes prostar såsom biskopsmedhjelpare; de voro derjemte kaniker, hvilkas embete var, såsom vi redan hört, att läsa och förklara de kanoniska skrifterna, att lefva efter vissa dem föreskrifna reglor, att undervisa ungdomen i bokliga konster, att påpassa de gudstjenstliga sångerna, samt att förvalta domkyrkans gods [18]: alla hade feta præbender, och alla stodo under Biskoppens tillsyn likasom Munkarne under deras Abbots. Ordet *prost* skrefs

---

17) Dikman l. c. s. 248 f.

18) *Consistorium* heter så a consistendo, eller derföre, att parterna der alltid stodo; *Domkapitel* af templa capitularia, och dessa åter af capita vel observanda vel legenda (Wilskman Eccl. Verk s. 141). Om Assessorerna i dessa kapitel och deras olika benämningar, är tillförne ordadt.

af de gamle på åtskilligt vis, såsom *provest*, *probst*, *provaster*, *prostir*; alla dessa benämningar härleda sig af det latinska præpositus. Dessa prostar voro af två slag: de, som sutto vid domkyrkorna, förde vice presidium uti biskoppens frånvaro och förvaltade ofta höga riksembeten; men landprostarne skulle blott tillse, huru presterna sig förhöllo i lära och lefverne. *Curatus* var så mycket som Kyrkoherde, eller den, som skulle hafva vård om en viss sig anförtrodd hjord; men understundom kallades Socknepresterna, efter medeltidens stil, *Rectores ecclesiarum parochialium* [19]. Prosterierna voro få, och socknarne voro ej heller på långt när så många som nu, men delades tid efter annan uti mindre. Gemenligen fick pastoratet sitt namn af den byn, der moderkyrkan byggdes. Ingenstädes voro större socknar än i Finland, hvarest deras omkrets ofta innefattade 20 mil [20]. *Capellanus* och *Sacellanus* kommer af Capella och Sacellum, ett helgonshus. Inga Kapellaner eller kyrkopresternas ordinarie medhjelpare voro före Reformationen [21]: de, som

[19]) Lagerbring Mon. Scan. Vol. 1 p. 105. — Strax efter reformationen hade man *Religions probstar*.

[20]) Benzelius Utk. s. 201.

[21]) Wilskman l. c. s. 90. Dikman påstår likväl motsatsen (s. 271). — Enligt kanoniska lagens principer kunde ingen kyrka vara utan altare, och intet altare utan reliqvier, hvilka lades i ett fyrkantigt hål på venstra sidan af altaret som kallades fenestrella. Presten, som kringbar dem vid messan i ett s. k. sacellum eller capella, nämndes deraf på efvansagda sätt,

denna tiden så kallades, betjente Konungarne både som prester vid hofkapellet och såsom handskrifvare. Äfven de förnämare af Adeln hade sina huspresrer, liksom ock Biskopparne hade sina egna tjenstemän af lika benämning och beskaffenhet, som förestodo vissa helgons kapeller. Den tiden voro boksynte män rare, och blefvo derföre framdragne och hedrade.

Presterskapets tillsättning, samt presters drägt och underhåll.

Ansgarius och hans efterträdare på Hamburgiska erkebiskopsstolen tillsatte efter eget godtfinnande lärare uti Sveriges nyss plantade församlingar; men det varade ej länge, innan folket blandade sig i presters tillsättande [22]. Kyrkobalken af K. Christophers landslag stadgade dess valsätt, ehuru den var mycket begränsad och obestämd. Vid förefallande ledighet satte Socknemännen vanligtvis tre prestmän på förslaget, af hvilka Biskoppen utnämnde en; men i fall pastoratets inbyggare ej voro ense om valet, *tillsatte Biskoppen* hvem han ville, och synes hans magt ha varit vidsträcktare än Konungens nu för tiden vid Regala Gälls bortgifvande. Konungen kunde blott tillsätta pastorer der han hade patronatsrätten, men äfven då var biskoppen befogad att pröfva [23]. Huru det tillgick vid

---

[22]) Jemf. *Något om Prestval* s. 5. — Eccles. Tidskrift af Rogberg och Winbom, 1 H. s. 49 f. Skånelagen var fåordig härom: "Böndar seulu med biskopsvilja präst välja."

[23]) Lagerbring 2: 386. Angående en pastors egenskaper heter det: han skulle *ägha konst* (hafva insigter), vara *präst ok ägh påpling* (till

sjelfva prestvalen, derom tiger Historien; troligen var proceduren ganska enkel, enligt tidens lynne och samfundsordningens föga utbildade skick, men det mägtiga episkopala inflytandet lär jemväl här visat sig verksamt. Såsom det ännu ej var i kruk, att med skrifne fullmagter förordna embetsmän, sattes de merendels i sina syslor genom utvertes tekn och ceremonier: biskopparne med ring och staf, pastorerna medelst öfverlemnande af kyrkonyckeln [24]). Presternas kläder voro förmodligen svarta, men utom tjensten gingo de blåklädde [25]). De njöto för öfrigt alla de rättigheter, som då följde af deras stånd och som voro oupplösligen förbundne med hierarkiens fördel. De voro aldeles oberoende af verldslig rätt och åtlydde ingen annan laggifning än den kanoniska [26]); men nödgades deremot ofta hårdt trycka folket, för att hafva medel till att mätta

---

manliga år kommen) och hafva *vixlobref* (prestbref); Stjernhök l. c. p. 405.

24) Lagerbring l. c. s. 396.

25) Något missbruk måste ha insmygt sig, efter Concilium Arbogense 1396 fällde ett kraftigt beslut emot presterlig yppighet; se Hambræus l. c. H. 3 s. 278.

26) Till vedergällning togos de i sina mägtiga förmäns beskydd emot allt verldsligt intrång. Bref af E. b. Olof i Upsala, Thomas af Strängnäs, Oloff aff Westerås och Magnus af Åbo, till alla Fogdar och Ämbetsmän i Linköpings biskopsdöme, med förbud, vid straff af bandlysning, att de icke skulle oförrätta eller våldföra kyrkan och dess personer, Arboga A:o MCDXXXVIII (se Link. Bibl. Handl. 1: s. 101 f).

prelaternas slukande girighet. Kyrkoherdarnes lön bestod dels i frivilliga gåfvor, offer, och den dem tillkommande del af tionden, dels hade de mensalhemman och dessutom sitt eget prästebol, fritt ifrån alla besvär, undantagandes brobyggning [27]). Enligt biskop Bengts tiondesättning på Öland af år 1436 skulle de hafva sin andel af allt hvad på jorden växer, råg, korn, hvete, hafre, ärter, bönor, lin, hampa, rofvor, humle, hö, kål, äpplen, päron och alla trädfrukter, vidare af alla slags hemdjur äfvensom af fisk, ved, med ett ord, af allt hvad som kan aflas och förvärfvas af jorden, väder och vatten: villiga tiondegifvare lofvas Guds nåd och allt godt, men oredliga hotas med förbannelse till själ och kropp [28]). Vestgöthalagen talar ock om en i gamla tider brukelig tionde, som kallades *hufvudtionde*, hvilken var en sådan som borde ges af allt det en ägde när någon blef död eller reste af landet, undantagandes af säd. För själamessor gafs mycket [29]); fulla själafgiften var fem öre, men den kunde ock förvandlas i persedlar, nemligen "aderton alnar lerft, nio lena bröd (limpor),

[27]) Dikman l. c. s. 273 f. P. Martin IV:s bulla om tionden, Lagerbr. 4: 21.

[28]) Lagerbring, 4 D. s 327. — Birgers br. om Ups. Kaniktionde, l. c. 3: 103.

[29]) Vestg. L. kyrk. b. 12 Fl. 3 §. lyder så: "alt thet kyrkia giffs havi kyrkian, ok präst thet honom giffs, hvad thet är hälder jord älla lösa pänningar." Jfr Östg. L. Christn. B. 2 Fl. 3 §.; hvilket ock egde bestånd när alla enskilta lagar sammandrogos till en allmän lag för hela Svea och Götha rike.

nio marker smör, och för årsmotsmessan fyra alnar lärft", ofta gafs äfven vid dylika tillfällen mycken jord både till kyrkor, kloster och prästebol, och detta fick ej ändras. Hvad som tilldeltes presten för hans möda vid begrafningen, blef kalladt *likstol*, d. ä. likets eller den dödas säte och stol i himmelriket; och den, som der ville ernå ett högsäte, betalte gerna för många messor. Uti Upland och de nordligare provincerna hade presten fem offerdagar; Juldag, Påskedag, Helgemässodag, Kyndel- och Kjärtmässodag; då bonden skulle offra penningar och hustrun annat. Östgötharne offrade blott om Jul, Påsk och Pingest; men Vestgötharne hade till offerdagar Påskedagen, Kyrkmässodagen, Vårfrudagen om hösten, Själedagen efter Michælistiden, Helgonmässodagen, Juledagen och Kyndelsmessodagen [30]. Vissa dagar gjorde ock socken sammanskott af allehanda matvaror, såsom bröd, fläsk, ost, fisk, harar, fogel, smör, hvilket kallades *maatskott* eller *matgjärd*. Helsingelagen påböd tre matskottsdagar; annars brukades blott *en* sådan om året. Serskillt vedergälldes presten för barndop, brudvigsel, sjukbesök, oling, och hustrus kyrktagning [31].

Presternas ogifta lefnad. Hvad som utmärker Nordens presterskap framför klerkeriet i

---

30) Dikman l. c. s. 282.

31) Se K. b. af Uplands och Helsingelagen. Helgonskylden, som lär varit en erkänsla till presten för dess besvär på helgonens dagar, är en från tionden skilld men gammal utlega till klericiet; jfr Nyström om Sv. hem. s. 32.

de sydligare länderna, är dess långvarigare och ifrigare motstånd emot celibatlagens införande [32]). Så snart den nordiska hierarkien kommit på samma fot som det öfriga Europas, så begynte Roms Patriark sina ohöljdare försök att betrygga sin magt genom att ej allenast skillja kyrkan ifrån Staten utan ock sålunda bestämma deras inbördes förhållande, att icke den senare utan den förra blef den befallande. Och härtill var celibatslagen det bäst passande medel, — celibatet, detta bedröfliga förstöringsmedel för sällhetens ömmaste förbindelser, som i moralisk hänsigt ej annat kunde än medföra de förderfligaste följder. Huru kunde ock presterna, under deras lika sysslolösa som sorgfria vällefnad, emotstå naturens drift? Också kostade det Kurien mycken kamp, innan den kunde skillja presterna från deras äkta hustrur: på sina ställen gick det ända till blodsutgjutelse; och hvarest de måste vika för öfvermagten, der började de utan all blygd att föra en utsväfvande lefnad. Ju häftigare motståndet var, desto strängare blefvo förbuden. Presternas äktenskap var ett hufvudföremål för Påfvarnes klagan [33]) men ock en aldrig alldeles underkufvad fiende, som hierarkien fann i Norden. Qvinnor hade den Odinska religionens tjenare haft, qvinnor hade i Christendomens äldsta tider i Norden alla de prester haft som ej voro munkar [34]). Erkebiskop Eskill

---

32) Münter, D. Ref. H. 1: s. 120 f.
33) Lagerbring l. c 2 D. s. 354.
34) Münter, Priesterehe und Cölibat in Norden, uti Verm. Beitr. s. 331 f.

i Lund hade barn. Efter 100 års strid trädde konkubiner i äkta hustrus ställe; men det högsta straff, som Påfvarne derpå kunde sätta, var prestsöners uteslutande från kyrkoembeten. Norges kyrkohistoria är i detta fall som i allt annat mycket njugg på upplysande fakta; emellertid vet man, att biskopparnes Synodalförordningar mot presterliga giftermål voro medstadels der fruktlösa: presterna höllo ordentliga bröllop med sina bisofverskor eller makar (dem de kallade medhjelperskor), och konkubinatet, ehuru derföre måste erläggas böter, ansågs ej för synd. Påfliga Legaten Theodignus hade på Lunds första Nationalconcilium förgäfves förnyat äktenskapsförbudet: presterskapet lydde icke, och Påfven Honorius III klagade bittert öfver nationens hårdnackenhet. Omsider genomdrefs saken i Sverige på Skenninge Möte, der Kardinalen Vilhelm tog det lägre presterskapet i beskydd emot prelaterna, med villkor af celibatslagens hörsammande. Men intill reformationstiden blef ändock allt vid det gamla: presterna hade ofta mer än en frilla; och det var och blef omöjligt att hindra hemliga öfverträdelser af denna orimmeliga lag, då sjelfva prelaterna och kanikerna uppenbart kringförde sina oäkta barn. Hvad bekymrade sig ock Romarehofvet om ståndets moralitet? Genom suspension och bannstraff kunde man väl förmå presterna att skillja sig från sina hustrur; men de behöllo dock en eller flera konkubiner, som biträdde i hushållet.

Presternas tillstånd och seder. — Presternas tillstånd i Norden före Reformationen liknade i

det mesta deras belägenhet uti hvarje annan provins af den katholska kyrkan: de stodo under sina biskoppar, och denna subordination var ganska tryckande. I synnerhet voro biskopparnes visitationsresor dem till stort besvär, dels emedan de kommo med talrikt följe, dels emedan de fordrade stora afgifter. Hälften af den dagens offer tillhörde dessa glupske förmän, hvilken afgift (under namn af *Cathedraticum*) sedan blef beständig, oansedt de ej visiterade; spoliernas rättighet utöfvades af dem så snart de hade patronatet öfver en kyrka, hvarvid den aflidnes anhörige gingo miste om allt arf; och dessutom klagades ofta öfver deras exaktioner, [35]). Väl sökte en och annan Regent att hindra de lägre presternas förtryck; men dessas villkor försämrades ock betydligt i den mån Tiggarmunkarne fingo insteg: ty genom list och våld bemägtigade de sig Skriftestolarne, och hade så mycket större tillopp, som de gåfvo synda-aflösning för bättre pris än pastorerna. Öfver förminskningen af sina inkomster tröstade sig dessa medelst tygellöshet i njutning [36]); och hvem kunde sätta ett mål för deras vällustiga lefnad, deras råa vederstyggligheter? Deras hufvudkaraktär var snålhet, den kände ingen gräns; och bönderna hade på denna tiden, enligt både klericiets och

---

35) Münters Magaz. 1: 104. — Anchers Lovhist. 11: 117.

36) Om presternas och munkarnes seder har S. Brita ganska starkt yttrat sig, Revel. Lib. IV. Cap. 33.

Adelns tänksätt, endast i den mån värde fram- för deras boskap, som de förskaffade dem me- ra nytta. Då de saknade ljus i förståndet, vo- ro de äfven förutan den rätta känslan af ära och endast begifne på en lättjefull lefnad. O- aktadt de hade ganska litet att sysla, vårdslö- sade de likväl ej sällan mycket vid förrättan- det af sina mekaniska embetsgöromål. Påfven Alexander III nödgades redan i sin tid klaga öfver presternas vårdslöshet, att endast nyttja torr vindrägg eller brödet doppadt i vin vid den heliga Nattvardens utdelande åt Lekmän, samt utan att gifva dem den presterliga väl- signelsen, hvilket, som orden lyda i nyssnämn- de Påfves bref, ej vore christeligen handladt och stridande tvertemot de påfviska stadgar. Genom sina lärares försummelse blef allmän- heten äfven nog ofta förhindrad ifrån den all- männa gudstjenstens utöfning på de vanliga hög- tidsdagarne. Omsider blef dock sådant miss- bruk förekommet då Kyrkoherdarne vid straff af böter ålades, att åtminstone för sin försam- ling hvarje helgedag uppläsa *Pater noster*, *Ave Maria* och *Credo*. För öfrigt gåfvo de i all- mänhet sina förmän intet efter i laster [37]). Äktenskapsförbuden medförde hemlig och up- penbar otukt, och man saknar ej exempel äf- ven på Nunnors utsväfningar med prester. O- kunnighet, råhet, fylleri stemplade de flesta af ståndet: värdshusens och krogarnes besökan- de, eller jagt utgjorde nästan de maklige pre- sternas enda sysselsättningar, hvilka dessutom

---

[37]) Münter, D. Ref. H. 1: s. 137.

hade det oskick, att löpa omkring på gatorna i deras drägt och med vapen. Simonien var starkt i gång fastän i alla kyrkolagar förbuden. Om senare tiders ej aldeles okända pastoratshandel och studiernas åsidosättande hos några af kyrkans tjenare tyckas sätta oss tillbaka i denna jernålder, så hafva vi dock, lofvad vare Gud! en religionslära, som, kraftigare än papismens, verkar till både lärares och åhörares sedliga förädling.

Lika mörk är skildringen öfver det katholska presterskapets vetenskapliga uppfostran och bildning. Ännu var ej menniskoförnuftet lossadt ur sina fjettrar och väckt ur den dvala af hoglös maklighet, som skyr mödan att tänka, forska och pröfva. *Skolastikens* merendels onyttiga gräl utgjorde tidhvarfvets högsta upplysning och vishet: oanvändelig i allmänna lefvernet, var den äfven utan all förmåga emot fallstreken af ett förderfvadt hjerta eller emot bekymren på *lifvets* slippriga bana. Jesu rena, enkla, saliggörande lära återfanns likså sällan i tidens undervisningsböcker, som den hördes i templens helgedomar och ungdomens lärosalar. Ibland de frågor, hvilka enligt stadgarne borde föreläggas dem som anmälte sig att ingå uti det andliga ståndet, var äfven denna: "om de kunde läsa Evangelierna och Epistlarne, och om de kunde uttyda åtminstone bokstafliga innehållet" [38]. K. Alfred den store beklagade sig, att ända ifrån Humberfloden till Themsen var ingen

Lärostândets bildning.

38) Brucker Hist. Philos Vol. III. p. 631.

prest, som förstod Lithurgien uti dess grund-språk eller som kunde öfversätta från Latin ett stycke, ehuru lätt att förstå [39]); och på andra ställen, serdeles i vår Nord, voro de andlige någon gång ännu okunnigare. Uti medeltiden kunde få personer härstädes, äfven af högsta värdighet, tekna sina namn. Våra förnämsta Skolor voro i Lund och i Skenninge; men de stego aldrig till något högt anseende, och de, som ville få en lärdare daning, måste besöka utrikes lärosäten [40]). Dansken Nyerup har lemnat oss en på urkunder byggd uppgift på de läroböcker, som under denna tidpunkt begagnades af den studerande ungdomen [41]); de öfvertyga oss derom, att undervisningens tillstånd var i hög grad eländigt. Den lärde Erkebiskoppen i Lund, Andreas Sunesson, som hade varit Professor i Paris, gjor-

---

39) Robertson l. c. 2, s. 58.

40) Eichhorn allgem. Kulturgeschichte 1: p. 252. — Före sin utresa till Rom 1291 utgaf Erkeb. Johan, jemte Upsala Domkapitel, stadgar för de i Paris studerande Svenskar, till hvilka Domprosten And skänkt ett hus: deras antal skulle vara tolf; deras Rektor residerade i Upsala, men i Paris styrdes de af Prokuratorer; de spisade vid ett kommunitet och njöto dessutom understöd i penningar: de fingo ej tala annat än latin, ej spela, ej hafva hundar, o. s. v. (Fant, Utk. till Sv. H. 1 St. s. 111).

41) Notitia librorum, qui ante reformationem in scholis Daniæ prælegebantur (1784); och man kan taga för gifvet att Sveriges Skolböcker ej voro bättre. Prof på andaktsböckernas uselhet ger Pontoppidan, Ref. H. p. 12, 17.

de väl hvad han förmådde till kunnighetens uppkomst, och några få ädla Svenskar gingo i hans fotspår; men verkningen deraf var knappast märkbar, och det var först Reformationen, som satte lároståndets medlemmar i nödvendighet att utbilda sig genom läsning.

15. *Svenska klostrens historia.*

Klostrens upphof, nytta och skada. Munklefvernet är, som man vet, och som vi här upprepa, vida äldre än klostren: ty under de blodiga förföljelser, som af några Romerska Kejsare anställdes emot de Christne, voro många af desse, som af fruktan för plågor flydde undan i skogar och ödemarker, der de antingen lefde hvar för sig i enslighet eller några af dem tillhopa i fattigdom, fastande och böner. Häraf kallades de *Anachoreter* eller *Eremiter* och *Munkar*; men hvad de egentliga klostrens ålder och början beträffar, så är temligen *säkert* att de äro nästan jemnåriga med de Christnas första kyrkor, som begynte här och der att byggas sedan församlingen i det fjerde seklet vunnit mera lugn. Dessa kloster voro i början sammanlefnadsplatser, der en hop menniskor, som söndrade sig ifrån andras omgänge, öfvade gemensam andakt och imellanåt brukade jorden. Och när dessa platser bebyggdes med bättre bonings rum, skedde det till den ändan, att de skulle vara publika undervisningshus [42]; hvilket också en lång tid skedde, så länge lär-

---

[42]) Jemf. Häggmans Tal s. 55 f.

dom och lefverne höllos rena från vidskeppelse, egennytta och andra laster. Men snart insmögo sig de förderfligaste missbruk, hvarigenom klostrens ifrån början goda och nyttiga ändamål nästan aldeles förfelades. Sedan man inbillat folket, att himmelriket kunde förtjenas genom skänker till klostren, riktades dessa beständigt genom gåfvor och testamenten, ökades både till mängd och pragt, samt befästades liksom slott: der lefde nu ej mera flitiga, sparsama och med litet förnöjda Munkar, utan sådane, som tillbringade sin tid i lättja, sjelfsvåld och vällust. Vi hafve nämnt, att det ohyggeliga celibatet föreskrefs presterna som en lag: en lika vanvettig och onaturlig sed rådde ibland klosterfolken, och om en Munk eller Nunna gifte sig, räknades det för lika brottsligt som blodskam [43]). Messenius räknar blott 60 kloster i Sverige, men Rhyzelius öfver 100, ehuru han vidgår, att en del af dessa voro helt små och fattiga [44]). Klostren tillvällade sig fristadsrätt [45]), och de beröfvade åkerbruket och handtverken många menniskor, som, i

[43]) Suhm i hist. mus. s. 15.

[44]) Rhyzelius, Klosterbeskrifn. s. 14. En klosterförtekning i manuskript finnes på Löparöds bibliothek, en annan på det akademiska i Lund.

[45]) Likasom man anlade vägar och broar "till vinnande af själens salighet," så slösade man ock i samma afsigt sitt goda på klostren. I likhet med andra andliga egendomar befriades de från formliga skyldigheter till staten, af Ledungslama, Skeppsvist, Áttegäld och Gengärd, m. m. hvaremot åt dem öfverläts vissa kungliga rättigheter (Schörbing l. c. 3 h. s. 33).

stället att med sitt arbete gagna samhället, här nedgrofvo sina pund. Munkarne voro i allmänhet skadligare än de sekulära klerkerna: de voro Påfvens spioner och liksom stående härar, och folket offrade åt dem hopetalspenningar, för att göras delaktig af deras goda gerningar. Deras kyrkogårdsjord blef ansedd för heligare än Socknekyrkornas, deras mässor för kraftigare än alla andra presters. Ifrån det trettonde seklet öfversvämmades landet i synnerhet af Tiggarmunkarne, hvilka traktade efter att tillegna sig monopolium på bigtstolarne och äfven lyckades att undandraga sig biskopparnes jurisdiktion: de skulle ej hafva någon egendom men de gåfvo sina mångfaldiga besittningar namn af kyrkans gods, som de endast förvaltade; och för öfrigt öfvergå skandalerna i deras seder all föreställning [46]. Ju närmare reformationstiden nalkades, dess mera tilltog klosterväsendets missbruk jemte allt annat deraf följande ondt. Stundom lefde Munkarne under samma tak med Nunnorna, och behöfde visserligen icke de underjordiska gångar, som man

---

46) Exempel på munk-okyskhet kan till en liten början ses hos Lindskog (l. c. 2 H. s. 62 i noten), som berättar, att man i Husaby fångade en otuktig munk i ett garn. — Utan miskund straffades de som ville undgå klostertvånget: så fann man, då man i nyare tider nedbröt gamla klosterkyrkan i Öfved, ett benrangel i väggen med en skrifven bok; förmodligen var det någon ertappad flykting ur klostret eller annars någon olydig, som blifvit här lefvande inmurad (Lagerbring 2: s. 458).

på flera ställen vill hafva funnit, för att besöka klostersystrarne. Att man ofta uppgräft barnaben uti gamla Nunnekloster, är en bevist sak; och om än något i dessa besättelser kan vara öfverdrifvet, om man än får erkänna att Nordens kloster ej voro i lika grad förderfvade som Söderns, så är det dock visst, att munkväsendet ibland oss stiftat obotliga olyckor. Aflatshandeln var af Påfven ombetrodd åt vissa enskillta Ordnar eller Kloster, som i offentliga bodar sålde denna vara. Men, vi afbryta dessa allmänna anmärkningar, för att öfvergå till det historiska.

Upsala kloster. Man förmodar [47]), att ett Benediktinerkloster under de' första biskopparnes tid varit inrättadt i *Upsala*, på det Svenska ynglingar der måtte lära åtminstone att läsa i bok samt sjunga messan, hvilket på den tiden nästan var nog för en som skulle bli prest. Men om detta klostret varit i gamla Upsala, der biskopssätet då var, eller uti den nära intill liggande staden Östra-Aros, hvilket namn det nuvarande Upsala hade till år 1273; detta kan nu icke med visshet afgöras. Lika svårt är det att bestämma, vid hvad tid Fransiskanerna der anlade sitt förmögna kloster [48]); men det vet man, att det egt sin egen begrafningsplats, och att det genom den stora eldsvådan 1542 afbrunnit. Huruvida Dominikanerna el-

---

[47]) **Spegel** l. c. s. 136. — **Rhyselius** s. 26.
[48]) **Peringskjöld**, Mon. Uller. Fl. 2 p. 309 f.

ler Svartbrödsen haft egen boning i Upsala, är ännu ovissare [49]).

Sigtuna kloster. *Sigtuna*, en fordom ansenlig stad, först bygd eller utvidgad af den Asiatiska Oden, var sedan Christendomstiden sätet för några Biskoppar, till dess de, efter afgudahusets förstöring, flyttades till Upsala vid år 1120. Biskoppen Adelvard tros der hafva år 1064 anlagt ett Benediktinkloster såsom ett slags Seminarium för Religionslärare eller en Theologisk Skola; men detta gick under vid stadens allmänna ödeläggelse af Estherna 1188, hvarefter den aldrig återfick sin fordna glans, ehuru de afbrunna kyrkorna och klostren med tiden någorlunda åter upprättades. Då prosten Gandefred var i Rom att afhemta pallium åt Erkeb. Olof i Upsala, förmådde han S. Dominicus att afsända några munkar att sätta sig ner i Sigtuna; men de aftågade snart till Lund, der de 1221 fingo sitt kloster [50]). Af Upsala Erkebiskop Jarler grundades deremot år 1237 här ett Dominikankloster, som vördades för en synnerlig helighet; dess Prior hade anseende framför alla andra i riket.

Skokloster. *Skokloster* ligger på en ort, som fordom kallades Skogbolandet, emedan hela landet deromkring varit mycket skogbeväxt. Klostret bar derföre i långliga tider namn af Skoug, men hvilket efterhand förkortades

[49]) Jemf. Busser l. c. 2: s. 274.
[50]) Lagerbring D. 2 s. 453. — Rhyzelius omnämner ock ett kloster i *Birka* eller Björkö af år 836; ett misstag, s. 61. Jemf. Wallins Sigt. p. 322.

till Sko [51]. Ruiner finnas ännu i trakten efter ett fäste, som i hedniska tiden troligen varit en Vikingaborg, och runstenar ha varit på flera ställen i socknen. Många grafhögar i hvilka vapen funnits, äro upptäckte vid stränderna kring dessa ruiner; och vid ett stort stenkummel på en ås finnes en källa med godt vatten, kallad Håbergs källa, som af allmogen hålles i stor vördnad. Vid Christendomens införande var en Thord af den gamla Bure-ätten här rådande, hvilken ock uppbyggde en kyrka; och nära intill denna grundlade Folkungen Knut den Långe år 1220 det namnkunniga klostret. Snart öfvergafs det likväl af sina första inbyggare, Svartmunkarne, då Knut år 1225 intog i stället Nunnor af Cisterciensorden. Tid efter annan erhöll det förstärkning från andra kloster i riket, såsom Byarum och Wreta [52]; och flera Påfvar utfärdade sin stadfästelse på klostrets gods och förmåner. År 1297 afbrann det helt och hållet, så att de heliga Jungfrurna blefvo husvilla; men Uplands Lagmannen Birger Pehrsson till Finstad, S. Britas fader, uppbyggde det prägtigare än förut, jemte kyrkan, som helgades J. Maria och S. Johannes till ära: hvarföre aflatsbref utgåfvos dem till hugnad, som på Bebodelsedagen och St. Hansdagen besökte denna kyrka. Den första och

---

51) Jemf. Rothliebs beskrifn. öfver Skokloster (Stockh. 819), der man ock s. 13 f. finner en förtekning på dess många genom gåfvor, köp och byte vunna egendomar.

52) Rhyzelius s. 114. — V. Dalin T. 2: s. 200.

sista bland Abbedissorna hette Benedicta [53]). Nunnorna voro merendels af ansedda slägter; men år 1502 ödelades både kloster och kyrka å nyo af en häftig vådeld, och miste derpå genom reformationen sina gods och gårdar. Efter tre och ett hallt århundrade upphörde denna fromma stiftelse, sedan Nunnorna efterhand förskingrats, och blott några stensättningar, tjenande till grund för den nuvarande klockstapeln, äro qvar af de fordna klostermurarne. Numera ett prydligt herresäte har Skokloster en annan märkvärdighet genom sitt rikt försedda bibliothek.

Stockholms flera kloster. Rikets hufvudstad *Stockholm* hade under katholska tiden flera Kloster, men af hvilka ej alla äro nog kända. K. Magnus Ladulås, som var en så ifrig prestvän, funderade här vid år 1282 S. Claræ kloster på den plats der kyrkan nu står och som då var en högländ af kärr omgifven stenbacke [54]). Med egen hand lade han grundstenen och insatte 1288 till Nunna sin enda dotter Richissa, som då var på 7:de året, jemte många andra adlige jungfrur. När hon sedan kom till mognare år, tog hon sjelf frivilligt Nunnedrägten på sig och var på sistone (i 12 års tid) detta klostrets föreständerska eller abbedissa,

---

[53]) Celsius i sin Disp. de Monasterio Sko (Ups. 728) uppräknar alla detta klostrets Abbedissor.

[54]) Nordberg, Clara minne p. 7 f. — Messenius Scond. illustr, T. II. p. 60. Då han stiftade klostret, hölls ett stort Riddareslag, hvarom Rimkrön. p. 51. Om klostrets rikedomar, se Elers l. c. 2 D. s. 160 f.

till dess hon dog 1348. Till sitt vidmagthållande hade detta kloster många jordagods och andra inkomster; men genom en vådeld 1446 och de ständiga krigen råkade det i lägervall, samt indrogs till kronan efter 1527. På holmen Kådjeskär lät samma Konung år 1284 lägga grundvalen till ett munkekloster åt "renlefnis män" af Fransiskanerorden, hvaraf stället nämndes Gråmunkeholmen intill Carl XI, som lät kalla det Riddarholmen [55]). Klostret uppmurades af sten ganska stort och starkt; många förnäma personer köpte sig der, medelst stora donationer och testamenten, både lägerstad och själamessor, hvarigenom skedde, att i klosterkyrkan många chor och altaren upprättades och messprester med hederligt underhåll försörjdes. Framdeles lät Jacob Haqvini, en Lektor och Gardian, (så kallade Gråmunkarne sina förmän), år 1416 omgifva kyrkan och klostret utmed sjön med en dugtig tegelmur; och klostret skaffade sig ej allenast många gårdar, utan ock ett ej obetydligt bokförråd. När reduktionen öfvergick alla Svenska klostren, lät Gustaf I omändra det till ett fattighus, hvilket han dock sedan flyttade till Danviken. Dess senare öden höra icke hit. Åt Dominikanerna lät K. Magnus Smek, efter fulländadt bröllop och kröning, uppbygga ett kloster, som var ej mindre ansenligt och rikt än det förutgående; men man vet ej med säker-

---

[55]) Rhyzelius s. 38 f. — Hos Vastovius och Benzelius finnes mycket om våra kloster.

het, hvar det legat [56]). Utom åtskilliga kapell och gilleshus så väl inuti staden som på malmarne, hade dessutom Johanniterna ett icke oberömdt kloster i Stockholm; och på Helgeandsholmen fanns ett både åldrigt och rikligen begåfvadt Hospital [57]).

Enköpings kloster. *Enköping*, en urgammal men nu obetydlig uppstad, hade två kloster: det ena för Fransiskaner, det andra för Bernhardiner, kalladt Tröggö [58]). Minoritklostret bragtes i gång vid år 1272, samt egde genom Regenternas illa använda gifmildhet ej allenast grofva inkomster, utan blef ock genom enskilta gåfvor, köp och testamenten ett af de rikare i landet. Efter reformationen blef det gjordt till ett Hospital, och sedan inrättades der ett kruthus [59]). Om det senare klostret känner man mindre. —

Öregrunds. Vida yngre var *Öregrunds* kloster i Roslagen; men dess öden äro obekanta. Detsamma kan sägas om klostren i *Gefle* och *Ekholmen*; men om *Arnö* kloster i Upland vet man åtminstone, att det anlades 1340, och att det ej hade långvarigt bestånd. Vid *Eka* i Upland skall ock fordom hafva stått ett gammalt kloster, som nu är al-

Arnö.

---

[56]) Vid en eldsvåda härstädes 1407 satte några Munkar lifvet till. År 1417 gjorde Ups. E. b. Jerechini här en grof hemgång, hvarom Peringsköld s. 154. Här nedsatte K. Carl Knutson sina skatter, då han flydde till Danzig, men Munkarne lemnade dem åt Christjern.

[57]) Rhyzelius s. 46 f.

[58]) Salvius l. c. s. 77.

[59]) Messenius Sc. T. v. p. 52.

Bura } deles förfallet [60]. — *Bura* eller *Bur-*
kloster. } *ca* kloster stiftades vid år 1250 af en vid namn Herse Falesson; det bestod af tolf bröder förutan Abbotten. Byggningen var af träd, samt hade flera gångar och våningar. När det vid Reformationen utdömdes, blef den siste Abbotten Jon Bure sänd till Lappmarken att der lära Guds ord och bygga kyrkor. Detta klostret låg i Medelpad, och är nu ödelagdt [61].

Lunds } *Lund*, fordom så väl befäst med graf-
kloster. } var, vallar och portar samt i 400 år en ärkebiskoplig stad, hade flera kloster, om hvilkas grundläggning, blomstrande tillstånd och sluteliga undergång man dock har föga kännedom. Munkarne af St. Bengts Orden innehade här det äldsta klostret [62], hvaruti var ett Theologiskt Seminarium: de hade vid år 1200 så ansenligen vuxit i förmögenhet, att de då hade sin egen så kallade Præpositus, vid namn Acho, och hafva för öfrigt ibland sig räknat flera boklärda män. Sedan Bernhardiner ditkommit och klostret undergått en förnyelse, började man kalla det *Nya* klostret (monasterium novum). Dominikanernas kloster anlades 1221 af Erkeb. Andreas Sunesson på Danska Konungen Waldemars bekostnad. En

60) Salvius s. 264.
61) Rhyzelius s. 72.
62) Sjöborg om medelt. andl. inr. s. 21. Det låg på domkyrkogården och anlades redan då kyrkan stod under byggnad; det kallades S. Lars eller gamla klostret, och är nu läktsalsbyggnad.

vid namn Simon blef deras första Prior. Klostret förkofrades hastigt i anseende till gods och inkomster, samt utspridde Munksvärmar både i Sverige och Danmark [63]). Helgona eller Helna-kloster (monasterium omnium sanctorum) låg utom vallen, och nära vid dess ruiner är nuvarande biskopsladugården uppförd. Munkarne voro af Cluniacenser-Orden, och deras förmän voro mycket ansedda. Klostret hölls vid magt intill Kyrkans Reformation, och till åminnelse deraf kallas stället ännu Helnabacken. Åt Fransiskanerna eller Gråbröderna lät Ärkebisk. Uffo år 1231 uppbygga ett kloster, hvars kyrka invigdes åt Aposteln Petrus [64]). Detta var dessa Munkars första herberge här i Norden, och blef derföre ett moderkloster för alla andra af samma Orden i Skandinaviens riken. Nunneklostret (claustrum Sancti-monialium S. Mariæ & S. Petri) nämnes ofta i Liber Daticus, var väl försedt med inkomster, och låg der Pederklosterkyrkan nu ligger [65]). Stadens sjette kloster var S. Salvatoris eller Drottens [66]); hvarjemte här var ett Helgeandshus (Domus Spiritus Sancti), som var ett munkherberge för resande Ordensbröder, samt ett

---

[63]) Denna klosterinrättning kallades *Monasterium Prædicatorum*, och Rhyzelius felar, då han säger att det hetat S. Mårtenskloster eller att Mårtensgatan deraf fått namn.

[64]) Sjöborg l. c. s. 34.

[65]) Rhyzelius säger, att det var af Dominici Orden.

[66]) Omtaladt uti *Necrologium Lundense* p. 216, och uti *Liber Daticus* p. 36, men icke kändt af Stobæus eller Rhyzelius.

Lazarett eller Sjukhus (Hospitale infirmorum). Spitale kloster eller senare Spetelöf, som låg utanför Mårtens port [67].

Dalby kloster. Under den tid, då Roms lära hade väldet i norden, var *Dalby*, för dess af K. Sven Estridsson år 1065 der anlagda Augustinkloster, ett märkvärdigt ställe. I senare tider beboddes det af Dominikaner eller Svartbröder, ibland hvilkas Priorer man känner några kunskapsrika män [68]. Vid reformationen gick dess herrlighet slut; några murar af de gamla klosterhusen äro ännu qvar, och de derunder liggande jordägorna höra till kungsgården.

Tomarps kloster. *Tumathorp* eller *Tomarp* vid Cimbrishamn var en gammal stad, som efter år 1500 förvandlades i en bondby. Här voro 2:ne kloster, af hvilka i synnerhet det ena (Petri och Pauli) var märkligt: det begynte byggas år 1162 af Erkebiskop Eskill i Lund enligt löfte till hans astvän S. Bernhard, och blef lemnadt till boning åt Munkar af hans Orden. Man finner det äfven i gamla handlingar nämnas Gläsekloster [69]. Vid kyrkan ses ännu ruiner deraf. Detta var det första kloster i Skåne, som efter reformationen blef sekulariseradt [70].

---

67) Kanske så benämndt af Spitelska.
68) Rhyzelius l. c. s. 335.
69) Måhända sammandraget af Clarevallense coenobium. Messenius kallar det coenobium Tumelrupense.
70) Faxe uti anm. till Ansg. och Esk. lefv. C. ...

Åhus kloster. Uti *Åhus* var vid slutet af 12:te århundradet upprättadt ett Dominikankloster. En Lasse Ippson donerade dit 1479 ett stort åkerstycke vid Rinkaby. Det indrogs vid reformationstiden och lemnades åt Hack Ulfstand. Mera berömdt var Hospitalet eller Helgeandshuset derstädes [71]). — En gammal berättelse om *Ljungby* i Skåne nämner, att äfven der varit ett munkhus, som dock, ovisst vid hvad tillfälle, uppbrändes, — *Stilders* kloster låg uti Torna härad, men är för öfrigt obekant [72]).

Öfveds kloster. *Öfvedskloster* (det kallas ock Örs kloster) i Färs härad och Malmöhus län blef anlagdt år 1153 af oftanämnde Eskill [73]).

Här var jemväl ett S. Knuts Gille. Den siste Abboten M. Krabbe afsade sig påfviska läran 1532.

71) Rönbeck Diss. Acad. sistens Analecta hist. de antiqva urbe Ahusia, Lund. 1798.

72) Sjöborg Saml. till Sk. H. och *Beskr.* 1 *h.* s. 30. — Esroms berömda kloster låg ock i Lunds erkestift, men ej uti Sverige. — Rhyzelius (Monast. p. 347) anför väl *Vidsköfle* kloster i Gerds härad af Skåne, men Lagerbring är af en annan och rigtigare mening (Mon. Scan. Vol. 2: p. 104), han tror nemligen, att det legat i Jutland (nu Björnholm) och åberopar sig Danska Skribenter. Jemf. Pontoppidan Ann. E. T. 1 p. 384. Dänische Bibliothek T. VI p. 130. Detta Vidtsköfle låg i Wiborgs Stift och härleder sig från K. Waldemar I.

73) Faxe l. c. D—Gillberg gör 1201 till stiftelseåret. Langebek (T. III p. 509) omnämner Abboterna.

men ombygdt 1197, enligt Bartholin. D.t invigdes till den h. Treenigheten, och var för Præmonstranter af begge könen.

Herridsvads kloster. *Herridsvads* kloster i Norra Åsbo härad uppbyggdes år 1144 af Erkebiskop Eskill på egen bekostnad, Jungfru Maria till ära och S. Bernhard till åminnelse [74]). Det var det 16:le, som utgått från Cistercium, och blef ju längre desto herrligare, under all den tid klosterväsendet varade i Norden. Klosterbyggnaden med dertill hörande kyrka var stor och kostbar: munkarne gingo gråklädde och styrdes af en Abbot.

Bosö kloster. Bland alla Skånska kloster var *Bosö* (icke *Bosjö*) det största och rikast. [75]). På en halfö i Ringsjön grundlades det år 1088, och Nunnor af S. Bengts Orden njöto här, under sina Abbedissors inseende, förmonen af ett lugnt lif och vackra inkomster. De förnämsta mäns döttrar betalte dyrt, för att upptagas i detta samfund.

---

74) Härom se Faxe l. c. Litt. B.; der man ock enligt Langebek finner Abboterna uppräknade. Klostret kallas ock Hervad, Herizvat, o. s. v. Af detta äro inga rudera; men stället är nu kungsgård. Jfr Mon. Sc V. II 54.

75) *Mon. Scan.* Vol. I p. 71 f., hvarest alla klostrets egor uppräknas. Rhyzelius kallar grundläggaren Bo Tott, men uti registret öfver Skånes kloster (i Antiqvitets Arkivet) kallas han Thord. År 1363 gaf E. b. Nicolaus jemte 5 andra bispar indulgens på 40 dagar åt dem som besökte Bosöklosterkyrka; och 1448 fingo detta klostrets jungfrur aflat att utsälja åt dem, hvilka besökte de 2186 kloster som funnos i verlden.

Beckaskögs, } Wä kloster. } *Beckaskogs* kloster i Willands härad och Kiaby socken mellan Ifö och Karsholms sjöar hör jemväl till E. b. Eskills stiftelser [76]). Munkarne derstädes voro troligen af Præmonstratenser-Orden, icke af Cistercienser. Gillberg, Tuneld och Rhyzelius mena, att klostret är ditflyttadt ifrån *Wä*, men sannolikare är, att båda klostren blifvit förenade. Langebek håller före, att Beckaskog är det som på latin kallades *Saltus Sanctæ Mariæ*. Klostret var välbygdt och begåfvadt.

Malmö } kloster. } Uti *Malmö*, som tillförne varit ett fiskeläge med namnet Sqvalprup samt af Danska Konungen Erik Menved år 1319 flyttades till den ort der denna stad nu ligger, voro under Påfvedömet tvenne kloster. Det, som tillhörde Bernhardinerna, var äldst och hade stundom Munkar af så goda studier, att de pröfvades skicklige att vara lärare uti stadens Gymnasium. Fransiskanernas kloster anlades af K. Hans 1512, men det blef icke gammalt, ty vid Evangeliska lärans införande förbyttes det i ett Hospital. — *Ystad*

Ystads } kloster. } (som enligt Stobæus rätteligen heter Öjestad) var fordom befäst och hade ett ansenligt kloster för Gråmunkarne, hvars upphofsman likväl är obekant: klosterkyrkan kallas ännu St. Päders. — *Landskrona*

Landskrona } kloster. } het förut S. Säby, ligger gent e-

---

[76](Jemf. Faxe l. c. C—Stiftningsåret lär varit 1169. Pontoppidan l. c. s. 422 sätter året 1170 (Mera härom hos Munck, Diss. de Villandia, L. 752, p. 52 f).

mot ön Hven, cch fick goda stadsprivilegier 1413. K. Erik XIII lät der åt Karmelitordens-Munkar bygga ett väl inredt kloster, som helgades åt Jesu moder och derföre bar namnet Fru-kloster: sjelf emottog han till fots de ankommande Munkarne i Glumslöf och förde dem till deras boningsplats [77]. Efterhand blefvo Munkarne här så manstarke, att de kunde utsprida sig till andra kloster både i Sverige och Danmark, Under Christian III nedbröts klostret och på samma plats anlades ett fästningsverk. — Mindre betydliga voro klostren i

Trelleborg, Börringe, Gladsax kl.

Trälleborg [78], *Börringe* uti Lemmeströ pastorat, och *Gladsax* [79], i nejden af den lilla staden Cimbrishamn.

Helsingborg har haft 4 kloster: 1:o Vårfrueskloster har legat nära nuvarande kyrkan, som i äldre handlingar kallas Vår Frues kyrka. Vid södra sidan af choret stå ännu några munkstolar, som tyckes visa, att klostrets munkar i denna kyrka hållit sina messor och vigilier. 2:o S. Annæ kloster. 3:o Nicolai kloster. Hvilka af dessa varit äldst eller af hvad Orden de varit, är icke bekant. Ett af dem skall vara anlagdt 1101 och såleds ibland de äldsta i Skåne. 4:o Svartbrödra-klostret, som nämnes 1303 för Conventus Helsingburgensis af en viss Ec-

---

77) Hvitfeldt l. c. s. 634.
78) Kanske *Trelejonborg*, Rhyz. s. 333.
79) Funderadt 1396 af den rika fru Ida Falk (Boves dotter), men Drottn. Margaretha flytte klosterjungfrurna derifrån år 1400 till Gabnö.

gård. Detta var det betydligaste af dem alla; det har legat på höjden å östra sidan af slottet (Kärnan), och omtalas i Gjöes testamente 1474: han gaf i själagåfvor till Svartbrödraklostret i Helsingborg tio mark lödig. Också lär det ha varit temligen stort; ty dit begaf sig den bekante Marcus Mejer med 1500 man, då han år 1535 tappade slaget vid Helsingborg och måste der gifva sig fången. Munkvången och munkängen vid Helsingborg hafva lydt under detta kloster *).

Blekinge synes ha varit klosterlöst; men Halland, som låg under de Lundiska Metropolitanernas jurisdiktion, hade ingen brist derpå.

Halmstads kloster. *Halmstad* var väl af Grefve Knut Posse år 1317 privilegieradt och gjordt till landskapets hufvudstad; men dess

---

*) Enligt benägen uppgift af Biskoppen i Lund Hr D:r Faxe. Mera upplysning rörande den Skånska klosterhistorien är för öfrigt att hemta ur en bok, som utkommit i Köpenhamn: Daugaard om Danska klostren. Med vanlig flit och snillrikhet har vår berömde P. Wieselgren afhandlat detta ämne i sin *Disquisitio historico-ecclesiastica de Claustris Svio-Gothicis*, Lond. Gotb. MDCCCXXXII, hvarutur mycket i denna artikel kunnat beriktigas eller tilläggas, om denna skrift något förr kommit mig i händer. Här må blott nämnas, att spår till kloster ha funnits i *Torkö*, som ligger i Blekingen, *Backe*, *Sjösa* i Svärta socken, *Höreda*, *Askeda*, *Salem*, *Finsta*, *Fogelö*, *Göthola*, *Hogstad*, *Mörker*. *Pitzingen* i sjelfva Lappland, o. s. v.; äfven vet man icke huruvida i Öland funnits egentliga kloster eller blott hospitalshus.

kloster var ungt: *) det anlades med mycken kostnad af Konung Hans år 1512 och lemnades åt Barfotamunkar, af hvilka det likväl snart öfvergafs vid påfviska lärans fall i Norden.

Morups kloster. *Morups* kloster var ej heller synnerligen varaktigt eller utropadt [80]; Gref Jacob af Halland lät 20 serskillta gånger plundra det, emedan Munkarne emot honom anropat Erik Menveds beskydd. Mera blomstrande och

Ås kloster. berömdt var *Ås* kloster uti norra delen af denna provins [81]: dess anläggning torde ha tagit sin början år 1165 under Eskill och nått sin fullbordan 1194 under Absalon. Ås fick det heta af dess belägenhet på en högd eller backe, men Munkarne kallade det på latin Asylum. Bernhardinerbröder kommo aldraförst dit ifrån Sorökloster på Seeland, och förökade sig sedan ansenligen under sina myndiga Abboter, samt kommo i besittning af stora rikedomar. Efter detta kloster är nu inga ruiner; det är ombytt till en Kongsladugård.

---

*) Bexell, 2 D. s. 384, antar här 2:ne kloster; jfr Hvitfeldt D. Kr. 1: 270. Kanske hafva de förste chr. lärare här predikat inom de stenradade fredsbanorna, förrän Kyrka hann byggas. Sjöborg Nomenkl. s. 189.

80) Det nämnes af v. Dalin Sv. R. H. 2 D. s. 128 — äfvensom af Bexell l. c. 1 D. s. 217, 2 D. s. 89.

81) En granskad berättelse härom af Faxe l. c. Litt. F, ur Langebek, Suhm och Hvitfeld. Lagerbring anger 1194 såsom anläggningsåret; till äfventyrs blef det då blott utvidgadt. Jemf. Bexell, 3 D. s. 165, 244 f.

Skara kloster. Uti det gamla *Skara* funnos före Reformationen 2:ne förmögne kloster, det ena för Predikomunkar, det andra för Gråbröder, hvilket kallades S. Catharinas kloster [82]. Tiden och våldet hafva lagt dem i grus. Utom ett vanligt Helgeandshus, var här ock ett fattighus eller sjukhus för utlefvade och af sig komne prestmän. — Rhyzelius omnämner väl

Husaby kloster. ett Benediktinkloster i *Husaby*, såsom i Olof Skötkonungs tid inrättadt till lärohus; men grannsynta historieskribenter tvifla på, att der varit ett sådant [83]. — Ett af de större och äldre klostren i Westergöthland

Gudhems kloster. var utan tvifvel *Gudhem* [84]. Stifterskan känna vi redan af helgonahistorien; hon antog, med sina klostermän S. Bengts ordensreglor att lefva efter. Det uppfördes sedermera med mera smak och yppig-

---

82) Rhyzelius l. c. s. 160 f.

83) Lindskog l. c. 2 s. 63. — *Ovisst är klostret i Varberg* (Bexell, 1: s. 415), likaså de i *W. Karaby* och *Fulltofta* i Skåne (Rhyz. 359), som snarare torde varit kapell eller gilleshus.

84) Gudhem (kanske de gamlas Godheim) hade i hedentima ett stort afgudahus och hörde till Upsala ödesgods. Om Prinsessan Gunhild anlagt klostret, så skedde det vid år 1052. Dess förfallna murar finnas i koppar uti Gr. Dalbergs Svecieverk. Påfvarne Alexander III och Gregorius X bekräftade dess af Svenska Konungar undfångna privilegier och egendomar (Messenius, Scond. illustr. T. II: p. 6, 10. År 1308 flyttade Abbedissan med sina Nunnor till det gamla slottet Aranäs vid Venern, samt 1342 till Rackaby.

iet, samt fick genom donationer, testamenten, :öp och byten, vidsträckta ägor. Särdeles fri- ;ostig emot detta kloster visade sig konung E- ik Läspe och hans gemål Catharina Sunes Dot- er. K. Carl VII lät omlaga de många kloster- usen 1161, men år 1529 förstördes de i grund f vådeld, och blott få qvarlefvor äro nu qvar.

lackaby kloster. Hertigarne Erik och Waldemar dit- skänkte *Rackeby* på Kålland [85]); här, kasom på *Aranäs*, vistades Nunnorna på vis- a mellantider, men hade återflyttat till Gud- em, då, till följe af Vesterås-recessen, klo- stergodsen reducerades. — *Gudvalla*

ludvalla, Lödelse Konghell kloster. kloster [86]) är äfvenledes af en hög ålder. Gamla kloster funnos dessut- om uti *Lödese* eller Liodhus och *Kong- ell* [87]).

'arahems kloster. *Varnhems* kloster uti samma Stift uppbyggdes år 1150 af Konung Sver-

---

[85]) Till Rackaby kloster gaf Lagmannen Gustaf Tunasson (Sture) år 1350 godset Hammar i Bro socken.

[86]) Gudvalla eller Gudtala (d. ä. Guds dal, skall det ha hetat för sin täcka belägenhet. Somlige tro, att det legat i Skåne (Sv. Lit. Tidn. 1821 s. 232); andre mena, att det är detsamma som Gladevall i Vermland (Fernov, 1: 219); men de fleste antaga med mera skäl, att det legat vid Säteriet Mariedal i Vestergöthland (Lind- skog 2 s. 68)

[87]) Uti *Lugnås* socken i W. G. säges ock fordom stått ett kloster, bygdt af ek: till bevis derpå fins ännu der bredvid en s. k. klosterkälla (Lindskog 2 s. 47).

ker den äldre åt Bernhardinmunkar [88]). Klostret hölls för ganska heligt, och var äfvenganska rikt: ty det egdè öfver 14 hela hemman uti åtskilliga byar, mjölqvarnarne vid Tida elf, samt stora och lilla Åråsi Amnehärad med fiske och andra förmåner. År 1394 blefvo kloster och kyrka af Danskarne uppbrände; men kort derefter åter upprättade. Allt kom under kronan 1527, och nu ser man efter klostret blott en med gräsvall öfverdragen stenhop; uti kyrkan ligga många förnäme Svenska Män begrafne [89]).

Vermeland hörde till Skara Biskopsdöme under hela påfviska tiden. Här låg det behagliga Munkeklostret *Larö*, förmodligen anlagdt af K. Erik den helige 1160. Vid Wenerns strand skola ännu finnas rudera derefter på en ö, öfvervuxen med ekar och annan skön löfskog. Någon gång finner man det kalladt Ludra; det var bygdt af sten på en bergshöjd, och skall ha varit trångt. Här voro både Munkar och Nunnor, ovisst af hvad Ordens, man tror dock, att de ifrån början varit en utflyttning från Varnhem. — Om *Varnamo* kloster, beläget ej långt ifrån staden Christinehamn, hafva lika torftiga

Lurö kloster.

Varnamo kloster.

88) Några påstå, att Varnhems kloster anlades 1050 af K. Inge; andre (Vastovius, Baaz m. fl.), att det bygdes 1180 af Carl VII. Förut hade några munkar sitt tillhåll i Långanäs, men gingo derifrån till byn Varnhem.

89) Om dessa och tillika om Graf. M. G. de la Gardie's reparation af kyrkan kan ses Lindskogs l. c. 5 H. s. 30 f.

underrättelser kommit till efterverlden. Det kallades fordom Varnum, tros vara grundadt af Carl Sverkersson, och hade en kyrka lika gammal med Upsala domkyrka [90])

Skogarne Kålmården och Tiveden voro i äldre tider gränsskillnad imellan Svea och Götha riken, eller, som de då kallades, Nordanskog och Sunnanskog. På denna trakt låg klo-
Lassåna } stret *Ramundaboda* eller *Lassåna*, kan-
kloster. } ske i följande tider flyttadt till Bolerna; dess grundläggares namn är ej uppgifvet, men dess Munkar kallades vanligen Eremiter, hvilka genom köp och andra utväger slogo under sig många lägenheter. Vid reformationen utdrefvos de ur sitt ensliga näste [91]).
Viby } *Viby* kloster, bygdt år 1161 af K. Carl
kloster. } Sverkerson, låg i Upland och innehades af Cistercienser. Dess gods och rättigheter stadfästes af K. Knut äfvensom af Erkeb. Stephan. För öfrigt är derom i våra minnesböcker föga anteknadt [92]). — Uti Bohuslän finnas ännu märkbara rudera efter Mariä kloster
Dragsmarks } uti *Dragsmarks* pastorat: der bodde
kloster. } de Augustiner, och vid reforma-

---

[90]) Fernow l. c. 1: s. 227, 250. Ännu fins vid Lurö en s. k. munkekälla, uthuggen i ett berg, der sjöfarande fordom offrade. Ett annat kloster *Vårnamo* var i Småland. Vermeland hade ock klostret *Årås*, men dess gods hörde först till Warnhems kloster, sedan till Biskoppen i Skara, och det intill Reformationen.

[91]) Rhyzelius l. c. s. 237 f.

[92]) Bring l. c. 1:sta saml. s. 178 f. Ordet *vie* eller *vi* betyder helgedom, offer, afgudahus.

tionens början förunnade dem Christian III njuta sina förra inkomster, med villkor, att de skulle underhålla en prest af Augsburgiska Bekännelsen [93]).

Om hednaläraren S. Eskill inrättat i Fors, der han på slutet hade sin boning, något kloster såsom undervisningsanstalt, kan ej med visshet sägas; men i det närliggande *Strengnäs* skall ej allenast hafva varit ett brödrakloster för Dominikaner eller Svartmunkar, utan ock ett jungfrukloster för samma Orden [94]). Utom ett vanligt Hospital, var här ett invalidhus, i hvilket utgamla svaga prester blefvo intagne och i sin öfriga lifstid vårdade [95]) *Eskilstuna* kloster upprättades år 1060 åt Chinacensmunkar

Strengnäs kloster.

Eskilstuna kloster.

[93]) Oedman l. c. s. 264 — Vid gården *Skär* å Bohuslän och Skee Gäll synas ock ännu qvarlefvor efter ett kloster, om hvars upprinnelse och öden man ingen ting känner (Oedm. s. 165). — Vid stora *Växnäs*, en gård ej långt från Tingvalla ö i Vermland, skall ha varit ett Nunnekloster eller ett slags lärohus för ortens hederligare flickor (Ferno.v 1: s. 326). — Ullerruds kyrka i samma provins skall ha blifvit bygd af ett gammalt klosters murar, som legat vid byn Holerud och varit uppfördt af Ulle Bonde för sin enda dotters räkning. — Uti *Qvinnestad* af Skara stift var fordom en bostad för Nunnor; dock är det osäkert (Lindskog 5 s. 417). — *Aspenäs* tillhörde i äldre tider Folkunga-ätten; der stod fordomdags ett kloster för "renlifnis jungfrur", hvilket skall varit äldre än Stockholms stad (Grau l. c. s. 584).

[94]) Rhyzelius l. c. s. 105.

[95]) Biskop Rogge lät härtill 1496 uppbygga ett stenhus, och anordnade tillräckliga inkomster.

och var mycket namnkunnigt genom de många mirakel, som här föregåfvos ske vid S. Eskills graf. Man känner ej, huru länge detta kloster hade bestånd; men år 1255 synes det ha blifvit förnyadt och inrymdt åt Johanniterna, som ock blifvit nämnde Hospitalsbröder [96]. — På en ö uti Mälaren, än i dag kallad Fogdö, var fordom ett ansenligt Nunnekloster, uppbygdt på en hög kulle och helgadt åt Jesu moder, hvadan det blef kalladt *Vårfrubergaklostar* (cœnobium montis marianum). Om dess fundationstid är man i ovisshet; men troligen uppkom det under Erik Läspes regering, om icke förr. Birger Jarl förklarade Nunnorna fria för all renta och skatt till kronan, och många andäktiga bland de förnäma gjorde dem stora föräringar af gårdar. Klosterhuset, af sten uppmuradt, har varit 148 alnar långt och 32 alnar bredt, haft en stor källare åt landsidan och varit omhägnadt af en mur emot sjön; nu äro dess lemningar till större delen med enbuskar öfvervuxna [97]. —

Fogdö kloster.

Juleta var ett gammalt, stort och förmöget kloster uti Södermanland vid Hjelmaren, anlagdt vid år 1162; törhända en utflyttning från klostret Viby vid Sigtuna, der

Juleta kloster.

96) Många i Ant. Arch. förvarade bref sprida ljus öfver detta klostrets tillhörigheter.

97) När denna jungfrubur efter 1527 upphörde, fann man i sjöstranden en mängd hufvudskallar efter dränkta Nunnebarn. Gården heter nu Kongsberg, som antyder dess nya bestämmelse. E. b. Olofs i Ups. skyddsbref för Vårfr. kl. se P. Niger Chr. p. 29.

orten än i dag heter Munkholmen [98]). Man finner detta kloster i gamla handlingar ömsom kalladt Julitta, Säby och Saba: det ansågs på sin tid för serdeles heligt, hvarföre många förnäma herrar och fruar medelst dyra gåfvor köpt sig hos dess Munkar förböner, själamessor, öfverloppsgerningar, bröderskap och lägerstäder. Det blef sedan en kronogård, och nu står ej mer deraf qvar än en liten gråstensmur.

Riseberga kloster. Risberga kloster i Nerike byggdes med stor påkostnad af K. Sverker den yngre år 1200 åt Nunnor af Cisterciensorden [99]). Det hade många klostergods i Vermeland, skänkte af Lagmannen Holdo Olofson Strahle år 1268, äfvensom af Erik Kettilson Puke 1369, Riddare och Marsk inom denna provins. Konungarne öfverhopade dessa renlefvisjungfrur med privilegier och ägor, som bekräftades af Legaten Wilhelm Sabinensis och sedan af flera Påfvar. Här lefde de fördenskull, under sina Abbedissor, i allkööns ro och öfverflöd intill Reformationen.

Svartsjö kloster. *Swartsjö* kloster var yngre, ty det inreddes 1491, förmodligen af Sten Sture, åt Karthusianmunkar. Det förvandlades

---

98) Om K. Knuts donation till Juleta, se Örnhjelm H. E. p. 560; äfvensom hans bytesbref af Säby i Juleta emot Viby, och flera gåfvobref. K. Erik Knutsons beskärmelsebref för Juleta kloster, Lagerbr. 2: 316.

99) Risberga klosterbref uti Kongl. Bibliotheket. — K. Eriks beskärm. br. se Lagerbring 2: s. 315.

efter någon tid till ett slott, som ännu är brukbart [100]).

Nyköpings kloster. Nyköping, Södermanlands uråldriga hufvudstad, fick under Folkunga-styrelsen ett Minoritkloster af betydenhet, som ock i Hertigarne Eriks och Waldemars testamente blef ihogkommet med en ansenlig penningeskänk. Vid Reformationen måste Munkarne utvandra [1]). — Mariefreds kloster grundades i den äldre Sten Stures sista regeringsår och blef vid invigningen af Erkebiskoppen Jacob Ulfsson helgadt åt Jungfru Maria. Under Gustaf Eriksons tid måste det dela lika öde med de andra Svenska klostren, och af dess nedbrutna stenar uppbyggdes Gripsholm [2]). — Karmelitklostret i Örebro kallas i gamla handlingar St. Olofs kloster. År 1462 fingo Munkarne der sin egen Præpositus och undveko derigenom det fordna kostsama beroendet af klostret de Saxia i Rom. Priorerna voro dock ej flera än 2ne: Torkillus Haquini 1495, och Matthias Birgeri, som låg i mycken strid med bröderna Phase uti religions-

Mariæfreds klost. eller Gripsholm.

Örebro kloster.

---

[100]) Genom en vådeld 1687 uppbrann större delen af Svartsjö (Salvius s. 201). — Enligt sägen skall i Bjurbecks kapellsocken af Skara stift ha varit ett munke- och ett nunnekloster (Lindskog 1. c. 5: s. 285).

[1]) Rhyzelius Monasteriol. s. 222. K. Gustaf tog der S. Annas silfverbild, som vägde 28 lödige marker.

[2]) Kallades på munklatin *cœnobium pacis mariæ* *stiæ*.

mål. [3]). — K. Sverker I stiftade år 1156 ett

Skenninge kloster.

Dominikanerkloster i *Skenninge*, hvilket af Magnus Ladulås flyttades till Hagsta sjö. Men der var ock ett Nunnekloster, som K. Waldemar anlade 1227. Dessa, jemte Helgeandshuset, förföllo efter reformationen [4]). —

Arboga kloster.

Arboga hade tre kloster [5]), nemligen ett för Fransiskaner af år 1285, ett för Dominikaner af 1380, och ett

Söderköpings kloster.

Nunnekloster af 1308. — *Söderköping*, fordom en större stad än nu, hade i sitt flor många kyrkor och kloster. En viss Svantapolk byggde der vid år 1254 ett kloster åt Fransiskanerna, hvilket sedermera blef rikligen begåfvadt, men förföll aldeles efter religionshvälfningen, då det miste sina inkomster och Munkarne måste gå derutur. Nu är det så i grund förstördt, att knapt någon vet hvar det varit beläget. Uti samma stad var ock under påfviska tiden ett Johanniterkloster, gemenligen kalladt St. *Örjans eller* Georgs kloster, jemte ett Hospital, hvartill K.

---

3) Bagge, beskrifn. om Örebro, 2 D. 3 Kap.

4) Brocman l. c. s. 198. Den heliga Ingrid säges ha funderat Klostret Mariebo i Skenninge 1272 (Lagerbring 2 D. s. 805 Script. Rerum Svec. 1: p. 90). Härom mera hos Tuneld, 3 B. s. 425.

5) Grau l. c. s. 166 f. — Messenius förbigår det ena, men Vastovius och Rhyzelius omnämner dem alla. Det rika Gråbrödraklostret låg der stadens Rådhus nu ligger: Johan Stubb var den siste Gardieknen eller Custoden. Här fanns dessutom ett Hospital eller Helge Ands hus. Jfr Tunéld, 2 D. s. 246.

Carl Knutssons dotter Magdalena, Guvernörens på Gothland Ifvar Totts husfru, testamenterat ansenliga ägor för sin själaryckt [6]. Många fattiga hafva der ännu årligen hus och underhåll. — Uti *Kalmar*, en af rikets äldsta städer, anlades redan år 1232 af K. Erik Läspe ett Dominikankloster för Munkar, och sedan äfven ett för Nunnor af samma Orden. Det senare, eller Jungfru-konventet, var i synnerhet rikt: här höllos många förnämare mäns döttrar både till gudliga öfningar och till vackra qvinnoslöjders idkande under uppsigt af sina Priorissor, af hvilka den ena, enligt Rimkrönikan, hade år 1447 en vision [7].

Kalmar kloster.

— Mindre kändt och mindre märkeligt var *Jönköpings* kloster; man vet blott att dess ägor efter 1527 hemföllo kronan.

Jönköpings kloster.

Så snart biskopssäte blef i *Vesterås* upprättadt, anlades, ovisst på hvad tid, i denna stad ett stort kloster med tillräckligt underhåll för Munkar af Dominikanorden.

Vesterås kloster.

Men äldre än detta var onekligen *Munkatorps* kloster [8], grundadt, som det förmäles, år 1060 af St. David, och sedan af gifmilda menniskor fullbordadt, begåfvadt och förskönadt. Många gårdar och läs

Munktorps kloster.

---

6) Brocman l. c. s. 149 f.

7) Rhyzelius l. c. s. 143.

8) Rhyzelius s. 250 f. Munktorp hette förut Svanvinge. Tuneld omnämner ett kloster vid *Tidön*, s. 317.

genheter, såsom Dåvö, Helgaby, Santestad, med flera, tillhörde detsamma; med tiden blef det förvandladt i ett kanonikat, och är nu ett ansenligt prestgäll. — *Köpings* kloster hade både Abbot och Confessor för sitt bröderskap. — *Husby* kloster låg i Dalarne, uppbygdt af Riddaren Inge Johansson af Ulfslägten 1486 åt Munkar af Bernhardin-orden. Det nämndes ofta *Gudsberga* i Dalum (mons domini), låg på en behaglig ort mellan dalar och backar, ängar och skogslundar, samt var, såsom dess lemningar utvisa, stort och välbygdt. — Uti Norrabergs bergslag låg fordom klostret *Marieberg* eller *Vårfruberg*, hvarest Cisterciensmunkar hade sitt tillhåll och uppehälle; men dess ålder, öden och undergång känner man icke [9].

Köpings kloster.

Husby kloster.

Norrabergs kloster.

Wexiö stift har varit på kloster lika fattigt som Westerås. Man kan väl ej gerna draga i tvifvelsmål, att ju ett Fransiskanerkloster varit i sjelfva *Wexiö* stad; men när och af hvilken det är bygdt, är nu omöjligt att utforska. Här, såsom vid alla domkyrkor, har jemväl varit ett andligt Hospital (Domus Sp. Sancti). På Östrabo ägor och berget *Gelbo* grundlades äfven tidigt ett märkvärdigt munkekloster; men till äfventyrs blef det sammanslaget med det i staden varande [10].

Wexiö och Gelboa kl.

Nydala kloster var ett af de betydligare i riket. År 1144 anlades det på

Nydala kloster.

---

9) Rhyzelius s. 256—264.

10) Messenius, Scond. illustr. Tom. VI. p. 109.

Konung Sverker Kolssons befallning af Biskoppen i Linköping Gislo, och det på samma dag som nämnde Konung lät lägga grunden till Allvastra kloster i Östergöthland [11]. Benediktinerna, som i början innehade det, lemnade snart rum åt bröder af Bernhards Orden, och dessa förökade sig så starkt, att flera Munknybyggen uti och utom riket af dem leda sin uppkomst. Nydala hade den ljufligaste naturbelägenhet och en nästan otrolig förmögenhet. Rhyzelius uppräknar öfver 20 ditskänkte gårdar, hvarförutan det alltjemt riktades med testamenten af penningar, qvarnar och andra kostbarheter. Cisterciensernas förste Abbot Regnerus lefde vid år 1160; Arvid blef 1524 på Christjern Tyrans befallning, tillika med elfva klosterbröder, dränkt i den näraliggande munksjön, broder Johannes vigdes till Abbot af Linköpings Biskoppen Hans Brask, och var den siste af dessa ansedda män, ty klostret indrogs 1527. Uti Vrigsta pastorat finnas ännu några få oansenliga marken efter dess många och stora stenhus, af hvilka något är användt till reparation af kyrkan och herregården, men det mesta till Kronobergs slottsbyggnad [*].

[11]) Om Nydala kloster har Hr Prof. Liljegren ur Riksarkivet samlat många upplysningar, som i en fullständigare klosterhistoria förtjente upptagas. Munkarne kallade det på sin latin *S. Mariae de Novavalle.* Lundska E. b. Anders Sunessons Stadfästelse på Nydala kl. egendomar, se Lagerbring 2: 193, 405.

[*]) Om lemningar af ett kloster på en höjd vid rusthållet Munkebo i Lekaryds socken se *Iduna* 2 H. s. 20.

Kronobecks kloster. } *Kronobecks* kloster, äfven i Småland, var ett hospital innan det blef inrymdt åt Munkar [12]); dessa voro af Johanniter-Orden.

Linköpings kloster. } *Linköpings* stift hade i fordna tider både många och stora kloster. Staden sjelf hade ett Fransiskanerkloster der nu biskopsgården är, samt dessutom ett Bernhardinerkloster och ett Helgeandshus, samt många kapeller, præbender och kanikdömen [13]). Ej långt ifrån staden, på en angenäm ort vid

Wreta kloster. } sjön Roxen, ligger *Wreta* [14]), hvars kloster blef år 1128 anlagdt af K. Inge den yngre och sedan af de följande Regenterna rikligen begåfvadt. Först bodde der Benediktin-Nunnor, men sedan af Bernhardinorden, hvilka med sina gudaktighetsöfningar och handaslöjder drogo många högättade flickor ini sitt afsöndrade samfund. Härigenom förökles de så; att de utbredde sig till flera nya jungfrukloster, såsom till Gudhem i *Vestergöthland*, Risaberga i Nerike, Skog i Upland och Aska-

---

12) Ruinerna deraf skola finnas vid Öfverstebostället Kronobäck (E. M. Arnd, resa genom Sverige år 1804, 4:de D. s. 90). Hos Linnerhjelm finnas de aftagne; och grundritningen är ännu i Mönsterås gamla kyrkobok. Det låg i Kalmare län, men Rhyzelius omtalar ännu ett Kronobecks kloster i Wexiö län.

13) Rhyzelius s. 76 f., ehuru han vidgår, att hvarken Vastovius, Brask eller Messenius nämna mer än ett.

14) Vreta kallades ock fordom *Vratom*, enligt en Dissertation derom af Borænius (Ups. 724), der han uppräknar dess 68 gårdar, m. m.

by i Östergöthland. Om detta klostrets många och vidlyftiga stenbyggnader vittna ännu dess ruiner; och det var jemväl, under dess florerande tillstånd, ymnigt försedt med tomter i städerne, samt hemman, qvarnar och fiskerier på landet, äfvensom med betydliga kapitaler i penningar. Dit donerades ock all tionden af flera socknar. Också hade det ganska förnäma Abbedissor, såsom K. Inges Enkedrottning och K. Sverkers Dotter. Sigrid *Botolfsdotter* var den sista Abbedissan. Klostrets hushållning var väl ordnad, och det hade ett eget sigill, hvaruti var aftryckt Jesu moder med barnet på armen, och deromkring stodo dessa orden: *S. Conventus Sanctæ Mariæ in Vretis*. Flera brandolyckor undergick det, men upprestes städse igen ur sin aska och förblef i välstånd intill Vesteråsrecessen 1527. Här hafva flera kungliga personer fått sina hvilorum.

Alvastra kloster. *Allvastra* kloster [15]), omgifvet af den skönaste natur vid Åmbergets fot i Östergöthland, grundades år 1144 på K. Sverkers och dess gemål Alfhilds bekostnad såsom boning åt några Benediktinmunkar; men tio år derefter utvidgades det och lemnades åt Bernhardiner. Under denne Konungs närmaste efterträdare blef det ännu större och präktigare,

[15]) Kallades i början Alfhildsstad-rum, hvilket sedan förbyttes i Alvastrum-stra. Kloster-ruinerna i V. Tollstads kyrksocken finnas aftagne i 1:sta D. af Linnerhjelms bref. Hvad skall man säga derom, att vederbörande magthafvande låtit ett grafställe för så många af rikets kungar aldeles förfalla?

samt gaf ifrån sig flera Munkkolonier, såsom till Juleta, Varnhem och flerastädes. Klosterkyrkan var i synnerhet herrlig, och uppförd af huggen tälgsten. Dess Abboter voro mycket ansedda, och gjorde sig i det afseende förtjenta af vettenskaperna att de samlade vackra bokförråd. Gerhard hette den förste Abboten härstädes, vigd i Frankrike af S. Bernhard; han förestod klostret i 40 år, och lät i höga åldren föra sig ut till Clairvaux för att der dö och begrafvas. De öfrige hafva merendels sunkit i glömskans mörker: Thorkill vid år 1520 var den siste af dem. Att klostret var serdeles förmöget, är öfverflödigt att erinra; men registret öfver dess fastigheter vore för oss lika ointressent som det är långt. Under dess grusade murar och stenhögar sofva fyra konungar af Sverkerska familjen med deras Drottningar och Barn, samt dessutom Birger Jarl till Brosa och många andra män af börd. En vådeld skadade klostret 1415, men *det* upprättades igen och stod till 1527, då det miste sina inkomster och tömdes på sina Munkar.

Askaby kloster. *Askaby* kloster ansåg Wreta för moderklostret, och de ännu förhanden varande lemningar af dess stenmurar ådagalägga, att det ej varit utan rikedom och prakt [16]. Påfven Bonifacius IX gaf det ett riktande aflatsbref år 1400, samt bekräftade genom en bulla dess privilegier och gods. Genom dryga föräringar och testamenten hafva många af landets mägtige här köpt sig begrafningsrum och

---

16) Rhyzelius l. c. s. 133 f.

själamessor. Klostrets trägård var betydlig, men den är nu förvandlad i åker, likasom klosterhusen i en stenhop. Abbedissornas namn äro mestadels obekanta; men efter Riksdagen 1527 gingo Nunnorna godvilligt ut, antingen för att tjena eller att gifta sig, hvarigenom husen lemnades öde och omsider 1537 afbrunno; ägorna, som voro vidsträckta, lémnades i förläning åt förtjenta män eller bortsåldes.

Byarums kloster. } *Byarums* kloster, äfven i Östergöthland på en behaglig negd, är troligen anlagdt af K. Sverker Kolsson åt Cisterciensnunnor. Men, sedan klostret förstördes år 1236, flyttades dessa till Skokloster [17]. Orten kallas nuförtiden Bönom.

Munkaboda kloster. } *Munkaboda* kloster utgifves för ganska gammalt, såsom bygdt år 835. Det var ifrån början ett undervisningshus för ungdomen, och låg midt imellan Linköping och Norrköping, der nu säteriet Norsholm ligger [18]. Huru länge klostret ägt bestånd, är nu svårt att säga; men Linköpings påfviska biskoppar hade det på slutet såsom sitt slott och residerade der: det kallades denna tiden Nor, tillföll kronan genom reduktionen 1527, och framter nu allenast några skröpliga murar på en holme.

Krokeks kloster. } *Krokeks* kloster, beläget i den stora skogen Kålmorden imellan Södermanland och Östergöthland, byggdes i det trettonde århundradet af grof sten och fick med tiden

---

17) Messenius Scond. ill. T. II: p. 31.
18) Rhyzelius l. c. s. 140.

ansenliga egodelar. Vid reformationstiden blef det ödelagdt, och dess lemningar äro nu med skog öfvervuxna [19].

Vadstena kloster. *Vadstena* hade det rikaste, mest besökta och mest vördade kloster i Norden [20]. Beläget i Östergöthland utmed sjön Vettern, der i hedentima det präktiga slottet Susenborg stod, förmodas det ha blifvit anlagdt år 1346 af S. Brita, ehuru det ej invigdes förrän 1374 af Erkebiskop Henrik i Upsala, Biskop Nils i Linköping och Biskop Thord i Strengnäs. Härtill erhölls, enligt K. Albrekts påbud, en penning af hvar bonde i hela riket. Stiftarinnan föregaf, att Frälsaren sjelf för henne uppenbarat och dikterat denna Ordens konstitutioner [21]. Påfvarne Urban och Bonifaci-

19) Orten kallades förut *Svintuna*, och klostret nämnes ofta i gamla bref *Vårfruklostar på Kålmorden*. Johanniterna hade här sitt näste.

20) Birger Jarl hade förut en sätesgård i Vadstena, säger Spegel l. c. s. 224. K. *Magnus* gaf ej allenast grunden, att bygga klostret på, utan ock 6000 mark penningar (jemf. Rango Svecia Orthod. p. 187 sq. Lagerbring, 3: s. 655 f). Af alla utlänningar har Th. Walsingham omständligast beskrifvit Brigittinorden. Lauterback uti dess historia monastica (s. 75) uppräknar 43 klostersamqväm af denna Orden; ibland dem voro Mariebo på Låland, Munkalif och Hufvudö i Norge, Mariedal vid Revel. Konfirmation på Ordens privilegier står att läsa hos Benzelius, Monum. pol. eccl. 165—170—172.

21) Brigittas kloster-reglor läsas efter sjelfva uppenbarelsen under namn af *Regula S. Salvatoris*. På Svenska stå de hos Granberg i Skand.

us IX stadfästade inrättningen genom sina bullor, och från hela riket inflöto årligen stora medel till klostrets förnödenhet [22]. Uti klostret borde altid vara en öppen graf, som dagligen af Abbedissan med Systrarne besöktes, och för kyrkodörren stod altid en likbår med något jord på, till en påminnelse om dödlighetens vissa lott. Klostret var ifrån första instiftelsen dubbelt, eller både för Munkar och Nunnor, hvilka väl bodde i serskillta rum och gingo till serskillta bord, men dock voro under samma tak och lefde af gemensam kassa. De första husen byggdes af träd, men efter branden 1388 uppfördes både klostret och dess kyrka af huggen sten, hvarjemte Vadstena stad

Hist. under Kon. af Folk. 2 D. bevisen s. 44 f. Vid Nunnornas antagning lästes temligen uppbyggliga böner.

22) Man har en förtekning på hvad detta konventets bröder och systrar årligen förtärde, nemligen till bröd, 10 läster råg, 2 läster hvete, 4 läster korn; till öl, 24 läster malt; humla, 14 skeppspund; smör, 20 tunnor; nöt, 120 stycken; får, 300 st.; fläsk, 9 skeppund; salt, 2 läster och 2 tunnor; ost, 100 pund; ärtor, 4 tunnor; bönor, 2 tunnor; torsk, 3 läster; sill, 1½ läster; spekelax, 200 stycken; salt ål, en half läst; gäddor, 7 skepp.; olja, en half tunna; peppar, 10 pund; saffran, 1 pund; fikon, en korg; honing, 2 tunnor; talg, 4 skeppund; vax, 1½ skeppund; rökelse, 1 lispund; vin, nära 2 tunnor, o. s. v. Till vedbränsle hade klostret en egen skog (Spegel l. c. 233). Vid en jubelfest här 1394 inflöt så mycket, att Påfvens halfdel deraf blef 42,964 Riksdaler.

tog sin början. Antalet af klosterfolket utsattes till 60 Systrar, 13 Prester, 4 Diaconi och 8 Tjenstmunkar, hvilka tillhopa skulle svara mot 13 Apostlar och 72 Lärjungar. Till åtskillnad från andra, brukade Ledamöterna af denna Orden en grå klädebonad med ett rödt kors uti en hvit sirkel. Första grundregeln var kyskhet, ödmjukhet och sjelfvillig fattigdom, så att ingen af dem fick ega penningar och ej röra hvarken vid guld eller silfver utan vid tillfälle af någon brodering. Böner och lofsånger (såsom "Ave Maria," "Salve Regina," o. s. v.) söngos alla stunder af dagen till Gudaföderskans ära. Huru detta renlefnads-folk iakttagit kyskhetens bud, vittnar nogsamt den gamle ihålige appeln i klosterträgården; af deras ödmjukhet känner man ej andra vedermälen, än att Nunnorna efter år 1447 åtogo sig att tvätta Munkarnes kläder; men om deras armod kan man ungefär döma, då man af gamla handlingar inhämtar, hvilka dyrbara *föräringar* många höga personer dit hafva gjort samt hvilka indulgentier och förmonliga privilegier detta kloster fått af Påfvarne [23]). Ej blott de ringare utan ock förnämare skyndade till detta renlefnads-samfund, och flera personer af konungahusen läto här inskrifva sig [24]). Det har

23) Utan anfäktning blef dock detta kloster icke; mötet i Basel var oroande för dess bestånd, hvarföre K. Erik, som ofta sjelf der infann sig, lät 1434 i Wordingborg sammankalla biskoppar från alla sina riken.

24) Den goda Drottn. Philippa hedrade Vadstena kloster med serdeles uppmärksamhet, och an-

varit ett moderkloster till åtskilliga andra af Brigittin-Orden, äfven i aflägsnare länder: det stod i mycket rop för helighet, och dess Abbotter och Abbedissor hade stort anseende. Sjelfva Nordens Monarkinna Margaretha, som af politiska skäl låtsade sig vara andäktig, lät upptaga sig till klostersyster i Vadstena; och vid detta tillfälle sammankallade hon både Munkar och Nunnor, hvilka hon med mycken ödmjukhet kyste på händerna [25]. Klostret hade ej allenast *jus patronatus* öfver Vadstena stadskyrka, utan egde ock sjelfva staden. All ny upptagen jord, som tillhörde klostret, frikallades från tiende-afgiften; alla gärder aflystes, antingen de voro ämnade till andeligt eller

togs der till klostersyster 1415 (Lagerbring 4: 52). Sten Stenson, en mägtig man, öfvergaf verlden och instängde sig i Vadstena 1395. Jeppa Back, en annan ädling, var en af de första som antog munkdrägten i Vadstena. der han som tjenare högg ved och timrade. Margaretha hans dotter, en af rikets bästa familjer, antog äfven doket, och förrättade såsom tjenstesyster de ringaste syslor (t. ex. att gå i köket, tvätta o. s. v), L. c. 3: 846. K. Christopher tog broderbref 1442.

25) Julaftonen 1404 ankom Drottningen till Vadstena, och qvardröjde der öfver 20 dagar. Hon anhöll, att bli upptagen i deras samfund genom utfärdadt systerbref för att bli delaktig af alla de heligas böner, messor och goda verk. Då hon med sin hofstat bröt opp, lät hon samla alla klosterinvånarne, tog ömt afsked och kyste deras händer; då en af Munkarne räckte fram sin hand insvept i ett kläde, ville hon ej tillåta denna undseelse (*Diarium Wazsten*. s. 25).

verldsligt behof; allt, som till klostret skänktes, undandrogs allt klander, och alla resande, som för sin andagt ernade sig till klostret, fridlystes vid straff af bann, [26]). Likväl bör ej förtigas, att den här öfvade aflatsmarknaden var likaså indrägtig för Romerska Kurien som för klostret. Öfver hela klostret voro *Confessores Generales*, som valdes och ordentligen invigdes [27]). Vid religionsförändringen *måste*

---

[26]) Pilegrimer ditkommo ej sällan långväga ifrån. En lärd biskop, Robert, skickad från Rom till Skottland, infann sig först i Linköping, afklädde sina skoplagg i Skenninge, och giek barfotad till Vadstena under en sträng köld och i djup snö (Lagerbring 4: 305).

[27]) Rhyzelius uppnämner dessa Confessores i följande ordning: Mag. Petrus, som hade varit S. Britas bigtfader under hennes resor, död 1378, Magnus Petri, Joannes Petri, Ericus Joannis, Ulpho Birgeri, Gervinus, Joannes Borqvardi, Magnus Unonis, Botolphus, Michael, Olavus Joannis, Johannes Johannis, Martinus Olavi, Clemens Petri, Joannes Matthiæ, Nicolaus Ragvaldi, Sveno Thordonis, Nic. Amundi, Carl Benedicti, Petrus Ingemari, Ericus Beronis, och Petrus Nicolai, som följde med K. Gustaf till Stockholm, der han fick en annan tjenst. Väl berättar Messenius (Scond. T. III: 52), att här stiftades 1430 ett Collegium Canonicorum; men han berättar ock, att den snåle Danakungen Christjern I tog ifrån klostret de 1,100 Engelska Nobler, som härtill voro anslagne. För öfrigt kan man tro, att disciplinen i början varit någorlunda allvarsam, då Abbedissan In-

Munkarne gå ut, och de ibland dem, som voro dertill dogse, sattes till Kyrkoherdar vid församlingarne; men Nunnorna med sina Abbedissor blefvo der ännu någon tid. Till åminnelse af detta kloster hafva vi ännu Vadstena adliga jungfrustift, men af klosterbyggnaden har blifvit ett krigsmanshus [28].

---

gegerd Knuts Dotter blef för sina oordentliga seder afsatt, ehuru beslägtad med Stifterskan (Lagerbring 3: s. 851); men med tiden aftog strängheten. Imellan munke- och nunne-klostret var under katholska tiden en hög mur, eller skilljevägg, som hindrade deras sammanträffande; men ned vid gatan är en liten port, kallad munkarnes taleport, hvarvid var ett stort hål i muren, der de kunnat vexla bref sins imellan, ja äfven nalkas hvarann (Brocman l. c. s. 166 f). Man har ett bref ifrån Nunnan Ingrid Pers D. till Axel Nilsson år 1498, der hon starkt yttrar sina känslor för den älskade under beklagande af klosterlefnadens tvång; men tillika berättar hon, att de i klostret ha många lediga stunder, då bröderna och systrarna spela, dricka vin och dansa med hvarandra, i trägården, "och äro månge af bröderna som gitta gantas med några obetänksama af systrarne" (Brandelius Disp. Collect. in H. Svec. 1789).

28) K. Johan III sökte väl sätta Vadstena kloster i i dess förra stånd igen; men efter Upsala Möte 1593 måste den sista Abbedissan, Karin Olufs dotter, förfoga sig till Danzig, så att klostret efter 212 år upphörde. Vid inrättningen af krigsmanshuset har man haft så mycken aktning för den h. Britas kapell, att dess väggar och tak blifvit oförändrade. Nunnornas kamrar voro 59, som nu äro inredda till våningsrum för Gratialisterna. Klosterträgården är ännu i behåll, och klosterkyrkan är moderniserad.

Wisby kloster.

Wisby på Gothland var i medeltiden en i alla afseenden märkvärdig stad; men den oreda och ovisshet, som råder i denna tidens häfder, sträcker sig äfven till historien om denna stadens kloster. De voro flera och på olika tider uppbygda, dels inom dels utom murarne. Två Nunnekloster inom staden florerade länge: vid S. Catharinæ-klostret blef år 1443 inrättadt ett Gille för begge könen: Dominikanklostret samlade ett bibliothek af mer än 2000 skrifter: Gråmunkeklostret deremot lade sig till skatter af penningar och fastigheter, emedan det af många förmögna män påtänktes med testamenten och Munkarne dessutom hade frihet att idka sitt tiggande ej allenast på denna Ön utan ock på Ösel samt öfver hela Lifland och Esthland [29].

Solberga kloster.

Solberga kloster, strax utanför Visby stadsmur, inrättades år 1361 för Nunnor af Bernhards Orden. Vid detsamma var äfven en vacker kyrka.

Ruma kloster.

Ruma kloster, för bröderna af samma Orden, äfven på Gothland, var stort, välbygdt och rikt, samt hade flera berömliga Abboter. På landets språk kallas det i gamla skrifter Guthiushalla-rum och på latin Roma. Ovisst är, om det förstördes genom krigsvåld eller genom reduktionen vid tiden af kyrkans reformation [30].

---

29) Rhyzelius l. c. s. 153 f.

30) Nu är det en kungsgård och säte för länets Höfdinge Hos Linnerhjelm och Ankarsvärd lär man känna dess rudera, som ej behandlas med synnerlig aktning för konsten och fädrens minne.

Dessa och till äfventyrs ännu flera voro Sveriges kloster under katholska perioden. Berömliga i sitt upphof, blefvo de så mycket skadligare genom urartandet. Munkarnes hufvudbestyr var att sjunga messor, höra skriftermål, smörja och signa de dödsjuka, samt förrätta det mera som hörde till den påfviska kulten; men också måste de, som dertill vore tjenlige, afskrifva stora böcker jemte andra handlingar och bref, hvilket var högst nödigt före boktryckarkonstens uppkomst, detta mägtiga verktyg för idévexlingen. Men i den mån deras Theologie ej bestod i annat än vidskeppelser, deras Medicin i signerier, deras Philosophie i grillfängeri, och deras Lagklokhet i Påfverättens studerande, motarbetade de all helsosam verkan af bokspridningen och tycktes älska att lefva i ett okunnighetens mörker, som var deras myndighets säkraste grundval. Aflat gjorde dem rika och diktade mirakler eftersökta [31]). Ofta voro klostermunkarne rådande ej allenast öfver det pastorat, hvari de hade sitt säte, utan egde de ock patronatsrätt till flera pastorater i länet. Någon gång ingingo Nunnorna i afskilljda kloster andliga systerskap med hvarandra, hvarigenom de deltogo i alla de

[31]) Så utgaf Prioren i Eskilstuna ett bref 1408, hvari hela 79 års aflat bortsåldes (Lagerbring 4: 315). — Vid Stockholms Dom. kloster skola många undertekn skedt, emedan der var Matthiæ graf och en altaretafla om Christi nedtagelse af korset: några helades från utvertes skador, andre räddades i sjönöd när de gjorde löften dit, med flera munkbedrägerier (jemf. Elers 1 D. s. 160).

förtjenande bönerna och messorna på begge ställena [32]). Om vi sluteligen, med en genom seklers erfarenhet sansad eftertanka, mäta det goda klostren åstadkommit med det onda de tillskyndat verlden, kunne vi ej undgå att finna deras upphäfvande rättvist, om det än någon gång var brådstörtadt och ej heller altid medförde de gagnligaste resultater.

16. *Litteraturens tillstånd under medeltiden, bibliotheker, lärosäten, författare i Norden.*

Litteraturens ringa uppmuntran af de Styrande. Uti litterärt afseende företer Norrige ingen ting anmärkningsvärdt; det lilla, vi kunne härom anföra, inskränker sig till Sverige [33]). Men äfven här möter oss den obehagliga anblicken af regeringar, som knapt ansågo det höra till sina pligter att belöna dem som med sina lärda mödor gagnade det allmänna;

---

[32]) Så skedde 1435 imellan dem i Skokl. och Solberga (Lagerbring 4: 326); så upptogos Sven Kätilson och Ragnel Addadotter uti andeligt bolag med Eskilstuna kloster. — Här må tilläggas, att på Brunkeberg vid Stockholm varit en Eremitkula (Sjöborg Nom. s. 121). — För öfrigt kan om testamenten till klostren samt om deras aflatsbref nöjaktig underrättelse hemtas i Kronolog. register vid 1:sta H. af Handl. till Skand. Historia.

[33]) Förf. har ex professo afhandlat detta ämne uti inledningen till ett *Lexikon öfver Svenska författare*, som snart torde utkomma; dit hänviser han Läsaren, och hitsätter blott några lätta drag af tekningen.

i undantaga likväl den ädla Folkungaslägten, ıvars största män gjorde åtminstone något för tt framkalla en vettenskaplig upplysning. Preterna, genom sjelfva naturen af sitt kall egna-.e åt lärdomen, äro visserligen pligtige att åt letta sköna mål uppoffra tid och krafter; men nsame kunna de ej uträtta allt, om de ej af ögsta magten hafva stöd och muntran att påäkna. Då, såsom en snillrik man anmärkt [34]), ıvarken kriget eller ekonomien äro ändamålet f menniskors samhällslefnad; då studier och unskaper äro yttersta målet för skattkammaens, krigets och fridens arbeten: så åligger et de styrande, att ej allenast bereda en lätt tkomst för arbetsama män i litterära yrken, tan ock genom egna föredömen väcka hog och ktning för vettenskaperna. Man har ofta, och ıed rätta, klagat deröfver, att lättingarne i våa fornkatholska kloster uppåto landets merg tan att göra någon nytta; man tog ock rigtigt og ifrån dem bröd och hem, men om man känker detta åt andra lättingar uti en med yare tidens smak mera enlig uniform, så är det hela ingen ting vunnet vid ombytet. Då i nämna en Sverre i Norge och en Stenture i Sverige, så hafve vi nämnt alla de kandinaviska Regenterna under medeltiden, om värderade nationalkulturen och gjorde steg ill dess utarbetande. Om många sådane funıits, så skulle ej den hierarkiska despotismen änge ha kunnat hålla förnuftet under förmyn-

[34]) Villers l. c. s. 268.

derskap; men skulden till tidens mörker låg hos Konungarne likaså mycket som hos de ljusskygga Prelaterna.

Språkets utveckling. Svenska språkets nyare form kan egentligen härledas från Unionstiden [35]). Genom afsöndrandet från sina grannstater och införandet af ett eget styrelsesätt, vid den tidpunkt då korsets lära här blef segrande, danades ett tungomål som alltmer afvek från den gamla Norränan. Endast våra äldsta provinslagar hafva i sin diktion någon öfverensstämmelse med Isländarnes skrifter; de yngre likna mera nuvarande Svenskan. Att odlingen varit tidigare i Götharikes sydligare än i Svearikes nordligare landskaper, är ofta anmärkt; och ehuru författarverksamhetens produkter från denna tiden äro högst få, voro de ej utan mägtigt inflytande på tidåldrens bildning. Poësien framträdde i ett nytt skaplynne, och vissa Skandinaviska folksånger, hvilkas hembygd är oviss, öfverantvardades *från slägt* till slägt, och utdödde icke hos allmogen äfven sedan de försvunnit ur riddarborgarne och de förnäma frustugorna. Men man älskade ej blott den nordiska kämpavisan, utan från Germanien inkom smaken för en Romantik, som närdes af Katholicismens undertro; och den Norrska Drottningen Eufemia lät på Svenska öfversätta flera arbeten af denna art [36]). Man

---

[35]) Jemf. Molbechs Öfversigt s. 6. — Hammarsköld, Sv. Vitterh. 1 D. s. 14 f.

[36]) Eufemia var N. K. Håkan Magnussons gemål, död år 1312; hennes dotter blef moder åt K. Mag-

ckte i allmänhet mycket om rimversar, och
elfva Riks-Drottzet Bo Jonson Grip, den
ägtigaste och rikaste Man i Sverige, öfversat-
Alexanders krönika på vers. Den vidlyfti-
Rimkrönikan började författas i 14 seklet, [37]),
en upphofsmännen äro obekanta. Andra rim-
erk hafva vi af Nicolaus Hermanni, Bi-
op i Linköping, och af Mäster Thomas, Bi-
op i Strengnäs; men Ericus Olai, en år
186 afliden Professor i Upsala, var ej alle-
ist den förste som skref gudliga sånger på
enska, utan har ock gjort sig berättigad till
erkänsam ihågkommelse för sin Göthiska hi-
oria [38]). Men om tidens skaldeförsök voro
delösa och den historiska stilen ännu outbil-
d i vårt fädernesland, så stod det dock än-
sämre till med Philosophien: den läntes i-
ån Tyskland, der dess mästare med skäran-
bitterhet antastade hvarandra, men den blef
ok aldrig rätt hemmastadd på Svensk bot-
n [39]). Andaktskulturen sysselsatte blott fan-
sien, utan att med någon grad af klarhet upp-
ta och framställa Christendomens hufvudlä-
r. Man har ännu några få fragmenter af de
lfviska bibelversionerna, hvilka hufvudsakli-
n instämma med Vulgata men ha stundom

---

nus Smek. Under namn af *Drottning Eufemias Visor* äro dessa poëmer från längre tid bekanta.

) Både den större och mindre Rimkrönikan utgåf-
vos af Hadorph, Stockh. 1674.

) Af honom författades N:o 205 uti G. Sv. Kyrko-Psalmb. "En riker man."

) Jemf. Hammarsköld, philos. stud. i Sv., s. 40 f.

Glosser som falla i det löjliga och karakterisera tidens lynne, äfvensom de orimligaste legender och påståenden, inväfda i sjelfva öfversättningen [40].

Bokskrifvare. Latinska språket nyttjades i alla handlingar denna tiden; och detta varade åtminstone till det 14:de seklet, då man begynte författa publika handlingar på modersmålet. Munkarne bortskämde Latinen så väl som Svenskan [41], och innehållet af deras skrifter var sällan af bättre beskaffenhet än deras Språk. Theologien, deras hufvudsak, kunde ej annat än vara usel; dock var Matthias, Kaniken i Linköping, en af tidens nyttigaste Skriftställare i denna väg: han författade prologen till Britas uppenbarelser, öfversatte delar af bibeln och skref konkordantier [42]; derjemte var han på sin tid en uppbyggelig predikant. Vadstena klosterbroder Jon Prest berömmes äfven för sin styrka uti talkonsten. Nicolaus Ragvaldi, Confessor i Vadstena, sammanskref

40) Schinmejer, Versuch einer Geschichte der Schwed. Bibelübersetz. und Ausgaben, 2:a St. s, 43 f. — Peter Olofson, död 1438 såsom Pastor i Kil vid Salberget, skref en eländig parafras öfver bibeln (l. c. 3:dje stycket, s. 4). Jemf. Lönboms Sv. Bibelv. s 14 f.

41) Man fick höra de nyskapta orden *moralizare*, *qvittare*, *rockus*, *harnascha* o. s. v. Folket sade amen till prestens latinska messa, som ingendera förstod. Bruket deraf upphörde under Gustaf I (Eckerman Diss. de lingva latina in sacris Svec. Ups. 1756).

42) Script. Rer. Svec. 1: p. 154 n. p. — Benz. ad Vast. p. 65.

ej allenast en relation om S. Karins translation, utan försvenskade ock Josuabok samt en sermon kallad "Jomfru Maria Yrtegardhir" [43]). Jöns Buddha, en Munk i Nådendals kloster vid år 1483, öfversatte vissa Biblens böcker på modermålet; och öfverhufvud såg man på denna tiden utkomma åtskilliga andliga böcker på Svenska, lämpade till skrifsätt och innehåll efter folkets dåvarande begrepp och smak. Sjelfva fruntimren försökte äfven stundom, att igenom skrifter utvidga vetandets område. S. Katharina har fritt öfversatt "Sjelinna tröst" [44]), en skrift, affattad i en intagande, mildt målande ton. Abbedissan i Vadstena Anna Fickes Dotter har genom sin litterära flit blifvit långt mera ryktbar än genom sin adliga börd eller sin hedersplats [45]). "En ärlig gudelig klosterjungfru," "Själabot," "Gudelig spillesväc-

43) Von Stjernman, Tal om Vettensk. tillstånd s. 33 Script. K. Sv. 1: p. 192 n. z.

44) V. Stjernman l. c. s. 54. — *Diarium Vadstenense*, *Chronicon Erici Pomerani*, o. s. v. äro för tidens häfder af värde. Priorissan Karin Germunds Dotter och Nunnan Margaretha Clans D. hafva ock genom auktorlig flit gjort sig kända. Johannis Svenonis och Knut Johannis äro förtjente af nationalbildningen; men annars sökte Munkarne att meddela ungdomen eländiga dikter, hvaraf flera spökelsehistorier leda sitt ursprung.

45) Peringskjöld utgaf 1718 hennes *Chronicon Genealogicum* intill b. Brask; hon öfversatte ock på Svenska S. Joakims lefverne samt S. Elisabeths af Ungern mirakler (Scr. R. S. 1: p. 205 n. a). Hon dog år 1519.

kare," höra ock till tidens asketiska skrifter [46]; vittnande, det är sant, om föga smak eller omhugsan i afseende på ordval, men dock bidragande i sin mån till språkets utveckling och danandet af det fromma sinnet. Sysselsättandet med tankens yrken fann man tröstande under tidernas allmänna nöd och betryck; och denna varma skribentifver ha vi att tacka derföre, att vårt sköna och kraftfulla språk ej blifvit af Tyska och Danska inblandningar okänneligt.

Bokförråd. Priset på böcker var denna tiden öfverdrifvet. När derföre någon förärade en bok till en kyrka eller ett kloster, de enda ställen hvarest bibliotheker funnos under dessa Barbariska tider, satte man ett så stort värde på denna skänk, att sjelfva gifvaren infann sig att öfverlemna den vid altaret *pro remedio animæ suæ* (för att erhålla sina synders förlåtelse [47]), Johan von Müller säger, att, hvad Bangor var för Britterna och St. Gallen hos Allemannerna, det var för Svenskarne Vadstena, hvars stilla, idoga Munkar samlat öfver 2000 handskrifter. Men jemväl i Alvastra,

---

46) Hammarsköld, Sv. Vitt. 1: s. 50.

47) Robertson l. c. s. 61. — Bisk. i Westerås Israël Erlandi testamenterade till domkyrkan Decretum och Decretales, dem han köpt för 6 talenter koppar (160 R:dr efter nyare mynträkning), och Missale, som kostat 10 marker silfver (ungefär 80 R:dr). — Skandinavien var väl i medeltiden ej obekant för Araberna, som då hade en litteratur (jfr Rasmusson, Stm 817); men kunskaper smitta ej så fort som fördomar och laster.

Varnhems, Sigtuna, Visby och Gråmunkeholms kloster voro vackra bokförråd, äfvensom i Mariefred och Upsala [48]). Det mesta utgjordes dock af enkla manuskripter utaf en eller annan Latinsk Auktor, af de namnkunnigaste kyrkofäderna, af Kyrkolagar, Legender och Skolastikernas verk. Ofta hitskickade Romerska Hofvet sina Nuntier i det bi-ärendet, att uppköpa eller låna rara böcker; och förvisso vet man, att till exempel Arcimbold inemot det sextonde århundradet bortförde med sig allt hvad han kunde finna af dugliga skrifter. Är det då underligt, att Sverige var lika bokfattigt som penningefattigt? Boktryckarekonsten, uppfunnen i Tyskland af Guttenberg, var väl härstädes känd inom 20 år; men gagnade ej så snart vetenskaperna. År 1470 var en bokpress i Söderköping, strax derpå i Vadstena, och innan seklets slut i Stockholm, Upsala och Strengnäs. De första arbeten, som här trycktes, voro Breviarier, Missaler, Aflatsbref, Davids Psalterium och Gersons Meditationer. Sturens gemål Ingeborg Tott gynnade mycket denna vigtiga konst, och år 1483 utkom *Dialogus creaturarum moralisatus*, en samling af fabler, prydd med träsnitt. Upplysningens vinst häraf var ringa, heldst det nästan var blott de lärde som nyttjade de utgifne böckerna; folket läste aldeles intet [o]). Genom sakernas nya ordning i den

---

[48]) Celsius, Biblioth. Ups. Hist. med stricturæ af Norrelius, der en förtekning finns på dess äldste skrifter, p. 26 f.

[o]) Om de i Sverge först tryckta böcker kan rådfrågas Fant Annales Typogr.

Gustavianska perioden väcktes först en allmännare läselust och med detsamma en bättre anda i hela Litteraturen.

Lärdoms-hus. Man kan lätt föreställa sig, att Sverige i denna råa tidålder ej kunde hafva öfverflöd på anstalter till vettenskapernas framsteg. Skolorna vid domkyrkor och i klostren inskränktes hufvudsakligen till grammatikaliska kunskaper; men vid denna tid *florerade* flera Akademier i Europa, hvarest Professorer förordnades att läsa öfver serskillta vettenskapsdelar [49]). Akademiska titlar och värdigheter tilldeltes de lärande som gjort framsteg. Vid år 1215 finner man detta vid Parisiska Universitetet- från hvilket de andra lånt sina inrättningar och seder. Doktorerna i de åtskilliga fakulteterna tvistade med Riddarne om företrädet. Genom denna ovanliga heder, som blef de lärda till del, tilltog Högskolornas antal i hast: år 1262 voro vid Bologna Universitet 10,000 Studenter, och vid *Oxfords 30,000* år 1340. Nu uppblomstrade den goda tiden, då upplysning ansågs för mensklighetens vigtigaste intresse och lärdomsidkare aktades i mån af deras verksamhet och åhåga att gagna; också voro högskolorna i sin början landets andliga förrådskamrar och musernas hufvudtempel, emedan de ännu icke nedsunkit till blotta *institut*er för embetskandidater. Våra landsmän hade redan länge börjat att utomlands, hvarest eruditionen var i mera flor, inhemta tidens

---

49) Robertson l. c. 2 s. 198. — Jemf. Geyer, Nytt ett och annat, s. 21 f.

ärdom. I synnerhet sammankommo i Paris vettgiriga ynglingar från alla folkslag i Europa. Till ordnings bibehållande hos en så talrik ungdom, indeltes de Studerande uti fyra nationer eller landskap, nemligen det Franska, Piccardiska, Norrmanska och Engelska, hvilket sistnämnda blef med tiden kalladt det Tyska landskapet, och till detta hörde alla ankommande äfven från Skandinavien. Hvarje nation hade sin serskillta Prokurator, hvilken årligen valdes af Magistrarne, och af dessa Prokuratorer valles akademiens Rektor. Prokuratorernas skyldighet var, att emottaga och försvara dem som ankommo, hafva uppsigt på deras uppförande och hushållning, samt reglera deras studier. Värdigheten af detta förtroendesembete var stor. Bland Svenskar, som haft hedren vara Engelska landskapets Prokuratorer, märker man en Conrad, en Henrik Thomasson, en Nils Johansson, flera att förtiga; af hvilka några genom offentliga föreläsningar förvärfvat sig ett utmärkt anseende. Domprosten i Upsala Andreas And [50]) köpte för egna penningar ett palats i Paris för fattiga Studenter ifrån Sverige år 1203. Men sedan Högskolan i Prag kom i rop, skyndade många Svenskar sig dit i literärt ändamål; af dem hafva Peter Jonsson och Johannes Caldarini gjort sig på sin tid kände genom böckers afskrifvande. Af-

[50]) Han uppdrog vården öfver de Svenskas Gymnasium i Paris åt E. b. N. Kellson (Lagerbring III: s. 200).

ven reste några af våra till Montpellier, att der studera Jus Canonicum. Akademierna i Köln, Löwen och Leipzig hade mycken celebritet såsom högsäten för den Skolastiska Theologien; der sökte fördenskull många Svenskar förkofran i denna vettenskapsgren. Uti senare tider af denna Epok reste unga Skandinaver mycket ut till Wittenbergs nyligen anlagda lärdomshus; och sedan de Grekiske flyktingarne hade sig utspridt ej blott till Italien utan ock till Tyskland, började man ock lära sig någon Grekiska. Gustaf Trolle förstod detta språk temmeligen väl. Medicinen var mest hos Munkarne. Den förste Svenska Läkare, man känner, är Lars Johansson, hvilken tjente K. Magnus Smek och frälste hans lif då han en gång fått förgift. Att mathematiken och mekaniken ej voro obekanta, se vi på Linköpingsbiskoppen Hemming Gadd och Vadstenamunken Dasipodius [51].

Upsala Universitet grundadt. Förrän Sverige fick ett inhemskt Universitet, kunde man dock ej vänta studiernas allmännare uppkomst [52].

---

51) Denne Dasipodius lefde i Sten Sture den äldres tid och förfärdigade det konstiga urverket, som fanns i Upsala intill år 1702; se Enberg l. c. s. 33.

52) Man insåg länge nyttan af en Högskola i Sverige innan en sådan härstädes blef anlagd: så har man en förordning af 1432, hvarigenom Magr Andr. Bondonis med vissa förmoners åtnjutande skulle årligen läsa i Upsala för ungdomen likasom en Akademisk lärare (Saml. i Sv. Hist. 1 h. s. 77 f.) — Man tror ock, at

r 1418 tillät väl Påfven Martin V K. Erik af Pommern att inom sina stater få inrätta ett lylikt lärdomssäte, dock med tvenne förbehåll, tt Theologien ej skulle få läras i hörsalarne amt att tillståndsbrefvet skulle inom två år egagnas, eller i annat fall anses återkalladt. lärmed förintades hela planen: ty huru var et möjeligt att inom så korrt tid anskaffa tillöcklig fond och dugliga lärare [53])? Omsider om saken i stånd under Sten Stures regering. 'å ett af Erkebiskoppen Jacob Ulfsson samankalladt prestmöte beslöts ej allenast Upsa Universitets upprättande, utan ock tillförrdnades anständigt underhåll åt de tillkomiande Lärarena. Men sådane stiftelser kunde j ske utan den Romerska Furstens tillåtelse: igen Regent vågade utom hans bifall grunda em, ingen Lärare undervisa i andra vettenkaper än som voro föreskrifna ifrån Rom. Allt erföre ditskickades Kaniken Ragvald Ingeiundi, hvilken år 1476 fick af Påfven Sixtus V privilegier för Upsala Högskola. Verkligen ivigdes den ock 1477, då föreläsningarnes hör-

---

redan 1468 var ett Studium i Upsala, likasom 1335 i Lund (Scr. R. Sv. medii ævi, T. 1: p. 68)

[53]) Dock var denne Påfve mer liberal än Honorius IV, hvilken år 1286, i ett bref till Prelaterna i riket, förböd de andlige gå ur landet för att lära Juridik eller Physik; sådane, som ej inom viss tid afstodo från det skadliga studerandet af verldsliga vetenskaper hvilka blott äro Theologiens tjenarinnor (Scientiæ pedisequæ), skulle underkastas kyrkobannet.

jan utsattes till den heliga Britas fest (den 7 Okt.) Erkebiskoppen förordnades till Akademiens Kansler, och behöriga byggnader med murar, vindbro och portar uppfördes. Påfven tillerkände Akademien samma friheter som den i Bologna: Theologie, Philosophie, Lagfarenhet och Medicin skulle få läras, och hedersgrader utdelas. Riksföreståndaren gaf den sedermera samma privilegier som den Parisiska, men den låg länge i en overksam dvala [54].

Andra Skolor. Riket hade ännu flera högre läroanstalter än denna inom sina landamären. Det är nämndt, att *Lund* hade en gammal Skolinrättning, som genom flera Erkebiskoppars frikostighet sattes på goda fötter. Skolpiltarne blefvo ock med tiden små embetsmän och kallades *Scholares præbendarii*, görande tjenst med läsning och sång vid de årliga begängelserna. Korteligen, det var ett betydande och förmöget lärohus; men starka skäl förete sig ock till den förmodan, att här dessutom varit *en* slags Akademie med sina lärare i de högre vetenskaperna och med rättighet att göra Baccalaureer. Man tror, att E. b. Brostorp inrättat densamma; men efter stiftningen af Köpenhamns

---

[54]) Om Ups. Universitets stiftning se Busser l. c. 2 D. s. 14. — Påfliga bullan, Celse Bull. 204. — Spegel p. 62. — Scheffer, Upsalia p. 250. — Om invigningen, Messenius Scond. ill. T. IV p. 37. — Som sagt är, var här före Akademien ett Collegium, der många ynglingar öfvade sig i bokliga konster innan de förskickades till Paris eller andra utländska lärosäten.

Högskola 1479 har den Skånska gått under och liksom försvunnit ur tideböckerna. Om *Skeninge* berömda Studium är tillförne ordadt. Vi veta, att i äldre tider var *Tuna* i Dalarne ett slags biskopssäte; här var då en Trivialskola af betydenhet [55]). På bekostnad af *Vadstena* kloster byggdes här 1474 ett Skolhus af sten, i hvilket M. Petrus Magni år 1499 var en berömd Rector Scholarum. *Linköping*, *Kalmar*, *Wisby*, *Söderköping* hade jemväl barnskolor; hvilket i allmänhet gäller om alla städer med domkyrkor, men choralmusiken var nästan det enda som der lärdes. Få och långsamma voro de framsteg, den sanna litterära bildningen gjorde.

Vi hafve nu öfvertygat oss derom, att ibland klostrens fromma dagdrifvare äfven funnos män af arbetshug, hvilkas lärda mödor vi ha att tacka för mångt oskattbart ålderdomens verk. Deras egna alster, om än oftast innehållstomma och ostädade, kunna åtminstone uppväga många af de nyare, hvilka blott genom en glatt yta eller genom sin ordståt vilja göra sig gällande. Genom en sådan idoghet, må den än ha varit sällspord, hafva de återbetalt Staten dess utgifter på dem; och fastän deras åtnjutna förmoner voro för stora, för att ej mången gång locka dem ifrån boken till en maklig vällefnad, så är dock denna anblick mindre stötande än den som ett senare tidhvarf framställt, då sådane män, som i sjelfva verket voro prester i vettenskapernas tempel, ej engång lefvat

---

55) Link. Bibl. Handl. 2 D. s. 229.

fredade för behofvet. Väl egde denna förflutna tiden inga lärda eller vittra samfund, i likhet med senare tider, men också, huru lätt händer ej, att i dessa samfundsanstalter den inre andan och lifvet förflyger och lemnar de tomma formerna qvar! huru lätt händer ej, att börd och embetsrang äfven der föredragas framför den litterära förtjensten utan dessa tillfälliga företräden! Nog af, under de katholska seklernas skymning framstrålade altid sanningen i en eller annan skapnad, och, sedan uppfinningen af tryckpressen gaf vingar åt de sunda ideerna, var det ej vidare möjligt för någon obskurant, om ock iklädd ögonblickets allvälde, att på en och samma punkt fasthålla tidens evigt fortbildande förmåga *).

*) Sedan detta stycke var färdigtskrifvet, har förf. fått se *Sveriges Sköna Litteratur* af P Wieselgren, 1 D., Lund 1833; hvilken förträffliga skrift gifvit honom i flera punkter ett nytt ljus och ny öfvertygelse. Han *glädes sig således, att* hos medeltidens lärostånd kunna upptäcka flera ljusare sidor och att finna (s. 79 f.), att våra katholska förfäder unnade församlingen långt mera af Guds ord än vi protestanter göra; emedan de för offentlig andakt bestämdt allt det historiska i N. T., fördeldt i vissa lester (lectier eller läsningar). Om *folkundervisningen* yttras någon gång de mest protestantiska tankar i tidens tryckta predikningar (s. 86), äfvenså om dygden, om bönen, och andra religionens lärostycken. De Svenska presterna förstodo merendels tidens universalspråk, Latinet, ehuru detta icke var Ciceronianskt; ja, der funnos då Skolgossar, som kunde sin bibel utantill. Att helgdagarnes Evangelier upplästes vid mes-

17. *Spår af kätterier uti den Skandinaviska kyrkan.*

Friare religionsmeningar yppa sig. Nordens Apostel var en from och ädel Man, men ifrån tidhvarfvets öfvertro var han icke fri, och det var *Roms lära* han predikade. Väl framskymtade i denna lära ännu många rena föreställningar, men äfven dessa fördunklades mer och mer till dess kyrkans rådande system blef aldeles motchristeligt. Hierarkien var redan mognad då vettenskapernas morgonrodnad begynte

---

san både på latin och Svenska, finna vi af de postillor vi ega från denna tid (s. 95 f). Att *predikningar* höllos, lär äfven vara afgjordt. Uti landtkyrkor hölls gudstjenst blott engång i veckan. Högmessan kallades *Læsten*, och dervid upplästes stycken ur den heliga Skrift. Ottesången kallades ock *Fropredikan*. Jemväl Munkarne synes ha predikat så väl uti, som utom sina kloster (s. 100 f.) Likväl stadgades i det följande, för fridens skull, att munkarne aldrig fingo predika eller befatta sig med själavården, utan med pastors goda minne (år 1395). En förteckning på postillor från medeltiden är oss lemnad (s. 106 f.) och denna tidens berömdare predikstolstalare tilläto sig ej allenast de lifligaste rörelser utan ock inblandandet af andliga sagor, för att väcka och underhålla åhörarnes uppmärksamhet. Folket saknade således, i det hela taget, icke aldeles medlen för hjertats och förståndets bildning; heldst man kan och får antaga, att mången religionens tjenare förenade med läran det goda exemplet. Då såsom nu var menighetens större eller mindre upplysning en frugt af presterskapets ej altid erkända mödor.

uppstiga på den förmörkade himmelen, och de få, som sågo något klarare, bäfvade att emot sig uppreta allt hvad jorden egde upphöjdast och mägtigast. Men ehuru sorgfälligt Påfvarne jemte de andlige fäderna bemödade sig om ett oinskränkt herravälde öfver folkens förnuft, tyckas de likväl ej aldeles kunnat förhindra, det ju understundom i detta tidehvarf nog fria satser ibland menigheten uti religionsmål blefvo utspridde. Tid efter annan utbredde sig i Frankrike, England, Tyskland och Bömen afvikande meningar; ja klericiets öfverdåd, laster och samvetsförtryck hade bragt sinnena så långt, att upproret redan var emot Rom upprest [56]), och partier danade sig, som, ehuru förföljde med eld och svärd, dock ej kunde helt och hållet utrotas; Albigenser och Waldenser bildade ett äkta christeligt samfund verkade likså mycket med exempel som lärosatser, och kommo det gigantiska Rom att darra för de fromma idéernas magt. Dessa ostuderade men gudfruktiga menniskor tyckte, att i Bibeln ingen ting förekom om någon Påfve och yppiga Biskoppar, hvarföre de ej ville veta af sådane, och de kunde ej begripa, hvarföre icke i trettonde seklet såsom i det första en broder kan förmana och lära den andre, eller hvarföre man just skall vara ceremonielt ordinerad för att kunna säga sina vänner och grannar något uppbyggeligt; derjemte angrepo de med enkla men desto mer inlysande skäl hela van-

56) Fuessli, Kirch. u. Ketzergesch. d. mittl. Zeit, 1: p. 301.

trons uppställda maskinverk. Frön utströddes till en bättre Christendom, och, fastän Munkhärarne under sina förmäns glafven fäktade mot dessa partigängare och fortforo i sina illbragder, såg man också här, att martyrernas blod var himmelens utsäde. Romerska Despotens våld förmådde ej utrota dessa tålmodige fromma, och, i trotts af alla de grymheter, hvarmed olika meningar i religionen bestraffades, framkommo alltjemt nya tänkare. Kännedomen af det Grekiska språket medförde möjligheten att läsa de gudomliga urkunder, som utgöra hufvudgrunderna för christna läran, samt att upptäcka de missbruk, hvartill egennyttan och herrsklystnaden begagnat den. Wikleff i England och Huss i Böhmen gåfvo signalen till en uppresning, som utbredde sig allt längre och längre. Förgäfves bemödade sig Synoderna, att förekomma söndringarne: deras öfverläggningar röja seklets lynne, ty de angingo blott kyrkoceremonier, presterliga friheter och annat dylikt, men hufvudsaken förglömdes. Och om än någon gång vigtigare ämnen förebragtes, hvad verklig båtnad kunde den sanna Christendomen hemta af förderfvade lärares inbördes hycklande klagomål öfver detta ståndets stamda seder, eller af deras aftvungna försök att qväfva några yttre oordningar? Tiden fordrade män af kraft och redlig vilja, män, upptända af Guds och sanningens Anda, för att kullkasta hela denna trottsande menniskobyggnad och uppföra en annan. Mellertid vållade den påtagliga orimligheten af flera der herr-

skande religionens lärostycken, att många tvifslade på hela uppenbarelsen och hopsatte deremot en lära enligt sina böjelser [57]). Af våra mötens historia känne vi redan, att i Norden funnos vid år 1368 sådane fritänkare, de der aldeles förnekade helfvetet; och vid 1412 sådane, som ej trodde att ocker och enkelt hor borde anses för uppsåtliga synder. Men kättarenamnet tilladeş ock alltför ofta dem, *som*, begåfvade med mera upplysning och tankestyrka än som med de andligas fördelar öfverensstämde, motsade gångbara fördomar och yrkade satser som undergräfde Romerska stolens anseende [58]). Hierarkiens häftiga strid med Regenterna, som så ofta i fosterlandets sköte upptände krigets flammor, öppnade mångas ögon öfver munkreligionens sanna anda, och man begynte finna det allt mindre vådligt att hysa och yttra en egen mening.

---

[57]) Hvilket kätteri måtte ock ej den *förnuftigare* finna mer antagligt än t. ex. sådan tidens orthodoxie: "Jomfru Maria sighr hon är andelika med sinom Son i Sakramentet oppå altaret oc huru hon älskar godha prästher som gudeliga hantera Christi licam" m. m. — af Vadst. Nunnan Margarith Nilsa D. (Scr. R. S. 1: 229).

[58]) Vid schismen i kyrkan mellan Urban VI och Clemens VII samt deras efterträdare, höll Sverige med Clemens, enligt Hofman (Hist. Pap. p. 259), med Urban, enligt Benzelius (Mon. Eccl. p. 255). Månända voro meningarne delade, men visst är, att påfvemagten dervid förlorade. Dock anses K. Waldemar III:s lakoniska bref till P. Gregor XI för oäkta (Münter Ref. H. 1: 205).

Svenska kättare i medeltiden. Man måste i sanning förundra sig deröfver, att Waldensers och Hussiters nya åsigter ej framträngde till Skandinavien, hvarifrån dock så många både Klerker och Lekmän färdades öfver till Tyskland och Frankrike. Väl vet man, att i Dithmarsen funnos flera anhängare af dem, hvilka förföljdes och gåfvos till pris åt offentlig skymf; väl känner man ock, att den allmänna gäsningen i Europa jemväl meddelades de nordiska länderna [59]): men här verkade den blott ganska litet. Deremot träffar man några få men dunkla spår af andra kätterier. Att Lundska Primaten Jacob Erlandsson kom hos Påfven i misstanka för kätteri, då han tog sig friheten att göra ändringar i Fader vår och Symbolum, är i det föregående omrördt, men hade ej några vidare påföljder. Deremot var Heyno en på sitt sätt ganska märkvärdig kättare, alldenstund han uppenbarligen lärde: att, sedan Dominikaner och Fransiskaner-Munkar fått tillstånd att höra bigt, har ej någon enda rätt herde varit i Guds församling, — att enhvar, som hos en opånyttfödd prest hör messan, begår en dödlig synd, — att en prest, som sjelf med uppsåt syndar, ej har magt att förlåta andras synder, — att Munkarne ej vore annat än folksförförare. Denne djerfve Man var år 1393 Curatus eller Pastor i Wisby och blef för dessa satser af det rättrogna presterskapet anklagad hos Biskoppen i Linköping, som afsatte honom [60]). Likaså oväntad var den fö-

59) Münter l. c. s. 195.
60) Gjörwell, det Sv. Biblioth. 1 D. s. 47—61.

reteelsen, att några Minoritmunkar i Upsala stift år 1337 råkade på den för påfliga majestätet förklenliga villomeningen, att de förkastade den bekanta bullan *super cathedram*, hvilken utgjorde en del af Jus Canonicum och innehöll vissa inskränkningar för Munkarne vid deras predikningar, skriftermål och begrafningar [61]. Påfven Benedikt XII lät afgå bref till Domprostarne i Westerås och Strengnäs samt Decanus i Upsala, att de skulle råda bot på sådan djerfhet; men för öfrigt förfors ganska lindrigt med dessa den Romerska Stolens skötebarn. Ännu en kättare omtalas för denna tiden, vid namn Hemming af lägre stånd, hvilken för Vadstena klosterbröder framställde några artiklar, stridande dels emot tron, dels emot helgonens dekreter, sägande sig vara den heliga Jungfruns sändebud. När dessa voro uppskrifne, lemnades de åt (Biskoppen, som kallade Hemming till Linköping och förhörde honom öfver hans villosatser; hvarefter han kastades i häkte. Der, tvingad af svält, återkallade han dem och underkastade sig en penitens, som bestod deruti, att, då Biskoppen och Clerus jemte allt folket gjorde en procession utom kyrkan, bar han, blottad intill medjan, en riskuippa på ryggen tillika med ett brinnande ljus i händerna, under det han följde efter och bekände högt att han för sina villfarelser borde dömmas till elden [62].

---

[61]) Lagerbring l. c. III: s. 345.

[62]) Script. Rerum Svec. medii ævi Tom. 1: p. 158. — Mera svärmande än kättersk predikade en Fransiskan i Stockholm 1512, att staden skulle sjunka (Rühs Sv. H. 2: s. 268).

Inqvisitorer i Norden. Ett talande bevis på Svenska Nationens manliga och frihetsälskande karaktär är visserligen detta, att den, äfven midt under sin tillhänglighet vid Påfvedömet, aldrig tillät den afskyvärda blodsdomstolen, *Inquisitionen*, här införas. Väl omtalas en Nils Hansson år 1421 och en Canutus Johannis 1489 såsom Inqvisitorer i de nordiska rikena [63]; men de voro nog försigtige att hålla sig i stillhet, och man känner ingen ting om detta tribunals bedrifter härstädes. Historien förtiger äfven, huruvida några sådane rörelser sig företedde, de der kunde bli föremål för dessa kättermakares uppmärksamhet. Deras inflytelse försvagades dessutom på allt möjligt sätt af Biskopparne, hvilka sjelfva, af nit för sina förmoners bibehållande, ville bestrida det yrket att vaka öfver trons renhet [*]).

Norrska lagen emot kätteri. Gå vi serskillt till Norge, så var allmänna stämningen i detta land ej just altid så gynnande för de påfliga anspråken. Visserligen omnämnes kätterier och deras straff i flera Synodalstatuter [64]; men, då man på andra ställen i Europa tände hoptals bålen för de olycklige, åtnöjde man sig här att göra dem ärelösa och beröfva dem de-

---

63) Wadding Annal. Minor. T. x. p. 47. — V. Celse Bullar. Sviog, p. 175. — Jemf. Pontopp. l. c. 11: 14.

*) Sv. Diplomatarium Vol. I s. 313 har påfven Innocentii IV:s öppna bref till ärkebiskopar och biskopar, att befordra den till kätteriers utrotande inrättade *Predikare-Orden*.

64) Pontoppidan Ann. E. 1: 471.

ras borgerliga rättigheter: äfven ett Nationalmöte, som Erkebiskop Elif Kortson höll år 1322, skonade deras lif. Man bestämde ock, hvem som borde hållas för kättare; nemligen icke den, som, fastän han hade falska meningar, dock ärligt trodde, att han antog kyrkans lära, utan den, som var sig fullkomligen medvetande att förkasta hennes lärosatser [65]). Kätterier voro de mål, som hörde till kyrkans forum och uttryckligen undandrogos regeringens ompröfvande; men man känner inga sådane härstädes för denna tid, ehuru det skulle tyckas, att de i det nära England så förtryckte Lollarderna eller Viklefiterna skulle ofta ha tagit sin tillflykt till Norrige. Märklig var dock den tilldragelsen, att inbyggarne af Nordlandet gingo ordentligen öfver ifrån Romerska kyrkan till den Grekiska eller Ryska [66]); man känner ej de närmare omständigheterne dervid, men det skedde af missnöje deröfver, att Kurien efter Erkebiskop Aslak *Bolts död 1450* ville påtruga riket en efterträdare uti en Maintzisk Dominikanermunk känd för sitt ursinniga kättarehat, och det utan att akta Konungens, Nationens och Domkapitlets rättigheter. Striden häröfver uppblossade till ett flerårigt borgarkrig, hvarunder den Trondhiemska kyrkan

65) Finne Johannson, H. E. Isl. 1: p. 518.
66) Hvitfeld D. R. Kr. 2: 864. — Uti den Isländska kyrkan, som var en dotter af den Norrska, uppträdde aldrig någon kättare, hvarföre ej heller någon *Inquisitor hæreticæ pravitatis* der behöfdes; dock sökte man i kyrkolagarne förebygga alla friare meningar.

led mycket och hatet mot Påfvestolen i hemlighet närdes.

18. *Christendomens beskaffenhet i Norden strax före Reformationen.*

Allmän skildring af papismen. Den lära, som Roms statsklokhet eller roflystnad mer än det fromma nitet införde i Sverige, verkade den vigtigaste förändring, både i inbyggarnes seder och i deras regeringssätt. Nya dygder uppkommo, detta är af oss och andra redan anmärkt, men genom förlusten af gamla fördelar: man lärde att utöfva gifmildhet, men man lärde tillika att känna fattigdomen, hvilken förut varit mera obekant; man härjade ej mera under vikingsfärderna Europas sydliga stränder, men man förföljde ofta med mord och brand sina odöpta grannar, och man begynte äfven snart vörda en veklig klosterlefnad såsom den värdigaste Gudsdyrkan. Den vildhet i seder, som man förebrått våra hedniska förfäder, försvann endast långsamt, men deras goda egenskaper trädde mer och mer i bakgrunden. En viss vankelmodighet och grundsatslöshet föddes småningom af den gycklande gudalära, som för penningar kunde upphäfva de heligaste förbindelser. Svensken, hvars stadiga mod kunnat trottsa alla faror, bereddes att emottaga band på sitt samvete och att bäfva för den åska, som slungades af egennyttiga Prelater och Munkar. Menighetens lättro nyttjades af dessa med slughet till vinnande af egna afsigter: afund och agg insmögo sig under tidernas längd i natio-

nalkaraktern: den nya fromhetsandan, förbytt i list och en hemlig grymhet, stridde märkligt mot den fordna sjelfständigheten; och tungt hvilade den Aristokratiska hierarkiens jernspira öfver Nordens tappra folk. Huru kunde lagarne afstyra våldet, då alla brott kunde försonas genom gåfver till de andliga? Det Romerska våldet hade antagit till system, att ej tillåta den fördomsfrie granskningen af kyrkans lärobyggnad, att fjettra förnuftet, och att utgifva allt, som gagnade den heliga Stolen, för gudomliga bud. Jemte några christeliga läror, inkommo med Munkarne flera sällsama dikter: kyrkorna fylldes med bilder och målningar, hvilka snart begynte hedras med afgudisk vördnad; och man begynte nu äfven vid dem utvälja de förnämsta grafställen och ätthögar [67]). De afsomnade helgonens förböner, påfliga aflatsbref och egna så kallade goda gerningar värderades såsom medel och förtjenster till saligheten. Någon kathechetisk undervisning var *denna tid* icke bruklig; och det, som skulle heta offentlig gudstjenst — böner, psalmer, messa, barndop och brudvigningar — förrättades till det mesta i främmande språk. Med en beta bröd, som presterna läst öfver, bedref man gröfsta vidskeppelse: man trodde att den var Christus sjelf, förde den omkring med mycken ärebety-

---

67) Det christliga begrafningssättet i Norden gick ej öfverallt så fort, utan det hedniska sättet att jorda i ättebackar varade långt efter Christendomen. Af kyrkgårdsmurarnes runda form blefvo sådane rum kallade *orm* och *ormring*.

gelse, och mente offra Gudi en försoning för lefvande och döda. Hvilka dåraktigheter har man icke utspridt under namn af Christendom! Bigtfäderna hade en viss syndataxa att följa: de rike undergingo penitens med penningar, de fattige med kroppsplågor, då vissa botpsalmer upplästes under piskande med remmar, hvilkas ändar esomoftast voro med bly inflätade. Tre tusende piskslag och trettio psalmers läsande svarade emot ett års penitens. Men då flera katholska helgon, genom daglig öfning att piska sig, vunno så mycken färdighet, att de sjelfva ej behöfde så många indulgentier, så troddes deras öfverloppsgerningar kunna komma andra till godo; och Påfvarne i Rom försålde af denna skatt så ofta de önskade inkassera penningar: allt derföre kunde man få köpa hela års indulgentier, och vinna tillgift ej blott för redan begångna synder utan ock för dem man ernade begå. Mer och mer oförskämdt öfvades detta af alla bedrägerier det gemenaste, hvarigenom en vid dörr öppnades för alla laster. Också försvunno genom påfliga beskattningar Nordens rikedomar, förut samlade genom sjötåg och härfärder; och ju mera kyrkogodsen föröktes, desto mer minskades antalet af den skattdragande allmogen, som likväl måste utgöra sina gamla gärder och kunde nästan ej annat än genom sitt armod retas till förtviflan eller lagbrott. Sådan ungefär var på slutet beskaffenheten af denna tidpunktens sedlighet.

Drag af tidens vidskeppelser o. sedeförderf.

En för kyrkoväsendet önsklig förändring kunde ej väntas, så länge en lära, så långt afvikande

från Jesu och hans Apostlars, förkunnades af ett presterskap, hvars intresse fordrade en så vanställd läras bibehållande. För menskligheten var träldomens afskaffande en verklig båtnad [68]); men då menighetsväldet efter år 1250 förbyttes i fåväldet, blef detta ett tungt ok ej mindre för de regerande än den ringare folkklassen, heldst sedan det aristokratiska förbundet ingicks 1322 imellan de verldslige Herrarne och de mägtige Prelaterna. Det blef ifrån denna tid ett hufvudsakligt bemödande hos dessa senare, att läran aldrig skulle kunna binda dem, utan tvertom af dem efter behof användas: derföre hölls hopen altid i den största okunnighet derom, och erhöll inga andra föreskrifter än att bevista messan och blindt lyda presterna *). Himmelens nåd, evighetens sällhet, kyrkans välsignelse, allt var hos dem falt för myntet; och hvem, som ej fogade sig efter deras anordningar, straffades med bannlysning, hvarigenom han utestängdes från försam-

---

68) Genom Uplandslagen afskaffades ej träldomen helt och hållet, men den mildrades betydligt; och när K. Magnus Erikson reste sin Eriksgata, blef den först fullkomligen aflyst, ty då stadgades för Vestergöthland och Värend, att ingen, som var född af christen fader eller moder, skulle hädanefter vara träl och trälinna, *ambat* (Lagerbring 2: s. 707).

*) Man misstager sig likväl, om man tror att det dirigerande presterskapet aldrig nitälskade för sedernas helgd: åtminstone har man en påflig skrifvelse af år 1161, der nykterhetens pligt strängt inskärpes (Sv. Dipl. Vol. I. s. 60).

lingens förmoner och skyddes i allmänna sammanlefnaden *). Man kunde misstänka protestantiska Häfdateknare för partiskhet, då de framställa en så mörk tekning af det katholska Klericiet; men detta kan ej ega rum, då vi höre Påfven sjelf klaga, att man ibland Kyrkans förnämsta embetsmän hade de hiskligaste afskrap [69]). Verkligen företer detta stånds immoralitet i allmänhet en förskräckande anblick: hufvuddragen i dess karaktär voro rofgirighet, regeringslystnad och tygellöshet i begär: lagar voro för dem inga gällande band, och Religionen blott ett politiskt verktyg, hvilket de efter omständigheterna använde. Det bruk, som nu alltmera inrotades, att slösa gåfvor på de andliga samfunden, var i anseende till dess grund likaså felaktigt som i anseende till dess verkningar förderfligt; heldst det icke stannade vid lösören allenast, utan visade sig älven genom fastigheters aflåtande. Af dessa andaktens eller dödsfruktans skänker är intet märkvärdigare i denna periodens tideböcker, än Hertigarne Eriks och Waldemars testamente, innan de i sitt fängelse afledo; men vi förskona Läsaren för upprepandet deraf. Då

Testamenten.

*) Då någon i påfviska tiden stängdes ifrån H. Nattvard, kallades det *uppehalda Guds likama*.

[69]) Lagerbring 2 s. 729. Driftprester nyttjades mycket, de voro besökande Tyskar, Frisländare, Engelsmän och Danskar, men förbödos på Telge k. möte. Om Sv. Kyrkans tillstånd i medeltiden handla Lagerbring 3, 437—360, Wilde H. Pr. s. 334, 350, 490 f.: Botin l. c. 2 D. 3 k.

man har få bevis på förnuftig Christendom eller verksam Patriotism, har man så mycket flera på sådane gåfvor och stiftelser, emedan hvar och en rikare person, som på sitt yttersta ville hafva sina brott försonte, gerna på detta sätt ihogkom kyrkor och kloster. Påfven nödgades omsider [70]), sedan missbruket stigit till sin högd, att till de rätta arfvingarnes fördel stadga, det endast halfparten utaf ens qvarlåtenskap skulle till kyrkan få bortskänkas; men ehuruväl denna stadga sedermera äfven blef tagen till grund i de gamla landslagarne, var dock föga dermed vunnet uti en tid, då Roms Despot altid efter sina vidsträckta afsigter kunde påfinna nya medel till att uppmuntra en dårad menighet, under smickrande löften om himmelsk belöning, att med kyrkans vinning förgäta sina anhörigas bästa. Testamenten kallade man "Gifft till Siälatharva" [71]), men allt-

[70]) Örnhjelm H. E. p. 499

[71]) Dikman l. c. s. 202 f. lemnar några kopier af de gamlas testamentsbref. De kungjordes i kyrkorna, till exempel för andra. Man testamenterade silfverbälten, gullringar, silfverskedar, oxar, säd. m. m. Hemman, som gåfvos i testamenten. kallades själgåfvogods. Man ville, till själens lisa och välgång, dymedelst köpa sig *begångelser*, som bestod deri, att presten med vigvattn och messa visiterade den dödas lägerstad. Den rike Bo Jonson förordnade i sitt testamente, att i hvart kloster skulle i tre års tid sjungas tre messor för honom i veckan: genom denna kyrkomusik, säger vår Lagerbring, trodde han sig bereda sin själs hugnad i andra verlden (l. c. 3: 824).

för ofta uppväckte de långvariga tvister imellan det andliga och verldsliga ståndet, tvister, som dock alltid slutades till det senares förmon.

Jernbörd} Till tidens dummaste vantro hörde ock *Jernbyrden* eller eldprofvet [72], som tillgick på följande sätt: de två första söckendagarne i veckan skulle den brottslige (t. ex. en för stöld anklagad), klädd i ylletyg, sitta inne på vatten och bröd; derefter, då profvet skulle gå för sig måste han först två sina händer, och sedan tillsåg man nogå, att han ej fick vidröra hvarken hår eller kläder eller något annat. Jernbörden var af tvenne slag: 1) att med förbundna ögon och barfotad gå öfver tolf på olika afstånd lagda glödgade plogbilar; 2) att med bara händer bära ett glödgadt jern tolf steg och lägga det uti ett dertill gjördt tråg; föll jernet utom tråget, skulle den anklagade åter upptaga det; detta kallades trygsjern; 3) att med blottade händer bära ett glödgadt jern nio steg och sedan kasta det ifrån sig; kastade man det förr, ansågs man skyldig; detta fick heta skudsjern, emedan man skulle skjuta jernet ifrån sig. Strax efter jernbördens fullgörande skulle de pröfvades händer och fötter med något tyg eller handskar omgifvas, tätt sammanbindas och förseglas; i hvilket tillstånd den anklagade skulle förblifva intill Lör-

---

[72]) Sjöborg Sk. Handl. 2 h. s. 210 f. noten. — Uti Danmark afskaffades jernbörden ej förrän i 15:de seklet efter Påfvens befallning (Hadorph efter Skånelagen, s. 67, K. Waldemar III:s br. till Skåningarne).

dagen; då uti kärandens och sockneprestens närvaro sigillet skulle brytas, handen eller foten besigtigas, och, om han befanns vara bränd, förklarade käranden honom skyldig, men var han åter oskadd, förklarade presten honom fri [73]). Denna vidskeppelse, ehuru aflyst på Skenninge Möte, var länge öflig, äldramest i Norge; men måste dock till slut vika för en förnuftigare lagstiftning. *Valfarterna* voro deremot i anseende ända till reformationstiden. I de äldre tiderna besökte man Jerusalem, Rom, Compostella; men nu jemväl heliga orter inom riket. Dessa pilegrimsresor hade på slutet förvandlat sig till en slags andlig lyx, hvarvid man under konstlad ödmjukhet visade icke mindre fåfänga än vid andra tillfällen. Vid denna färd voro de furstliga pilegrimerna svartklädda, och i stället för den staf, som vanligen bars vid valfärder, hade de hvita stafvar broderade på sina kläder *). De fat-

Valfärder

---

[73]) Jemf. *Kärnan af Sv. Hist.* s. 30 f. — Anklagaren borde förut aflägga assvaru-ed och bedja sig så Gud hjelpa, att han hvarken för afund eller illvilja har angett den anklagade, utan derföre, att han är saker till gerningen. — Vilhelm af Sabina förböd Ordalierna under straff af exkommunikation; men presterna funno sin räkning vid att bibehålla denna osmakliga vantro. De besutto en hemlig konst, att genom örters bruk leda profvets utgång efter sin vilja (Torfæus H. Norv. T. IV. p. 141. Gebhardi, II. p. 6).

*) Vid altaret invigdes vanliga valfarare och ikläddes peregrimsdrägten, som var en lång korsmärkt *mantel* med påsydda musselskal, ett öfver skuldrorna nedhängande *skårp*, hvarvid en

tigare eller af sjukdomar plågade anställde andäktiga färder till många heliga källor i landet, dem man tillskref en helande kraft; och af denna sed finner man ännu spår ibland menige man. Till St. Olof i Trondhiem, till St. Knut i Odense, till S. Brita i Vadstena reste man mycket [74]. Att anställa korsfärder till christna lärans utbredande ibland angränsande hednafolk, räknades för en ej ringare andelig förtjenst, och utförandet af ett så heligt värf troddes bana en säker väg till saligheten. K. Magnus Smek, som af Påfven Johannes XXII erhållit tillstånd att i dödsstunden af sin egen bigtfader bekomma aflösning ifrån alla bedrifna synder, beslöt att företaga ett korståg emot Ryssarne, hvilka då grufligen hemsökte sina christna grannar. Påfven tillät honom, att dertill få använda halfva delen af den så kallade Sexåra Tionden. År 1348 var han i början af detta krig nog lycklig, att tvinga några af dessa vildar till att afraka sina skägg och låta sig

---

rensel var fästad, *löftessnöret* med en vidhängande *rosenkrans*, en vid *hatt* och den långa *vandringsstafven;* blott sällan voro de barfota.

74) Till Upsala skedde ej sällan dessa heliga färder; ty broder Erik, Confessor i Vadstena, förpassade 1422 med bref till hvarjom och enom, på deras pilegrimsresa till S. Eriks ben i Upsala, Holmborg Svens Dotter och Sigrid Bengts Dotter, med det vittnesbörd, att de vore "skälelika qvinnor oc spakfärdogha i sinne omgengo;" hvadan han ock ber, att man för Guds och S. Britas skull och för hans böns skull vill låta dem färdas i fred (Gjörwell, Brefvexl. 2 B. s. 178 f.)

döpas; men snart öfvermannades han af myckenheten, och då han ej kunde återbetala den uppburna summan, blef han af den Romerska Beherrskaren förbuden kyrkan. Han föraktade dock denna bannlysning, ehuru mer af kittslighet än fördomsfritt förstånd [75]).

Aflat och reliker. Med vallfarterna stod aflatskramet och reliqvietjensten i noga förbindelse; och förgäfves har man i nyare tider sökt gifva dessa styggelser en bättre ferg [76]). Den-

---

75) När Konungen aftågat, framforo Ryssarne omenskligt mot de qvarlemnade: de antingen utrotades med svärd eller upphängdes i träd eller sönderslettes af hundar eller förgjordes med alla upptänklige plågor (Lagerbring 3: s. 397).

76) Ur några bref, skrifne denna tiden från Rom till Sverige, kan bäst inhämtas, hvad våra papister sjelfva trodt härom. *Linköp. Bibl. Handl.* 1: s. 78 f. meddelar: "Föräldrarne må taga silkesbelettet, som är S. Mass, och haffva thett i sin psalmabok altidh. Item Jungfru Mariæ beletet och andra hvilka honom lyster, at *the måtte* beveka honom til Gudz kennedom oc botferdigt leverne; at te Helge må bedia för honom them evige Gud, såsom våre föräldrar haffva giort, icke besmitta sitt boo, som onda foglar göra, uutan leffva effter våra föreldrars sedvänie, icke gongandes them villa vegum och stigha på annan vägh, såsom then förbannade Mårten Luthers väg, som günest drager til *helfvetes*, och alla hans diciplar, the som *Gudz* församling icke kenna för sin moder och Christum för sin fader. Min syster Catharina må taga S. Gatharinas belete och holla henne för patron. Item, lille Mattes må taga synderligen S. Francisci belete; han må ock taga flere them honom synes och befalle sig uthi theres våldh, at te vil.

na förnuftslösa vantro ej allenast afvände sinnet ifrån Gud, utan tjente äfven ej sällan till att störa det yttre samhällslugnet [77]). Man

---

lia bedja för honom thenn evige alsmechtige Gudh, at han ville tro på then, vüsserligen bliffver han salig genom thett beletet. Therföre sender jagh idher så monga beleten oc så monga grana benedicta, läser aff Rosenkrantzum, at hvar måtte få en aff them och holla altidh hoss sig och läsa hvar dagh 5 Ave Maria och 5 Paternoster, han bliffver salig och bekommer syndernas förlåtelse och löser 4 sjeler aff skärseldenn; och om han bekenner sina synder then yttersta dagen uthij månaden, så haffver han plenariam indulgentiam. — Hastigt aff Rom, Huufvedtstaden öffver Christenheten (1578), Jöns Månson. — Denne Jöns Månson eller Johannes Magni var Kon. Sigismunds prest.

[77]) Man kan döma om allmänna tryggheten denna tiden af följande: Bo Jonson slog ihjel sin frände Rikarådet Carl Ferla inför sjelfva altaret af Riddarhomlskyrkan; och detta mord, som tillika kränkte kyrkornas dåvarande jus asyli, försontes med föräringar till det andliga frälset (v. Dalin T. II: p. 570). När Matts Gustafsson mördade biskop Gottskalk i Linköping 1372 vid Linderås kyrka, blef han väl bannlyst, men ingen dödsdom fälldes öfver honom, utan försonte han sitt brott med 400 mark penningar till Link. domkyrka (Lagerbring, III: 675). Peder Grim i Skåne lät genom sina bönder mörda presten i Löderup, uti sjelfva kyrkan, och sedan slå hufvudet af bönderna (Lagerbring IV: s. 40). — Såsom exempel af tidens vidskeppelse må anföras bisk. i Skara Siggo's bref om Rudskoga kyrka 1431, deri han utlofvade "40

förenade ofta andaktsöfningar med uppenbara laster, och man satte så mycken helighet i vill-

---

dagars förlåtelse för dem, som flitigt besökte kyrkan i synnerhet på Mariä födelsedag, som gingo under böners läsande omkring kyrkogården för sina sjuka, som följde Christi lekamen eller den h. oljan när den bars till döende, som med böjda knän tre gånger helsade de h. änglar när det klämtade qväll och morgon, men hufvudsakligen som gåfvo något hederligt till Kyrkans byggnad och prydnad (Fernov, l. c. 1 D. s. 332). År 1444 utgaf E. b. Nils ett bref, deri han förunnar 40 dars aflat åt dem, som efter skriftandet gingo omkring Eka gård och läste tre Fader vår (Salvius l c. s. 264). Bring (Saml. 1 s. 129 f) lemnar ett aflatsbref af b. Knut i Linköping 1413, hvarigenom 40 dagars syndaförlåtelse gafs dem, som på knä läste psalmer när oblatet bars på altaret; en ceremoni, som skedde hvar dag och i hvar messa. Samma förmon lät b. Henrik vederfaras dem, som böjde sig andäktigt för ett beläte i Pjätteryd uti Småland. Här är *dock frågan om* böner; men lika långvarig syndatillgift föruntes 1411 alla dem, som med penningar bidrogo till uppbyggandet af en kyrka i Malmö (l. c. 133). Om ock frågan blott vore om kyrkodisciplinen, ser man, att på detta sätt drefs dermed ett uppenbart gyckel. Ett indulgensbref i Erik XIII:s tid utgafs både i Svenska, Danska och Norrska biskoppens namn till hugsvalelse för dem, som besökte Rendamäki kapell i Finland; men för allmosor dertill eller knäfall deri föröktes nådedagarne för vederbörande syndare till hela 440 (l. c. 3:dje d. s. 303). En pergamentsskrift förmäler, att pastorn i Häradshammar Johan Ragvaldi, för att skaffa sin kyrka inkomster, fått 1488 af Påfven Innocens VIII am-

korliga ting, att alla samfundsdygder ansågos deremot af mindre värde. Man häpnar, då man finner personer, hvilka vanhadrat sig med de ovärdigaste afsigter och gerningar, dock ofta efter döden undfått namn af helgon, och att deras lefnad med de utsöktaste loford blifvit af Munkarne uppteknad endast för det att de öfvat en tillgjord andakt och förelyst andra i en skadlig tillgifvenhet för den Romerska Stolen. Med böner och fastande beredde man sig ej sällan till begående af nidingsverk. Bättre seder kan man ock näppeligen vänta, då man besinnar, att menigheten saknade kunskap om Gud och om sina pligter emot honom, samt att dess ledare dels förfalskat sjelfva trosläran, dels uti sin vandel gåfvo de afskyvärdaste exempel. Också tillät man sig ingen granskning af dessa andlige faders förhållande; utan man teg, tålte och lydde. Väl knotades någon gång öfver de dryga och ofta påkommande beskattningarne; men detta knot hade inga vidare följder. Af alla invånare i riket utan undantag ut-

---

plissima indulgentia, ett fördelaktigt nådebref till att meddela aflat; hans fader, bonden Ragvald i Herstad, säges ha barfotad gått till Rom att afhemta denna skrift (Brocman l. c s. 576), — Och hvilket ofog drefs ej med relikerna ! Till Eriksbergs kyrka i W. G t. ex. inskaffade presterna Frälsarens hufvudduk, tagen i Dess graf. en bit af korset, några droppar blod af åtskilliga martyrer, hår, ben och naglar af de 11,000 jungfrur, o. s. v. (Lindskog l. c. V: s. 276). — Vill man se en Påflig förordning om vigvatten, så finnes den hos v. Troil l. c. 2 D. s. 349.

Andligt prejeri. } tog kyrkan: *Perspenningen* af hvarje matlag, hvilken skatt gick till Rom; *Tionden*, som hvarje jordbrukare måste lemna, hvaraf Kyrkoherden i socknen njöt en tredjedel, de öfrige delarne tillkommo socknens kyrka och fattiga, eller biskoppen och kanikerna; *Domprosteskatten* af två penningar från hvarje bonde till underhåll för Upsala domprosteri; den andliga *koppskatten*, som i Norrland påböds till understöd för Upsala domkyrka; *St. Olofs skatt*, i början till domkyrkan i Trondhiem sedermera till den i Upsala, bestod i räntepersedlar. Utom dessa ordentliga utskylder hade presterskapet tillegnat sig, såsom vi redan nämnt, obestämda afgifter vid brudvigningar, barndop, kyrkotagning och jordfästningar, jemte qvicktionde, offerdagar och matskott [78]). Fäderna försmådde ej heller titlar, som antydde företräden i samfundet: alla prelater och Fåfänga } i längden de ringaste prester kallades Herrar; hvilket ett Riksråd, *som ej var Riddare*, icke fick heta [79]). Tidens för öfrigt klokaste och upphöjdaste män kunde sällan slita sig löse från vantrons fjettrar, utan fördes i de andeligas ledband uti alla de fall, der deras egen politik eller egennytta ej förestafvade Skärseld } annat [80]). Dikten om en *Skärseld* var för kyrkans lärarehop synnerligen in-

---

[78]) Schörbing l. c. 5 H. s. 10 f.
[79]) Uggla Sv. R. Rådsl. s. 10 f.
[80]) Så har man ett bref från K. Christjern I till Lunds Domkapitel om lån af J. Marias särk, för att lindra smärtorna af Drottningens ned-

drägtig, aldenstund enhvar aflidande gerna uppoffrade en del af sin förmögenhet, för att genom köpet af själamessor slippa så fort som möjligt utur lutttringens qval [81]). Oförklarligt är Klosterlös-aktigheten likväl, huru man kunde vänta denna befrielse genom klosterfolkens förböner, då dessa allmänneligen lågo nedsänkta i de gröfsta laster: ej blott i Vadstena, utan ock i Vreta, Nydala, Alvastra och Sko kloster befanns, när de under reformationstiden förstördes, brunnarne upprensades, alla hål i de omkullrifne murarne undersöktes och träden deromkring blefvo kullhuggne, att många barnkroppar der voro, så att af en enda ödelagd brunn affördes mera än fem till sex lass. Uti ett stort kärr vid Alvastra funnos i synnerhet sådane styggelser [82]). Här lästes messor ej

---

komst (Sjöborg Sk. H. s. 96). Riksförest. Sten Sture, som bereddo sig till kriget mot Ryssarne, lät 1495 med stor solennitet af två Upsala Prelater i Rådets närvaro framför S. Görans bild på högaltaret i Stockholms storkyrka sätta S. Eriks banér såsom "ett godt och bepröfvadt hjelpmedel vid sitt företag" (Rüdling om Stockh. s. 259).

81) Ordet Skärseld, hos de gamla *Skirslo-eldar*, och på latin *Purgatorium*, härledes af *rena* (Dikman s. 214).

82) *Linköp. Biblioth. Handl.* 1 s. 71. — Jemf. Berch namnk. Sv. H. och Fruars lefv. beskr. 1:sta Fl. s. 26. — Såsom någon ting märkligt kan här anföras, att en Turkinna, som efter döpelsen kallades Katarina Magnussa-dotter, dog 1414 såsom klostersyster i Vadstena; hon var skänkt af Drottning Johanna i Neapel till S. Brita

allenast för lefvande och döda menniskor, utan ock för mångahanda andra ting, till och med för att finna kreatur eller annan egendom som man bortmistat; och allt gick ut på att skrapa samman penningar åt Påfven och hans handtlangare. Christenhetens beskaffenhet var öfverhufvud i alla länder likadan; och om något folkslag yttrade mera högljudt missnöje med hierarkiens ok, föranleddes detta mest af lokala omständigheter. Svenska nationen var i det längsta tålig.

Steg till en kyrkoförbättring. Utan att vilja förneka det allmänna mörker, som papismen eller munktron öfverallt utbredde, bör man ej heller förtiga, att nationalkulturen i det hela dock drog någon vinst af Nordboernas kyrkoförbindelse med Rom. Korstågen verkade mägtigt på det öfriga Europas bildning, och de många resor, som våra landsmän till dessa orter anställde, kunde ej annat än inflyta på danandet af nationens anda. Men *om också några* enskilta personer på dessa eller andra vägar [83]) tillkämpade sig ett för tidehvarfvet vigtigt ljus, behöll dock folket i det hela sin okunnighet: dess religionsbegrepp blefvo vid

---

(Diar. Vazst. p. 51). — Kurien uppnådde här ej altid sin önskan. Så hade biskoppen Ulf i Skara uppdrag af Påfven, att uppmuntra Sveriges invånare till deltagande i de heliga krigen, med tillsägelse om aflat, och häri skulle andra rikets prelater honom biträda; men verkningen blef ingen.

83) Münter afhandlar detta ämne uti Verm. Beitr. s. 355.

det gamla och det följde blindt sina presters föreskrifter. Spår af evangeliska åsigter under påfviska tiden äro få och osäkra [84]. Mellertid mognade landet alltmera för en andlig revolution, och den omilde Christjerns angrepp på klericiets privilegier voro likasom förespelet dertill. Väl förklarade han sig icke rent ut för Luthers sak, men då han fann nyläringens satser gynnande för sina planer, gick han i reformerandet så långt han kunde, utan att offentligen bryta med Påfvestolen. Roms girighet och dess Legats trolöshet förde honom ännu längre. I egenskap af Apostoliskt Sändebud var nemligen Angelo Arcimboldi, en Man af ett smidigt inställande lynne, skickad till Norden att sälja syndaförlåtelse [85]. Han erlade till Konungen en måttlig summa för att i riket få öfva sin skändliga handel. Ännu mera: han förstod äfven att af den annars misstrogne Christjern locka dess hemligheter, och reste derpå till Sverige att arbeta på sina och hans fördelar. Men Sten Sture vann

---

[84]) Dikman har sökt upplysa detta föremål, s. 245 f., och visst är, att man då och då finner i tidens skrifter en evangelisk tanke framblixtra.

[85]) Denne Arcembold var prost i Arcisate och den hel. Stolens Protonotarius, en man, för hvilken allting var falt (Rühs Sv. R. H. 2: s. 206), Om hans aflatshandel i Sverige, se *Nya Sv. Merkurius* för 1762, s. 260 f. Han upprättade ett korsbeläte på kyrkogårdarne i de flesta rikets städer, och hade der bredvid en kista, hvaruti han lade de influtne pengarne. Uti Stockholm emottogs han vördsamt (Vitt. H. och Ant. Ak. h. 4 D. s. 69).

honom på sin sida genom frikostighet och genom den smickrande utsigten att efter den afsatte Trollen få Upsala Ärkestift; hvarföre Legaten upptäckte alla den Danska Monarkens planer och bekräftade domen öfver Trolle. Christjern blef ej länge i okunnighet om förräderiet, hvarföre han indrog de i Fyens stift samlade aflatspenningar, lät fängsla hans broder Antonellus då han kom till Seland och bemästrade sig hans medhafda 20,000 dukater. Arcembold måste rädda sig sjelf med en *hastig* flygt ifrån Lund, och efterlemna en betydlig transport af jern och smör, som han i Danmark ernat sälja [86]). Påfven måste lemna detta våldsamma steg obeifradt, och Christjern, betänkt på att begagna sig af Luthers upptäckter till förbättringar i den Nordiska kyrkan, begynte inkalla Tyska lärare till sin hufvudstad [87]). Martin Reinhard inkom derföre 1519, för att utströ säden till en renare lära; men då han ej var landets språk mägtig, erhöll han en medhjelpare och *tolk* uti Pål Eliäson från Varberg i Halland, en Karmelitermunk i Helsingör och en Man af utmärkta själsförmögenheter. Han hade, jemte andra si-

---

[86]) Müntèr D. Ref. H. 1: s. 240 f. Ett af hans aflatsbref har Pontoppidan A. E. 11: p. 754. Arcembold blef till slut Erkebiskop i Majland. Jfr Celsius K. Gustaf I:s hist. 1: s. 40 f.

[87]) Om Christjerns böjelse för reformationen se Zwerg Sjell. Cler. T. 1 s. 420 f. Hans gemål Isabella eller Elisabeth måste för sin evangeliska tro mycket lida, s. 425.

na klosterbröder i Landskrona, med bifall läst Luthers arbeten, och bidrog ej litet till den nya sanningens segrar. Men den förtjente biskoppen af Roskild, Lage Urne, som tillika var Kansler vid Köpenhamns Universitet, lyckades att genom anbudet af ett fett kanonikat i Odense draga denne ansedde vettenskapsmannen [88]) från Reformatorernas parti; och Reinhard, sedan han i honom förlorat sitt starkaste stöd, kunde ingen ting vidare uträtta, utan lemnade Köpenhamn 1521 och kom sedan aldrig mera tillbaka. Motståndet retade den lika häftige som sjelfverksame Monarken, och han utfärdade en befallning till Universitetet, deruti han strängeligen förböd dess lärare att tala eller skrifva emot Luthers böcker; derjemte sökte han indraga i sitt rike någon af de Wittenbergske Reformatorerna. Luther var sjelf hindrad att komma, och Carlstadt, som verkligen anställdes till Professor i Theologien, var icke den Man, af hvilken någon ting stort kunde väntas: också vistades han för kort i Köpenhamn, för att kunna åstadkomma någon ting vigtigt [89]). Ehvad driffjädrar Christjern än må hafva haft till sitt förhållningssätt, alltnog, han gick småningom alt längre; men han ville verkställa förbättringen af kyrkoväsendet i sina stater, med en sådan skyndsamhet, att sjelfvå

---

88) Münter är dock benägen att tilltro honom renare bevekelsegrunder, l. c. s. 268.

89) Jemf. Plank Gesch. d. protest. Lehrbegriffs II: p. 28. Seckendorf Hist. Lutheranism p. 435 sq.

Erasmus från Rotterdam varnade honom för följderna [90]: han egde ej Gustaf Wasas lugna vishet, ej hans skarpblick och ståndaktighet, hvarföre han mer än engång gick tillbaka och betedde sig med ett svigtande vankelmod. Mellertid hade han dock arbetat på planen till en ny lagstiftning, hvarmedelst Klerkeriets magt skulle minskas och dess öfverdåd inskränkas. Genom en berömlig omsorg för ungdomens och menighetens undervisning sökte han förbereda tänkesättens ändring; och bland de värdiga infödda män, som i denna hänsigt ledde hans steg, voro utan all tvifvel Borgmästaren i Malmö Hans Mickelson och Kaniken i Lund Christian Pederson. Då han insåg, att celibatlagens upphäfvande skulle vara ett banesår för hierarkien, förordnade han, märkligt nog, att ingen prelat eller andlig man skulle få köpa sig jordagods derest han ej ville enligt Pauli lärdom ingå i äkta ståndet; hvarjemte han befalte dem vistas i sina *stift eller församlingar*, förböd deras alltför stora yppighet, samt utgaf några andra lagar syftande på de skadligaste missbrukens afskaffande. För att afhjelpa Klericiets okunnighet böd han, att enhvar, som ville prestvigas, borde vara Magister eller Baccalaureus i den heliga skrift, eller åtminstone kunna rätt läsa den för sina sockneboar; och skulle Biskopparne afvisa alla dem, som saknade dessa kunskaper. Men aldravigti-

---

90) Leben des Erasmus v. Burigny, übers. v. Henke,, II: 276. Erasmus både brefvexlade och hade enskilta samtal med Konungen.

gast var det stadgandet, att inga rättegångssaker hädanefter skulle dragas till Rom utan afgöras hemma i landet. Alla dessa anstalter angingo dock hufvudsakligen blott Danmark; de sträckte föga sin välgörande inflytelse till Norge, och aldraminst till Sverige, med hvilket rike all förbindelse var afbruten och der hvarje förbättringsförslag af en hatad Tyrann måste blifva fruktlöst. Christjern fann sig ock föranlåten att öppna nya underhandlingar med Påfvestolen, för att bli frikänd för klagomålen öfver det grufliga blodbadet i Stockholm; en slags försoning bragtes ock verkligen till stånd genom Nuntien **Frans de Potentia**; men ifrån denna tiden var hans olycka afgjord, han måste flykta ur sina riken, och, efter ett illa utfördt försök att återfå sina throner, blef han emot folkrätten insatt i ett evärdeligt fängelse. Det synes som om han, uti Sonderborgs ödsliga torn nedböjd af misshandlingar och sjukdom [91]), kommit till besinning och till ånger öfver sina missdåd: erfarenheten af lifvets vidrigheter hade uppmjukat hans af naturen hårda hjerta och öppnat det för inverkningen af menskliglietens enda, ljufva tröstarinna, Jesu heliga religon.

Slutanmärkningar. Vi slute härmed historien om den tidrymd, då Christendomen i dess *katholska* form bekändes i vårt fäderneslund. Med alla sina missbruk hade den katholska kyrkan onekligen mycket, som är Apostoliskt, eburu i vida mindre grad än den protestantiska; och liksom hela Christenheten utgör,

[91]) **Riegels** hist. Skrifter, 2 H. s. 135.

så till sägandes, förvaringsstället för Jesu egentliga församling, så kunna i båda dessa kyrkor finnas sanna Christi bekännare som af den Helige Ande genom Evangelium förenas till en tro. Då vi beklaga deras ovetenhet, som trodde sig genom yttre kyrkobruk vinna den Eviges välbehag, må vi utbedja oss nåd att på ett värdigare sätt eller i andanom och sanningen kunna dyrka Honom. Icke med föragt nedblicka vi på dessa villade Medchristne: en del af dem förstod intet bättre, och de kunna, så framt de styrdes af redlig öfvertygelse, vara i den Allseendes ögon långt angenämare, än dessa i sin egen tanka upplystare, som antingen hårdt fördöma eller lättsinnigt bespotta dem. Att vi äro befriade från hedendomens mörker och påfvedömets ok, är en välgerning, stor och outsägelig: men drygt är också vårt ansvar, om vi icke vandra vår Frälsares ljusfulla lära värdigt, om Han ser i oss ett folk, som, åtnöjande sig med orthodoxiens *sken*, hindrar Evangelii helgande inflytelse på sinne och vandel. Den christna verlden, vi upprepa det, är en åker, på hvilken ganska mycket ogräs växer. Oss tillhör det ej att dömma öfver de olika Religionspartierne: Gud sjelf är Domaren, och skall behandla dem alla *efter* sin barmhertighet; men vi kunne säkert tro, att, oaktadt allt här och der rådande mörker och införda menniskostadgar, Herren dock utförer sitt verk i alla Christenhetens afdelningar, samt att Han öfverallt har och känner de sina.

Kronologisk Tafla.

Vid tiden af Christi födelse regerade Yngve.Frey uti Svithiod.

År 1. Afgudatemplen i Leire, Upsala och Möre. Fylkeskungar i Skandinavien.

— 35. Apostlarne predika Evangelium i åtskilliga länder. Namnet Christne uppkommer.

— 96. Göther bli bekanta; de oroa Romerska riket.

— 100. Domalder i Upsala offras af sitt folk.

— 170. Runskrift och Sagor. Finnarne drifvas utur Småland. Väjnömöinen.

— 369. Ulfilas's Göthiska Bibelversion.

— 410. Germaniska folkvandringar.

— 512. Norrmän vid Franska kusterna.

— 600. Ingjald söker bli enrådande. Olof Trätelja i Norge. Lumber, lagman och lagsamlare i Vestergöthland.

— 607. Bonifacius III Oekumenisk Biskop eller Påfve, d. ä. Kyrkans förmenta Öfverhufvud.

— 640. Ifvar Vidfamne, Nordens Eröfrare.

— 670. Norrmän på Orkney-Öarne.

— 740. Slag på Bråvalla hed mellan Harald Hildetand och Sigurd. Vikingatåg till England.

— 770. Sachsarnes krig med Frankernas Konung Carl den Store. Wittekind

— 800. Wodans dyrkan upphör i Saxen.

— 817. Förslag till Nordens omvändelse på Mötet i Aken. K. Björn i Sverige.

— 826. Ansgarius predikar i Danmark.

— 829. Nordens Apostel första gången i Birka.

— 836. De Christne i' Birka förföljas. Hergeir.

— 865. Ansgarius dör, och får Rimbertus till efterträdare på Hamburgs Erkebiskopsstol.

År 964. Erik Segersäll, döpt och affallen igen. Abbotstiftet N. Corbey ett Missions Seminarium. Island upptäckt.
— 965. K. Håkan Adalsten i Norge, vän af Christendomen. Vineta florerar.
— 995. Christna läran införd i Norge af Olof Tryggvesson. Trondhiem anlägges.
— 1000. Tangbrand predikar på Island. Grönland blir bebodt. Sjöslaget vid Svolder. Ragvald Ulfson.
— 1001. Olof Skötkonung döpt af St. Sigfrid.
— 1006. Sigtuna förstördt. St. David och andra Missionärer.
— 1015. Olof Haraldsson eller den Helige i Norge.
— 1024. K. Anund Jacob i Sverige. Anglosaxiska bokstäfvers bruk i stället för runor.
— 1030. Knut den Store bemästrar sig Norge.
— 1059. Kardinalkollegiet i Rom inrättadt.
— 1061. Ärkebiskop Adalbert i Bremen. Osmund i Skara. Adalvard. Gniph.
— 1066. Upsala afgudahus lagdt i aska. Egino.
— 1070. Bergen anlagdt. Isländska Eddan.
— 1080. St. Eskills martyrdöd. Adamus Bremensis.
— 1096. Första korståget till Jerusalem.
— 1100. Konghells frid. Helena från Sköfde.
— 1124. Sigurd Jorsalafarare i Norge.
— 1138. K. Sverker påbörjar byggnaden af *Upsala* domkyrka och Allvastra kloster. Otto, biskop i Bamberg, Pommerns omvändare.
— 1152. Erkebisk. Eskill i Lund blir Nordens Primas. Bernhardin-Munkar i Sverige.
— 1153. Den helige Bernhard i Clairvaux dör. Linköpings Möte: St. Pehrspenning.
— 1158. Finland eröfradt och omvändt. St. Henrik.
— 1160. K. Erik den Helige halshuggen.
— 1164. Stephan, Sveriges första Erkebiskop.
— 1170. Waldenserna uppkomma. Vreta, Juleta, Gudvalla, Varnhems och flera kloster florera.
— 1177. Julin förstördt af Danskarne. Blomstrande handel i Visby på Gothland.
— 1188. Stockholm grundas. Sverre i Norge.
— 1190. Tyska Riddar-Orden. Nidarås eller Trondhiem får Erkebiskop.

År 1200. Andliga frälset börjas i Sverige, då K. Sverker den unge genom gåfvobref lemnar Sundbygård till Upsala domkyrka med frihet från all verldslig jurisdiktion och kronoskatter.

— 1201. Absalon i Lund dör. Fransiskaner och Dominikaner får insteg i landet.

— 1204. Saxo Grammaticus i Roskild dör.

— 1215. Papismens skillnadsläror om skärselden, öronbigten, transsubstantiationen, rosenkransar m. m. få alltmera stadga.

— 1218. Påflig lag, att inga prestbarn i Sverige få ärfva sina föräldrar, hierarkiens grundpelare.

— 1221. Andreas Sunesson i Lund gynnar lärdomen, I Paris blir ett Gymnasium Svecicum.

— 1230. Läran om indulgentier uppfinnes. Jus Canonicum. Vallfarter och reliqvietjensten.

— 1233. Inqvisitionsärenderna anförtros åt Dominikanerna. Borgerliga krig i Sverige.

— 1240. Snorre Sturluson, Lagman på Island.

— 1248. Skenninge Kyrkomöte. Presternas giftermål genom Lag förbudne.

— 1250. Folkungaslägten på Svenska thronen. Birger Jarl, vis lagstiftare och segerrik härförare.

— 1261. Ön Island underläggés Norge.

— 1276. Magnus Ladulås stiftar Serafimer.Orden. Jarlembetet indraget; Marsk och Drottset.

— 1277. Danskerne slagne af qvinnorna i Värends härad af Småland.

— 1279. Kyrkomöte i Telge. S. Ingrid.

— 1281. Erik Presthatare i Norge kämpar med klericiet.

— 1290. Torkel Knutssons kraftiga styrelse. Han omvänder Karelens och Savolax's inbyggare.

— 1306. Håtuna-leken. Oroligheter i Sverige.

— 1317. St. Bryngel i Skara död. Hertigarne Erik och Waldemar ihjälsvultne i Nyköping.

— 1320. Matts Kettilmundsson förer statsrodret.

— 1322. Det aristokratiska fåväldet i sin högd.

— 1335. Trälars fullkomliga afskaffande i Sverige, Grand i Lund resignerar.

År 1348. Digerdöden. K. Magnus gör korståg mot Ryssar.
— 1364. Hanseförbundet. D.r Matthias.
— 1373. S. Brigitta dör i Rom, Ordo S. Salvatoris.
— 1397. Kalmar Union. Magaretha och Erik XIII.
— 1415. Mötet i Kostnitz. Huss brännes.
— 1416. Allmän lag i Sverige, sedan Götherna på Skara Riksdag öfvergifva sin enskillta och antaga Uppsvearnes lag.
— 1419. Borgare och bönder riksdagsmän i Sverige.
— 1432. Uppresning under Engelbrekt.
— 1434. Nicolaus Ragvaldi, Svenska kyrkans fullmägtig på Baselska Mötet. Aslak Bolt.
— 1444. Möte i Kalmar. Tuvo i Lund. Stäket blir tillagdt Upsala Ärkebiskop.
— 1450. Norge söndradt från Sverige. Christian I.
— 1453. Carl Knutsons räfst. Uppror i landet.
— 1457. Upsala Erkebiskop Jöns Bengtsson blir Primas och Riksföreståndare.
— 1464. Biskop Kettil Wase fördrifver Christian.
— 1471. Sten Sture slår Danskarne vid Stock:
— 1474. Ryssarne härja Finland. Påfven bannlyser Sturen och Svenska Rådet.
— 1477. Universitet i Upsala invigdt.
— 1483. Boktryckeri upprättadt i Sverige. Munken Knut Johansson utmärker sig.
— 1501. K. Hans utdrifves. Birger Gunnarsson i Lund. Hemming Gadd vid Påfvens hof.
— 1503. Svante Sture regerar. Severin Norrby.
— 1512. Gustaf Trolle emot Sten Sture den yngre. Arcimbolds aflatshandel i Norden.
— 1518. Christjern II öfvervunnen vid Brännkyrka.
— 1519. Johan Brask i Linköping, den angripne papismens stolpe. Olof och Lars Petri, de förste evangéliske prester i Sverige.
— 1520. Stockholms blodbad. Didr. Slaghök i Skara och Lund. Walkendorf i Trondhiem. Luther skilljer sig från påfviska kyrkan.

Första Delens
Innehåll.

INLEDNING.

Skandinaviens fysiska beskaffenhet, Äldsta bebyggare. Det hedniska Finlands tillstånd. Nordiska Gudaläran före Odin. Afgudarne Thor, Odin, Freyr. Undergudar. Hednanordens öfriga religionsläror; fester och offringar. Odins religionslära; hednatempel, gudstjenst, prester. Trolldomskonst i Norden, mysterier, olika tro. Skandinavernas forna idrotter; Runorna. Fornlemningar. Skandiens urgamla städer. Nordboernas seder. Norges öden före Christendomen. Svenska Regentlängden under hedniska tiden. Christendomens första spår i Skandinavien. Vår kyrkas förutvarande Häfdetecknare.

Katholska Tidhwarfwet.

År 828—1520.

FÖRSTA BOKEN.

Om Christendomens införande och seger i Norden, eller ifrån år 828 till 1066.

1. *Förberedande anmärkningar angående den politiska ställningen i Norden vid denna tidpunkt.* — Förhållandet mellan Nordens riken. De styrande uti Sverige och Norge.

2. *Missionsförsök nära Skandinavien.* — Christendomen ibland Götherna utom Skandien. Hedningarnes sätt att föreställa sig Christendomen. Christendom predikad i Danmark på olika tider.

3. *Nordens Apostel, Ansgarius.* — Ansgars ungdom och första missionsresor. Hans ankomst till Sverige. Frukterna af hans besök i Birka. Han blir Erkebiskop i Hamburg. Nya predikanter i Birka; de Christnes förföljelse. Hergeirs förtjenster af Kyrkan. Ansgars fortsatta verksamhet och olyckor. Hans andra resa till Birka. Hans sista öden och död.

4. *Ansgars närmaste efterträdare och deras missionsarbeten i Norden.* — Rimberts embetsförvaltning. Adalgar, Hogger, Reginvard, Unni, Adaldag, Libentius, Unvan.

5. *Om Christendomens införande uti Norge och dess kolonier.* — Håkan Adalstens frugtlösa försök att göra Norge christeligt. Olof Trygvesons omvändelsenit. Olof den heliges framgång att förstöra afguderiet, hans fall och kanonisation. Christendomen införd på Island, Ferröarne, Orkaderna och Grönland.

6. *Svenska konungahusets och folkets allmännare omvändelse genom St. Sigfrid.* — Christendom och hedendom blandad i Sverige. Westgötherna bli christnade. Sigfrids vidare historia. K. Olofs karakter.

7. *Nya Missionärer i Sverige.* — Orsaken till Christendomens tröga framgång i Sverige. Här predikas af Odinkar, Staffan, Botar, David, Eskil, Adalvard, med flera. De båda religionernas tvekamp.

8. *De Christnas kyrkobruk och seder i Norden under denna tidpunkt.* — Romersk christendom härstädes. Religionsplägseder: primsigning, färmelse, kyrko- och prestskrud, messan, fastor. Husliga seder.

9. *Nationalkulturens vinst genom Christendomens införande.* — Hednakulturen ej utrotad af de christne lärarne. Bildningens tillvext i Norden genom skolinrättningar och böcker.

10. *Anmärkningar om Christendomens inflytande på dess bekännares borgerliga tillstånd i Norden.* — Blick på tidens moraliska hvälfning. Vikingatågen upphöra, fredliga yrken hedras, ordentliga äktenskap ingås, träldomen och sjelfhämnden afskaffas.

ANDRA BOKEN.

Om Påfvedömets välde i Norden intill Reformations-tiden, eller från år 1066 *till* 1520.

1. *Öfversigt af Skandinaviens dynastier och borgerliga hvälfningar under denna tidsträcka.* — Stenkilska dynastien i Sverige. Sverkerska och Erikska ätternas rikabyte. Norges öden ifrån 1066 till 1260. Folkungaslägten på Svenska och Norrska thronerna. Skandinavien under Kalmar-Unionen.

2. *Hierarkiens första uppkomst och daning i Norden under Hamburgs Erkebiskopsstol.* — Hierarkiens källa, Rom. Den ordnas och vidgas i Norden. Adalbert i Hamburg och Bremen. Prestväldets upprinnelse i Norge. Lundastolens primat tar sin början.

3. *Finska Kyrkans stiftande och läge under denna tidrymd.* — Finlands påbegynte omvändelse genom St. Erik och St. Henrik. Grymheter mot de Christne. Odlingen i stigande. Finska skolor och kloster. Biskopparne.

4. *Martyrer och helgon denna tiden uti Svenska Kyrkan.* — Katholska helgonskapets tvetydighet. Bothvid, Ulfrid, Egino. Vidare, St. Erik, Helena af Sköfde, Guda, Ragnhild, Brynolf, Torsten, Junker Carl, med flera. S. Britas öden och resor, kanonisering, revelationer, underverk. S. Karin, hennes dotter. Nils i Linköping. Fremmande helgon i Svenska kyrkan.

5. *Munkordnar och andliga Gillen i Norden under Medeltiden.* — Klostrens upphof. Benediktiner, Cluniacenser, Cistercienser, Fransiskaner, Dominikaner o. s. v. Ordningen i klostren: Abboter. Källan till klostrens rikedom. Medeltidens brödralag och gillen.

6. *Historien om Lund och dess primater under påfvetiden.* — Biskopssätet och Domkyrkan. Stadens öfrige kyrkor. Lunds Erkebiskoppar, i synnerhet Asser, Eskil, Absalon, Andreas Sunonis och Jacob Erlandson.

7. *Om Upsala och dess Erkebiskoppar intill Reformationen.* — Gamla Upsala kyrka; Nya Upsala domkyrka. Domen i Östra Aros. Upsala Biskoppar och Erkebiskoppar till namn och bedrifter.

8. *Trondhiems Prelater, samt Helgonen och Munkväsendet i Norrige.* — Trondhiems stad och praktkyrka. Erkebiskopparnes namn, förmögenhet och magt. Helgontjensten i Norge Kloster för Munkar och Nunnor.

9. *Concilier eller Kyrkomöten i Sverige under påfviska tidehvarfvet.* — Dessa mötens skada och nytta. Linköpings, Skenninge, Telge, Arboga, Helsingborgs, Upsala, Söderköpings möten, inalles 16. Svenskar på utländska kyrkomöten.

10. *Om våra katholska förfäders kyrkor, helgedagar och gudstjenstliga bruk.* — Gamla kyrkor på serskillta orter. Kyrkovigningar. Kyrkornas innanrede och kärl. Många klockor och helgedagar. Tidens vidskepliga religionsbruk: sju sakramenter, aflat, interdikt, bönformler, o. s. v.

11. *Påfvestolens välde och inkomster i Norden; dess Nuntier härstädes.* — Kuriens system till frihetens undertryckande. Dess intägter, i synnerhet St. Pehrspenningen. Nunciaturhistorien.

12. *De Svenska Prelaternas och Kanikernas tillstånd i allmänhet; det andliga frälset.* — Kanoniska lagen. Biskoppars val och göromål. Deras förmögenhet och inflytande. Domkapitlen med deras förmoner. Naturen af det andliga frälset.

13. *Historien om Linköpings, Skara, Strengnäs, Vesterås och Vexiö biskopsdömen under påfviska tidhvarfvet.* — Namnlistan på dessa män, och beskrifning om de märkligare ibland dem.

14. *Om det ringare katholska presterskapets läge och bildning i Sverige.* — Klerkernas rangordning: Provast, Curatus, Sacellanus. Andliga sysslors tillsättning; de andligas drägt och underhåll. Deras ogifta lefnad, tillstånd, seder och uppfostran.

15. *Svenska klostrens historia.* — Klostrens nytta och skada; de gingo i Sverige till nära 100. De förnämligare voro i Sigtuna, Sko, Öfved, Herridsvad, Beckaskog, Bosjö, Ås, Gudhem, Varnhem, Lurö, Juleta, Risaberga, Gripsholm, Munkatorp, Husby, Nydala, Wreta, Alvastra, Krokek, och aldrafrämst Vadstena.

16. *Litteraturens tillstånd under medeltiden, bibliotheker, lärosäten, författare i Norden.* — Litteraturens ringa uppmuntran af de regerande. Språkets småningom skeende utveckling. Bokskrifvare, bokförråd, lärdomshus: Upsala Högskola anlagd; andra Skolor.

17. *Spår af kätterier uti den Skandinaviska kyrkan.* — Friare religionsmeningar yppa sig, Svenska kättare i medeltiden. Nordens Inqvisitorer. Lagar mot kätteri uti Norge.

18. *Christendomens beskaffenhet i Norden strax före Reformationen.* — Allmän skildring af papismen. Drag af tidens vantro och sedeförderf; andligt prejande, lösaktighet i klostren. Steg till en kyrkoförbättring under Christjern den emilde. Slut-anmärkningar.

